

JUHÁSZ NAGY SÁNDOR

A MAGYAR
OKTÓBERI FORRADALOM
TÖRTÉNETE

C S E R É P F A L V I

JUHÁSZ NAGY SÁNDOR

**A MAGYAR
OKTÓBERI FORRADALOM
TÖRTÉNETE**

(1918 OKT. 31—1919 MÁRC. 21)

1945

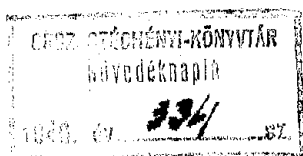
CSERÉPFALVI

1945

Copyright by Cserépfalvi, 1945

149732

Felelős kiadó: Barabás Tibor.

„Szikra” Irodalmi, Lapkiadó és Nyomdai Rt., Budapest.
Felelős nyomdavezető: Nedeczky László,

ELŐSZÓ

Ezt a könyvet 1943 első felében, a világháború tombolása közepette írtam. Most, midőn nyomdába adom, újra átnézem, de semmi lényegeset nem volt szükséges változtatni rajta.

Debrecen, 1945 szeptember 1.

A SZERZŐ

I. RÉSZ

A FORRADALOM HÁROM TÉNYEZŐJE

A forradalmat eszmék szokták előidézni, melyek éppen úgy indítóokok, mint célkitűzések is. Ezeket az eszméket helyesli a közvélemény, lelkesedik értük és igazságukat mindenekfelett állónak tartja, ezeknek az eszméknek megvalósítását óhajtja, követeli s ezért szembeáll a régi állapotot védelmező jogrenddel, majd pedig a régi állami és társadalmi normák erőszakos megdöntése árán ezeket az eszméket új normákká emeli.

A magyar októberi forradalmat két eszme idézte elő: a *nemzeti függetlenségnek és a szociális igazságnak eszméje*. Mindeniknek gyökerei messzire nyúlnak, sok évszázad történetének mély talajába.

A függetlenségi eszme célja: *Magyarországnak minden más államtól való teljes önállósága, illetve állami szuverénitása teljességének kivívása. A szociális igazság eszméje a maga nemzetközi, általános emberi jellegzetességében arra tör, hogy egyfelől az embert, mint egyént, másfelől a rossz helyzetben sínylődő nagy néptömegeket felemelje a jogegyenlőség, politikai szabadság, gazdasági jólét, kulturális haladás, erkölcsi nemesbülés terén mennél egyenlőbb és menél magasabb színvonalra.*

A magyar októberi forradalom akkor tört ki, amidőn a magyar népnek, mint kollektív lelki egésznek meggyőződésében ezeknek az eszméknek erőszakos megvalósítása, érvényre emelése halaszthatatlan szükségességgé vált, melyet a tömeg szenvedélye gátszakító erővel azonnal követelt s amely eszméknek a régi rendet védő hatalom ellenállani nem mert, nem tudott és nem is akart többé, mert ennek emberei is

sokrésziükben többé-kevésbé igaznak ismerték el a tömeg ostromló követeléseit.

Hogy pedig a döntő pillanat, az eszmék erőszakos kirobbanása éppen ebben az időpontban következett be, ennek oka *a harctéri vereség által előidézett háborús összeroppanás hirtelen bekövetkezése volt.* Ez lobbantotta lángra a forradalom régóta izzó paraszát.

A függetlenségi törekvés nemzeti mozgalma és a nemzeti jelleg nélküli szociális tömegmozgalom külön-külön forrásokból táplálkoztak *s azoknak iránya eltérő szög alatt metszette egymást, ha — különösen a kiinduláskor — nem is látszott közöttük ellentét fennállani.*

Az 1918 október 31-én elindult forradalmi fejlődés azonban e két tényezőn kívül kénytelen volt más olyan tényezővel is számolni, mely már *egyenesen ellentétes irányból ütközött bele a forradalom haladó mozgásába.* A veszített háború győztes külső hatalmai végzetszerű nyomást gyakoroltak a magyar forradalom menetére, különösen azért, hogy ellene bent az országban ellentétes más forradalmi mozgalmakat hívtak létre *a magyarországi nemzetiségek elszakadási törekvéseinek támogatása által.*

A magyar forradalom ellen kilépett a síkra a horvátok-szerbek, szlovákok és románok külön-külön forradalma.

A fiatal magyar forradalomnak, amidőn a régi Magyarország rászakadt épületének romjai alól, a veszített háború szörnyű zürzavarában, ki kellett mentenie az értékeket, hogy azok segítségével új hazát építsen fel magának, ugyanakkor a győztes világhatalmak eltipró túlereje által reázüdített nemzetiségi rohamok ellen is védekeznie kellett volna.

Míg tehát az októberi forradalmat két ok hívta életre: a nemzeti függetlenség és a szociális igazság eszméje, addig a forradalom további kibontakozásában e két alapvető, kezdeti tényező mellé odaállott a *harmadik is: a nemzetiségi kérdés.*

Az volt tehát a gigászi feladat, hogy *miként lehetne ezt a három tényezőt: először a magyar függetlenség nemzeti mozgalmát, másodszor a szociális tömegmozgalmat, harmadszor a fellázadt nemzetiségek elszakadási törekvéseit összehangolni, harmóniába hozni és kiegyenlítésük által Magyarországot megmenteni?*

I. A MAGYAR FÜGGETLENSÉGI ESZME

1. Fogalma általában

Lényege

A függetlenségi eszme általában, minden nemzetté szervezkedett népnek azt a törekvését jelenti, melynek értelmében más hasonló államokkal, nemzetekkel, népekkel szemben önálló akar lenni és saját sorsát külső hatalmi beavatkozás nélkül akarja intézni.

A magyar függetlenségi eszme alatt pedig, különös jelentés szerint, a magyar nemzetnek a mohácsi vész óta állandóan fennálló azt a törekvését értjük, mely szerint a Habsburg- (utóbb Habsburg-Lotharingiai)- dinasztia elnyomó hatalmával szemben alkotmányos jogait kivívni és biztosítani igyekezett és ezzel együtt a dinasztia által birtokolt egyéb országok beavatkozásával és hatalmi túlsúlyával szemben a saját államának szuverénitását védelmezte.

Két összefonódó ága volt tehát a magyar függetlenségi mozgalomnak: *harc egyfelől a Habsburgok ellen, másfelől ezeknek többi országai ellen.*

Dinasztikus vonatkozásban háromféleképpen akart érvényesülni a függetlenségi eszme. A mozgalom csúcspontjain, a döntő pillanatokban a dinasztia *detronizációját* érte el. (János király, Rákóczi, Kossuth, az októberi forradalom.) Legtöbbször azonban csak *alkotmányos uralkodásra* akarta a királyt szorítani. E két megoldás mellett Kossuth elméjéből pattant ki a harmadik lehetőség: *ám uralkodjék a Habsburg király, de kizárólag csupán Magyarország felett.*

A Habsburgok többi országai elleni küzdelem szintén vagy az azoktól való *teljes elszakadásra irányult*, vagy pedig a *perszonális unió* elve alapján csupán az uralkodó személyének közösségét akarta elismerni és ezenfelül minden más összeköttetést megszüntetni. A Habsburgok egyéb országai alatt is a századok folyamán többféle területet és államalakulatot kell érteni. Egyszer maga a *nagy Németbirodalom*, máskor csak *egyes osztrák tartományok* alkották a monarchia másik felét.

Az 1867-es kiegyezés után a függetlenségi eszme célkitűzése a legszerényebb igényekre szorítkozott: *perszonális unióra csupán, úgy, hogy a Habsburg-uralkodó ám legyen*

egyidejűleg magyar király is, meg osztrák császár is, de ez a két állam közös ügyek nélkül, egymástól függetlenül fejtsse ki teljes szuverén hatalmát. *Ez volt az a minimális célkitűzés, melyet az októberi forradalom itt talált.*

A fenti vázlat szerint a magyar függetlenségi eszme az 1526 augusztus 29-én lezajlott mohácsi csatától kezdve az 1918 október 31-én kitört forradalomig, négy évszázadon át sokféle formában jelenik meg, de lényegében mindig ugyanazt a célt szolgálja: *a magyar nemzeti eszme teljességének kifejtését*, habár nem egyszer e nemes célhoz nem mindig méltó eszközökhöz is volt kénytelen folyamodni (például török hódoltság) De maga a nagy cél mindig változatlanul ugyanaz volt. Ezt követték a nemzeti mozgalom vezérei, kik közül a legexponáltabb személyiségek: János király, Bocskay István, Bethlen Gábor, I. Rákóczy György, Wesselényi Ferenc nádor, Thököly Imre, II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, az újabb időben pedig a függetlenségi politikusok közül: Ugron Gábor, Justh Gyula, Károlyi Mihály.

A két orientáció

A függetlenségi mozgalom első tekintetre úgy tűnik fel, mint a nemzet küzdelme a dinasztia ellen. Ennek a küzdelemnek azonban nagyon sok arculata van. Ha elemezzük a kérdést, azonnal belátjuk, hogy nem ezek a küzdő felek. A nemzet egy része ugyanis a dinasztia oldalán állott és az országban kialakult két párt közül csupán az egyik küzdött a függetlenségért, a másik párt pedig ellene. *A függetlenségért küzdő fél tehát csak egy párt volt a nemzet kebelében.* A szembenálló másik fél pedig a dinasztia volt, együtt a vele tartó másik magyar párttal, továbbá a dinasztia egyéb országainak hatalmával, valamint annak az európai hatalmi csoportnak támogatásával, mellyel az adott időpontban a dinasztia szövetségben állott.

A magyar függetlenségi tábor tehát, hogy ebben az egyenlőtlen küzdelemben meg tudja állani helyét, kénytelen volt maga is külső hatalmak segítségét keresni. Ebből állott elő az országban a *kétféle külpolitikai orientáció.*

Azt a magyar pártot, mely a függetlenséget követelte, kurucnak szokták nevezni, a vele szembenállót, mely a *dinasztiához kötötte sorsát*, labancnak. Külpolitikai vonatkozásban a labanc-párt alig tekinthető önálló tényezőnek, mert

a dinasztia vezetését fogadván el, ennek külpolitikai orientációját tette magáévá, legfeljebb egyes erősebb személyiségek kísérelték meg, hogy arra hatást gyakoroljanak.

A kuruc-párt ellenben maga volt kénytelen külső segítség után járni és így önálló külpolitikai orientációt teremteni.

Mi a jellemző különbség a kétféle külpolitika között? A labanc külpolitika főleg a németre támaszkodott, akár a német birodalomra, akár a német vezetése alatti Ausztriára. Maga a párt irányító központja: a dinasztia is német volt, sőt az Ostmark hagyományainak szellemében egyenesen úgy volt tekinthető, mint a németységnek előretolt keleti őrszemé. Ez általános jellegzetességtől csak ritkán voltak átmeneti eltérések. Egyes korszakokban ugyanis a német nemzetiségű dinasztia összeütközésbe került más német államokkal, mint p. o. a porosszal, sőt 1866-ban ki is szorították a dinasztíát a Bundból. Alig telt el azonban pár év, midőn a hármasszövetség révén Ausztria már ismét a Németbirodalomhoz kötötte sorsát és a Habsburg-dinasztia engedelmesen folytatta a Drang nach Osten szolgálatában német nemzeti hivatását. *A dinasztíát hűségesen szolgáló labanc magyar párt tehát általában német orientációt követett.*

A kuruc párt ezzel szemben a viszonyok kényszerítő hatása alatt, mindenkor kénytelen volt a dinasztia ellenségeinél keresni a segítséget. Ezért, habár némelykor elő is fordult, hogy a függetlenségi mozgalom vezérei (így Rákóczi és Kossuth is), a Habsburg-dinasztiával pillanatnyilag ellenséges viszonyba került más német államokkal is kapcsolatot kerestek, mégis *általában a kuruc külpolitika németellenes volt.*

A függetlenségi mozgalom németellenessége nemcsak a külpolitikában, hanem általában minden vonalon érvényesült. Nemcsak a német dinasztia elnyomó törekvései ellen harcolt, hanem egyben az ellen is, hogy Magyarországot akár a német birodalom, akár a németjellegű Ausztria egyik tartományává süllyesszék, de harcolt az ellen is, hogy nyelvileg és nemzetiségileg elnémetesítsék a magyar népet.

A németbarátság és németellenesség két iránya 400 évig osztotta meg a magyar nemzetet. A két párt mérkőzése hol békés országgyűlési (parlamentari) vitákban, hol véres kirobbanásokban, forradalmakban és háborúkban zajlott, de folyt szünet nélkül változó szerencséivel.

A letisztult történelmi felfogás szerint a kuruc irány bizonyult és ismertetett el helyesnek. Ezt övezi tisztesség és dicsőség. Vezérei nemzeti hősök. A labancirány ellenben népszerűtlenné vált. Vezérei: Esterházy, Pálffy stb. elhomályosodtak, vagy pedig egyenesen kétély és gyanu ül emlékezetükön. Akik nevet vívtak ki maguknak (Pázmány), más okból és nem politikájuk miatt lettek hírnevesekké.

Ha az alábbiakban rövid vázlatát adjuk a kuruc külpolitikai irányzat viszontagságos történetének, szolgáljon mentségünkül az a körülmény, hogy enélkül bajos volna megérteni az októberi forradalom alakulását. Miért agitált Károlyi Mihály a hármass szövetség ellen már az első világháború kitörése előtt? Miért akart Páris közvetítésével Oroszországba menni segítséget kérni? Miért tört ki az egyik 1918 októbertvégi parlamenti gyűlésen Lovászy Márton torkából az elkeseredett, dacos, elkésetthetású kiáltás: mi ántántbarátok vagyunk? Miért sujtotta le Franchet d'Espérey a brutális, gögös, korlátolt francia tábornok Károlyiékat a belgrádi fegyverszüneti tárgyalás során ezzel a mérges kifakadással: „miért hagyták el Rákóczi és Kossuth útját”?

A kétféle magyar

Divatos mondás lett, hogy kétféle magyar van: ugoros magyar és törökös turáni magyar, akik egészen eltérő karaktervonásokat mutatnak fel. Ez már azért is téves beállítás, mert hiszen nem e két-, hanem nagyon is sokféle elemből formálódott ki a magyarság, mint fajta. Bartucz legújabb kutatásai szerint a magyarságban a turanid (alföldi) rassz csak 25–30%-ra, a keleteurópai (keleti finn) rassz pedig csak 20%-ra becsülhető, melyekhez ha a 4–5%-ra tehető mongoloid rasszt is hozzávesszük, körülbelül csupán felét tudjuk a magyarságnak turáni elemekből összeállítani. A másik fele az indogermán jellegű 20% dinári, 15% alpesi, 4–5% taurid (előázsiai), 4% nordikus és 1% mediterrán rassz vegyületeiből adódik. Ime, a 8-féle fajta keveredését állapítja meg népünkben a tudomány. Hiábavaló tehát a két magyar típust az ugoros és törökös magyarok által képviseltetni.

Más nézet (Szekfü) a kétféle magyart a dunántúli és a tiszai típusban véli felfalálni. Azt mondják, hogy mindegyik

egyformán heves és temperamentumos, de a dunántúli magyarnál az indulat hevét mérsékli a meggondolás, ami az eltérő fajkeverék mellett származhatik magasabb műveltségből és nemzedékekre átszálló eltérő hagyományokból stb. Tathatatlan kísérlet a meggondoltság egészen egyéni mértéke szerint típusokat feltételezni és pedig éppen lakóhely szerinti különbség alapján. Dunántúl is, Tiszamelléken is vannak meggondolatlan és meggondolt emberek, mégpedig nyilván körülbelül ugyanabban az arányban. Ez egészen bizonytalan és ingadozó megkülönböztetés tehát mégcsak figyelemre sem méltó.

Sokkal alaposabb a feltevés, hogy nyilván erős világnézeti, sőt gondolkozásmódbeli eltérés lehet a róm. kat. magyar, valamint a protestáns, főleg a református magyar között. A nevelés hatása elvitathatatlan. De országos vonatkozásban, pártpolitikai tekintetben, közéleti állásfoglalás szempontjából mégsem lehet ezen a nyomon sem elindulni. Elég, ha rámutatunk arra, hogy a kiegyezés utáni ötven év alatt a legeminensebb kálvinista karakterű politikusok nem a református vallású Tiszák voltak, hanem két róm. kat. vallású államférfi: Deák Ferenc és Justh Gyula, kik közül az előbbi a predesztinációba beletörődő, lehiggadt, bölcs, békés kálvinista típust, az utóbbi pedig az eszmék harcában megingás nélkül, keményen és mindenre elszántan megálló, küzdő kálvinista típust méltán képviselhetné.

Nem ezeken a nyomokon elindulva találjuk meg a kétféle magyart, hanem a nemzet sorsdöntő nagy kérdésében való állásfoglalás szerint. A kétféle magyar: a *kuruc* és a *labanc* volt 400 éven át, aszerint, hogy kiki a maga meggyőződése, vagy érdeke szerint melyik pártban helyezkedett el. Nyilvánvaló azonban, hogy ezek nem fajtabeli típusok, annál kevésbbé, mert a százados küzdelmek során lépten-nyomon tapasztalhatjuk, hogy ugyanazok a vezérpolitikusok miként változtatták meg, sőt csereberélték elveiket a legbizarrabb össze-visszasággal.

A magyar élet két nagy tábora: a *kuruc* és *labanc* párt volt.

2. János királytól Kossuth Lajosig

János szövetség-keresése

Pár nappal a mohácsi csata után megindult Habsburg Ferdinánd, hogy Magyarországot, mint magánjogi birtokát elfoglalja és kialakítandó birodalmába bekebelezze. Báthory István nádor és főúri társai királlyá választották, azzal az indokolással, hogy általa lehet megszerezni a nyugati segítséget a török hódítással szemben.

A nemzeti párt Szapolyay Jánost kiáltotta ki és koronázta meg már előbb királlyá a Werbőczy-féle 1505-ik évi híres országgyűlési határozat alapján, mely szerint többé idegen nemzeti-ségű uralkodót nem fognak a magyar trónra emelni.

Ennek értelmében a rendek ezt írták Ferdinándnak: „Tudja meg Felséged, hogy Magyarország sem jegyajándékul, sem hűbérül el nem adományozható, hanem minden külfejedelem hatalmától független ország.” Ime, a 400 éves program!

A megindult küzdelemben mindjárt a legelején kialakult a függetlenségi külpolitika kettős irányzata, melynek értelmében a Habsburgok elnyomó és elnemzetietlenítő törekvései ellen *nyugati és keleti szövetséget kerestek*. Ez is 400 éves taktikának vetette meg alapját.

A nyugati szövetségnek Franciaország lett tengelyvé. János király már 1527-ben megkötötte a szövetséget I. Ferenc francia királlyal és Werbőczy István kancellár ez évnek Sarlós Boldogasszony napján, Budán ünnepi istentiszteleten hirdette ki a két király szövetségét, melybe a pápa, Velence, sőt állítólag Anglia is beletartozott. A francia szövetség keresése még az októberi forradalom idején is kísért.

János nyilván nem is akart keleti szövetséges után nézni, legfeljebb Lengyelországgal volt kézenfekvő a baráti összeköttetés megerősítése. Ámde ügyének hirtelen katasztrófálissá fordult arra, kényszerítette, hogy a törökkel is felvegye a tárgyalásokat. A megegyezés után Szulejmán szultán 1529 nyarán 200.000 főnyi hadsereggel jött Magyarországra, hogy megsegítse pártfogoltját: Jánost. A szultán és a király között az ölelkező találkozás Mohács mezején történt meg, amidőn a szörnyű vész után még három esztendő sem telt el. János kíséretében ott voltak többek között Werbőczy, aki a multat és Fráter György, aki a jövőt jelentette. Ez a jövő

csakugyan a török szövetség volt két évszázadon át. A félhold hanyatlása után pedig más keleti hatalmakat igyekeztek helyére állítani a függetlenségi eszmének kétségbeesett küzdelmet vívó, sorsverte vezérei.

Bocskay István

A nyugati szövetséges túlságosan messze volt, a keleti pedig túlságosan közel. Ránehezedett a magyar függetlenségi mozgalomra a török gyámságnak kegyetlen terhe. János Zsigmond hűségesen fizette az adót a szultánnak, hiszen egyedül ennek köszönhette, hogy Erdély birtokában maradhatott. A XVI. század második felében megkísérlett minden kezdeményezés a török hűbéresi sorból való szabadulásra, sikertelen maradt.

Báthory István fejedelemnek, későbbben lengyel királynak az a Mátyási koncepciójú terve, hogy Magyarországból, Erdélyből és Lengyelországból olyan középeurópai blokkot hozzon létre, mely egyformán ellenállhasson németnek is, töröknek is, még akkor sem vezethetett volna eredményre, ha e nagy ember korán sírba nem vitte volna merész ábrándját. A töröktől való elszakadás és ellene a Habsburgokkal való szövetkezés politikája, mely kerésztyén egyházi kezdeményezésre több ízben kilobbant (Fráter György, Báthory Zsigmond), — a sohasem kielégítő német segítség miatt mindig kudarcba fulladt. A török befolyás pedig töretlen maradt, mert az üldözött magyar politikusok (Székely Mózes, Bethlen Gábor) mindenkor kénytelenek voltak hozzá menekülni és támogatására apellálni.

Mikor aztán a XVII. század elején Bocskay István elé az a dilemma meredt, hogy Rudolf elbírhatatlan véres zsarnokságának odaengedi-e martalékul a magyarság alkotmányát és nemzeti létét, avagy ellene a törökkel szövetkezik, — ez a nagyszerű férfi, a viszonyok kényszerítő hatása alatt, nem térhetett ki az utóbbi megoldás elfogadása elől.

Bocskay István által tehát megszilárdult a törökkel való szövetség. A fejedelem seregében török katonaság is szolgált, de többet jelentett a szultán erkölcsi támogatása, mely a németet mérsékletre szorította. A török szövetséget Bocskay 1605-ben a Budavár alatti találkozón, fényes külsőségek között kötötte meg, amidőn is a nagyvezér őt a szultán nevében Magyarország és Erdély fejedelmi méltóságában nem-

csak megerősítette, hanem királlyá is akarta tenni és koronát is adott át neki egyéb királyi jelvényekkel együtt. (A korona a bécsi Burg Schatzkammer-ében őriztetik.) Egyidejűleg kijelentette a nagyvezér, hogy a szultán az adót úgy Magyarországnak, mint Erdélynek tíz évre elengedi s azután is mérsékélni fogja.

Nyugati szövetség után is nézett a nagy fejedelem. Nemcsak a lengyelek királyát hívta segedelmül és nemcsak a morva és sziléziai rendeket szólította fel egyidejű felkelésre, hanem kiáltványt intézett Európa uralkodóihoz, melyben nyíltan hangoztatja, hogy ő a törököt nem a keresztyénség ellen hívta be, hanem az önvédelem szükségétől kényszerítve, egyedül az ország és a vallás szabadságát elnyomó király ellen. Nyilván korai halála (1606) akadályozta meg Bocskayt abban, hogy beléphessen abba a nagy európai szövetségbe, melyet alig pár évvel későbbben IV. Henrik francia király hozott létre a Habsburgok ellen.

János király után Bocskay volt az, aki a magyar függetlenségi mozgalmat megszilárdította. Végrendeletében ezeket hagyta meg a nemzetnek: „valameddig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél lézen és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani“. A magyar politika vezérgondolatává lett e meghagyás, — melyet a labanc-párt komolyabb elemei, köztük maga Pázmány Péter is, helyeseltek, — a függetlenségi eszme pártjának szilárd, intézményes szervezetet adott.

Bethlen Gábor

Bethlen Gábort sem jókedve bírta rá a török-szövetségre. A viszonyok kényszerítő ereje sodorta ezt a nagy embert a törökkel kapcsolatban igen sok méltatlan helyzetbe, mert belátta, hogy másképpen sem magát nem lett volna képes megmenteni és tartani, sem pedig nemzetét nem tudta volna védelmezni a Habsburg-zsarnokság veszedelme ellen. Pusztulás, vagy török-szövetség: ez volt a választás Bethlen Gábor számára is, mint előtte János király és Bocskay számára.

Bethlen halálveszedelemből menekült a temesvári basa oltalma alá, majd pedig 1613-ban Kostantinápolyban Naszuf nagyvezér tette meg erdélyi fejedelemmé, mely után Bethlen

80.000 főnyi török-tatár sereggel jött be országának elfoglalására és Tordán Iszkander basától vette át a török táborban a fejedelemség jelvényeit: a botot és zászlót, sőt már megelőzően évi díjat húzott a törököktől. Ugyancsak a török támogatása, sőt erélyes unszolása tette lehetővé azt is, hogy a magyarországi rendek Bethlent 1620-ban Besztercebányán magyar királlyá kiáltották ki, mégpedig a nádor elnöklete alatti gyűlésen egyhangúlag. A török segítségével megszerzett mindezt a hatalmat azonban nemzetének javára használta fel Bethlen Gábor.

A nagy fejedelem a keleti szövetséges mellett a nyugatiról sem felejtkezett el. A francia, holland, svéd és angol hatalmakkal állott összeköttetésben.

Mint Báthory Istvánnak, neki is titkos terve volt, hogy a török gyámság alul szabadulva, önálló nemzeti külpolitikát teremtsen meg. Első szövetsége a cseh rendekkel kötött, utolsó nagy gondolata pedig a lengyel királyi trón megszerzése volt. Evégből az orosz cárral is diplomáciai érintkezésbe bocsátkozott. Követei éppen akkor jártak a cárnál, amikor Bethlen földi pályáját befejezte.

I. Rákóczy György

Bethlen külpolitikáját ez az utóda becsülettel követte, bár mint minden eddigi nemzeti hőünkben, őbenne is égett a török hűbér miatti szegíen s az attól való szabadulás vágya. Nem lehetett azonban menekülni a török-szövetségben rejlő veszélytől anélkül, hogy bele ne rohanjon a Habsburg-uralkodó részéről fenyegető még nagyobb pusztulásba.

Pedig a török gyámkodása annyira szigorú volt, hogy I. Rákóczy György a porta ellenzése miatt még a svéd és francia királyokkal kötött szövetségnek sem tudott megfelelni, midőn annak értelmében újabb támadást kellett volna kezdenie a bécsi császár ellen. Ám 1646-ban ismét megújította szövetségét a gyermek XIV. Lajos francia király mindenható miniszterével, Mazarin-nel.

Hogy a magyar függetlenségi külpolitikának mennyire a francia szövetség lett volna a központi pillére, mutatja a következő körülmény. A történelem talán leghosszabb ideig uralkodó királya XIV. Lajos, a híres napkirály, aki 1643-tól 1715-ig, vagyis 72 évig ült őseinek trónján, ez idő alatt diplo-

máciai összeköttetésben állott I. Rákóczy Györggyel, a Wesselényi-féle összeesküvés vezetőivel, az ennek letörése után Wesselényi Pál vezérlete alatt kísérletező bujdosókkal, Thököly Imrével és II. Rákóczi Ferencel. Komoly támogatást azonban sohasem adott a napkirály s inkább csak hitegette a magyar felkelőket. Mégis a néha-néha küldött pénzsegélynél és néhány tisztnél, katonánál nagyobb értéke volt az erkölcsi hatásnak, melyet a francia-szövetség gondolata úgy a magyar harcosok bátorítása, mint az ellenség kíméletlenségének mérseklése által kifejtett.

A Wesselényi-összeesküvés

Az önálló magyar külpolitikára való törekvés ismét lobbott vetett II. Rákóczy György túlfűtött ambíciójában, aki fejedelemsége első éveiben szétütött a moldvai és havasalföldi oláh vajdák között, majd pedig német és török tilalom ellenére betört Lengyelországba, hogy Báthory István trónjára ülhesen. Nagy reménnyel nézett a nemzet az ifjú fejedelem vállalkozása elé, hiszen még a királyhű Zrínyi Miklós horvát bán, a költő is benne látta az egyesülő Magyarországnak jövő királyát. De hogy ez az álom megvalósíthatatlan volt, megmutatta csakhamar az ifjú hős kora veszte. Utána a török több személycsere után Apafi Mihályt ültette az erdélyi fejedelmi székbe, aki már igazán alig volt többnek tekinthető, mint a török szultán engedelmes szolgájának.

De hogy milyen lehetetlenségekkel kellett birkóznia az akkori magyar hazafiaknak, mutatja Wesselényi Ferenc példája. Magyarország nádora, a murányi Vénusz dúsgazdag férje, akinek királyához való hűsége megingathatatlannak látszott, mégis kénytelen volt összeesküvést szőni és felkelést készíteni elő a bécsi udvar elviselhetetlen zsarnoksága ellen. Még 1663-ban ilyen szövegű kiáltvánnyal felelt Wesselényi nádor Apafi egy körlevelére, melyben ez a magyar urakat a törökhöz való pártolásra hívta fel: „Szánakozással olvastuk Apafi úr levelét. Vajjon mi szabadsága van ömagának is Erdélyben, ahol egy pár jó karmazsin csizma elviseléséig hét fejedelem váltá fel egymást? Vagy a török ígéréteiben bízunk-e, ki barmok gyanánt az emberekből is tizedet szed?” Elviselhetetlen lehetett a német elnyomás, hogy ugyanez a Wesselényi már 1666-ban I. Rákóczy Ferenc és Zrínyi Ilona

sárospataki lakodalmán összeesküvésre lép a legelőkelőbb többi magyar főurakkal.

A magyar függetlenségi mozgalom évszázados külpolitikai orientációjának tipikusabb okmánya nincsen annál az emlékiratnál, melyet Wesselényi intézett ezután XIV. Lajoshoz. Megírja, hogy *a magyarok a dalmatákkal, horvátokkal, erdélyiekkel, oláhokkal és moldvánokkal szövetséget kötöttek. Adófizetéssel kieszközlük a török szultán segítségét. Óhajtják bevonni a szövetségbe Lengyelországot is. Magukat pedig (tehát egész szövetségüket is) a francia király pártfogása alá helyezik, kinek egyik fiát, vagy rokonát készek királlyá választani.* Ebben az okmányban látjuk a kuruc külpolitikai orientáció két ágának, a nyugatinak és keletinek világos megfogalmazását, egyben kirajzolódik benne a *Dunai Konföderációnak terve is, ami már az önálló magyar külpolitikának soha nem haló ideálja.*

Wesselényi idő előtt meghalt, társai közül Nádasdy, Fransephán, Zrínyi Péter a bécsújhelyi bakó bárdja alatt vérzett el, ez utóbbi leányának: Zrínyi Ilonának férje: I. Rákóczy Ferenc, a nagy fejedelem atyja pedig, különös szerencséjére, kegyelmet kapott, de folyton szemmel tartott bűnösként, makovikai várában félig fogoly gyanánt fejezte be fiatal életét.

A bujdosók

Kurucok és labancok irtózatossággal irtották itthon, az anyaország területén egymást, mialatt a bujdosók vezérei: a derék Wesselényi Pál és a kétszínű Teleki Mihály Erdélyben egyezkedtek a francia király lengyelországi követével, Bethune gróffal. A napkirálynak ez a nagyhatalmú diplomatája formális szerződést kötött a bujdosókkal, bevónván abba Apafi fejedelmet is, melynek értelmében a franciák pénzzel, fegyverrel és sereggel fogják támogatni a magyar felkelést.

Azonban a napkirály által ígért évi 100.000 tallér hadisegély és a Bethune által kiállított 6000 főnyi lengyel zsoldos csak az előkészületek megtételére volt elég, a döntő siker eléréséhez a török fegyverek erejére volt szükség. Mikor azután a bujdosók a fiatal Thököly Imrét vezérükké választották, megindult a szultán is, hogy végleg megtörje Bécs hatalmát.

Szabadsághőseink közül talán egy sem volt olyan szerencsétlen, mint Thököly, kinek sorsa sokban hasonlít a Károlyi Mihályéhoz. Thököly a törökök segítségével elfoglalta Felső-Magyarországot és 1682-ben a füleki táborban Ibrahim vezérbasa királlyá kiálttatta ki, de ő csak a fejedelmi címet és jelvényeket fogadta el.

A következő évben Kara Musztafa nagyvezér 250.000 főnyi hadseregével Bécs ellen indult. Míg a törökök a fővárost ostromolták, Thököly Pozsonynál állapodott meg, még távolabb pedig a félénken óvatos Apafi lappangott erdélyi csapataival. Mikor azután a felszabadító Szobjeszky János lengyel király megverte a török hadat, mely rendetlenül futott vissza a Duna vonalán, ott menekült vele a boldogtalan Thököly is, míg kurucái átpártolván a némethez, vívták Budát és szabadították fel Magyarországot a pogány elnyomás alól.

Nyugati segítséget nem kapott Thököly. Mikor 1690-ben elfoglalta Erdélyt és magát fejedelemmé kiáltatta ki, ekkor is csak a törökre támaszkodhatott. Ott volt későbbben is a török oldalán, mint a lovasság vezére a szalánkemeni vesztett csatában, majd pedig 1697-ben a szintén elvesztett zentai döntő ütközetben, mely után a szultánnal együtt menekült Törökországba.

A tények keverték tehát Thökölyt a hazaárulás hamis látszatába. Könnyű volt ezt kimondani ellene. Pedig egyetlen eszménye a magyar függetlenség kivívása volt és ő sem követett más politikát, mint elődei, János királytól kezdve. Tragikuma abban állott, hogy a török hatalom hanyatlásával kilátástalanná vált ez a százados külpolitikai orientáció s annak minden végzetes örökségét, hibáján kívül, neki kellett vállalnia. Thököly nagytehetségű, bátor, szilárdjellemű, kezdeményezésre kész férfi volt, mégis bukásból-bukásba zuhant, mert irtózatosszerű események sodrába került, melyek úgy seprték el, mint a falevelet a vihar.

II. Rákóczi Ferenc

A legideálisabb magyar szabadsághősnek: II. Rákóczi Ferencnek szintén kettős külpolitikai orientációja volt. Ő is keresett nyugati és keleti szövetségest.

Nyugaton ismét a francia kínálkozott segítségül. A napkirály diplomáciája már 1700-ban biztatta Rákóczit a felkelésre, aki ennek folytán írta meg az áruló Longueval kapitány által elküldött levelét a francia királyhoz. Midőn emiatti fogságából elmenekült, Rákóczi ismét a franciákba vetette reménységét s az országba való visszatérése után már 1703-ban örömmel írta meg a napkirálynak, hogy elfoglalta Magyarországot egészen a Dunáig.

Sohasem tűnt ki azonban jobban, hogy a francia barátságnak milyen delibábszerű, csalóka értéke van, mint éppen a nagy fejedelem példájából, akit a francia eszközül kihasznált ugyan, de komolyan sohasem vett. Rákóczi állandóan sürgette, hogy kössön vele a francia király formális szövetséget és garantálja, hogy úgy az ő fejedelmi jogainak, valamint Magyarország és Erdély érdekeinek biztosítását a megkötendő békébe feltétlenül be fogja foglalni. Habár Rákóczi, mint Erdély fejedelme, szuverén uralkodónak volt tekintendő, a francia király mindig azzal tért ki a kívánság teljesítése elől, hogy előbb függetlenítse magát a nemzet a Habsburg királytól s azután tárgyal és köt szövetséget Rákóczival, mint most már államfővel.

1705-ben azután a magyarországi rendek a szécsényi országgyűlésen Rákóczit „a Haza szabadságáért confoederált magyarországi státusok és rendek választott vezérő fejedelmé”-vé kiáltották ki, mely után ő magát Marosvásárhelyen az erdélyi fejedelmi székbe is ünnepélyes országgyűlésen iktatta be. Ám ezzel sem elégedett meg a francia, hanem kifejezetten trónfosztást követelt, miáltal nagyban előmozdította az 1707. évi ónodi trónfosztás kimondását.

Még így sem sikerült a napkirályt szövetségkötésre bírni és segítsége kimerült havonta fizetett pénzbeli hadisegélynek és 10—12 tisztnak s néhány gránátosnak küldésében, valamint abban, hogy a bujdosó fejedelemnek a szabadságharc leverése után menedéket adott.

A keleti orientáció még sikertelenebbnek mutatkozott. A hanyatló török birodalom sem nem akart, sem nem tudott többé fegyveres támogatást nyújtani a kuruc háború egész ideje alatt és csupán a szatmári békekötés után tett kései kísérleteket a beavatkozásra. Új keleti szövetséges után kel-

lett tehát nézni, akit Rákóczi megtalálni vélt Nagy Péterben, a hatalmas orosz cárbán.

A cár volt a kezdeményező, mint Nyugaton a napkirály. Nagy Péter mindenképpen rá akarta szorítani Rákóczit, hogy vállalja el a lengyel királyságot, amely terv elől a nagy fejedelem igyekezett menekülni. Az ónodi trónfosztás után egy évtizedig tartott a magyar-orosz diplomáciai kapcsolat, melynek során úgylátszik, személyes barátság is fejlődött ki a két nagy ember között.

Ebből a helyzetből pattant ki azután Rákóczinak egy nagyszabású, lángeszű diplomáciai terve, melyet Nagy Péter is elfogadott. Eszerint Rákóczi szövetséget akart létrehozni XIV. Lajos francia király és Nagy Péter orosz cár között, melybe utóbb be kellett volna vonni XII. Károly svéd királyt is. Ez a szövetség felvette volna a harcot előbb a Habsburg-ház ellen, majd utóbb egyesült erővel a török ellen is. Rákóczi maga csupán Erdély fejedelemségét kívánta szilárdan tartani, ellenben Magyarország trónját hajlandó lett volna átengedni a bajor fejedelemnek, majd ennek visszalépése után a francia király által kijelölt porosz hercegnek, aki ekként francia protektorátus alatt éppenséggel nem a német hatalmi célokat szolgálta volna. Későbbben e terv akként módosult, hogy Rákóczi kénytelenségből a lengyel királyságot is vállalta volna. A terv megghiúsult, ámde Rákóczi még franciaországi száműzetésében, 1717-ben is kijött kolostorából, hogy többször találkozzék a Párisban látogatást tevő orosz cárral.

A régi török-orientáció csak abban vetett utolsó lángot, hogy miután a török elvesztette magyarországi hatalmának utolsó bástyáját, Temesvárt, sőt kénytelen volt Nándorfehérvárat is kiüríteni, miután a Temesvárra szorult s még mindig a törökkel tartó utolsó kurucok: Vékony János és társai is meghódoltak a németnek, — 1717-ben a szultán Franciaországból magához kérte Rákóczit, hogy haddal segítse vissza Magyarországra. A nagy fejedelem sokkal óvatosabb volt Thökölynél és az ajánlatot csak azzal a feltétellel volt hajlandó elfogadni, hogyha a zsoldos sereg, melynek ő élére állana, a szultán keresztyén alattvalói közül toborzódik. Hiú tervezgetés volt ez, amelynél reménytelenebbnek csak az 1733-ban felvetődött másik török segítségkísérlet bizonyult, közvetlenül a nagy fejedelem halála előtt. Utána fiát: Rá-

kóczi Józsefet, a család utolsó sarját próbálta még a török Erdély fejedelmi székébe emelni, minden komoly kilátás nélkül.

II. Rákóczi Ferenc diplomáciai elgondolásai közül különösen figyelmet érdemel a Bethlen nyomán munkába vett orosz *orientáció terve*, valamint az a megkapó ötlete, mely szerint nem pogány haddal, hanem a balkáni népek segédmélvel akart utolsó vállalkozására elindulni. *Wesselényi nádor szelleme hatott ebben reá s ő ezt a gondolatot adta tovább Kossuthnak.*

A francia forradalom hatása

A függetlenségi politika nem talált méltó vezérre több mint egy évszázadon át Rákóczitól Kossuthig. A kuruc-párt a közemberek megingathatatlan kitartása által folytatta zajtalan szívós küzdelmét Mária Terézia mézes-mázos csábításai és II. József erőszakos jogfosztásai ellen egyaránt.

Az eszme bástyái a vármegyék voltak. Csupán az 1790-es országgyűlés nagyszerű kiállása emelte ki a nemzeti mozgalmat a csöndes, zajtalan küzdelem keretei közül. De ez a lendület csakhamar ellankadt és csupán a XIX. század reformországgyűlésein talált folytatásra.

A nagy francia forradalom két ízben küldötte át üzenetét a Lajtán, hogy szellemi áramlatát elfogadtassa a magyarokkal. Az egyik alkalom a szerencsétlen Martinovits-féle pártalakítás volt, melyet túlzással szoktak összeesküvésnek nevezni. Ennek inkább a jogegyenlőségért, mint a nemzeti függetlenségért lelkesedő vezéreit 1795-ben a bakó véres bárdja hallgattatta el. Közülük Hajnóczy József látszik olyannak, aki a magyar nemzeti gondolatot a francia forradalom emberi eszméivel sikeresen tudta volna összhangba hozni. Legnagyobb ember pedig a börtönbüntetéssel menekült Kazinczy Ferenc volt köztük, ki előljárt abban a nagyszerű mozgalomban, mely céljával a nemzetnek az irodalom által való megmentését és felvirágoztatását tűzte ki.

A másik alkalom akkor kínálkozott, midőn I. Napoleon 1809-ben a megszállott császárvárosból a magyar rendekhez kiáltványt intézett, amely Bacsányi János szövegezésében ilyen kitételeket tartalmazott: „Az ausztriai császár, nem pedig a magyar király üzent nekem háborút... Magyarok! Eljött azon szempillantás, melyben visszanyerhetitek régi füg-

getlenségeket. Fogadjátok el a békességet, melyet ajánlok. Maradjon fenn egész épségben egész országotok és szabadságotok... Semmit sem kívánok én titóletek, egyedül csak azt akarom látni, hogy szabad és független nemzet legyetek. Az Ausztriával való egyesítés volt a ti szerencsétlenségetek főbb oka. Úgy nézték hazátokat, mint valamely meghódolatott tartományt... Szereztétek most vissza nemzeti lételeteket... Válasszatok királyt magatoknak... Gyülekeztetek azért össze Rákos mezejére, őseitek szokása szerint!"

A magyarság azonban ugyanabban a letargikus állapotban volt, mint az 1914. évi világháború kitörésekor és erre a nagyszívű proklamációra, melyet az ország határán álló sok százezer francia katonának győzelmes fegyvere garantált, az utolsó nemesi insurrekciónak Napoleon elleni tragikomikus felvonultatásával válaszolt.

Micsoda más hatást ért volna el 1918-ban Franchet d'Espérey hasonló szellemű nyilatkozattal.

Kossuth Lajos

Kossuth külpolitikai orientációjának három fázisát kell megkülönböztetnünk: a szabadságharc előtti, alatti és utáni időből.

1. 1848 előtt nem sok alkalma nyílt külpolitikai kapcsolatok felvételére, de nem is nagyon törekedett erre, mert ő hazáját saját erejéből akarta és remélte felszabadítani. Ebből az időből feljegyzik Kossuthnak a németbirodalmi List-féle irányhoz való rokonszenvét, de meg kell állapítanunk, hogy Kossuth éppen olyan ellensége volt a német Zollvereinhez való csatlakozásnak, mint az osztrák vámközösségnek és ő List közgazdasági rendszerét, mint külön magyar autarkiaira törekvést fogadta el. Látjuk azt is, hogy Kossuth agitált a lengyel függetlenségi mozgalom támogatása érdekében és hogy angol-magyar kapcsolat létesítésére vágyott. Ez utóbbiban nem állott egyedül, mert ez volt az ideálja Széchenyinek is, akinek közismert angol imádatát némelyek egyenesen angломánia jelzéssel illetik.

Blackwell nevű angol kormány-megbízott áll ezeknek a törekvéseknek központjában, akit minisztere Pozsonyba küldött az itteni viszonyok figyelése végett és aki érintkezést tartott fenn Kossuth-tal is. Ennek az éleslátású diplomatának

az volt a meggyőződése, hogy Angliának erős Magyarország létesítése áll érdekében, melyhez csatolni kellene Dalmáciát, Boszniát, Szerbiát, Havasalföldet, hogy ekként ütköző állam lehessen a német és orosz birodalom között. A hivatalos angol álláspont azonban az osztrák-magyar monarchia fenntartásának gondolatán nem tudott túlterjedni.

2. Kossuthnak tehát eleinte nem alakult ki határozott külpolitikai terve. Midőn azonban a szabadságharc egész felelőssége reászakadt, a független Magyarország megmentésének érdekében legfőbb feladatul meredt elé külhatalmak segítségének megszerzése. Ez irányban dolgozott előbb egyedül, később kormányzó-elnökké választása után külügyminiszterének: gróf Batthyány Kázmérnak segítségével, ki működését azzal kezdte meg, hogy közölte a külhatalmakkal a detronizációt és Kossuthnak kormányzó-elnöki tisztébe lépését.

Kossuth, mint államfő, lázas tevékenységet fejtett ki a külpolitikában. Egyetlen lehetőséget sem hagyott figyelmen kívül, hogy hazáját megmenthesse. Minden országgal megpróbálta a kapcsolat felvételét, miért is tervében egyelőre bajos rendszert felfedezni.

A hagyományos nyugati és keleti orientáción kívül tőle ered egy középeurópai kombináció is, mely a második világháború „tengelyének” egyik első elgondolása. Szövetkezni akart a frankfurti német forradalmi parlamenttel és a turini szárd királlyal. Később, 1849 augusztusában, a veszedelem tetőfokán, még egy porosz hercegnek a magyar trónra való meghívását is megkísérelte, de e célból kiküldött követét Berlinben még csak nem is fogadták, sőt egyenesen rendőrileg utasították ki, habár a porosz külügyek vezetője, Radowitz (Radóczi) magyar származású és magyarbarát is volt. Ez a kétségbeesett kísérlet mégsem tekinthető német orientációnak, mert Kossuth ezáltal az akkori német hivatalos hatalmat képviselő Habsburg-ház ellen egyik szakadár német államot akarta volna felvonultatni, ami ha sikerül, az a porosz herceg nyilván éppen úgy magyarrá vált volna, amiképpen román lett a későbbi Hohenzollern bukaresti király. De ha nem is ilyen csúnyán, ám ugyanilyen sikertelenséggel végződött az olasz kombináció is, habár az akkori demokrata szárd miniszterelnök is nagy magyar-barát volt s a magyarok, szlávok, románok kibékülését és szövetkezését lelkesen kívánta.

Azonban egy történetírónk ötletes megjegyzése szerint az osztrák diplomácia ügyesebbnek bizonyult, mert az olaszokat magyar katonákkal verette le, a magyarok ellen a szlávokat és románokat állította fegyverbe, az olasz fejedelmeket pedig az osztrák császárhoz csatlakoztatta. Így bukott meg Kossuth tengely-kísérlete.

Másik ilyen középeurópai elgondolásnak szikrázó ötlete is kipattant Kossuth agyából: egy magyar—lengyel—török szövetség létrehozatala. Csak terv maradt.

Nyugati szövetségest keresett Kossuth a franciában, angolban, amerikaiban egyaránt. Londonba Pulszky Ferencet küldötte ki és hajlandó lett volna az Angliában lakó egyik Kóburg herceget is a magyar trónra ültetni. Az északamerikai Egyesült Államokba küldött követe: gróf Wass Samu kedvező fogadtatásra talált a köztársaság elnökénél, ámde szimpátia megszerzésén túl nem volt sikere. Franciaországban a legkiválóbb magyar diplomata: gróf Teleki László képviselte a debreceni függetlenségi kormányt, aki főleg Ledru-Rollin francia köztársasági vezérrel állott szoros barátságban. Szemére szokták vetni Kossuth diplomáciájának, hogy mindennütt a forradalmi elemekkel vett fel érintkezést, ami azután ellene hangolta az illető államnak uralmon levő konzervatív köröit. Így a francia „vörösökkel” való barátkozás vörös posztó volt Bonaparte, a későbbi III. Napoleon szemében, a magyar forradalom balratolódása pedig nem tetszett Palmerston-nak, a mindenható brit külügyminiszternek, aki makacsul ragaszkodott a monarchia fenntartásának gondolatához. Ezek a gáncsolók csak azt nem értik meg, hogy Kossuthnak egyetlen lehetősége volt a külföldi baloldali körökkel való megegyezés, mert a hatalmon levő konzervatív körök ab ovo utasították el a magyar demokrácia támogatását. Sőt azt is figyelembe kellene venniök a bírálóknak, hogy Kossuth a haza megmentése érdekében még az orosz cári hatalommal is hajlandó lett volna megegyezésre jutni, ennyire nem akarta az ország sorsát a nyugati radikális irányokhoz kötni.

Ezzel elérkeztünk Kossuth keleti kombinációjának vizsgálatához. A török már akkor beteg ember volt, benne csak barátot lehetett találni, de nem fegyveres támogatót. Az akkori szultán csakugyan éppen úgy menedékjogot adott Kossuthnak, mint elődje Rákóczinak és éppenúgy vállalta

még a háborús bonyodalom kockázatát is inkább, minthogy a menedékjog feladásával kiszolgáltatassa a hozzá menekült bujdosókat, ámde még csak gondolni sem lehetett arra, hogy ő indítson támadást az osztrák és orosz császárok szent szövetsége ellen. Végző lépés volt, reménytelen és következtelen, mégis megtette Kossuth, hogy megkísértse a véletlen szerencsét, midőn felajánlotta a magyar koronát az orosz cár vejének, az orosz herceggé lett Leuchtenberg-nek, aki Napoleon mostohafiától: Beaufharnais Jenőtől származván szedte a németes nevet is a nagy Napoleontól kitüntetésképpen nyervén, bizonyos jóakaratra tarthatott volna számot az akkori francia államfőnél: Bonaparte Napoleonnál is. Szinte komolytalan, bár szellemes ötlet volt.

3. Kossuth külpolitikai orientációja igazság szerint csak akkor bontakozott ki végleges formájában, midőn a szabadságharc leverése után az emigrációban kellett, inkább lehiggadt tervek készítése, habár az események torlódása és váltakozása közben ekkor is sok tűnő gondolata merült fel. Végeredményben ő is visszatérni látszik a János királytól tört régi százados útra. Nyugaton francia-angol-olasz közeli-
désre gondolt, a keleti letört régi török hatalom helyett, a Dunai Konföderáció ragyogó eszméjével lépett elő, ami a régi török birodalom helyére lépő, felszabadult utód-államok szövetsége lett volna. A Magyarországot felszabadító seregeket, miként Rákóczi, ő is ezek között a népek között kereste. Ez a gondolat vált végül is a Kossuthi külpolitikájának lényegévé, miután végigkísérletezett minden lehető és lehetetlen megoldást abból az ősi alapelvből kiindulva, hogy a magyar függetlenséget követelő kuruc iránynak mindenkivel szövetkeznie kell a haza érdekében, a legnagyobb, a végző, a menthetetlen veszedelem: a Habsburgok uralma ellen.

3. A függetlenségi párt

Keletkezése, fejlődése

A szabadságharcra következett véres abszolutizmus gyöngülése eredményezte a magyar országgyűlésnek 1861-ben történt összehívását, melyen két hatalmas párt állott szemben egymással. Elvekben nem igen volt eltérés köztük, de igen abban, hogy a Deák vezérlete alatti párt felirattal akart járulni az uralkodó elé, ellenben a gr. Teleki László

által irányított másik párt csak határozatilag akart válaszolni a Ferenc József üzenetére, jelezvén ezzel, hogy nem ismeri el őt jogszerű királynak. A felirati pártból fejlődött ki a későbbi szabadelvű párt; majd munkapárt, a határozati pártból pedig a későbbi függetlenségi párt.

A határozati párt többségben vonult be az országgyűlésbe, amely csak Teleki döntő pillanatban bekövetkezett öngyilkosságának döbbenetes hatása alatt fogadta el Deák feliratát három szótöbbséggel. A határozati párt Tisza Kálmán vezetése alatt már nem tudott győzni.

Mikor az országgyűlés 1865-ben ismét összeült, Deák pártja már majdnem kétharmadát tette ki a gyűlésnek, a Tisza Kálmán balközép-pártja tehát nagy kisebbségre oltadt le. Még kevesebben voltak azok a hajlíthatlan kurucok, akik nyíltan Kossuth 49-es programja mellett tartottak ki. Ez utóbbiak, midőn az alkudozások eredményeként létrejött az 1867-es kiegyezés és a nemzet óriási örömujjongása között Ferenc József fejére tették a koronát, ez ellen elkeseredetten tiltakoztak. Madarász Józsefék heten Cinkotára vonultak a koronázás elől. Ezek a búsmagyarok, a „hetumogerek“ vagy „basibozukok“ vetették meg alapját a későbbi függetlenségi pártnak.

Az alapítók közt legtipikusabb egyéniségnek Madarász József tekinthető, aki már 1832-ben megjelent az országgyűlésen, 18 éves korában, mint távollévőnek képviselője és ettől kezdve a magyar parlamentnek kivétel nélkül mindig tagja volt egészen 1915-ig, 100 éves korának betöltése után bekövetkezett haláláig. Ez a tüneményes ember 1848-tól kezdve folyton a sárkeresztúri kerületet képviselte és pedig mindig szélsőbaloldali, 49-es köztársasági programmal. Még annak idején Kossuth Lajossal szemben is ellenzéki magatartást tanúsított egészen a debreceni függetlenségi nyilatkozat kihirdetéséig, melyet lelkesedéssel üdvözölt s amelytől egy pillanatra sem tántorodott el haláláig.

Ezek a tipikusan magyar és egyben felvilágosodottan haladó férfiak vetették meg az új függetlenségi mozgalomnak alapjait. Az 1865-iki országgyűlésen Madarászné csak 20-an jelentek meg, de már az 1869-iki választások után Simonyi Ernő vezetése alatt 32 taggal vonult be a „48-as párt“ mely idővel „függetlenségi párt“, majd pedig „függetlenségi és 48-as párt“ nevet vett fel. Ez a párt lett az évszázados füg-

getlenségi mozgalomnak letéteményese, különösen akkor, midőn Tisza Kálmán 1875-ben „szegre akasztotta“ a „bíhari pontokat“ és a balközépnek bár ingadozó, de mégis 48-as alapjáról nyíltan átugrott a 67-es alapra, élére állván az általa összekovácsolt szabadelvű pártnak, melybe a Deák-párt is beolvadt.

A függetlenségi párt erőviszonyaira vonatkozóan a következő kimutatást találjuk:

1875-ben	36	1896-ban	62
1878-ban	76	1901-ben	86
1881-ben	88	1905-ben	166
1884-ben	72	1906-ban	254
1887-ben	78	1910-ben	100
1892-ben	101		

képviselő tartozott a függetlenségi párthoz, illetve annak töredékeihez az országgyűlés 413 tagja közül.

Amit János királytól kezdve a nemzeti hősök fegyverrel akartak kivívni, azt a modern kor függetlenségi mozgalma parlamenti eszközökkel békésen próbálta megvalósítani.

A prófétálás évei

Első időben a függetlenségi képviselők az eszmék magvetésével szereztek becsületet. Simonyi Ernő, a Huba vezér nemzetségéből származtatott régi család sarja, a volt 48-as honvéd, az emigrációból hazatérően, Kossuth támogatásával állott a párt élére és a maga széleskörű angol-francia műveltségével eszményien megfogalmazta a párt célkitűzéseit nemzeti és európai alapon. Irányi Dániel nemes liberálisizmussal tűnt ki. Minden évben betérjesztette indítványát az általános választójog törvénybeiktatása iránt és állandóan követelte a polgári házasságot. Mocsáry Lajos a nemzetiségekkel való megbékülés és együttműködés eszméjének volt bajnoka. Igaz, hogy e területre lépni még az ellenzéken is veszélyesnek bizonyult s Mocsáry 1884-ben e miatt volt kénytelen a párt elnökségéről lemondani s a közélettől végleg visszavonulni.

Közjogilag a függetlenségi mozgalom többé-kevésbé szabatosan a perszonális-unió alapján állott. Ebben nem helyezkedett ellentétbe az ősi hagyományokkal, mert hiszen a függetlenségi mozgalom régen is többnyire elismerte a Habsburg királyt s annak külföldi uralkodói jellegét is, csak a magyar

alkotmányt kívánta vele szemben védeni és biztosítani. E követelés mögött azonban ott rejtőzött a kossuthi gondolat a teljes elszakadásról és a trónfosztásról. Mikor ezek a derék, lelkes emberek eszméik hirdetése közben állandóan Kossuthra esküdtek, nyilván átértézték, hogy az ő eszméit kell ideáljukul tekinteniök.

Az a szent kód, mely az első függetlenségi akció eszméit beburkolta, talán legsűrűbb volt külpolitikai vonatkozásban. A külügyet Deák Ferenc kiegyezése közössé tette s az azzal foglalkozó delegációba elvi okokból nem ment be a függetlenségi párt. Ez a passzivitás kiterjedt általában a külpolitikai orientációra is.

Egy nagy, bizonytalan, szent eszmének prófétai hirdetése: ez volt a függetlenségi ígíhírdetés tartalma sok éven keresztül.

Kossuth Ferenc

A függetlenség eszméje, ez a szabatosan meg nem ha'ározott gondolat tartotta össze a pártot, melynek keretei közt más vonatkozásban a legkülönbözőbb elemek tömörültek össze. Szélső liberálisok és konzervatívok, elvi tiltakozók és gyakorlati alkalmazkodást követelők stb. a legkülönbözőbb fokozati skála szerint helyezkedtek el a pártban, amely éppen ezért gyakran töredékekre szakadt, melyek egymás ellen is küzdelemre keltek.

Az egyházpolitikai vita volt egyik legfőbb oka a párt szétforgácsolódásának, bár a túlnyomó többség Kossuth és Irányi hagyományai alapján ebben a kérdésben a Wekerle-kormányt támogatta. Ez a liberális szárny kapott erősítést Kossuth Ferenc személyében, aki atyja halála után, 1894-ben hazatért Magyarországra és átvette a párt vezetését.

Kossuth Ferenc nem örökölte atyjának sem tehetségét, sem az eszmék melletti bátor kiállásra való készségét. Neve alig szerzett több presztizst a pártnak, mint amennyi kárt ingadozó és megbízhatatlan vezetése okozott. Mikor pedig a szelek belefújtak a függetlenségi párt hajójának vitorláiba, Kossuth Ferencre hárult az a szomorú szerep, hogy az induló hajót leszerelje és a kikötőben vesztegettesse. Nevének súlyával visszaszorította az érvényesülésben azt a két nagyszabású politikust, kik közül Ugron Gábor a jobbszárnyon és Justh Gyula a balszárnyon többre lettek volna hivatva nála.

Száz évben egyszer születik államférfi olyan adottságokkal és képességekkel, minőket Ugron magában egyesített. A rabonbán ivadék, a legrégibb magyar családok egyikének sarjadéka, nagy tehetséget és ragyogó szónoki képességet párosított nevének varázsával. Mikor ifjú korában az 1870-es háborúban beállott a Garibaldi-légióba és a franciák mellett harcolt a németek ellen, ezzel eldöntötte egész további pályájának irányát. Hazaérvén, lelkesen dobta bele magát a közéleti küzdelembe és csakhamar, mint a függetlenségi mozgalom egyik vezére harsogta el tüzes szónoklatait a magyar parlament üléstermében. Barátot rohamra lelkesítő, ellenséget megsemmisítőleg leverő hatású, mennydörgő szónoklatai Ugront állították a függetlenségi mozgalom előterébe.

Nem volt meg azonban a szerencsés adottsága ahhoz, hogy bánni tudjon az emberekkel. Taktikai hibát követett el akkor, midőn pártjának többségével szemben exponálta magát az egyházpolitikai javaslatok ellen. A delegációkba bemenvén, az orthodox függetlenségi eszme ellen sértést látszott elkövetni. A Kossuth-kultusz túlzásai ellen feleslegesen foglalt állást. Végül pedig anyagi vonatkozásban nem tudott a teljes érdektelenség tiszta álláspontjára helyezkedni, ami pártvezérnél megbecsülhetetlen érték, hanem közgazdasági tevékenységével nagyszámú ellenségeinek állandóan támadási felületet nyújtott.

A minket különösen érdeklő külpolitikai vonatkozásban Ugron valóságos úttörőként szakított a párt évtizedes passzivitásával s a *hármasszövetség*, vagyis a *német-barátság-ellenes merész kilépésével új irányt tört*. Pedig ez nem is új irány volt, mint kortársai hitték, hanem visszatérés a János király óta ismétlődő négyszázéves nemzeti politikának útjára.

Fulmináns szónoklataiban keményen támadta a német vezetés alatt álló hármasszövetséget és a monarchia számára új külpolitikai orientációt követelt. Ennek megfelelően felvette a tárgyalásokat Delcassé francia külügyminiszterrel, akivel előzetes levélbeli érintkezés után 1900 januárjában Párisban személyesen is találkozott. Ugron francia-oroszbarát pártot akart alakítani, melybe a vele társult dr. Stefa-nóvics Milos tót politikus útján be akarta kapcsolni a magyarországi szlávokat, kiknek az 1868. évi nemzetiségi törvény

végrehajtását helyezte kilátásba s ezek révén megtalálni remélte az együttműködést az osztrák szlávokkal is. Német-cseh kapcsolatokra is szert tett már. *A szlávok barátsága lett volna a híd az orosz-szövetség felé.*

Ugron feltételei közé sorozta azt is, hogy a közelgő választás költségeire, pártcélokra egymillió frankot kap a francia kormánytól, továbbá, hogy a német tőke és gazdasági befolyás kiszorítása végett hatalmas alaptőkéjű francia-magyar bank alapíttassék Budapesten.

Delcassé a kedvezően indult tárgyalásokat egyszerre váratlanul és indokolás nélkül megszakította.

Mindenesetre szépséghiba volt ezen a terven az anyagi problémák felvetése, habár történelmi tény, hogy Bethlen és Rákóczi is állandóan pénzegélyt húzott a francia királytól.

A kezdeti függetlenségi politika szinte elméleti stagnálásból Ugron adta meg a lökést a kizökkenésre és a tett propagandájának megkezdésére. Ő tökéletesen utánozta a nemzeti fejedelmek évszázados taktikáját a nyugati és keleti külpolitikai orientáció együttes keresésében. Az orosz szövetség irányában is hagyományok alapján indult. Novum legfeljebb az volt nála, hogy az ősi ellenség: a „német“ alatt, ő nem annyira a Habsburg-dinasztiát értette, mint János királytól Kossuth Lajosig minden szabadsághősünk, nem is az „átkos Ausztria“ lebegett előtte többi függetlenségi politikus-társai példája szerint, hanem ő kifejezetten maga ellen az irtózatos, fenyegető hatalommá felduzzadt új Németbirodalom ellen indult, melynek a dinasztia és császársága csupán hűbéré-sévé vált.

Ugron akciója azonban nemcsak a multtal függött össze, hanem a jövőbe is bevilágított. Őt tekinthetjük az októberi forradalom eszmeköre első képviselőjének. Ő a hazát külpolitikai kapcsolatok által akarta megmenteni, de egyúttal az általános választójoggal demokratizálni és a nemzetiségekkel való megbékélés által új fejlődésnek indítani. Az októberi forradalom e három nagy tényezője eddigelé egyetlen függetlenségi politikust sem foglalkoztatott olyan intenzíven, mint Ugron Gábort.

A nemzeti küzdelem

Ugron bukása kárörömmel tölthette el Kossuth Ferencet, ki legveszedelmesebb riválisától szabadult, de közömbösen érintette a függetlenségi párti képviselők zömét is, akik alacsony kultúráltságuk folytán sem voltak képesek az Ugron szellemi színvonalára felemelkedni s kezdeményezését kellően értékelni.

Amíg Kossuth Ferenc a dolce far niente kellemes álláspontjára helyezkedve, egyszerűen élvezni akarta az ellenzéki pártvezérségben és a nagy Kossuth fiának szerepében kínálkozó szelid örömeket, addig pártjának közrendű képviselői tottvágytól égve, a vezér tudta és akarata nélkül, sőt tilalma ellenére megindították a nemzeti küzdelem büszke nevét viselő akciójukat.

1902-től 1914-ig tartott ez a mozgalom, melynek jelszávaúl a magyar vezényszó és az önálló bank röppent fel. Katonai és gazdasági kérdésekben akarta a függetlenségi párt a diadalt kierőszakolni, ellenben a külpolitikával most sem törődött. Mintha az lett volna a büszke elhatározás, hogy a nemzet saját erejéből szerezze vissza függetlenségét.

1902-ben a kolozsvári híres Mátyás-szobor leleplezése alkalmával a katonazenekar a Gotterhalté-t játszotta, ami ellen a jelenlevő függetlenségi képviselők hevesen tüntettek. Ezzel indult meg a 12 évig tartott nemzeti küzdelem, melynek viszontagságos folyásából csupán a tárgyunkra tartozó részleteket fogjuk elbeszélni.

Magyar vezényszót! — hangzott az egész országban a kiáltás és amikor ebben a túlfűtött hangulatban betérjesztette a kormány a katonai javaslatokat, melyekben létszámemelés foglaltatott, kitört az ellenzék obstrukciós küzdelme, amely változatos fordulatok közt állandó izgalomban tartotta a közvéleményt.

Az ellenzék küzdelmében nemcsak a függetlenségi párt vett részt, hanem a középpártok is, ami végeredményben a mozgalom teljes kiferdülését, lehanyatlását és elposványosodását idézte elő. Apponyi Albert gróf hozta a közben kormánypártivá vedlett régi nemzeti-párti híveit, előbb a szövetkezett ellenzékbe, azután — a mozgalom vesztére — egyenesen a függetlenségi pártba; ifj. Andrássy Gyula gróf kinek programja a hatalomra jutási vágyon kívül alig tartalma-

zott többet a Tisza István elleni gyűlöletnél, szintén csatlakozott; a harmadik gróf Zichy Aladár pedig a néppárt egy-néhány klerikális képviselőjével zavarta az egyesülésnek egységes alakulását. Ennek a három egyébként igen derék grófnak csatlakozása idézte elő a koalíciónak nemcsak túlkorai hatalomra jutását, hanem bukását és egyenesen csúfos, szégyenletes letörését is.

Ferenc József, kinek kérlelhetetlen, hajlíthatatlan karaktere sehol sem nyilatkozott meg olyan mértékben, mint éppen az uralmának létalapját képező hadsereg kérdésében, elhatározta a nemzeti küzdelem erőszakos letörését és e célra szívesen fogadta gróf Tisza István ismételt felajánlkozását, ki elérkezettnek látta az időt arra, hogy eddigi mellőzöttségéből végre a politikai élet első vonalába lépjen és ellenfeleivel leszámoljon.

1903-ban bekövetkezett első miniszterelnöksége idején azonban Tisza még nem futhatta ki teljesen formáját és akciója csak abban csúcsosodott ki, hogy házelnöke által, szabályellenesen, erőszakosan megszavaztatta a klotürt tartalmazó új házszabályokat s az ez ellen fellázadt ellenzéki képviselőket teremőrökkel akarta az ülésteremből kiveretni. Mivel azonban ezek az egyszerű altisztek nem mertek vállalkozni aljas szerepük betöltésére és gyáván elfutottak, ezúttal megbukott Tisza tervezett erőszakja is, aki kénytelen volt feloszlalni a Házat s az 1905. év elején lezajlott téli választáson kisebbségben maradt, míg a koalíció nagy többséget kapott.

A darabont-kormány alatt

A bukott Tisza elment és a közélettől öt évre visszavonult. Ferenc József most báró Fejérváry Gézával, magyarul is rosszul tudó, öreg tábornokával kísérletezett, kinek elnöklése alatt a darabont-nak elnevezett, parlamentellenes kormányt nevezte ki. A Ház formális határozattal alkotmányellenesnek bélyegezte a király eljárását és a nemzetet ez ellen küzdelemre szólította fel, minek folytán a vármegyék, ősi példa nyomán, mindenütt ellenállást kezdtek. Ferenc József magyar honvédeket küldött a parlament üléstermébe és a Házat szétkergette.

Ekkor vetődött rá Magyarországra először Ferenc Ferdinánd trónörökös sátáni szellemének árnyéka. Már addig is

suttogták, hogy mikor egy gróf pénzzel akarta megvesztegetni az obstrukcióban hangos függetlenségi képviselőket, ez a terv és pénz a trónörököstől származott. Most pedig már nyilvánvaló lett, hogy a darabont-kormány belügyminisztere: Kristóffy József egyenesen a trónörökös szolgálatában állott munkába. Maga Kristóffy elismeri emlékiratában, sőt dicsekszik vele, hogy tagja volt a Ferenc Ferdinánd titkos kamarilájának, melyet „műhelynek“ neveztek s onnan kapta utasításait akciójához. A terv nem volt új. A cél: *a függetlenségi mozgalmat egyfelől a szociálista munkásság és radikális intellektuelek, másfelől a nemzetiségek segítségével kell letörni.*

Kristóffy, mint belügyminiszter bejelentette, hogy hozza az általános választójogot, melynek törvénytervezetét csakhamar közre is bocsátotta. Az októberi forradalmat mozgató *három tényező: a függetlenségi eszme, a szociális eszme és a nemzetiségi kérdés így került ellentétbe egymással a császár és a trónörökös akarata folytán.*

A további konfliktust sikerült elkerülni a király és a koalíció között létrejött azzal a megegyezéssel, melynek értelmében 1906 tavaszán kormányra jutott a szövetekezett ellenzék. Ámde a király az akkor parlamenten kívül álló Wekerlét kényszerítette rá, miniszterelnökül az újalakulás nyakára, aki a bizalomnak megfelelő, a kapott utasítás szerint minden tőletelhetőt el is követett a nemzeti akarat meghamisítására és a dinasztia kiszolgáltatására.

A koalíció kormánya

Győzött a nemzeti küzdelem! — hitték a jámbor emberek, pedig akkor bukott el, midőn a Wekerle kormányában kereskedelmi miniszter lett Kossuth Ferenc, belügyminiszter lett Andrássy és vallás- és közoktatási miniszter lett Apponyi. Ez a három politikus éppen azt a három elvet szorította vissza és játszotta ki, amely elvek már akkor ott forrongtak érvényesülést követelve a magyar közéletben s amelyek azután az októberi forradalomnak kirobbanó tényezőivé lettek.

A *nemzeti függetlenségi törekvést* Kossuth Ferenc csúfolta meg, midőn a Habsburg-uralkodótól Lipót-rendet fogadott el s mint miniszter sorra adta fel az eszme előbbrejutásának minden egyes lehetőségét. A *szociális követelést* Andrássy nyomta el, midőn a nemzet színe előtt tett határo-

zott kormányígéret ellenére elárulta az általános választójog programját és négyévi kormányzása alatt szöszegéssel gátolta a törvény meghozatalát. A nemzetiségeket pedig Apponyi izgatta fel még jobban jószándékú, de szerencsétlen iskola-politikájával. Ez a három politikus méltán kérhet magának helyet azok között, kiknek tevékenysége és magatartása az októberi forradalom kitörését elkerülhetetlenné tette.

A koalíciónak 1906-tól 1910-ig tartott uralma csúfos elv-feladásoknak, tehetetlen vergődéseknek, korcs intézkedéseknek gyűlöletes és szégyenletes sorozata volt, melyek közül némelyeket kénytelenek leszünk felemlíteni későbbi elbeszélésünk folyamán.

A függetlenségi párt lejárata

Az 1906—1910. évi koalíciós parlamentben a 413 képviselő közül 254 volt tagja a kitűnően megszervezett függetlenségi és 48-as pártnak. A nagy általános többség tehát ehhez a párthoz tartozott. Mégis olyan kormányt kellett támogatnia, melynek elnöke: Wekerle, a függetlenségi eszmének esküdt ellensége volt, másik vezető szelleme pedig: Andrássy, az ortodox 67-es irányzat támogatásában nem ösmert más versenytársat maga mellett, csupán Tisza Istvánt. Ő maga vallja be emlékiratában Tiszára célozva, hogy „a köztünk levő ellentét nem annyira elvi, mint célszerűségi kérdésekből látszott kiindulni”. Csak a hatalom felett civódtak.

Ilyen viszonyok közt még akkor is le kellett magát jánia a függetlenségi pártnak, ha egyébként a kormányban lévő vezérei: Kossuth Ferenc és Apponyi megállották volna helyüket. Különösen méltatlan szerepet töltött be Apponyi ebben az alakulásban. Ő maga volt a mérséklet, az óvatosság, a bizonytalankodás és habozás. Elvei temperamentumának megfelelően valahogyan középen helyezkedtek el a 48 és 67 között. A középen kellett volna tehát maradnia, ott, ahol megindult. Mikor aztán a függetlenségi párthoz, az erőszakoskodás által elkésérítve, legjobb meggyőződése ellenére csatlakozott, nem ő hasonlult át a párt elveihez, hanem a párt törte hozzá a maga álláspontjához. Nagy tekintélyével, fényes tehetségével, műveltségével, hatalmas szónoki készségével elkábította a párt lelkiismeretét és mire a párt tagjai magukhoz tértek, akkorra már késő volt: a függetlenségi eszme viszályhozant kezdeti kiindulási helyzetébe és elveszítette a

nagy többségében rejlő összes előnyöket, amiket kiváló államférfiak nagyszerűen tudtak volna érvényesíteni, vagy legalább is a jövő számára megőrizni.

A koalíciós kormánynak 1910-ben bekövetkezett bukása után a Tisza égisze alatt munkapárt néven újjászerveződött régi 67-es párt rávetette magát a kiábrándult nemzetre s az erőszakkal és vesztegetéssel megtartott új választásokon a függetlenségi párti képviselők számát kb. százra csökkentette le. Ezek is két töredékre voltak már szakadva, a nagyobbik fele Kossuth Ferenc mellett maradt, a kisebbik fele pedig Justh vezérlete alatt radikális irányt keresett. Ekkor tűnt fel az országgyűlésen Nagyatádi Szabó István 4 tagú kiscgazdapártja is, mely ugyan szintén függetlenséginek vallotta magát, de a földművestömegek érdekeit a közjogi kérdésnek föléje helyezte.

Az 1910-ben megválasztott ez az országgyűlés volt együtt a mandátum háborús meghosszabbítása folytán 1918-ban is, a forradalom kitörésekor. Benne a 100 tagú függetlenségi pártra szakadt volna reá a forradalom vitelének terhe. De mivé lett ez a száztagú párt 8 esztendő alatt?

Justh Gyula

A nemzeti mozgalomnak nem volt ugyan megindítója Justh, de mégis ő lett a hőse és vezére, mert akkor állott élére, amidőn a mozgalom az ingadozás, kétszínűség, elv-feladás és árulás posványába rekedt bele, honnan kiragadni és újra eszmei alapokra visszahelyezni: ez volt a Justh hivatása.

1905-től kezdve a Ház elnöki tisztét viselte, amely minőségében köztisztület környezte. Különösen kiemelkedett pártatlanságával, midőn a horvát obstrukció ellen erőszakos rendszabályok alkalmazását megtagadta. Erről a pártatlan, passzív erkölcsi magaslatról azonban kénytelen volt leszállni, midőn látta, hogy a függetlenségi eszmének a kormány által már felborított szekerét nincsen más, aki újra elindítani tudja.

Justh 1909-ben lemondott méltóságáról és élére állott az új nemzeti küzdelemnek, mely most már az önálló bank érdekében indult meg nemcsak Ferenc József, nemcsak Wekerle, hanem maga Kossuth Ferenc határozott ellenzése dacára. Mindezzel nem törődött Justh, hanem bátran küzdelemre

szállott elveiért. A 254 függetlenségi képviselő közül 150 követte ebben az akciójában, amely azonban elkéste miatt már nem volt képes a függetlenségi párt régi népszerűségét helyreállítani.

Szilárd jellemét fényesen mutatja az a tény, hogy midőn a király hosszú kihallgatáson neki, mint a parlament legnagyobb pártja vezérének a miniszterelnökséget felajánlotta, az önálló bank biztosítása nélkül ezt nem volt hajlandó elfogadni és a királynak elutasító választ adott. Később pedig, midőn a király újabb erőszakosságokra vetemedett, Justh a neki házelnök korában adományozott valóságos belső titkos tanácsosi méltóságáról is tüntetően lemondott. Károlyi Mihály azt írja emlékiratában, hogy ez a tény páratlanul áll a nevezett udvari rend történetében.

Miként külpolitikai vonatkozásban Ugron, úgy belpolitikailag Justh tekinthető az októberi forradalom előkészítőjének. Ez a nyolcszázéves ősi családból eredt, gazdag magyar nemes úr eldobta magától a legmagasabb közjogi méltóságok előnyeit, a királyi kegyet és kitüntetést s fenntartás nélkül élére állott az általános választójogi ligának, melynek sorában a függetlenségi haladó politikusok, a szociáldemokraták és a radikális értelmiség tömörültek. Szemben a Kristóffy-féle kísérlettel, mely a trónörökös szellemében nemzetietlen célokra akarta kihasználni a tömegeket és szemben a koalíciós kormány ígéretszegésével, mely a választójogot eltaktikázta, Justh most becsületos őszinteséggel indított küzdelmet a néptömegeknek szociális felszabadításáért és politikai hatalomhoz juttatásáért, egyben pedig a függetlenségi eszme támogatására való megnyeréséért.

Ennek az 1909-ben elindult nagy népfrontnak első vezére Justh volt, ki helyét 1913-ban éppen úgy átengedte Károlyi Mihálynak, mint ahogyan régebben, 1894-ben, lemondott a pártelnökségről Kossuth Ferenc javára.

Önzetlenségének és puritán becsületességének mértékével egyenlőnek mondható tiszta értelme, bátor kezdeményező képessége, törhetlen akarateroje és nem lanyhuló kitartása. Nem dicsekedhetett robbanó talentummal, mint Ugron, kultúráltsága sem közelíthette meg az Apponyi színvonalát, de mégis mindkettőnél sokkal hivatottabb vezér volt, mert a sajátos vezéri képesség jellembeli adottságával született.

Mikor ez a hatalmas termetű, összevagdalt, félelmetes, vörösarcú férfi megjelent a nép közt és nem nagy szónoki művészettel, hanem egészen egyszerű, közvetlen szóval beszélni kezdett, mindenkit a feltétlen bizalom elragadó érzése szállott meg, mert egyéniségéből varázslatosan sugárzott ki az erő mellett a jóság és becsületesség is.

Tisza erőszakossága

A választáson leolvadt létszámban, de annál elkeseredettebben kezdte meg a Justh vezérlete alatti függetlenségi szárny az 1910-es parlamentben a küzdelmet a hatalom ellen és a nemzet közvéleménye még egyszer lázba jött a függetlenségi eszme soha el nem múló varázs-szavára.

Tisza ismét önként vállalkozott, sőt ajánlkozott a parlamenti küzdelem letörésére s e célból a képviselőház elnökévé választtatta magát a Khuen-kormány támogatása mellett. Mint házelnök a szabályok félredobásával erőszakkal megszavaztatta a katonai létszámemelést tartalmazó javaslatot, majd pedig a szigorított házsabályokat. Most eltökélte magát a legszélsőbb erőszakra is, hogy az 1904. évi események meg ne ismétlődhessenek. Az ellenszegülő ellenzéki képviselőket 1912-ben teremőrökkel dobatta ki az ülésteremből.

Irtózatos jelenetek voltak ezek. A teremőrökül felfogadott markos legények, mint csárdabeli duhajok húzták-vonták, dobálták ki a nép választott képviselőit, akik egyben a nemzet legszentebb eszméiért, a négyévszázados függetlenségi gondolatért szálltak síkra. Az ujságok tele voltak a legundorítóbb jelenetek leírásával. Most Justh Gyulát vonszolták ki a brávók, majd Andrássyt, azután Károlyi Mihályt és így tovább. Még Apponyi is sorra került. A memmes gróf, az európai híresség, a finom szalonember, a korrekt illendőségnek mintaképe, ő sem kerülhette el a csúfos kidobást. Tisza pedig mindezeknél a jeleneteknél szadisztikus lázban elnökölt. Hajrá, hajrá, rajta, rajta! Kidobni mindenkit, aki ellene mer szegülni. Kidobni mindenkit, aki a függetlenségi gondolatért szót mer emelni. Kidobni mindenkit, aki a törvényre mer hivatkozni. Közben Kovács Gyula függetlenségi képviselő nyílt ülésen rálő az elnöki emelvényen ülő Tiszára. Nem találja el s utána saját fejébe röpít golyót. Tisza ren-

dületlenül elnököl és parancsol tovább. Tompa fa-hangján mániakusan adja ki rendelkezéseit. Mindenkit kidobni!

A közvélemény izgalma tetőfokra hágott. A felgyógyult Kovács Gyulát az esküdtszék felmentette. Forradalmi szél süvöltött végig az országon. Tisza 1913 júniusában, mint miniszterelnök átvette a kormányt.

4. Károlyi Mihály átveszi a vezérséget

Előzetes pályafutása

Az erőszak egyesülésre kényszerítette a függetlenségi párt szétszakadt töredékeit. A fúzió 1913 június 15-ikén történt meg a Kossuth Ferenc-párt, a Justh-párt s néhány párt-külvüli között. Válasz volt ez Tisza miniszterelnökké való kinevezésére.

Az egyesült pártnak kettős elnöksége volt, Kossuth Ferenc és Justh Gyula személyében, azonban ügyvezető elnökké egyhangúlag Károlyi Mihályt választották meg, aki ekkor lesz a függetlenségi mozgalomnak elismert vezérévé.

Károlyi Mihály gróf 1875 március 4-ikén született, pártvezérré választásakor tehát 38 éves múlt. A honfoglaláskori Kaplyon (török szó: tigris) nemzetségből vette eredetét családja, mely ősi birtokát a primae occupationis jogán bírta. Családja nagy gazdagságának, hatalmának és fényének meg-alapozója Károlyi Sándor volt, az első gróf, II. Rákóczi Ferenc vezére, aki a nagymajtényi síkon letette a fegyvert és a királlyal a szatmári békét megkötötte.

Károlyi Mihály atyja: Gyula gróf a politikában a konzervatív oldalon vett rövid ideig némi részt. Nagyatyja pedig a híres Károlyi György gróf, a reform politikus (1802—1877), Kossuth Lajos támogatói közzé tartozott. Az 6 felesége, Mihály nagyanyja: Zichy Karolina grófnő (meghalt 1903-ban), aki szívvel-lélekkel buzgott a 48—49-iki forradalomért, nővérének férjét: Batthyány Lajost a mártir első magyar miniszterelnököt holtáig siratta, Kossuth Lajossal az emigrációból levelezésben állott és még Petőfi is verset írt hozzá.

Károlyi Mihály emlékiratában elbeszéli, hogy ettől a nagyszerű öreg asszonytól tanulta meg a hazaszeretetet és a szabadságért való lelkesedést.

Károlyi Mihály súlyos torok-hibával született és 14 éves korában Billroth tamár Bécsben szájpadrás-műtétet hajtott végre rajta. Azt mondják, hogy arany vagy ezüst szájpadrást tett be neki. Beszédén nagyon érzett ez a hiba és különös kiejtését előbb meg kellett szokni, hogy kedvezőtlen hatásától szabadulni lehessen. Csodálatos, hogy ennek dacára Károlyi Mihály a népgyűléseknek is igen kedvelt szónokává küzdötte fel magát, akit mindenütt nagy lelkesedéssel és ünnepléssel hallgattak.

Viharos ifjúságát emlékiratában maga említi. „Az élvezeteket, melyeket Budapest nyújthatott, alaposan és csömörig kiismertem“, — írja. De Párisét is, melyet második hazájának nevez. Már 15 éves korában urává lett az egyik hatalmas hitbizománynak, a Kál-Kápolna mellett fekvő 38.600 kat. holdas latifundiumnak, a budapesti egyetem-utcai palotának s más javaknak. Az anyját 3 éves, atyját 15 éves korában elvesztett dúsgazdag mágnásfiú előtt kitarult a világ minden pompájával és csábításával. Elbeszéli, hogy a játékasztal szenvedélye is elkapta (mint ifjúkorában Kossuth Lajost is) és hogy ettől a veszedelemtől csak feleségének szigorú szoktatása szabadította meg.

A budapesti egyetemen elvégezte a jogot, de maga is ismeri, hogy szerzett ismeretei nem voltak eléggé rendszerezsek. Hosszú utazásokra is ment, hogy tapasztalatait kibővítsé. A közélettel eleinte nem igen foglalkozott, bár 1905-ben függetlenségi programmal képviselővé választották. A következő évi új választáson már fel sem lépett. Mikor azonban nagybátyja, volt gyámja: Károlyi Sándor gróf, a szövetkezeti mozgalom buzgó terjesztője, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület hírneves elnöke meghalt, az OMGE 1909-ben őt ültette elnöki székébe. A 34 éves fiatalember az ország legkonzervatívabb egyesületének vezetője lett, de elbeszéli emlékiratában, hogy már akkor is haladó szellem élt benne és a nagybirtokosoknak s tisztartóiknak ezt a bagolyvárát demokratizálni akarta. Ekkor mondta róla az OMGE ügyeit intéző Rubinek: „Az urak nem ismerik Károlyit, ő forradalmár, ő republikánus.“

1910-ben hitbizományi birtokán pártonkívüli függetlenségi programmal újra képviselővé választtatta magát. Mayer János parasztgazda volt az ellenjelöltje kisgazdapárti,

programmal, aki később a forradalom alatt államtitkár, majd az ellenforradalom idején Bethlen István földművelésügyi minisztere s pártjának elnöke lett és mint ilyen, nagy hajlékonysággal szolgálta a nagybirtokosok érdekeit. Akkor, 1910-ben, még ő képviselte a népi irányt a hitbizományos gróf ellen, aki alig tudott pár szótöbbséggel győztes lenni felette.

Károlyi Mihály 1912-ben lépett ki erősebben a politikai arénára. Igazságérzete nem bírta elviselni azt, hogy Tisza erőszakkal törje le a nemzeti ellenállást. Elment tehát hozzá, az akkori házelnökhöz és megpróbálta eltéríteni köztudomású szándékától. Tisza természetesen hajthatatlan maradt, mire belkövetkezett köztük a végleges szakítás. Károlyi Mihály ezt írja emlékiratában: „Tisza úzott át ellenfeleinek táborába. Én tudtam, hogy Tisza célkitűzése: a dinasztíának mindenáron való kiszolgálása a katonai követelések terén, végzetes.”

Az egyesült párt programja

Károlyi Mihálynak nagy sikere volt az, hogy 1913-ban a folyton villongó és versengő függetlenségi csoportokat egy majdnem 100 tagú tekintélyes pártba tudta egyesíteni. További nagy sikere volt az, hogy a két nagynevű politikus: Kossuth Ferenc és Justh Gyula neki adta át az egyesült párt vezérségét, a kezdő, gyakorlatlan fiatalembernek. De nem kisebb sikere volt az is, hogy az egyesült párt kihirdetett programja az ő tetszése szerint állapított meg.

Ebben a programban benne vannak: az általános választójog, a valódi parlamentarizmus, a közszabadságok, a főrendiháznak a modern képviseleti rendszer szellemében való reformja stb.

A külügyek terén kívánja Magyarország súlyának növelését. „A magyar nemzet politikája csak békepolitika lehet, mely saját nemzeti érdekeinek megtámadhatatlansága mellett, minden nemzettel, elsősorban a szomszéd nemzetekkel, melyeknek önálló fejlődését teljes rokonszenvvel nézi, egyetértésben és barátságban akar élni.”

Követeli a nemzeti hadsereget. A militarizmus már-már elviselhetetlen terheinek növelése elleni állásfoglalást. A párt célja: „A nemzeti eszméinktől idegen militarizmus elleni küzdelem.”

Követeli a programm még a következőket is: Az ország önálló gazdasági berendezkedése. A szociális haladás. Demokratikus birtokpolitika. Béke az ország összes lakosai közt nyelv, vallás, származásra való tekintet nélkül. „A jogrend tiszteletben tartásával, igazsággal és becsületes bánásmóddal akarjuk odafűzni az állam minden nyelvű polgárát az állam talajához.”

A külpolitikai orientáció, az ősi függetlenségi mozgalomnak ez a leglényegesebb része, közmegegyezéssel maradt ki a közzétett programmból. Apponyiék a német szövetség mellett állottak, Károlyiék ellene. E kérdésben szabadkezet hagytak egymásnak, ami ezt az egész alakulást bizonytalanná és ingataggá tette.

Károlyi Mihály azonban már akkor is nyíltan hirdette, hogy ellene van a hármass szövetségnek és a német orientációval szemben újat akar kezdeményezni.

Orosz orientáció

Merész sakkhúzás volt Károlyi Mihálynak váratlan előugrása az egyesített függetlenségi párt vezéri posztjára, de még merészebb volt az a másik meglepő kezdeményezése, mellyel a kis Magyarország letiport ellenzékének ismeretlen exponenseként bele akart nyúlni az európai külpolitika irányításába.

Elhatározta, hogy a világot fenyegető háború megakadályozása végett közeledést hoz létre az osztrák-magyar monarchia, elsősorban pedig a magyar nemzet és a szembenálló nagyhatalmak között. Vakmerő szembefordulás volt ez a hármass szövetség koncepciójával, melyet pedig akkor nemcsak a dinasztia követett, hanem úgy Ausztriának, mint Magyarországnak minden számottevő tényezője. Magában az egyesült függetlenségi pártban is Kossuth Ferenc és Apponyi Albert előtt szent tabu volt a német-barátság.

Károlyi Mihály meg akarta menteni a békét és egyúttal kivívni Magyarország függetlenségét. Bármily szokatlan taktikát is választott, végeredményben nem tett egyebet, mint hogy elindult a régi magyar szabadsághősök kálvária-újtára János király, Bocskay, Bethlen, Wesselényi nádor, Thököly, Rákóczi és Kossuth nyomán. Mintha valami végzetszerű ha-

talom választotta volna ki erre a hivatásra, annyira hirtelen, előkészületlen, megdöbbenően váratlan volt ez az elhatározása.

Így írja le emlékiratában: „1913 őszén érkezettnek láttam az időt és érettnak, nagyon is érettnak a helyzetet ahhoz, hogy megkísérleljem a magyar nemzet közelítését azokhoz a nemzetekhez, melyekkel azt a porosz szövetségnek egy napon óhatatlanul konfliktusba kellett bonyolítania.“ A veszély Szerbia felől fenyegetett, az összeütközés e balkáni állam körül volt kialakulóban, mert az osztrák Ballplatz ezzel a nemzettel ellenséges magatartást tanúsított. Oroszország pedig Szerbia mögött állott. *Károlyi Mihály tehát Szentpétervárra akart eljutni.* De hogyan? „Nemcsak az oroszokhoz, hanem saját szlávjainkhoz is Párison át vezetett az út.“ Emlékébe idézte Napoleonnak a magyar nemzethez intézett felejthetetlen proklamációját. A függetlenségi képviselők hatalmas csoportjának élén tüntető látogatásra készült menni Párisba, innen pedig Oroszországba.

1913 novemberében fogadta Károlyi Mihályt Poincaré francia köztársasági elnök, kihez a Károlyi-familia francia előkelő főnemesi rokonai révén találta meg a bebocsátatást. Károlyi másfélórás kihallgatásán ezeket adta elő: azt akarja, hogy az egyesült függetlenségi párt nyíltan állást foglaljon a (német-osztrák-olasz) hármass szövetség ellen és közeledjék a (francia-orosz-angol) hármass ántánt felé. *Hazáját meg akarja szabadítani a német befolyástól és megértést keres a Balkán-államokkal.* Kifejtette, hogy „mi magyarok semmi jót nem várunk a győzelemtől és minden erőnkkel a háború ellen vagyunk.“

Bár a szerb konfliktus már akkor lángbetűkkel volt az égboltozatra írva és ez minden gondolkozó ember szemében az orosz veszedelmet jelentette, mégis megdöbbenően különös hatást kelt, hogy *a magyar szabadságért kiálló függetlenségi politikus mit keres Szentpéterváron az orosz cárnál?* Pedig a történelemben olvasni lehetett, hogy Bethlen Gábor miként küldött követséget Moszkvába, szövetségkötésre híván fel a cárt és hogy II. Rákóczi Ferenc hányszor tárgyalt Nagy Péterrel, a minden oroszok leghatalmasabb cárijával, mint ennek formális szövetségese, pártfogoltja és barátja. Kossuth Lajosnak orosz közeledési kísérleteit is lehetett tudni. Ugron Gábornak francia-orosz orientációja pedig alig 13 évvel az-

előtt izgatta a közvéleményt. Hagyományos volt tehát a Károlyi Mihály terve, de mégis hallatlanul merész kezdeményezésnek látszott. Pedig ez egyben sakkhúzás akart lenni a csehek ellen is, akik már ekkor 24 delegátussal jelentkeztek az 1914 április 25-ikére kitűzött szentpétervári szláv kongresszusra.

Ugront abban is mintázta, hogy ő is pénzügyi tárgyalásokkal kötötte össze párisi útját, de sokkal ildomosabb és önzetlenebb formában. Károlyi Mihály nem kért pártszubvenciót a francia kormánytól, nem kevert anyagi vonatkozást politikai tárgyalásaiba, de nyíltan hirdette, hogy 100 millió francia kölcsönt akar a párisi pénzügyesektől szerezni Budapest székesfővárosnak és 240 milliót a magyar vidéki városoknak, amivel kettős célt akart megvalósítani. Dokumentálni ezzel is, mint propagandaeszközzel, hogy akciója kézzelfogható eredményt tudott elérni és egyúttal a háború előtti hihetetlenül nyomasztó hitelviszonyok közt segítségére sietni a súlyos helyzetben tengődő magyar pénzügyi piacnak. Valószínű, hogy ezt a tervet valamelyik gyakorlati érzésű tanácsadója vethette fel és Károlyi Mihály elfogadta azt, nem gondolván annak zavaró hatására a nagykonceptiójú külpolitikai akció komolyságát illetően még a megadott tisztességes formák között is.

Az amerikai utazások

A szentpétervári út előkészítése végett-két ízben ment ki Károlyi Mihály az északamerikai Egyesült Államokba. Ezzel kívánta az egész világ közvéleményének figyelmét ráirányítani külpolitikai tervére. Világraszóló propaganda szemképráztató görögtűzével akarta megvilágítani és valóságos világsemménnyé akarta avatni azt a bekövetkezendő eseményt, midőn a magyar függetlenségi pártnak kb. 100 főnyi képviselőből álló küldöttsége majd megjelenik előbb Párisban, azután Szentpéterváron, hogy Isten és emberek színe előtt tiltakozzék a német szövetség ellen, állást foglaljon a háborús tervek ellen és felszólaljon a béke fenntartása érdekében. Így ír erről Károlyi Mihály: „Nagy tribünnek, honnan olyan messzehatárolt lehet beszélni, mint sehonnan sem, nagyon alkalmas volt Amerika.” Nyilván csábítóan hatott rá Kossuth amerikai útjának emléke is, melynek nyomán azóta százával mentek ki magyar politikai és egyházi kitűnőségek az Újvilágba.

Első ízben 1914 februárban utazott ki Amerikába 10 napra Konta Sándor amerikai magyar bankár társaságában, akivel együtt a fontosabb második utazását készítette elő. Nyilván Konta amerikaias gondolkozása lehetett kiindítója annak a tervnek, hogy az amerikai magyarok között gyűjtést indítsanak a függetlenségi párt céljaira. Mindenesetre elfogadhatóbb módja a pártkassza létesítésének szabad kisemberek lelkes, önkéntes és nyilvános adakozása, mint az ugyanakkor Magyarországon kipattant és bírói ítélettel megbélyegzett sópanama, melynek segítségével Lukács László miniszterelnök az állam megkárosítása által töltötte meg a kormánypárt kasszáját, avagy azok az ehhez többé-kevésbé hasonló manőverek és manipulációk, melyeket a Lukácsot megelőző és követő kormányok közül többen a nagy bankok és vállalatok millióit préselték ki, bizonyára nem viszontszolgáltatás nélkül, választási célokra. Károlyi Mihály különben elég óvatos volt, mert az összegyűjtött pénzt nem személyesen kezelte. Két amerikai útja közt 1914 június 22-én Cegléd város az elhunyt Kossuth Ferenc helyére Károlyi Mihályt egyhangúlag képviselővé választotta, bár volt már máshol mandátuma. Ezzel a ceglédi konzervatív hajlamú, jómódú gazdák az egész ország függetlenségi közvéleménye nevében kifejezésre juttatták, hogy politikáját helyeslik és őt tartják vezérüknek.

Nagy propaganda útjára 1914 június végén indult Amerikába Károlyi Mihály. Kíséretében voltak: Buza Barna, Barabás Béla, Zlinszky István, Hédervári Lehel, Ráth Endre és Friedrich István függetlenségi politikusok és a szociáldemokrata párt részéről Kunfi Zsigmond.

Június 28-ikán már az indulni készülő német hajón ültek az egyik francia kikötőben, amidőn Károlyi Mihály táviratot kapott, melyben közölték vele a Ferenc Ferdinánd és neje sarajevói meggyilkoltatását. Rövid gondolkozás után mégis a hajón maradtak és elindultak az útra.

Habár New-York kikötőjében nagy lelkesedéssel fogadták őket és jól előkészített terv szerint körülbelül egy hónapig tartó turnén végig szónokolták a nagyobb amerikai városokat, mindenütt páratlan sikert aratva, mégis nyomasztóan hatott akciójukra a nagy világtragédia bekövetkezésének előérzete. Július 28-ikán Clevelandban találta a magyar argonautákat

a Szerbiához intézett osztrák-magyar ultimátum hire. Károlyi Mihály utolsó beszédét Lorrainban mondotta s ebben nyíltan felszólalt a háború ellen és a Szerbiával való megbékülés szükségességét hangoztatta, amiért azután pár hét múlva a budapesti lapok hazaárulással is meggyanúsították. Politikai hajótörött lett — írták a magyar újságok — aki nem térhet többé haza, mert azt merete mondani, hogy a magyar és a szerb nép között nincsen ellentét.

Hazatérése

Károlyi Mihály elindult, hogy a béke mellett agitáljon és mikor pár hét múlva aug. 5-ikén visszaérkezett Le Havre kikötőbe, már akkor a kitört világháború szörnyű izgalmaiban vonaglott az egész Európa. A franciák elfogták és csak sok közbenjárásra engedték tovább aug. 12-ikén Bordeaux-ba. Itt újra elfogták és csak szept. 14-ikén engedték tovább Spanyolország felé, honnan kalandos utazással érkezett haza Budapestre. Ki tudja, hazajött volna-e, ha nem várja itthon menyasszonya: Andrássy Katinka grófnő, Andrássy Gyula mostoha leánya, kivel 1914 november 7-ikén házasságot kötött s akiben aztán jóban-rosszban mindig megértő és együttérző barátot, segítőtársat és elveinek, törekvéseinek, akcióinak és szenvedéseinek számüzetésbe is velelemenő hűséges osztályosát találta meg.

Itthon más szelek fújtak, mint induláskor. A háborúért műlelkesezés dúlt az egész országban. A munkapárt Tisza irányítása szerint „keményen ragaszkodott ahhoz, hogy a háború csak neki köszönhető” és „készült leszámolni a rácokkal és a muszkákkal”, amint Károlyi Mihály akkori benyomásairól emlékiratában feljegyzést tesz. A függetlenségi pártban pedig Apponyi szelleme került felül, aki a munkapárt örömrivalgása között „végre!” kiáltással üdvözölte a háború kitörését, megfélekezvén sok mindenről, többek között arról is, hogy az előző években a békekonferenciákon az örökbékéért szónokolta végig a félvilágot.

Károlyi Mihály csöndesen viselkedett, hallgatott és várt. Közben 1915 ápril havában, a magyar virtus kerekedett felül benne és bár mentessége kétségtelen volt, önként bevonult huszárnak. Ezután jelent meg ellene egy heves támadó cikk a párisi *Matin*-ben „Becsületszó papírrongy” cím alatt, mely-

ben adott szavának megszegésével vádolták, bár ő komolyan állítja, hogy fogságból való elbocsátásakor nem adta becsület-szavát arra, hogy nem fog Franciaország ellen küzdeni.

A forradalom szerencsétlen kimenete után sokszor gáncsolták Károlyi Mihályt amiatt, hogy nem maradt kint emigrációban a csehek mintája szerint és hogy itthon katonának vonult be azon hatalmak ellen, melyeknél különben több kilátással tudta volna képviselni a magyar ügyet. Nyilván a diplomáciai tervek közt egyfelől és a nemzettel való szolidaritás érzelme között másfelől, súlyos lelki konfliktusok eredménye volt mindakét elhatározása.

Újabb politikai sorompóba lépése csak két év múlva 1916 nyarán következett be, mellyel a forradalmat tulajdonképen már meg is indította. Ekkor az Apponyi németbarát politikájának hatása alá került pártból 25 képviselővel együtt kilépett és új függetlenségi pártot alakított, mely a németszövetségtől való elszakadást és a megegyezéssel különbékét tűzte ki jelszavául.

A nagy függetlenségi párt helyett ez a kis csoport lett a hordozója az októberi forradalom irtózatossá terhének.

Ez azonban már új fejezetbe tartozik. Közben párhuzamosan vázolnunk kell az októberi forradalom másik két tényezőjének kibontakozását, melyeket előljáróban sorsdöntő fontosságúaknak jeleztünk. Ezek a most tárgyalt függetlenségi eszmén kívül: a szociális eszme és a nemzetiségi kérdés.

II. A SZOCIÁLIS TÉNYEZŐ

Általában

A cári Oroszország, a török szultánság és az osztrák császárság után egy állam sem volt annyira predesztinálva a forradalomra, mint éppen Magyarország.

Ennek első okát már taglaltuk a fentiekben, amidőn kimutattuk, hogy a 400 éves függetlenségi nemzeti mozgalom, megújuló küzdelmek, forradalmak és szabadságharcok hagyományai és folyton kirobbanó élő tényei által, az állami élet minden megnyilvánulásában forradalom felé irányuló állandó feszültséget okozott és tartott ébren.

Amde ehhez járult a másik tényező: a tömegek nagymérvű szociális elmaradottsága és emiatt folyton növekvő

elégedetlensége és nyugtalansága is, amelyet még fokozott a harmadik tényezőnek: a nemzetiségi kérdésnek törésig kiéleződése. A nemzetiségi szétszakadozás a szociális helyzetet is súlyosabbá tette, mert a gazdaságilag és művelődésileg elmaradott nemzetiségi tömegek szociális elnyomatásukat és nyomorodottságukat jórésztben nemzetiségi valódi, vagy vélt üldöztetésük számlájára írták.

A magyar állam népességének szociális elmaradottsága és az ebből fakadó forrongás két okból volt még inkább forradalmasító tényező, mint Európa nyugati államaiban. Először azért, mert a magyar államban a tömegek szociális helyzete általában is *alacsonyabb fejlődési fokon állott*, mint a többi kultúrállamokban és másodszor azért, mert ehhez az általános bajhoz egy egészen speciális magyar baj is járult: az *agrárországban a földbirtokpolitika középkori, feudális jellege.*

Feudalizmus.

Ez a feudális földbirtokrendszer akkor is nagy betegség lett volna, ha az ország népességének nem a nagy többségét sújtotta volna. Így pedig, az ország mezőgazdasági jellegénél fogva, a betegség mérete óriásira dagadt fel.

A birtokelosztás feudális jellegét a latifundiumok túltan-gése adta meg. Riasztó statisztikai adatokat tártak fel erről parlamenti beszédek, népgyűlési szónoklatok, könyvek, újságok, röpiratok éppen közvetlenül az októberi forradalmat megelőző időkben.

A földbirtokmegosztás egészségtelen voltát a következő számok mutatták. Az öt holdon aluli törpebirtokosok száma 1,380.000 volt, köztük 600.000 egy holdon aluli. Az 5—100 holdas kisgazdák száma 1,295.000 volt. A 100—1000 hold közötti középbirtokosoké 17.566. Az ezer holdon felüli nagybirtokosoké 2066.

Ezzel szemben az óriási nagyszámú törpebirtokok az ország mezőgazdasági területének csupán 6%-át tették ki, a kisbirtokok 48%-át, a középbirtokok 14%-át, a csekélyszámú nagybirtokok pedig 31%-át. Az összes nagybirtokok által leköltött terület, az erdőkkel és legelőkkel együtt, az ország egész területének 40%-át tette ki. Majdnem fele az ország földjének néhány nagybirtokos kezén volt.

A fenti adatokat csoportosítva, kiderült, hogy a száz holdon aluli kisgazdák és törpebirtokosok együtt 99%-át teszik ki a mezőgazdasági népességnek. Mégis ez az óriási tömeg csupán mintegy felét foglalja le a területnek. Ellenben a csak 1%-ot kitevő közép- és nagybirtokosok osztálya a területnek majdnem másik felét foglalja el.

Mindezeken felül aggasztott a teljesen birtoktalan mezőgazdasági népesség nagy száma. Az 1,278.000 mezőgazdasági munkás és az 550.000 cseléd jórésze birtoktalan volt, vagy esetleg 1—2 holdas törpebirtokkal kínlódott.

„Jajgató diszharmónia van az emberek és a birtokok kategóriája közt” — mondotta 1918 februárjában a parlamentben Juhász Nagy Sándor, a hajduszboszói kerület újonnan választott képviselője, kinek ez az első beszéde a készülő nagy viharok egyik sikoltó, hírmondó szele volt. „A birtoktalanok és törpebirtokosok kategóriájában túlsok az ember, a nagybirtokok kategóriájában túlsok a föld. Ezt a két túlsót egymással kell kiegyenlíteni!”

Fokozta a bajt, hogy a latifundiumok jórésze hitbizományokból és egyéb kötött birtokokból állott, ami különösen feduálissá tette az egész helyzet képét.

Gróf Károlyi Mihálynak 38.600 holdas hatalmas hitbizománya egyáltalán nem tartozott a legnagyobbak közé. Herceg Esterházy 403.300 holdas, gróf Schönborn-Buchheim 226.800 holdas, Szász-Coburg-Gotha hercege 192.800 holdas, Frigyes főherceg 145.000 holdas, herceg Festetics 115.000 holdas, herceg Pálffy 83.100 holdas hitbizományt mondhatott a magáénak és így tovább. Az összes hitbizományok területe 1913-ban 2,314.200 katasztrális holdat tett ki és ami a legfeltűnőbb, a hitbizományok nagy többségének alapítása 1867 után, tehát a modern korszakban következett be. A Károlyi Mihály hitbizományát is nagyatyja 1874-ben alapította. Tehát még ősi csökevénynek sem lehetett minősíteni ezt az elavult intézményt. Az a feudális szellem hozta létre, mely eleven erővel élt még a háború alatt is a főrendi házban, a nemzeti kaszinóban, a Károlyi Mihály által elhagyott OMGE-ben, a megyék székházaiban és az egész közéletben.

A hitbizományokhoz járult azután a róm. kat. egyházi birtokok és az állam s a városok által lekötve tartott egyéb kötött birtokok pompás területe, valamint a le nem kötött,

tehát szabadforgalmú egyéb ezer holdon felüli nagybirtok. A nincstelen, vagy törpebirtokos munkások és cselédek milliója sóvárogva nézte ezeket az ő verejtékével öntözött ropant uradalmakat; mind földet szeretett volna magának. *A földéhség a forradalomnak egyik rúgóójává vált.*

Ezekből látható, hogy a jobbágyfelszabadítás Magyarországon félbenmaradt. Kossuthék 1848-ban csak elvileg tudták kimondani a jobbágykérdés rendezését és már Ferenc József hajtotta végre az abszolút korszakban kibocsátott császári nyiltparancsaiyal. A politikai okosság bírta rá a császárt, hogy amit Kossuth megadott, azt ő ne vonja vissza. Pedig tehette volna ugyanazt, amit Horthy Miklós tett a forradalmak lezajlása után, aki a népköztársaság nagyszabású földreform-törvényét érvénytelennek mondotta ki és a Károlyi Mihály által megkezdett földosztást visszacsinálva, újra nyeregbe ültette a latifundiumok feudális urait. Ferenc József rendszerének több politikai érzéke volt, de talán a császár szociális érzése is jobban melegített, mint a magyar ellenforradalom vezéréié.

Mégis a Bach-korszak földreformja nem volt teljes és folytatásra várt, ami elől azonban a 67-es korszak Tisza-párti politikusai mereven elzárkóztak.

Az 1514. évi Dózsa-féle nagyarányú parasztforradalomnak, valamint az előző és következő számos pórízadásnak emléke nem egy agrárszocialista mozgalom és véres zendülés kísérletezgető tapogatózásában látszott kísértetni, az októberi forradalmat megelőző félévszázad alatt. Véres arasztósztrájkok, zendülések Orosházán, Battonyán, Hódmezővásárhelyen, Várkonyi István, Áchim András mozgalmai, a balmazújvárosi mozgolódások stb., stb. Erélyes törvényhozási és közigazgatási hatósági intézkedések ugyan teljes rendet teremtettek, de ez nem a megelégedettség és megnyugvás rendje volt.

Pedig a sok kifogásolt agrártörvényhozási intézkedés közt sok helyes is akadt. Ilyen különösen az a jószándékú törekvés, hogy az aratómunkást megvédelmezze a kiuzsorázás ellen. Érdekes, hogy az antiszociális hatalom ebben kivételt tett és közönséges napszámot jóval meghaladó részes munkabért adott az aratómunkásnak és ezt a részesedési mértéket minden leszállítási törekvés ellen hatósági védelem alá helyezte. Így a mezőgazdasági napszámostömeg az aratáson,

igaz, hogy emberfeletti munkával, szépen kereshetett és a kenyérnek való gabona-magvat egész évre megszerezhetette családjának. Ebben a kivételes intézkedésben a föld-tulajdon-közösség ősi elvének sejtése csillan fel, valami kiterjesztett szentkorona-elmélet, hogy a földhöz némi jussa a munkásnak is van, tehát a termésből ő is kapjon részt. De ez nem tudta enyhíteni a föld utáni sóvárgást, mely kényszerhelyzetben nyugodott ugyan, de *forradalmi jellege azért fennmaradt állandóan.*

Egyéb szociális bajok

Említettük, hogy a feudális birtokrendszer csak egyik kiszökkenő oka volt a tömegek nyugtalanságának. Emellett természetesen fennállott az az általános szociális elégedetlenség is, amely a föld egész kerektségén mindenütt mozgalmakra indítja az alsó társadalmi osztályokat. Említettük, hogy ezek a szociális bajok nagyobb mértékben voltak Magyarországon érezhetők, mint a nyugati haladottabb államokban.

Vegyük csak a kulturális elmaradottságot. Magyarországon 1910-ben a hat éven felüli népességnek még 31%-a analfabéta volt. Nem járt iskolába 400.000 tanköteles gyermek. A meglevő 16.530 népiskola közül csak 2906 volt állami, a többi ellenben jórészt a felekezetek kezén, melyeknek itt-ott alacsonyabb színvonala azzal is magyarázható, hogy a tanítók ezekben rosszabb fizetést kaptak. Csak a népkormány tette a tanítók fizetését mindenütt egyenlővé. Nemzetiségi nyelvű iskola 3408 volt, amely szám sokban enyhíti az erőszakos magyarosítás miatti állandó panaszokat.

A népegészségügy még elhanyagoltabb állapotban volt. Akkori kimutatás szerint minden 100 halott közül 79 orvosi kezelés nélkül pusztult el. A meglevő 6000 orvos helyett legalább kétszer annyira lett volna szükség.

A nép széles rétegeinek táplálkozása, ruházata és lakása alul állott az emberi színvonalon. Elég volt vasúton átmenni a Lajtán Ausztriába és már a kocsi ablakából lehetett látni, hogy ott túl, mennyire fejlettebbek a viszonyok, jobbak a falvak házai, egészségesebbek, tápláltabbak, jobban öltözöttek az emberek.

Az ipari munkában való elhelyezkedési lehetőség sem mutatott kedvező formát. Az Ausztriával fennállott közös vámterület meggátolta Magyarországot iparfejlesztési akció-

jának kellő kifejtésében, mert nem adott módot arra, hogy kezdő iparát vámokkal védhesse a fejlettebb osztrákkal szemben. Bár az eliparosodás haladt előre, de nem abban a mértékben, amint önállóság esetén lehetett volna s amilyen mértékben a népesség szociális helyzetének javítása megkívánta volna. Így az ipari munkásság helyzetét sem lehetett kielégítőnek mondani, különösen nem, összehasonlítva a művelt külföld hasonló munkásaiéval.

A munkásvédelmi intézkedések ugyan megkezdődtek, de mert a munkáságnak semmi politikai hatalma nem volt és ennek megszerzésében erőszakkal gátolták, a fejlődés üteme itt is lassítottnak mondható.

Nemcsak a falu lakossága vált tehát forradalomra hajlamosná, hanem a városi proletáriátus is.

A tömegek szociális helyzetét pontosan megmérni nagyon bajos. Magyarországon azonban volt egy lázmérő, amely a helyzetet világosan megmutatta. Ez a kivándorlásról készített statisztika. Az északamerikai Egyesült Államokba történő kivándorlás terén az 1880-as évek végén és az 1890-es évek elején, az Osztrák-Magyar Monarchia áll első helyen, a kivándorlók (illetve Amerikába bevándorlók) számát illetően.

A magyar birodalom területéről az 1901—1910. években több mint egymillió ember vándorolt ki. Később, 1912-ben, kivándorolt 120.516 egyén mely számnak kb. egyharmada magyar anyanyelvű volt. A kivándorlók túlnyomó része: mezőgazdasági cseléd, napszámos, kisbirtokos.

A kivándorlás kétségtelenül levezette a forradalmi mozgalmakat, mert hiszen a legelégedetlenebb és legvállalkozóbb szellemű egyének mentek el, ámde azért forradalmasító hatása is volt ennek, mert az itthonmaradók nyugtalanságát fokozta, a visszatérők és pénzt hazaküldők példája pedig jobb sors utáni vágyakozásnak adott tápot.

Az alkotmány középkorisága

Magyarországon az államhatalom *tényleg* az osztrák császár kezében volt. Ferenc József, akit a szolgálékú hízegés a „legalkotmányosabb király”-nak nevezett: valójában félabbszólót uralkodónak tekinthető. Akarata nélkül se a kormány, de a parlament semmire se volt jogosult.

Az államfői hatalomnak e középkori jellege mellett az országgyűlés is sötét képet mutatott. A képviselőház elavult igazságtalan választójog szerint választódott, a korrupt rendszer folytán a mindenkori kormány erőszakos befolyása mellett. A főrendiház pedig a feudális elmaradottság tipikus példáját szolgáltatta. A törvényben felsorolt hercegi, grófi és bárói családok tagjai közül minden 24 évet betöltött földesúr születésénél fogva tagja lett, ha legalább évi 6000 K földadót fizetett. Születéshez, földhöz, adóhoz kötötték a törvényhozási tagságot.

A vármegyékben a vagyoniilag hanyatlásnak indult földbirtokos dzsentri-osztály uralkodott, mely akkor tüntetően kereste a zsidó vallású vagyonos virilisek támogatását. Legtöbbszörre a dzsentri tagjai közül választotta a megyei tisztviselőket az a közgyűlés, amely felerészben az ú. n. virilisekből állott. A virilisek a megye területén legtöbb adót fizetők voltak, akik adójuk alapján egyszerűen a törvényhatósági közgyűlés tagjaivá váltak. Ez a képtelen rendszer még nem is a vagyont, hanem az adót emelte alkotmányos tényezővé, hiszen valaki kirótt adója alapján virilis lett akkor is, ha egyébként tökéletesen el is adósodott és a reá kirótt adót be sem fizette. Az ilyen egyén már nem is az adóját, de az adósságát képviselte.

Miközben a művelt Nyugaton már a nép általi választás volt az alkotmány döntő tényezője, akkor ez a magyar rendszer még mindig középkori, hűbéri csökevény helyzetében maradt meg.

A választójog elmaradottsága

Hogy a tömegek nem tudtak megfelelő parlamenti képviselőhöz jutni és sorsukat ezáltal javítani, annak oka elsősorban a magyar választójogi rendszer elmaradottságában keresendő. Ez magyarázza meg azt is, hogy a magyar közéletben állandóan visszhangzott az általános választójog követelése, ami nem egyszer egészen a forradalmi megmozdulás jellegét viselte magán.

Az agitáció joggal használta fel a nép szentvédelmének felindítására a jogfosztottság izgató tényét. Nem egyszer a tömegek egész lételük jobbrafordultának reményességét kötötték össze az általános választójog eszméjével és jogfosztottságuk-

ban teljes megnyomorításuk, eltiportatásuk minden keserűségét érezték. Erősen forradalmasító körülmény.

A forradalom előtt még az utolsó képviselőválasztásokat is az 1874. évi törvény választójogi rendszere szerint tartották meg. Ennek az volt a lényege, hogy a választói jogosultságot a legtöbb esetben anyagi cenzushoz kötötte, a vagyon tulajdonjától tette függővé. Az eléggé bonyodalmas választói jogosultságnak a központi gondolata: *egy negyed jobbágyteleknek bírása volt.* Ez a vagyoni cenzus kizárta a választói jogból egyfelől az ipari munkásság nagy részét, mely legöntudatosabban lett volna képes a hatalom ellen felsorakozni, másfelől a falusi szegénység óriási tömegeit, melyeknek legnagyobb szükségük lett volna rá, hogy sorsuk jobbítása érdekében képviselőhez jussanak. Az 1910-es utolsó választáson mindössze 1,162.000 választó volt az országban, vagyis a népességnek csak 6.9%-a, holott általános választójog esetén 30–40%-nak kellett volna lennie.

A Tisza-féle 1913. évi új választójogi törvény, mely soha életbe nem lépett, a vagyoni cenzus ijesztően elmaradott intézménye helyébe az értelmi cenzusét próbálta volna állítani. Ennek alapján a választói jogosultság tengelyévé a 6 elemi osztály elvégzése vált volna. De ezt a nép túlnyomó nagy része abban az időben még nem járta ki. Ez a jogadás tehát lényegében megint csak jogfosztást jelentett. Kivételt tett Tisza az ipari munkássággal, mely ennek a törvénynek életbelépése esetén kétségtelenül néhány mandátumot elfoglalt volna a városi kerületekben. A falut azonban szilárdan és könyörtelenül kezében tartotta a kormányrendszer minden szociális irányú megmozdulással szemben.

A jogfosztó választójogot még inkább tarthatatlanná tette a szavazás nyílt volta, ami tápot nyújtott a *hatósági erőszaknak és a vesztegetésnek.* 1918-ig az egész választókerület minden szavazójának a kerület központjába kellett mennie és csakis ott gyakorolhatta szavazati jogát. Zászlós szekértáborokkal vonultak fel a pártok, sokszor csendőri és katonai zaklatások között, a jelölteknek pedig nemcsak törvényileg meg volt engedve, hogy választóikat étellel-itallal elláthassák, hanem ez egyenesen erkölcsi kötelességszámba is ment.

Habár a Tisza-rendszer választásai tisztaságban lényegesen felülmúlták az ellenforradalmi éra alatt gróf Bethlen István és Gömbös Gyula által megrendezett rémes választásokat, mégis általános szempontból azokat is piszkos jelzővel kell illetnünk.

Szolgabírók, jegyzők, más hatósági közegek csendőri és katonai segítség mellett terrorral és ígéretésekkel befolyásolták a választókat, a kortesek pedig vesztegetéssel, etetéssel, itatással vásárolták meg a gyöngébb jelleműeket. A választási elnökök nem egyszer példátlan törvénysértésekkel hamisították meg a választás eredményét.

A sok szemenszedett visszaéléssel szemben legszilárdabbnak a magyar földművelő népesség bizonyult, mely a függetlenségi Kossuthi gondolat mellett lelkesen kitartott és annak parlamenti képviselőjét mindenkor megfelelő számarányban ki is küzdötte. Ezzel szemben a nemzetiségi (főleg román és szlovák) vidékek lakossága a mindenkori kormányok „leltári” csapatának bizonyult és rendületlenül szavazott a hivatalos jelöltekre. Kétségtelen, hogy a Tisza Kálmántól Tisza Istvánig életben volt 40 éves rendszer, a nemzetiségek segítségével verte le a magyar nép szabadságtörekvéseit.

Megkönnyítette ezt az a különös körülmény is, hogy a nemzetiségi vidékeken az egynegyed jobbágytelek adója sokszor csak pár krajcárt tett ki, míg a magyar, jelentékeny részben ellenzéki földművelőnek egyes helyeken egészen 40 forintig menő adót kellett kifizetnie, hogy választó lehessen.

Nem helytálló tehát a Scotus Viator (Seton-Watson) híres magyarellenes angol író azon beállítása, mintha a magyar kormány a hatalmi eszközöket a nemzetiségek ellen a magyarság javára alkalmazta volna. A magyarországi korrupciónak 1910-es választásokon történt visszaéléseket, melyeket, mint szemlélő, több ízben saját maga is tapasztalt. Elbeszéli, hogy erre a választásra, melynek parlamentjét az októberi forradalom még helyén találta, 173.000 főnyi katonaságot mozgósítottak, a botrányosan erőszakoskodó csendőrökön felül. A hatóságok tirannizmusa és a kortesek vesztegetése jól érvényesült a nyílt szavazás mellett. Kiemeli, hogy a magyar ellenzéki sajtó és a parlamenti akció 30 millió korona vesztege-

tési pénzről beszél. Leközlj a magyar ellenzéki képviselők (Apponyi, Justh, Batthyány stb.) heves támadó beszédeit a kormány ellen. Véralázító adatokat sorol fel, dokumentumokat, jegyzőkönyveket, bírói ítéleteket, szolgabírói gyűlésbetiltó végzéseket stb. szósz szerint idéz. Részleteket hoz az országgyűlés naplójából, különösen a néhány nemzetiségi képviselőnek csúfos letorkoltatásáról. Általában pedig az egész választási hadjáratot abban a színben tünteti fel, mintha az a nemzetiségek ellen irányult volna és adatainak közlését is a nemzetiségi kerületekre korlátozza.

Scotus Viator tévedése vagy megtévesztő tendenciája abban áll, hogy ő a választások általános aljasságát csak a nemzetiségek ellen irányultnak tünteti fel, pedig az ellenzéki képviselők bőven igazolták, hogy *ugyanaz a módszer érvényesült a legtisztább magyar anyanyelvű vidékek ellenzéki népe ellen is*. Csakhogy míg a függetlenségi eszméért égő magyar parasztok tekintélyes tömege minden kísértéssel szemben bátran érvényesíteni merte és tudta a maga meggyőződését, addig a kevésbé kulturált, kevésbé megszervezett és a *nemzeti* eszmétől kevésbé áthatott románok és szlovákok áldozatul estek a kormány manővereinek. Ami csekélyebb értékűeknek világos bizonyítéka.

Maga a választási gépezet, ez a szörnyű Moloch, működésben volt mindenki ellen, aki nem akart alázatosan behódolni az uralkodó rendszernek, melynek két törekvése volt: a dinasztianak kiszolgálása és ennek fejében az úri osztály számára a kiváltságok biztosítása, többek között a feudális földbirtokrendszer változatlan fenntartása. *Ez maga elég ok a forradalomra.*

A pártok és a szociális kérdés

Az 1910-es utolsó országgyűlési választásból kikerült pártok közül a nagy többségben bevonult nemzeti munkapárt (a szabadelvű párt folytatása) a szociális haladás gondolata elől mereven elzárkózott. *A liberálisizmust hirdette, annak egészen korcs alakjában.* Liberális volt annyiban, hogy az ingó tőke (nagybankok, vállalatok) hatalmát a pártkasszába történő befizetések fejében biztosította, úgy hogy ez szövetségben haladjon a nagybirtokkal. Liberális volt felekezeti vonatkozásban tökéletes mértékig, mert felbecsülhetetlen támogatást kapott úgy a keresztyén felekezetek hivatalos

képviselötétől, mint különösen a zsidó vallású gazdagoktól, kiknek se pénzét, se sajtóját meg nem vetette. Nem volt liberális nemzetiségi vonatkozásokban, bár nem mondható, hogy a magyarság eszményeiért lelkesedett volna. Ellenben főleg a progresszió gondolatának elvetésével tért le a liberálizmus útjáról, mely az egyén szabad érvényesülésének és tökéletesbülésének lehetőségét jelentette volna, szemben a közület beavatkozásával, az állam elnyomásával. A haladás állandóan fokozódó ütemét jelentené a nemes liberálizmus. *A Tisza-féle magyar „liberálizmus“ ellenben konzervatívabb volt a legmaradibb reakciónál is.*

Az Andrássy vezetése alatti középpárt semmivel sem volt haladóbb a Tiszaénál, sőt, mivel benne a nagybirtokosok érdekképviselte még erősebben érvényesült, bizonyos vonatkozásban talán még konzervatívabbnak lehetett mondani. Nem vitás azonban, hogy mégis tisztességesebb konzervativizmus színezetét hordta magán, mert az erkölcsi elveknek látszatát sokkal jobban megőrizte. A kis néppárt a maga klerikális formájában a haladásnak keresztényszociális irányzata felé mutatott néha-néha törekvéseket, de súlyra nézve nem sokat számított.

A függetlenségi pártban, mint említettük, a nemzeti gondolat a legkülönbözőbb elemeket hozta össze, a radikális haladóktól kezdve, egészen a korlátolt reakcióskig. Ha az 1910-es parlamentet szociális vonatkozásban titkosan megszavaztatták volna, *nem valószínű, hogy a parlament egytizede a haladó irány mellett állást foglalt volna.* A konzervatív és reakciós elemek attól fogva kezdtek tágulni az újonnan választott pártvezér: Károlyi Mihály mellől, midőn azt látták, hogy a feudális hitbizományi nagybirtokos, a volt OMGE-elnök, a népjogok, a szociális haladás és a földreform melletti állásfoglalását komolyan veszi. A szociális kérdésekben való ez a megosztottság eredményezte főleg a függetlenségi pártnak szétforgácsolódását, éppen a forradalom kitörése előtt, amidőn az egységre legnagyobb szükség lett volna. Nyilván a korlátolt, szűk választójog volt ennek is az oka. Általános választójog mellett a függetlenségi pártnak nem ilyen maradi, hanem haladó szellemű képviselőit küldte volna be a Házba a nép, amelynek birtoktalan és jogtalan nagy magyar tömegei egyébként éppen olyan izzó lelkesedéssel

sorakoztak a függetlenségi Kossuth-zászló köré, mint a vagyonosabb választójogosak.

A kisgazdapárt 1908-ban, időszaki választáson küldte be az országgyűlésbe Szabó Istvánt a somogymegyei nagyatádi kerületből. Pártja az 1910-es utolsó nagy parlamentben 4 tagból állott. Nagyatádi (ahogyan kerületéről elnevezték) a birtokos kis parasztság érdekeiért küzdött, de a birtoktalanok mellett is állást foglalt. A függetlenségi közjogi alapot elfogadta ugyan, de azt nem állította előtérbe a maga osztályérdekei elé. Higgadt, számító, tehetséges és erélyes, de néha ingadozó és *megegyezésekre hajlandó* embernek kell tartanunk. Az októberi forradalomhoz is akkor csatlakozott, midőn az már kormányra került, de azután hamar el is pártolt tőle és opportunizmusból megalkudott az ellenforradalommal is. Radikális földreformot nem követelt, a mérsékelttel is megelégedett volna, de azután ezt is feladta a gróf Bethlen István nagybirtokmentő rendszerében. A viszonyok szerencsétlen alakulása az ő kétségtelenül meglevő nagy értékeinek érvényre jutását is meggátolta.

A szociáldemokrata párt kívül állott a parlamenten és soha egyetlen képviselőt sem volt képes bejuttatni az 1918-ig összeült országgyűlésekbe.

A szociáldemokrata párt

Az októberi forradalomnak egyik hatalmas faktoraként lépett fel a szociáldemokrata párt, mely a szociális haladás eszméjének fő reprezentánsa lett, többé nemcsak a népgyűléseken, hanem a minisztérium kebelében is. Futó pillantást kell azért vetnünk a párt helyzetére a forradalom előtti idők folyamata alatt, hogy későbbi döntő szereplését kellően megérteni tudjuk.

A szocialista világmozgalom megindítójának gróf Saint-Simont lehet tekinteni, aki 1825-ben megjelent „Új Kereszténység” című művében, vallásos alapon, a Krisztusi szeretet jegyében akarta a szegény osztályt felszabadítani. Az első szocialista pártot, ugyancsak Franciaországban, 1840-ben Louis Blanc alapította, melyet Németországban Lassalle 1860-ik évi pártszervezése követett. A szocializmus igazi atyja azonban Marx volt, aki Engelsszel együtt 1848-ban adta ki híres kommunista kiáltványát. Későbbi nagyszabású elméleti műveiben mozgalmának elvi alapjait tudományosan rakta le.

Az első magyar szocialista Táncsics Mihály volt, akit Petőfiék 1848 március 15-én szabadítottak ki a börtönből. A pártnak Marxi alapon való megszervezése azonban tulajdonképpen csak 1890-től vette kezdetét, amidőn a szakszervezeti mozgalom fejlődésnek indult.

A háború előtti két évtized alatt hatalmasan felduzzadt szocialista párt nemzetközi alapon álló, magát forradalminak nevező mozgalommá izmosodott, amely azonban mégis *szociáldemokrácia* nevet viselt, amivel azt fejezte ki, hogy a békés parlamenti megoldást is elfogadja. A pártot magát azonosnak vehetjük a szakszervezetekkel, melyekbe 1912-ben már 111.966 tag tömörült. A szervezett munkásságot az első világháború megindulásakor már politikai tényezőnek kell tekinteni, különösen Budapesten és a nagyobb ipari vidéki városokban.

A kormányzat nemcsak hogy igyekezett a párt fejlődését akadályozni, hanem azt valósággal üldözőbe vette. A szociáldemokrata pártvezetők az 1900 előtti és utáni évtizedekben valósággal *rendőri felügyelet* alatt állottak. A városokban még valahogyan tűrhetőnek látszott a helyzetük, de a falvakban *bűnözők módjára* bántak velük a szolgabírák és a csendőrök. Az alispáni jelentésekben a megyegyűléseken a bűnözőkkel együtt sorolták fel a szocialista „izgatókra” vonatkozó adatokat. A hatalmat kezében tartó úri rend lenézéssel és gyűlölettel sújtotta ezeket a vándorprófétákat és erőszakkal s terrorral igyekezett szájukat befogni. Elzárás, bántalmazás, kitoloncolás mindennapi sorsuk volt az „agitátorok”-nak. (Weltner Jakab elbeszéli emlékiratában, hogy a szocialista párt pénztárnoka a vidéki gyűlésekre utazó pártmegbízottaknak csak odáig fizette ki a vasúti költséget, vissza ellenben nem, mert mint tört magyarsággal mondotta: „a szolgabíró úgyis visszaküldi tégedet“.)

Még a függetlenségi közvélemény jelentékeny része is egyetértett ebben a kérdésben a kormányzattal. Az Ugropárt egyik képviselője, a jeles publicista: Barthá Miklós nevezte el a szociáldemokratákat „hazátlan bitangok”-nak, amely név aztán rajtukszáradt és sokáig közkeletű maradt.

Tisza Kálmántól Tisza Istvánig minden kormány, még a koalíciós is, gondosan őrködött a felett, hogy egy szociáldemokrata valahogyan be ne tudhasson jutni az országgyűlésbe. Az elavult választói rendszer az ipari munkásoknak nem

adott szavazati jogot és így hiú kísérletszámba ment szociáldemokrata képviselőjelöltnek fellépni. A nagy taglétszámú, roppant erkölcsi erőt képviselő párt ekként az októberi forradalomig teljesen parlamenti képviselet nélkül maradt. Nyilvánvaló, hogy ez az igazságtalan bánásmód nagymértékben növelte a párt forradalmi hangulatát.

Garami Ernő azt írja emlékiratában, hogy „a szociáldemokrata párt, a be nem vett felekezetek mintájára, a be nem vett politikai pártok közé tartozott és a kormánnyal csak a rendőrségen, vagy az ügyészségen át volt érintkezése“.

Ez a méltatlan, lealázó helyzet különösen azért kelthetett nagy elkeseredést a magyar szociáldemokrata pártban, mert láthatta, hogy a nyugati államokban a hasonló pártok, melyekkel a nemzetközi kongresszusokon állandóan érintkezett és velük szoros összeköttetést tartott fenn, már általános elismerésnek és nagy tekintélynek örvendenek. A világháború előtt, ugyanakkor, midőn Magyarországon egyetlen szociáldemokrata párti képviselő se foglalt helyet a parlamentben, sőt még a fővárosi képviselőtestületben sem és amikor a „házatlan bitangok“ legtöbbjének még képviselőválasztási joga se volt, Franciaországban a párt átlag száz mandátumot tartott a kezében és miniszterek kerültek ki soraiból, Németországban a birodalmi gyűlésbe 1914-ben 112 szociáldemokrata képviselő jutott be és egyik vezérük: Scheidemann már 1912-ben a Ház egyik alelnöke lett, később pedig Vilmos császárnak minisztere; Olaszországban mintegy 80 képviselőjük ült a Házban; Angliában a munkáspárt már olyan erős volt, hogy egyik vezére, Henderson 1915-ben miniszterré lett; Ausztriában pedig 1907-ben a német, cseh, lengyel stb. szociáldemokraták külön-külön szervezkedve, nagy számmal vonultak be a Reichsrat-ba, melynek egyik alelnökévé Seitz német szocialista képviselőt még a forradalom kitörése előtt megválasztották.

Aki a művelt nyugaton képviselő, esetleg miniszter lehetett, annak itt Magyarországon valószínűleg még szavazati joga sem volt.

Az üldözés következményei

Annak a hármas ténynek, hogy Magyarországon a szociáldemokrata pártot hatóságilag elnyomták, hogy azt lenézték és hogy a választójogból kizárták, rendkívül súlyos kö-

vetkezmenyei lettek, melyek az ország sorsának alakulására a forradalmi időkben végzetesen szakadtak rá. E következmények közül felemlítjük a fontosabbakat:

1. *Az elnyomott, üldözött, visszaszorított, normális fejlődésében gátolt párt kebelében a forradalmi szellem annál hevesebben lobogott fel és várta az alkalmat a kitérésre. A ki-provokált gyűlölet hasonló eszközökkel ütött vissza.*

2. A szociáldemokrata pártot kiszakították a nemzeti élet talajából, minélfogva *nemzetközi jellege erősen kidomborodott.* Az uralkodó osztályt a nemzeti eszmével azonosítva, az előbbi elleni indulatokat az utóbbira is átvitte. Midőn a darabont-korszak alatt, 1905-ben, Kristóffy belügyminiszter, Ferenc Ferdinánd bizalmi embere, a függetlenségi eszme és az alkotmány letörésére segítségül hívta a szociáldemokrata munkásságot és annak beígérte az általános választójogot, a párt ezt az ajánlatot elfogadta és a nemzeti mozgalommal szemben a császár pártjára állott. Betetőzte ezt a kínos helyzetet az a körülmény, hogy az uralomra jutott koalíció, első-sorban Andrássy belügyminiszter határozott ígérete megszegésével, négy éven át tartott kormányzása alatt állandóan eltüntette az általános választójogot, melyet rajta kívül még a király is megígért. A csatlakozott tömegek kibékítésére nem bizonyult elégségesnek Justh 1910. évi kiállása, mert e mozgalomnak pillanatnyilag nem volt ereje eredmények eléréséhez s a munkástömegek elkeseredését csak fokozni, de nem csillapítani és levezetni tudta. Valóságos idegen test gyanánt élt tehát a szociáldemokrata párt a magyar politikai élet szervezetében. Hogy a szociáldemokrata világnézet milyen távol állott a nemzeti gondolattól, érdekes példa rá Böhm Vilmos volt szociáldemokrata miniszter könyve, melyben az októberi forradalom okait megragadó világossággal, nagyon szépen fejtegeti, de a 400 éves függetlenségi eszmét majdnem egészen figyelmen kívül hagyja, mert sem ő, sem pártja nem élt benne ebben az eszmekörben.

3. A párt lenézettsége, megvetettsége, rendőrileg üldözött volta a magyar középosztály számos tagját elriasztotta attól, *hogy ehhez a mozgalomhoz csatlakozzék.* Amúgy is széles úr tátongett az értelmi osztály és a nép között. Még a függetlenségi pártba való belépést is majdnem lehetetlenné tette a tisztviselők és függő elemek számára az akkori rendszer.

Micsoda üldöztetést és kiközösítést jelentett volna egy magyar középosztálybeli ember részére a szociáldemokrata pártban való szereplés. Ebből azután az következett, hogy a párt nemcsak tömegeiben szakadt el a nemzeti élettől, *de vezetői által sem volt összekötő szál közte és a magyar politika irányító tényezői között.* Kétségtelenül más fordulatot vett volna az októberi forradalom, ha a szociáldemokrata párt vezetérei nagy többségükben egyúttal magyar hazafiaknak érezhették volna magukat.

4. De talán még az előbbi hibánál is nagyobb baj volt a *szociáldemokrata pártnak teljes politikai járatlansága és tapasztalatlansága.* A tömegek a választási küzdelmekben, a vezérek a parlamentben nem szerezhettek maguknak rutint a közéleti szerepléshez. Garami aggódva kérdezte a forradalom kitörése előtti napokban, hogy „vajon a magyar munkástömegek érettek-e már arra, hogy a párt egyetlen ugrással, minden átmenet nélkül az utcáról a miniszteri székben teremjen?” Böhm pedig azt fejtegeti emlékiratában, hogy a szociáldemokrata pártnak nem volt megfelelő vezérkara. Ezt írja: „a magyar munkásosztály bukásának egyik oka ebben a körülményben található.”

A háborús nyomorúság

Se megélhetés, se szabadság, — ez volt a magyar alsó osztályok szomorú sorsa. *Ha izzott a forradalmi hangulat a birtoktalan földművelők között, ha forradalmat kiáltott az ipari munkás már a háború előtt, el lehet képzelni, hogy mivé fokozta ezt az elkeseredést a háború sok rémsége, szenvedése és nyomorúsága?*

A fronton véreztek az emberek és még azt sem tudták, hogy miért? A családok siratták az elesetteket. Körülbelül egymillió hadirokkantról írtak az ujságok. A szegényemberek éheztek, lerongyolódtak és átkozódtak. A drágaság az egyik akkori ujságciikk szerint „tébolyító iramban szökken felfelé és ugylátszik, hogy nincsen határa.” Az anyagi és erkölcsi értékek romba dőltek. *Ebben a helyzetben az lett volna a csodálatos, ha nem tör ki mégsem a forradalom.*

Csak két tényt hozunk fel a helyzet jellemzésére.

Az egyik az, hogy a háború előrehaladottsága arányában már a mezőgazdasági népesség is élelmezési nehézségekkel

küzdött. Tisza István maga írta meg az „Igazmondó“ című néplap 1918 júliusi számában, hogy „száz és százezer aggasztán, asszony és gyermek nélkülözött, szenvedett, éhezett az utolsó esztendőben“, amit ő jórészen az Esterházy- és Werkerle-kormányok számlájára akart a sajátjáról átirni. A katonai rekvirálásokról azt írja, hogy „hihetetlen erőszakossággal és a közönség megsanyargatásával“ vitték azokat keresztül. E cikke folytatásaként 1918 július 31-ikén interpellált is Tisza a Házban, mondván a „falusi lakosság jó-része nálunk éhezik.“ Még akkori különutakon való járása dacára is megdöbbenéssel tölthet el mindenkit, hogy éppen Tisza volt, aki ezeket a szörnyűségeket kiteregette.

A másik riasztó tény pedig a városi tisztviselői osztálynak teljes anyagi letörése, nélkülözése, koplalása, lerongyolódása és erkölcsi megingása. A pénzromlás még akkor is óriási nehézségeket okozott volna helyzetükön, ha a fizetéseket megfelelően emelték volna. Az emelés azonban nem volt kielégítő és a valuta-politika miatt ilyenre nem is lehetett gondolni. Ennek a vezető rétegnek forradalmi hangulata is folyton növekvőben volt. A tisztviselők elproletárosodtak. A szociális forradalom éppen abban a rétegben toborzott magának elkeseredett katonákat, melynek az lett volna a szerepe, hogy ellenálljon minden forradalmi törekvésnek.

A két forradalmasító eszme viszonya

A magyar októberi forradalom két előidéző oka: a függetlenségi és a szociális eszme különböző jellegű célok felé tört. Mozgási irányuk nem volt párhuzamos, hanem az általuk előidézett mozgások szög alatt metszettek egymást. Adva volt tehát a lehetőség az összeütközésre, ha csak egy közös eredőben egyesíteni nem lehet őket.

A két eszme különbözősége abban nyilvánult, hogy a függetlenségi eszme külső hatalom ellen és államközi viszonylatban akart érvényesülni, a szociális eszme pedig belső osztályharc alapján az állam keretein belül az alsó osztály érdekeinek kiküzdésére tört.

A függetlenségi eszme győzelme, a vele szemben álló államfői hatalom hajthatatlansága miatt, kizárólag forradalmi úton volt elérhető, amint 400 éven át is állandóan forradal-

mak és fegyveres harcok által vívta végleges eredményt soha el nem érő küzdelmeit.

A szociális eszmének inkább lehetett volna fokozatos reformok útján békésen és alkotmányos eszközökkel fejlődnie, ha idő lett volna rá.

Jött azonban a háborús összeomlás és mind a két eszme egyszerre robbant ki az októberi forradalomban.

Indulásuk együttes és közös volt. Ámde csakhamar érzhetővé vált a két cél eltérő volta, ami azután a módszerek és eszközök különbözőségét is magával hozta. A forradalom későbbi folyama alatt tehát konfliktus lehetősége és veszélye állott elő közöttük.

A függetlenségi eszme megvalósulásának totális formája a független magyar nemzeti állam volt (már akár külön magyar királlyal az élén, akár nemzeti szellemű köztársaságban), tekintet nélkül az osztályok közötti belső elrendezésre. A függetlenségi eszme, minden mástól elvonatkoztatva, tehát kizárólagos öncélul tekintve, a szociális problémákkal csak annyiban törődött, amennyiben a maga érvényesülése érdekében azokat eszközökül használhatta fel. Innen, hogy p. o. az általános választójogot, mely a szociális átalakulás békés megvalósulásának alapfeltétele volt, némelyek csak azért fogadták el, mert ezzel akarták a nemzeti függetlenséget kívívni, mások ellenben csak azért utasították vissza, mert féltették tőle a magyar nemzeti állam lételet.

A szociális eszme totális formája, kétségtelenül a kommunizmus, a proletárdiktatura alakjában. Ez meg a nemzeti szempontokkal nem törődött és legfeljebb csak eszközül használta fel azokat a national-bolsevizmus módszerei szerint.

A kettőt lehetett volna tartósan egy nevezőre hozni a szociális szellemű köztársaság formájában, mely a két eszmének kompromisszuma, amint azt az októberi forradalom a „népköztársaság” megteremtése által meg is kísérelte.

Az első hetek kaotikus forrongásában és kísérletezgetései közepette azonban, felbukkant a harmadik tényező, mely a magyar októberi forradalomnak ugyan nem egyik előidéző oka volt, de amely további alakulására jelentős és végzetes hatást gyakorolt. A függetlenségi eszme és a szociális eszme mellé harmadikul fellépő ez a tényező: a nemzetiségi kérdés, ahogyan a Magyarországon élő nem magyar

népeknek nemzeti jogaik elérésére irányuló törekvéseit összefoglalóan szokás nevezni. A magyar nemzeti eszmével tehát szembe jött a horvátok, szerbek, szlovákok, románok külön nemzeti eszméje.

III. A HARMADIK TÉNYEZŐ: A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

Célkitűzés

Az októberi forradalomban összeütközött három mozgató tényezőnek a *magyar államhoz* való viszonya a következő volt:

1. A függetlenségi eszme a magyar államot az elérhető legtokéletesebb formában ki akarta építeni.

2. A szociális eszme az államon belül akart érvényre jutni, de esetleg annak függetlenségére való tekintet nélkül is, sőt a magyar nemzeti eszme rovására is. (Lásd a II. József császár, Ferenc Ferdinánd és a IV. Károly király alatt történeteket.)

3. A nemzetiségi kérdés gyűjtőneve alatt értett külön horvát, szerb, szlovák és román nemzeti eszmék, totális érvényesülési formájukban a magyar államot fel akarták darabolni, nemzetek szerint széttagolni.

A nemzetiségi mozgalom kezdete

A magyarországi nemzetiségi kérdés előtérben állása majdnem egyidős a függetlenségi mozgalommal és a szociális eszme élesebb kibontakozásával. Mind a három a mohácsi vész körüli időre esik. A függetlenségi mozgalom kifejezetten a mohácsi csata napjától (1526 aug. 29) kezdődik; a szociális eszme első nagyobb lánggallobbanása Dósa György parasztforradalmában (1514) következett be és ezidőtájt találjuk azt az első megmozdulást is, melynek bizonyos tekintetben nemzetiségi jellege volt: a Fekete Ember lázadásában (1526).

Mátyás király korában, a történelem szerint, majdnem egységes magyar nemzet lakta az országot. Talán túlzás az, hogy a népesség 90%-a magyar lett volna, de a szilárd többség meglétele kétségtelen. Nyilvánvaló, hogy a törökkel vívott kétszázéves irtóháború idézte elő a nemzetiségi számaránynak a magyarságra kedvezőtlen megváltozását, részint azért, hogy az ország közepének veszélyeztetett volta és a katonaság túlnyomóan magyar jellege miatt jobban pusztult

a magyar nép, mint az ország szélein, a hegyek közt meghúzódtott nemzetiségek, részint és főleg azáltal, hogy a töröktől elpusztított területekre idegen nemzetiségek települtek be, melyek délről észak felé tervszerűen húzódtak fel egy új honfoglaló népvándorlásként.

Az 1720. évi népszámlálás Magyarországon mindössze 2 $\frac{1}{2}$ millió embert írt össze, melyből százalék szerint magyar: 46, német: 13, tót-rutén: 17.8, szerb-görög: 4.2 és oláh: 14% volt.

A II. József idejében tartott népszámlálás 1785—87-ben 8 millió embert talált, melyből csak 29%-ot írtak össze magyarnak, ellenben 71%-ot idegen nemzetiségűnek. A közbeeső időben áramlott be az idegen nemzetiségek nagy tömege.

Az 1840-ben talált 12,880.000 emberből már 46% volt magyar és még a Bach-korszak is 44%-ot írt össze 1850-ben.

A történetírók általában a török háborúknak tulajdonítják azt, hogy egységes nemzet összeolvadás által nem tudott nálunk kialakulni úgy, mint Franciaországban, Angliában s a többi nyugati államokban. A magyarság nagymérvű pusztulását és az idegen népek beáramlását s számbeli túlsúlyra jutását kétségtelenül ez okozta. Azt azonban, hogy ezek a heterogén népi elemek nem tudtak összeolvadni egy nemzetté, már nem a török veszedelem okozta, mely még kellő időben eltűnt az ország határaitól, hanem a Habsburgok magyar-ellenes politikája, a nemzetiségeknek nyújtott állandó támogatása a *divide et impera* elve értelmében. Hozzájárult ehhez a magyar oligarchia és az idegen eredetű főurak antiszociális érzülete is, akik durva önzésből jobban szerették telepíteni a nemzetiségi jobbágyságot, mint a magyarokat, mert amazok kisebb igényűek és könnyebben kezelhetők voltak. Képzeljük el, hogy 1686-ban a visszafoglalt Budavárba egy új Mátyás király vonult volna be és ennek utódai uralkodtak volna 230 éven át, és képzeljük hozzá a jobbágysákkal való jobb bánásmódot is, vajjon a nemzetiségi összeolvadás ugyanolyan lassú ütemben haladt volna-e előre? Vajjon a XX. század ugyanilyen nemzetiségi államot talált volna-e Magyarországon?

A Fekete Ember (Cserni Jován), összetoborzott seregével 1526-ban először János királyhoz állott, de pár hónap múlva már Ferdinandhoz pártolt. János seregei erős küzdelem után győzték le és Török Bálint megölette a vezért. Serege „rácok”ból állott, ahogyan akkortájt a szerbeket nevezték. Ez a körülmény ad mozgalmának nemzetiségi jelleget, meg az, hogy magát cárnak nevezte és titkos célja úgylátszik az volt, hogy külön országot, nyilván Rácországot alapítson. Mozgama azonban inkább általános jobbágy-lázadásnak tekinthető.

A nemzetiségi jelleg már erősebben kitűnik a rácoknak II. Rákóczi Ferenc elleni nyílt állásfoglalásában. A császár seregében harcoltak a kurucok ellen. A bécsi udvar hálátlansággal fizetett nekik és még vallásuktól is meg akarta fosztani őket. Mikor a róm. kat. hitre való térítés erőszakos jelleget öltött, a rácok üzengettek a Törökországban számkivetésben élő Rákóczinak, hogy jöjjön vissza és ők is támogatni fogják. Majd pedig 1734-ben a Pero-nak hívott Szege-dinac ezredes vezérlete alatt nyíltan fellázadtak a császár ellen. Pero szövetséget kötött a magyar felkelőkkel, akik ugyanakkor Vértesi, Sebestyén és Szilasi vezérlete alatt az éppen ezeitől elhunyt Rákóczi nevét használva zászlóul, az Alföldön kuruc felkelést szerveztek. A szövetség vége az lett, hogy Pero serege éppen úgy ellene fordult a magyaroknak, mint annakidején a Fekete Ember János királynak. A császár azután Pero-t a magyar vezetőkkel együtt törette kerékbe.

A magyar-szerb együttműködésre irányuló fenti kísérlet csúfosan végződött. A rácok harmadik nagy megmozdulása már kifejezetten nemzetiségi jelszó alatt és egyenesen, nyíltan a magyar állam ellen indult meg. Putnik metropolita a császári udvar hozzájárulásával 1790-ben Temesvárra szerb nemzeti kongresszust hívott össze, melyen 100 követ jelent meg. A gyűlésen szerb származású császári katonatisztek vették a vezérszerepet, akik az éppen azelőtt elhunyt II. József szellemében vadul támadták a magyar nemzetet. Ázsiai vad, barbár népnek nevezték a magyart, melytől elszakadást követeltek. Külön territorium kihasítását határozták el a szerb nemzet számára, melyet a császár által tényleg fel is állított illir-kancellária igazgasson. Hiába emelt szót a magyarbarát Tököli Sabbas, aki figyelmeztette a kongresszust

arra, hogy népük Szerbiából jött ki és nem kívánhatja azt, hogy Magyarország oda adja neki régi tulajdonának egy részét. A magyar országgyűlés megdöbbenéssel értesült erről az első, igazán szeparatisttikus mozgalomról és tiltakozott II. Lipót királynak a temesvári határozatra adott válasza ellen, melyben a Habsburg-uralkodó „az illir nemzet kérelmeit nemcsak helyesli, hanem egyszersmind valóságos örömét nyilvánítja a gyűlés valamennyi tagjának szabályszerű, józan, szerény és emberséges eljárásáért”. Csak utóda törölte el azután a rövidéletű illir-kancelláriát, minek folytán a szerbek elszakadási mozgalma egyelőre elaludt.

A horvát nemzet, melynek a magyar állam kebelében kezdettől fogva bizonyos tartományi különállása volt, hűséggel küzdött együtt a magyar nemzettel az egész török háború véres korszakán át. A mai Horvátország területén 1572-ben Gubec Máté vezérletével kitört parasztlázadásnak nem volt nemzetiségi jellege és a hozzá csatlakozott horvát és szlovén parasztok földesuraik irtózatossá elnyomása ellen keltek fel. Maga a horvát bán verte le és végeztette ki Dósa mintájára Gubecet. Érdekes, hogy ez a lázadás majdnem egyidőre esik a szintén Fekete Embernek hívott Karácsony György magyar jobbáglázadásával, akit Debrecenben vertek le és öltek meg.

A tótok között sem volt ekkor még elszakadási törekvés. A Wesselényi-féle összeesküvés véres elnyomása után, a Wesselényi Pál vezérlete alatt küzdő bújdosóktól teljesen elszakítva, velük szövetségben kelt fel Árva megyében 1672-ben Pika Gáspár kuruc vezér, aki tót katonáival harcolt a magyar szabadságért. Elfogták és kegyetlenül kivégezték őket a cászáriak.

Az oláhok közt az első nemzetiségi felkelés II. József uralma alatt 1784-ben tört ki, Hora vezérlete alatt, aki a jobbágyok elnyomása és kizsákmányolása miatt indította meg a parasztlázadást. Mivel azonban magát dák királynak nevezte, nyilván nemzetiségi vonatkozása is volt ennek a felkelésnek. Ügylátszik, hogy Hora független Oláhországot akart alapítani. Az oláh népet mindenestre jobban meg tudta mozgatni, mint azok a moldvai és havasalföldi, tehát külföldi vajdák, akik az erdélyi fejedelmek közötti villongásokba a megelőző évszázad alatt több ízben beavatkoztak,

anélkül, hogy az ittlakó oláh népet pártjukra tudták volna állítani. Hora azután, midőn a császár végre csapatokat küldött ellene, azt üzenté a Kolozsvár alatt táborozó gróf Csáky-nak, hogy hajlandó a magyarokkal szövetségben a császár ellen. Ajánlkozását elutasították, őt magát pedig alvezérével, Kloskával együtt keréketörték.

A rutének között egészen a legújabb korig nem volt szeparatiztikus mozgalom, sőt a Magyarországhoz való hűségük és főleg Rákóczi melletti kitartásuk miatt a gens fidelissima nevet érdemelték ki. A németek között sem állapítható meg külön nemzetiségi mozgalom, sőt még az erdélyi szászok is, mint e fejedelemség három nemzete közül az egyik, elég nyugodtan viselkedett.

A reform-korszak

Történelmi tény, hogy a nagy francia forradalmat bekoronázó Napoleoni háborúk hatásaként, a nemzetiségi mozgalmak Európában erős lendületbe jöttek. Magyarországon ennek a szellemi áramlatnak eredménye lett az 1825-től 48-ig tartott reform-korszak.

A magyar reform-korszakban hármast vonatkozást látunk. Fellángolt a függetlenségi eszme, mely immár Rákóczi óta szunyadozni látszott, továbbá megindult az emberi jogokért: a jogegyenlőségért, politikai szabadságért, vagyoni jobblétért, kultúráért a küzdelem, ami egyenesen szociális jelentőségű mozgalom és végül kezdetét vette a magyarországi nemzetiségeknek: horvátoknak, szerbeknek, szlovákoknak, románoknak nemzeti szervezkedése. Végeredményben ugyanazt a három tényezőt látjuk itt is működésbe lépni, melyek az októberi forradalomban majdnem egy század múlva szerepet játszottak. Azok az eszmék ezek, melyeket Eötvös a XIX. század uralkodó eszméinek nevez és szabadság, egyenlőség és nemzetiség névvel jelöl.

Ugyanabban az időben, amidőn a magyarság nemzeti mozgalma, legelsősorban a magyar nyelvnek a holt latin helyett hivatalos nyelvvé emelése iránt megkezdődött, a szellemi mozgalom magával ragadta a nemzetiségeket is, szintén nyelvük jogát állítva előtérbe.

Mindenik nemzetiségnél irodalmi téren történt meg a kezdeményezés. Horvátországban Gaj 1836-ban lépett fel az

illirizmus felelevenített gondolatával, melyet magáévá tett a szerbek Matica nevű pesti irodalmi egyesülete is. Az újvidéki szerb gimnázium pedig a tanuló ifjúságot nevelte ebben a szellemben. A szlovákok szellemi megmozdulásának reprezentatív írója Kollár János volt, kinek 1832-ben megjelent „Szlava istennő leánya” című nagy eposza a pánszlávizmus tüzét szította fel nemcsak a tót, hanem a cseh tanuló ifjúságban is. A pozsonyi evangélikus önképzőkör vezetett a pánszláv eszmék terjesztése terén. Itt nőtt fel Palacky a csehek legnagyobb történetírója és egyik szellemi vezére is. Ámde ugyanilyen szellem uralkodott a selmeci, eperjesi, lőcsei evangélikus iskolákban is, annyira, hogy a 40-es évek elején a fiatal Kossuth Lajos az evangélikus egyházi gyűléseken kénytelen volt az önképzőkörök bezáratását kereszttülvinni. A román nemzeti mozgalom Balázsfalváról indult ki, amely mint egyházi központ és a román gimnázium s teológiai főiskola székhelye, az 1830. évektől kezdve fókusa lett a dákóromán mozgalomnak. Szorosan összefüggött ez a román irodalom fellendülésével, amely magyar földről indult ki ebben a korszakban.

Politikai vonatkozásban ezek a nemzetiségi mozgalmak messzemenő követeléseket dobtak felszínre. Nyelvük érvényesítésével nem elégedtek meg. Már a 30-as években emlegették a svájci kantonrendszer bevezetését, ami azonban még aránylag enyhe kívánság volt. A túlzók már Magyarország felosztására törekedtek. Könyvekben, brosurákban, újságokban a külföldön izgattak a magyarság ellen, melyet barbár ázsiai hordának tüntettek fel. Hodzsa Mihály szlovák író azt hirdette, hogy habozás nélkül áll a némettség mellé szemben a magyarokkal, mert a némettség az európaizmust, a magyarság az ázsiai-uráli sziberizmust képviseli. Már akkor ugyanúgy beszéltek, mint száz év múlva: 1938-ban a német hűbéres szlovák állam megalakításakor. Mesékre építették fel nemzeti ideáljaikat. A szlovákok Szvatoplukra hívatkoztak, a románok pedig Trajánusra. Ezek a túlzók nemcsak a saját népük által lakott területeket akarták függetleníteni, de hajlamosak lettek volna a magyarokat Ázsiába visszakérgetni.

Kirajzolódott tehát már a horvátokat és szerbeket egyesítő közös nagy illir államnak, a későbbi Jugoszláviának, a

szlovákokat német protektorátus alatt a csehekkel egyesítő pánszláv államnak és Dákoromániának fantasztikus térképe.

A nemzetiségek széles rétegei minderről nem sokat tudtak. A mozgalom az értelmi osztály eléggé szűk köreire szorítkozott. Ámde olyan robbantóan dinamikus ereje volt, hogy minden pillanatban készen állott a tömegeket is mozgásba hozni, ami főleg a szociális követelések előtérbe állításával, az 1848-as év kedvező körülményei közt nekik is éppenúgy sikerült, mint a rác Fekete Embertől kezdve az oláh Horáig minden régi népvezérnek. Ez a tömegmozgalom azonban már elsősorban nemzetiségi jelleget öltött.

Megnemértés

A magyarság reform-mozgalma is, habár a francia forradalom eszméiért indult meg, mégis az általános emberi eszmének kifejezetten elébe helyezte a magyar nemzeti eszmét, helyesebben fogalmazva: a korszak haladó törekvéseit csupán magyar nemzeti keretek között képzelte megvalósíthatóknak.

A magyar nyelvet követelte a latin helyett, a nemzeti függetlenséget az osztrák elnyomással szemben, a jobbágyság felszabadítását a többi emberi jogokkal együtt, ámde nemzeti jogokat nem akart adni a magyarországi többi népeknek. Ezeknek ezt az emberi jogát valahogyan kifejejtette, vagy egyenesen kizárta a többi haladó eszmék közül.

Magyarországon minden embert szabaddá és magyarrá kell tenni, valahogyan ez a tartalma a reformmozgalomnak, mintha az elmagyarosítás különös kedvezmény lett volna ezeknek az alacsonyabb nívójú nemzetiségeknek számára.

Mivel azonban az ébredő nemzetiségek ellenkezőleg gondolkoztak, kirobbant a konfliktus a magyar nemzeti mozgalom és a nemzetiségek külön mozgalmai között, éppenúgy, mint később 1918-ban.

A Habsburg-dinasztia pedig a *divide et impera* elve szerint előmozdítani igyekezett ezt a sorsdöntő ellentétet.

Két nagy magyar gondolkozó, Széchenyi és Wesselényi, aggódva figyelte a jövőt és kételyeinek hangos szóval kifejezést is adott. Széchenyi Kossuthék lelkes nacionalizmusával szemben, kik egyébkénti liberáliszmusukat e kérdésben felfüggesztve, az iskolák és kisdédóvók által el akarták

magyarosítani a jövő nemzedéket, elfítelte a nyelv erőszakos terjesztésére irányuló szándékot. „A magyar szó még nem magyar érzés”, — írta a legnagyobb magyar, aki magyarosítás helyett paktumot ajánlott a nemzetiségekkel, nyilván engedmények árán. Így ír: *„Elődeink a frigyét könnyen köthették volna, mi mostaniak már csak nehezen, utódaink talán soha többé, ezt ne felejtsük.”* Az 1918-as forradalom nevében tárgyaló jóhiszemű magyar megbízottak saját kudarcukon tapasztalhatták, hogy mennyire előrelátott Széchenyi ebben a kérdésben.

Wesselényi 1842-ben könyvet írt, melynek címe: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. E könyvben szintén keményen szembefordult a reformkor magyarságának elfogultságával és nemzeti önzésével. Az osztrák császárság federalizálásával párhuzamosan Magyarországot teljes integritásában kívánta megtartani, azonban éppen ezt az ideálját látta veszélyben forogni a szűkkeblű nemzetiségű politika folytán. *Figyelmeztet a veszélyre, melyet mindenki nyilván láthatott volna, hogy Horvát-Szlavonországot az egyik, a tót megyéket a másik alakítandó szláv államhoz akarják átcsatolni, a románlakta területeket pedig Oláhországhoz, míg a magyarságot az ország közepén egy kis tartományban akarják összeszorítani,* — írta a vak látnok. Sőt idézte a még távolabbi veszélyeket is, melyek szerinte a pánszláv gondolatban rejlenek. Két pánszláv törekvés van, — írta. Az egyik az orosz cár uralma alatt akarja egyesíteni az összes európai szlávokat, a másik pedig, az akkor Lengyelországból kiindult propaganda, az orosz, osztrák, török és porosz birodalmak felrobbantásával egy roppant szláv köztársaságot akar létesíteni, vagy pedig nagy szláv szövetséget. Mindenik Magyarország végét jelentené. A román nemzetiséget ehhez a pánszláv alakuláshoz a vallás közössége fűzné hozzá. Így írt Wesselényi 1842-ben.

Wesselényi, miként Széchenyi is, ebben a könyvében a megoldási módot csak általános szólamokkal jelölte meg. Testvéri megértést kívánt a nemzetiségekkel, de konkrétum semmit sem akart adni nekik. Az orvosság szerinte a teljes jogegyenlőség, vagyis „azon nemzeteknek egyenlő s rokon polgári érdekek alatti és általi egyesítése”. Az alkotmányt minden nemzetre ki kell terjeszteni, de a törvényhozás és az igazgatás nyelve csak a magyar lehet, melynek megtanulását

mindenkinek könnyűvé kell tenni. Meg kell győzni a szlávokat, — írja Wesselényi, — hogy nem gyűlöljük őket és nem akarjuk nyelvüktől megfosztani. „Senkit anyanyelvétől megfosztani nem szabad s annak a magánéletben és társas viszonyokban használatát nem szabad eltiltani.” Azonban nyomban utána teszi, hogy választójoga csak annak legyen, ki írni, olvasni és magyarul beszélni tud! A népiskola és a kiseddítő nyelve magyar legyen.

Jellemző, hogy az akkori közvélemény még ezt a nesze-semmi-fogdmeg-jól minimumot is ellenséges érzéssel és meg nemértéssel fogadta.

A nagy reform-korszak emberi eszméikért és nemzeti függetlenségért lelkesedő vezérei így készítették elő nemcsak az 1848-as, hanem az 1918-as eseményeket is.

A 48-as forradalom

A nemzetiségeknek 1918-ban történt megmozdulása csak megismétlése volt 1848-as akciójuknak. Az eltérés főleg abban áll, hogy míg 1918-ban a győztes ántánt-világhatalomra támaszkodtak, addig 48-ban a dinasztia, helyesebben a bécsi udvar irányítása szerint jártak el.

1848-ban is a horvátok kezdték meg a kiállást, akik már március 25-ikén nemzetgyűlést tartottak Zágrábban és ott egy 30 pontból álló határozatot fogadtak el. Az európai korszaknak megfelelő márciusi eszmék ezek, melyeknek keretében követelték a teljes függetlenséget és a felelős független horvát minisztériumot. A határozatot 100 tagú küldöttség vitte fel Bécsbe a császárhoz Gaj Lajosnak, a horvát szellemi ébredés megindítójának vezetésével, akinek előzetes heves agitációjára Nagy-Ilíria terve már beivódott a köztudatba. Ez a birodalom a későbbi Jugoszlávia területét foglalta volna magában, továbbá az egész Bánátot és Bulgáriát is, de Zágráb székhellyel. A király a nemzetgyűlés kívánsága szerint Jellacsics tábornokot Horvátország bánjává nevezte ki. Későbbben pedig, amidőn a bánt 45.000 főnyi sorkatonasággal Magyarország ellen harcba indította, Magyarország legfőbb katonai parancsnokává.

A Rákóczi ellen csatázott rácoknak utódai, az 1790-es példa szerint szintén sorompóba léptek. Március 27-ikén Újvidéken tartott gyűlésükön 16 pontba foglalták követeléseit.

ket, melyeknek lényege az, hogy habár Magyarország egységet elismerik, de külön nemzetgyűlést követelnek, valamint nyelvi, vallási, politikai szabadságot. Ez egyben valamelyes tartományi önállóságot jelentett volna. Követelésük lényege benne van az I. pontban így:

„I. A szerbek a magyar nemzetiséget s a magyar nyelv diplomatikai méltóságát, ezek elsőbbségét és hatalmát minden közálladalmi és hazai viszonyokban Magyarországon szíves készséggel elismerik és viszont kívánják, hogy a maguk nemzetisége is megismertessék és nyelvük szabad használása a maguk tulajdon ügyeiben, az egyházi szolgálatokban és azok körüli beligazgatásban törvény által megerősíttessék.“

A szerbek nem Bécsbe menesztették küldöttségüket, miként a horvátok, hanem Pozsonyba, a magyar országgyűléshez, melynek nevében Kossuth válaszolt. A kitérő válasz utáni vita során az egyik szerb küldött követelőző hangot használt, mire Kossuth élesen jegyezte meg: akkor döntsön közöttünk a kard!

A megegyezés meghiusulta után Rajasics szerb püspök állott a mozgalom élére és a magyar kormány tilalma ellenére május 13-ikára Újvidékre szerb nemzetgyűlést hívott össze, melyen nagy tömeg jelent meg. A tilalom kijátszása végett átvonult a tömeg Horvát-Szlavonország területére, a szomszédos Karlócára és ott tartotta meg a gyűlést, melyen Rajasicsot pátriarchának, Suplikác István császári ezredest pedig szerb vajdának kiáltották ki és egyben kimondották a szerb nemzet politikai függetlenségét az ausztriai ház és a közös magyar korona alatt. Szerb vajdaságot követeltek, külön nemzetgyűléssel. Kivánták a szövetséget Horvát-Szlavon-Dalmátországgal. Kérték a királyt, hogy a románok nemzeti és vallási szabadságát is jelentse ki. Ez a jogilag bizonytalan alkotmány a király elismerése esetén nyilván valamelyes perszónáluniót akart jelenteni Magyarországgal. Mivel legfőbb támogatójuknak a dinasztíát tekintették, ezért ennek jogait végsőig tiszteletben kívánták tartani.

A szerb metropolita 1848 május 5-ikén a szerbek nevében kiáltványt intéz a románokhoz:

„Minden nemzeteknek, melyek a magyar szent korona alatt élnek, sir van ásva, nagy és borzasztó sir, mely felett a magyarizmus uralkodó emlékoszlopa emelkedett fel.“

„Mi szabad, független nemzet akarunk lenni.“

„Azt nyilvánítottuk, hogy a szabadság és egyelőség alapján Tót- Horvát- és Dalmátország három egyesült királysággal egy kapcsolatban legyünk a magyar korona alatt.“

„Mi azt óhajtjuk, hogy magunknak a szerb nemzetiséget biztosítsuk, valamint ti biztosítsátok magatoknak a román nemzetiséget.“

„Ti érdemesek vagytok a nemzetek sorába lépni, dicső román nemzet!“

„Testvérileg értsük és segítsük egymást.“

A határozatok következménye volt a szerbek fegyveres felkelése és véres küzdelme a magyar honvédsereg ellen. Az elvakult gyűlölet bizonyossága a karlovicai központi szerb választmány 1848 június 19-iki felhívása.

„A szerb nemzet a kiváltságok által biztosított jogaihoz folyamodott; magának pátriarchát, vajdát s evégre földterületet választott, mely részére legfelsőbb kiváltságok által biztosítva van. A magyar minisztérium reakciót idézett elő s miután sem a rögtönítélő bíróságokkal, sem a terrorizmussal a szerb nemzeten győzedelmeskedni nem tudott, fegyveres erőt s erőszakot használt, folyó évi június 12-ikén minden előleges hadüzenés nélkül, istentisztelet alatt patriarchánk szentelt székhelyét kartáccsal és gránátokkal lövette s testvéreinket karddal, lőszerral s egyéb harci eszközökkel öldöktette, nőinket és gyermekeinket megcsonkíttatta, aggastyánainkat és némbereinket a tűzbe vettette, zsákmányolt és rabolt, elpusztította és lerombolta, felgyújtotta házainkat.“

A tótok Hurbán, Stur és Hodzsa vezetése alatt Liptószentmiklóson 1848 május 10-én tót nemzeti tanácsot alakítottak. Határozatilag kimondották a fegyveres felkelést a magyarok ellen. Proklamálták a tót szabadságot. Minden engedelmeséget felmondottak a magyar kormánynak. Későbbben résztvettek a Prágában tartott pánszláv kongresszuson is. A csakhamar kitört tót forradalomban cseh diákok is aktív szerepet vittek és fegyveres betörésük a magyar határon előrevetette árnyékát a későbbi csehszlovák alakulásnak.

A „tót nemzeti tanács“ az 1848 szeptember havában terjesztett proklamációban kijelenti, hogy „őfelsége alkotmányos császáruk és királyunk és az osztrák birodalom egysége mellett“ foglal állást. Fellép a „magyar szeparatizmus“ ellen, melynek célja: „az osztrák birodalom szétdarabolása és minden Magyarország koronájához tartozó, de nem magyar népek

leigázása". Ezért a tót nemzeti tanács „századok óta oly iszonyúan elnyomott nemzetük" számára a többi népekhez hasonló jogegyenlőséget követeli. Nyíltan hirdeti a proklamációban, hogy a tót nemzeti tanács fegyveres erejét „nagyobb mennyiségben fegyverrel és hadiszerral ellátva, Bécsből egy külön vonaton szállították" haza.

Erdélyben Saguna András román pátriárcha állott a Magyarországtól való elszakadás iránti mozgalom élére. 1848 május 15-én tartották az első nagy román népgyűlést Balázsfalván, a réten, mintegy 15.000 résztvevővel. Határozatuknak ez a lényege:

„A román nemzet hűséges a felséges ausztriai házhoz, Erdély nagyfejedelméhez."

„A román nemzet önálló nemzetnek nyilatkoztatta magát."

Követelései: 1. a román nemzetnek legyenek tulajdon képviselői az országgyűlésen (Erdélyben), számához képest, tulajdon hivatalnokai az igazgatás minden fokában, használhassa a maga nyelvét minden dologban a törvényhozásban és az igazgatásban. Minden évben tarthasson nemzeti gyűlést.

2. Egyházi autonómia és egyenlőség.

3—9. Általános jellegű úrbéri és közszabadsági kérdések, melyek a magyar követelésekkel azonosak.

10. A román nemzet kéri a nép felfegyverkezését, vagyis nemzeti őrsereget: a román katonaságnak román tisztjei legyenek.

13. Román iskolák, gimnáziumok, katonai, technikai intézetek, papi neveldek, valamint román egyetem.

14. Új erdélyi alkotmány.

15. A Magyarországgal való uniót csak akkor tárgyalják, midőn az erdélyi országgyűlésen a románoknak képviselőjük lesz.

A románok tehát a dinasztia (a korona) egységét elismerték és Erdélyben, mint Magyarországtól független államban nemzeti autonómiát kívántak. E határozatot 40 tagú küldöttséggel juttatták el Bécsbe a császárhoz, de nem mint magyar királyhoz, hanem mint Erdély nagyfejedelméhez.

Már élesebb hangot használtak a Balázsfalván szept. 16-án tartott második nagy népgyűlésen. Kimondták, hogy a román nép nem ismeri el a magyar kormány joghatóságát.

Kérik, hogy az osztrák alkotmányt terjesszék ki Erdélyre, melynek maradjon meg külön országgyűlése, melyen a román nemzet is képviselve legyen. Ámde követeltek külön román nemzetgyűlést is, vagyis nemzeti autonómiát. Erdélynek legyen olyan kormánya, melyben a népesség számaránya szerint foglaljanak helyet románok, németek, magyarok. Együttal megalakították a román forradalmi bizottságot.

A háború megkezdése után a román felkelt fegyveresek Jancu Ábrahám ügyvéd és Axente Sever pap vezérlete alatt kegyetlen támadást kezdtek a magyarok ellen. Teljes erővel dühöngött a románok forradalma.

Ellenségként léptek fel a rendszerint óvatos és halk szászok is. Nagyszebenben tartott gyűlésükön az önálló szász Markgráf-ság felállítását kívánták és későbbben fegyverrel is az osztrák császár pártjára állottak.

A nemzetiségeknek ezt a koncentrált rohamát Magyarország egysége ellen a bécsi kormány szította, irányította és fegyverrel támogatta. Jellacsics, aki átlépte a magyar határt, osztrák tábornok volt és rendes sorkatonaságot vezetett. A felkelő szerbek granicsár császári tisztek vezetése alatt támadtak és nagyban segítette őket Theodorovics császári tábornok is. Erdélyben Puchner osztrák tábornok hadaihoz csatlakozott a felkelő oláhság, valamint a szászság is. A tót forradalmárok Simunics császári tábornok seregével működtek együtt, kit a magyar horvédelmi bizottság rablónak nyilvánított, fejére vérdíjat tűzött és agyonverésére hívta fel a népet.

Ekkor írta Petőfi: „Te rác, te horvát, német, tót, oláhság, mit marjátok mindnyájan a magyart?” „Vétkes vakmerénnyel reánk uszít a hűtelen király s mohó étvággyal megrohantok minket, miként a holló a holttestre száll.”

Ez a költői kép még jobban illett az 1918-as nemzetiségi forradalmakra, azzal az eltéréssel, hogy most nem a király uszította a felkelőket, hanem az ántánt, a maga roppant morális hatalmával. Eltérés az is, hogy 48-ban a magyarság egy felfelé ívelő, győzelem felé törő nagyszerű forradalom lendületét tudta szembe szegezni a koncentrált támadásnak, ellenben 18-ban egy veszített háború után kitört hanyatló tendenciájú forradalom letargikus csüggedése meredt szembe a nagy ostrommal.

Kossuth nemzetiségi politikája

Kossuth a liberális haladás szélső szabadszellemű elveivel érdekes harmóniába tudta hozni magyar nacionalizmusát, melyet egyes történetírók sovinizmusnak neveznek. Ez talán túlzott kifejezés, de annyi bizonyos, hogy Kossuth a nemzetiségeknek csak emberi jogait ismerte el, ellenben nemzeti jogait nem. A forradalmat szított nemzetiségeket pedig fegyveres erővel verte le.

Az orosz támadás bekövetkezte azonban lényeges változást hozott be Kossuth ezirányú meggyőződésében. Belátta, hogy a magyarságnak létérdeke a nemzetiségekkel való kibékülés. Ezt a véleményváltozást először a magyarság legádázabb ellenségeivel, az oláhokkal szemben kívánta érvényre juttatni, akik ellen pedig irtózatosságot kegyetlenségeik miatt a magyar nemzeti közvélemény bosszút követelt.

Jancu 1849 április 15-én tárgyalást kezdett Kossuth-tal, aki Dragoss román származású magyar országgyűlési képviselőt küldte el hozzá. A magyar kormány békefeltételei ezek voltak: az oláh helyett a román elnevezést kell használni, a román községekben a községi igazgatás román nyelvű lesz, a román többségű megyékben a megyegyűléseken románul is lehet beszédet tartani és a jegyzőkönyveket két nyelven kell vezetni, az országgyűlés és a kormány hivatalos nyelve a magyar marad, román iskolákat kell létesíteni, minden hatóságnál lehet román nyelven kérvényezni, az egyházi autonómia a pátriárcha vezetése alatt biztosított, a budapesti egyetemen román hittudományi kar állíttatik fel, a román többségű járásokban a nemzetőrség vezényleti nyelve román lesz, minden román jogosult minden közhivatalra stb. E pontokhoz járult a felkelésben résztvevők részére amnesztia, ha fegyverüket leteszik és a független Magyarországra esküt tesznek.

Jancu elfogadta a pontokat és még a magyar nemzeti zászlót is kítűzte. Topánfalvára népgyűlést hívott össze, ahol a jelenlevők a békepontokat kedvezően fogadták. Ekkor azonban egy túlbuzgó, vagy rosszindulatú magyar honvéd őrnagy lövöldözést és összeütközést provokált, mely miatt Jancu a tárgyalásokat megszakította és új harcot kezdett.

Kossuth e békepontok felállításánál még tovább ment, mint Wesselényi, aki az országgyűlésen 1848 aug. 25-én

indítványt nyújtott be „a hon román ajkú polgárai“ érdekében és javasolta, hogy a görög nemegyesült egyházat nyilvánítsák bevett felekezetnek, egyházi jegyzőkönyveiket szerkeszthessék magyar és román nyelven, elemi iskoláikban a tanítás nyelve román legyen, emellett a magyar is taníttatván, a román ajkú községekben a falusi jegyzők román és magyar nyelven szerkesszék a jegyzőkönyveket, a román nyelven írt oklevelek mindenütt elfogadandók. Wesselényi, aki a magyar nemzet legfőbb veszedelmét az 1514. évi kegyetlen jobbágytörvényben és a pánszláv agitációban látta, aki látnoki erővel sejtette meg előre a horvátok, tótok, románok fegyveres forradalmát, Kossuthot megelőzve jogok adásával akarta a nemzetiségeket megnyerni és ezzel pótolta 1842-iki könyvének kifogásolt hiányosságait.

Wesselényi volt tehát Kossuth belföldi előfutárja. Külföldi tanácsadója pedig e téren gróf Teleki László, aki mint Magyarország párisi követe, érintkezésbe lépett ott Golescu-val, a bukaresti forradalmi kormány követével és ezzel 1849 május 18-ikán egyezményt dolgozott ki, melynek alapfeltétele volt, hogy minden nemzetiség részére egyenlő jogokat kell adni. Ezzel párhuzamosan Kossuth itthon megegyezett a bukaresti forradalmi kormány Magyarországra menekült emigráns külügyminiszterével: a kiváló Balcescu-val, de csak a szabadságharc utolsó napjaiban, midőn Kossuth már menekülőben Szegeden tartózkodott.

A Szegedre menekült országgyűlés 1949 júl. 28-án megszavazta a „kisebb nemzetiségekről“ szóló törvényt, melyet Kossuth Szemere Bertalan miniszterelnök által terjesztetett be. Ez a törvény minden nemzetiség számára szabad nemzeti fejlődést biztosít. A kormányzati, igazgatási, törvényhozási, hadügyi és diplomáciai hivatalos nyelv a magyar marad. A községi gyűléseken mindenki anyanyelvén szólhat, a jegyzőkönyv nyelvét a többség határozza meg. Ugyanez áll a megyegyűléseken, valamint az esküdtszékek és az elsőfolyamodású törvényszékek nyelvére is. A nemzetőrség vezényleti nyelve az illető községhez igazodik. Az elemi iskolákban az oktatás a község, vagy az egyház nyelvén tartatik. Az anyakönyvet az egyház nyelvén lehet vezetni. Bármely hatósághoz bárki anyanyelvén intézhet folyamodványt. Az óhittűek autonómiája biztosítottatik. Egyháza és iskolái a többi felekezetekkel egyenlő jogokban részesülnek. Egyházi

és iskolai alapítványait önmaguk kezelik. Számukra a budapesti egyetemen „külön hittani kar“ állíttatik. A hivatalok és tisztségek, tekintet nélkül a nyelvre és vallásra, az érdem és képesség szerint fognak betölteni. „A kormány felhatalmaztatik, hogy a szerbek és románok méltányos kívánságait meghallgatván, minden alapos sérelmüket megszüntesse.“ Kegyelmet kap mindenki, aki meghatározandó idő alatt fegyverét beszolgáltatja és a függetlenségi esküt leteszi.

Ilyen kevés engedményekkel sikerült volna a gyilkos háború kellő közepén kiegyezni a románokkal. Jancu, ki a németet gyűlölte, Balcescu hatása alatt ismét hajlandónak nyilatkozott Kossuth-tal kibékülni, sőt beállott volna a honvéd seregbe tábornoki ranggal, kikötvén, hogy tisztjeit maga alkalmazhassa. Mindez a sok érdekes terv azonban meg-
hiusult a világosi fegyverletétel folytán.

A Jancuval, Golescuval és Balcescuval folytatott tárgyalások eredménye volt Kossuthnak 1851-ben Kiutahiában készített nemzetiségi programja is, mely a nemzetiségeknek teljes nyelvi szabadságot ad közoktatásban, közigazgatásban és a hadsereg helyett felállítandó nemzetőrségben.

Végül Kossuth a Dunai Könfederációra vonatkozó programjában, mely Turinban 1860-ban készült, a maximumát adja a nemzetiségek részére nyújtható kedvezményeknek, egészen a külön területi autonómia határáig, melyet Kossuth sohasem fogadott el. E program lényege:

1. Minden község maga határoz hivatalos nyelve felett.
2. Minden megye szótöbbséggel dönti el, hogy melyik legyen hivatalos nyelve.
3. A parlamentben minden képviselő tetszés szerinti nyelven beszélhet.
4. A törvényeket az összes hazai nyelven közzéteszik.
5. Az ország lakosai szabadon egyesülhetnek nagy egyesületekben nemzetiségi érdekeik védelmére és választhatnak maguknak főnököket, kiket vojvodának, hoszpodárnak, stb. nevezhetnek.
6. Egyházaik autonómiája biztosíttatik és választhatnak maguknak főpapokat, kiket patriarchának, metropolitának címezhetnek.

7. Statutumokat hozhatnak nemzetiségi és vallási érdekeik védelmére.

8. Az állam csupán egyet kíván tőlük, azt, hogy határozataik és tetteik nyilvánosságra hozassanak.

Kossuth e program mellett így keltett hangulatot: „Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között, imé az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom, imé egy mosolygó jövő valamennyiük számára.”

Kossuth kérését nem hallgatták meg sem extra, sem intra muros, pedig ha elfogadták volna, talán nem következett volna be 1918 katasztrófája.

A kiegyezés nemzetiségi programja

A szabadságharc leverése után két nagy államférfi foglalkozott különösen a nemzetiségi kérdéssel. Az egyik báró Eötvös József, ki későbbben mint vallás- és közoktatásügyi miniszter e tekintetben a kormány álláspontját képviselte és az 1868. évi nemzetiségi törvényt tető alá hozta, a másik pedig Mocsáry Lajos, aki később a függetlenségi pártnak elnöke lett s e minőségében éppen nemzetiségi programja miatt bukott meg 1884-ben.

Eötvös 1850-ben kiadott németnyelvű művében az osztrák öszsbirodalom alapjára helyezkedett és ennek keretei között akarta a nemzetiségi kérdést valahogyan megoldani. Ez eltévelyedésből kijózanodva, 1865-ben homályos szólammal körülvéve, ezt a sovány javaslatot teszi: „A nemzetiségi egyenjogúság praktikus kivitelére hazánkban csak az 1848-as törvények hecsületes végrehajtása és az kívántatik, hogy közigazgatási szervezetünkben az önkormányzás elvéhez ragaszkodjunk.” Így ír ő 1865-ben, miután 48 előtt a centralizmusnak volt intranzigens harcosa, 67 után pedig a 48-as törvényeket a kiegyezés kedvéért feladta.

Nem kevésbé bizonytalan a Mocsáry álláspontja is. Ő szép szavakkal fordul a nemzetiségekhez 1858-ban megjelent művében. Így ír: „Imé mi magyarok szívesen elismerjük hibánkat irányatokban és ünnepélyesen megkövetünk a multakért.” Következő kitételét már helyesebben fogalmazta meg: „Tegyük szívünkre kezünket, nem voltunk méltányosak és igazságosak idegenajkú honosaink irányában.” Túluheves volt a magyar nyelv melletti agitáció és elvadtította a többi

nemzetiségeket. „Az országgyűlés megfélekedezett valódi állásáról, elfeledte, hogy habár magyarokból és magyar nemesekből áll fejenként, azért úgy kell tekintenie magát, mint az egész országnak, az ország minden fajú s nyelvű összes lakosságának képviselőjét.“ „Jobb nekünk jó barátságban élni egymással“, — írja Mocsáry, de konkrét programja neki sincsen, mert egyedül csak a nyelv szabad használatát kívánja megadni. „Beszéljék, műveljék, tökéletesítsék nyelvüket, amint tetszik.“ A nyelv használati jogát azonban nem dolgozta ki úgy, mint Kossuth már előtte tette. Miként Eötvösnek, akként Mocsárynak jószándéka és békülésre irányuló hajlama kétségtelen és az ilyen államférfiak képesek lettek volna megegyezésig vinni az ügyet, ha kortársaik túlzott sovinizmusának gránitfalába fejfel nem ütköztek volna bele.

Deák Ferenc, aki a nemzetiségi kérdésnek nem volt olyan speciálistája, mint a két említett politikus, mégis konkrétebb formában tudta gondolatait kifejezni. Az 1861-iki híres felirásban e kijelentéseket fogalmazta bele: „Mi teljes jogegyenlőség alapján akarjuk biztosítani alkotmányos életünket. Akarjuk, hogy a polgári jogok élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség e hon polgárai között különbséget ne tegyen s akarjuk, hogy más nemzetiségű polgártársaink nemzetiségi igényei mindenben, ami az ország politikai szétDarabolása s törvényes függetlenségének feláldozása nélkül eszközölhető, törvény által biztosíttassanak.“

A nemzetiségi törvény

A Deák irányítása szerint készült 1868:XLIV. t.-c. a nemzeti egyenjogúság tárgyában, három fontos intézkedést tartalmaz. Az anyanyelv használatára elég széleskörű engedelményeket tesz, továbbá az iskolák, intézetek, egyesületek alapítását a nemzetiségeknek biztosítja és végül ígéretet tesz a közhivatalokra való alkalmazás tárgyában. *E törvény formailag életben volt az októberi forradalom kitörésekor is és máig érvényben van.*

Mindenki saját anyanyelvén intézhet beadványt összes saját közigazgatási hatóságaihoz, — ez a legalapvetőbb jogszó. Nagy kedvezmény lett volna ez a bíróságok előtti nyelvhasználatra nézve is, de a bíraskodásnak a közigazgatástól való elválasztása és államosítása ezt megszüntette.

A törvényhozás nyelve kizárólag magyar, de a törvényeket minden nemzetiség nyelvén is közzé kell tenni. A kormányzat hivatalos nyelve is kizárólag magyar.

A törvényhatóságok és községek gyűlésein mindenki fel szólalhat a magyaron kívül anyanyelvén is. A törvényhatóságok jegyzőkönyvei magyarul vezetendők, a községekéi a maguk által választott nyelven. Azonban mindkét helyen párhuzamosan olyan nyelven is vezetni kell, amelyet a szavazati joggal bíró tagok egyötöde kíván. A községi tisztviselők a lakossággal való érintkezésben azok nyelvét kötelesek használni.

Az egyházi testületek és hatóságok önmaguk határozzák meg hivatalos nyelvüket.

Az állami iskolák tanítási nyelvét a kormány határozza meg, de köteles gondoskodni arról, hogy a nagyobb tömegben együttélő nemzetiségek saját anyanyelvükön képezhessék magukat egészen az akadémiai fokig. Az állami közép és felső tanodákban, melyekben egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- és irodalmi tanszékeket kell létesíteni. Az egyetemen a nemzetiségi nyelveknek tanszékeket kell felállítani.

A nyelvhasználat tehát elég méltányosan volt rendezve, azonban a végrehajtás sok akadállyal járt. Mindenekelőtt a bíraskolásban szűnt meg a nemzetiségi nyelvek használata, lehetősége a bíróságok államosítása által. A nemzetiségi nyelven való kérvényezésnek nagy akadálya volt, hogy a kormányhoz intézett beadványhoz hiteles magyar fordítást is kellett csatolni. A törvényhatóságokban és községekben a szolgabírói szellem nagymértékben gátolta az anyanyelv használatának lehetőségét, eltekintve a nagy technikai nehézségektől is. Az állami iskolákban a tanítás nyelve mindenütt kizárólag a magyar maradt és a nemzetiségi nyelvek ápolására nem nagy gondot fordítottak.

A törvény második kedvezménye az, hogy a nemzetiségi honpolgárok, községek és egyházak jogosítva vannak alsó-, közép- és felsőfokú iskolákat állítani. Létesíthetnek a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézeteket, továbbá a nemzetiségi állampolgárok egyesülési joga kifejezetten biztosítatik, még pénzalapokat is gyűjthetnek, természetesen az állam felügye-

lete alatt. Mindezen iskoláik és intézményeik nyelvét az alapítók határozhatják meg.

Ez az intézkedés végrehajtásra talált és ebben állott a nemzetiségek legnagyobb ereje, ez volt akciójuknak szilárd alapja.

Végül a törvény határozatlan ígéretet tesz arranézve, hogy bármely nemzetiséghez való tartozás ezentúl sem lesz akadály a bármely hivatalra, vagy méltóságra való emelkedésnek. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos bírói és közigazgatási hivatalokra s különösen a főispánságokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a „lehetőségig alkalmaztassanak.”

E törvényhozási technikai szempontból szokatlan ígéretesnek nem sok eredménye lett. A nemzetiségi származás kétségtelenül nem volt akadály a legfőbb méltóságokra való emelkedésnek sem, hiszen tót és sváb származású polgárok egyenesen elárasztották a legfőbb hivatalokat s feljuthattak a hercegprímási és miniszterelnöki székbe is, de ennek előfeltétele volt a legalább színleges, bevallott asszimilálódás. Nemzetiségüket nyíltan fenntartó állampolgárok nehezen juthattak közhivatalokba, valamely nemzetiségi párthoz tartozók pedig soha. Nem volt egyetlen egy olyan főispán sem, aki magát másnak vallotta volna, mint magyarnak és egyszerűen mind a mindenkori kormány hívének.

A szabadelvű párt uralma

A nemzetiségek vezető értelmisége, amely egyfelül a pánszláv, másfelül a dákoromán ideálok szellemében nőtt fel, amely tehát cseh-szlovák, délszláv és nagyromán államokat óhajtott, részint keveselte a nemzetiségi törvényben nyert engedményeket, részint panaszkodott a törvény végrehajtatlan volta miatt.

Már az 1868-iki országgyűlésen elvetették a nemzetiségi képviselők Deák törvényjavaslatát és nevükben Mocsonyi Antal román képviselő ellenjavaslatot nyújtott be, mely az egységes magyar politikai nemzet helyébe hat egyenjogú országos nemzet elismerését követelte. Ezek a következők lettek volna: magyar, román, szerb, szlovák, orosz, német nemzetek. Csak a törvényhozás és a központi hivatalok nyelve

maradt volna magyar, a magyar zászló mellett pedig a nemzetiségi zászlókat is kitűzetni kívánták. Nyilván benne van ebben a törekvésben a területi elhatárolás, az autonómia gondolata is, melyet a nemzetiségek későbbben fel is gördítettek.

A román párt vezetői 1881-ben Nagyszebenben tartott konferenciájukon már Erdély autonómiáját kívánták. Most is a dinasztia útján akarták céljukat elérni s ezért 1892-ben memorandumot intéztek a királyhoz, mely miatt a pártvezetőket a magyar bíróság elítélte. Több hasonló demonstráció okozott országos botrányt ezekben az években, míg végre a belügyminiszter 1894-ben feloszlatta a román nemzeti pártot, melynek a román királyság kormányával való szoros összeköttetése egészen nyilvánvaló volt.

A szlovákok már 1861-ben megmozdultak turócszentmártoni nemzeti gyűlésükön, ahonnan szintén Bécsbe fordultak segítségért. Nemzeti kívánalmaikat változatlanul fenntartották. A független szlovákok és a cseh-szlovák frakciók közötti belső küzdelem, végül is ez utóbbinak túlsúlyra jutását eredményezte és a szlovákok az októberi forradalom előtti három évtized alatt nyíltan követelték a csehekkel való egyesülést, anélkül, hogy a magyar közvélemény ezt a veszedeelmet figyelemre méltatta volna. A szlovákok mozgalmát az utóbbi évtizedekben már Prágából irányították.

Az illir propaganda alábbhagyott a horvátok és szerbek állandó civódásai miatt, amíg végre egy szerb-horvát koalíció jutott többségre a zágrábi tartománygyűlésen. Ennek a koalíciónak már egységes délszláv programja volt és csak a kedvező alkalomra várt, hogy azt Szerbia segítségével meg is valósítsa. Szemben ezzel a jugoszláv mozgalommal fennmaradt a szerbellenes széparatiztikus horvát nemzeti törekvés is, mely Zágráb központtal főleg a horvátlakta területeket akarta egyesíteni, nem Jugoszláviában, hanem Nagy-Horvátországban, úgy, ahogyan az 1941-ben testet is öltött. Magyarbarát párt nem volt a társországokban és az unionisták csak kényszerhelyzetben, hatalmi nyomásra maradtak meg a magyar-horvát 1868-iki kiegyezés álláspontján, melynek azonban fejlesztését ők is kívánták.

A magyarországi szerbek szintén többféle frakcióra tagolódtak. A Tomics Jása-féle radikálisok időnként határo-

zott magyarbarátságot árultak el, Polit Mihály szerb képviselő pedig a magyar országgyűlésen a keleti Svájccá alakulás eszméjét vetette fel, amiért lehazaárulózták.

A rutének közt megjelent a nagyorosz agitáció és a gens fidelissima kebelében az elszakadás eszméje kezdett gyökeret verni.

A németek államhűsége ellen nem lehetett kifogást emelni. A szepességiek és a dunántúli-bánáti svábok egyenesen a függetlenségi párt felé orientálódtak s a magyar nemzeti állam eszméjét lelkesen hirdették. Csupán az erdélyi szászok maradtak komoran hallgatók, de ők is egy másik magyar pártnak: a szabadelvű, majd munkapártnak kötelékében.

Nevezetes esemény volt az 1895-ben tartott nemzetiségi kongresszus, melyen a szerb-tót-román szövetség legfőbb követelése mindössze az anyanyelvnek a hatóságok előtti használati joga volt, egyébként kifejezetten hangoztatták, hogy Szent István birodalmának integritását elismerik. A területi autonómiák kérdése azonban időnként fel-felmerült. Így a román nemzeti komité 1905-ben ismét követelte Erdély autonómiáját.

A valóság az volt, hogy a nemzetiségi politikusok igazában sokkal többet gondoltak, mint amennyit bevallani mertek és hogy *a szlovákok Prágával, a szerbek Belgráddal, a románok Bukaresttel a legszorosabb együttműködésben haladtak.*

Ritkaságszámba ment egy-egy hazafias nemzetiségi író, vagy politikus, aki a maga nemzetéhez való tartozás nyílt hangoztatása mellett, egyúttal a magyarbarátság mellett is megnyilatkozott. Moldován Gergely szava pusztába hangzott el a román-magyar megegyezésről.

A szabadelvű kormányok pedig, e nevükkel ellentétben, reakciós szellemben kezelték a nemzetiségi kérdést. Tisza Kálmántól Tisza Istvánig egy sem tett semmi komoly lépést a megbékélés felé, ellenben elég gyakran indokolatlanul üldözést indítottak azok ellen, akik nemzetiségük érdekében bármiféle minimális kívánsággal elő mertek állani. Bánffy Dezső miniszterelnöksége (1895—1899) volt az az időszak, melyben a sovíniszta magyar politika kérlelhetetlen eréllyel csapott le a nemzetiségi mozgalmakra éppenúgy, mint a szociális agitációra. Ezek a 67-es magyar „szabadelvű” politikusok, akik szolgai alázatossággal hajoltak meg a dinasztia minden nem-

zetellenes kívánsága előtt, akik formálisan kiszolgáltatták a magyar nemzeti érdekeket az idegen uralomnak, visszafojtott kuruckodásukat a nemzetiségekkel szemben vezették le, mintha hűséges szolgálataik ellenértékéül a nemzetiségek ellenében kaptak volna szabadkezet. Ez azonban csak látszat volt, mert nemzetiségi téren is ellensúlyozta a bécsi udvar a reakciós sovíniszta kormányok minden törekvését, részint a döntő pillanatokban a szabadkéz visszavonásával, részint és főleg pedig a nemzetiségek titkos biztatásával és izgatásával. A *divide et impera* elv változatlanul érvényesült.

A koalíció rendszere

Megfoghatatlan, hogy a magyar ellenzék is mennyire szűklátókörű nemzetiségi politikát folytatott évtizedeken keresztül. A függetlenségi képviselők állandóan Kossuthra esküdöztek és mégsem hallgatták meg az ő tanácsait nemzetiségi kérdésben, mely pedig gyakorlati szempontból legdöntőbbnek bizonyult.

Szomorú példa erre a Mocsáry Lajos esete, akit a függetlenségi párt elnöki székéből nemzetiségi politikája miatt buktattak ki. Pedig ő csak a nemzetiségekkel való humánus bánásmód érdekében emelt szót. Mocsáry a még 1858-ban megjelent és már előbb megemlített tanulmányának kiegészítéséül 1886-ban ismét könyvet írt, melyben védi magát a parlamentben tartott beszéde miatt ellene intézett heves támadások ellen. Abból indul ki, hogy az országnak az Ausztriával való kapcsolat ügye mellett, nincsen fontosabb problémája, mint a nemzetiségi kérdés. „Ezen dől el Magyarország jövője.” Miért ellene a függetlenségi párt nagy haragja? Ő nem kívánt ilyeneket: „szerb Vojvodina, Erdély autonómiája, vagy bármiféle föderalisztikus új szervezkedés”. Ő csak azt kívánta, hogy „az 1868-iki nemzetiségi törvényt meg kell tartani, végre kell hajtani becsületesen”. E véleményének kijelentéséért számos üdvözlést kapott a nemzetiségek részéről. Leveleket, albumokat kap szerb, bunyevác, román, tót vezető emberektől. Ez az üdvözlés annak a jele, hogy remélhető „a nemzetiségekkel való jóviszony előmozdítása a közös haza javára”. Mocsáry bátran odakiáltja, hogy „a nemzetiségek reá tudnak mutatni, hogy nincs egyetlen pontja az 1868-ik törvénynek, mely száz meg ezer esetben meg ne

sértetett, vagy ki ne játszatott volna". Hivatkozik a nagy veszedelemre, mely az 1881-iki román program, a nagybecskereki szerb program és az 1861-iki tót memorandum folytán Magyarországot fenyegeti. Sötét jóslatot mond:

„Új catastrophának megyünk elébe okvetlenül, melyet előidézhet egymagában a nemzetiségi kérdés is, de amelynek veszedelme mindenestre ott lesz párhuzamosan minden más catastrophánál, mely hazánkat érheti.”

Mocsárynak e prófétai szavaira éppen olyan keveset adtak, mint harminc év múlva a Károlyi Mihályéra.

Ugron is hiába próbált egy szlovák politikussal együtt megindulni, egészen izoláltan maradt ez a terve. A függetlenségek a dinasztia abszolutizmusa ellen küzdöttek és nem használták fel a kínálkozó alkalmat, hogy szövetkezzenek erre a nagy harcra a magyarországi nemzetiségekkel és Ausztria elégedetlen népeivel.

Fordulatot jelent ezen a téren a fiumei rezolúció, melyet a magyar szövetkezett ellenzék 1905 október havában kötött meg a zágrábi tartománygyűlés többségét tevő horvát-szerb koalícióval. Supilo horvát képviselő tekinthető ennek a tervnek értelmi szerzőjéül. A helyzet egészen világos volt. Az osztrák diplomácia Ferenc Ferdinánd szellemében ekkor kezdte meg Szerbia elleni akcióját. A Habsburgok jogara alatt akarta a nagy délszláv egyesülést létrehozni, amely azután harmadik részállam gyanánt lépett volna be a monarchiába. Ime, az illirizmus gondolata már harmadik kiadásban merült fel. Az eredeti elgondolás szerint horvát vezetés alatt történt volna az egyesülés Zágráb székhellyel, a közben önálló állammá lett Szerbia saját maga akarta a délszláv birodalmat létrehozni Belgrád uralma alatt, Ferenc Ferdinándék pedig Bécs hatalma alá akarták hajtani az egyesülő délszlávokat.

A szerv-horvát nemzeti életösztön a magyarokkal való szövetség Scyllájába akart menekülni a bécsi törekvés Charibdisz elől. A magyar ellenzék pedig a dinasztiaival kitört élet-halál harcában szívesen fogadta a társországok párlamenti többségének segítségét.

Ugyanakkor erős hullámvérés kezdődött a magyarországi szerbek körében is, kiknek egyik reprezentatív pártja: a szerb radikális párt nyíltan szövetkezett Justh Gyulával, a radikális magyar függetlenségi vezérrel.

Hozzájárult mindezekhez az 1900-as évek elején a szerb királyság tényezőivel való barátkozás is. A magyar ifjúság testvéri látogatásra ment Belgrádba, a magyar újságírók szerb kartársaikat látogatták meg és így tovább. A nagy magyar-szerb barátkozásnak azonban akkor is csúfos vége lett, mint már több ízben és pedig a magyarok hibájából.

A függetlenségi párt és a horvát-szerb koalíció szövetsége addig tartott, míg a magyar koalíció 1906-ban kormányra nem került. Ekkor nem volt többé szükség a délszlávok barátságra, sőt az kellemetlenné vált Béccsel szemben. Mikor Rákóczi hamvait 1906 októberében hozták haza hajóval a Dunán és Kossuth Ferencék már mint Ferenc József miniszterei eléje mentek Orsováig, nem fogadták a szerb országgyűlés képviselőit, akik tiszteletüket jöttek volna kifejezni a magyar nemzet nagy hőse iránt.

A kenyértörés azonban akkor következett be, midőn Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter 1907 májusában beterjesztette a vasútas pragmatikáról szóló törvényjavaslatot, melyben a magyart tette hivatalos nyelvvé a horvát-szlavon vasutakon is. Ez ellen a magyar parlamentben ülő 40 horvát-szerb képviselő saját anyanyelvén obstrukciót kezdett, mely óriási botrányok közt zajlott és a magyar-horvát-szerb viszonyt újra elmérgesítette. A fiumei rezolúció végleg szétszakadt és ismét megghiúsult a kísérlet arra, hogy a magyar nemzet legalább déli határán lakó nemzetiségeivel rendezze viszonyát.

A sors ironiája, hogy a bécsi körök Kossuth Lajos fiának felhasználásával robbantották ki ezt az egész szakítást. A koalíció kormányra jutásakor ugyanis a császár nemcsak Wekerlét küldte be miniszterelnökkévé a magyar kormányba, hanem gondoskodott róla, hogy Kossuth Ferenc mellett is ott legyen mindenre kapható bizalmi embere. Ez volt Szerényi József, Kossuth Ferenc államtitkára, aki brassói kis újságíróból roppant energiával küzdötte fel gazdag báróvá magát. Ez az ember Kossuth Ferencet erkölcsi és anyagi gyámsága alatt tartotta és minden cselekedetét irányította. Ő ugrasztotta be, nyilván felsőbb megrendelésre, az atyja hagyományaitól messze eltávolodott Kossuth Ferencet a horvát-szerbekkel való teljesen céltalan és oktalan szakításba. Batthyány Tivadar emlékiratában Szerényi ördögi

művének megbélyegzésével meggyőzően világít reá arra, hogy mennyire indokolatlan volt ennek a nyelvkérdésnek felvetése. A magyarok, horvátok és szerbek szövetségét, a világháború kitörése előtt pár évvel, a magyar nyelv tudásának a horvát vasutasokra való erőszakolása által szakgatták szét. Nyilván már akkor ott lappangott a háttérben a Szerbiával való fegyveres leszámolás terve, melyet leplezetlenül elárult Bosznia-Hercegovinának a következő évben: 1908-ban az osztrák-magyar monarchiába való bekebelezése.

Közben a magyarországi nemzetiségek aktivitásba léptek és megerősödve vonultak be a koalíciós parlamentbe. A nemzetiségi képviselők száma a 413 magyarországi képviselő közül 1875-ben 24, 1878-ban 9, 1881-ben 14, 1884-ben 16, 1887-ben 9, 1901-ig passzivitásuk folytán egy sem, 1901-ben 16, 1905-ben 10, 1906-ban a koalíciós választáson 26, 1910-ben az utolsó nagy parlamentben 8.

Az 1906-os parlamentbe bevonult nemzetiségi képviselők már az ország föderalizálását hirdették. Később kiderült, hogy titokban már a feldarabolást óhajtották és tervszerűen ezen dolgoztak. Ezt utólag maguk a képviselők nyíltan elismerték és Benes is megerősítette irataiban. *Nemcsak a cseh, nagyszerb és románkirályságbeli körök irányítása szerint, hanem a Ferenc Ferdinánddal való kapcsolataik révén is, aki Magyarországot szintén szét akarta tagolni.* Az ő „műhelyé”-hez tartozott Popovici román író, ki e tervéről könyvet is írt. Oda tartozott Vajda-Vojvoda Sándor, a későbbi román miniszterelnök is. A szlovákok a csehek révén kapcsolódtak be a játékba. Csupán a szerbek állottak szemben ellenséges indulattal a trónörökös végzetes politikájával. Az 1906-os magyar parlamentben már ott találjuk Maniut, a románoknak és Hodzsa Milánt, a szlovákoknak vezérét. Mindezeket az elemeket Ferenc Ferdinánd kamarillája tartotta kézben. Ekkor indult meg külföldön is a megélénkült agitáció a magyarok ellen Scotus Viator vezetése alatt.

A munkapárt uralma

Az 1910-es választásokból 8 nemzetiségi képviselő tudott csak nagy kinnal bevergődni a parlamentbe. Scotus Viator ezt úgy állította be, hogy imé a népesség felét tevő magyarságnak 413 (?), a másik felét tevő nemzetiségeknek 8 kép-

viselője volt. Ezzel szemben az az igazság, hogy az összesen 413 magyarországi képviselőnek nagy többségét a Khuen-Tisza-rendszer korrupt választással gyűjtötte ugyan maga köré, de ez a korrupció egyaránt érvényesült a magyar és nemzetiségi ellenzékkel szemben. Ezenfelül, mint már említettük, Tiszáék éppen a nemzetiségek segítségével szereztek nagy többséget maguknak, szemben a fajmagyarság függetlenségi tömegeivel.

Az első világháború kitörése előtti 1910-es népszámláláson az ország nemzetiségi statisztikája a szűkebb Magyarországon így állott: a 18,265.000 főnyi összes népességből magyar volt 9,945.000, vagyis 54.5%, német: 1,903.000, vagyis 10.4%, tót: 1,946.000, vagyis 10.7%, oláh: 2,948.000, vagyis 16.1%, rutén: 464.000, vagyis 2.5%, horvát: 194.000, vagyis 1.1%, szerb: 461.000, vagyis 2.5%, egyéb: 401.000, vagyis 2.2%. A magyarság többsége azonban 48%-ra leolvadt, mihelyt Horvát-Szlavonország statisztikájának bekapcsolásával az egész Magyarbirodalom viszonyait vesszük vizsgálat alá. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a magukat magyarnak beírtak közül is tekintélyes szám nem volt egészen asszimilálnak tekinthető, be kell vallanunk, hogy a *magyarság* kisebbségben indult neki az 1914-es világháborúnak.

A nemzetiségi kérdés tehát félelmetes hatalomként tornyosult fel az októberi forradalom kitörésekor. A kérdésnek fentiekben vázolt története mutatja, hogy a magyarországi nemzetiségeknek már tradícióik és ezek alapján kiforrott aspirációik voltak és hogy a nemzeti szellem náluk már kibontakozott. Érvényesülésük elé ugyan a magyar alkotmány és kormányzat nagy akadályokat emelt és törekvéseiket mesterségesen visszanyomta, azonban nem sikerült a nemzetiségeket sem letörni, sem megnyerni. Eleven erőként élt a nemzetiségek forradalmi törekvése, ha nem is mindenütt a néptömegekben, de vezető köreiknek közszellemében. Ez a forradalmi szellem, ismételjük, *roppant dinamikus erejűnek bizonyult, mert futótűzként tudott a tömegekre is áttérjedni.*

Igy várták a nemzetiségek a háború kimenetelét, amedőn egyszerre csak bombaként csapott le Wilsonnak, az északamerikai Egyesült Államok elnökének a többi szövetségesek által is elfogadott jelszava a *népek önrendelkezési jogáról.*

II. RÉSZ

A VILÁGHÁBORÚ,
MINT A FORRADALOM KÖZVETLEN OKA

A) A háború és Magyarország

1. Helyzetkép a háború elején

Mikor az első világháború 1914 július 25-ikén kitört, Magyarországon azok az eszmeáramlatok, melyeket az októberi forradalom tényezőiül jelöltünk meg, a következő helyzetképet mutatták.

A magyar függetlenségi mozgalom forradalmi jelleget öltött a Károlyi Mihály 1914. évi amerikai útjával és orosz—francia szövetségtervével. Nyilvánvaló azonban, hogy háború nélkül az uralkodó kezében levő nagy hadseregnek teljesen nyugodt és biztos magatartása folytán, belátható ideig szó sem lehetett volna magyar függetlenségi forradalomról, habár a négyévszázados történelem világosan mutatja, hogy ennek bekövetkezése előbb vagy utóbb egészen bizonyosra volt vehető. Az októberi forradalom döntő tényezőjéül tehát ez okból is a függetlenségi eszmét kell tartanunk.

A második tényező: a szociális kérdés már 1914-ben nyugtalanította a tömegeket és a szociális mozgalom hullámverése gyorsuló ütemet mutatott ugyan, de meg volt a reménység, hogy a szociális haladás demokratikus formában, reformok által megoldható lesz. Annyival inkább, mert a dinasztikus politika ez elé különösebb gátakat nem emelt volna, sőt esetleg a reformokat még elő is segítette volna.

A harmadik tényező: a nemzetiségek külön törekvései pillanatnyilag még kevésbé tűntek fel nyugtalanítóknak. A nemzetiségi agitáció 1914-ben inkább halkuló tendenciát mutatott. Viszont a magyar nemzeti gondolat hatalmas térnyeréssel terjeszkedett minden irányban. Ha álpolitikus frázis volt is az akkor kiadott jelszó a 30 millió magyarról, az kétségtelen, hogy a magyarság számaránya folyton növekvő irányzatot árult el. Horvát-Szlavonországban kellett csak reménytelennek tartani minden magyarosítási kísérletet, hiszen itt a magyarság a lakosságnak csupán 4%-át tette ki, ellenben a tulajdonképeni Magyarországon az

54%-os magyar abszolút többséggel szemben a többi nemzetiségek sokfelé forgácsolódva állandóan veszítették a tért. Ehhez járult a magyarság elhelyezkedésének nagy geopolitikai előnye, gazdasági és kulturális vitathatlan nagy fensőbb-sége, az ország földrajzi, vízrajzi, gazdasági, közlekedési egységének szilárd ténye, a történelmi hagyományok ereje. Szépen írja Jászi, hogy Magyarország nemzeti kohéziója és patriotizmusa éppen olyan ősi, természetes fejlődés eredménye, mint Angliáé. A városok magyar nemzeti jellege különösen hatalmas tényezőnek bizonyult. Ekként a nemzetiségek szeparatiztikus mozgalma a háború előtt közvetlen veszéllyel nem fenyegetett, sőt a magyar nacionalisták nem alaptalanul reménykedhettek abban, hogy az asszimilálódás fokozódó előrehaladása mihamar megdönthetlen többséget fog eredményezni a politikai magyar nemzet számára. Ez volt a látszat 1914-ben.

Nem győzzük azonban hangoztatni, hogy *e nyugalomnak is minősíthető tényleges helyzet mélyén ott forrongtak a feltörni vágyó eszmék és vártak a kedvező alkalomra, hogy roppant dinamikus erejük szabad érvényesülési útját megnyissák.*

Ez következett be az 1914. évi világháborúval, amelyet éppen ezért olyan történelmi eseménynek tekintünk, mely az októberi forradalom eszme-tényezőit felszabadította és döntő aktivitásba lendítette.

2. Magyarország háborús felelőssége

Az 1914. évben kitört világháborúnak okait kutatva, szinte megoldhatlan komplexumhoz jutunk el, melyben eszmék, anyagi érdekek, nemzeti és személyi törekvések kibogozhatatlanul kavarnak össze. Ha azonban az lenne a feladat, hogy *egy személyt* jelöljünk meg, akire minden más tényező elhanyagolásával rászűthető a háború előidézéséért való felelősség bélyege, — ami mindenesetre igen tökéletlen magyarázatot eredményezne, — akkor ezt az egyetlen személyt nem II. Vilmos német császárban kellene keresnünk, mint a háború utáni közvélemény tette, hanem abban a férfiúban, ki az általa felidézett kataklizmának még a háború kitörése előtt áldozatul esett, ez pedig: *Ferenc Ferdinánd osztrák-magyar trónörökös volt.*

Annyi bizonyos, hogy a közvetlen kezdeményező ő volt, aminthogy az ultimátum és hadüzenet kieszközlése is annak a csoportnak műve volt, mely a trónörökös kamarilláját alkotta s amely az ő halálával árván maradvá, bosszúért kiáltott.

A Ferenc Ferdinánd által irányított bécsi diplomácia egy évtized óta kifejezetten tört Szerbia állami függetlenségének megszüntetésére és e kis államnak a Béctől függő, a monarchia kebelében felállítandó új nagy délszláv birodalomba való beolvasztására. Ezzel szemben a nagyszerb propagandától fűtött szerb nacionalizmus, a pánszláv eszme értelmében Oroszországra támaszkodva, a balkánháborúban aratott győzelmei után elérkezettnek látta az időt arra, hogy Szerbia valósítsa meg Belgrád székhellyel a nagy délszláv birodalmát. E két konkurrens törekvésnek előbb-utóbb konfliktusba kellett jutnia egymással.

Mégis a győztes ántántországok közvéleményébe azt az alaptalan meggyőződést szuggerálták bele, hogy a háború kitörésének főoka: Magyarország volt. Ez a valótlan, vakmerő állítás főleg három tényt használt ki propagandája során, melyeket a következőképen formulázott meg:

1. Azt állították, hogy az osztrák-magyar monarchia és Szerbia közt 1906-ban kitört vámháborút a magyar agrár-érdekeltség provokálta ki.

2. Széltiben terjesztették, hogy Bosznia-Hercegovinának a monarchiához 1908-ban történt annexiója a magyar kormány műve volt.

3. Az egész háború alatt folyton hirdették, hogy 1914 júliusában a Szerbiához intézett hadüzenetet Tisza István magyar miniszterelnök erőszakolta ki.

Mindezek alapján jogosultnak tüntették fel Magyarországot kegyetlen megbüntetését. Ez a felfogás világszerte általánossá vált éppen a háború után, az októberi forradalom idején, amelynek tehát a sok bajon felül még a háborús felelősség irtózatossá tértételével is számolnia kellett.

Megvizsgálva a fenti vádakokat, azoknak tarthatatlansága azonnal nyilvánvalóvá lesz.

A vámháború

Az 1906. évi vámháború hangzatos kitétele alatt azt kell érteni, hogy a monarchia és Szerbia között ez évben lejáró

vámszerződést nem hosszabbították meg, ami a két ország közötti gazdasági forgalmat megbénította. E tény háttérében már ott lappangott az egész nagy ellentét-komplexum, mely nyolc év múlva a világháborúra vezetett. A magyar agrár-érdekeltség ebben csak egészen alárendelt jelentőségű szerepet játszott. A magyarságot tehát igazságtalanság bűnbakul feltolni érte.

Az annexió

Ez a nagy, általános válság folytatódott 1908-ban, midőn a monarchia külképviselete váratlan nyilatkozatot adott ki, mely szerint a már régebb idő óta megszállása alatt tartott Bosznia-Hercegovinát annektálja, vagyis az átmeneti jellegű megszállás helyett a monarchiába intézményesen bekapcsolja. Az osztrák diplomácia az annexió ürügyéül a magyar királyok régi történeti jogát hozta fel, ami ismét a magyar nemzetre terelte a vádat, hogy ennek a diplomáciai csínynek kezdeményezője volt. Pedig ez a vád még alaptalanabb, mint az előbbi.

A magyar függetlenségi mozgalomra rendkívül kellemetlen és igen kompromittáló körülmény az, hogy az annexió véletlenül éppen a koalíciós kormány idejére esett. Hiszen pár év előtt még sok reményre jogosított az a nagy barátkozás, mely a függetlenségi politikusok és a horvát-szerbek között létrejött s amelynek — mint láttuk — Kossuth Ferenc ballépése folytán lett csúfos vége. A szerbeket szívéndőfött annexiót azonban az osztrák-magyar diplomácia Ferenc Ferdinánd sugalmazására találta ki, akinek nyilván nagy része lehetett a megelőző vámháború felidézésében is. A jámbor magyar kormány csupán utólag járult hozzá a befejezett tényekhez.

A magyar minisztertanácsnak 1908 október 3-án folyt le az a szégyenletes ülése, melyen az elnöklő Wekerle a bécsi utasítás szerint teljes erővel ajánlotta az annexiós tervhez való hozzájárulást. Apponyi rezervációs kijelentése után Andrássy erőteljesen bírálta a tervet és azt kifejezetten helytelenítette. Végül is kényszerhelyzetben a minisztertanács a tervhez hozzájárult. A betegsége miatt távollevő Kossuth Ferenc csak utólag írásban csatlakozott a határozathoz, amely ekként minden aggodalom és kifogás dacára egyhangúlag hozatott. A hozzájárulás természetesen a magyar kormány felelősségét

is megállapítja, azonban a *kedvetlen, kénytelen csatlakozás* ténye világosan mutatja, hogy valóltan az a vád, mely a *kezdeményezést* a magyar kormány terhére akarja írni.

Tisza szerepe

A legfőbb vád Magyarország ellen: az ultimátum és hadüzenet létrehozása, kikényszerítése, az abban való döntő kezdeményezés. E vád tisztázására meg kell vizsgálnunk a háború kitörésének körülményeit.

Ferenc Ferdinánd titkos készülődése már régóta folyt Szerbia ellen. Ez azonban *csak egy részlete volt nagy tervének*, melynek megvalósíthatása érdekében türelmetlenül várta, hogy trónra léphessen. Köztudomás szerint háborúra készült Olaszország ellen is. Romániát is el akarta foglalni és a nagy össz-monarchiába a szétdarabolandó Magyarországot erőszakkal beolvasztani. Valahogyan azonban mindezen terveinek központjában a Szerbiával való leszámolás állott. Említettük fentebb, hogy a túlfűtött szerb nacionalizmus, a balkáni sikereken vérszemet kapva és a hatalmas orosz birodalomra támaszkodva, a monarchia ellen szintén háborúra akart indulni, még pedig nem is védekezőre, hanem hódítóra. Ebben az atmoszférában, midőn a két imperializmus farkasszemet nézett egymással, Ferenc Ferdinánd jónak látta, hogy tüntetőleg Szarajevóba utazzék, hogy ezt a szerb tartományt meghódoltassa, mire a szerbek feleségével együtt 1914 június 28-ikán meggyilkoltatták.

Természetes, hogy az a félig-meddig titkos társaság, mely Ferenc Ferdinánd körül tömörült és éhesen várta a hatalomra jutást és amely amúgy is évek óta a háború tervével kelt és feküdt, — a bosszú indulatától hevítve követelte a háborút Szerbia ellen. Berchtold külügyminiszter és Conrad tábornok, a vezérkar főnöke állott a háborúspárt élén.

Különösen a cseh propaganda volt az, mely e világos tény elhallgatásával *Tisza Istvánt állította be a háború legfőbb felidézőjének* és ezáltal a felelősséget Magyarországra hárította. Könnyű volt ez a történelemhamisítás, mert a látszat itt is éppenúgy Magyarország ellen volt, mint az előző két esetben. Tiszának úgy a háború előtti, mint a háború alatti magatartása ugyanis erősen tápot adott erre a feltevésre. Tisza nem ugyan az annexió idején, midőn semmiféle poli-

tikai szerepet nem játszott, hanem más alkalmakkor tényleg követelte Bosznia-Hercegovinának, sőt Dalmáciának is Magyarországba való bekebelezését. Az is köztudomású volt, hogy Tisza a Ferenc Ferdinánddal fennállott és csak a befentesek által ismert titkos ellentéte dacára, egyik fő exponense volt az osztrák szellemű külpolitikának és a dinasztiaát habozás nélkül szolgálta ki. A legfőbb baj pedig az volt, hogy a háború első felében, midőn az osztrák parlamentet a nemzetiségi viharok miatt nem merték összehívni és így a magyar parlament szerepelt a monarchia szócsöve gyanánt, Tisza itt véres, uszító beszédeket tartott a háború mellett, miért is a látszat megerősítette a vádat, hogy őt terheli a legfőbb felelősség a háború felidézéséért. Tiszáról, mint miniszterelnökről pedig könnyű volt a vádat a magyar nemzetre átgördíteni.

Ezzel szemben ma már hiteles okiratok alapján megállapítható, hogy *Tisza nem kezdeményezte* a háborút, a háborús pártnak nem ő volt a mozgatója és feje, hanem szerepe csak körülbelül az volt, mint a koalíciós minisztériumé az annexió kérdésében: *ő is úszott az árral*, hozzájárult a tett intézkedésekhez, bár vontatottan és bizonytalanul, ami által ugyan tényezőjévé vált a háború létrehozásának, de annak nem volt legfőbb oka és irányítója.

A háborút az osztrák-magyar közös minisztertanács tárgyalta és határozta el, melynek elnöke: gróf Berchtold Lipót közös külügyminiszter volt, tagjai pedig: Krobotin közös hadügyminiszter, Bilinsky közös pénzügyminiszter, továbbá gróf Stürgkh osztrák és gróf Tisza magyar miniszterelnök. Ebben a szűk ötös tanácsban dőlt el az emberiségnek és benne a magyar nemzetnek sorsa.

Tisza eleinte (júl. 7) azt az álláspontot vitatta, hogy Szerbia szuverén jogait nem kell sérteni és kerülni kell a háborúra vezető kívánságok támasztását. Feltételelesen azonban már ekkor is hozzájárult a háborúhoz, mégpedig arra az esetre, ha az ügy diplomáciai úton nem lenne elintézhető. Álláspontja különösen kitűnik a császárhoz intézett emlékiratából (júl. 8), melyben azt hangoztatta, hogy ő a „középutat” akarja és nem kívánja kizárni a békés megoldás lehetőségét.

Ez eléggé ingatag, de azért inkább háborúellenes, óvatos magatartásán későbbben sokat szigorított, amidőn már kifeje-

zetten hozzájárult az ultimátum elküldéséhez (júl. 19), amelyet ekként az ő szavazatával is egyhangúlag fogadott el a közös minisztertanács. Ezt nevezték Tisza „megtérésének“. Tisza azonban még ekkor is indítványozott némi enyhítések, így azt, hogy a háború kitörése után nyomban tudomására kell hozni az idegen hatalmaknak, hogy a monarchia nem hódító hadjáratot visel és hogy eltekintve stratégiai kigazításoktól és Szerbiának esetleg más államok javára leendő megcsonkításától, valamint a szerb területek átmeneti megszállásától, a monarchia nem tervezi Szerbia bekebelezését. E pótlások mellett azonban az ultimátum szövegét megszavazta és a hadüzenethez kifejezetten hozzájárult. Végül a háború kitörését követő közös miniszteri tanácson (júl. 31) azt javasolta Tisza, hogy az angol közvetítő javaslatot mérlegelni kell, azon feltétel alatt, ha Oroszország a mozgósítást megszünteti, de úgy, hogy azért a Szerbia elleni hadműveletek folyjanak tovább. Megfoghatatlan, hogy ezt miként tudta lehetségesnek elképzelni.

A diplomáciai iratokból ma már kitűnik, hogy a fentiek szerint Tiszában volt valami húzódozás a háborútól, habár javasolt „enyhítései“ egészen nevetséges jelentéktelenségek, vagy ahogyan Czernin írja: „tiszára taktikai meggondolások“. Úgy látszik, hogy csak az ódiumot akarta Szerbiára áthárítani, de magát a háborút elfogadta. Mégis nem ő volt az, aki a háborút kezdeményezte, aki azt mindenáron akarta, aki feltétlenül és tervszerűen rohant abba bele, aki az ultimátumot megszövegezte, aki legjobban buzgott a vérontásért. Szóval nem Tisza a háború legfőbb okozója, hanem a Ferenc Ferdinánd árván maradt kamarillája.

Túlzás azonban Tiszát úgy feltüntetni, mint aki a háborút egyenesen ellenezte volna és azért semmi felelősséggel nem is tartoznék. Tisza ugyanis nem állott ki komolyan és erélyesen a háború ellen, sőt ahhoz végeredményben némi kertelések után kifejezetten hozzájárult. Tisza tehát nyilván részlegesen felelős azért, hogy a világháború kitört, azért pedig, mint miniszterelnök, teljes mértékben felel, hogy Magyarországot belesodorta a világháborúba.

Tisza emelhetett volna a háború ellen határozott vétót és azt meg is tudta volna akadályozni, különösen két fontos okból: 1. azért, mert a szerbek az ultimátumot majdnem teljesen elfogadták és a fentmaradt csekély ellentéteket át lehe-

tett volna hidalni, 2. azért, mert az olasz szövetséges helyzete kedvezőtlenül homályos volt, mely ténykörülmény tisztázása által Tisza erős ütköztárhoz jutott volna a háború ellen. Különben is Tisza a maga erős egyéniségénél fogva határozott vétóval könnyen szétüthetett volna az ötös tanács elég silány többi tagjai között.

Ha Károlyi Mihály lett volna a Tisza helyén, ő nyíltan kijelentette volna, hogy a háborút ellenzi és hogy Szerbiával, meg az ántántal meg kell egyezni és e véleménye mellett a nagy nyilvánosság előtt is kitartott volna. Csak az ilyen határozott magatartásra lehetne azt mondani, hogy az a háború ellenzését jelenti. Tisza viselkedése inkább a határozatlanság, a bizonytalankodás, az ingadozás, mint a békeakarás bélyegét viseli magán.

A magyar nemzet azonban semmiképpen nem felel a háborúért, mert neki nem volt célja Szerbia ellen, mert ő nem akart sem annexiót, sem hódítást, mert ő a szerb néppel meg tudott volna egyezni s vele jó szomszédságban élni és főleg nem felel azért, mert az elavult választójog alapján, gaz választással és a nemzetiségek szavazataival hatalomra jutott Tiszát soha el nem ismerte a magyar nemzeti akarat és közvélemény igazi képviselőjéül, az ő ténykedésért tehát nem tartozik felelősséggel, akár idézte elő Tisza a háborút, akár nem.

3. Az osztrák-magyar hadsereg állandó vereségei

Magyarország elhelyezkedése a következő volt a világonfliktusban. Az osztrák-magyar monarchia hadat üzent Szerbiának, tehát formailag a monarchia és benne Magyarország kezdte meg a világháborút. Szerbiáért fegyvert ragadott Oroszország, a monarchiáért a Németbirodalom. Oroszország magával rántotta szövetségesét, Franciaországot, mely Elzász-Lotharingia visszafoglalására amúgy is állandóan készülődött Németország ellen, továbbá a brit birodalmat, mely Németországot világuralmi törekvései miatt akarta letörni. Az ántánt három állama: Oroszország, Franciaország és a Britbirodalom tehát egységesen vonult fel, ámde a hármas szövetségnek csak két állama mozdult meg; az Osztrák-Magyar monarchia és a Németbirodalom, ellenben Olaszország egyelőre semleges maradt, majd pedig 1915 május

23-án fegyverbe lépett saját szövetségesei ellen. Ezután 1916 augusztus 27-én Románia törte meg a monarchiával fennállott szerződését és berontott Erdélybe. Majd 1917 április 6-án jött az amerikai Egyesült Államok óriási hatalma a szorongatott brit testvérek segítségére.

Magyarország egy olyan csoportba helyezkedett el, mely a Monarchiából és a Németbirodalomból állott, melyhez utóbb még Bulgária és Törökország csatlakozott. Ezt a négy államot együtt hívták központi hatalmaknak. Magyarországnak ezzel szemben ellensége volt az ántánt, melyhez csakhamar a föld háromnegyed része társult.

Kérdés: miként tudott megállani Magyarország az óriási túlsúlyban levő ellenségnek túlerejével szemben?

Katonai körök és elfogult politikai propagandisták azt szokták állítani, hogy a világháborúban nem érte vereség a magyar hadsereget, hanem Károlyiék megbontották a belső frontot és ezért kellett elveszteni a háborút. Az igaz, hogy a magyar hadsereget soha vereség nem érte, mert magyar hadsereg egyáltalán nem is volt. *Ellenben az osztrák-magyar hadsereg egyik szörnyű vereséget a másik után szenvedte el.* Még ahol nyílt vereség nem is hárult rá, ahol átmeneti sikereket aratott, ott is kudarccal zárult a végső leszámolás. Mindjárt a háború elején, a Galicia síkságán lezajlott ütközetekben, főleg a lemergi csatában (1914 szeptember 6—12) elveszett az osztrák-magyar hadsereg zöme. Irtózatos vereség volt ez a kiválónak híresztelt Conrad vezetése alatt. Azután jött Przemyśl várának elvesztése (1915 március 22). Közben Potiorek osztrák tábornokot verték meg a szerbek (1914 december 3). Bruszilov orosz generális 1916 június 14-én a lucki áttöréssel mért roppant vereséget a monarchia hadseregére, amely még Magyarország erdélyi határát se tudta tartani a betörő román csapatokkal szemben (1916 szeptember). Az olasz fronton a megvívott nagy csatákban (Isonzó, Piave) átmeneti sikerek után kénytelen volt megtorpanni az osztrák-magyar támadás. A mérleg itt is inkább vereségre mutatott.

A magyar katonák derekasan küzdöttek és sok hőstettet vittek véghez. Az osztrák vezetés tehetségtelensége azonban nem tudott győzni ezzel a kiváló anyaggal sem. A német hadsereg segítségére volt szükség minden fronton, hogy a kocka

megforduljon és a központi hatalmak óriási győzelmei mindankor német vezetés alatt vívottak ki. Az olasz fronton, ahová német csapatok nem jutottak, eredménytelen álló harcok alakultak.

Mindenhhez járult, hogy a magyar katonát a fronton, éppen nemzetisége miatt, sok méltánytalanság érte. Andrássy írja, hogy „a harctéren szerzett tapasztalatok a magyart elkeserítették és az októberi forradalom egyik forrásává váltak“.

A hadiesemények csakugyan rossz hangulatot váltottak ki Magyarországon közvéleményéből és nagy mértékben készítettek elő az októberi eseményeket.

4. Az első fenyegető jelenségek

Mikor a világháború harmadik évébe lépett, az előre látó politikusok már kételkedtek a központi hatalmak győzelmének bizonyosságában.

A függetlenségi mozgalom kétévi elcsendesedés után új lendületet vett Károlyi Mihálynak 1916 július 18-án bekövetkezett fellépése folytán, aki eredeti programjának megújuló hirdetésére az időt elérkezettnek látta.

A szociális mozgalom most is az általános választójog követelésével kapott lángra, azonban ennek háttérében ott égett a sok nyomorúság és szenvedés, mely előntötte az ország népét.

A nemzetiségi kérdés ismét előtérbe lépett, a magyarországi szerbeknél fajtestvéreik véres küzdelmei nyomán, a románoknál Románia hadüzenete folytán, amely alkalmából több nemzetiségi politikus ki is menekült Magyarországból, a tótoknál, a csehek közt megindult agitáció áttérjedése következében.

Általában Ausztriában nagy nyugtalanság kezdődött, melynek eredménye volt az, hogy Adler Frigyes szocialista 1916 október 21-én agyonlőtte Stürgkh miniszterelnököt. Kramarz vezető cseh politikust és társait pedig az osztrák hadbíróóság 1916 november 20-án hazaárulásért halálra ítélte. Ez események nyugtalanító hatása nem maradhatott el Magyarországra sem.

Az idők átfordulása teljesebbé vált az által is, hogy az öreg Ferenc József 1916 november 21-én meghalt és helyére

I. Károly császár, magyar királyi minőségében IV. Károly trónra lépett.

A trónváltás forduló pontjánál vizsgáljuk meg, hogy milyen koncepciók merültek fel Magyarországon a zürzavaros helyzetnek kibogozására?

Ezt a problémát három politikus személyének előtérbe állítása s az eseményeknek körük csoportosítása által kívánjuk megoldani, ami világossá teszi azt az időszakot, mely a trónváltást követőleg bekövetkezett. Ez a három férfi: gróf Tisza István, Károly király és gróf Károlyi Mihály.

5. Gróf Tisza István: a forradalom felidézője

Erőszak

Ha az októberi forradalom sokféle rugójának egy nevezőre hozása lehetséges volna és ha azt a rengeteg eszmét, szenvedélyt, akarást mind le lehetne egyszerűsíteni, ha mindezek központjába *egyetlen embert* lehetne beállítani olyan gyanánt, aki a legfőbb okozója volt a történeteknek, — amint ezt a világháborúnál jelképesen Ferenc Ferdinánd személyével már megpróbáltuk, — akkor ezt az egy személyt, aki az októberi forradalmat előidézte, akit a forradalom okozójául kellene tekintenünk, akit felelősség terhel, nem Károlyi Mihályban, a forradalom vezérében kellene megtalálnunk, hanem gróf Tisza Istvánban.

Tisza azokat a problémákat, melyek a forradalom előtti korszakban a magyar társadalmat állandó nyugtalanságban tartották, melyek mélyén érvényesülésre törő eszmék izzottak, igen egyszerűen akarta megoldani: *erőszakkal*. Az erőszak azonban csak ideig-óráig volt képes az eszmék feszítő erejét visszanyomni, de azután annál szenvedélyesebben törtek elő azok és dinamikus jellegük annál félelmetesebbé vált. Az erőszak a békés akarást is szenvedélyes követeléssé teszi. A nyugodt, békés, fokozatos reformok csendes folyójából, ha sziklákat állítunk eléje, égre tajtékot hánnyó, zuhata-gos vizesés lesz. A kazánban forrongó víz, ha gőzét a biztosító szelepen át nem lehet lassan kiereszteni, irtózatos robbanást hoz létre. Így okozta Tisza a forradalmat.

Vad energia, rendíthetetlen bátorság, romboló harag és szenvedély, gyors kezdeményezés és konok kitartás jelle-

mezte Tiszát. Mindehhez kiváló értelmi tehetség és kielégítő szónoki képesség járult. Messze volt attól, hogy beszédeit művészi értékűeknek lehessen elfogadni, mert ezt a színvonalat monoton elbádosása, valamint a belső tartalom eszmei magaslatoikig fel nem emelkedése folytán nem tudta elérni. De vitatkozó ereje, kíméletlen támadó kedve, a meggyőződés heve, mely a szürke külszín alól szinte félelmetesen áramlott ki, valamint logikájának robusztus jellege beszédeit meggyőzőkké, sőt párhivveire egyenesen elragadó hatásúakká tette.

Első pillanatra az átlagon felüli ember hatását tette a vele szembenállóra. Mindezekkel az adottságokkal a kitűzött cél felé akadályt nem ismerő, türelmetlen akarással tört. Czernin találó megjegyzése szerint hasonlatos volt Ferenc Ferdinándhoz, mert „egy-kettőre készen állottak arra, hogy az eléjük tornyosult problémát erőszakosan oldják meg“.

Ugyanez a diplomata említi, hogy Tiszát osztrák körökben „politikai atlétának“ szokták nevezni, mint aki szinte kedvteléssel kereste a nehéz feladatokat, hogy azok megoldásában erejét mutogassa. Annyi kétségtelen, hogy mindenkor szívesen vállalkozott az olyan szerepre, ahol egyéniségének minden tomboló energiáját szabadjára ereszhette. Lehetett volna „politikai akrobatának“ talán még több joggal nevezni. Mondják, hogy II. Vilmos császár ezzel a mondással gyönyörködött el Tiszában: „Ilyen ember kellene Németországnak!“ A császár a „Gewaltmensch“-eket szerette.

Az ilyen természet a politikai ellenfelekkel szemben az eltiprás és megsemmisítés módszerét szeretné mindig alkalmazni. Megegyezni, kompromisszumokra lépni, a maga igazságából valamit is engedni képtelen. Még a viszonyok kényszerítő hatalma előtt sem akart meghódolni. Apponyi használta egyszer reá azt a hasonlatot, hogy a büszke bika, elbizakodottságában, vagy elbusultában szembe roham a közeledő lokomotívval. Andrássy pedig azt írja Tiszáról, hogy alkalmazkodni sohasem akart, hanem eredeti elgondolásaihoz, a régi politikai célokhoz a viszonyokat és meggyőződéseket akarta hozzáidomítani.

Ezért féltette állítólag az öreg Tisza Kálmán fiát is, meg az országot is attól, hogy fia valaha vezérszerephez jusson.

Viszonya a függetlenségi eszméhez

Tisza István a függetlenségi eszmét nem értette meg, attól irtózott és azt ki akarta irtani. Valósággal veszedelemnek tartotta, mely az országot elpusztítja. Ő tehát a függetlenségi törekvések ellen nem csupán uralmi érdek-célokból küzdött, hanem valósággal fanatikus meggyőződésből. Igaz, hogy az ilyen hallatlanul szubjektív egyéniségek, egocentrikus gondolkozásuk folytán, a saját törekvéseiket mindig objektív igazságoknak tartják. Tisza nyilván hitte, hogy egyedül ő van hivatva az ország vezetésére, azt egyedül ő mentheti meg a saját tervei szerint, ellenfeleit pedig leértékelte és azok eszméitől a létjogosultságot is elvitatta. Érdekes lélektani rejtély: egy izig-vérig magyar ember, aki a nemzet függetlenségét nem gyakorlati okokból, momentán tartja megvalósíthatatlannak, hanem elvi szempontból helyteleníti. Neki nem kellett az ország függetlensége.

Tisza az osztrák-magyar monarchiát minden körülmények közt fenn akarta tartani, még pedig a dualizmus formájában. A magyar nemzet szerinte csak a monarchia keretén belül érvényesülhet. A Habsburg-bírodalom neki tágabb értelemben vett hazája volt. Mindazonáltal nem egyezett mentalitása azon udvaroncok, tábornokok, diplomaták lelki beállítottságával, akik csak a dinasztia iránti hűség folytán ragaszkodtak az osztrák-magyar birodalomhoz. Tisza magyar szempontból indult ki és valósággal beleélte magát abba a szerepbe, hogy neki a monarchiát védenie kell szűkebb magyar hazája érdekében. Elfogultságában és elvakultságában gyűlölte tehát mindazokat, akik az ő szentségéhez: a dualizmushoz hozzá mernek nyulni.

Tisza István, ki 1861-ben született és mint a miniszterelnök fia, már 25 éves korában mandátumhoz jutott, — régtől fogva készült arra a szerepre, hogy a függetlenségi mozgalmat letöri. Már 1898-ban, 37 éves korában, egy évvel grófi rangra emeltetése után, ajánlkozott rá, hogy a Bánffy brutális rendszere ellen folyó parlamenti obstrukciót, mint megválasztandó házelnök, az új szigorú házszabályok puccsszerű elfogadtatása és kíméletlen kezelése által erőszakkal elfojtja. E felajánlkozásának lelki indítékait nem elég a szereplésre vágyásban keresni, de nem elég azt a „politikai akrobata” bravurjában nyilatkozó úri kedvtelésnek sem minősíteni.

A monarchia és a dinasztia iránti hűsége, valamint ebből folyóan a függetlenségi párt elleni gyűlölete, tehát belső meggyőződése kellett ahhoz, hogy erre az irtózatos szerepre önként és lelkesen vállalkozzék, amelyet más csak végső elkeseredésében, kényszeredetten és önmagától való undorodással töltött volna be. Atyjának féltő szeretete tartotta vissza akkor — mondják. Nem valószínű, mert Tisza ilyen emberi gyöngeségre nem sokat adott. A király egyszerűen más megoldást választott, pár hét múlva elcsapta Bánffy, kinevezte a „jog, törvény és igazság” jelszavával érkező Széll Kálmánt és így Tiszára ekkor még nem volt szüksége.

Második felajánlkozása 1903-ban történt, midőn a függetlenségi párt obstrukciója újra kiélesedett, ezúttal a katonai javaslatok miatt. A helyzet egészen egyszerűen ez volt: a függetlenségi párt és vele a nemzet közvéleménye azt követelte, hogy a magyar hadseregnek legyen a vezényleti nyelve magyar az eddigi német helyett, a király pedig kijelentette, hogy ezt a kívánságot semmi körülmények közt nem teljesíti. Ekkor Tisza jelentkezett és mozgalmat indított, hogy ő le fogja törni az obstrukciót, melyben a parlamentarizmus végveszélyét látja. Pedig itt csak egy minden külszín dacára abszolút uralkodónak égisze alatt, a mindenkori kormányok által erőszakkal összeteretelt és bankpanamáék útján szerzett pártkasszából összevásárolt parlamentről volt szó. Álparlamentarizmusról. Tisza mint miniszterelnök megkapta a megbízást, és eredeti tervei szerint 1904 november 18-án, a parancsának engedelmeskedő házelnök által elfogadottnak jelenttette ki a klotürt tartalmazó új házszabályokat, pedig a vitához az ellenzék képviselői közül még sokan voltak feliratkozva. Az erőszak és jogsértés miatti felzúdulás irtózatos vihara ellenében még Tisza is gyengének bizonyult és a helyzetet a parlament felosztatásával s új választásokkal akarta megmenteni. Az 1905 elején tartott téli választásokat tisztáknak szokták mondani, amivel ellentétben az az igazság, hogy a nemzeti közvélemény szinte *forradalmi* erejének feltornyosulásával szemben, a szokásos korrupt választási eszközök hatástalanoknak bizonyultak. Tisza tehát megbukott és a politikai élettől öt évre kénytelen volt visszavonulni.

Csak 1910-ben jött ismét elő, midőn a koalíció és benne a függetlenségi párt, saját bűneinek súlya alatt letört, mert

nemcsak tehetetlennek, hanem egyenesen elvárulónak bizonyult. Ekkor Tisza együtt Khuen miniszterelnökkel munkapárt név alatt újjászervezte a szabadelvű pártot, melynek többségre jutása után, házelnöki minőségben látott hozzá erőszakos terve végleges keresztülviteléhez. Az új többség nemcsak hatalmi nyomás alatt terelődött össze, nemcsak a kir. bíróság által „Európa legnagyobb panamistájának” nyilvánított Lukács László milliós sópanamai és a nagybankok egyéb juttatásai által felduzzadt pártkasszából szétszórt vesztegetési pénzek segélyével vásárolódott össze, hanem kétségtelesen annak a lelki csömörnek is köszönhetette létrejöttét, mely a nemzetet a Kossuth Ferenc, Apponyi Albert és Andrássy Gyula négyéves kormányzásának visszataszító volta miatt eltöltötte. Sokan mondták: jöjjön Tisza, aki legalább nem áztatja az országot, aki legalább rendet tart. Tisza 1912-ben látta elérkezettnek az időt arra, hogy most már harmadszor fogjon hozzá 14 éves nagy politikai tervének valóra váltásához, amely a függetlenségi eszmének végleges letörésében állott. Ez alkalommal sikerrel dolgozott.

1912-ben ismét végsőkéig kiéleződött a parlamenti helyzet. A balkánháború küszöbönállása arra kényszerítette az osztrák-magyar hadvezetőséget, hogy új véderőjavaslat betervezését szorgalmazza. A Khuen miniszterelnök által képviselt ez a javaslat újabb nagy pénz- és véráldozatot követelt a magyar nemzettől, melyet az ellenzék csak a magyar vezényszó megadása ellenében lett volna hajlandó elfogadni. Justh vezérlete alatt tehát megindult az obstrukció, mely Khuent csakhamar (1912 május) megbuktatta. Lukács László lett utána miniszterelnök, kiről nemsokára jogerős ítélettel mondotta ki a magyar kir. bíróság egy általa folyamatba tett sajtóperben, hogy a vele szemben alkalmazott ennek a kitételnek: „Európa legnagyobb panamistája”, valódisága beigazolódott.

A függetlenségi párt ezt a küzdelmet a szociáldemokrata párttal együtt folytatta, mellyel az általános választójog kivívására szövetséget kötött. A szocialisták a választójogért 1912 május 23-án forradalmi jellegű általános sztrájkot kezdtek, melyet a hatalom katonai erővel vert le.

Tisza előtérbe lépett és átvette a házelnökséget. Ebben a minőségében 1912 június 4-én a legsúlyosabb házszabálysértéssel megtagadta a felszólalást a jelentkezett ellenzéki

képviselőktől és puccsszerűen elfogadottnak jelentette ki a véderőjavaslatot, majd ugyanígy a szigorított házszabályokat. Az ellenzék ezt az eljárást alkotmány sértésnek nyilvánította, az ellen heves tüntetéseket kezdett, mire Tisza az ellenszegülő képviselőket a már leírt borzalmas jelenetek közt kidobatta az ülésteremből. Egy évig tartott ez a rettentő küzdelem, mely az egész országot állandó izgalomban tartotta, amidőn 1913 június 10-én a király Tiszát nevezte ki miniszterelnökké, aki a már csendes parlament felett megkezdette korlátlan hatalmának gyakorlását. Tiszának ez a ténykedése „huszáros” volt, lehetne „magyaros”-nak is mondani. Erősen emlékeztet arra a jelenetre, midőn a hortobágyi betyár mindenkit kidob a csárdából. A különbség csak az, hogy Tisza nem a maga erejével dobta ki, de kidobatta ellenfeleit a császár karhatalmi szervezete eltipró túlerejének segítségével. A „lovagiasság” mérlege tehát a fenti hasonlaltal nem a Tisza javára billenne.

Ez volt a helyzet a világháború kitörésekor. Méltán írja tehát Andrássy, hogy a háború kitörése a nemzetet „polgárháborúszerű hangulatban” találta, szabatosabb kitéttel: *lappangó forradalmi állapotban. Így készítette elő Tisza, a kiméletlen erőszak által, az októberi forradalmat.*

Viszonya a szociális gondolatához

Ha látszólag kevesebb izgalommal és botránnyal állott is kapcsolatban, mégis a lényegét tekintve még forradalmasítóbb volt Tisza ténykedése szociális vonatkozásban. Tisza ugyanis e kérdésben is a rideg konzervativizmus álláspontján állott. Amíg Ferenc József, sőt készülő tervei szerint Ferenc Ferdinánd is, a magyar függetlenségi mozgalom letörésével járó izgalmakat és keserőségeket szociális engedményekkel és demokratikus jogkiterjesztéssel óhajtotta kiengecsztelni, addig Tisza itt is a negáció álláspontjára helyezkedett. Erős kéz volt a jelszava a forrongó tömeggel szemben is. Itt sem megnyerni, hanem hódítani vágyott.

Különösen keményen fogta a választójog kérdését, mely állandóan napirenden volt, amelyre mindenki mint csodagyógyszerre hivatkozott. Tisza az általános jogkiterjesztést és a titkosságot határozottan visszautasította és csupán annyira ment el, hogy a szociáldemokrata munkásságnak a

városokban érvényesülési lehetőséget helyezett kilátásba, a falu döntő túlsúlyának szilárd biztosítása mellett. Amidőn világszerte már általános és titkos volt a választójog, amidőn behozták ezt a monarchia másik államában is, amidőn Ferenc József 1905-ben a Fehérváry-kormány által ünnepélyesen megígérte azt a magyar tömegeknek is, amidőn mindenki tudta, hogy Ferenc Ferdinánd ezzel a programmal akar jönni, amikor a függetlenségi párt Justh-csoportja e jelszó alatt szövetkezett a szocialistákkal és a demokratikus pártokkal, majd később, midőn a világháború kellős közepén a népnek a hazáért való vérehullatására és itthoni szenvedéseire hivatkozva követelték ezt a jogkiterjesztést, — Tisza minden körülmények között hajthatatlan maradt és a maga álláspontjához ragaszkodott.

A szenvedélyeknek a tömegekbe való ez a belefojtása kétségtelenül szintén az októberi forradalom kitörésén dolgozott, sőt ami több, egyik főoka volt annak, hogy a forradalom a bolsevizmusba rohant bele.

Viszonya a nemzetiségi kérdéshez

Itt Tisza személyes felelősségét nagy mértékben enyhíti az a körülmény, hogy a magyar közvélemény csaknem osztatlanul követelte a magyar nemzeti állam koncepciójának változatlan fenntartását. Ebben a kérdésben nem volt különbség Tisza és a függetlenségi párt túlnyomó többsége között, sőt Tisza még inkább látszott hajlandónak engedmények tételére, különösen a románokkal fennálló összeköttetései révén, sőt a szerbek felé is többször tett békülékeny nyilatkozatokat.

Wesselényi, Széchenyi, Deák, a forradalom utáni Kossuth Lajos és Mocsáry figyelmeztető, óvó szavai teljesen hatástalanok maradtak a nacionalizmus tüzetől lelkesített nemzetre. A 30 millió magyar! álpatetikus csatakiáltása magával ragadta a közvéleményt.

Etekintetben Tiszát csak az a vád érheti, ami a korabeli többi magyar politikusokat, hogy nem ragadta meg az iniciatívát a nemzetiségek kibékítésére és a nemzeti életbe való bekapcsolására. Kossuth Ferenc függetlenségi pártja a nemzetiségeket becsapta és kiábrándította, Justh Gyula

jelentéktelen akciója hatástalan maradt, Károlyi Mihály nagyvonalú kezdeményezése pedig már elkészett.

Ámde a magyar nemzetiségi kérdés annyira el volt már rontva, hogy Tisza idején való engedékenysége is nehezen tudott volna már a helyzeten javítani. Az ő erős kéz-politikája tehát e vonatkozásban csak a már meglevő bajoknak változatlan fenntartásához és fokozatos növeléséhez járult hozzá.

Tisza eszméi

Tiszát nagy eszmék vértanújának nyilvánította az ellenforradalom, mert az októberi forradalom kitörésének napján meggyilkolták. Kétségtelenül drámai volt a sorsa és tragikus hősnek jár ki az a szerep, melyben bátran meg tudott halni. Ámde mártirnak lehetetlenség őt feltüntetni, mivel *nem volt ideáloknak reprezentánsa és nem ezeknek védelmében halt meg.* Tisza testestől-lelkestől gyakorlati politikus volt, aki eszméikért nem lelkesedett, hanem praktikus kormányzati programját érvényesítette, még pedig erőszakkal. Hősnek lehet nevezni, *de vértanúnak nem.*

Mint harcos egyéniség, a militarizmusnak tipikus bajnoka volt, aki a háborút elvileg helyeselte, attól nem iszonyodott, abban kedvteléssel vett részt, éppenúgy, mint középkori ősei. Régi várúrhoz hasonlított, akit alig lehet elképzelni páncél nélkül. A világháborúban az osztrák parlament kényszerű elhallgattatása folytán, neki jutott az a dicsőség, hogy a magyar parlament ülésén a monarchia nevében leadja harcias nyilatkozatait. Innen küldözgette dacos, magabizó, sokszor kihívó üzeneteit az ántántnak, mint egy homéroszi hős és tett fogadalmat arra, hogy a háborút az utolsó csepp vérig és utolsó fillérig folytatni fogják. Nyilván ezzel csak gyűjtötte az ellenszenvet a magyar nemzet fejére, melyet az ellenség a világháború felidézésében amúgy is elsőrangú bűnösséggel vádolt. A militarista meggyőződés azonban még senkit sem avatott vértanúvá.

Politikai célkitűzései nem irányultak reformok megvalósítására. Nem futott eszmék délibábja után. Állott a helyén robusztusan, mint egy modern Ajax, aki megvetéssel hessegeti el magától az utópisztikus gondolatokat. Mindent úgy akart megtartani, ahogyan volt. Ezek közt a megőrizendő intézmények közt pedig *legelsőknek* becsülte a dualiz-

mus alkotmányát. Ismételjük, hogy az osztrák—magyar monarchia 67-es rendszerét nem kényszerből fogadta el, mint Deák és az idős Andrássy, nem szükséges rossznak tartotta, mint Tisza Kálmán, hanem helyes, célszerű, okos, üdvös intézménynek és ezért minden támadással és változtatási kísérlettel szemben megóvándónak. Azt írja róla Andrássy, hogy „a dualizmus és paritás Tisza rendszerének oly változatlan talpköve, hogy akkor sem akarta feladni, midőn a világháború új helyzetet teremtett.” Hogy a dualizmus védelme mennyire megingathatlan meggyőződése volt, annak igazolására két tényt hozunk fel, melyek az októberi forradalom szempontjából sem közömbösek.

Az egyik az, hogy midőn 1915 végén a legkomolyabb formában felmerült a gondolat, hogy az oroszoktól visszafoglalt Lengyelországot Galiciával egyesítve az osztrák-magyar monarchiához csatolják, melynek szerkezetét dualizmusról trializmusra bővítik ki, ez ellen Tisza a leghevesebben állást foglalt. Tisza úgy akarta Ausztriához, tehát nem a közös monarchiához csatolni Lengyelországot, amiként Horvát-Szlavonország a monarchia másik feléhez: Magyarországhoz van csatolva. Ezenfelül az 1915 okt. 2-iki magyar minisztertanácson határozatot fogadtatott el, mely szerint arra az esetre, ha Ausztria lengyel területekkel gyarapodnék, Dalmáciát és Bosznia-Hercegovinát meg Magyarországhoz kell csatolni. Ekként *Tisza a monarchia mindkét felét meg akarta terhelni egy-egy hatalmas szláv ballasztal.* Még 1917. február 22-ikén is emlékiratot intézett gr. Czernin külügyminiszterhez, melyben tiltakozik Lengyelországnak a trializmus formájában való bekapcsolása ellen, mert ez a csalakozás „a dualisztikus berendezésen semmi körülmények közt nem ejthet változást.” Pedig bizony a dualizmus, ez a kellően erős központi szuverénitással nem bíró alakulat, a politika tudományának igazolása szerint gyöngé, törékeny, ingatag, mert félbemaradt, tökéletlen, átmeneti intézmény, amely vagy egy erős központi hatalommal felruházott szövetséges állammá szilárdul, amint azt összes Habsburg őseinek hagyományai szerint Ferenc Ferdinánd akarta, vagy pedig felbomlik, amint azt Kossuth Lajosék kívánták. Csak éppen abban az állapotában nem maradhatott életképes, amelyben Tisza mindenáron változatlanul fenntartani akarta.

A másik tény, mely a dualizmushoz való ragaszkodását mutatja, az a különös cselekedete, mely egyébként eléggé ellentétben áll háborús mentalitásával, hogy akkor, midőn még nyíltan hirdette a német szövetséghez való rendületlen ragaszkodását és a háború győzelmes befejeződésének bizonyosságát, 1917. január 25-ikén titokban bizalmas levelet intézett a még akkor Bécsben székelő amerikai nagykövethoz, Penfieldhez, melyben külön béke iránt puhatolózott, azzal a feltétellel, *ha a monarchia a dualizmus állapotában sértetlenül fennmaradhat.* A feljegyzés szerint ezt a puhatolózást úgy Amerika, mint Nagybritánia kedvezően fogadta, azonban az amerikai nagykövet elkövette azt a baklövést, hogy a választ az egészről mit sem tudó gr. Czernin külügyminiszterhez küldte el, aki meglepetéséből felocsudva 1917. március 13-ikán közölte, hogy külön békéről szó sem lehet. Ebből a helyzeti komikummal kevert furcsa akcióból is látszik, hogy mennyire ragaszkodott Tisza a *nagyházához: a monarchiához és annak alkotmányához: a dualizmushoz.* (Mindez csak 1931-ben, az amerikai kormány háborús irrományainak közzététele alkalmával került nyilvánosságra.)

De hát a dualizmus mégsem olyan eszme, melyért meghalni: vértanúságot jelentene.

Tisza egyéb programja se foglal magában ideálokat. Ideál-e a harc a magyar hadsereg és a magyar vezényszó ellen? Lehet-e szobrot emelni akárkinek azért, mert a magyar vezényszót követelő képviselőket a parlamentből erőszakkal kihurcoltatja? Ideál-e a nagytőke uralmának, a kicsinyeket kizsákmányoló liberális szabad versenynek védelme, amelyért az ellenforradalmi reakciós rend, a liberálizmus és szabadkőművesség gyűlölő ellensége, szobrot állíthatott neki? Ideál-e a latifundiumok változatlan megrögzítése? Ezért csak a nagybirtokosok emelhetnének neki szobrot, mint előbbi programjáért a liberális nagytőke. Ideál-e a szociális haladással mindenáron való szembefeszülés? Ideál-e a nagy néptömegek kizárása az alkotmányból és ezzel a polgári társadalom elleni végig lázítása? Ezért állított neki szobrot a polgári reakció? A maga száraz józanságával elfogadta a felekezeti liberálizmus elvét, amiért hálásak lehetnek neki a reformátusok, kiknek egyházi ügyeiben igazán példátlan búzgósággal és önzetlenséggel dolgozott, valamint a zsidók, kiknek közéleti és gazdasági érvényesülését, a neki

nyújtott politikai támogatás fejében, elősegítette. Az antiszemita kurzus ezért emelt neki szobrot?

Emelt mégis szobrot neki azért, mert ezzel tulajdonképpen nem Tiszát akarta megtisztelni, hanem a forradalmat megbélyegezni. Akit az októberi forradalom megölt, az okvetlenül az ellenforradalom hőse. Emelt szobrot neki azért is, mert *a haladás ellen vakmerően kiálló militarista mentalitás bajnokát* tisztelte benne, valamint annak az *úri rendnek vezérét*, mely hallani se akart a magyar nép felszabadulásáról. Szóval *a forradalom ellen küzdő Tiszának* emeltek szobrot, pedig a fentiek szerint éppen Tisza volt az, aki ezt a forradalmat előkészítette.

6. Károly király uralkodása

Jellemzése

IV. Károly király 1887 augusztus 17-én született, tehát 1916 november 21-én bekövetkezett trónralépésekor még csak 29 éves volt. Fiatal vállaira rászakadt Ferenc József súlyos hagyatéka: a világháború továbbfolytatása és a kettős monarchiának a külső és belső veszedelmektől való megmentése. Az ifjú király jószándékkal, emberies gondolkozással fogott hozzá a megoldhatatlanságig összezavarodott problémák kibogozásához. Nem benne volt a hiba, hogy ez a nagy, reménytelen vállalkozása nem sikerült. Nála sokkal erősebb és tehetségesebb államférfiak se tudták volna már a végleg elrontott helyzetet megmenteni. Merjük mondani: ez a feladat minden emberi erőt felülhaladott.

Károly király a 400 éven át magyar trónon ült összes Habsburgok közül a legderekabbs uralkodó volt. Talentumra sok túlhaladta őt, például II. József; kormányzási képességre nézve, ha ez az erőszak kíméletlen alkalmazásában áll, majdnem mind, talán V. Ferdinándot kivéve; azonban páratlanul áll népszerűsége, humánus gondolkozása.

Gyengének tartja őt a történetírás. Károlyi Mihály, akinek végzetszerű hivatása lett, hogy őt, mint magyar királyt megbuktassa, azt írja róla, hogy „ifjú hévvel rontott neki az uralkodásnak“, jószándékú volt, de gyengének bizonyult, mert csak „egy garnizonhadnagy teendőinek ellátására lett volna alkalmas“. Barátai is elismerik róla, hogy hiányzott benne a vezérséghez szükséges parancsolási képes-

ség, a maga akaratának idegen akaratok letörése által való kíméletlen érvényesítése. Ez igaz. Ámde nagy tévedése az emberi értékelésnek, hogy rendszerint az olyan erőszakos egyéniségeket tartják nagyembereknek, amilyen például Tisza volt. Szerintünk ez téves felfogás. Az emberi nagyság a morális értékben áll, vagy pedig az értelmi képességekben. Az az igazi nagy ember, aki szeretetét szétönti a többiekre, vagy aki eszével siet embertársai segítségére. Maga az erő és az energia önmagában véve csak a boxbajnok-imádat alacsony színvonala szerint jelenti a nagyságot.

Károly király bátran vágott neki merész, új utaknak, alig hogy uralkodni kezdett. Szakítani akart Ferenc József végleg elkorhadt, kivénhedt rendszerével. Az azonban bizonyos, hogy morális értékén felül egyéb nagy kvalitásokat nem tudott ezeknek a céloknak szolgálatába állítani.

Károly király békés viszonyok közt áldottemlékű uralkodó lehetett volna. Az adott helyzetben azonban a bibliai átok szakadt rá: „megbüntetem az atyák álnokságát a fiakban”. Korai sirjára virágot kell hintenünk és nem követdobnunk.

A Sixtusi levelek

Károly nem tudott energikus lenni terveinek kivitelében, bár nagy energia jellemezte ezeknek a terveknek kezdeményezésében. Első iniciatívája volt a béke létrehozása. Érdekes, hogy katonacsászároknak ez az ivadéka undorodott a vérontástól, annyira, hogy a halálra ítélteknek is szeretett megkegyelmezni, lázongó tömegekre lövetni nem engedett és a harctereken is meg akarta szüntetni az embergyilkolást. De értelmével is belátta, hogy a háború folytatása csak veszedelmet jelent országaira és trónjára.

Sok belső vihart kavart a legfelsőbb körökben Károlynak az a ténye, hogy sógora, Zita királyné testvére: Sixtus páрмаi herceg útján, aki az ántánt-hadseregben szolgált, 1917 elején felvette a diplomáciai érintkezést a francia kormánnyal, előbb az általános béke, utóbb esetleg különbéke érdekében. Később is sokat támadták emiatt a királyt. Pedig ez a lépése nem volt példanélküli.

Burián közös külügyminiszter még Ferenc József életében békekísérletet tett, melynek részleteit az 1916 november 15-iki berlini értekezleten tárgyalta meg a németekkel.

Ennek értelmében Burián december 12-én békeajánlatot nyújtott át az akkor még semleges amerikai Egyesült Államok diplomáciájának, melyet e nagyhatalom nagykövetei december 16-án továbbítottak az ántánthatalmaknak. Az ántánt 1917 január 10-én utasította el a békeajánlatot egy olyan jegyzékben, melyet Benes előadása szerint ő diktált le egy kávéház asztalán ceruzával jegyezgető Berthelot-nak, a francia külügyminisztérium akkori mindenható vezetőjének. Ma már az is nyilvánosságra jött, hogy ezt követőleg 1917 január 25-én Tisza ugyancsak az amerikai diplomácia útján különbéke iránt puhatolódzott, amint azt fentebb említettük. Ez előzmények elhárítják Károly fejről a meggon-dolatlanság vádját.

Az amerikai út járhatatlannak bizonyult és így a franciával kellett próbálkozni. Sixtus herceg az 1916. évi karácsonyt a belga királynál töltötte s ennek révén teljesen informálódott az ántánt szándékáról. Ezt követőleg Párisban is tárgyalt. Mindezek eredményeként adta át Sixtus 1917 február 12-én a svájci Neufchatelben a király küldöttjének, gr. Erdődy Tamásnak azt a négy pontot, melyek alapján a békéről meg lehetett kezdeni a tárgyalásokat. E négy pont a következő volt: 1. Franciaország visszakapja Elzász-Lotharingiát. 2. Belgiumot helyre kell állítani. 3. Oroszország jogokat kap Konstantinápolyhoz és a tengerszorosokhoz. 4. Szerbiát Albániával megnagyobbítva helyre kell állítani, hogy így kijáratot kapjon a tengerhez.

Károly elfogadta volna a három első pontot, de a negyedikre nézve, Ferenc Ferdinánd szellemében, azt a tervet vette fel, hogy Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Albánia egyesítése által, a monarchia keretein belül, olyan nagy délszláv országot kellene alakítani, melynek élén egy osztrák főherceg álljon. Közben Burián megbukott és a titkos tárgyalásokba beavatott új közös külügyminiszter: gr. Czernin Ottokár, Sixtusnak válaszként egészen általános-ságokban mozgó, semmit sem jelentő nyilatkozatot küldött el, melyre azonban Károly király sajátkezűleg a következő titkos pótlásokat írta rá: Franciaországot Elzász-Lotharingiára vonatkozólag támogatni fogja és ez irányban Németországra nyomást fog kifejteni. Belgiumot is támogatja. Amerikával nem akar szakítani. Tiltakozik az ellen, hogy a

monarchia vezetése német kézben legyen. A monarchiában bent teljesen egyenjogúak a szlávok.

1917 március 5-én fogadta Sixtus Poincaré francia köztársasági elnök, aki kijelentette, hogy a Czernin pontjai elfogadhatatlanok, ellenben a Károly titkos írása alkalmas a további megbeszélésekre. Március 22-én Sixtus Bécsbe utazott és itt Czerninnel eredménytelenül tárgyalt. Károly király azonban miniszterének tudta nélkül átadott egy levelet Sixtusnak, az úgynevezett „első császárlevelet”, melyben nyomatékkel állást foglal Elzász-Lotharingia átadása mellett és most már kijáratot ígér Szerbiának a tengerhez. A levél forma szerint Sixtus herceghez volt intézve. Március 31-én átadta Sixtus Poincarénak az „első császárlevelet”. Közben Károly Czernin útján tárgyalásokat kezdett Vilmos császárral és diplomatáival Elzász-Lotharingia átengedése ügyében, sőt Czernin felajánlotta Galiciát is kárpótlásul Németországnak. Az eredmény határozott visszautasítás lett. Ekkor mondotta volna Károly azt, hogyha Németország nem akarja meghallgatni az okos szót, akkor a monarchia kész Németország nélkül is békét kötni.

Ribot francia miniszterelnök a Károly levelével azonnal Lloyd George angol miniszterelnökhöz utazott, majd értesítették Sonnino olasz miniszterelnököket is, aki kijátszva érezte magát az egész béketárgyalás által, mert Olaszország semmit sem kapott volna. Április 22-én azután az ántánt elutasította a békeajánlatot.

Szegény Károlynak itthon küzdenie kellett a német szövetséggel, saját udvari környezetével, Tiszával, sőt magával Czernin külügyminiszterrel is.

Mivel pedig már 1917 év tavaszán egészen kétségbeesett volt a monarchia háborús helyzete, Károly 1917 május 9-én Czernin tudtán kívül átadott Sixtusnak még egy iratot. Ez a „második császárlevél”, melynek az lett volna a célja, hogy Olaszországot is kielégítse. Sixtus előzetesen hozott magával egy szöveget, melyet Károlynak le kellett volna másolnia, amely szerint hajlandó a békét a monarchia és az ántánt közt helyreállítani a Franciaországgal és Angliával megállapított alapon, kibővítve ezt Olaszország kívánságával és Lwow herceg (az akkori forradalmi orosz államfő) álláspontjával. Károly azonban ezt a szöveget nem fogadta el és helyette bizonytalan általános jellegű szöveget írt le, mely Sixtushoz címezve,

majdnem olyan hangulatú, mintha a császár búcsúzkodni akarna a hercegtől. A „második császárlevél“-re nem is jött válasz és az egész akció elaludt.

Habár utólag sok hűhó lett belőle és Károly kénytelen volt letagadó nyilatkozatot is tenni, ebből az egész balul-sikerült kezdeményezésből inkább kedvező fény vetődik a király személyére, mert a háború szörnyű poklából kereste a kivezető utat. *Béke-szándéka hozta őt későbbben szorosabb kapcsolatba Károlyi Mihállyal, a különbéke nyílt és elszánt hirdetőjével is.*

Ferenc Ferdinánd hagyatéka

Károly király elfogadta néhai nagybátyjának azt az álláspontját, hogy a monarchia döntő tényezője: a nemzetiségi kérdés, melyet okvetlenül rendezni kell. Kiindulási pontjuk is azonos, mert mindenik *a föderalizmust akarta a dualizmus helyére állítani.* A részletekben azonban lényeges eltérés volt kettőjük terve között. Ennek megértése végett röviden ismerünk kell Ferenc Ferdinánd elgondolását.

Minden ténykörülmény összevetéséből tökéletesen igaznak tűnik fel legfőbb bizalmasa: Czernin emlékiratának az az állítása, hogy Ferenc Ferdinánd végleges tervet nem dolgozott ki jövődöbéli uralkodására, hanem csak az alapvonalak rajzolódtak ki elméjében. Hány országból lett volna a föderalizált monarchia? ezt csak találgatni lehet. Mindenesetre tévedés az az állítás, hogy a volt trónörökös a dualizmus helyére csak trializmust akart létesíteni, egy nagy délszláv birodalom megteremtése által. Ezt is akarta, de emellett nyilván állami jelleget akart adni Ausztria cseh és lengyel részeinek is.

Czernin nyíltan megírja, hogy Ferenc Ferdinánd gyűlölte a magyarokat, ki nem állhatta Tiszát, de a többi magyar államférfiakat sem és a magyarországi nemzetiségeket favorizálta a magyarság ellenében. Írja, hogy a trónörökös politikája az „élethalál harcot“ jelentette volna a magyar nemzet ellen, melyet nem lehetett volna másképpen semmiféle „észszerű európai csoportosításnak“ megnyerni. Magyarországot a trónörökös egyszerűen fel akarta darabolni. A délszláv részek elszakítása a fentiekből következik, de el lehet gondolni, hogy a szlovákok kívánságának is engedett volna a Cseh-országhoz való kapcsolat irányában. Erdélyt pedig egész bizonyosan Romániához akarta csatolni.

Nagyromániát is természetesen a saját uralma alatt képzelte el. Ez az új államalakulat nevezetesen része lett volna a föderalizált Nagy-Ausztriának. Ezért küldte Ferenc Ferdinánd 1913 okt. 3-án Czernint követnek Bukarestbe, hogy ezt a tervét munkálja. A románok azonban, joggal, saját függetlenségük végveszedelmét látták ebben az akcióban és már 1914-ben az orosz égisze alatt Szerbiához állottak, a trónörökösnek ehhez a kiszemelt másik áldozatához. A trónörökös hadvezére: Conrad vezérkari főnök 1914 márc. 25-én emlékiratot adott be a császárhoz, melyben azt javasolja, hogy Erdélyt Romániának kell adni, azután az ekként megnyert Románia segítségével kell Szerbiát megtámadni. Ez a korlátozott tábornok még korlátozottabb gazdájával együtt azt hitte, hogy büntetlenül lehet ilyen merénylettekkel kísérletezni. Ugyanez a Conrad előzetesen 1913 július 27-én a közös külügyminisztertől Szerbiának a monarchiába való bekebelezését kívánta, amely tervét akkor Stürgkh osztrák és Tisza magyar miniszterelnökök együttes erélyes tiltakozása tudta csak megbuktatni.

Ez a néhány tény is kellően igazolja azt az állításunkat, hogy *a világháború legfőbb bűnöse Ferenc Ferdinánd volt.* Hódító terveinek diszharmónikus indulózenéjébe durrantott bele a Princip revolvere.

Három részből állott tehát a Ferenc Ferdinánd programja: 1. az osztrák nemzetiségeket fel akarta szabadítani, 2. Szerbiát és Romániát meghódítani és 3. Magyarországot felदारabolni. Mindebből a sok törmelékből akarta a Gesamtmonarchie új épületét felemelni. Természetes, hogy programját erőszakkal, államcsíny által valószínűtlen volt meg. Trónra lépése után II. József példája szerint nem koronáztatta volna meg magát, hanem császári rendelettel léptette volna életbe a föderalizált új monarchiát, a magyarokkal pedig fegyverrel számolt volna le. Számított rá, hogy elsősorban Tiszával találja szembe magát, aki *nem a magyar függetlenséget, hanem a dualizmust védte volna vele szemben.*

Ferenc Ferdinánd ezt a nagy tervét Magyarországon burkolt formában kívánta előkészíteni. A személye körül csoportosított titkos társaságot: „műhely”-nek nevezték, melynek tagjai között a legkülönbözőbb elemek foglaltak helyet. Kristóffy, a magyar darabont-kormány belügyminisztere,

maga elbeszéli emlékiratában, hogy ő is tagja volt a műhelynek és hogy mint ennek a magyarellenés, titokzatos szövetségnek főbizalmi embere, innen kapta 1905-ben az utasítást, hogy széleskörű agitációt indítson az általános választójog mellett, melynek segítségével a függetlenségi mozgalmat és a magyar nemzeti eszmét le akarták törni. Régi taktikája ez a bécsi udvarnak. Már 1764-ben Mária Terézia Kollár Ádám-mal könyvet íratott, melyben a jobbágyságot és a nemzetiségeket akarta sorompóba állítani a magyar nemesség nemzeti mozgalma ellen. Kollár a Kristóffy előfutárja. A Kristóffy által alakított választójogi liga magában foglalta a társadalomtudományi társaság radikális tagjait, akik nyilván jóhiszeműleg sorakoztak fel a jogkiterjesztés mellett, talán nem is tudván, hogy milyen titkos célra akarja őket Kristóffy kihasználni. Azután a szociáldemokrata pártot, mely a maga elnyomottságában nyilván kényszerhelyzetben is csatlakozott minden felszabadítást ígérő mozgalomhoz. De megvoltak kapcsolatai a Kristóffy csoportnak a szlovák és román nemzeti-ségi túlzókkal is, akik Ferenc Ferdinánd eszméiért őszintén lelkesedtek. Popovici Aurél román politikus beltagja volt a műhelynek és 1906-ban megjelent művében Ausztriát 9, Magyarországot 6 nemzetiségi tartományra akarta osztani, egy Bécsben székelő központi kormány alatt. Tagja volt Maniu is. Meg volt a kapcsolata a cseh és szlovák politikusokkal is. Renner osztrák szocialista vezér a trónörökös szellemében írt könyvet Ausztria nemzetiségi federalizálásáról. Ferenc Ferdinánd e törekvéseiről József főherceg ezt írja: „Ferenc Ferdinánd minden nemzetiséget nagyra akart nevelni, hogy majdan velük a magyarokat agyoncsaphassa.”

Mindezen eszközök segítségével azonban a trónörökös egy *klerikális-reakciós össz-monarchiát* akart egybeszerkeszteni. Még külpolitikai ideálját is, Czernin szerint, a három (osztrák-német-orosz) császár szent szövetségében látta.

Íme a Tisza erőszakos rendszere a magyar munkásságot és a radikális értelmiség egy szárnyát az abszolút uralomra törekvő Habsburgok táborába szorította bele. Ezek az erők más körülmények közt elhelyezkedtek volna a magyar közélet nyílt területén, míg így az elnyomás titkos akciókra bírta őket,

Károly király átvette Ferenc Ferdinánd embereit: Conradot, Czernint, Lammascht stb. és elfogadta koncepcióját is, azonban a következő megszorításokkal: 1. Nem voltak hódító szándékai Romániával szemben, bár a délszláv birodalomnak, mint láttuk, a monarchia kebelében való felállítása-hoz eleinte még próbált ragaszkodni. 2. Az osztrák föderalizmust, meg akarta valósítani, de Magyarország önállóságát nem támadta meg, minek jeléül magát azonnal magyar királlyá is koronáztatta. 3. Nincsenek bizonyítékaink arra, hogy a délszláv területeket leszámítva, Magyarországból bármit is el akart volna szakítani. 4. A magyarországi nemzetiségeknek a magyarság elleni uszítására sincsenek semmiféle adataink. 5. A magyar függetlenségi mozgalommal szemben nem táplált gyűlöletet és sokkal közelebb állott Károlyi Mihályhoz, mint Tisza Istvánhoz. Általában a magyar nemzet irányában elfogultsággal nem lehet vádolni. 6. Az általános választójogot nem azért kívánta, hogy miként Ferenc Ferdinánd, ennek segítségével zsarnokságot valósítson meg, hanem azért, mert a szociális haladás szükségességéről meg volt győződve és az erre vonatkozó törekvéseket egészen komolyan értékelte. 7. *Megvolt a jószándéka, hogy a magyar függetlenségi gondolatot, a szociális kérdést és a nemzetiségi mozgalmakat harmónikusan fejlessze tovább.*

Ha ezzel a politikával húsz év előtt jutott volna trónra, lehet, hogy egész más fordulatot vesz a történelem és az októberi forradalom történetének megírására most nem lenne alkalom.

Károly belpolitikai intézkedései

Kristóffynak az az állítása, hogy Károly a Ferenc Ferdinánd politikáját elfogadta, lényegében igaznak látszik, mert ennek az iránynak főemberét: Czernint ültette a közös külügyminiszteri székbe, amely a gyakorlatban a monarchia kancellári méltóságával volt egyenlő értékű. Ezt mutatja az a tény is, hogy a Ferenc József életében az egész háború alatt össze nem hívott osztrák parlamentet 1917. április 27-ikén ülésre hívta össze, miáltal az osztrák nemzetiségeket szóhoz juttatta. Nem volt azonban köszönet benne, mert a Reichsrat csakhamar a nemzetiségek szétszakadási törekvéseinek tribünjévé lett, ahonnan a csehek és a délszlávok egyaránt követelték függetlenségüket. A csehek különben 1918.

január 6-iki prágai gyűlésükön már a szlovákokkal való egyesülést és a kettős nemzetnek a béketárgyaláson való önálló képviseltetését is követelték.

Károly császár tehát egészen tehetetlenül állott szemben osztrák népeinek tomboló akaratával, amely tény magyarázza meg azt a tettet, hogy végül is, bár elkésve, 1918 október 16-án kibocsátotta az *Ausztria föderalizálására vonatkozó császári manifesztumot*.

Magyarországon Károly, szintén a Ferenc Ferdinánd hagyományából kiindulva, mindenekelőtt Tiszával számolt le. Ezért 1917 májusban kéziratot intézett Tisza miniszterelnökhöz, melyben az általános választójognak és jelentős szociális reformoknak bevezetését kívánta. Habár Tisza ezt a királyi kéziratot ellenjegyezte, mindjárt utána olyan egyéni nyilatkozatot tett, melyből nyilvánvalóan kitűnt, hogy a király kívánságait nem hajlandó teljesíteni. Ezért a király Tiszát a miniszterelnökségtől 1917 május 23-án felmentette.

Tisza bukása nagy izgalmakat keltett Magyarországon. Az elnyomott erők mozgásba lendültek. A Károlyi vezérlete alatt megalakult választójogi blokk 1917 június 8-án egészen forradalmi jellegű óriási népgyűlést tartott Budapesten, melynek határozatát az éppen ott tartózkodó királynak a főváros polgármestere nyújtotta át. A király az általános választójog programjával nevezte ki miniszterelnökké gr. Esterházy Móricot, aki kormányába bevette az Andrássy-féle alkotmánypártot, az Apponyi-féle függetlenségi pártot, a Vázsonyi-féle demokrata pártot, sőt a Károlyi elnöklete alatti függetlenségi pártot is, mely utóbbinak nevében gr. Batthyány Tivadar egyenesen a király személye körüli miniszerséget vette át. *Nagy feltűnést keltett, hogy erre az egészen bizalmi állásra, melynek a külpolitikára is volt némi befolyása, a németszövetség-ellenes és különbékét követelő függetlenségi párt exponense kapott kinevezést.* Esterházy hivatalosan megjelent a Népszava szerkesztőségében és tárgyalta a szociáldemokrata párttal is, melynek államtitkárságot ajánlott fel. A rendőrileg nyilvántartott mozgalomnak ez volt az első hivatalos elismertetése.

Esterházy lehetetlen parlamenti helyzetbe sodródott, mert ott Tisza szilárdan tartotta az óriási többséget és az

új kormánnyal ellenséges indulattal állott szemben. A gyakorlatlan fiatal miniszterelnök nem is tudta helyét sokáig tartani és azt 1917 augusztus 20-án az öreg, kipróbált Wekerlének adta át.

Wekerle felvette a harcot Tiszával és egyenlőtlen parlamenti küzdelmet folytatott vele 1918 januárjáig, amidőn kénytelen volt lemondását benyújtani. Wekerle ekkor új pártot alakított „48-as alkotmánypárt” néven, amelybe Apponyiek is beléptek. Apponyi szétforgácsoló pártjának egy része azonban Bizony Ákos elnökletével külön maradt. Volt tehát már három függetlenségi frakció, az egyik Károlyival, a másik Apponyival bent a Wekerle-pártban és a harmadik Bizony neve alatt. A második Wekerle-kormány 1918 január 25-én alakult és április 15-ig volt hatalmon. Ebben már nem vállalt tárcát Batthyány, de a Károlyi-párt azért még nem támadta ezt a kormányt sem, mert Wekerle még mindig némi reményt keltett arra nézve, hogy jelentékeny jogkiterjesztést fog hozni a végre tető alá kerülő választói törvényjavaslatban és hogy Tisza ellenállása esetén fel fogja a parlamentet oszlatni. Midőn januárban az élelmezési nehézségek miatt 3 napi általános sztrájk tört ki, ezt Wekerle az általános választójogra is kiterjedő ígéretekkel szerelte le.

Ámde Wekerle, miként első koalíciós miniszterelnöksége idején, most is megszegte ígéreteit és elárulta programját. Mikor 1918 május 5-én húsz napi interregnum után megalakította harmadik kormányát, melyet már csak az októberi forradalom söpört el, már akkor megpaktált Tiszával és teljesen ennek a szívósan kitartó, megingathatlan erélyű politikusnak járszalagára adta magát. Wekerle nem bírta tovább a parlamenti többség nélküli kormányzást. Mivel pedig házfelosztáshoz nem mert nyúlni a háború alatt, elvekre való minden tekintet nélkül a kényelmes megoldást választotta és összefogott Tiszával.

Közben 1918 április 18-án az ántánt által perfidül közzétett két Sixtusi „császárlévé” miatt, Károly összeütközésbe került Czerninnel, aki lemondott a külügyminiszerségről és Károly kénytelen volt erre a helyre Buriánt: Tisza bizalmi emberét visszaállítani.

Tisza tehát egy évi szívós, konok, hallgatag küzdelem után minden vonalon győzött. Övé volt a hatalom Wekerle

útján a belpolitikában és Burián útján a külpolitikában. Szegény Károly király 1918 májusában azon vette magát észre, hogy az új orientáció helyett ismét visszacsuszott a régi platformra és egész uralkodása ismét Tisza végzettszerű befolyása alá került.

A harmadik Wekerle-kormány már egészen reakciós színezetet öltött. Apponyi is kimaradt belőle és a főerőségek benne herceg Windischgaetz Lajos és báró Sztterényi József voltak, akiknek üzleti szelleme még riasztóbb hatást gyakorolt az amúgy is elképedt magyar közvéleményre. A néptömegek pedig ismét kijátszva érezték magukat.

A király által ünnepélyesen megígért általános választójog és szociális reformok helyett kaptak egy torz választói törvényt, telve sötét szellemmel és a szociális reformok helyett visszakapták Tisza jólismert uralmát. Az erős kéz is visszajött Tiszával. Június közepén sztrájk ütött ki a budapesti állami gépgyárban. Közéjük lövetnek, mire 4 halott és sok sebesült marad a helyszínén.

A magyar politikai helyzet tehát 1918 októberében, a forradalom első hullámverésekor következő volt. *A parlamenti többség: Tisza munkapártja támogatja és egyben irányítja a Wekerle-kormányt, mely a csekély taglétszámú „48-as alkotmánypárt”-ból alakult ugyan, de teljesen Tisza kegyelméből és az ő utasításai szerint tengette életét.* Az 1910-es választásokon bekerült kb. 100 függelenségi képviselő pedig négy frakcióra szakadozott immár. A többség a „48-as alkotmánypártból” Apponyival kilépett és egészen lehetetlen helyzetben várta a fejleményeket, egy töredék Bizony elnöklete alatt súlyban egészen jelentéktelennek bizonyult, egy másik töredék Wekerlével maradt, végül csak mintegy 20 képviselő követte Károlyi Mihályt az évszázados ősi függetlenségi program radikális követelése terén.

A széles néprétegek pedig a nyomorúság és elkeseredés állapotában várták a forradalmat. A szociáldemokrata párt, parlamenten kívülisége folytán, különösen hajlamosnak látszott a legszélsőbb állásfoglalásra is. Nem alaptalanul jelentette ki a parlamentben Andrássy, hogy az a bánásmód, melyben a Wekerle-csoport a munkásságot részesítette, könnyen lehet forradalom létrehozója. Garami szerint ekkor esett először szó a parlamentben a forradalomról.

7. Károlyi Mihály akciója.

Az akció egyéni jellege

Az októberi események három nagy alakjának sorrendjét az érkezés időpontja szerint állapítottuk meg. Először Tisza volt a teljeshatalmú úr, utána Károly próbálta az iniciatívát magához ragadni, de egyszer csak arra eszmélt rá, hogy az ország sorsának intézése ismét a Tisza végzetes hatalma alatt áll. Végül jött Károlyi, kinek az volt a történelmi rendeltetése, hogy megbuktassa Tiszát is, Károly királyt is. *A fellángoló forradalom csakugyan Tiszát megölte, Károly királyt elűzte és Károlyi Mihályt az államfői székbe emelte.*

Az októberi forradalom három eszmei tényezőjének szempontjából a három nagy személyiség a következő megoldást óhajtott. Tisza úgy a függetlenségi eszmét, mint a szociális mozgalmat, valamint a nemzetiségi kérdést is egyaránt erőszakkal kezelte. Változatlanul fenn akarta tartani a dualizmust, végsőkéig ellenezte és akadályozta az általános választójogot, nem tűrt változtatást az ország feudális és antiszociális berendezésén és nem kívánt jogokat adni a nemzetiségeknek. Károly király óhajtott volna a *valamelyes békés előbbre vitelét* a magyar függetlenségi eszmének az általa tervezett osztrák föderalizmussal összeegyeztetve, de hogy miként, erre nézve semmi határozott elgondolása sem neki, sem környezetének nem volt; őszintén kívánta az általános választójogot és a szociális reformmunkát, úgy amiként 1917 áprilisban Tiszához intézett kéziratában nem színlelésből és nem félrevezetési szándékból, hanem egészen meggyőződészerűen, becsületesen megírta; végül volt érzéke a magyarországi nemzetiségi kérdéshez is, bár errenézve sem volt ideje és alkalma határozott programnak felállítására. Úgy jelölhetnénk meg a Károly király politikáját, hogy minden irányban *jóakarátú kísérletezgetésre* árult el hajlandóságot.

Forradalmi erővel jött azután a harmadik politikus: Károlyi Mihály, akinek egészen más koncepciója volt, nemcsak mint Tiszának és a királynak, hanem mint a korabeli összes többi magyar pártvezérnek, ideszámítva Andrássyt, Apponyit is. Károlyi a három eszmei tényezőt teljes egységbe foglalva, együtt és egyszerre akarta radikálisan megoldani.

Károlyi koncepciója

Károlyi Mihály így adja meg emlékiratában az ő forradalmi programját: „Egybekapcsolni a nemzeti ügyet a demokrácia gondolatával“. Ez az első pont. A második pont, ami az előbbivel azonos: „vissza 48-hoz!“ E kettőn felül harmadik programmpontja: az emigrációs Kossuth nemzetiségi politikája, a megbékülés, a szlávbarát politika és a dunai konföderáció. „Antihabsburgizmus, antifeudalizmus és szlávbarátság: a magyar függetlenségnek csak ez a három pont adhatja meg az eszmei tartalmat. Ez közjogi program, szociális program és külpolitikai program egyben.“ Ezeket mind együtt és egyszerre követelte, okulva azon, hogy 1905-ben a darabont-kormány (Ferenc Ferdinánd utasítására) a 48-as gondolat egyik részét: a demokráciát játszotta ki a másik része: a függetlenség ellen.

Károlyi Mihálynak ez az utólagos rövid összefoglalása kifejezi az ő októberi elveit, azonban anachronizmus volna azt állítani, hogy ezek az eszmék már elinduláskor ugyanolyan kicsiszolt állapotban voltak meg benne, mint az októberi forradalom idején. Az eszmék kibontakozásának és fejlődésének menetét alább ösmertetni fogjuk, most csak nagy általánosságban jegyezzük meg a következőket.

1. A függetlenségi eszme

Mikor Károlyi Mihály 1913-ban az egyesült nagy függetlenségi párt élére állott és amidőn 1916-ban a párt egy töredékével új mozgalmat kezdeményezett, *sem ő, sem pártja még nem állott az antihabsburgizmus alapján*. A párt programja régtől fogva *a perszonális unió* volt, tehát még Ausztriával sem akart minden kapcsolatot megszakítani, annyival kevésbé akarta a dinasztíát detronizálni.

Még a francia-orosz szövetséghez való közeledés is elképzelhető lett volna úgy, hogy nemcsak Magyarország, hanem az egész monarchia rálép erre az útra, szakítván a német orientációval.

Az elindulás radikális jellege azonban már magában foglalta a további fejlődés bizonyosságát. Nyilvánvaló volt, hogy a perszonális unió helyett az Ausztriával való teljes szakítás fog bekövetkezni és hogy ez a szakítás magával fogja hozni

a dinasztától való elfordulást is. Károlyi Mihály azonban előbb megkísérelte a megoldást békés megegyezéses alapon és nem rajta állott, hogy ez a szándéka nem sikerült.

2. A szociális gondolat

E tekintetben még fokozottabb fejlődéssel állunk szemben. A függetlenségi párt a világháború alatt folyton követelte ugyan az általános választójogot, hangoztatta a föld-reformot és a szociális reformokat, azonban az a radikális program, mely az októberi forradalomban lángot vetett, kezdetben nyilván sokkal szelídebb formában kívánt érvényesülni. Forradalom nélkül, békés reformmal, nyilván enyhébb föld-osztási tervezet alakult volna ki, a vállalatok szociálizálásának követelése helyett is megelégedtek volna a revíziós átmeneti megoldással, stb. Maga Károlyi Mihály 1923-ban megjelent emlékiratában már szocialistának vallja magát, azonban még az októberi forradalom végén sem volt az, annál kevésbé a háború során. A később bekövetkezett események sodró árja ragadta magával őt mindinkább tovább.

Emlékiratának elején két vádat emel önmaga ellen. Az egyik az, hogy 1914-ben, mikor Amerikából Franciaországba érkezett, nem maradt kint külföldön és nem vette fel ott kint a küzdelmét az ország függetlenségéért; a másik az, hogy mikor már látta, hogy az a világ: „a rang és jólét világa“, melyben addig élt, nem az ő világa, — nem vonta le ebből rögtön a konzekvenciákat, hanem elaltatta lelkiismeretét. Szerintünk egyik miatt sincsen oka magát vádolni. Hazajövele annyira természetes cselekedet volt, hogy legfeljebb csak utóbb, a már változott viszonyok közt tűnik fel ez hibának, de sohasem szabad egy később kialakult helyzetből régmúlt időre visszakövetkeztetni. Az pedig, hogy az ő lelki átalakulása fokozatosan ment végbe, még természetesebb dolog. Sokat kell az embernek előbb tapasztalnia, kísérletezgetnie és szenvednie, míg végül az étellel és a világgal tisztába jön és míg a letisztult végső állásponthoz elérkezik.

3. A nemzetiségi kérdés

Ha 1913-ban, sőt 1916-ban azt mondták volna Károlyi Mihálynak, hogy adjon területi autonómiát a magyarországi nemzetiségeknek, valószínűleg megdöbbszent volna ettől a

gondolattól. Hiszen még a nemzetiségi kérdés legradikálisabb politikusa: Jászi is, még 1918-ban megjelent könyvében sem gondolt Magyarországnak tartományokra való tagolására, habár a nemzetiségeknek ezenkívül minden jogot követelt és megadott.

Más volt a közszellem, más volt az általános mentalitás, amelynek mindenki bizonyos mértékig hatása alá szokott kerülni. Sőt a nemzetiségi kérdésnek fontossága és az ország sorsára való döntő jelentősége még 1918 októberében sem jelentkezett a maga irtózatos méreteivel. Nem állott az előtérben. Károlyi Mihály nyilván a nemzetiségekkel való meg egyezés megértő álláspontján állott régtől fogva, de későbbi programját az idő, a viszonyok kényszerítő hatása érlelte ki. Pártja és a magyar függetlenségi közvélemény pedig még az októberi forradalom idején is csak akkor értette meg, hogy miről van szó, midőn az ántánt irányítása mellett megkezdődött a megszállás. Az emberek, még az eléggé világosfejük sem akarták elhinni, hogy az ezeréves ország fel darabolása lehetséges legyen.

Az akció fokozódó menete

Károlyi Mihály a háború két első évében várakozott és keveset szerepelt. Már 1914. év végén egy parlamenti felszólalásában követelte ugyan az általános választójogot, de inkább csak annak jeléül, hogy elveit nem változtatta meg. Még a háború legelején, hazajövetele után, szemrehányást tett Apponyinak, amiért a háború bejelentését a függetlenségi párt nevében, a parlament és az ország nyílt színe előtt az örvendező híres „végrel” csatakiáltással üdvözölte, azonban egyelőre nem volt aktuális a háború ellen állást foglalnia. A háborús örület vadul tomboló szenvedélyeivel szemben legfeljebb gúnykacajjal fogadott, hiábavaló tiltakozást lehetett volna bejelenteni.

Az emberek azonban 1916 nyarára kezdtek józanodni és a háborús terror alábbhagyott. Ekkor jött el az ideje, hogy Károlyi Mihály újra akcióhoz kezdjen. A kilépés indokául egy belső pártügyet ragadott meg. Andrássy, aki világéletében mindig külügyminiszter szeretett volna lenni, hogy atyja nyomdokaiba léphessen, — szokott intrikájával rábeszélte a jóhiszemű Apponyit egy Károlyi háta mögötti sakkhúzás megtételére. Andrássy és Tisza pártközi külügyi tanácsot

létesítettek, mely a külügyminiszterrel együtt ellenőrizte volna a monarchia külpolitikáját. Ebbe a függetlenségi pártot Apponyi rábírására belevitték, ravaszul kiszámítva akkor, midőn a párt ügyvezető elnöke: Károlyi éppen külföldön tartózkodott. Károlyi hazaérkezvén, helytelenítette a történeteket, mert nyilván látta, hogy a külügyi tanácsba belépés, a háborús felelősség bizonyos mérvű vállalását jelentette. Ezért Károlyi Mihály a párt meghozott határozata elleni tiltakozás címén, a németbarát vizekre usztatott pártból kilépett. Vele léptek ki Justh Gyula, Holló Lajos, gróf Batthyány Tivadar, Lovászy Márton, gróf Károlyi József, gróf Esterházy Mihály, Hock János, Urmánczy Nándor, gróf Batthyány Pál, Ráth Endre, Fernbach Károly, Lähne Hugó, Kobek Kornél, Polónyi Dezső és még többen, összesen 25-en.

Az új függetlenségi és 48-as párt, melyet ettől kezdve rövidség okából állandóan Károlyi-pártnak neveztek, 1916 július 18-án tette közzé programját, melynek főbb pontjai ezek: hódítás nélküli, szilárd jogra alapított béke, sajtó-, egyesülési, gyülekezési szabadság, általános titkos választójog, szóval demokrácia, továbbá mélyreható földbirtok-reform, általában szociális reformok.

Károlyi Mihály legfőbb programja azonban a *külpolitikai orientációnak megváltoztatása, a német szövetségtől való elfordulás és a külön béke sürgős megkötése* volt. Vakmerő lépés az akkor még győzhetlennek látszó német világhatalommal szemben. De bátorság kellett a militarista túlzások tobzódása közt a békéről is beszélni. Már pedig Károlyi Mihály egész programjának élére a békekövetelést állította. Azt írja emlékiratában, hogy „forró szívvel, hideg ésszel magáévá tette a pacifizmust, még pedig a forradalmi pacifizmust”. E kissé anachronisztikus kijelentés mögött az a valóság, hogy ez a mozgalom akkor még nem volt forradalmi, ámde, hogy már benne lappangott a forradalmi dinamika, azt nem lehet elvitatni.

Ellenezte Károlyi a korlátlan buvárhajóharcot is, melyet Tisza 1917 február 4-én jelentett be az országgyűlésen és melyhez az ellenzék összes többi vezére, így Apponyi és Andrássy is hozzájárultak. Károlyi kicsiny pártjával, magára maradt.

Az új függetlenségi pártnak akkor kezdett felvirradni, mikor Károly király, aki maga is a béke embere volt, meg-

kezdte akcióját. A Károlyi Mihály pacifizmusa tudott volna békés és forradalom nélküli is lenni, mert a király és a gróf eleinte egészen jól megértették egymást. Károlyi Mihály első audienciája 1917 március 22-én folyt le a királynál, aki másnap fogadta Sixtus herceget titkos békeakciója során. Mikor pedig Tiszát elbocsátotta, Károlyi Mihályt május 25-én ismét kihallgatáson fogadta a király, a többi meghívott politikusok sorában.

A király 1917 június 8-án érkezett Budapestre a miniszterválság megoldása végett. Ezt megelőzőleg két nappal alakult meg a baloldali pártokból a már említett választójogi blokk, melynek programja azonban az általános választójogon kívül, nyilván Károlyi Mihály befolyására és a király akciójának támogatása végett, magában foglalta a hódítás és hadikárpótlás nélküli béke mielőbbi megkötésének követelését is. A blokk által megtartott monstre-népgyűlés éle Tisza parlamenti többsége ellen irányult és kifejezetten a király dolgát könnyítette meg, aki erre támaszkodva, vígan nevezhette ki a gróf Esterházy Móric kormányát. Ebben hosszús tárgyalások után nem maga Károlyi Mihály vállalt tárcát, habár eredetileg ez a megoldás látszott kívánatosnak, hanem helyette a párt alelnöke: gróf Batthyány Tivadar.

Különös kavargása ez az eseményeknek. A *Habsburg-uralkodó egyetért a függetlenségi népvézerrel és bár külön utakon, mindkettő ugyanazon cél felé tör.* Ez magyarázza meg, hogy Károlyi Mihály és pártja támogatta az Esterházy és a két első Wekerle-kormányt, melyektől a király irányítása és kezessége alapján úgy a békét, mint az ország demokratizálását méltán lehetett várni. A *választójog alapelveiben minden párt megállapodott, a parlament többségét szilárdan tartó Tiszát kivéve.* Mikor azonban Wekerle megpaktált Tiszával és 1918 május 5-én megalakította harmadik, most már teljesen reakciós színezetű kormányát, nyilvánvalóvá lett, hogy a demokratikus választójog ismét kútba esett. *Pedig a Wekerle és az ellenzék között létrejött meg egyezés értelmében nem is lett volna általános a választójog, úgy, hogy azt némi jószándékkal még Tisza is elfogadhatta volna.* Wekerle szöszegése most már a demokratikus fejlődés lehetőségét meghiusította. Tisza bizalmi emberének, Buriánnak közös külügyminiszterré történt kinevezése pedig a béke iránti törekvéseket tette nagyon is illuzóriusakká. Ezért

Károlyi Mihály és pártja 1918 májusában, eddigi lekötöttségéből kimenekülve, szabad kezét visszanyerte és most már a csúfos becsapás elkéséserítő indulatától is fűtve, még erőteljebben indította meg akcióját, úgy az általános választójogért, mint a békéért.

Eközben kiderült, hogy Budapesten egy Konsten nevű német őrnagy, gyanus egyéniség, a német kémszervezet hírszerző tisztje, Károlyi Mihály ellen a magyar hatóságok segítségével titkos kémkedést folytat és hogy a baloldali bloktól a reakció felé eltávolodott Vázsonyi volt igazságügyminiszter Károlyinak letartóztatását tervezte volt. Óriási botrány tört ki a parlamentben, midőn 1918 május 11-én Urmánczy Nándor, május 14-én pedig Juhász Nagy Sándor függetlenségi képviselők támadták emiatt a kormányt az országgyűlésen. Utóbbi bejelentette Károlyi Mihály mentelmi jogának megsértését, amely egyúttal Magyarország mentelmi jogának is sérelme volt, mert egy idegen hatalom alkalmazottja beavatkozott a belső ügyek intézésébe.

Május 15-én Károlyi Mihály beszédet mondott az országgyűlésen és nyíltan állást foglalt a német-szövetség tervezett mélyítése ellen. Ebben a békének nagy akadályát látja. Magyarországnak nem érdeke, hogy magát már a háború folyama alatt a németeknek lekösse. Védte Károly királyt a Sixtusi levelek miatt akkor ellene intézett támadásokkal szemben. Ezeket a támadásokat a királyné személyére is kiterjesztette a minden alap nélküli, buta rágalmazás és rémhírterjesztés, úgy, hogy ezt a méltatlan eljárást a magyar miniszterelnök július 4-én a Házban kénytelen volt megbélyegezni, míg Seidler osztrák miniszterelnök otthon helyezett kilátásba szigorú megtorlást a fecsegők ellen.

A háború végvonaglásai közepette 1918 nyarán a magyar országgyűlés azzal töltötte idejét, hogy kánikulai unalomban tárgyalta a Wekerle-kormány választójogi javaslatát, melyet a Tiszával kötött paktum reakcióssá faragott le. A vita során, július 2-án felszólalt Károlyi Mihály, aki kijelentette, hogy a magyar parlamentnek semmi érzéke sincsen a demokrácia iránt, amint ezt ez a javaslat is igazolja. Támadta Wekerlét, hogy a kötött pártközi megegyezést megszegte. A konzervatív urak majd siratni fogják, amiért elejtették az eredeti szélesebbkörű, kompromisszumos javaslatot,

melyben úgy a függetlenségi, mint a szocialista párt is a kormánnyal megegyezett volt. Most majd keserűség fogja eltölteni a kijátszott tömegeket. Most már nem kell kompromisszum! Ő és pártja küzdeni fog az általános, egyenlő, titkos, nőkre is kiterjedő választójogért.

A vezérlete alatti függetlenségi párt tagjai parlamentben és népgyűléseken hirdették ugyanezeket az eszméket. A demokrácián kívül nyíltan hangoztatták a megegyezéssel béke szükségét is, mert az egyik oldalon ántánt-győzelem esetén a szétdarabolás, a másik oldalon német győzelem esetén a gazdasági elnyomás következik be.

Károlyi Mihály 1918 július 14-én a félegyházi népgyűlésen mondott beszédében hevesen kikelt az ellen a Wekerle által támogatott törekvés ellen, hogy a monarchiát gazdasági egységbe olvasszák a német birodalommal. Ez a veszedelem egészen komolyan fenyegetett. Azt akarjuk, — mondotta Károlyi a tömeg lelkesedése között, — hogy katonailag, politikailag, gazdaságilag, pénzügyileg teljesen független legyen Magyarország és ne legyen gyarmata se egyik, se másik államnak. A német szövetség lehetetlenné teszi összes erőinknek a magunk részéről való kihasználását, olcsón elveszi terményeinket, megakadályozza iparunk fejlődését. Majd ismét követelte a megegyezéssel és intézményes békét.

Ezek a megmozdulások nem zavartak sok vizet. De időközben olyan események kezdődtek a harctereken, melyeknek hatása alatt a Károlyi Mihály mozgalma elképzelhetetlen méretűre dagadt fel.

8. Döntő vereségek érlelik a forradalmat

A kocka fordulása

Az első világháborúban a központi hatalmak, de csak mindenkor német vezetés alatt, óriási diadalmakat arattak. Egyedül a német hadsereg küzdötte ki a kezdeti győzelmeiket Franciaországban és Belgiumban, míg azután a marne-i csata (1914 szept. 5—12) meg nem állította az eredetileg döntőnek látszott diadalmenetet. Ugyancsak a német hadsereg győzte le az oroszokat a tannenbergi és mazuri csatákban (1914 aug. 23—szept. 15). Német vezetés alatt ment végbe a híres gorlicei áttörés (1915 május 8), valamint a szerb, majd a román hadsereg megsemmisítése is.

Mikor 1918-ban a háború ötödik évébe lépett, látszólag a központi hatalmak voltak felül. A keleti fronton véglegesítették a győzelmet az 1918 februárban az ukrán köztársasággal, márciusban az orosz szovjettel és májusban Romániával megkötött különbékék. Most már a német sereg főerejét a nyugati frontra összpontosíthatta, amely mellett kevésbé fontosnak tűnt fel a többi front, így az olasz, a balkáni és a török.

Közben azonban az ántánt óriási hadseregeket képezett ki és vont össze a francia-belga frontra. A Britbirodalom és az északamerikai Egyesült Államok szállították oda a tömegtelen katonát és hadiszert s a még mindig virágában levő francia hadsereggel együtt készültek a döntő támadásra. A velük szemben álló német hadsereg, hiába tudta most már tartalékait keletről erre a harctérre dobni, számbelileg gyöngébb, felszerelésre alulmaradó, ellátásra szegényebb és útüherőre nézve fáradtabb volt. A kockának tehát meg kellett fordulnia.

A nagy történelmi hazugság

Önismeretre és beismerésre képtelen katonák és rossz-hiszemű propagandista politikusok vitték bele a köztudatba azt a valótlanyságot, hogy a győzhetetlen német és osztrák-magyar hadseregek csatát nem vesztek soha, hanem a hátmögötti ország (Hinterland) felbomlása és árulása csavarta ki kezükből a diadalmas fegyvert.

Ezzel szemben az az igazság, hogy a kezdeti nagy győzelmek után megfordult a hadiszerecse és 1918 júniusától novemberéig, tehát az utolsó félév alatt, előbb a német hadsereg, azután a balkáni (főleg bolgár) hadsereg, majd a török hadsereg és nem kevésbé az osztrák-magyar hadsereg, *künt a harctereken, rendes ütközetekben döntő vereségeket szenvedett.*

Sőt megfordítva van az igazság. *Nem a belső front zülése és árulása bomlasztotta fel a hadsereget, hanem a hadsereg harctéri vereségei züllesztették le és bomlasztották fel otthon a belső frontot.*

Nem vitás, hogy a belső és a harctéri front mindenkor a legszorosabb kölcsönhatásban áll egymással. Nyilvánvaló, hogy a hosszú háború okozta nyomorúság, kimerülés, a sok szenvedés a belső frontot kikezdte és erjedésbe hozta. Tagad-

hatatlan, hogy ennek kedvezőtlen hatása a hadi fronton is érezhetővé vált. De nem emiatt szenvedett vereséget a hadsereg, hanem azért, mert az ellenségnél gyengébbnek bizonyult, mert túlerővel állott szemben, mert rosszabbul volt felszerelve, mert nem volt jól ellátva, mert ki volt merülve. Annyira, hogy a háborúnak el kellett vesznie akkor is, ha a hátulsó országrész sziklaszilárdan kitartott volna (is). Ezek a harctéri vereségek azután visszahatottak a belső frontra és ott az addigi csöndes erjedésből, vagy elfojtott forrongásból kirobbantották a nyílt lázadást, a féket tépő forradalmat.

Győzött volna csak Hindenburg a nyugati fronton, foglalta volna csak el Párist, vonult volna csak be az osztrák-magyar ármádia legalább Milánóba, "kérdjük: lett volna-e itthon forradalom? Ehelyett a német hadsereg vonult vissza, vereségei a napilapok közlései nyomán mindenki által tudottak voltak, a bolgár front feloszlott, a török hadsereg megsemmisült és végül az osztrák-magyar hadsereg szenvedte el kudarcokban gazdag pályájának egyik legirtózatosabb, megsemmisítő döntő vereségét.

Mindez az októberi forradalom kitörése előtt.

Augusztus 8: „der schwarze Tag“

Ludendorff tábornok, a német hadsereg főszállásmestere, a fővezérnek: Hindenburgnak jobbkeze, a hadműveletek tulajdonképeni irányítója, egyben a német háborús párt és közvélemény vezére, nyíltan elbeszéli emlékiratában, hogy már 1917 januárjában „emberben és hadianyagban nagy ellenséges túlsúly“ volt, míg a központi hatalmak „lényegesen alulmaradtak“. Ettől kezdve ez a helyzet állandóan súlyosodott.

1918 tavaszán a központi hatalmak két fronton egyszerre támadtak, hogy ezzel az utolsó nagy nekirohanással a győzelmet kicsikarják. Majdnem egyidőben indultak rohamra a németek a francia fronton és az osztrák-magyar hadsereg az olasz fronton.

Hindenburg egymásután öt nagy offenzívát folytatott le a remélt siker nélkül. A 6-ik offenzíva megkezdésére már nem volt ideje, mert az ántánt-hadseregek fővezére: Foch tábornok, 1918 július 18-án hatalmas ellentámadásba lendült

és kezdetét vette a második marnei csata. A hadtörténeti írók eleven színekkel festik: miként rontott neki Foch tankok százaival, minden tüzérségi előkészítés nélkül a németeknek, akiket a Marne déli partjáról az északira üzött vissza. Ezzel halomra döntötte Hindenburg haditerveit.

Az ántánt a második nagy offenzívát augusztus 8-án indította. Ludendorff komor hangulatú leírást ad erről az ütközetről. Reggel sűrű ködben fogtak a támadáshoz a rohamozó ausztráliaiak, kanadaiak és franciák. Ludendorff mindjárt észrevette, hogy az ellenség fölényben van és a németek hanyatlása megkezdődött. Megírja, hogy ugyanezt Foch és vezérkara is észrevette. A hadvezérek ekkor jöttek tudatára az igazi erőviszonyoknak. *Augusztus 8-án mind a két fél látta már a végkimenetelt.* A német hadijelentés kénytelen volt beismerni, hogy az ellenség széles területen behatolt a német vonalakba, ami mindenfelé nagy ijedelmet okozott, különösen Bécsben, írja Ludendorff.

Augusztus 8-át Ludendorff a német hadsereg „fekete napja”-nak (der schwarze Tag) nevezi.

Augusztus 8-ától kezdve a német hadsereg állandóan hátrált. A Foch marsall vezérlete alatti 12 hadsereg a németek 9 hadseregét 300 km-es fronton „folytonosan verte”, — mondja az egyébként a németek javára elfogult Rubint tábornok, hadtörténeti író. Az öreg Hindenburg 1918 augusztus 14-én kijelentette a spaa-i főhadiszállásra ellátogatott Károly király és Burián előtt, hogy a háborút már megnyerte az ántánt, melynek nagy emberfölénye kibírhatalná vált. A hadtörténet azt írja, hogy 6 millió ántánt katonával csak 3 millió német állott szemben a nyugati fronton, nem is szólva a hadianyagban mutatkozott nyomasztó túlsúlyról. A németek által még nem gyártott tankot az ántánt ekkor alkalmazta először nagyobb tömegekben, légiereje is sokkal hatalmasabb volt. Az amerikaiak megdöbbentő iramban érkeztek az európai földrészre és augusztusban már 1,145.000 katonájuk harcolt Franciaországban, de havonta 300—400.000 ember özönlött nyomukba, ami a nagy garral bejelentett német buvárhajó-harc teljes kudarcát jelentette. Szeptember végéig a folytonos, bár rendszeres kéthavi visszavonulás során a németek 248.494 hadifoglyot veszítettek.

Szeptember 26-án kezdte meg Foch a világtörténelemnek addig legnagyobb csatáját, amely méreteire nézve relative a catalaunumi ütközetre emlékeztet. Egyszerre 100 hadosztályt zúdított az ellenségre teljes eredménnyel.

Ludendorff meghatottan írja le, hogy szeptember 28-án d. u. 6 órakor meglátogatta Hindenburgot. Közölte vele elgondolásait a fegyverszüneti és békeajánlatra vonatkozóan. „Megindultan hallgatta a tábornagy a szavakat. Ő is ugyanezeket gondolta. Megszorították egymás kezét, mint olyan férfiak, akik szerettükettették sírba s akik barátok akarnak maradni nemcsak a jó, hanem a nehéz órákban is.” Ludendorff azt is elismeri, hogy már akkor több német hadosztály megtagadta a szolgálatot, ami természetesnek látszik; hiszen a vereség meg szokta lazítani a fegyelmet. Ludendorff a vereség beismerése mellett javasolta szeptember 29-én a békétárgyalások megkezdését, melyeknek előkészítését egyébként Vilmos császár már augusztus 14-én elrendelte.

Ezekután kérdezzük, hogy hol van az a vakmerő, aki még mindig meri állítani, hogy a győzelmes német hadsereg kezéből a belső front árulása csavarta ki a győvert?

Mit tudott Magyarország a német vereségekről?

Felelet: *mindent!* Ha azt keressük, hogy a harctéri döntő vereségek miként termelték ki a magyar forradalmat, akkor nem elégedhetünk meg annak felderítésével, hogy ezekben a sorsdöntő időkben tényleg mi történt, hanem ennél ebből a szempontból talán még fontosabb azt a másik körülményt is tisztáznunk kell, hogy miként volt a közönség informálva ezekről az eseményekről?

A háborús cenzura aránylagos enyhesége következtében a magyar lapok egészen nyíltan írhattak a harctéri eseményekről és meg kell adni, hogy Ludendorff, aki mint főszállásmester a hivatalos hadijelentéseket kiadta, eléggé leplezetlenül beismerte a valóságot.

Már július 21-én minden magyar ujság megírta, hogy a második marne-i csata elveszett és a németek e végzettszerű folyónak déli partjáról az északra huzódtak vissza. Július 29-én olvasta a magyar közönség, hogy Ludendorff a folyó partjáról való további visszavonulást jelenti be. Ugyancsak július végén közlik Ludendorffnak egy interjura adott nyilat-

kozatát, hogy „ezúttal nem járt sikerrel stratégiai tervünk.” Az augusztus 6-iki magyar lapok leadják a hivatalos francia hadijelentést, melyben „diadalmenetről” és „felszabadításról” áradoznak. Ugyanakkor közlik a magyar lapok Churchill angol miniszternek (a második világháború vaskezű miniszterelnökének) választóíhoz intézett nyíltlevelét, mely szerint „az egész világ Németország ellen vonul” és „győzni fogunk!” — Majd megírják, hogy Lloyd George kiáltványa, György angol király és Wilson elnök egymást üdvözlő táviratváltása közeli győzelemről beszél. A magyar lapok nagy címekkel, hosszú cikkekben közlik Lloyd George, Balfour ujjongó beszédeit: biztos győzelem, a német militarizmus veresége, stb. címek alatt.

Ugyancsak a magyar hírlapok (kivétel nélkül) közölték a német illetékes katonai hely becsületes, őszinte, beismerő nyilatkozatát: „Nem ámtjuk magunkat azzal, hogy a Somme és az Avre között nem szenvedtünk vereséget. Jelentékeny veszteséget szenvedtünk hadifoglyokban és ágyúknban. Tudatában vagyunk a helyzet komolyságának.”

Ludendorff őszinte hadijelentései nyomán az akkori magyar lapokban a következő nagy címek láttak napvilágot: Szept. 4.: „Az angolok az Arras-Cambrai úton benyomták a német vonalakat”. Szept. 6.: „A németek folytatják visszavonulásukat.” Szept. 8.: „A németek visszavonulása. A franciák átkeltek a Somme-on”. Szept. 10.: „A németek visszavonultak a Hindenburg-vonalakba. Mindenütt új állásaikban vannak.” Szept. 29.: „Az ántánt nagy előhaladása nyugaton.” Okt. 4.: „Újabb nagy ántánt győzelem Franciaországban.” Okt. 5.: „A Hindenburg-vonalat teljesen áttörték”. Okt. 6.: „Amerikai csapatok az olasz fronton”. Okt. 13.: „Tankok döntötték el a világháborút.”

Csak a strucc nem vett ezekről a világszerte szétkürtölt tényekről tudomást.

Komoly helyzet az olasz fronton

Bár sem méreteire, sem intenzitására, sem jelentőségére nem közelítette meg a németek vereségét az osztrák-magyar hadsereg kudarca az olasz fronton, azért ennek hatását sem lehet lekicsinyelni. Sőt mivel magyar katonákról volt szó, a hazai közvéleményre a német híreknél is mélyebben és megdöbbentőbben hatott.

A német támadással egyidejűleg készítették elő az osztrák-magyar hadsereg offenzíváját is, mely a Piave mellett június végéig zajlott le. Az ütközet elveszett. A megáradt folyón átkergetett osztrák-magyar hadsereg a visszavonuláskor nagy ember- és anyag-veszteséget szenvedett. Julier hadtörténeti író szerint a veszteség 150.000 főre rugott, de *„ezenfelül a győzelembe vetett hitet és reményt is elvesztettük.”*

Ez a piavei csatavesztés Magyarországon roppant nagy visszhangot keltett. Hangos volt az ország a felháborodástól. A közvélemény a katasztrófában külön magyar nemzeti sérelmeket is látott. Az országgyűlésen Urmánczy Nándor interpellált: A júniusban lezajlott piavei offenzívában vereséget szenvedtünk. *„Az osztrák hadvezetőséget sprengolni kell!”* Miért pazarolják a magyar vért?

Mutatta a helyzet súlyosságát, hogy a császár- király Conrad tábornokot július 15-én saját kérelmére felmentette a tiroli csapatok parancsnoksága alul. Félhivatalos magyarázat szerint: *„Ezek a harcok nem úgy végződtek, ahogyan ő remélte.”* Ez bírta rá az öreg katonát a visszavonulásra. Imé a „nagy hadvezér“ verten távozik a szereplés mezejéről. A cs. és kir. sajtóhadiszállás pedig július 27-én közlésezi, hogy a piavei offenzíva terveit árulók közölték az ellenséggel, kik közül néhány nevet fel is említ.

A francia marne-i és az olasz piavei vereségek vajjon nem inkább izgatták-e itthon a belső frontot, mint amilyen hatást gyakorolt a belső front nyugtalansága a hadszíntérre? De hatásuk még végzetesebb volt a Balkán helyzetére. Dr. Szabó László okos könyvében, melynek címe: „Mi okozta az összeomlást és a forradalmakat?” a következőket írja: „A németeket megverték, sőt nagyon is megverték, jobban, mint az ántánt, győzelmeinek napjaiban, képzelte. A bolgár és a török front összeomlása, nem volt oka a katasztrófának, mert Hindenburg és Ludendorff nyíltan és félremagyarázhatlan módon megvallja, hogy a németek döntő veresége már 5 héttel előbb bekövetkezett.”

A bolgár front feloszlik

Franchet.d'Esperey tábornok, a balkáni szövetséges haderők parancsnoka, kinek vezérsége alatt francia, angol, színes, szerb és görög csapatok állottak, 1918 szept. 20-án 20 hadosztályt vezetett rohamra a bolgár állások ellen. A nagy túl-

erővel szemben a kiéhezett és lerongyolódott bolgár hadsereg nem tudta magát tartani. Egyébként akkor már az ántánt-barát Malinov volt Bulgária miniszterelnöke, ki megállapodást létesített az állandóan Szófiában maradt amerikai követtel. Kétségtelen tehát, hogy a bolgárok egészen tervszerűen hagyták el hadállásaikat.

Szeptember 23-án már az egész 150 km. fronton fejvesztetten menekülnek a bolgárok. Egyszerűen felkerekedtek és szaladtak hazafelé. Felbomolva, rendetlenül, fegyvereket elhagyva és elhanyagolva futottak. Szeptember 24-én már a bolgár hadijelentés is bejelenti a visszavonulást. Azonban nem visszavonulás volt ez, hanem a világtörténelem egyik legcsúfósabb futása. Mintha a szél fújta volna el a bolgár hadsereget, pozdorja-módjára szóródott szét. Az utat pedig nyitva hagyta Franchet d'Espèrey félmillió hadserege előtt.

A bolgár összeomlás okait vizsgálva, a következők ötlenek szemünkbe: 1. a hadsereg rosszul felszerelve és táplálva, de számbelileg is nagy mértékben alulmaradt a hatalmas ántánt sereg mellett. 2. Ez esetben kétségtelenül túlkorán érvényesült a leromlott belső front káros hatása, hamarabb, mint a német és osztrák-magyar csapatoknál. 3. Szófiában nyílt ántánt-barát kormány volt és Malinov miniszterelnök pár hét előtt éppen azokat a seregrészeket látogatta meg, melyek a fegyvert letették. 4. A közvetlen döntő ok azonban a német vereségek híre és demoralizáló hatása volt.

A Magyar Távirati Iroda szept. 27-én ezt a Bécsből keltezett jelentést adta ki: A bolgár frontot benyomták. A bolgárok visszavonulása tart. Az Albániában levő osztrák-magyar csapatok a közlekedési nehézségek miatt nem léphetnek közbe. (Átjárhatlan hegylánc választotta el őket.) Albániában is le kell vonni ebből a konzekvenciákat. Az eseményeknek politikai következményei is lesznek. „Hogyan fognak hatni ezek Bulgária közvéleményére és népére?”

A magyar közvélemény és nép riadtan értesült a valóságot jelentő rémhírekről. A hírlapok nyíltan megírták, hogy a bolgár hadsereg súlyos vereséget szenvedett. Bécsben és Berlinben nagy a nyugtalanság és teljes bolgár rendszerváltozással számolnak. Szeptember 29-én tényleg megkérte Bulgária a különbékét. A német újságokban ilyen cikkek jelennek meg: Itt van „Németország legkomolyabb órája.” Vilmos császár elbocsátotta Hertling kancellárt és parlamentáris kor-

mány alakítását publikálta. Ezzel Németország 1918 október elsejével az alkotmányosság terére lépett.

A szeptember 29-én nagysebtében megkötött fegyverszüneti szerződés szerint a bolgár hadsereget azonnal leszerelik, a hajókat, vasútakat, közlekedési eszközöket átadják az ántántnak. Bulgáriát angol, francia, olasz csapatok szállják meg. Október 4-én Ferdinánd bolgár cár, fia: Boris javára lemondott a trónról és elhagyta országát.

Mindezt Magyarországon mindenki tudta, mert a hírlapok nyíltan közölték a diadalt hirdető angol, francia, szerb hadijelentések hiteles és teljes szövegét. Aki pedig a térképre pillantott, láthatta, hogy a bolgároknak ez a veresége, futása, vagy árulása irtózatoss következményeket fog maga után vonni, mert az egész Balkánt kiszolgáltatta az ántánt hadseregnek. Mehetett, ha akart Konstantinápoly ellen, ha akart Bulgárián át Romániát támadhatta meg, ha akart Szerbián, Bosznián keresztül Magyarországra felé menetelhetett. Nyitva volt minden irányban előtte az út és nem állott vele szemben számottevő haderő. Csakugyan október 12-én már Nisnél állott az ellenség, mintegy 300 km-re a Dunától. Albániában ez időtájban már Elbaszánban voltak a szerbök és franciák, az olaszok pedig október közepén Durazzónál szálltak partra. Az osztrák-magyar csapatok szerbiai töredékei sietve vonultak vissza a Duna felé, Albániát pedig gyorsan ürítette ki Pflanz-Baltin tábornok megszálló serege.

Egyidejűleg érkeztek a hírek a palesztinai és sziriai török hadsereg szeptember 19-iki döntő vereségéről és további ellenállásra képtelenné válásáról, aminek október végén a török különbéke lett a következménye. Október 18-án a török külügyminiszter személyesen jelent meg a konstantinápolyi osztrák-magyar nagykövethél és bejelentette, hogy közvetlenül az ántánthoz fordul fegyverszünetért és különbékéért.

9. Diplomáciai vereségek

A gyöngeség jele

Háborúban álló államok diplomáciája különböző helyzetekben, sokféle okból és sokféle célból kezdeményezhet békeajánlatot, illetve tehet béke-ajánlatot. Nem igen fordul elő, de elképzelhető, hogy egy győztes állam, diadalai közepette ajánl békét a legyőzötteknek, ha talán nem is emberies célokból,

hanem azért, mert a távolabbi jövő kifejlődésének érdekében ezt a lépést kedvező hatásúnak tartja. Gyakoribb azonban az az eset, midőn a háborúban kimerült országok kezdeményezik a békét, mert bölcs megfontolással a kevesebb biztosit választják a több bizonytalan helyett. Leginkább mégis akkor szokott egy állam békét kérni, amidőn gyengeségét, vagy összeroppanását érzi, belátja és beismeri, miért is a békekérésnél legalább is ott a gyanú, hogy az illető kezdeményező máris erejének végére érkezett.

Mikor gr. Burián István osztrák-magyar közös külügyminiszter 1916. decemberében béke-ajánlatot tett, még lehetett vitatni, hogy előrelátás és megfontoltság indítja el ezt a szándékát, pedig még nincsen kényszerhelyzetben, hogy a békét mindenáron megkösse. Ugyanezt el lehetett mondani Károly királyról is, midőn 1917. elején Sixtus közvetítésével békét kezdeményezett, sőt nála még a szubjektív nemes, emberies érzület felcsillanó hevülete is indokolás lehetett. Midőn azonban a lezajlott Czernin-féle korszak után ismét kormányra jutó Burián, 1918. szeptember 14-ikén elküldötte békekérő jegyzékét az ellenségnek, már senki egy pillanatra se habozott annak a kijelentésével, hogy ezt a lépést a kényszerű szükség magyarázza meg.

Burián első jegyzéke

Burián az 1918. szept. 14-ikén az összes hadviselők kormányaihoz elküldött jegyzékében azt javasolta, hogy „a békekötés alapelvei felett való bizalmas és nem kötelező megbeszélésre küldjenek ki a semleges külföld egy helyére, egy még megegyezésszerűen kijelölendő közeli időpontban képviselőket, akik megbizatnának, hogy kormányaiknak az alapelvekre vonatkozó felfogását egymással közöljék, hasonló közléseket átvegyenek, valamint a szabatos megvilágítást igénylő összes pontokra nézve nyílt és őszinte felvilágosításokat kérjenek és adjanak“. Az indokolásban Burián hivatkozik Wilson elveire, melyeket nem kifogásol, sőt melyeknek alkalmazása szerinte a központi hatalmakknál sem találna ellenzésre, feltéve, hogy az alkalmazást össze lehet hangolni ezeknek az államoknak érdekeivel.

A békekérés tehát mindjárt az elején Wilson kihirdetett pontjaira hivatkozással történt meg, habár azoknak elfogadása csak feltételelesen van kilátásba helyezve.

Már szept. 19-ikén közzétették az ántánt elutasító választ, melynek lényege az, hogy felesleges a békefeltételekről megbeszélést tartani, mert azokat az ántánt hatalmak már megszabták. Ez a magabízó válasz, melyet különösen a németek elleni dühös kirohanásokkal színezték ki, nagy kudarcot jelentett a központi hatalmak diplomáciája számára, mely az egész világháború alatt, de már előtte is, ügyetlenségéről nem egyszer tett tanúbizonyságot.

Andrássy egész fejezetet ír emlékiratában „az ántánt diplomácia fölényé“-ről.

A közös békeajánlat

Vilmos császár 1918 október 4-én alakította meg első parlamentáris kormányát, melynek elnökévé a birodalmi kancellár régi címével Miksa bádeni herceget nevezte ki. A kormányban miniszteri tárcát kaptak Scheidemann és Bauer, a német szociáldemokrata párt vezeterei is. Miksa kancellár parlamenti beköszöntő beszédében a következő nyilatkozatokat tette: Első lépése volt, hogy okt. 5-én Svájc közvetítésével békeajánlatot küldött Wilsonnak, melyben Wilson békepontjait kifejezetten elfogadja. Becsületes, állandó békét akar az egész emberiség számára. A háború alatt szenvedő emberiség megváltását kívánja a békével.

Másnap ugyanezt hadiparancsban tette közzé Vilmos császár, ezt mondván: „Szövetségeseimmal együtt elhatároztam, hogy az ellenségnek megegyszer felajánlom a békét, azonban csak tisztességes békére nyújtjuk jobbunkat.“

Egyidejűleg Burián október 5-ére magához kérlette Bécsbe Wekerlét, Tiszát, Apponyit és Andrássyt, akikkel ez utóbbi emlékirata szerint közölte, hogy „Németország annyira letört, hogy most már sürgeti a fegyverszünetet és a rögtöni békét Wilson 14 pontja alapján, ámbár eddig ő vetette szemünkre ezt a gyávaságot“. A megjelentek hozzájárultak, hogy a monarchia is ugyanilyen jegyzéket küldjön el, tehát Tisza már okt. 5-én elfogadta a Wilson 14 pontját, melyért Károlyi Mihályt egyidejűleg hevesen támadta.

Burián a tájékoztatás időpontjában táviratilag már el is küldte békeajánlatát a svéd kormány útján Wilson elnökhöz, melyben azonnali fegyverszünetet kér és ehhez csatlakozó béketárgyalást, melynek alapjául szolgálnának „Wilson amerikai elnök 1918 január 8-án a kongresszushoz intézett üzene-

tének 14 pontja, és a Wilson elnök úr 1918 február 18-iki beszédében foglalt négy pont, figyelembe vévén Wilson elnök úrnak 1918 szeptember 27-iki fejtegetéseit is."

Most már szabatos volt Burián és elfogadván Wilson összes megnyilatkozásait, az amerikai elnököt szaván akarta fogni: imé mi magunkévá tesszük a te összes elveidet, váltsd valóra azokat!

Már okt. 8-án ezt a félhivatalos nyilatkozatot adta le a francia kormány a Havas ügynökség útján: az ántánt el fogja utasítani a békejegyzéket, mely a központi hatalmak vereségének beismerése. Wilson szárnyai alá akarnak menekülni, hogy megelőzzék Németország megszállását. Wilson azonban már szept. 27-iki beszédében kijelentette, hogy szövetségeseivel egyetértésben ő is győzelemmel kívánja a háborút befejezni. Így akartak a franciák a döntésnek elébe vágni.

A központi hatalmak sakkhúzása egészen világos. Wilsonnak ezt a legutóbbi harcias nyilatkozatát is elfogadván, nem akarják megfosztani az ántántot a győzelem tényétől, de Wilson segítségül akarják hívni az európai ántánt-államok túlzott követeléseit és vérmes győzelmi tobzódásai ellen. Ezzel Wilson és szövetségesei közé bizonyos éket akarnak verni. Ettől eltekintve azonban a jegyzék tényleg semmi más, mint kétségbeesett segélykiáltás.

Wilson a sarokba szorult ellenséget diplomáciai téren is mennél kíméletlenebbül akarta letörni és megsemmisíteni. Ezért a halogatás taktikáját választotta. A monarchiának egyelőre nem felelt, hanem csak Németországnak küldte el válaszáat okt. 9-én. E válaszban kérdéseket tesz fel: 1. Elfogadja-e a német kormány Wilson 14 pontját akként, hogy ezeknek csupán gyakorlati szabályozásáról lesz szó? 2. Mindaddig nem lehet fegyverszünet, míg a megszállott területeket ki nem ürítik. 3. Vajjon a birodalmi kancellár azoknak az alkotmányos tényezőknek nevében beszél-e, melyek eddig a háborút vezették? (Itt már a császár van érintve.) E kérdésekre a német kormány nemsokára válaszolt. Mindenben alkalmazkodni igyekszik Wilsonhoz. Ismét megerősíti, hogy a Wilson 14 pontját és az azokhoz fűzött függelékeket elfogadja, igéri az összes megszállt területeknek a fegyverszüneti szerződés előtti kiürítését és kijelenti, hogy a német kormány a német nép nevében beszél.

Wilson még most sem adott érdemi választ, hanem újabb kérdésekkel felelt, garanciákat kívánt és a német hadvezetés embertelenségei miatt tett szemrehányást. Erre a német kormány október 20-iki kelettel engedékeny hangú jegyzékkel válaszolt. Védekezik az embertelenség vádja ellen. Ismétli, hogy a jelenlegi német kormány, mely az általános, egyenlő, titkos, közvetlen választójog alapján összeült népképviselőlet folytán alakult, — a német nép nevében beszél. (Ezzel már dezavualja a császárt.)

A diplomáciai krízis e jegyzékváltás által október közepén tetőfokára emelkedett. Az egész világ előtt nyilvánvalóvá lett, hogy a német birodalom utolsó, szorult helyzetbe került és hogy az ántánt-hatalmak már szinte kegyetlenül visszaélnék ezzel a helyzetével. Világossá vált, hogy Wilson porig akarja alázni a német népet is, a császárt is. Ez a bánásmód felért egy nagy csatavesztéssel.

Mielőtt Wilsonnak végleges elutasító válaszát ismertetnénk, mely a hosszú előkészítés után irtózatossá bombarobbanás erejével hatott, közölnünk kell Wilson híres 14 pontjának tartalmát, annyiival inkább, mert ezek a pontok a magyar októberi forradalomban elhatározó szerepet játszottak.

Wilson 14 pontja

Wilson, az északamerikai Egyesült Államok elnöke, a kongresszushoz küldött üzenetében 1918 január 8-án a következő 14 pontban jelölte meg a béke feltételeit:

1. Minden békeszerződés nyilvános legyen, ne legyenek titkos szerződések, ne legyen titkos diplomácia.

2. Biztosítani kell a tengeri hajózás szabadságát.

3. Minden gazdasági korlátozás lehető gyors megszüntetése. Szabadkereskedelem.

4. A fegyverkezésnek korlátozása minden ország belső biztonságának megfelelő mértékére.

5. A gyarmati követelések rendezése az érdekelt lakosság kívánalmainak figyelembe vételével.

6. Oroszország összes területeinek kiürítése. Az orosz népnek alkalmat kell adni arra, hogy maga döntsön sorsa felett. Az orosz népet be kell kapcsolni a nemzetek társaságába és segítséget kell nyújtani neki.

7. Belgiumot ki kell üríteni és szuverénitását vissza kell állítani. Ezzel lehet leginkább bizonyosságot tenni a megsértett nemzetközi jogrend helyreállításáról.

8. A megszállt francia területeket ki kell üríteni, a háborús károkat jóvá kell tenni és Elzász-Lotharingiát Franciaországhoz vissza kell csatolni.

9. Az olasz határok kiigazításának világosan felismerhető nemzeti vonalak szerint kell megtörténnie.

10. *Ausztria—Magyarország népeinek helyét a nemzetek között megoltalmazni és biztosítani kívánjuk és a legelső alkalommal lehetővé kell tenni autonóm fejlődésüket.*

11. Romániát, Szerbiát, Montenegrót ki kell üríteni és a megszállt területeket a károktól helyre kell állítani. Szerbiának szabad és biztos kijáratot kell adni a tengerhez. A különböző Balkán-államok egymáshoz való viszonyát barátságos megbeszélés útján, nemzetiségi hovatartozásuk történelmileg megadott vonalainak értelmében kell megállapítani és a különböző Balkán-államok politikai és gazdasági függetlenségét garanciák által kell megteremtteni.

12. Az Ozmánbirodalom török részének függetlensége mellett, a birodalom többi nemzeteinek függetlenítése. A Dardanellákat mint szabad átjárót az összes nemzetek hajói és kereskedelme számára, nemzetközi garanciák mellett meg kell nyitni.

13. Független Lengyelországot kell létesíteni, amelyhez a kétségtelenül lengyel-lakta területek is hozzá csatolandók. Lengyelországnak szabad kijáratot kell adni a tengerhez és területi integritását s gazdasági függetlenségét nemzetközi szerződés által kell garantálni.

14. Meg kell teremteni a nemzetek általános szövetségét, külön szerződéssel kell gondoskodni arról, hogy a nagy és kis államok politikai függetlensége és területi integritása kölcsönös garanciák által biztosíttassék.

Ehhez a 14 ponthoz 1918 február 11-ikén még a következő további négyet fűzte hozzá:

1. A tartós béke biztosítása.

2. Népeket és tartományokat nem lehet az egyik állam felsőbbségéből a másikéba átutalni, mintha csak kövek, vagy tárgyak volnának valamely játékban.

3. Oly területi kérdéseket, melyeket ez a háború felvetett, az illető lakosság érdekében, illetve javára, nem pedig a versenyző felek kiegyezése alapján kell megoldani.

4. Minden nemzeti igényt a legmesszebbmenően kell kielégíteni, de minden jövőbeli vizsály veszélyének kizárásával.

Majd 1918 július 4-ikén Washington sírjánál tartott beszédében még további négy pontot állított fel. Ezek:

1. Minden önkényes hatalom, mely a világbékét zavarja, megsemmisítendő, mindenekelőtt pedig lefegyverezendő.

2. *Proklamálja a népek önrendelkezési jogát.*

3. A nemzetek közötti szerződések becsületes megtartása, a jog tisztelete, a kölcsönös bizalom helyreállítása.

4. A nemzetek közötti béke biztosítása és a döntőbíráskodás kötelezővé tétele.

Végezetül szeptember 27-én Wilson a nemzetek szövetségének megalkotásáról beszélt és ennek részleteiről nyilatkozott. A háttérbeszoruló nemzeti célok helyére az emberiség közös javát állította és ezért *a győzelem szükségét* hirdette.

9. A katonai és diplomáciai vereségek hatása Magyarországra

A fordulat beismerése

A világháborút eldöntő franciaországi súlyos német vereségeknél, mint említettük, jobban érdekelte a magyar közvéleményt a piavei offenzíva kudarca, ahol oktalanul kiontott sok magyar vér kiáltott elégtételért. Ámde mindezeknél még inkább riasztó hatású volt a Balkán-front összeomlása, mert ez *Magyarország határainak az ellenség előtti meggyitását jelentette.*

A politikai élet látszólag csendes, de inkább fásult volt. Wekerle akadálytalanul kormányzott kisdad „48-as alkotmánypártjával“, melyet Tisza nyíltan támogatott és vele egy új, nagy kormányzópart alakítását tervezte. Az új választói törvényt (1918: XVII.) szeptember 11-én szentesítette a király. Az általános választójoghoz képest nagy jogfosztást mutat ez a százféle megalkuvás útján létrejött férctmű, mely lényegében véve a Tisza előbbi törvényének felelt meg, mert a választói jogosultság legfőbb kellékéül szintén az elemi iskola hatodik osztályának sikeres elvégzését teszi meg, amit

az elmaradott kulturális viszonyok folytán a nép nagy tömege akkor még nem járt ki. Az emellett felsorolt kisegítő feltételek vegyes természetűek és vegyes hatást keltőek voltak. A szociáldemokrata pártnak ez is kilátást nyújtott egyes városi kerületek esetleges meghódítására, de a falu, főleg a nyílt szavazás miatt, a mindenkori kormány számára maradt biztosítottnak.

A nép nyomorúsága kezdett kétségbeejtő lenni. Az éhezés és lerongyolódás fokozódó tendenciát mutatott. A spanyol járvány néven ismert influenzás megbetegedés példátlanul sok halálos áldozatot szedett falun, városon, de kint a fronton is. A hírlapok nagy cikkekben számoltak be a járvány terjedéséről.

A gazdasági élet leromlott. Roppant drágaság és óriási áruhiány fojtogatta a forgalmat. Az élelmicikkek nagy tömegeit külföldre szállította herceg Windischgraetz közlélmészési miniszter.

Ebbe a káoszba vágott bele a riasztó hír, hogy összeomlott a bolgár front és közeledik az ellenség.

Eladdig a magyar közvéleményt mindig abban a hitben ringatták, hogy a háborút a központi hatalmak meg fogják nyerni. A napisajtó, irányítás szerint, ebben a szellemben dolgozta fel a híreket. Most, hogy a Balkánon a döntő fordulat bekövetkezett, Wekerle miniszterelnök magához hívatta bizalmas sajtóértekezletre a hírlapok szerkesztőit és tájékoztatta őket a helyzetről. Elveszítettük a háborút, — jelentette ki. Ezentúl hangolják át a közleményeket és szüntessék meg a győzelem hirdetését. A bizalmas közlés célja az volt, hogy a közönség síma átmenettel készüljön fel a könyörtelen valóságra.

A bizalmas értekezletről közlést természetesen nem adtak ki és nem tudunk hiteles feljegyzésről sem annak lefolyását illetően. Azokban a napokban azonban anekdotaszerű elbeszélések jártak szájról-szájra Wekerle ott tett kijelentéseiről, melyeknek hitelessége ugyan nincs megállapítva, de mégis ideírjuk, mert rendkívül jellemzőek a helyzetre.

Wekerle cinikus ember volt és ez a tulajdonsága az akkor 70 éves férfiún mind erősebben jelentkezett. Az újságírók megdöbbentek a nyers kijelentésre, hogy a háborút elvesztett és készülünk egy így kiáltott fel: De mi eddig mindig azt írtuk, hogy

győzni fogunk és a közönség azt elhitte! — Wekerle: Hát miért hitte el! — Egy újságíró: Nem tudna-e a Balkánon segítségül jönni a török hadsereg? — Wekerle: Török hadsereg? Az utolsó török katonák csontjait most eszik a sakálok Palesztinában. — Egy újságíró: És most mit fogunk csinálni? — Wekerle: Békét kötünk. — Egy újságíró: Milyen alapon? — Wekerle: Wilson 14 pontja alapján. — Egy újságíró: És ha Wilson már nem elégszik meg a 14 ponttal? — Wekerle: Nem tud az olyan 15-iket kitalálni, amit mi el ne fogadnánk.

Se non e vero, e ben trovato.

Károlyi Mihály szerepe

Károlyi Mihály változatlanul állott eredeti radikális függetlenségi alapján. Pártja a parlamentben megőrizte csekély taglétszámát és így látszólag Károlyi Mihály csak egy kis frakció vezére volt. Októberben mindössze 20 országgyűlési képviselő követte, névszerint ezek: Ábrahám Dezső, Balla Aladár, gróf Batthyány Pál, gróf Batthyány Tivadar, Beck Lajos, gróf Esterházy Mihály, Dobóczy Dezső, Fernbach Károly, Hock János, Jánosi Zoltán, Juhász Nagy Sándor, Kun Béla, Laehne Hugó, Lovászy Márton, Luczenbacher Pál, Nagy Vince, Polónyi Dezső, Vertán Etele, Veszprémy István, Vass János.

Ellentétben parlamenti pártjának csekély taglétszámával, az országban óriási tömegek csoportosultak köré és népszerűsége abban az arányban nőtt, amint jóslatai valóknak bizonyultak.

Az 1917-ben alakult választójogi blokkból fejlődött ki egy pártközi szövetség, mely Károlyi Mihályt fogadta el vezérül. E szövetségben három párt vett részt, úgymint a Károlyi elnöksége alatti függetlenségi párt, a szociáldemokrata párt és a Jászi vezérlete alatti polgári radikális párt.

E szövetségnek nem volt szervezete. A három párt vezetői csupán összeültek időnként közös értekezletre. Október havában azonban az együttműködés mindinkább intenzívebbé vált. Végül is ebből alakult meg a Nemzeti Tanács Károlyi Mihály vezérlete alatt.

A nép sóvárgó békevágya Károlyi Mihályban találta meg a vezért, mint aki egész közéleti szereplése alatt mindenkor a háború ellen szállott síkra. De köré csoportosította a tömeget a magyar függetlenség intranszigenz követelése, demokratikus programja, a földreform hangoztatása, a szociális hala-

dásért való nyílt kiállása is. Nemzetiségi vonatkozásban azonban még mindig meglehetősen inaktív maradt és a gyanúsán hallgató nemzetiségek reá is a bizalmatlanság szemével néztek, mint kivétel nélkül minden magyar politikusra. Benne is a hódító magyar imperializmus egyik képviselőjét látták. Károlyi Mihálynak nem adatott meg az alkalom, hogy ennek ellenkezőjét idejében igazolni tudja.

Békét, jogot, földet, kenyeret! — hirdette a gróf országszerte, népgyűléseken és a parlamentben. Hirdette pedig olyan meggyőződéssel és éppen ezért olyan meggyőző erővel és olyan radikális bátorsággal, hogy bár az országgyűlésen a képviselők szavazatának egytizedét sem tudta volna megszerezni, kint a magyar nép kilencetized része ő érte lelkesedett.

Károlyi Mihály és a békétárgyalások

Még a Burián-féle első béke-jegyzéknek kelte előtt, 1918 szept. 8-án, Károlyi nyílt levelet intézett ceglédi választóihoz, melyben, miként már előbb számos ízben, újra követelte a békétárgyalások megindítását. Ezeket írja: Tisza az Igazmondó című néplapban egy örült fanatizmusával tajtézkzik azok ellen, akik békét hirdetnek. Nem akar kevesebbet, mint hogy tartsunk ki, míg Amerikát, Angliát, Franciaországot, Olaszországot, Japánt és segítőtársaikat szárazon és vizen végleg le nem győztük. Ezzel szemben ő a békét követeli. Ennek egyik feltétele a demokratizálódás. Másik feltétele, hogy ne szolgáltatassuk ki magunkat a német Mitteleurópa koncepciójának, hanem hogy állást foglaljunk a német szövetség mélyítése ellen. Mi szabadok, függetlenek akarunk lenni a németektől is. A béke ügyét pedig vegyük mi magunk a kezünkbe. Az osztrák-magyar monarchia minden hatalom közül a legalkalmasabb a béke közvetítésére, mert mi már kijelentettük, hogy a megegyezéssel békét akarjuk. Jelentsük ki nyíltan, hogy elfogadjuk a Wilson 14 pontját tárgyalási alapul, habár nem is szó szerinti értelmezésben. Az idő sürget. Ne várjunk addig, míg az utolsó atout-t is ki nem adjuk a kezünkéből.

Látszik ebből, hogy Károlyi Mihály elfogadta a Wilson 14 pontját, akkor, amidőn a hivatalos körök ez ellen még tiltakoztak. De az is látszik, hogy csak tárgyalási alapul való elfogadásra gondolt, ellenben annak részleteit a magyar nemzet javára kívánta tisztázni.

Mikor azután Burián szeptember 15-én elküldötte első békejegyzékét, melyben naivul egyenlő jogú félként akart leülni a tárgyalóasztalhoz, úgy, hogy korlátlanul állhasson elő a maga javaslataival, Károlyi Mihály ez ellen a diplomáciai baklövés ellen az őt Budapesten felkereső ceglédi kétszáztagú küldöttség előtt szeptember 18-án tartott beszédében foglalt állást. — Nem lesz sikere a Burián jegyzékének — mondotta —, mert azzal az ajánlattal már elkésett. Abszurdum, hogy Burián, ki egyike a legósdibb, legkonzervatívabb egyéneknek, aki legtípikusabb expozitúrája gr. Tisza Istvánnak, aki konok ellensége a parlamentárizmusnak, ő hirdessen demokráciát. Engemet támadtak — folytatta Károlyi —, hogy a békét hirdettem és most azok jajveszékelnek a béke után, akik mindig a győzelmet hirdették. Lássák be végre az intéző körök, hogy háborús politikájukkal megbuktak, éppenúgy, mint békepolitikájukkal is. Adják át helyüket más rendszernek. Oszlassák fel a kivénült képviselőházat. Teremtsük meg a magunk politikai, katonai, gazdasági önállóságunkat. Most mindannyian a szájukon hordozzák a megegyezéssel békét, melynek hirdetéséért a függetlenségi és 48-as pártot hazaárulónak nevezték. Fogadjuk el tárgyalási alapul Wilson 14 pontját. Nagy szolgálatot tesz a dinasztíának és a nemzetnek, aki most konkrét ajánlattal áll ki Wilson pacifista programja alapján a béketárgyalás megkezdésére.

Miután az ántánt a Burián általánosságokat tartalmazó első jegyzékét elutasította, szünet állott be a politikában és szept. 22-ikén Károlyi Mihály is elutazott apósával: Andrássy Gyulával együtt Erdélybe, Járavízére, szarvasvadászatra. Mint derült égből a villám, csapott le a bolgár összeomlás híre, mire a két gróf riadtan rohant vissza Budapestre.

Károlyi Mihály hazatértekor az egész magyar fővárost nagy nyugtalanságban találta. A politikai vezető körök teljes bizonytalanságban, aggódva várták a további eseményeket. Károlyi Mihály megérkezésekor, szept. 29-ikén a következő nyilatkozatot tette: „A cselekvés órája ütött. Meg kell teremtenünk a magyar békét, az igazi pacifista békét. Emberi és magyar érdek ez a béke, melynek megalapozásához mindezekelőtt az szükséges, hogy akik eddig oly botorul vezettek bennünket, azonnal pusztuljanak helyükről. Nem vágyódunk mink az ő megpiszkolt bársonyszékeikre, de követeljük a

magyar nép számára, hogy a béke megteremtésekor beleszólása legyen a jövőbe. Békét, demokráciát, függetlenséget, perszonál uniót követelünk. Békében akarunk élni az egész világgal, nem akarjuk más fajok, vagy népek rovására fejlődésünket. Megegyeztést, megértést keresünk ellenségeinkkel, éppúgy, mint idegen nemzetiségeinkkel. Teljesen demokratikus és teljesen független Magyarországot akarunk."

Közben Wekerle olyan koncentrációs kormány eszméjével foglalkozott, melybe Tisza, Andrassy és Apponyi is beléptek volna. *A béke ügyét azok akarták munkálni, akik a háború késhegyig menő folytatása mellett magukat erkölcsileg lekötötték. Ellenben akadályozták azoknak szerephez jutását, kiknek a háború elleni állásfoglalása helyesnek bizonyult.*

A szociáldemokrata párt vezetősége nyilatkozott, hogy katasztrófának tartaná, ha Wekerle és Tisza vezetnék továbbra is az ország ügyeit és beláthatatlan következményekkel járna, ha nem valósulna meg a demokratikus átalakulás.

Október 5-ikén ment el a központi hatalmak újabb békeajánlata, mely kifejezetten elfogadja ugyan a Wilson 14 pontját, de már csak akkor, amidőn a bolgár front összeomlása után mindenki előtt világossá vált a háború elvesztése. A német és az osztrák-magyar diplomácia mindig elkésve kullogott az események után. Egyébként a zűrzavar a monarchia mindkét államában növekedett. Wekerle helyzete megingott és a király a pártvezéreket kihallgatásra kérte magához, közöttük Károlyi Mihályt is, aki október 10-ikén jelent meg Bécsben a király előtt és kifejtette itthon már számtalanszor hangoztatott programját. A király nem bízta meg Károlyit kormányalakítással, mert a többi politikusok mind elszántan tiltakoztak a függetlenségi vezér előtérbe állítása ellen, a bécsi udvari körökben pedig azt hitték, hogy Magyarországon még mindig Tisza az úr, aki a helyzetet egyszerűen felborítaná.

Október 13-ikán a szociáldemokrata párt Budapesten rendkívüli kongresszust tartott, melynek lefolyása egészen forradalmi jelleget öltött.

Határozatait a cenzura nem engedte publikálni. Megelőzőleg azonban átengedte a javaslatok lekötését a párt lapjában: a Népszavában. E lap okt. 4-iki számában ez a

jelszó látott napvilágot: „Új, demokratikus, a nemzetiségek minden jogait biztosító szabad Magyarországot!“ Az okt. 8-iki szám pedig a teljes programot közölte, melynek főbb pontjai: Szakítás a régi Magyarország egész világával. Demokrácia. Munkásvédelmi szociálpolitika. „Új tulajdonviszonyokban, új jövedelemmegoszlásban, új politikai, szociális és nemzeti intézményekben kifejeződő új alkotmány.“ Föderatív Magyarország. Elismerése a monarchiából kialakuló új nemzeti államoknak. A kormány mondjon le, jöjjön új kormány a demokratikus osztályokból és a nemzetiségekből. A Házat fel kell oszlatni és az általános választójog alapján üljön össze az új parlament. Azonnali béke. A nemzetiségek jogainak elismerése, a közigazgatás reformja. Gyökeres agrárreform. A főbb üzemek szocializálása. A Népszava okt. 12-iki vezércikkének címe: „Pusztuljanak!“ (T. i. az uralkodó osztályok.) Ezeket határozta el azután a kongresszus. Kimondotta továbbá, hogy ezentúl csak azokkal a polgári pártokkal hajlandó együttthaladni, amelyek a szociáldemokrata pártnak ezt a programját elfogadják.

Wekerlének nem tudtak utódot találni és így ismét megmaradt a miniszterelnöki székhely, de most még inkább Tiszához láncolva, mint ezelőtt.

Október 15-én a magyar delegáció Bécsben tartotta utolsó ülését, amelyen Burián külügyminiszteri expozét tartott. Ez ülésen Károlyi Mihály tartott fulmináns beszédet, melyet így kezdett: Temetni jöttem Cézárt, nem dicsérni; most verjük be az utolsó szöveget ennek a halott intézménynek koporsójába. Felsorolta a monarchia vezetőinek hibáit. A világháborút a monarchia készítette elő, mert meg akarta támadni Szerbiát. Nagy hiba volt az ultimátum elküldése. Még rosszabb volt a háború folytatásának politikája. A monarchia vezetői hozsánnával fogadták a német Mitteleurópát és még most is folynak Salzburgban a tárgyalások a monarchiának Németországba való beolvasztása iránt. A legnagyobb politikai hiba pedig a tengeralattjáró-harc megkezdése, mely Amerika beavatkozását kiprovokálta. „Én láttam már régen, hogy ez a háborús politika ide fog vezetni — folytatta Károlyi — és azt tartottam, hogyha kell, a különféle árán is meg kell menteni magunkat.“ Mi volt a válasz? Behurrogták, lehazaárulózták azokat, akik előtt csak a hazájuk sorsa lebegett. A király is különbékét akart a sixtusi le-

velek útján, de saját külügyminisztere: Czernin dezavualta, elárulta. Károlyi így fejezte be beszédét: „Hiszik-e Önök, hogy van egyetlenegy ember széles e világon, aki bizik az Önök őszinte és meggyőződéses pacifizmusában, demokráciájában, aki elhiszi, hogy Önök belső sugallatból, meggyőződésből és nem kényszerből teszik magukévá a Wilson pontjait is? A háborút Önök miatt elveszítettük s ha Önök itt lesznek, elvesztjük a békét is. Az emberek millióit elvesztettük az Önök működése folytán. Az országot anyagilag tönkretették, a monarchiát pedig felbomlasztották. Ez nem az ártánt, hanem az Önök műve volt. Most követeljük: pusztuljanak a helyükről, hogy a nép maga tárgyaljon a maga sorsának intézéséről, békéjéről, jövőjéről, függetlenségéről, szabadságáról.“

A magyar közszellem október közepén

Hogy Károlyi Mihály népszerűsége ugrásszerűen szökött felfelé a nagy tömegek körében, ennek oka programjának a népre vonzó hatást kifejtő jellegén és az ő kiállításának imponáló bátorságán felül abban leli magyarázatát, hogy az események állandóan neki adtak igazat.

Károlyi Mihály 1913-ban megszervezte a száztagú függetlenségi pártot és ennek segítségével vakmerően bele akart szólni a világpolitikába és az orosz—francia orientáció által meg akarta akadályozni a háború kitörését, vagy legalább is a magyar nemzetnek és a monarchiának is kedvezőbb helyzetet akart kivívni. Álláspontja öt év múlva igazoltnak látszott a háború elvesztése által. Majd 1916-ban ismét belekialtott a nemzet lelkiösmertébe, amidőn új pártalakítással kiállott a megegyezéssel béke követelése mellett és a német szövetség ellen. Egybehangzóan rontottak neki az összes számottevő politikai tényezők, sőt hazaárulással, defetizmussal vádolták, annyira, hogy a száztagú függetlenségi pártból is alig egyötöd rész követte őt, a párt vezérét. A német vereségek, a piavei kudarc és főleg a bolgár elpártolás igazolta azt a törekvését, hogy már két év előtt békét akart létesíteni, amidőn az még jóáron lehetséges lett volna.

Azután Wilson pontjaihoz csatlakozott Károlyi Mihály és azoknak elfogadását követelte. Ő még Wilson előtt jórészt ugyanilyen szellemben tartotta meg különbékére irányuló beszédeit és így most egészen természetes volt, hogy elfogadja

az amerikai elnöknek nagy ideálokat hirdető elveit. Habár a békekötések során Wilson nem volt képes elgondolásait keresztülvinni és ideáljainak aranyait a bosszúszomjas, szűklátókörű és alacsony gondolkozású politikusok aprópénzre, sőt hamispénzre váltották is fel, elvitathatatlan, hogy ezek az ideálok alkalmasak voltak arra, hogy a közvéleményt megmámorosítsák. Leegyszerűsítve, Wilson elveiben ezt a három követelést találjuk meg: I. A népek önrendelkezési joga. II. Világbéke és nemzetek szövetsége. III. Gazdasági szabadság. Ezekért az örök eszményekért nem nehéz lelkesedni és Károlyi Mihály bevallja emlékiratában, hogy ő hitt a Wilson igazságában, pacifizmusában, egy nemesebb igazságosabb világrendről való álmódásában, a szenvedő emberiségnek ígért új világban. Károlyi Mihály tehát azonnal csatlakozott a wilsoni elvekhez. Emiatt Tiszáék, Wekerléék, sőt még Andrássyék is hevesen támadták, sőt újra lehazaárulózták. És imé, alig telik el pár hónap: ugyanezek a férfiak a Wilson pontjai alapján kérnek az ellenségtől békét. Károlyi pedig ezt kiáltotta oda nekik: miért késtetek el? A pártatlan döntőbíró: a közvélemény ismét kénytelen volt Károlyi Mihálynak igazat adni.

Károlyi népszerűségének emelkedésével arányban nőtt a Tisza elleni gyűlölet.

Minden nagy nemzeti katasztrófánál a tömeg bűnbakot szokott állítani, akin elkeseredésének és gyűlöletének kitérőseit kitöltheti. Erre a szerepre leginkább Tisza volt alkalmas, annyiival inkább, mert Wekerlét üres beszédei, soha meg nem tartott ígéretései, felelősség alól állandóan kitérő kétértelmű nyilatkozatai miatt senki sem vette komolyan. Tisza népszerűtlen volt már a háború előtt is a függetlenségi eszme letiprása, a szociális követelések elutasítása és általában erőszakos politikája miatt. Most ehhez járult, hogy a bukott háborúért őt tették felelőssé. Ném is alaptalanul, mert 1914-ben, mint miniszterelnök, ő járult hozzá a háború megindításához, habár 1918 október végén a király engedélye alapján a parlamentben elmondott mentőgetőző beszédében már a nyilvánosság elé tárta, hogy ő bizonyos kifogásokat emelt volt. Ezek a tömeg által amúgy is nem igen méltányolt taktikai fogások, melyeknek komolyságához tárgyilagosan nézve is sok kétely fér, mit sem változtattak azon a vitathatatlan tényen, hogy Tisza végeredményben megszavazta a háborút és az ultimátum meg-

szövegezéséhez, elküldéséhez és a háború megüzenéséhez kifejezetten hozzájárult. Most, hogy már mindenki előtt nyilvánvaló lett a háború elveszte, irtózatos erővel lángolt fel a gyűlölet Tisza személye ellen.

Különösen két körülmény növelte ezt az általános nagy gyűlöletet. Az egyik Tiszának négy éven át a világ nagy nyilvánossága előtti háborús szereplése, a végsőkéig való harc melletti állandó kiállása, az utolsó csepp vérnek állandó büszke hangoztatása. A közvélemény kérdezte: ide vezettél bennünket? A másik körülmény Tiszának a közszereplésben való megmaradása bukása után is. Ahelyett, hogy visszahúzódott volna, mint 1905-ben, makacsul kitartott, a parlamentben a többséget minden haladás ellen állandóan készenlétbe tartotta, végül pedig, mint kifejtettük, a belpolitikában Wekerle megnyergelése, a külpolitikában megbízható hívének: Buriánnak külügyminiszterré visszahozatala által a hatalmat ismét kezébe ragadta. Még október közepén is ott állott, mint élő tilalomfa, az új alakulás útjában. A tömegek gyűlöletét pedig szinte szándékosan hívta ki maga ellen és kedvét lelte abban, hogy dacolhat vele.

10. A magyarországi nemzetiségek megmozdulása

Wilson hatása

Az egész földkerekség Wilson elveitől visszhangzott. A tömegek mindenütt új, boldog világ harsonáját hallották bennük zengeni. Mióta pedig Vilmos császár és a központi hatalmak egész diplomáciája is elfogadta ezeket a pontokat, úgy látszik, hogy Wilson az egész emberiség vezérévé vált.

A Wilsonizmusnak magyarországi vonatkozása nem állott tisztán a magyar közvélemény előtt. Mivel az emberek általában szeretik a kellemetlen igazságokat agyonhallgatni, sokan úgy értelmezték a népek önrendelkezési jogát, hogy ez a magyar nemzet függetlenségének biztosítását jelenti, még szabatosabban: a magyar államnak a dualizmusból való felszabadítását. A csak kevésbé tisztánlátók előtt is azonban világos volt, hogy a wilsonizmus legelső sorban a magyarországi nemzetiségeknek ad szinte korlátlan érvényesülési lehetőséget.

A nemzetiségek vezetői ezt nagyon jól tudták, amnyival inkább, mert nekik már biztos külföldi összeköttetések

voltak, főleg ausztriai szövetségeseik útján. A harctéri vere-ségek és a békekérések tehát megélénkítették a nemzeti-ségek arcvonalát.

Legkönnyebb helyzetük Horvát-Szlavonország horvátjai-nak és szerbjeinek volt, akik széleskörű autonómiájuk és önálló tartománygyűlésük birtokában, álláspontjukat bár-mikor hivatalosan is formulázhatták. A délszláv állameszme fellángolása a háború második felében mindinkább izzóvá vált. Már 1918 július közepén nagy viharral zárult a zágrábi tartománygyűlés ülősszaka, amibe megrendült a bán állása is. Végül 1918 október 6-án Zágrábban megalakították a dél-szláv nemzeti tanácsot, amelybe pár nap múlva a zágrábi szabor többségi pártja: a horvát-szerb koalíció is belépett. *Nyíltan hangoztatták a Magyarországtól való teljes elszaka-dást* és csak azt kellett még véglegesen eldönteniök, hogy a horvátok, szerbek, dalmaták, bosnyákok, montenegróiak, szlovének egyesítését milyen államszervezetben fogják ke-resztülvinni?

A szlovákok első megmozdulása az 1918. május 1-sei lipcészentmiklósi szocialista népgyűlésen történt, melyen csupán párszáz munkás vett ugyan részt, de propaganda-célokra, főleg külföldön erősen kihasználták. A határozatot sokak szerint meg is hamisították, azonban a publikált szö-veg azt tartalmazta, hogy a szlovák nép, mint a csehszlovák néptörzs magyarországi ága követeli önkormányzati jogát. Ezt követőleg május 24-ikén több szlovák politikus értekez-letet tartott Turócszenmártonban, ahol a többség, főleg a fiatalabb elemek által elfogadott határozat azt tartalmazza, hogy Szlovákiából, Csehországból, Morvaországból és Szilé-ziából egy önálló államot kell létesíteni. A híres tót vezér, akit későbbben az önálló Szlovákia nemzeti hőisévé avatott: Hlinka András r. kath. pap ezen az értekezleten kijelentette, hogy *a szlovákoknak fel kell bontaniok a Magyarországgal fennállott ezeréves kapcsolatot.* Majd pedig október közepén megalakították a szlovák nemzeti tanácsot.

A románok lassanként felocsudtak a Románia leveretése és a megalázó különbéke által okozott ijedelemből és amíg a Romániába emigráltak ott kint kezdték meg mozgolódásu-kat, néhány vezetőjük pedig Bécsben tartotta az összekötte-tést a lázongó osztrák nemzetiségekkel, addig október 12-ikén Nagyváradon a román nemzeti párt végrehajtó bizottsága

ülésre jött össze, mely a magyarországi és erdélyi román nép teljes nemzeti szabadságát követelte és egy Aradon székelő 6 tagú komitét alakított az akció vezetésére. Egyben Vajda-Vojvoda román képviselőt megbízta, hogy határozatát olvassa fel a magyar országgyűlésen.

*Károlyi és Tisza nemzetiségi programja
szembeállítva.*

Hiába volt a miniszterelnök Wekerle, hiába irányították a kormány akcióit főleg a királynál való nagy befolyásuk révén a fondorkodó Windischgraetz, Sztérényi és Vázsonyi, hiába örvendettek nagy tekintélynek Andrássy és Apponyi, akik szintén ehhez az oldalhoz számítottak, mégis a konzervatív szárnyon a döntő tényező Tisza volt, részint mint a parlamenti többség korlátlan vezére, részint hatalmas egyénisége révén. Tisza maradt továbbra is a régi összedülőben levő Magyarország oszlopa. Az új Magyarország pedig Károlyi Mihály körül kezdett kijegecesedni. A nagy küzdelemben az igazi ellenfelek Tisza és Károlyi voltak.

Ha tehát megvizsgáljuk, hogy milyen álláspontot foglalt el a két vezér a nemzetiségekkel szemben annak a nagy fordulatnak idején, melyet a Wilson pontjainak világ-diadala idézett elő, körülbelül látjuk a két világnézet közötti különbséget is.

Károlyi Mihály a balkáni események után azonnal megértette, hogy *Magyarország sorsa a nemzetiségek hatalmába jutott*, ezért a nemzetiségi kérdést előtérbe állította. Jellemző, hogy még saját pártjában is megdöbbenve értesültek róla, hogy a pártvezér az új alakulásban nagy szerepet szán a nemzetiségi politikusoknak és közülük néhányat egyenesen miniszteri tárcákhoz akarna juttatni. A magyar nacionalizmus nem bírta megérteni azt, hogy *miként lehetne oláh, vagy tót miniszter Magyarország kormányában?*

Károlyi Mihály október első napjaiban kezdte meg tanácskozásait a nemzetiségi vezérekkel. Dula Máté-val, az egyik legtekintélyesebb szlovák politikussal a tárgyalások kedvező fejlődést vettek, mert úgylátszott, hogy a szlovákok hajlandók lennének megelégedni a nemzeti autonómiával Magyarország kebelén belül. A románoknál több nehézség tornyosult fel. Goldis, Vlád, Pop-Csicsó, Lázár Aurél, Vajda

Sándor román politikusok a megbeszélések során tartózkodóknak mutatkoztak és különösen azt emelték ki, hogy királyi megbízatás nélkül Károlyi Mihály csak mint ellenzéki vezér áll velük szóba, ami nekik a jövőre nézve garanciát nem nyújthat. Ezért hiszi azt Károlyi Mihály, hogyha a királytól idejében megkapta volna a miniszterelnöki megbízást, talán tudott volna a románokkal is valami módos vivendit találni. A magyarországi szerbek közül Tomics Jása és Hadzsi Koszta a legtöbb megértést mutatta. Utóbbinak Károlyi Mihály új kormányában az igazságügyminiszerséget is felajánlotta. Érdekes tradícióra vezethető ez vissza, ugyanis Kossuth Lajos 49-es minisztériumában is szerb politikus: Vukovics Sebő töltötte be ezt a tisztséget. A horvát képviselőkkel való érintkezése teljesen kilátástalannak bizonyult, mert ezek már mind lekötötték magukat a jugoszláv eszméhez.

Károlyi Mihállyal együtt a szociáldemokraták is a teljes megegyezést követelték és autonómiát helyeztek a nemzetségeknek kilátásba. Erre hivatkozva írt cikket a „Világ” című napilapba Jászi Oszkár, ennek a kérdésnek legtanultabb szakértője, melyben arra mutat rá, hogy Magyarországon egy keleti Svájc ragyogó körvonalai tárulnak fel, mely a nyugatit felül fogja múlni anyagi és erkölcsi erőforrásaival, amely magja lehet egy hatalmas, szabad és gazdag Dunai Szövetségnek: a Keleti Egyesült Államoknak és mint ilyen a művelt népek társaságának keleti alappillérévé válhatik.

A területi autonómiának felvetése eddig még csak érdekelt nemzetiségi oldalról történt meg és a Wilson pontjaitól való megriadás kellett hozzá, hogy ez a gondolat a magyar közvéleménybe is bevonulhasson, anélkül, hogy ott még a riasztó körülmények dacára is kellő figyelemre és megértésre talált volna. A gondolat legalább 50 évet késett, ha ugyan nem egy évszázadot ahhoz, hogy eredményesen lehessen vele foglalkozni.

A másik oldalon Tisza mereven kitartott régi non possumus álláspontja mellett. A meglevőhöz hozzányúlni nem akart. Egyfelől a dualizmus, másfelől a magyar nemzeti állam régi formája nála érinthetetlen volt. Semmiféle adatlunk nincsen arra nézve, hogy akár ő, akár a járszalagán vonírozott Wekerle-kormány tárgyalt volna a magyarországi nemzetiségekkel, akkor, *amidőn másfelől elfogadták mind-*

nyájan a Wilson által publikált nemzetiségi önrendelkezési jogot. Tisza, valamint a kormány is Wilson pontjait, mint láttuk, már október 5-én magáévá tette, de még ezután sem történt semmi a szlovákokkal, románokkal, magyarországi szerbekkel való megegyezés irányában.

Ellenben Tisza megmutatta lényegét a Horvát-Szlavonország és Bosznia-Hercegovina vezető politikusaival való érintkezése során. Szeptember 14-én nagy meglepetést keltett Zágrábban, hogy az utcákon feltűnt gróf Tisza István jellegzetes alakja kopott ezredesi egyenruhában. Úgy látszik, hogy a királytól nyert megbízás alapján jött ide a már elméngesedett délszláv kérdésnek és főleg Bosznia-Hercegovina jövődő elhelyezkedésének megoldása végett. Zágrábban folytatott tárgyalásai után Dalmácián át Szarajevóba utazott, ahol magához kérte Bosznia-Hercegovina összes politikai pártvezetőit. Tisza a monarchia dualisztikus szervezésének fenntartása érdekében tárgyalt, amely, mint láttuk, legfőbb politikai hitvallása volt. Ellenben csaknem az összes boszniai politikusok a nagy délszláv egység mellett nyilatkoztak, bár akkor még ennek a monarchia keretében, a trializmus formájában való megvalósulási lehetőségét nem utasították el. (Hogy a felségárulás vádja alá ne essenek!) A pártvezetők memorandumban is átadták panaszaikat és ezt a kívánságukat Tiszának, aki erre végső megbeszélésre hívta őket össze. Tisza a memorandum tartalma és hangja miatt a végsőkéig fel volt háborodva és azonnal közölte Sarkotics tábornokkal, Bosznia katonai parancsnokával, hogy e miatt az „arcátlan kihívás” miatt „rendreutasítja, kioktatja” őket. Pedig a memorandumban meleg szavak is voltak a magyar „nép” irányában, ami Tiszát még jobban felbőszítette, hiszen ő a monarchia dualizmusát jött védeni. Károlyi Mihály azonnal békés tárgyalást kezdett volna ezekkel a délszlávokkal annak a memorandumnak alapján, ami miatt Tisza a szakítást határozta el. Tisza kopott huszárezredesi uniformisában állott a teremben, kezében lovaglópálcával. A belépő képviselőket székkal sem kínálta meg, hanem maga előtt állni hagyta őket, mint a királyi audienciákon szokás. Memorandumukat hülyeségnek nevezte és ezt mondotta: lehet, hogy mi elpusztulunk, de előbb lesz annyi erőnk, hogy titeket szétmorzsoljunk. (Zermalmen.) Erre az egyik képviselő hal-kan oda-zólt a többiekhez: hajdemó (menjünk), mire mind

felkerekedtek és szó nélkül kivonultak. Tisza utánuk szólt: ez a legokosabb, amit tehettek.

Mindez 1918 szeptember 22-én történt, akkor, midőn nem is nagyon messze onnan, Szalonikinál fejveszetten futott már a bolgár hadsereg a győztes ántánt-csapatok előtt, melyeknek sorában az újjászervezett szerb hadsereg szabdalon menetelt a magyar Duna felé.

Az ausztriai nemzetiségek

Nem volt közönbös Magyarország jövőjére az Ausztriában lakó nemzetiségeknek állásfoglalása sem, mert ezekkel szoros összeköttetésben állottak a magyarországi nemzetiségek. A szlovák nemzeti párt vezetői már régóta együttmeneteltek a csehekkel, a szerbek és a horvátok szoros barátságra léptek a szlovénekkel és a félig-meddig Ausztriához tartozó Bosznia szlávjaival, a románok bukovinai rokonaikban találták meg a szövetségest, a rutének felé már kinyújtotta kezét nemcsak a nagy orosz, hanem a szomszéd Galiciából irányított ukrán propaganda is, a magyarországi németiség, főleg pedig a Burgenland népe, erősen az ausztriai nagynémet törekvések hatása alá került.

Ausztria nemzetiségeinek sorsát részben már eldöntötte a Wilson 14 pontja, melyeket az osztrák-magyar közös külügyminisztérium október 5-én kifejezetten elfogadott. Így a 13. pont értelmében Lengyelország visszaállítása már biztosítottnak látszott, a 9. pont pedig az olaszok-lakta területeknek egyesítését tette kétségtelenné. A többi nemzetiségekre, elsősorban a csehekre és a délszlávokra csak „az autonóm fejlődés” tágértelmű kitétele vonatkozott, viszont a minden nép számára követelt „önrendelkezési jog” ezeknek reménységét is méltán tette vérmesebbé.

Nem is vártak ezek a wilsoni pontok közzétételére, még kevésbé elfogadására. Mihelyt Károly császár összehívta a Ferenc József haláláig szüneteltetett Reichsrat-ot, azonnal a legtúlzóbb követelésekkel álltak elő. Már 1917 májusában követelték a csehek a demokratikus cseh-szlovák állam létesítését, kifejezetten beleértve a feldarabolandó Magyarország szlovák területeit is. Ugyanolyan hevességgel léptek fel a jugoszlávok is. 1918 május 3-án Seidler osztrák miniszterelnök parlamenti beszédében mint lehetőséget említette fel

a délszláv népeknek ő felsége jogára alatt egy államban való egyesítését.

A Seidler-féle osztrák hivatalnok-kormány 1918 július 22-én a csehek, délszlávok, lengyelek együttes rohama alatt, az ellene emelt bizalmatlansági indítvány tárgyalása közben lemondott és az utána következett Hussareknek sem volt ezekkel a nemzetiségekkel sokkal több szerencséje. Végül is 215 : 196 arányban kapott többséget. Különösen a csehek viselkedtek zajosan és a parlament állandó szörnyű botrányok színhelyévé vált.

A világ nyilvánossága előtt, a parlamentben, a következő követelésekkel állottak elő a különböző nemzetiségek:

1. Stanek, a cseh szövetség elnöke, mint az összes cseh pártok vezérszónoka az 1918 július 26-iki ülésen kijelentette, hogy a cseh-szlovák állam elháríthatlanul elkövetkező valóság. *Mi idejében felszólítjuk a magyarokat — mondotta —, ismerjék fel világosan a helyzetet és korlátozzák hatalmukat 9 vagy 10 milliónyi népükre.* A magyar népre korlátozott magyar államot sohasem fogják a szlávok fenyegetni. Ugyancsak Stanek október 2-án a három szláv (lengyel, csehszlovák, jugoszláv) nép frontjáról beszélt Danzigtól Prágán át az Adriáig.

2. Korosec, a szlovének vezére, július 26-án megállapította, hogy a horvátok, szlovének és szerbek egyesítésének eszméje egy a népek önrendelkezése alapján létrejövő szabad államban, áthatja a délszláv népek minden rétegét.

3. Október 2-án a lengyel pártvezérek követelték az összes lengyel területek egyesítését és a „történelmi Lengyelország” helyreállítását.

4. Az ukrán pártok szövetsége nevében Levicky július 26-án bejelentette, hogy ragaszkodnak régi követelésükhöz, mely szerint az ukrán keleti Galiciát a Szántól a Szeretig a lengyel uralomtól függetleníteni kell és belőle önálló koronátartományt kell alakítani a monarchia keretében. Az október 11-iki ülésen az ukránok különösen élesen kijelentették, hogy ehhez az önálló ukrán területhez *hozzá akarják csatolni a magyarországi rutén népet is.* Az ukrán szociáldemokraták azonban Kievhez akartak csatlakozni.

5. Sőt még a nagynémetek is megjelentek a porondon és a német Ausztriának a Németbirodalomhoz való csatlakozását követelték.

11. Mit végzett előre az ellenség Magyarországról

I. Romániának ígérte az ántánt azt a területet, melyet későbbben nagyrészt csakugyan neki is adtak. Ennek az államnak ravasz diplomatái addig nem voltak hajlandók a háborúba belépni, míg minden követelésüket a nagyhatalmak írott szerződésben nem garantálták. *Románia 1916 augusztus 27-én támadta meg Magyarországot és ezt megelőzőleg tíz nappal: augusztus 17-én írták alá a bukaresti egyességet, melynek értelmében Nagybritannia, Franciaország, Olaszország és Oroszország a következő területi engedményeket garantálták a románoknak a háborúba való belépés béréül:*

„A határvonal Magyarország és Galicia határát követi, majd eléri Trebusa falunál a Visónak a Tiszába való betorkolását. Ettől a ponttól kezdve a Tiszát követi, addig a pontig, mely 4 kilométerrel van lejjebb a Szamossal való egyesülésénél, Vásárosnaményt Romániának engedve át. Innen a határvonal délkeleti irányban szalad Debrecenről 6 km-rel keletre eső pontig. Innen a Körösök összefolyásán halad. Ezután Algyő falunál Szegedről északra éri el a Tiszát, miután Orosházától és Békéssámsontól keletre vonul el, utóbbtól 3 km-re egy behajlást mutatva fel. Algyőről kezdve a határ a Tiszát követi, egészen annak a Dunába való beömléséig, végül pedig a Dunát a jelenlegi román határig.“

II. Az ántántért majdnem a halálba rohant Szerbiának az a megjutalmazása, hogy egy nagy délszláv birodalom központja legyen, talán már a háború első idejében magától értődő befejezett tényként tűnt fel a francia és angol politikusok előtt. Maradt tehát hátra a délszláv népeknek egymás közötti megegyeztetése, majd Olaszország megnyerése és végül Amerika megpuhítása.

Trumbics hírneves horvát politikus, aki valamikor a fiumei rezolúció egyik szerzőjeként magyarbarát vizeken is evezett, a háború kitörése után emigrált és Londonban alakított egy délszláv bizottságot. Miután ezt az ántántkormányok elismerték, ezeknek égisze alatt hivatalos jellegű megegyezéseket kötött.

Először 1918 március 8-ikán egyezett meg Trumbics egy osztrák-magyar-ellenes olasz komitéval a monarchia teljes megsemmisítésére. Majd júl. 20-án, mint a horvát nép képviselője, Korfuban formális szerződést kötött Pasics szerb

miniszterelnökkel Jugoszlávia megalakítására. Ez a híres *korfui paktum*, melyet a délszláv állam alapkövéül ismertek el. Ennek értelmében 1918 júl. 25-én Londonban a Mansion-house-ban, a lordmayer elnöklete alatt délszláv nagygyűlést rendeztek, amely világraszóló demonstráción az angol hivatalos élet legelőkelőbb képviselői hirdették ki a monarchia felosztását és Jugoszlávia létesítését. A *korfui paktum* alapján ismerte el Jugoszláviát későbbben Wilson elnök is. Ez a szerződés nyilván csak ürügy volt arra, hogy a már megérlelt tervnek konkrét formát adjanak vele.

III. A cseh emigránsok: Masaryk és Benes vezetése alatt szívós munkát végeztek a cseh-szlovák állam gondolatának elfogadtatása érdekében. Nem könnyű feladat volt ez, mert igazában ezen dőlt el a Habsburg kettős monarchia sorsa, melynek fenntartásához az angolok évszázadokon át ragaszkodtak és melyet Wilson sem akart egyszerűen halálra ítélni. A cseh szívósság, melyet különösen a monarchia által elkövetett rengeteg hiba, Tisza magatartása, Károly ingadozása, a külügyminiszterek alkalmatlan volta stb. támogatott, végül is sikert ért el és a cseh-szlovák államot 1918-ban a francia kormány június 29-én, Anglia augusztus 9-én és az Egyesült Államok szeptember 4-én hivatalosan elismerték. Végül szeptember 28-án Benes, a megszervezett cseh légiók révén, katonai szerződést kötött Franciaországgal a nemlétező Cseh-Szlovákia nevében.

Ezzel Magyarország feldarabolását jóelőre éppen úgy ki-mondották, mint régebben a Romániával kötött egyezmény által.

A cseh-szlovák állam létesítésének alapokmányául éppen olyan szerződést tettek meg, mint aminő a *korfui paktum* volt Jugoszláviára vonatkozóan. Masaryk 1913 jún. 30-án kötötte meg az amerikai szlovákok vezetőivel a híressé vált *pitts-burgi paktumot*, amelyhez későbbben, okt. 26-án a ruszin emigránsok vezérével: Zsatkoviccsal kötött másik egyezmény járult.

Bár a magyar napilapok 1918 aug. 17-én nyíltan közölték, hogy az angol kormány hivatalos nyilatkozatot adott ki, melyben a cseh-szlovák nemzetet szövetségesének ismeri el, ennek jelentőségét a magyar politikai körök nem tudták felismerni. Ugyanígy kevés hullámot vert azt a másik hír is,

mely szerint Orlandó olasz miniszterelnök a parlament október elsei ülésén kijelentette, hogy a cseh-szlovák légiónak az olasz fronton történt megalakítása egyjelentőségű tényleges kormány elismerésével.

IV. Párhuzamosan azzal, hogy a csehek, délszlávok és lengyelek közös frontot alakítottak a bécsi Reichsratban, ugyan-ezen nemzeteknek és még a románoknak emigráns szervezetei is szövetkeztek egymással. 1918 április 8-án Rómában volt a monarchia összes elnyomott népeinek kongresszusa, melyen résztvettek a szerb, román, cseh vezetők, továbbá az olaszok részéről Benito Mussolini. A korfui, pittsburgi paktumok és a római konferencia hatása alatt proklamálta Wilson a monarchia népeinek teljes önrendelkezési jogát. Majd pedig szeptember közepén zajlott le Washingtonban a csehek, lengyelek, délszlávok 14 napos konferenciája, melyen Ausztria-Magyarország elnyomott népei számára programot dolgoztak ki. Utána Wilson tüntetőleg fogadta kihallgatáson Masarykot, a cseh-szlovák nemzeti bizottság elnökét, Paderewskyt, a lengyel nemzeti bizottság elnökét és a délszlávok egy képviselőjét.

Ezzel a külföldi diplomáciai hadjáratral szemben a monarchia teljesen tehetetlen volt, annál inkább Magyarország. Ezért írja emlékiratában Károlyi Mihály, hogy jobb lett volna neki külföldön maradnia és ott a magyar ügy érdekében tevékenykednie.

B) Az osztrák-magyar monarchia széthullása

(Az utolsó két hét: okt. 16—30)

1. Széthullás rohamléptekben

A főbb események

A monarchia részekre szakadásának főbb eseményei és dátumai a következők:

I. Okt. 16-án nyilvánosságra hozzák a császár manifestumát Ausztria föderalizálásáról.

Ugyanazon a napon a lengyel forradalom Krakóban.

Ugyanazon a napon Wekerle a budapesti parlamentben bejelenti a perszonális uniót.

Okt. 28. A csehek forradalma Prágában.

Okt. 29. Délszláv forradalom Zágrábban.

Okt. 30. Forradalom Pólában. Horthy megkezdi a hadiflotta átadását.

Okt. 30. Forradalom Bécsben.

II. Időközben a diplomáciai fronton a következő események történtek:

Okt. 18-iki kelettel Wilson elutasítja a monarchia békeajánlatát és elismeri Cseh-Szlovákiát és Jugoszláviát.

Október 23-iki kelettel Wilson elutasítja Németország békeajánlatát és a császártól megadást követel.

Október 28-án Andrassy közös külügyminiszter a monarchia nevében különbékére tesz ajánlatot Wilsonnak.

Október 28-án a monarchia, 29-én Németország fegyverszünetet kér.

III. Párhuzamosan megindult az olaszországi osztrák-magyar hadsereg bomlása: október 23—30. Az olasz hadsereg a vittoria—venetoi csatában tönkrevéri az osztrák-magyar hadsereget: október 24—30.

IV. Magyarországon irtózatok izgalmakat keltenek a fenti események. Október 25-én megalakul a Nemzeti Tanács, de még október 30-án sincsen megnyugtató megoldás. Magyarország legutolsónak marad sorsának rendezésében.

A széthullás okai

A közvetlenül előidéző okok közül főbbek a következők:

1. Legfőbb ok: a német hadsereg döntő vereségláncolata a francia-belga fronton 1918 július 18-tól a háború végéig. Itt dőlt el a háború sorsa, mert ez volt a legfontosabb arcvonal. A legyőzhetetlennek hitt német hadsereg állandó veresége és megállás nélküli visszavonulása a főoka minden további harctéri és diplomáciai eseményeknek, valamint a német szövetséghez tartozó összes államok belső eseményeinek is.

2. Ezzel kapcsolatos ok: az osztrák-magyar hadsereg piavei kudarca: 1918 június 15—23.

3. Az oksorozat következő láncszeme: a bolgár front összeomlása és a bolgár különbéke: 1918 szeptember 15—30.

4. Az amúgy is ingadozóvá vált hátsóországrészbeli, vagy belső front a katonai vereségek folytán kaotikus állapotba került, ami természetesen visszahatott a harctéri frontra is.

5. A belső front zűrzavarát méginkább fokozta a diplomáciai kudarcok láncolata. 1918 október 5-én a központi hatalmak kifejezetten elfogadták Wilson összes pontjait, köztük a népek önrendelkezési jogát is, amiből *logikusan folyt az összes ausztriai, sőt az összes magyarországi nemzetiségeknek megmozdulása, felszabadulási mozgalma, sőt forradalma*. Mindezt betetőzte Andrássy október 28-iki különbéke-ajánlata, mely még a Wilson október 18-án kelt jegyzékének érvényességét is elfogadta, amelyben az elnök már proklamálta Cseh-Szlovákia és Jugoszlávia önállóságát.

6. Mi sem természetesebb, minthogy a belső frontnak ez a zűrzavara, elsősorban Károly császári manifestuma, de az itt történt egyéb események is, züllesztő hatással voltak az osztrák-magyar hadsereg szellemére.

7. Fentiekből kitűnően azonban történeti hazugság az az állítás, hogy a veretlen hadsereget a belső front árulása bomlasztotta fel. Nemcsak azért, mert a katonai vereségek előbb történtek és minden baj kiindulási alapjává váltak, hanem azért is, mert a háború az erőviszonyok kedvezőtlen eltolódása folytán minden körülmények között már elveszett akkor, amidőn a belső front összeomlása bekövetkezett.

8. A mögöttes országbeli zavarok bomlasztó hatása csupán azt eredményezte, hogy a hadsereg végleges letörése hamarabb következett be, mint anélkül amúgy is biztosan bekövetkezett volna.

A császári manifestum

1918 október 12-én Badenben fogadta a császár az osztrák Reichsrat nemzeti pártjainak 32 képviselőjét. Ezek előadták messzemenő nemzeti követeléseiket. Egy cseh lap megírta, hogy ezen a napon a régi Ausztriát eltemették. Ez ugyan korai megállapítás volt, mert a nagy temetés pár nappal később: október 16-án következett be.

Az október 16-án kelt manifestum által I. Károly osztrák császár szétdarabolta birodalmának ezt a felét. Logikus volt elhatározása, hiszen a Wilson elveit kifejezetten elfogadta és egyben praktikusnak is ígérkezett, mert ezáltal akarta megmenteni a még talán menthetőt. A hatás, az eredmény azonban pusztító volt.

A manifestum tartalma: A császár, mióta trónra lépett, mindig arra törekszik, hogy a békét megteremtse és hogy

népeinek megmutassa azt az utat, melyen népi egyéniségüket kifejleszthetik. A tisztességes béke már küszöbön van. Meg kell kezdeni a haza újjáépítését és az osztrák népek kívánságainak teljesítését. Ezt a feladatot Wilson elvei alapján akarja megoldani. *Ausztria szövetséges állammá alakul át, melyben minden nép külön államot alkot letelepülési területén.* Ausztria lengyel területeinek a független lengyel állammal való egyesítését ez semmiképen nem érinti. Trieszt város és kerülete, népének kívánságához képest különleges álláshoz jut. Ez az új alakulás a magyar szent korona országainak integritását semmiképen nem érinti. A császár megbízza a kormányt, hogy haladéktalanul készítse elő Ausztria újjáépítését. A népeket pedig, melyeknek önrendelkezési jogán az új birodalom felépül, felhívja, hogy *nemzeti tanácsaik* útján vegyenek részt a munkában, melyeket minden nemzet reichsratbeli képviselőiből alkot. „Kívánom, hogy hazánk, mint szabad népek szövetsége kerüljön ki a háború viharaiból.” Ezt írta a császár.

A csehek azonnal visszautasították a császár kezdeményezését, mert követelték Magyarországból a szlovák megyéket és mert nem akarták kiadni Csehország német területeit. A szlovének nem nyugodtak bele abba, hogy a magyar szent korona országai integritásának fenntartásával, az új délszláv alakulat Horvátország nélkül jöjjön létre. Az ukránok igényt tartottak a magyar ruszin földre. A császár jószándéka tehát mindjárt az első napon hajótörést szenvedett.

Közben a Reichsrat lengyel képviselői október 16-án Krakkóban üléseztek és proklamálták Galiciának Lengyelországhoz való csatolását és kiáltványban jelentették be a független, szabad, egyesült Lengyelországot, amit forradalmi cselekedetnek kell minősíteniük, mert nem rendes törvényhozási úton ment végbe, azonban évek óta oly sokszor ígérgette nekik az összes hadviselő felek minden tényezője a történelmi lengyel állam visszaállítását, hogy a krakkói határozat szinte magától értetődő, természetes folyamatnak tűnt fel.

Egy hatása azonnal érzett a manifesztumnak, az, hogy a *nemzeti tanácsok törvényesen elismert hatalomra tettek szert.* Akárminő név alatt, volt már nemzeti tanácsuk a délszlávoknak, a cseheknek, a lengyeleknek és az ukránoknak, majd pedig október 21-én megalakult az osztrák németek

nemzeti tanácsa is. Magyarországon még a manifesztum megjelenése előtt megalakult a románok és a szlovákok nemzeti tanácsa, melyek a torlódó események folytán mindig több-több levégőhöz jutottak.

Csak a magyar nemzet állott ziláltan, belső meghasonlástól szaggatva, irány nélkül ebben az irtózatos viharban. Sem parlamentje nem volt képes kezdeményezésre, sem olyan nemzeti tanács nem tudott alakulni, mely minden nemzeti erőnek latba vetésére alkalmas lett volna. Ennek oka pedig a konzervatív elemek makacsságában, elfogultságában és hatalmi féltékenységében keresendő.

2. Magyarország függetlensége

Wekerle bejelenti a perszonális uniót

A magyar országgyűlés 1918 október 16-iki ülésén Wekerle miniszterelnök bejelentette, hogy Ausztria föderalizálása folytán Magyarország a perszonális unió alapjára helyezkedik. (Túlhaladott álláspont! A teljes függetlenséget akarjuk! — kiáltották a függetlenségi oldalon.) A miniszterelnök tőle megszokott bizonytalan és kétértelmű kitételekkel beszélt ezután a pragmatika szankcióról, a nemzetiségekkel való tárgyalásokról és Horvátország jogviszonyáról, majd pedig összefogást és egyetértést kért a Háztól.

Wekerle hatástalan beszédére Károlyi Mihály nyomban válaszolt:

— Örül annak, hogy ő felsége megbízta a miniszterelnököt a perszonális unió bejelentésével, azonban Wekerle személye bizalmatlanságot kelt benne. Azok deklarálják a perszonális uniót, akik tegnapelőtt még hallani sem akarták róla. Bizalmatlanságot kelt az a körülmény is, hogy Wekerle nem szokta ígéreteit megtartani. Ausztria széthullása után olyan nagyok az ellentétek a népek közt, hogy mindezeknek a népeknek egy közös külügyminiszter általi képviseltetése lehetetlenség. Magyarország érdeke önálló magyar külügyminisztert követel meg. A miniszterelnök beszéde azt a gyanút kelti benne, hogy a „rohamos“ átalakulás elleni állásfoglalása a függetlenség elalkuvását jelenti. *Ha most nem rohamosan cselekszünk, elvesztettük nemcsak a háborút, de elvesztjük a békét is.* (Lovász Márton: A hazugságok korszaka lejárt! Négy esztendeig hazudtak!)

— Az a kérdés, hogy Magyarország hogyan tudja az ántánttal a legelőnyösebb békét megkötni? „Nézetem szerint ezt úgy érhetjük el legjobban, ha *sürgősen és radikálisan*, úgy külpolitikai, mint belpolitikai, továbbá demokratikus téren, valamint a nemzetiségi kérdésben, új orientációra lépünk át.” A német szövetségi politika minden téren és minden ízében megbukott. Ha továbbra is a reakcionárius, a németbarát és az eddigi nemzetiségi politikát folytatjuk, ezzel romlásba visszük az országot és Magyarország területi épségét veszélyeztetjük. Mi nem máról-holnapra cseréltünk elveket, hanem ezeket az elveket már akkor hirdettük, mikor a legnagyobb megvetést: a hazaárulás vádját zudították fejünkre.

Wekerle és Károlyi Mihály beszédeiből azonnal kiütközött a két felfogás közötti gyökeres ellentét. *Wekerle, de vele együtt Tisza és Andrássy is, szóval a régi 67-esek, kényszerből elfogadták ugyan a perszonális uniót és az ország általános újjászervezésének tervét, azonban ezt a kényszeredett elhatározást igyekeztek mennél óvatosabban és mennél inkább a saját pártérdekeikhez hozzáalkalmazva keresztülvinni. Nem akarták levonni politikájuk tökéletes bukásából azt a konzekvenciát, hogy félreálljanak és hagyjanak utat az új elveknek és az új embereknek. Sőt még ezekkel együttműködni sem akartak olyan módon, hogy jószándékkal és megértéssel támogassák az új világot. Ők még remélték, hogy tartani tudják helyüket, hátsógondolatokkal és régimódi taktikázással. Károlyi Mihály ellenben türelmetlenül követelte a radikális átállítást, mert meggyőződése volt, hogy nemcsak a teljes megújulástól, hanem a tempó gyorsaságától is függ minden siker lehetősége. A két irányzatot áthidalni nem lehetett. Hogy milyen széles szakadék tátongott a két oldal között személyi vonatkozásban is, azt sötétén illusztrálta a Károlyi Mihály beszéde közben kitört irtózatos botrány is. Károlyi így folytatta beszédét:*

— Mit gondolnak, kinek fognak jobban hinni külföldön, önöknek-é, akik máról-holnapra az események nyomása alatt, a félelem hatása alatt és remegő térdekkel, reszkető ajakkal mondják most ezeket a nézeteket, vagy pedig azoknak, akik kiállottak és nem féltek a terrortól? Utótt a leszámolás órája. Önöket a vádlottak padjára kell ültetni. (Lovász Márton: Egy millió magyart megöltek! Ezek vére az önök lelken szárad!)

Amikor a nemzetről beszélek, azokra gondolok, akik sokszáz-ezren meghaltak, azokra, akik élve maradtak, de csonkán és rongyokban járnak és akik tudják most, hogy az egész háború félrevezetés volt, az egész politika a csalások egész sorozata volt.

Egy munkapárti képviselő közbe szőtt: Ez ántánt beszéd! Mire Lovászy Márton magából kikelve így kiáltott fel: Ki akarunk békülni az ántánttal! Barátainkká akarjuk tenni! Nem kell a német szövetség! El Németországtól! Az ántánttal megyünk, nem Németországgal! Tessék tudomásul venni, hogy *ántánt-barátok* vagyunk! Vass János függetlenségi képviselő utána kiáltotta: azok vagyunk!

A munkapárt, mely már eddig is izgatottan hallgatta Károlyi Mihály beszédét, Lovászy közbeszólására óriási kiáltásban tört ki. Szidalmak és fenyegetések röpködtek a függetlenségi pártiak felé.

— Örültek! Aljas gazemberek! Hazaárulók! Bitangok!

Egy órai izgalom után lehetett az ülést folytatni, amidőn a Ház az elnök javaslatára Lovászy és Vass ellen eljárást rendelt el és őket a mentelmi bizottság elé utasította. Ezt a javaslatot Apponyi is megszavazta. Jellemző, hogy midőn másnap a mentelmi bizottság azt javasolta, hogy a két képviselőt a Ház rója meg és ezt plakatiroztassa ki, a hivatalos javaslatot a Ház már csak 91:73 arányban szavazta meg, ami a vélemények nagy átfordulását sejtette.

A vihar után Károlyi Mihály folytatta beszédét és még a demokrációról és a nemzetiségi kérdésről szólt:

— Követelte a legáltalánosabb, egyenlő, titkos, nőkre is kiterjedő választójogot. A teendők fókuszában áll a nemzetiségi kérdés megoldása. Aki ezt nem látja, strucc-politikát folytat. *A legfőbb cél: Magyarország területi integritásának megóvása.* A horvátokat más alapon kell kezelni, de meg kell velük értetni, hogy Magyarországot a tengertől nem lehet elzárni.

Károlyi Mihály pontjai

Október 16-iki beszéde végén Károlyi Mihály felirati javaslatot terjesztett elő, mely a következő kívánságokat tartalmazza:

1. Politikailag, katonailag, gazdaságilag önálló és minden más államtól független Magyarország.

2. A békétárgyalásokat haladéktalanul meg kell indítani.
3. Ezentúl a béke és háború sorsa felett egyedül a népképviseletnek legyen joga dönteni.
4. Az ország területi integritását a békétárgyalásokon minden erővel biztosítani kell.
5. Az ország gyors és biztos demokratizálódását meg kell valósítani. Be kell vezetni az általános, egyenlő, titkos választó jogot. Biztosítani kell a választások tisztaságát.
6. A jogegyenlőség alapján a Wilson javaslata szellemében kell rendezni a nemzetiségi kérdést. Biztosítani kell a nem magyar ajkú honpolgárok szabad érvényesülését, kulturális, gazdasági és önkormányzati szervezetekben, közigazgatásban, közoktatásban.
7. Helyre kell állítani a sajtószabadságot, megvalósítani a gyülekezés és egyesülés szabadságát.
8. Mélyreható szociális politikával gondoskodni kell a háború rokkantjainak, özvegyeinek és árváinak sorsáról.
9. Gyökeres földbirtokpolitikával földhöz kell juttatni a birtoktalan nép tömegeit.
10. A politikai üldözéseknek véget kell vetni, a politikai pereket meg kell szüntetni.
11. Az ország ellátásáról, élelmezéséről gondoskodni kell és meg kell akadályozni, hogy a szükséges készleteket az országból kivigyék.
12. Az országot fenyegető invázióra való tekintettel a külföldön levő magyar katonaság a haza védelmére azonnal haza hívassák, az idegen katonaság pedig távolíttassék el az országból.

*

Pár nap múlva Károlyi Mihály ezt az indítványt tette a parlamentben a független Magyarország felállítására: Törvényjavaslat az osztrák birodalmi tanácsban képviselt királyságokkal, országokkal fennálló közjogi kapcsolat megszüntetéséről:

1. §. Magyarország ősi függetlenségének teljes visszaállítása.
2. §. Az 1867. évi XII. t.-c. hatályát veszti és az 1848. III. t.-c. alapján kell kormányozni. Minden hadügy a magyar hadügyminiszternek, minden pénzügy a magyar pénzügyi-

niszternek hatáskörébe tartozik. Kiegészítésként a magyar külügyminiszteri tárca felállíttatik.

3. §. A magyar kormány végezze el a likvidációt az oszt-rák kormányval.

4. §. E törvény azonnal hatályba lép.

Tisza István: Elvesztettük a háborút

A magyar országgyűlés október 17-iki ülésén gróf Tisza István szólásra emelkedett és nagy beszédet tartott, melynek során a következő kijelentést tette:

— Nem akar szemfényvesztő játékot. Elismeri, amit Károlyi tegnap mondott, hogy *ezt a háborút elvesztettük*. Elvesztettük a háborút, nem mintha nem tudnánk továbbra is szívós védekezést kifejteni, mintha nem tudnánk az ellenség végső győzelmét drágává tenni, de az *erőviszonyok eltolódása folytán a háború megnyerésére nem lehet reményünk* és ennek folytán keresnünk kell a békét olyan feltételekkel, amelyeket ilyen viszonyok között ellenségeink elfogadnak.

Tiszának erre a kijelentésére fagyasztó hidegség szállta meg a Házat is, az országot is. Mintha kitáruló sírból süvöltene fel valami dermedtő áramlat. A magyar nemzet közvéleménye igazában csak ekkor jutott biztos tudatára a rideg valóságnak. Hiszen eddig is tudhatta mindenki, hogy elveszett a háború. A napi sajtó az ellenség hadi jelentéseit szó szerint közölte, a nagy harctéri vereségek, diplomáciai kudarok itt zajlottak a nagyközönség szeme előtt. De sajátságos az embereknek az, hogy a rosszat a végsőkéig nem akarják elhinni. A következtetéseket kedvezőtlen irányban restek levonni. Mintha valami csodában reménykednének: hátha még van menekülés. Most a háborús párt vezérének kegyetlen nyilatkozata mindenkit végképen kiábrándított és kijózanított.

Vádolni szokták Tiszát, hogy már október 17-én ilyen brutális nyíltsággal beismerte az igazat. Kétségtelenül nem diplomatikus eljárás volt ez. Ámde Tisza az eseményeknek teljes tudatában, a történés minden mozzanatának állandó átélése közepette, fel sem tételezhette azt, hogy az emberi korlátoltság még mindig tájékoztatlanságban tévelyegne. Olyan világos, természetes igazságnak tartotta a háború elvesztését, melyet nincs miért tovább titkolni. *Hiszen a világ előtt zaj-*

lott le a sok franciaországi német vereség, a piavei ütközetet mindenki elsíratta, a bolgár futás és különbélke még a gyermek előtt is ismeretes volt, a diplomáciai megaláztatások az egész közvéleményt foglalkoztatták. Károly császárnak Ausztria felosztását bejelentő manifestuma a parlament tárgyalása alatt állott, — van hát még valaki, aki ne tudná, hogy elveszett a háború?

Tisza nem ismerte az emberi butaságot. Az ő robusztus értelme nem tudott az átlagemberek alacsony színvonalába behelyezkedni. Persze hogy voltak sokan, akik nem hittek a háború elvesztésében. Sőt a nagy háború lezajlása után 25 évig lehetett a magyar közvéleményt tudatosan megtéveszteni abban az irányban, hogy a háború nem veszett volna el, mindig veretlen hadseregünk most is győzött volna, ha a belső frontot meg nem bontották volna az árulók, elsősorban éppen Károlyi Mihály és az októberi forradalom. Tisza Istvának újra ki kell lépnie sírjából és megmondania keményen és zordonon, hogy a háború már jóval az októberi forradalom előtt elveszett, hogy ő október 17-én jelentette be ugyan ezt a megváltozhatatlan tényt, de annak igazságáról már hetekkel előbb meg volt győződve. Mert ennek valóságát józan ember sem akkor nem tagadhatta, sem azóta kétségbe nem vonhatja.

Egyébként Tisza mentségére fel kell említenünk, hogy az államférfiak parlamenti beszédeikben széltére-hosszára, mint befejezett tényt emlegették a háború elvesztését. Maga Wekerle miniszterelnök is úgy beszélt a háborúról, mint amelynek elvesztése már vitán felüli. Az osztrák urakházának október 23-iki ülésén így szólt herceg Beaufort: „La vagyunk győzve.“ Indokul felsorolta a német vereségeket, „az ellenség kolosszális túlerejét“ és a belső eseményeket. Másnap ugyanott jelentette ki gróf Czernin volt külügy-miniszter: „Wir haben den Krieg verloren“. (Elvesztettük a háborút.)

Összetörök Tisza

Wekerle határozatlan, kertelő, minden ajtót nyitva tartó, nem őszinte beszéde bosszantotta az ellenzéket és a közvéleményt, mert ilyen irtózatoss krízis idején az emberek nem állhatják ki a határozatlanságot, a rezervációt, a ravaszkodást és kétszínűséget. Ilyenkor vezért vár a bajban levő

nemzet, aki bátran hirdeti programját és határozott utat mutat a menekülésre, akit tehát lehet követni.

Tisza október 17-iki beszédében sokkal őszintébb volt, de ez a fellépése nem egy előretörő, hanem *a kétségbeesetten hátráló vezérnek hatását keltette*. Nem is csoda, hiszen ez az 57 éves férfiú, csaknem 40 év óta hirdetett összes elveit adta most fel, egész multját megtagadta és *implicite* ezzel beismerte, hogy eddig téves utakon járt. Beszédét következőleg elemezhetjük:

1. Mindenekelőtt a dualizmustól, *lagfőbb politikai vezér-elvétől búcsúzkodott, melyből* — ha illet Tiszáról fel lehet tételezni — szinte ideált formált magának. Kimutattuk, hogy neki a monarchia tágabb értelemben vett hazája volt és hogy a dualizmus koncepcióját úgy tágabb, mint szűkebb hazája egyetlen helyes államszervezetének tartotta. Említettük, hogy Lengyelország trializmus szerinti bekapcsolásának terve ellen milyen makacsul küzdött és hogy miként gorombáskodott legutóbb is a jugoszláv politikusokkal a dualizmus védelmében. Gróf Czernin azt írja emlékiratában, hogy Ferenc Ferdinánd és Tisza közt a dualizmus kérdésében volt ellentét és feszült viszony és hogy midőn Czernin a trónörökös megbízásából tárgyalt Tiszával, ez kijelentette, hogy még a király ellen is kész lenne küzdeni, ha az az alkotmányt (a dualizmust) bántja.

Most a császár- király, kétségtelenül alkotmányellenesen, megszüntette a dualizmust és erre Tisza rezignált megadásal jelentette ki, hogy „a dualizmus fenntartása lehetetlen” és hogy a „perszonális unió irányában kell haladnunk”. Sőt e kétértelmű kitételnél tovább megy, nem úgy, mint Werle, aki még mindig lehetőségeket hagyott nyitva a dualizmusnak valamilyes formában való átalakítása iránt. Ausztria föderalizálása ugyanis elvileg nem tette volna lehetetlenné sem a delegáció, sem a közös külügy-, hadügy- és pénzügy-minisztériumok intézményeinek fenntartását, hiszen a föderáció központi parlamentje is éppenúgy tudta volna ezeket megalakítani és ellenőrizni, mint az eddigi Reichsrat. Werle a maga bürokratikus ravaszságával ilyen eshetőségeket is fenn akart tartani, azonban Tisza a dualizmussal végleg leszámolt, mert megértette, hogy a sírbatétel pillanata eljött.

2. Ezért kijelentette, hogy „a hadsereg teljes különállását akarjuk“. *Pár évvel előbb a magyar vezényszót követelő függetlenségi képviselőket ezért kellett kidobatnia az országgyűlésből?*

3. A külügyre nézve is teljes átfordulást jelentett be. „Külön képviselőket kívánunk“ — mondotta és hogy „a béketárgyalásokon Magyarországot megfelelő magyar ember képviselje“.

4. Védekezett a háborúért való felelősségének vádja ellen. Amíg négy éven át büszkén tűrte, hogy őt tekintsék az osztrák-magyar militarista, a könyörtelen háborús párt vezérének, aki utolsó csepp vérig akar harcolni, — most bejelentette, hogy okmányokkal fogja kimutatni, hogy ő „a békét végső pontig igyekezett fenntartani“. Ez a szármalmas mentegetőzés az október 22-iki ülésen tényleg be is következett, midőn a király engedélyével felolvasta azokat a bizonyítékokat, melyek igazolják az ő ellenvetéseit, fenntartásait a háború azonnali megindítása és az ultimátum elküldésével kapcsolatban, melyeket fentebb már ismertettünk. Azt már nem domborította ki, hogy mindezek dacára mégis *megszavazta a háborút* és hogy taktikai kifogásai egészen tizedrendűeknek bizonyultak.

5. Midőn úgy e beszédben, mint október 22-én tartott beszédében is világosan kijelentette, hogy „magyar ember ma csak a teljes függetlenség álláspontjára helyezkedhetik“ és ezzel eddigi *egész politikai multját fenntartás nélkül megtagadta és feladta*, egyben a német szövetséggel is leszámolt és kijelentette, hogy mivel úgyis megalakul a nemzetek egyetemes szövetsége, „tartózkodnunk kell a Németországgal és Ausztriával való külön szövetségtől“.

6. Az októberi forradalom három alapvető tényezője közül a függetlenség kérdésében Tisza teljesen megtört, azonban a másik két tényezőt illetően már tartózkodó volt a beszéde. Úgy látszik, hogy míg a függetlenséget a háború elvesztése folytán kényszeredett, de mellőzhetlen következménynek tekintette, addig remélte, hogy a nemzetiségi és a szociális vonatkozásokban még lesz belkörü rendezkedési lehetősége az országnak. Ezért a nemzetiségekre nézve csak a megbékélés általános szolamát hangoztatta, ellenben majdnem régi élességével kelt ki minden jelentékenyebb nemzetiségi engedmény ellen. Megbélyegezte a csehek rablási törek-

véseit, hirdette, hogy Magyarországon nem is volt és nincsen nemzetiségi elnyomás, a nemzetiségi vezérek ellen heves kitételeket használt és kijelentette, hogy meg kell győznünk a külföldet arról, hogy nincsen igaza a magyar nemzetiségi politikát illetően. *Végképen nem ismerte fel az ország irtó-zatos helyzetét és hogy ennek központi gondolatává a nemzetiségi kérdés vált.*

7. Ugyanígy volt a demokratikus és szociális eszme tekintetében is. Szociális haladásról még csak nem is emlékezett meg, a demokratizálódásra pedig azt mondta, hogy ez „alapjában véve nem szükséges“. A zajos közbekiáltásokra így magyarázta meg e szavait: „mert ezen vagyunk úgyis“. Csak „árnyalati különbségek“ lehetnek köztünk. Védte a legújabban meghozott választói törvény demokratikus jellegét és kérte, hogy ezt a jelszót ne dobják most megint a vitába.

Károlyi és Tisza utolsó szembenállása

Két kemény vezéri talentum állott a helyén az októberi forradalom küszöbén, Tisza István és Károlyi Mihály. Mind a két gróf egész ember volt. A többi politikai pártvezetők még békés, nyugodt időben sem voltak alkalmasak arra, hogy a nemzet vezérei lehessenek. Sajnos, minden embernek megvan a maga értékei mellett a hibája és fogyatkozása is. Ebben a vészes időben olyan vezérre lett volna szükség, aki a Károlyi Mihály lelkesedését, bátorságát, haladó elveit össze tudta volna egyeztetni a Wekerle diplomáciai ravaszságával, az Apponyi szónoki képességével és a Tisza gáttörő energiájával.

A 70 éves Wekerle nem számított, az 57 éves Tisza le-tört, a 43 éves Károlyi Mihály egyedül maradt a porondon. Útjában azonban Wekerle és többi társai, így elsősorban: Windischgraetz, Szterényi, Vázsonyi, továbbá Andrássy is állandó intrikálással raktak akadályokat, Tisza pedig, bár letört, romjaival eltorlaszolta előtte az utat. Károlyi Mihály képes volt arra, hogy a tömegeket maga köré gyűjtse, de nem tudta a politikusok közt tekintélyét érvényre juttatni.

Tisza, hogy Károlyi Mihályt viasszaszorítsa, végső elhatározásra jutott. Október 22-én feloszlatta a parlamenti többséget alkotó munkapártját és azután belépett a Wekerle kis „48-as alkotmánypárt“-jába. Tisza ezzel „48-assá“ lett,

ami ellen egész életén át küzdött. Kijelentette, hogy így akarja egy „szilárd kormányzópárt“ létrejöttét elősegíteni, ami alatt mindenki azt értette, hogy ő akarja továbbra is az ügyek vitelét irányítani. Ugyanazon napon tartott képviselőházi beszédében felhívta a kormányt, hogy erélyes rendszabályokkal lépjen fel Károlyiék ellen és nyomja el az anarchisztikus törekvéseket.

Károlyi Mihály október 22-én ismét beszédet tartott a képviselőházban. Ebben különbékét követelt. Az a legnagyobb hiba — mondotta, — hogy a kormány és a többség úgy állított minket a világ elé, mintha a német militarizmus legfőbb támaszai volnánk. Azt akarták elhitetni, hogy mi nagyobb németbarátok vagyunk, mint a németek. Nem használták fel az időt arra sem, hogy megegyezésre jutottak volna a nemzetiségekkel. Ő hiába tárgyalt velük, mint privátember, megegyezést nem köthetett. Valami Deus ex machinára várunk?

Ekkor drámai nyilatkozatot tett Károlyi Mihály:

— A kormány tegye mindenekelőtt azt, ami a legfontosabb: adja át helyét olyan kormánynak, amely nincsen diszkreditálva, amelyben a demokratikus elemek, a szocialisták és a nemzetiségek is helyet foglalnak, egy olyan kormánynak, amely kész a különbékét azonnal megkötni. Ha nem teszi ezt a kormány, a magyar nemzet nem fogja ezt tűrni és maga veszi kezébe a rendelkezést. Gondolják meg az urak az óriási felelősséget és gondolják meg, hogy senki sem vágyik a miniszteri székek után. *Ki vágyakoznék ma az ügyek vitelére? Ma csak rossz, vagy kevésbé rossz békét lehet kötni. Aki ma megköti a békét, azt holnap nem fogadják hozsannával, az a legnépszerűlenebb ember lesz Magyarországon.*

Károlyi Mihálynak ez a mély emberi érzésből fakadt és egyben sötét jóslatot tartalmazó nyilatkozata erős hatást váltott ki. Ebben a hangulatban tíz pontba foglalva bejelentette követeléseit, melyek közt vannak a következő főbbek: azonnal menjen el a kormány és alakuljon nem kompromittált új emberekből új irányzatú kormány; fel kell ajánlani a különbékét; a király jöjjön Budapestre; törvénybe kell iktatni Magyarország függetlenségét, önálló magyar külügy- és hadügyminiszterrel; a német szövetséget fel kell bontani; a nemzetiségekkel az új kormány tárgyaljon a jogegyenlőség és testvéri egyetértés megteremtése végett; az új kormány ne

álljon útjába a délszláv állam megalakulásának, de követelje Fiumét és a hozzávezető utat; hozza be az általános választójogot és a demokratikus szabadságjogokat.

Az egész magyar politikának azonnali, teljes átállítását és friss, új orientáció megteremtését, szóval teljes megújítást követelt Károlyi Mihály, most is, mint már annyiszor és az országgyűlésen tartott ez utolsó beszédét így fejezte be:

„Ha a kormány nem hajlandó a távozásra, legyenek elkészülve a legrosszabbra. A halogatás csak arra alkalmas, hogy az ellenség betörjön hazánk területére. Minden perc, amelyet tétlenségben töltünk, azt jelenti, hogy nemcsak a csehszlovák kérdés fog itt napirendre kerülni, hanem a dákoromán kérdéssel is számolni fog kellenni. Éppen azért egyenesen bűn, ha a kormány nem cselekszik. És ha nem cselekszik, bejelentem és tessék tudomásul venni, hogy én cselekedni fogok!

Ime, így állottak szemben egymással Károlyi Mihály és Tisza István grófok, 9 nappal a forradalom kitörése és előbbinek hatalomra jutása, utóbbinak halála előtt. Két markáns reprezentánsa a 400 éves két magyar politikai iránynak, melyet röviden kuruc és labanc névvel szoktak jelölni. A legélesebb különbség köztük a külpolitikai orientációban volt. Tisza István a német és ezzel összefüggően az osztrák, illetve Habsburg-orientáció híve, Károlyi Mihály a németellenes irányzatnak, amely olyan tüntetően robbant ki Lovászy Mártonnak elkeseredett, dacos kiáltásában: „mi ántántbarátok vagyunk“. János királytól az októberi forradalomig húzódik ez a kettősség a magyar közéletben és volt sok pusztulásnak oka. Ez a külpolitikai ellentét kibővülve a szociális, demokratikus, valamint a nemzetiségi kérdésben elfoglalt világnézeti különbségekkel, a két irányzat és a két vezér között tovább tartott még annál az időnél is, midőn 1918 október 17-én Tisza látszólag a Károlyi platformjára állott át. Ez a kiegyenlíthetetlen ellentét tette lehetetlenné a megegyezést és a közös munkát, valamint a politikai válságnak sima megoldását.

A nemzetiségi elszakadás bejelentése

A magyar képviselőház október 18-iki ülésén a román nemzeti tanács nevében Vajda Sándor képviselő deklarációt terjesztett elő. Kijelentette, hogy „ezentúl nem vagyunk nemzetiségek, hanem nemzetek“. A magyarországi és erdélyi ro-

mán nemzet teljes nemzeti szabadságot követel és azzal a joggal kíván élni, hogy teljesen szabadon ő maga határozhassa meg intézményes állami elhelyezkedését és koordináltságának viszonyát a szabad nemzetek között. Nem ismeri el ennek a parlamentnek a jogát, hogy a román nemzet sorsát intézze és követeli, hogy a béketárgyaláson az erdélyi és magyarországi románság képviselőjében a román nemzetgyűlésnek megbízottai jelenjenek meg.

A képviselőház okt. 19-iki ülésén Juriga Nándor képviselő a szlovák nemzeti tanács nevében szólalt fel és majdnem az egész ülést kibeszélte. Deklarációt terjesztett elő, mely szerint a szlovák nemzet egy évezred után követeli önrendelkezési jogát. A szlovák néptörzs saját területén államközösséget akar alkotni. A magyar parlamentnek nincsen joga a szlovák nemzet nevében beszélni. A szlovák nemzeti tanács azt kívánja, hogy a béketárgyaláson a szlovák nemzet érdekeit saját megbízottai képviseljék.

A Ház tagjai nagy izgalmak közt, sok dühös közbeszólással, de meghallgatták a deklarációkat.

Okt. 19-ikén a szlovének, horvátok és szerbek nemzeti tanácsa Zágrábban proklamációt adott ki, melyben bejelenti, hogy az összes ügyek intézését kezébe ragadja és a következő követeléseket állítja fel: 1. Követeli az összes délszlávok egy nemzetté egyesítését, tekintet nélkül a jelenlegi állami határokra, 2. a békekonferencián a szlovén-horvát-szerb nemzet egységes képviselőt, 3. visszautasítja a császári manifesztumot, mint részleges megoldást, 4. kívánja a nemzetek szövetségét és a lefegyverzést, 5. biztosítja az ország határain belül a nemzetek szabad fejlődését a demokrácia elvei alapján.

Ez a határozat nemcsak Horvát-Szlavonországnak, hanem a magyarországi szerbeknek elszakítását is jelentette.

Wilson elutasító válasza

Közben Wilson elnök elutasította a monarchia október 5-iki békeajánlatát. A lesújtó válasz, mely október 18-án kelt, kijelenti, hogy január 8-ika óta, amidőn az elnök 14 pontja közt az osztrák-magyar monarchia népeinek *autonóm fejlődését* követelte, lényeges változás állott be. Az Egyesült Államok kormánya azóta elismerte hadviselő félnek a cseh-

szlovák államot és felruházottnak tartja a cseh-szlovák nemzeti tanácsot, mint hadviselő kormányt azzal a joggal, hogy maga intézze a cseh-szlovákok katonai és polgári ügyeit. Ugyancsak elismeri az elnök a legmesszebbmenő módon a jugoszlávok nemzeti szabadságra való törekvésének jogosságát. Ennélfogva az elnök nincsen már abban a helyzetben, hogy ezeknek a népeknek pusztá autonómiáját ismerje el, hanem ezek a népek maguk lesznek hivatva sorsuk felett dönteni.

Ez a válasz Magyarországra vonatkozóan azt jelenti, hogy a szlovákok a csehekkel együtt külön nemzetnek vannak elismerve, úgyszintén a szerbek is a többi délszlávokkal. *Wilson ezzel mélyet szakított Magyarország térképén.*

Pár nap múlva október 23-iki kelettel még kegyetlenebb választ küldött Németországnak. Monarchista autokratákkal nem tárgyal, hanem ezektől teljes megadást követel. A világ népei nem bízhatnak azoknak szavában, akik eddig a német nép politikai vezetői voltak. Csak a német nép képviselőivel hajlandó tárgyalni.

Ez a nyilatkozat világosan követeli a császár detronizálását. Vajjon a magyar politikai élet régi vezetői nem értették meg ebből is, hogy azoknak, kik a háborút végigcsinálták, semmi reményük sincsen a meghallgatásra?

3. A világháború utolsó napjai

A német vereségek

Október 17-ikén a német Kriegskabinett ülésén Scheidemann szociáldemokrata miniszter a következő kijelentést tette: A munkások mindinkább azt mondogatják, hogy inkább egy iszonyattal teljes vég, mint egy vég nélküli iszonyat.

Az ütközeteknek és a vérontásnak azonban még mindig nem szakadt vége. Az ántánt seregek nagy túlerővel hevesen támadtak és verték vissza mind jobban és jobban a német seregeket. A hadijelentések állandóan a németek visszavonulását jelentik be, mely ugyan zárt rendekben történt, ámde feltartóztathatlanul. Október 19-ikén a németek kiűritették Flandriát és északi Franciaország egyes részeit, majd később az Antwerpen—Maas közötti kész állásokba vonultak vissza.

Okt. 26-ikán megbukott Ludendorff lovassági tábornok, első főszállásmester, kit a császár rendelkezési állományba helyezett. Vele bukott a német katonai párt.

Az ántánt-csapatok pedig özönlöttek a francia frontra. Október végén már majdnem kétmillióra becsülték az amerikaiak számát, írtak a lapok félmillió indus és egy millió fekete katonáról is, stb.

Az irtózatos nyomásnak nem tudott a német nép ellenállani. Hozzájárult a kétségbeesés fokozásához Wilsonnak október végén érkezett válasza, amelyben az elnök Vilmos császárt lemondásra szólította fel. November 3-ikán Kielben kitört a matróz-lázadás, mely futótűzként terjedt egyik városról a másikra. November 9-ikén lemondott a császár és elmenekült országából. November 11-ikén aláírták a fegyverszüneti, illetve feltétel nélküli fegyverletételi szerződést.

Az ellenség elérte a Dunát

A szerb hadsereg okt. 16-ikán elérte Krusevácot, okt. 20-ikán a Dunától 100 km-re fekvő Zajezárt, okt. 19-ikén a balkáni francia csapatok Vidinnél érték a Dunát és elzárták a dumai forgalmat. Okt. 23-ikán a szerb sereg Jagodinánál áll, 80 km-re a magyar határtól. Albániában folyik az osztrák-magyar haderő visszavonulása.

Okt. 30-ikán az osztrák-magyar hivatalos jelentés közli, hogy haderőink keleti szárnya visszavonult a Duna magyar partjára. A szerb hadsereg a túlsó oldalon Orsovához érkezett.

Szemben a Franchet d'Espérey hatalmas, győztes hadseregével, a bolgárok elvonulása folytán csak jelentéktelen védő csapatok maradtak, melyek közt a fegyelem a vereség és gyors menekülés miatt napról-napra lazult. A sebtében odaküldött seregrészek egyrésze pedig megtagadta az engedelmességet. A belgrádi osztrák-magyar hadsereg-csoport parancsnokságának, vagyis Kövess tábornagnak jelentései a következő lázadásokról számolnak be: okt. 20-ikán fellázadt a 3. vadász-zászlóalj magyar legénysége Jagodinánál, okt. 21-ikén a 13. ulánus ezred ukrán, lengyel, olasz, cseh legénysége megtagadta Orsovánál a Dunán való átkelést szerb területre, okt. 22-ikén a 27. népfelkelő gyalogezred szlovén és a 4. tüzérezred lengyel, ukrán legénysége lázadt fel, okt.

23-ikán a 30. rohamzászlóalj lengyeleinél, ukránjainál, a 18. gyalogezred cseheinél és a 27. vadász-zászlóalj bukovinai románjainál volt baj. Október 24-ikéről jelenti Kövess, hogy a 27. vadász-zászlóalj Kragujevácnál fellázadt és rossz a 26. magyar vadász-zászlóalj is, valamint a 41. rutén és ukrán gyalogezrednél volt engedelmesség-megtagadás, okt. 25-ikén az 5. népfelkelő gyalogezrednek Turn-Szeverinbe megérkezett magyar-román zászlóalja lázadt fel. Mindez a hivatalos katonai okmányokból állapítható meg. Így készültek a Duna-vonal védelmére.

Az olaszországi front összeomlása

A német hadsereg vereség-sorozata, a bolgár front megsemmisülése és a török hadsereg teljes pusztulása után még mindig állott az osztrák-magyar hadsereg zöme az olaszországi fronton, mely a piavei kudarc óta nagyobb vállalkozásba nem bocsátkozott. Nyilvánvaló volt, hogy most már ezen a sor. Be is következett a teljes összeomlás a vittorio-venetoi csatában okt. 24—30-án. Mivel ezen a fronton küzdött a magyar katonaság túlnyomó nagyrésze is, az itt történeteknek *nagy hatása volt a magyarországi eseményekre, de magára az októberi forradalomnak alakulására is.* Ezért kénytelenek vagyunk az olaszországi fronttal bővebben foglalkozni. Ebben azoknak a hivatalos katonai okmányoknak alapján járunk el, melyeket a történelem nagy szerencséjére Kerchnawe osztrák tábornok gondosan összegyűjtve kiadott. A következőkben tehát nem véleményeket és híreket fogunk adni, hanem hivatalos dokumentumokból fogunk tényeket idézni.

I. Általános helyzetkép a hadseregnél

Síralmas állapotról tanuskodnak azok a jelentések, melyeket az egyes hadseregpáncsnokságok a főparancsnoksághoz küldtek.

Szept. 29-éről jelenti a Piavénál álló 6. hadsereg páncsnoksága a következőket: Az élelmezés nem kielégítő. A kenyér sem mindenütt elég. Friss zöldség nagyon ritka. A szárított főzeléket (Dörrgemüse) nem minden csapattest emberei szeretik, különösen, ha nincs hozzá zsírjuk. A légénység testi állapota középszerű, egyes csapatoknál gyenge. Egy hadosztálynál az átlag-testsúly: 50 kg. A fehérmű hiányos. A morál egyes

csapatoknál, cseheknél, lengyeleknél, ruténeknél, panaszra ád okot. Az orosz hadifogságból érkezettek és a nagyvárosi elemek rossz szellemet terjesztenek. Kevés a tiszt. Közülök is számosan lehangoltak a német front eseményei miatt.

Szept. 30-án ezt jelenti az Asiagónál álló 11. hadsereg parancsnoksága: A hangulat nyomott. A csapatok fáradtak. A keleti frontról érkező csapatok úgy vélik, hogy ők már befejezték a háborút. Általános a vélemény, hogy az ellenség, főleg az angolok és franciák fölényben vannak. Minden ember látja az ellenség repülőinek és tüzérségének túlsúlyát. Az élelmezés nem kielégítő. Ez a hadsereg szept. első felében 5714 szarvasmarhával kapott kevesebbet a kelletténél. A légénység határozottan rosszul van táplálva és nagyon rosszul néz ki. Leverőleg hat rájuk a gond is az otthon éhező családjuk miatt. A tisztek hangulata nyomott a német front eseményei miatt. A monarchia békelépésének sikerében senki sem hisz.

Okt. 4-én az Isonzó-hadsereg parancsnoksága jelenti: A létszám nagyon hiányos. A hadsereg 15 hadosztályából, az előírt létszámnak kevesebb, mint $\frac{1}{3}$ -a van meg hét hadosztálynál, $\frac{1}{2}$ -e van meg három hadosztálynál és $\frac{2}{3}$ -a van meg öt hadosztálynál. Ezt is csökkenti a malária. A tüzérségnél valószínű létszámnyomorúság van. Még lóápoló sincsen elég. Csak meg kell nézni a katonák fehéreneműit, hogy fogalmunk legyen a nyomorúságról. Egy fronton álló ezrednél minden harmadik embernek van csak köpönyege. A rosszul tápláltság már katonailag káros hatásokat eredményezett. Nő a hústalan napok száma. Júliusban és augusztusban minden egyes hústalan nap koplaláshoz hasonlított. Még tisztietkezésben is naponta lóhúst fogyasztottak. *Minden szőkevény a hátsó országrészben, még ha erdőben elrejtőzve kell is élnie, jobban táplálkozhat, mint a katona a fronton.* Ezért is szöknek a katonák, nemcsak a háborúba való belefáradás miatt.

Ehhez a siralmas jelentéshez a vezérkari főnök még a következő megjegyzést fűzte: a viszonyok inkább még rosszabbak. A hadseregparancsnok mindezt jóváhagyta és aláírta.

Október 22-ről jelenti a 6. hadsereg parancsnoksága, hogy az ellenség korlátlan légi uralma nyilvánvaló és ezenfelül számos tankja is van. Az osztrák-magyar seregnek nem volt! Az idő pedig az ellenségnek dolgozik, mert ennek helyzete folyton kedvezőbbé, a miénk ellenben folyton kedvezőtlenebbé alakul.

Boroevics tábornok ugyanezen napon jelenti: lehetséges, hogy az ellenség így gondolkozhatik a mi hadseregünkről: a politikai események folytán a nemzetiségi széttagolódás olyan nagy lehet, továbbá a nyomorúság a csapatoknál olyan mérvű, hogy egy helyi siker az egész front összeomlását eredményezheti. (Ehhez járult a csapatoknak nemzetiségük szerint össze-vissza keverése. Ez nagyon rossz következményekkel járt, mert nem értették meg egymást, nem tudott kialakulni egységes közszellem és a magyarok sokhelyen lealázó bánásmódban részesültek. József főherceg szerint voltak ezredek, melyekben a legénység 8 nemzetiséghez tartozott.)

Október 25-ről jelenti a 6. hadseregpáncsnokság: a csapatoknál nagy a békevág. Vagy béke, vagy háború, közép-megoldás nincs. Ha háborút akarnak, ne jelentgessék ki az államférfiak, hogy elvesztettük a háborút. Hogy milyen nagy volt a békevág, mutatja a következő: Már október 9-én maga a hadseregfőparancsnokság táviratot küldött a külügyminiszterhez és a német főparancsnoksághoz, melyben bejelenti, hogy a főparancsnokság az október 5-én átadott békeajánlat folytán kész az olaszokkal megkezdeni a fegyverszüneti tárgyalásokat, a megszállott területek azonnali kiürítésével. Mivel a főparancsnok maga Károly császár- király volt, nem lehetett ezt a táviratot az ő tudta, sőt parancsa nélkül elküldeni. A külügyminiszter leintette a túlbuzgó főparancsnokságot, mondván, hogy e lépés zavarólag hatna a béketárgyalásokra.

Október 23-án Károly császár és király ezt a táviratot küldötte a pápának: „Sokasodnak a jelek, hogy az olasz offenzíva küszöbön van ellenünk. Nyugalommal és bizakodással nézünk eléje. Minthogy azonban a háború nem Venetiában dől el és nemsokára vége felé közeledik, kérem Szentségedet: lépjen közbe az olasz kormánynál, hogy tiszta emberességből álljon el ettől a tervétől. E tett által Szentséged sok ezer ember életét mentheti meg.“

Másnap megindult a könyörtelen nagy olasz támadás.

II. Lázadások a fronton

Rubint' azt állítja, hogy az első engedelmesség-megtagadás az olasz fronton október 22-én történt, midőn a horvát 25. és 26. ezred fellázadt. Ezt nem találjuk megemlítve a

Kerchnawe okmánygyűjteményében, ami természetesen az állítás helyességét nem zárja ki. Kerchnawe tábornok kitérő műve az első lázadást október 23-ról jelenti, de ezt sem közvetlenül az olasz frontról. Ez az a híres eset, mely Magyarországon az októberi forradalom hullámverését igazában megindította, midőn hírének hatása alatt a magyar képviselőház munkaképtelenné vált és a kormány lemondott. *Október 23-án a horvát 79. gyalogezred, mely Fiumében állomásozott, fellázadt, fegyveresen a honvéd laktanya elé ment, ahol a legénységet lefegyverezte, azután a dohánygyárat és a törvényszéki épületet megszállta, a börtönöket kinyitotta, a rendőrséget rövid utcai harc után legyőzte. A pályaudvar meg van szállva, a kormányzói palotát mindössze 20 stájer katona őrzi. Rákövetkező éjjel 60 betöréses lopás volt Fiumében.*

Az október 24-én megindult olasz offenzíva kezdetétől, annak befejeztéig, a fronton történt lázadásokat összefoglalva adja a Kerchnawe tábornok okmánygyűjteménye, melyből a fontosabbakat ideiktatjuk. Ebből meg lehet látni, hogy miként védekezett az ellenség támadásával szemben az osztrák-magyar hadsereg. Minden későbbi hamis, téves és elferdített beállítással szemben a kegyetlen valóságot világítják meg a Kerchnawe által kiadott hiteles okmányok.

Október 24-én Boroevics tábornok jelenti: A 39. gyalogezred hét menetszázada (magyarok, románok) el akar masírozni, mert a katonák azt állítják, hogy kötelességük a hazai frontra hívja őket. Ezt az eredményt idézték elő — jelenti Boroevics — ő felsége manifesztuma, a népvézerek nyilatkozatai parlamentekben és nemzeti tanácsokban, főleg pedig Tisza kijelentése, hogy: elvesztettük a háborút, amely kijelentés valódi szerencsétlenség.

A Belluno hadsereg-csoport jelenti: a horvát 42. gyalogadosztály morálja olyan, hogy nem lehet csatasorba állítani. A 4. bosnyák gyalogezred két százada megtagadta az engedelmességet. Lefegyverezték őket és összeült a hadbíróság. A lázadás oka: azt mondják, hogy a békeajánlat és ő felsége manifesztuma óta nincsen háború. A 25. cseh lövészezred hangulata rossz.

A tirol-i hadsereg-csoport jelenti: Nagy baj fenyeget. A visszavonulásra a hadseregnek csupán Tirol szívéen át húzódó egyetlen vonal áll rendelkezésére. Azért kéri, hogy a

főparancsnokság teljes nyomatékkal lépjen közbe, hogy a fegyverszünet idejében létrejöjjön és a frontot rendben lehessen leépíteni.

Október 25. A tiroli hadsereg-csoport jelenti: a 25. gyalogezred II. zászlóaljának magyar legénysége kijelentette, hogy nem harcol Ausztriáért. A 8. vadászezred II. zászlóalja (csehek) lövöldöz és a legénység kézigránátokat dobál. A 7. lövészezred (csehek, németek) is aggályos.

Ugyanez jelenti a front egyik legnagyobb katasztrófáját. Két magyar és székely legénységből álló egész hadosztály: a 27. gyaloghadosztály és a 38. honvéd-gyaloghadosztály fellázadt. Haza akarnak menni Magyarországra. Nincs kizárva, hogy más csapatok is így gondolkoznak — írja a jelentés. Maga a király kérte fel József főherceget, hogy menjen ezekhez a hadosztályokhoz és csillapítsa le őket. József főherceg ezzel a jelentéssel válaszolt: „A legrövidebb idő alatt és minden feltétel alatt fegyverszünetet kell kötni, ha nem akarják, hogy minden tökéletesen összedőljön.” Krobotin tábornagy személyesen külön sifirrozott jelentésben közölte a császárral, hogy József főherceg kéri: kössenek fegyverszünetet haladéktalanul „még a legkeményebb feltételek mellett” is. József főherceg beérkezett részletes jelentéséből érdekes részlet a 38. hadosztályhoz tartozó 22. honvédezrednél tett látogatása. Elbeszélték neki, hogy előző nap még nyugalom volt az ezrednél és csak egy ember tagadta meg a szolgálatot. Midőn ezt a zászlóaljparancsnok le akarta tartóztatni, az egész zászlóaljból feltört az egyhangú kiáltás: Azt nem tűrjük! József főherceget tisztelettel fogadták, de keményen kitartottak akaratauk mellett: haza akarnak menni. A főherceg ezután a 27. hadosztály 25. ezredét akarta meglátogatni, ámde még csak megközelíteni sem tudta, mert az ezred elbarrikádozta magát, lövöldözött és kézigránátokat dobált. Hasonló jelenségek voltak észlelhetők a többi ezrednél is. A hadseregparancsnokság jelentette: A főherceg életének biztonságaért nem vállal felelősséget. József főherceg parancsa: a fellázadt két hadosztályt haza kell küldeni és a büntető eljárást ellenük csak hazaérkeztük után szabad foganatosítani.

A tiroli hadsereg-csoport jelenti: a fellázadt két hadosztálynak kivonása által a fronton nagy hézag támadt. Ha az ilyen eljárás tovább tart, a frontot nem lehet tartani az

ellenséges offenzíva ellen. A 40. gyaloghadosztály budapest-környéki értelmes honvédeinél is nagy nyugtalanság uralkodik. Szép szavak nem hatnak rájuk.

Szurmay tábornok, a Wekerle-kormány honvédelmi minisztere közli a hadsereg főparancsnoksággal: csak úgy lehet megnyugtatólag hatni a magyar csapatokra, ha a főparancsnokság megígéri, hogy haza fogja őket szállítani és ez a szállítás tényleg meg is kezdődik.

Október 27. Az Isonzó-hadsereg jelenti: a 7. gyaloghadosztály részei (magyarok) fellázadtak. Az ellenség betört állásaikba és a csapatok felmondták a szolgálatot.

Boroevics tábornok jelenti: a magyarok nyugtalankodnak, haza akarnak menni. Kéri, hogy kívánságukat ne teljesítsék. Közli továbbá, hogy lehetetlenné teszi a hadvezetés számításait a következő ezredek lázadása: 7. gyalogezred (lengyelek, ukránok), 2. hegyi vadászezred (szlovének), a 26. nehéz tábori tüzérezred (csehek) a 14. és 25. lövészezred (csehek), a 7. gyaloghadosztály (magyarok). Okul felsorolja: a császári manifesztum, a mögöttes országrészekből érkező lázítás, a tisztességtelen ruházat, a fehérnemű hiánya stb.

A tiroli hadsereg-csoport jelenti, hogy a fellázadt 27. és 38. hadosztályokon felül az 5. gyaloghadosztállynál is nyomott a hangulat. Az Isonzó-hadsereg jelenti: rémhírek terjednek a seregben, így különösen demoralizáló hatású az a gonosz híresztelés, hogy öfelsége és családja elmenekült. A 6. hadsereg jelenti: a 30. vadászezred (csehek) megtagadta a frontra menetelt.

Október 28. Az Isonzó-hadsereg jelenti: nem jó a hangulat a 26. lövészhadosztállynál (csehek), a 26. nehéz tábori tüzérezred pedig megtagadta a felvonulást.

Boroevics tábornok jelenti a következő lázadásokat: 14. lövészezred (csehek), 119. gyalogezred (60% cseh, 30% német), 6. gyalogezred (33% német, 25% magyar, a többi szerb, román), 83. horvát honvéd gyalogbrigád, 105. gyalogezred (magyar), 4. bosnyák gyalogezred, 28. lövészezred (58% cseh, a többi német, szlovák), 2. hegyi lövészezred (szlovén), 57. gyalogezred (lengyel), 122. gyalogezred (horvát), 30. lövészezred (cseh), 24. vadászászlóalj (magyar), 26. nehéz tábori tüzérezred (cseh), 68. gyalogezred (magyar). A 7., 28. gyaloghadosztály, a 26., 43. lövészhadosztály és a 40. honvédhadosztály többi részeinél forrongás.

A tiroli hadsereg-csoport jelenti: a 4. tiroli vadászezred III. zászlóalja ($\frac{1}{3}$ rész olaszok), továbbá a 103. gyalogezred két zászlóalja (csehek, németek, lengyelek) megtagadták az engedelmességet. A 26. horvát honvédezred pedig egyszerűen elmasírozott.

Boroevics jelenti: Csapataink ellenálló ereje feltűnően bémul. Gyors intézkedést kíván, hogy elkerülhető legyen az anarchia és a katasztrófa.

A tiroli hadsereg-csoport jelenti: az Edelweiss-hadosztály csapatai Trient pályaudvarra érkeztek, ahol dalolva és ujjongva hazatérő magyar katonákkal találkoztak (valószínűleg a 38. hadosztállyal), amire a gyopárkatonák kijelentették, hogy ők sem mennek a frontra. Az 59. gyalogezred I. zászlóalja nem akart a szabályszerű időben felkelni. A X. hadtest bevagyonírozott csapatrészei elhagyták a kocsit és megtagadták az utazást. A 138. gyalogezred lázadói (románok, magyarok) egy tiszt és egy tábori pap vezetése alatt a hadtestparancsnokságra vonultak és ott felszereléseiket lerakták. A 67. gyalogezred egy százada (szlovákok, magyarok) megszökött egy szakaszvezető vezérlete alatt. A 111. gyalogezred II. zászlóalja (csehek) megtagadta a kivonulást. Okul a rossz táplálkozást és ruházatot adták. Az 59. gyalogezred két zászlóalja (salzburgiak) megtagadta a felvonulást. A 14. gyalogezred két zászlóalja elhagyta a táborát. Az ezredes utánuk sietett, de nem volt képes őket visszatérésre bírni. Mintha valami gonosz betegség lepte volna meg a legénységet, semmiféle észokra nem hallgat.

Arz tábornok, a nagyvezérkar főnöke Hindenburghoz táviratot intézett, melyben közli, hogy „több mint 30 hadosztály csapatai, nemzetiségi különbség nélkül vonakodnak tovább harcolni.” Azt mondja erre Arz: „egyszerűen nem volt mivel hadat viselni.”

Mégis csak október 28-án indult el Weber osztrák tábornok Trientből az olasz fővezérséghez, hogy a fegyverszünetről tárgyaljon, pedig az osztrák-magyar fegyverszüneti bizottság már 12-én megalakult. A hadseregfőparancsnokság ezt a táviratot küldte Weberhez: Wilson összes feltételeit elfogadtuk. Azonnal készek vagyunk fegyverszünetet kötni. „A helyzet a fegyverszünet azonnali megkötését teszi szükségessé.”

Október 29. Az olaszok támadása nagy sikereket mutat fel. A 6. hadsereg visszavonult második állásába. Az Isonzó-hadsereg északi szárnyán a frontot áttörte az ellenség. Asi-agótól délre állásainkat kiűritettük. Boroevics jelenti: A tü-zérség igen nagy része elveszett. Főök: a csapatok moráljá-nak süllyedése. Csapatok, melyek eddig kitartottak, nem állják meg helyüket. Isonzó-hadsereg: a 26. vadász-zászlóalj csapatrészei nem akarnak harcolni. A tiroli hadsereg: azon-nali fegyverszünetet sürget.

Boroevicsnek megparancsolta a fővezérség, hogy Vene-tiát tervszerűen ürítse ki és azután az őt követő ellenséggel szemben fejtse ki a szükséges ellenállást. Boroevics jelenti: az ellenállást nem lehet megszervezni. A részletekből az is-meretes, hogy a 86. lövészbrigád megtagadta az engedelmes-séget, a 2. lövész-hadosztály cseh csapatai teljes visszavonu-lásba mentek át és magukkal rántották a többi csapatokat is.

Október 30. A Belluno-hadseregcsoport jelenti: a keleti Piave-parton összevont csapatok megtagadták az engedel-mességet, így több rohamzászlóalj, a 114. Edelweiss-hadosz-tály, három vadász-zászlóalj. A helyzet kritikus. A katonák a front mögött fosztogatják a katonai raktárakat, sőt még a német nemzetiségű csapatok is használhatatlanok már. Kö-nyörög az azonnali fegyverszünetért.

A tiroli hadseregcsoport jelenti: a 24. honvédgyalogezred (magyarok, románok) elvonult más irányban. A 111. gyalog-ezred (csehek, németek) megtagadta a felvonulást. A 34. gyalogezred zászlóaljai (magyarok) és a 67. gyalogezred (tótok) gyujtogatnak és fosztogatnak.

A hadseregfőparancsnokság a következő összefoglaló tájékoztatást küldte a hadügyminisztériumnak: Az utóbbi napokban a hadszíntéren számos csapat fellázadt, úgy hogy valósággal a csapatok feloszlása előtt állunk. Eddig a követ-kező lázadásokat jelentették: 25. gyalogezred, 22. honvéd gyalogezred, az egész 27. gyaloghadosztály, a 38. honvéd gyaloghadosztály, a 25. honvéd gyalogezred, a 4. bosnyák honvéd gyalogezred, a 6., 14., 16., 57., 59., 68. gyalogezredek; a 7. és 36. gyaloghadosztály részei, a 103., 105., 111., 114., 119., 122. gyalogezredek, a tiroli 4. császárvadászezred, a 24. vadászzászlóalj, a 7., 8., 14., 25., 28., 30. lövészezredek; a 2. hegyi lövészezred és a 26. nehéz tábori tüzérezred, a 21. lövészadosztály részei és a 26. lövészadosztály, a 25. és 26.

honvéd gyalogezred. — Ezután a hadseregfőparancsnokság felsorolja a nyugati, a déli és az ukrajnai fronton történt lázadásokat. Felemlíti, hogy a hadiflottánál a hajókon a tisztek teljesen elvesztették hatalmukat a legénység felett és matróz-tanácsok alakultak. Ez a helyzet anarchiához és bolsevizmushoz vezet — mondja a jelentés —, ha az utolsó órában nem sikerül nemzeti tanácsok, képviselők és sajtó úján megnyugtató kijelentéseket tenni.

Ugyanezen a napon a hadseregfőparancsnokság az osztrák képviselőház elnökéhez táviratot küldött, így: a linzi, salzburgi, tiroli császárivadász ezredek nem akarnak harcolni. Küldjenek sürgősen hozzájuk felsőausztriai, salzburgi és tiroli parlamenti képviselőket. „Kérem kegyelmes uramat a haza érdekében!”

József főherceg emlékiratainak utolsó kötetében, miután felsorolja a katonai lázadásokat visszamenőlegesen 1918 február havától kezdve, így különösen a már április, május, július hónapokban kitört egész sereg lázadást is, elkéseredetten írja, hogy október 25-én megtagadták az engedelmességet még a tiroli császárivadászok is! Még az Edelweiss-hadosztály is! Még a Hofer András utódai is! „Tirolért sem akarnak küzdeni, ez már mégis csak erős dolog” — írja a főherceg.

Ugyancsak október 30-án a hadseregfőparancsnokság értesíti a hadseregparancsnokságokat, hogy a fegyverszüneti tárgyalásról nyert értesülések szerint az olasz hadműveleteket nem lehet meggátolni semmiféle feltétel nélküli fegyverletétellel, mert az olaszok mint győztesek akarnak Triesztbe, Trientbe stb. bevonulni.

Ezek után felesleges lenne a többi lázadásokat felsorolni, pedig még lehetne folytatni ezenfelül is ezt az épületes sorozatot.

III. A vittorio-venetoi nagy csatavesztés

Az olasz hadvezetőség összefoglaló jelentése szerint a nagy támadás október 24-én indult meg és az ütközet sorsa 29-én eldőlt. Az osztrák-magyar hadsereg megsemmisült. Mialatt a maradék rendetlenül özönlött vissza, az olaszok kezén százezrével maradtak foglyok és milliárdokat érő zsákmány.

Rubint osztrák-magyar szellemű tábornok, hadtörténeti író, aki egyébként mindenütt szépíti hadseregének vereségeit, így írja le az ütközetet: „A nagy csata október 30-án este azzal végződött, hogy a 6. hadseregünket a Piavétől keletre 22 km-re viaszszorították, miáltal a bellunói hadseregtől elszakadt és így a két hadsereg közt kb. 30 km ürré keletkezett. Isonzo-hadseregünk, melynek északi szárnyán hét és fél hadosztály vereséget szenvedett, a Livenza mögé hátrált, így közte és a 6. hadsereg közt a front szintén át volt törve.” Hadifogságba esett ugyanezen író adatai szerint tizenöt gyaloghadosztály, két gyalogdandár, három gyalogezred és a rivai védelmi szakasz. Ezek főleg a 10. és 11. hadseregünkhöz tartoztak. Az olasz hadijelentés 300.000 hadifogolyról szól.

Rubint vádolja a fővezérséget, hogy elkésett a fegyverszünettel. Így ír: *Már október 12-én megalakult az osztrák-magyar fegyverszüneti bizottság, miért nem lépett ez akcióba, csupán október 28-án, pedig mindenki tudhatta, hogy a Hindenburg-vonal elveszett, hogy a Balkán-front összeomlott, az olaszok pedig általános támadásra készültek?* Rubint tábornok tehát már október 12-én le akarta volna rakni a fegyvert. Ez a töredelmes beismerése azonban sem őt, sem többi elfogult és rosszhiszemű társait nem gátolja meg abban, hogy ne támadja és vádolja Károlyi Mihályt, meg az októberi forradalmat, amiért novemberben nem védte meg a határokat. Ezzel a hadsereggel? Szemben azokkal a győztes ellenséges hadseregekkel? *A tábornokok mindenáron, sürgősen le akarták rakni a fegyvert, de Károlyi Mihály az általuk elvesztett csaták után állott volna helyettük továbbra is ellent!*

Az egész irtózatos katasztrófának, ennek a mohácsi vésznél súlyosabb csatavesztésnek legrémesebb epizódját legvégül beszéljük el. Kerchnawe okmánygyűjteményének egyik utolsó darabja ez. A tiroli hadseregparancsnokság jelenti a főparancsnokságnak november 5-iki kelettel: Az anarchia és feloszlás növekvőben. A 11. hadsereg parancsnoksága jelenti, hogy az ántánt utolérte a hadsereg jelentékeny részét. A hadseregparancsnokság elrendelte, hogy a vígasztalan élelmezési viszonyokra való tekintettel, mindenkiket, aki fogságba esett, az ántántnál kell hagyni. Mindent meg kell tenni, hogy a csapatok a Brennertől délre marad-

janak és hogy az ántánt lássa el azokat. „Még a fogságbaesés is enyhébb sors, mint az egész Észak-Tirol éhségbe-taszítása és elpusztulása.“

Imé, a hadsereggparancsnokság tervszerűen elfogatta a saját katonáit. Ebből a pokolból jöttek haza a magyarok. Csoda-e, ha felbomlott sorokkal és lélekkel? Lehetett-e ezekből rögtön harcképes új hadsereget teremteni, mely a szörnyű vereség után még egyszer felvegye a harcot a győztes nagyhatalmakkal?

4. Wekerle bukása

A Ház utolsó tanácskozása

Október 23-án a magyar képviselőház délelőtt-délutáni ülésen tárgyalta az indennitást. Unalmas ülés volt, mert a képviselők nem törődtek a vitával. Az elmékre bizonytalan nagy kérdések nyomasztó atmoszférája nehezedett. A délutáni ülésen, 4 óra tájban alig néhányan lézengtek az ülésteremben, ahol Balla Aladár függetlenségi képviselő beszélt, amidőn egyszer csak magából kikelve kezdett kiabálni a Bizony-féle mérsékelt függetlenségi szárnyhoz tartozó Meskó Zoltán:

— Most is a Gotterhalté-t énekelték Debrecenben!

A teremben levő 5—6 függetlenségi képviselő irtóztos kiáltozásba tört ki, a folyosókon levők befutottak, a zürzavar percről-perce nőtt, a tárgyalás lehetetlenné vált és az elnök kénytelen volt az ülést felfüggeszteni.

Az történt Debrecenben, hogy az új egyetem megnyitására odaérkező Károly királyt, a vasúti állomáshoz eléje kivonult katona-zenekar, a régi Vorschrift szerint a Gotterhalte hangjaival üdvözölte. A király és felesége egészen meleg fogadtatásra talált Debrecenben. Többek között bevezették őket a híres református nagytemplomba is a Rákóczi-harang zugása között és ott, ahol 1849 április 14-én Kossuth Lajos kihirdette a Habsburg-ház trónfosztottságát, Baltazár Dezső püspök megáldotta a fiatal párt. A Gotterhalte hangjai az nban Budapestig repültek és a déli lapok hírei nyomán óriási botrány kavardott belőlük a Ház ülésén.

Ez a botrány indította el az októberi forradalmat. (Hock János szarkasztikus megjegyzése szerint a forradalmat 2 liter egri bikavér idézte elő, melyet Meskó Zoltán honfi-bújában megivott.) A botránynak közmegegyezéssel úgy lett vége, hogy

Szász Károly elnök az ülés megnyitása után a katonaság eljárást, mint „tapintatlanságot a képviselőház elnöki székéből megbélyegezte” és kijelentette, hogy „ez a rendszer utolsó napjait éli”.

A vihar ezzel látszólag elült és csak később beszéltek a képviselők, hogy a távollevő Tisza, az elnöknek: egyik rendületlen hívének ezt a megnyilatkozását utólag bosszankodva rótta meg.

Balla Aladár hosszú idő múlva ismét szóhoz jutott és elbeszélte a fiumei rezolúció történetét, midőn 1905-ben a magyar nemzet, valamint a szerb-horvát-dalmát nemzet testvéri szövetséget kötött, melyet Wekerle és Sztérenyi intrikája folytán Kossuth Ferenczel robbantottak fel. Ezután az 1914-ben Szerbiához küldött ultimátum körülményeit tárta fel, amidőn Károlyi Mihály éppen akkor érkezett táviratot adott át neki felolvasás végett. A táviratban arról volt szó, hogy a 79. gyalogezred horvát katonasága fellázadt és *Fiumét elfoglalta*. A kitört szörnyű nyugtalanság miatt újból fel kellett függeszteni az ülést, melyet több órai szünet után csak azért nyitott meg az elnök, hogy Wekerle bejelentse a kormány lemondását. Ezzel Nagy-Magyarország utolsó képviselőháza befejezte tanácskozásait. Csak még egyszer gyűlt össze formai ülésre, november 16-án, hogy önmagát feloszlassa.

Wekerle azt jelentette ki, hogy a királynak olyan új kormány alakítását fogja javasolni, amely *„a Ház minden egyes pártjának közreműködésével alakul meg, sőt magában foglalja esetleg azokat a Ház körén kívülálló nemzeti erőket is, amelyek itt még nincsenek képviselve”*. Ezzel a nyilatkozatával a tapasztalt öreg orvos, — habár igen elkésve — megállapította a helyes diagnózist és a baj egyetlen orvosságát. Nem nagyon vette azonban komolyan ezt a kijelentését, a mögötte álló erők pedig egészen illojálisan akarták azt értelmezni.

A nagy koncentráció nem sikerült

A Fiume elfoglalása miatt bekövetkező ülésszünet-ideje alatt a Ház miniszterelnöki szobájában a pártok vezetői értekezletet tartottak, melyen jelen voltak: Wekerle, Tisza, Apponyi, Andrássy, Károlyi Mihály, Rakovszky István (néppárt), Vázsonyi, Nagyatádi Szabó, Bizony Ákos. Ezen idő alatt Wekerle lemondása. Andrássy elbeszéli emlékiratában,

hogy előzőleg Tisza tárgyalt övele és kijelentette, hogy most már feladja a küzdelmet, hajlandó mindenre, magát lehetetlennek tartja, félreáll, azon lesz, hogy az új kormány parlamenti többséget kapjon, a balpártok bevonását sem ellenzi többé és nem fogja akadályozni a választójog újabb literjesztését.

Tisza most már az általános választójogot is elfogadta, tehát demokratikus irányban is a Károlyi álláspontjára helyezkedett. Károlynak személyét azonban nem volt képes elismerni. Büszke lelkének izzó gyűlöletét még fokozta annak felismerése, hogy lépésről-lépésre minden kérdésben Károlynak lett igaza, akit pedig ő leértékelt és hogy neki pedig minden elvét sorban fel kell adnia. Mikor azután az értekezlet megkezdődött, Tisza kijelentette, hogy vérző szívvel belemegy az általános választójogba is, és ám alakuljon egy Andrássy-, vagy Apponyi-kormány, de Károlyi Mihály miniszterelnökségét ellenzi és őt csak mint egyik minisztert fogadja el. Andrássy úgy adja elő, hogy ő ellenezte a balpártnak kizárólagos hatalomra emelkedését, már azért is, mert „túlnyomóan zsidó jellegűvé válnék a kormányzat“, amit ő Jászinak és Kunfinak is megmondott. Ellenben a nagy koncentrációt így képzelte volna el: Károlyi, a szociáldemokraták, esetleg a nemzetiségek, Apponyi, Andrássy, Bizonyék és a munkapárt tetemes része. Andrássynak ez a terve nem volt őszinte, amint a történetből hamarosan kitűnt.

Károlyi Mihály az értekezleten kijelentette, hogy nem megy bele olyan kormányba, melyre a háborús uszítás, a német-barátság, a nemzetiség- és népellenesség nyomja rá bélyegét. Ő azonban hajlandó olyan kormányt alakítani, melyben Apponyi és Andrássy is helyet foglaljanak. Ez lett volna a kis koncentráció Károlyi vezérlete alatt.

A vita meddő maradt, az ülés megnyílt és nem történt semmi több, csak Wekerle lemondásának bejelentése.

A nagy koncentráció tehát a Tisza és Károlyi közötti nemcsak személyi, hanem kiegyenlíthetetlen elvi ellentétek miatt dőlt meg.

A kis koncentráció is meghiusult

Nyilvánvaló volt, hogy Károlyi Mihály a saját szövetségesei: a szociáldemokraták és a radikálisok miatt sem mehett bele a Tisza munkapártjával való együttműködésbe, de

még inkább a már forrongó tömegek intranzigens álláspontja miatt sem. Ebben a tekintetben már Károlyi nem volt ura a helyzetnek. Ellenben október 23-án még meg lehetett volna egyezni egy olyan kisebb pártszövetségben, mely a baloldali pártokon kívül Apponyi és Andrássy csoportjait is magában foglalta volna.

Erre történt kísérlet az október 23-iki viharos parlamenti ülés hosszú szünetében, még a fentebb tárgyalt elnöki megbeszélés előtt a kupolacsarnoki értekezleten. A nagy izgalmak közepette valaki elkiáltotta, hogy menjenek a parlament kupolacsarnokába. Mintegy 50—60 ellenzéki képviselő gyűlt oda, nagyobbrészt függetlenségek. Károlyi Mihály izgatott hangú beszédet tartott. Mindenki vessen számot az életével, — mondotta. *Az új kormánynak olyan békét kell kötnie, mely esetleg még a mohácsi vésznél is rosszabb lesz.* Követeli a kormány eltávolítását. A jelenlevők általános hangulata az erők összefogása felé irányult. Jelen voltak Andrássy és Apponyi is. A nemzetiségek közül feltűnt Pop Csicsó István román képviselő, aki fekete szemüvege alul látható kárörömmel szemlélte a jelenetet. A fiatal radikális függetlenségek részéről Juhász Nagy Sándor szólalt fel és Andrássyhoz és Apponyihoz intézte szavait. Ne hagyjanak itt bennünket. Jöjjenek velünk. Adják meg az egyensúlyt a mi radikális felfogásunknak, az ő konzervatív, higgadt elveikkel. Andrássy határozatlan választ adott. Apponyi pedig idegesen jelentette ki: semmiféle turbulenciába nem megyek bele.

A kis koncentráció azonban még lehetségesnek látszott. A Ház ülése után este Károlyi Mihály egyetemutcai palotájában értekezletet tartott a három szövetkezett pártnak: a Károlyi-féle függetlenségi, a szociáldemokrata és a radikális pártnak vezetősége, melyen Károlyi Mihály erőszakolta a kis koncentrációt Apponyival és Andrássyval, amely utóbbit külön magyar külügyminiszternek gondolta. Ekként a „történelmi osztályok” is képviselve lettek volna az új kormányban. Végre a szociáldemokraták is hajlottak a terv felé. Ebben a pillanatban érkezett a jelentés, hogy Andrássyt a császárkirály közös külügyminiszterré nevezte ki. A hír nagy felháborodást keltett és a jelenlevők elvileg azonnal kimondották a magyar nemzeti tanács megalakítását, ami azt jelentette, hogy a három pártból álló szövetség forradalmi úton veszi át a kormányt.

5. A Nemzeti Tanács megalakulása

Másnap: október 24-én már megmozdult Budapest utcája. Először az ifjúság tüntetett Károlyi Mihály mellett. A forróvá lett hangulatban kialakult a két szembenálló hatalmi csoport. Egyik oldalon Károlyi Mihály körül a függelenségi part, a szocialisták és a radikálisok, ami a tömeget jelentette. A másik oldalon a lemondott, de az ügyeket még mindig vivő kormány, névleg Wekerle, valójában Tisza vezérlete alatt. Ez a *tényleges fegyveres hatalmat jelentette*. Ez nap este vonult be Tisza a „48-as alkotmánypárt”-ba, a feloszlott munkapárt tagjaival.

A két erőcsoporttal akart balanszírozni a közös külügy-miniszterséget vállaló Andrássy, aki saját palotájában. értekezletre hívta embereit, kik közül Vázsonyi, mint köztük a legtehetségesebb ember, azt a tervet dolgozta ki, hogy *ki kell sajátítani a Károlyi Mihály programját* és ezzel alakítani önélnküle kormányt. Andrássy, úgy látszik, a külügyek intézésén felül, mint a birodalom „kancellárja”, kezébe akarta ragadni a belsőkörmányzati ügyek intézését is. Ebből a tervezetéből nőtt ki 4—5 nap múlva a Hadik-kormány.

Ebben a bizonytalan helyzetben alakult meg a Károlyi Mihály egyetemutcai palotájában a Nemzeti Tanács okt. 25-én. Maga az alakulás zajtalanul, bizalmas megbeszélések során történt. A Nemzeti Tanácsban ez a három politikai párt vett részt: 1. a Károlyi elnöklete alatti függetlenségi és 48-as párt, 2. a szociáldemokrata párt, 3. a polgári radikális párt. Ezek a pártok mindeztideig közös szervezet nélkül, laza együttműködésben voltak egymással. Vezetőik időnként közös értekezletre gyűltek össze, ahol az eseményeket megbeszélték. Okt. 25-én egy ilyen bizalmas zártkörű értekezleten alakították meg a Nemzeti Tanácsot, mely lényegében nem volt több, mint a végre szervezethez jutott pártszövetség központi intéző bizottsága. Ekkor még a tagok személyében sem történt megállapodás.

Közben a király megkezdte a kormányválság megoldására irányuló szokásos kihallgatásokat. Lassan haladt előre a kibontakozás, pedig soha gyorsabb munkára nem lett volna szükség. Ha Wekerle 23-án lemondott, 24-én már helyén kellett volna lennie az új embernek.

A Nemzeti Tanács megalakulása előtt Károlyi Mihály eré-

lyesen állást foglalt Andrássy közös külügyminisztersége ellen azon a pártvacsorán, melyen a Károlyi körül tömörülő függetlenségi képviselők vettek részt, köztük több Bizony-párti és pártonkívüli is. Ezzel el volt dobva a kocka a két politikus között, a családi kapcsolat dacára. A magyar közvélemény azonban külön magyar külügyminisztert és külön magyar béke követelt és Károlynak magának is ez volt a régóta hirdetett meggyőződése.

A folytatódó utcai tüntetésekből már egyenruhás katonatisztek is részt vettek. Egy ilyen alkalommal összeütközésre került sor a rendőrséggel és sebesülések is történtek. Ez patantotta ki a függetlenségi pártkörbe feljáró tisztek közt a katonatanács megszervezésének gondolatát. Október 25-én alakult ez meg Csernyák Imre százados vezetése alatt. Tagjai néhány főhadnagy, hadnagy és zászlós, összesen 12-en. Károlyi Mihály azt írja róluk, hogy előbb az ő palotájában akartak tanácskozni, de ő kitelepítette őket. Igen ridegen ír róluk: „Nem sok bizalommal voltam hozzájuk, soha semmiféle gyűlésükön jelen nem voltam és az utolsó napokig a Nemzeti Tanács sem tartotta őket komoly embereknek. A Nemzeti Tanács hoz a katonatanácsnak nem is volt semmi köze.” Garami pedig ezt írja róluk: szereplésüket „fantaszták forradalmi romantikájú játszadozásának” tartotta, de csakhamar kiderült, hogy ez nem is olyan ártatlan dolog volt.

Október 26-án reggel a Nemzeti Tanács kiadta proklamációját, melyet azonban a kormány cenzurája betiltott és a leközlő lapokat elkoboztatta. A proklamáció — melyben forradalomról még nincsen szó, — a következőket tartalmazza:

1. A mai korrupt parlamentnek és kormányrendszernek haladéktalan eltávolítása.

2. Magyarország teljes függetlenségének kimondása.

3. A teljesen reménytelen háborúnak azonnali befejezése. A német szövetség felbontása. Külön magyar béke és fegyverszünet.

4. A képviselőház azonnali feloszlatása. Új választás az általános, egyenlő és titkos, a nőkre is kiterjedő választójog alapján.

5. A népek önrendelkezési jogát a wilsoni elvek alapján biztosítani kell az országot nem magyar ajkú népeinek, attól a

reménytől áthatva, hogy Magyarország területi integritását ezek az elvek nem veszélyeztetik, de biztosabb alapokra helyezik.

6. Egyesülési, gyülekezeti, sajtószabadság, a cenzura eltörlése.

7. Általános amnesztia a politikai büntett miatt elítélt polgárnak és katonának.

8. Belpolitikai rendszabályok a fenyegető inség elhárítására.

9. Nagyszabású reformok, úgy a népet földhöz juttató, mint szociálpolitikai reformok. A dolgozó népnek és különösen a hazatérő katonáknak életsorsát hatékonyan javítani kell. A túltengő tőkefelhalmozás akadályozása és közcélokra igénybevétele.

10. Elismerése az újonnan létrejött ukrán, lengyel, cseh, délszláv és osztrák-német nemzeti államoknak.

11. Külföldi propaganda a magyar demokrácia érdekében.

12. A békekongresszusra olyan férfiak küldendőek, akik barátai a leszerelésnek, a kötelező békebírósnak és a nemzetek ligájának.

Aláírás: A függetlenségi és negyvennyolcas Károlyi-párt. A magyarországi szociáldemokrata párt. Az országos radikális polgári párt.

6. Kísérletek új kormány alakítására

Károlyi Mihály Bécsben

Október 26-án folytatta a király kihallgatásait Gödöllőn. Egész rakás politikust hívott magához: Tiszát, Apponyit, Vázsonyit sb. Feltűnt, hogy gr. Hadik Jánost többször is fogadta. Az esti órákban ismét Károlyi Mihály járult eléje. Kérdezte tőle, hogy nem köztársaságot akar-e? Károlyi Mihály, saját emlékirata szerint így felelt: Csak rágalom, hogy mi köztársaságot akarunk. Csak független, demokratikus Magyarországot akarunk. Erre a király így szólt: „Elhatároztam, hogy önt magyar miniszterelnökkömmé kinevezem.” A király végighallgatta a designált miniszterelnök programját és azzal egyetértett. Megállapodtak benne, hogy az eskü letétele Bécsben lesz, mert Károlyi maga javasolta, hogy ott ő hadd tárgyaljon Lammasch-

sal, az ugyanaznap kinevezett új osztrák miniszterelnökkel és Andrássyval, a közös külügyminiszterrel. Ezután Károlyi Mihály javaslatára a munkatársaiul kiszemelt gr. Batthyány Tivadart, a függetlenségi párt elnökét, Jászi Oszkárt, a radikális párt elnökét, majd Garami Ernőt és Kunfi Zsigmondot, a szociáldemokrata párt vezetőit fogadta a király.

Közben Károlyi Mihály ellen akcióba lépett Andrássy, aki már akkor Bécsben tartózkodott. Telefonon megtudta a királytól, hogy Károlyit miniszterelnökké jelölte ki, mire Andrássy azzal fenyegette meg, hogy *a király így megtartja a magyar trónt, de elveszti az osztrákot.* Ime Andrássy, aki azért ment Bécsbe, hogy különbékét kérjen a német szövetség elárulásával, az egész monarchia megmentésére vállalkozott és ezt a tervét féltette a csupán Magyarországgal törődő Károlyi Mihálytól.

Mikor Károlyi Gödöllőről este távozott, részvétellel látta, hogy gr. Hadik János, ki egész nap ott vesztegelt, még mindig várakozik. Mikor Hadik megtudta a Károlyi megbízatását, csodálkozott rajta, hogy akkor miért bolondították őt ide? Károlyi megjegyzi emlékiratában: „24 órának sem kellett eltelnie, hogy fordított helyzetbe kerülünk.“ Este ugyanazon vonattal utazott Bécsbe a király is, Károlyi Mihály is. A vonatban üzent a király Károlynak: intézkedjék, hogy a holnapi, nagy budapesti népgyűlésen semmi zavar ne legyen.

Károlyi Mihály Bécsben másnap, október 27-én vasárnap, egész nap várakozott szállodájában, hogy mikor kap meghívást a királyhoz, de semmi értesítés nem érkezett. Andrássy és Windischgraetz egész nap tárgyaltak Lammasch-sal a Meinl kávénagykereskedő villájában, de Károlyival senki sem állott szóba. Végre telefonon felhívta a kabinetirodát, hogy mivel itt nincsen reá szükség, utazik vissza Budapestre. A főudvarmester nem tartóztatta.

Andrássy és társai elegáncsolták a Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezését és a királyt megfélemlítették, lebeszéltek. Ezt maga Andrássy is elismeri emlékiratában, amidőn megírja, hogy ő Károlyiékat helyett a többi polgári pártokkal való együttes kabinetalakítást vette tervbe. A maga leghűbb emberét és barátját, gr. Hadik Jánost akarta miniszterelnökké tenni.

Birkózás a hatalomért

Az októberi forradalom kitörése előtti napokban kialakult helyzet egészen világosan áll a történelem előtt, pedig akkor rendkívül zürzavarosnak látszott. Az egész kérdés így egyszerűsíthető le: ki legyen a miniszterelnök?

A nagy koncentráció terve, melyet Wekerle a parlament utolsó ülésén hivatalosan bejelentett, már a bejelentést megelőzően megbukott. Károlyi Mihályék ugyanis nem voltak hajlandók együttműködni a munkapárttal, Tisza pedig a nagy koncentrációt csak Károlyi Mihálynak mellékszerepre szorításával fogadta volna el. Azután *megbukott a kis koncentráció is:* minden erő összefogása Tisza és pártja nélkül. Erre volt is hajlandóság és elvi készség, ámde a baloldal ezt kizárólag csak a Károlyi Mihály elnöklete és vezérlete alatt képzelte, ellenben Andrássyék itt is mellékszerepre akarták szorítani a Károlyi körül szövetkezett új irányzatot. Károlyi Mihályék azonban méltán hivatkozhattak arra, hogy Wekerle már 1906-ban akként járatta le a parlament abszolút többségét tevő, hatalmas függetlenségi pártot, hogy a nagy koalícióban mellékszerepre szorította és a saját vezetése alatt mellékvágányra vitte. Továbbá hivatkozhattak arra, hogy Wekerle és Andrássy ugyanakkor négy évig kormányoztak és egyebet sem tettek, mint sorba szegték meg a kormányra lépésükkor a király szavával is garantáltan megtett ünnepélyes ígéreteiket. Végül hivatkozhattak a legutóbbi kormányon volt kis koalíció szomorú sorsára, amikor az 1918. év folyamán Wekerle fokról-fokra adta fel az általános választójogra vonatkozó ünnepélyes kormányprogramját, melyet a király most is garantált és hogy ebben a manőverben nemcsak Tisza, hanem a most kis koncentrációban tömörülni akaró elemek is több-kevesebb aktív szerepet vittek. Hiányzott tehát és méltán *a bizalom.*

Maradt most már két megoldás: vagy Károlyi Mihályra bízni a kormányalakítást, vagy pedig a Vázsonyi terve szerint kisajátítani az ő programját és azzal mást ékesíteni fel. A fiatal király egész környezetében a legokosabb embernek bizonyult, pedig szellemi képességei iránt éppen ez a környezet nem a legjobb véleményt táplálta, ellenben a sok „nagytehetségű” politikus tökéletesen félreértette a helyzetet. A király ösztönös, intuitív megérzéssel már október 26-ikán designálta Károlyi Mihályt miniszterelnöknek, ellenben kör-

nyezete keresztülhúzta ezt a szándékát. Ekkor már főleg Andrássy gyakorolt reá nagy hatást, aki a „kancellár“-i pozícióba jutott bele, de mellette nagy szerepet töltött be herceg Windischgraetz Lajos is, akit Andrássy maga mellé vett államtitkár (osztályfőnök) gyanánt. A herceg egyaránt serény volt politikai intrikákban és kereskedelmi üzletkötésekben. Károlyi Mihály ezt írja emlékiratában: „A gyenge király vaksággal megvert emberekkel vette körül magát“.

A kavargó káoszban tehát kialakult a két jegécesedési központ. Egyfelől Károlyi Mihály, körülte a szövetkezett baloldali pártok óriási tömegei, másfelől a régi konzervatív politikusok, akik a karhatalomra akartak támaszkodni a tömeghatalommal szemben és akik a vezért József főhercegben vélték felfedezni.

József főherceg magát igen népszerű embernek tartotta, különösen büszke volt rá, hogy a bakák „József apánk“-nak hívták. Ezenfelül nádor-ivadékként egészen elmagyarosodottnak is hitte a közvélemény. Pár nap előtt még az olasz fronton vezérkedett, ahol, mint láttuk, a lázadó magyar katonák lecsillapítását hasztalanul kísérelte meg és ahol életéért a hadseregarancsnokság már nem tudott felelősséget vállalni. Most Budapestre küldötte őt a király, hogy a nép lecsendesítését több sikerrel kísérelje meg. Ámde körülbelül ugyanúgy járt, mint kint a fronton.

Október 27-én, vasárnap este Károlyi Mihállyal egy vonaton utazott Bécsből Budapestre. A gróf kedvetlenül jött, megsértve és megszégyenítve, a főherceg pedig érkezett mint homo régíus és nádor-jelölt.

Aznap délután óriási népgyűlés tombolt az Országház-téren, melyen százezer főnyi tömeg egetverő éljenzések között hallgatta a Nemzeti Tanács programját és ehhez lelkesen csatlakozott. A tömeg este a nyugati pályaudvarra vonult Károlyi Mihály fogadására. Az akkori hírlapok azt írták, hogy úgy fogadták őt, mint az ifjúság Kossuthot 1848-ban, mikor Bécsből hazaérkezett. Rengeteg nép tolongott a pályaudvaron és környékén. Nemzeti zászlók lengtek mindenfelé. Az este 10 órakor begördült vonatból kilépő Károlyi Mihályt a himnusz eléneklésével fogadták és vállukra kapták. Mámorosan zúgott körülte a tömeg és vitte kifelé. Közben nem jó irányt követve egy 3 méter magas zárt vaskapuhoz értek vele.

Károlyi Mihály, aki személyes bravurjairól híres volt (egyszer kiugrott a robogó vonatból stb.), felkapaszkodott a vas-kapura és átugrott rajta. Utána a tömeg. Egy villamосkocsihoz vitték. Ezt kiürítették és beleültették Károlyit. Majd a Teréz-körúton átszállították egy lefoglalt magánfogatba, melynek lovait kifogták és a kocsit húzták. Végre úgy menekült tőlük Károlyi, hogy sikerült egy autót kerítenie, abba nagy nehezen átszállott és a pártkörbe vitette magát.

A tömeg mindenről informálva volt és a vonatban megpillantott József főherceget ellenséges kiáltásokkal fogadta. Talán csak azért nem bántották, mert a főhercegnek tényleg volt bizonyos népszerűsége. Maga József így írja le érkezését emlékiratában: Budapestre érkezve „a pályaudvaron nagy zsvajt és forradalmi tolongást találtunk“. Vadul ordították: „Éljen Károlyi, le a diktátorral.“ „Utóbbi nekem szólt.“ A nádori vállalkozás tehát nem jól kezdődött.

Andrássy különbéke-ajánlata

Október 28-ikán Bécsben megtette Andrássy a különbéke-ajánlatot a monarchia nevében az ántátnak. A szövegbe szerencsétlenül olyan kitételeket vett be, melyek Magyarország területi épségéről való határozott lemondást jelentettek. A monarchia megmentésének kísérlete közben, elvakultan megfélemedezett saját hazájának sorsáról. Andrássy ugyanis e jegyzékében kifejezetten hozzájárul Wilson elnöknek okt. 18-iki elutasító jegyzékében foglalt ahhoz a követeléséhez, mely „Ausztia-Magyarország népeinek, elsősorban a csehszlovákoknak és a jugoszlávoknak jogaira“ vonatkozik. *Andrássy közös külügyminiszter tehát a monarchia nevében elismerte Csehszlovákiát, amely ellen Károlyi Mihály legutóbb is keményen foglalt állást.* Egyben felbontotta a német szövetséget, melyet atyja kötött négy évtizeddel azelőtt s amelyhez a fiú atyja emléke iránti kegyelettel eddig mindig szentséggként ragaszkodott.

Garami elbeszéli emlékiratában, hogy pár nap előtt ő és Kunfi a szociáldemokraták, valamint a szövetkezett pártok nevében felkeresték Andrássyt lakásán és arra kórték, hogy az új demokratikus alakulásban vállaljon külügyministerséget és mint ilyen kérjen azonnali fegyverszünetet s tegyen különbéke-ajánlatot. Erre Andrássy így felelt: a fegyverszünet

kérése katasztrófa lenne, a németeket pedig becstelen dolog lenne cserbenhagyni. Ellenben ugyanezeket ő maga mégis megselekedte négy nap múlva.

Andrássy is úgy kullogott az események után, mint Tisza.

József főherceg nádor akart lenni

József főherceg október 28-ikán, hétfőn egész nap tárgyalt a meghívott politikusokkal. Emlékiratában hihetetlen dolgokat ír le arról, hogy mit tanácsoltak neki némelyek. Így például azt állítja, hogy gróf Bethlen István, aki mint a képviselőház legreakciósabb tagja, különösen híressé lett a nemzetiségek elleni intranzigens álláspontja miatt, azt tanácsolta, hogy „a nemzetiségeknek autonóm fejlődést kell biztosítani” és hogy „nagyon demokratikus kormányt kell alakítani”. Ugyancsak naplófeljegyzései alapján állítja a főherceg azt is, hogy Tisza ezeket mondta: Nagy-Horvátországot el kell ismerni és hogy Károlyi Mihályt kell megbízni a miniszterelnökséggel, mert „ma már minden elkésett”. Este a főherceg fogadta Károlyi Mihályt, továbbá Jászit, Garamit és Kunfit is. Döntését még ekkor sem publikálta, hanem csak proklamációt bocsátott ki, melyben a királytól nyert küldetését bejelenti, az ország teljes függetlenségét ígéri, az erők összefogását ajánlja és a rend fenntartását kéri.

Hogy tényleg nádor akart lenni, azt maga elbeszéli emlékiratában, sőt azt is, hogy már készen is állott a törvényjavaslat a nádorság visszaállításáról. Sőt ezenfelül még az ország katonai fővezére is akart lenni. Ha ezeket eléri, vajjon megállott volna-e itt?

A főherceg tárgyalásai nyugtalanították a tömeget, mely mind türelmetlenebb lett Budapest utcáin. Közben megindult a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozások áradata. A főváros és a vidék legkülönbözőbb egyesületei és intézményei siettek támogatásukat bejelenteni, köztük eddig igen konzervatívnak ismert alakulatok is. A Nemzeti Tanács már kormányzati ügyekben is kezd intézkedni, így például levelet küldött a bécsi osztrák-német nemzeti tanácshoz, melyben élelmiszerek küldését helyezi kilátásba iparcikkek ellenében.

Október 28-án este véres tüntetés robbant ki. Nagy tömeg verődött össze a Károlyi-párt helyisége előtt és midőn a szónokok türelemre intették az izgatott sokaságot, ilyen

kiáltások hangzottak: Követeljük Károlynak miniszterelnökké kinevezését! Nem várunk tovább! Majd a nép válsztja meg! Ekkor a párt egyik fiatal kültagja: Friedrich István magából kikelve indítványozta, hogy menjenek fel küldöttségben a várba a főherceghez. A higgadtabbak hiába csitították. A tömeg megindult élén Friedrich-hel. A Dunaparton állott háromszoros katonai kordon szétnyílt és a népet átbocsátotta. Az emberek éljeneztek a katonákat. A Lánchíd pesti hídfőjénél álló rendőrség azonban az átjutást megakadályozta. A tömegből szitkok hallatszottak és egyszerre valaki lövést adott le. A rendőrök revolverükből sortűzzel felelték és úgy a gyalogosok, mint a lovasok attakot intéztek a nép ellen. Vad futás, üldözés, lövöldözés a késő éjszakában. Két halott és sok sebesült maradt az ütközet helyén.

Ennek a tüntetésnek, melyet a „lánchídi-csatá“-nak hívtak, súlyos következményei lettek. A Nemzeti Tanács elégtételt követelt. A tömeg bosszúra készült. A rendőrség pedig megriadt attól a tudattól, hogy ezentúl állandóan vért kelljen ontania.

Ugyanezen este ülésezett a „48-as alkotmánypárt“, melyen Wekerle, mint még mindig az ügyeket vivő miniszterelnök, minden anarchisztikus forradalmi törekvés elfojtását helyezte kilátásba és a forradalmi mozgalom ellen fegyveres megtorlást hangoztatott. Tisza, mint a párt újonnan belépett tagja, beszédében helyeselt a miniszterelnöknek, akit ebben a törekvésében teljes támogatásáról biztosított. Ez történt október 28-ikán.

Hadik szemben a Nemzeti Tanáccsal

Október 29-ikén, hat nappal a válság kitörése után, a király József főherceg javaslatára kinevezte miniszterelnöknek gr. Hadik Jánost, Andrássy bizalmasát, egy jószándékú, komoly politikust, akinek azonban semmi gyökere nem volt az akkori közvéleményben. Az új miniszterelnök két napig viselte a megbízatást, de annyira se tudott jutni, hogy minisztereinek névsorát összeállítsa.

Hadiknak jutott az a méltatlan feladat, hogy Károlyi Mihály programjának kisajátításával, őellene lépjen fel. A Vázsonyi—Szterényi—Windischgraetz—Andrássy-féle elgondolás szerint a következő elemeket kellett összefognia:

Az Apponyi-féle függetlenségek, Bizony emberei, az Andrassy-féle alkotmánypártiak, Vázsonyi demokratái, a néppártiak és a kisczadapártiak. Ez lett volna az első vonal, mely mögött, mint tartalék állott volna a Tiszával kibővült „48-as alkotmánypárt“, a parlament többségi pártja. Ezek együttesen a képviselőház $\frac{9}{10}$ -edét jelentették. Mivel azonban a kivénhedt képviselőház az akkori közvéleménytől teljesen elszakadt, gondoskodni kellett arról is, hogy az új kormánynak a tömegekben is legyen talaja. Nem volt ügyetlen elgondolás az, hogy legalább is egyelőre háttérben maradnak Tiszáék és előérbe főleg két nevet állítanak: Huszár Károlyt és nagyatádi Szabó Istvánt, kik közül az elsővel a róm. kath. keresztény mozgalom híveit, a másodikkal pedig a földművelő népet akarták a Hadik kormánya részére megnyerni. Az elgondolás helyességét mutatja az a tény, hogy a bolsevizmus bukása után, az ellenforradalom csakugyan ezzel a két irányzattal szervezkedett meg: a keresztény-pártnak és a kisczadapártnak formájában.

1918 október végén azonban még nem volt az ország megpuhítva ennek a vállalkozásnak elfogadására. Hiába állott a mozgalom élére maga a nádorok ivadéka: „József apánk“, a keresztény és a kisczadapárt eszméikkel nem lehetett a tömegekre hatni. Más eszmék kavarogtak akkor az emberek agyában. A szörnyű háború heves visszahatásaként békét, azonnali békét követeltek, az élnyomás után szabadságot, évszázados keserűségek emlékeinek felújulásával függetlenséget, népjogokat, jobb megélhetést, szociális újulást. Intranszigenz korszak volt, melyben félmegoldások, kompromisszumok szóba sem jöhettek. Ki kellett tombolnia magát a népnek.

Hadik kinevezését nyílt provokációnak tekintette a nemzeti tanács és annál energikusabban folytatta szervezkedési munkáját. Október 29-én tették közzé a Nemzeti Tanács intézőbizottságának tagnévsorát is, mely a következő 20 nevet tartalmazta: gróf Károlyi Mihály elnök, gróf Batthyány Tivadar, Lovászy Márton, Hock János, Ábrahám Dezső, Jánosi Zoltán függetlenségek, Fényes László, báró Hatvany Lajos pártonkívüliek, Garami Ernő, Kumfi Zsigmond, Garbai Sándor, Böhm Vilmos, Weltner Jakab, Diner-Dénes József szociáldemokraták, Jászi Oszkár, Biró Lajos, Purjesz Lajos, Szende Pál radikálisok, Bedy-Schwimmer Róza, Müller Ernőné a női mozgalom képviselői.

Csatlakozások

Közben a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozások hólabdaszerűen terjedtek. A fővárosból és vidékről egyre érkeztek a bejelentések, melyek között különösen nevezetesek voltak a következők:

1. Vasutasok és postások alakulatai.

2. A munkástanács megalakulása és csatlakozása. Október 29-ikén d. e. 10 órakor minden gyárban és üzemben megállott a munka és a munkások félóráiig gyászolták a lánchídi vérontás áldozatait. Ekkor történt az első nagyobb munkásmegmozdulás. A soroksáriúti fegyvergyár párezer munkása megrohanta a raktárakat és kezdte felfegyverezni magát. Katonaságot kellett ellenük kivezényelni. Károlyi Mihály hívásra személyesen ment ki közéjük és szavaira a munkások lecsillapodtak, a fegyvereket visszaadták.

A munkástanács megalakítását elvileg a gyárakban és üzemekben tartott rögtönzött munkás-értekezleteken határozták el, melyeken a szociáldemokrata párt tagjai beszéltek. Mindenütt a Nemzeti Tanácshoz csatlakoztak. Magát a tényleges megszerveződést nov. 1-én hajtotta végre a szakszervezetek elnökeiből és titkáraiból az újjvárosháza közgyűlési termében összegyűlt ülés. A munkástanács kimondta, hogy belép a Nemzeti Tanácsba.

3. A katonaság körében a mozgalom mind nagyobb hullámokat vert. A szervezkedést titkosan folytatták. A pár nap előtt alakult katonatanács állott a mozgalom központjában, melynek tagjai a főváros helyőrségének minden alakulatával felvették az érintkezést. A fiatalabb tisztek körében nagy sikerrel dolgoztak. A legénység állásfoglalása nem volt kétséges. A magasabb katonai parancsnokságok valamint megsejtettek a titkos szervezkedésből és ellene szigorú rendszabályokat próbáltak életbe léptetni. Így október 29-én este egy század katonaság házkutatás tartása végett benyomult a függetlenségi pártklub helyiségébe, honnan eredménytelenül távozott.

4. Az október 29-iki nap legfőbb eseménye azonban, mely a forradalom sorsát már előre eldöntötte, a m. kir. államrendőrségnek a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozása volt. Ez a csatlakozás teljesen nyiltan ment végbe.

A lánchídi csata után Kormos Károly detektív mozgalmat indított a rendőrség csatlakozása iránt és pedig nagy sikerrel. Nemcsak a detektívek, hanem a tisztviselők túlnyomó része is a mozgalomhoz sorakozott. A főkapitány hiába próbált erélyesen ellenállani. Csakhamar a rendőrlégénység is csatlakozott.

Az államrendőrség hivatalos helyiségeiben tartott értekezleten a következő szövegű határozatot hozták:

„A székesfővárosi magyar királyi államrendőrség tisztviselői karának, detektívtestületének és személyzetének nevében ahulírott megbízottak egyhangú lelkesedéssel, hazafias lelkük egész melegségével üdvözljük a magyar Nemzeti Tanácsot, mint a magyar nép akaratának egyedül hivatott képviselőjét, egyben bejelentjük a tisztviselői kar, a detektívtestület és őrszemélyzet csatlakozását. E határozatra készítet bennünket a magyar nemzet hagyományos királyhűsége, demokratikus érzése, a honvédelem és haza sorsának mindenekfelett való átérzése. Hazafias kötelességünknek tartjuk kijelenteni, hogy az ország fővárosának rendjét és nyugalmaát biztosítani kívánjuk és kérjük a magyar Nemzeti Tanácsot, hogy bennünket teljes erővel támogasson a haza javára.“

Küldöttség vitte el a határozatot a Nemzeti Tanács helyiségébe. Micsoda meglepetés volt, midőn a forradalmi alakulatnál, mely ellen az ügyvezető miniszterelnök előző estén terrort ígért, melyet József főherceg, a homo regius, a „nádor“ eltiporni szándékozik, egy csoport egyenruhás rendőr jelenik meg, gondterhes, zordon arccal, keményen, elszántan. Letartóztatni jönnek Károlyi Mihályt és társait? Micsoda fordulat: csatlakoznak hozzá és vezérüknek ismerik el.

A forradalom még ki sem tört és máris győzött.

Szentkirályi Béla rendőrtanácsos vezette a csapatot, melynek tagjai voltak: Szilárd Rezső kapitány, Wagaszt János, Pál György, Patóh Sándor fogalmazók, Kormos Károly, Benyovszky Sándor és még két detektív, két rendőrellenőr és két közrendőr. Károlyi Mihály lelkesítő beszédet tartott hozzájuk. Közölte, hogy a politikai detektívek testülete már előbb csatlakozott és egyben kérte, hogy a rendőrség kerülje a néppel való összeütközést.

Mérleg a forradalom küszöbén.

Október 30-án, néhány órával a forradalom kitörése előtt, az erőviszonyok a következők voltak:

József főherceg és miniszterelnöke: gróf Hadik János megnyerte a képviselőház óriási többségének támogatását, de nem volt tömege. A kereszténypártiak és a kispapok mozgósítása egyelőre semmi eredménnyel nem kecsegtetett. Elvesztette a rendőrség támogatását. *Maradt számára egyetlen jelentékeny erőtenyező: Budapest katonai helyőrsége*, melyet a katonatanács titkos, láthatatlan őrlő munkája még látszólag nem roppantott össze. A helyőrség parancsnoka: báró Lukachich tábornok keménykezű, félelmetes ember volt.

Károlyi Mihály mellett felsorakoztak a függetlenségi közvélemény, a szociáldemokrata párt, a fővárosi polgárság radikális elemei és az utca százezres tömegei. Váratlanul mellé állott a m. kir. államrendőrség, mint zárt egész, a maga teljességében. A hadsereg soraiban pedig folyt a szenvedélyes agitáció.

Károlyi Mihály elbeszéli emlékiratában, hogy milyen dilemma előtt állott ezekben a napokban. Vagy élére áll a forradalomnak (ami eleinte nem volt szándékában), vagy pedig elhúzódik és akkor az elkeseredett nép csinál egy bolsevik lázadást, intőzatos vérengzéssel. Kétségtelen, hogy ha egyszer elindult, nem állhatott meg többé Károlyi.

Károlyi Mihály a következőket írja le emlékiratában. Sokan támadják őt azért, hogy saját miniszterelnökségét erőszakolta. Ezt nem is tagadja. Ámde meggyőződése, hogy a nemzetiségekkel csak egy Károlyi—Jászi kormány tudott volna megegyezésre jutni, ha idejében kapott volna megbízást, hiszen a többi vezető politikusok mind hazaárulásnak tartották a nemzetiségeknek tett engedményeket. Például Hadik is kisajátította a Károlyi Mihály programját, csak annak nemzetiségi részét nem! Tiltakozik azért Károlyi Mihály az ellen, hogy őt személyes hiúság vezette volna. Elmondja azután, hogy a többiek is mind ráléptek az ő útjára, de már későn. *Nem guillotine alatt kellett volna az engedményeket megtenni*, mint Andrássy, aki végül is október végén elfogadta Wilson összes követeléseit, még a csehszlovákokra és jugoszlávokra vonatkozókat is. Károlyi úgy véli,

hogyha ő előbb jön, olyan megegyezést tudhatott volna létrehozni, melynek értelmében népszavazás lett volna Magyarország sorsa felett, de ezt olyan magyar kormány vezette volna, melyben a nemzetiségek is helyet foglalnak. Tisza, Andrássy, Apponyi makacs sovíniszta vétője ezt meggátolta. De azután már mikor minden összedőlt, akkor a sovíniszták átléptek a wilsoni pontok alapjára, miután eddig a percig mindenki defetista, hazaáruló volt előttük, aki ezt a helyes utat idejében merte ajánlani. Ezekben adja elő Károlyi Mihály a maga mentességét.

Garami, aki egyébként nem tartozott a Károlyi Mihály feltétlen hívei közé, emlékiratában határozottan megerősíti az előadottakat. Azt írja, hogy a forradalom előtt tartott ellenzéki tanácskozásokon ez a vélemény alakult ki: „Kényszeríteni kell a királyt az azonnali fegyverszünetre és arra, hogy ennek a politikának intranzigens zászlóvivőjét: Károlyi Mihályt nevezze ki miniszterelnökké, aki immár az egyellen ismert nevű magyar politikus volt, akit háborúra uszító, reakciós politika nem kompromittált.” „Már csak az ő neve adott garanciát arra, hogy egyfelül a sokszor megcsalt nép, másfelül a győztes ántánt hihessen a dolgok komoly megfordulásában.” A József főhercegnél október 28-án történt kihallgatásuk során is, Garami és Kunfi a leghatározottabban követelték Károlyi miniszterelnökségét.

Követelte azt az egész nép. Nemcsak a fővárosi utca, hanem a falu földművelő népe is, mely 1914 június 22-ike óta, midőn Cegléden Kossuth mandátumát a kezébe adta, őbenne látta a 400 éves függetlenségi tradíciók vezérét. Károlyi Mihálynak nem lehetett félreállania.

7. Köröskörül forradalmi tüzek.

Budapesten még minden csak készülöben volt, amikor mint körül az ég alján a villámlások, jöttek a hírek a közeli forradalmakról. Ezek a forradalmak nemcsak Ausztriát robbantották szét, hanem belevágtak már a magyar állam testébe is. Tárgyunkkal kapcsolatban el kell mondanunk róluk a következőket:

1. Az október közepén lezajlott krakkói forradalom, mint láttuk, csak azt a független, szabad, egységes Lengyelországot proklamálta, melyhez már a császár és kormánya

is elvileg hozzájárult, de amely még alkotmányos formában nem jött létre. A lengyelek még ezután is megjelentek az osztrák törvényhozás ülésein. A delegáció október 15-iki ülésén a lengyel képviselők deklarációt terjesztettek elő, melyben bejelentik, hogy ők már Lengyelország polgárainak tartják magukat. Megjelentek még a Reichsrat október 22-iki ülésén is, de midőn Hussarek miniszterelnök szólásra emelkedett, a csehekkel együtt tüntetően kivouttak.

2. *Prágában a döntő forradalom október 28-án zajlott le*, de Csehország már hetek óta állandó forradalmi izgalmak között élt. Így október 14-én általános sztrájkkal követelték a csehszlovák köztársaságot. Október 19-én maga a Narodny Vybor: a cseh nemzetgyűlés határozta el a csehek és szlovákok önálló államban való egyesítését. A cseh és szlovák kérdést nemzetközi kérdésnek nyilvánították és tudatták a világgal, hogy a magyarok kinzásokkal és erőszakkal akadályozzák a szlovákokat, karatuk kifejezésében. Kijelentették, hogy a csehek és a szlovákok testvéri közösségben kívánnak élni egymással.

Október 28-án, midőn híre jött az *Andrássy közös külügyminiszter Wilsonhoz küldött különbéke-ajánlatának*, melyben a cseh-szlovák államot kifejezetten elismerte, kitört *Prágában a végleges forradalom*. A várost fellobogózták cseh és amerikai csillagos zászlókkal. A tömeg ellepte az utcákat, ahol rögtönzött tribünokról szónokoltak a cseh politikai vezetők. A Nemzeti Tanács kezébe ragadta a kormányt, a hivatalnokoktól fogadalmat vett ki s a megalakított minisztériumba beválasztotta dr. Srobár magyarországi szlovák orvost is, a tartománygyűlés helyiségeit pedig lefoglalta. A Vencel-téren tartott tömeggyűlésen, ahol a cseh szabadságot ünnepelték, kikiáltották a cseh-szlovák köztársaságot, bár ezt hivatalosan még nem léptették életbe. A *katonák sapkarózsáit és kokárdáit leszedik, leszaggatják, az osztrák címereket és sasokat mindenünnen leverik*. Teljes a felfordulás. A rend fenntartására kivezényelt magyar nemzetiségű katonák hagyják tombolni a forradalmat és testvériesülnek a tömeggel. Hasonló tüntetések Brünnben, Mährisch-Ostrauban és a többi összes cseh városokban.

3. *A magyarországi szlovákok forradalmi megmozdulása Turócszentmártonban október 30-án zajlott le*. A Dula Máté által összehívott gyűlésen a Tátrabank helyiségében, mintegy

60-an jelentek meg, akik önmagukat, mint szlovák nemzeti tanácsot, a szlovák nép képviselőinek nyilvánították. Egyes magyarbarát felszólalásokat azzal hallgattattak el, hogy Andrassy már elismerte a cseh-szlovák államot, valamint azzal, hogy ezt már a prágai forradalom is kikiáltotta az ántánthatalmak akarata szerint, továbbá, hogy az új cseh-szlovák kormányban már bent is ül Srobár, a szlovák miniszter. A gyűlésen elfogadott deklaráció hiteles szövege felett vitáznak ugyan a csehek a szlovákokkal, de annyi bizonyos, hogy a többség elhatározta a csehekkel való egyesülést. Eszerint a szlovák nép „a csehszlovák nemzetnek szlovák ága”, mely a maga önrendelkezési jogánál fogva határoz. A szlovák nemzet úgy nyelvileg, mint kultúrhistoriailag: az egységes csehszlovák nemzetnek része. A magyar kormány nem képviseli a szlovák nemzetet, mert „évtizedeken át nem ismert más feladatot, mint elnyomni mindent, ami szlovák; nem emelt és nem engedélyezett nemzetünknek egy iskolát sem; nem engedte, hogy szlovák emberek kerüljenek a közigazgatásba és hivatalokba; népünket anyagilag tönkretette és kizsákmányolta középkori feudális alkotmányával és politikájával.”

A határozat konkluziója: „Ezen elv alapján egyetértünk azon újonnan kialakult nemzetközi közjogi helyzettel, melyet Wilson elnök 1918 október 18-án megformulázott és melyet az osztrák-magyar külügyminiszter 1918 október 27-én elismert.”

Valóban érthetetlen, hogy Andrassy még a legvégső kétségbeesésében is, miként fogalmazhatta így szerencsétlen jegyzékét! Batthyány Tivadar keserűen jegyzi meg emlékiratában, hogy „Andrassy és a mögötte álló osztrák és magyar kormány hivatalosan rányomta a pecsétet a cseh-szlovák állam létesítésének okmányára. Amikor Károlyi Mihály október 31-én átvette a hatalmat, a cseh-szlovák köztársaság népei már de facto megkapták teljes állami önállóságukat és a Felvidéket elveszítette Magyarország.”

Egy magyar történetíró helyesen jegyzi meg, hogy míg a csehbarátok nagy cseh ígéretekre és megegyezésekre tudtak támaszkodni, addig a magyarbarát szlovákok nem tudtak hivatkozni a magyar hivatalos kormány által adott semmiféle ígéretre sem, ami „az októberi magyar kormány legnagyobb hibája és bűne volt, magukra hagyva azokat, akik

a magyar megoldást követelték". Nem tudjuk, hogy ez az író mit ért az „októberi magyar kormány“ alatt, mert e néven közönségesen a Károlyi Mihály kormányát szokás nevezni. Ámde a turócszentmártoni szlovák gyűlés október 30-án folyt le, tehát előbb, mintsem Károlyi Mihály a miniszterelnöki kinevezést megkapta. A „bűn és hiba“ tehát Wekerlét, esetleg Hadikot terhelheti csupán. Ez a jogos szemrehányás Károlyi Mihályt igazolja, aki állandóan azon panaszkodott, hogy megbízatásának kitolásával és akadályozásával, Wekerle, Tisza, Andrássy és társai megfosztják őt attól a lehetőségtől, hogy a nemzetiségekkel megegyezhessenek, mert Dula Máté és barátai az ellenzéki vezér ígéreteire nem adtak semmit.

Állítólag a Turócszentmártonba október 31-én elkésve érkezett Hodzsa Milán, hamisított volna valamit a kiadott szövegen, de csak abban az irányban, hogy a szlovákok autonóm kívánságait kihagyta és a csehekkel való egyesülés kimondását kiélezte. E tényből folyóan később óriási veszekedés tört ki a csehek és a tótok között, mely utóbbiak azt állították, hogy a tót autonómia biztosítása benne volt az eredeti szövegben. A magyaroktól való elszakadás kimondásának hitelességét azonban senki sem kifogásolta.

4. Október 29-én Zágrábban Horvát-Szlavonország tartománygyűlése: a „sabor“, hivatalos ülésén egyhangúlag kimondotta, hogy úgy a magyar királysággal, mint az osztrák császársággal minden eddigi közjogi kapcsolatot megszakít és a vonatkozó törvényeket egyoldalúan eltörli. Kikiáltotta Dalmáciát, Horvátországot, Szlavóniát és Fiumét együtt egy teljes független államnak, amely belép a szlovének, horvátok és szerbek szuverén nemzeti államába. Egyben addig is elismeri a délszláv nemzeti tanács legfőbb hatalmát.

A horvát forradalom tehát kettőt mondott ki: 1. az elszakadást Magyarországtól és 2. a csatlakozást a megalakítandó Jugoszláviához.

Ez a parlamenti forradalom is kiterjedt az utcára, ahol a nép és a katonaság óriási tüntetéseket rendezett. Itt is letepték a tisztek és katonák sapkáiról a rózsát, a jelvényeket és a középületekről a címereket.

5. Fiumében október 29-én egy újabb katonai lázadás arra kényszerítette a fegyveres erő nélkül álló Jekelfalussy kormányzót, hogy Wekerlétől kapott előzetes telefonenge-

dély alapján átadja a magyar tengerpart gyöngyét a felkelő forradalmi horvát katonaságnak.

6. Pólában a forradalom október 30-án érte el tetőfokát, még pedig akként, hogy ebben az olasz többségű városban is a délszlávok vitték a vezetőszeropet, nyilván a hadiflotta délszláv többségű matrózainak hatása alatt.

7. Bécsben szintén október 30-án tombolt legerősebben a forradalom. Midőn a többi nemzetek, a császár október 16-iki manifesztumában foglalt azon felhívás alapján, hogy alakítsanak külön nemzeti tanácsokat, ezeket tényleg megalakították, az osztrák-németek arra ébredtek, hogy magukra maradtak. Erre a már szétszakadozott Reichsratnak összes német nemzetiségű képviselői október 22-én összegyűltek és az új osztrák-német államot kikiáltották. Ideiglenes nemzetgyűléssé alakultak, amelyen a szociáldemokrata párt ujjongva követelte a köztársaságot. Az ülésen Seitz szocialista képviselő elnökölt, a későbbi osztrák köztársasági elnök.

Az új osztrák-német nemzeti tanács végrehajtó bizottsága október 24-iki ülésén így határozott: Hogy mielőbb létrejöhessen a béke és a polgárháborút el lehessen kerülni, a kormányhatalmat át kell adni Ausztria egyes nemzeteinek. Ekként maga az uralkodó németiség osztotta szét önként az osztrák császárságot.

Október 28-án nevezte ki a császár miniszterelnökévé a lemondott Hussarek helyére Lammascht, kinek az a gyászos szerep jutott, hogy likvidálja Ausztriát. Ugyanezen napon viharos tüntetés tombolt Berlinben, ahol a börtönből kiszabaduló Liebknecht szociálszocialista vezér népgyűlést tartott, melyen őt, mint a német köztársaság elnökét ünnepeleék. Bécsben még a konzervatív keresztényszocialisták híres klerikális ujságja: a Reichspost is a köztársaság mellett csinált propagandát.

Október 30-án történtek azután azok a döntő események, melyeket „bécsi forradalom“-nak szokás nevezni. Bécs tüntetett Andrassy ellen, kinek különbéke-ajánlatában a német szövetséges társ elárulásának erkölcsi bűnét látták. Lammasch miniszterelnök megkísérelte Andrassyt mentegezni, azt fejtegetvén, hogy Ausztria már több mint egy évvel ezelőtt közölte Németországgal, hogy nem bírja tovább a háborút. A közhangulat azonban a német fajtestvérek mellé

állott, pedig egyébként a háborút már gyűlölte és a békére vágyott.

Az osztrák-német nemzeti tanács, vagy más néven ideiglenes nemzetgyűlés október 30-iki ülésében elhatározta, hogy Wilsonnak jegyzékben hozza tudomására *Németausztriának, mint önálló nemzeti államnak megalakulását* és kéri, hogy ezt az új államot külön hívják meg a béketárgyalásra. A ház elnökét pedig megbízta, hogy lépjen közbe a frontokon az azonnali fegyverszünet érdekében. A nemzetgyűlés államtanácsot alakított, mely haladéktalanul ki fogja nevezni az első német-osztrák kormányt, ez pedig meg fogja kezdeni a béketárgyalásokat és átveszi a hatalmat a német-osztrák területeken s a parancsnokságot a német nemzetiségű csapatok felett.

Ez a határozat a császár detronizációjával volt egyenlő értékű. A nemzetgyűlésen viharosan éljeneztek a köztársaságot, de még nem kiáltották ki.

A köztársaság melletti tüntetés az utcán kizárólagossá vált. A Reichsrat épületére kitűzték a birodalmi német lobogót, ami a megalakulandó nagy német köztársasággal való egyesülés jele akart lenni.

A nép az utcán mindenfelé levétette, vagy letépte a tisztek és katonák sapkarózsáját és a császárságra emlékeztető jelvényeket.

8. *A hadsereg forradalmosítása.* Az olasz fronton lázongó és részben már fejvesztetten menekülő hadseregbe a császárkirály elleni forradalom eszméjét dobták bele. Nem felelőtlen izgatók, nem a forrongó nemzetiségek, nem a magyar függetlenségi párt és nem is a bolsevikiek. Hanem az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokság, mely október 29-én táviratilag hívta fel a csapatokat, hogy *szavazzanak: vajjon monarchiát akarnak-e, vagy köztársaságot?*

Ezt a hihetetlenül hangzó intézkedést azzal indokolta a főparancsnokság, hogy kívánatos lenne minden nemzetbeli csapatok és alakulatok olyan távirati megnyilatkozása, mely „kényszer nélkül a monarchia és az uralkodóház mellett emelne szót”.

A fejvesztettségnek ez a szuperlativusza hasonlít a puszkaporos hordóba dobott csóvához. Andrassy három okot sorol fel emlékiratában, amiért a front felbomlása bekövetkezett, amelyek szerintünk csak tüneti jelenségek és a mélyenfekvő

alapok mellett pusztán felszínes okok. Ezek: a császár manifestuma, mellyel a monarchiát szétbontotta, továbbá Tisza okt. 17-iki paramenti kijelentése, hogy a háborút elveszítettük, végül Wekerle miniszterelnök és Szurmay honvédelmi miniszternek a Ház okt. 22-iki ülésén tett kijelentése, hogy a magyar katonákat haza kell hozni a határok védelmére. Károlyi Mihály e három okhoz negyediknek a hadsereg főparancsnokság most tárgyalt intézkedését jelöli meg emlékiratában. Nem kétséges, hogy ez a negyedik ok méltán sorakozik az előző háromhoz.

Nincsenek pontos adataink, hogy a csapatok miként tettek eleget az utasításnak. Valószínűnek kell tartanunk, hogy a jobb belátású tábornokok egyszerűen mellőzték a parancs foganatosítását. Egyes helyeken azonban biztosan szavaztak. Így Sarkotics tábornok, Bosznia-Hercegovina utolsó vezénylő tábornoka elbeszéli, hogy katonáinak 57%-a a monarchia és 43%-a a köztársaság mellett szavazott. Felemlíti, hogy a legnagyobb köztársasági többség a tirolai 3. császár-vadászezredben alakult ki. *Höfer Andrásnak ezek a császárhű ivadékaik 90%-ban a köztársaság mellett szavaztak és a tiszteknek csak 8%-a a legénységnek csak 10 százaléka szavazott a monarchia mellett.*

8. Horthy Miklós átadta a hadiflottát

Az olasz front összeomlásának legsúlygyenteljesebb eseménye a hadiflottának a jugoszlávok részére való átadása volt. A hadiflotta ekkor Horthy Miklós ellentengernagy legfőbb parancsnoksága alatt Póla védett kikötőjében vesztegelt, miután a túlsúlyban levő ellenséges erőkkal nem mert többé mérkőzni.

Kerchnawe tábornok okiratgyűjteménye közli Póla hadikikötő-parancsnokságának a hadsereg főparancsnoksághoz okt. 27-én küldött jelentését, mely szerint hírek szállingóznak a hadiflottánál folyó titkos mozgolódásokról. Ugyanazon napról a flottaparancsnokság (Horthy) jelentése arról számol be, hogy a lázadó megmozdulás közvetlen küszöbön van. A matrózok a pénz, élelem, felszerelés stb. szétosztása után haza akarnak menni. Talán még sikerülhet a katasztrófa elkerülése, ha a nemzeti tanácsoktól csillapító üzenetek jönnek és a nemzeti tanácsok képviselői elindulnának a pólai és cattaroi kikötőkbe.

Október 28-ról azt jelenti Horthy, hogy a matrózok minden hadihajón bizalmiférfiakat választottak (katonatanácsokat alakítottak), akik ma délután üléseznek. Közös étkezést követelnek a tisztekkel, a ruhákat szét akarják osztani stb., azután hazamenni. A titkos akció már három hónap óta folyik. A flottaparancsnokság ismételten kéri minden nemzeti-ségi matrózokhoz egy-egy képviselő küldését, a magyarok részéről ez okvetlenül egy Károlyi-párti legyen. Ha elsejéig valami nem történik, feltétlenül katasztrófa jön és Póla ki lesz szolgáltatva a bolsevikieknek.

Horthy Miklós tehát Károlyi Mihálytól kért segítséget. Úgy ez utóbbi, mint Garami elbeszéli emlékiratukban, ami különben az akkori napilapokban is napvilágot látott, hogy október 29-én Sényi Péter korvettkapitány teljes díszbe öltözötten megjelent Budapesten a Nemzeti Tanács előtt és formálisan könyörgött, hogy ez lépjen közbe a lázadó matrózok lecsendesítése végett. Sényi kifejezetten Horthy nevében kért segítséget, amit Károlyi Mihály kész is volt teljesíteni. Táviratát, melyet Pólába akart küldeni, nem engedte továbbítani a Wekerle cenzurája, kiküldöttei: Balla Aladár és Fényes László képviselők pedig nem utazhattak el, mert indulásuk előtt megjött a hír, hogy Horthy már átadta a flottát.

Október 29-én jelenti a Kerchnawe gyűjteményében levő okmány szerint a flottaparancsnokság: minden hajón legénységi bizottságok (katonatanácsok) alakultak, melyek már, mint p. o. a Viribus Unitis nevű vezérhajón, parancsnoki jogokat gyakorolnak. Megszűnt a fegyelem, nem tisztelegnek, a parancsoknak nem engedelmeskednek stb. *A horvát legénység azt követeli, hogy a flottát adják át a jugoszlávoknak, ez esetben a rend fenntartását vállalják.* A többi nemzetiségűek haza akarnak menni. Pólában már horvát nemzeti tanács alakult, a városi csőcselék már rabol, az arzenál-munkások egy része (600 fő) sztrájkol. A délszláv matrózok főparancsnokságot alakítottak, melynek élén, mint főbizalmi, egy fregattkapitány áll. Sürgeti az országgyűlési képviselők jövetelét. Legsürgősebb egy Károlyi-pártinak érkezése. A flottaparancsnok (Horthy) már tegnap feloldotta a tiszteket a fegyverhasználati kötelezettség alól a hajókat elhagyó matrózok ellen. Kérdi a flottaparancsnokság: meddig és mennyire fog kiterjedni ez a káosz? Mi lesz a hajókkal és a tisztekkel,

ha az összes matrózok elmennek? Mi lesz, ha az ellenség Pólat meg fogja támadni?

Október 30-án a császár elrendelte, hogy a hadiflottát át kell adni a jugoszlávoknak, ekként: „A flotta, a tengerészeti intézmények, és más, a tengerészet tulajdonában levő dolgok szukcesszive átadandók a zágrábi, illetve délszláv nemzeti tanácsnak.” *Még aznap elindult egy délszláv bizottság Zágrábból és Horthy Miklóstól átvette a flottát.* Az átadás valószínűleg aznap nem fejeződött be, de október 30-án kezdetét vette. A délszláv küldöttség tagjai elbeszélések, hogy Horthy nagyon komolyan fogta fel hivatását és hatalmas nagy leltárakkal, könyvekkel jött elő a fedélzetre a kajütökből, amin a jugoszlávok mosolyogtak, mert ők a flottát már előzőleg átvették a matrózoktól, akik egyedül parancsoltak. Az átadási jegyzőkönyvet a flottaparancsnok így írta alá: „Horthy Miklós, cs. és kir. kamarás, ellentengernagy, a hadiflotta parancsnoka.” A szövegbe pedig ezt írta be: „az eddig fennállott osztrák-magyar monarchia”. A tömeg a kikötőben egetverő kiáltásokkal üdvözölte a flotta ünnepélyes átadását. Ez volt a pólai forradalom.

Bár erre a fenti okmányokon kívül más bizonyíték nem található, Andrássy azt beszélt, hogy a császár-királytól magától hallotta: *Horthy javasolta a hadiflotta átadását.* Ez a fenti ténykörülményekből igazoltnak látszik, hiszen Horthy nyomatékosan hangoztatta jelentéseiben, hogy a horvátok a flotta átadása ellenében biztosítják a rend fenntartását. Tényleg nem görbült meg a tiszteknek egy hajukszála sem.

Még csak két történelmi eseményt jegyzünk fel. A hadiflotta átadása után olasz tengerészeti egységek hatoltak be a kikötőbe és a Viribus Unitis nevű vezércsatahajót elsüllyesztették. A másik tény: angol-amerikai csapatok október 31-én partraszállottak Triesztben és a nép lelkes fogadtatása közben bevonultak Laibachba. Nem volt többé flotta, amely védhette volna a partot. Ha tehát a tönkrevert osztrák-magyar hadsereg még bírta volna tartani a helyét, háta mögött a flotta átadása folytán új ellenséges erők inváziója korlátlan mértékben lett volna lehetséges.

Horthy Miklós ellentengernagy pedig alig egy félév múlva már vádolta Károlyi Mihályt, hogy nem védte meg az ország határait.

III. RÉSZ. A FORRADALOM

Az októberi forradalom korának szakaszai

Az a történelmi korszak, melyben az októberi forradalom és az abból származó események lefolytak, 1918 október 30 és 31 közötti éjszakától 1919 március 21 estéjéig tartott.

Ezt a korszakot a következő szakaszokra lehet felosztani:

A) A forradalom kitörése és magának a szoros értelemben vett forradalmi eseménynek lefolyása (október 30, 31, november 1).

B) A forradalom teljes felfejlődése a népköztársaság kikiáltásáig (november 2—16).

C) A népköztársaság kikiáltásától Károlyi Mihály köztársasági elnökké nyilvánításáig (1918 november 16—1919 január 11).

D) A Berinkey-kormány. A népköztársaság bukása (jan. 11—március 21).

A) A forradalom első szakasza

(1918 október 30, 31, november 1).

1. Készülődés a forradalomra

Nyugtalanság

Nagyfőmegű szénnek felhalmozása gyakran idéz elő öngyuladást. Ehhez hasonlítható az októberi forradalom kitörése.

A forradalom irányító eszméi: a függetlenségi és a szociális eszmék a tömeget már teljesen áthatották és a forradalom kitörését előkészítették. A kirobbanás maga azonban sokkal inkább a forradalom közvetlen okának: a háborúnak hatása alatt következett be.

Az ország függetlenségét a király már megígérte és azt Wekerle október 16-án, Tisza 17-én a képviselőház ülésén bejelentette. A közvélemény azonban ezeknek a politikusoknak nem hitt, mert a *legteljesebb bizalmatlansággal* viselkedett irányukban. Az volt a közzelfogás, hogy a régi rendszer emberei megint ki akarják játszani az országot, amit már annyiszor megcselekedtek. Fokozta a bizalmatlanságot, hogy a közönség kerülgető határozatlanságot észlelt a perszonális-unió proklamálásának szövegezésében és ezt a hatá-

rozatlanságot nyílt, egyenes kiállással utólag sem igyekeztek ellensúlyozni. Végül a bizalmatlanság a legmagasabb fokra hágott azáltal, hogy a magyar függetlenségnek az életbe átvitelét kizárólag a régi rendszernek híveire akarták bízni, akik egész életükben a függetlenségi eszme ellen küzdöttek, vagy annak árulóivá váltak. Ezek a politikusok csoportosultak a Hadik-kormány körül, ellenben ki akarták zárni az aktivitásból azt a Károlyi Mihályt, akit a közvélemény az új rendszer egyedüli vezérének ismert el.

A függetlenségi eszme mellett a szociális eszme is veszedelemben látszott forogni a Hadik kinevezése által. A régi reakció összes gyűlölt személyei álltak az új kormány körül. Magát Hadikot alig tartotta egyébnek a közhangulat pondus iners-nél. József főherceg feltűnő és visszatetsző népszerűség-hajhászata sem volt arra alkalmas, hogy komoly, mély hatást tudjon gyakorolni a népre, mely őt egyébként ellenszenvesen nem tekintette. Ámde ott tornyosult Hadik háta mögött Tisza alakja. Az is izgatta a közönséget, hogy Hadik köztudomás szerint Andrássy Gyulának, a „fekete gróf”-nak embere volt, akit, ha lehet, talán még jobban gyűlölték Tiszánál is. Az éhes, rongyos, kétségbeesett emberek nem találtak vigasztalót a József, Hadik, Andrássy, Tisza-féle szövetség uralomrajuttatásában. Nagyban emelte azért a szociális nyugtalanságot is a Hadik kinevezése.

Azonban, mint mondtuk, a közvetlen forradalomkirobbantó ok mégis a háborús helyzet volt. Az emberek kifáradtak a háborúban és békét követeltek. Nem bírták tovább. Gyűlölték a háborút. A pacifizmus gondolata átjárta az elméket. Legyen vége ennek a szörnyű állapotnak minden áron, bármi áron. Ezzel szemben azt látták, hogy a béke még mindig késik. Tisza már október 17-én kijelentette a képviselőház ülésén, hogy „a háborút elvesztettük”. *Miért nem teszik le hát akkor a fegyvert?* — kérdezték a türelmetlen, izgatott tömegek. Reménytelenül ontják tovább a vért? Még mindig küldik a menetszázadokat a vágóhídra, a biztos pusztulásba!

Budapest olyan volt, mint egy forrongó katlan. Október 30-án pedig az újságokból lehetett olvasni, hogy *irtózatoss vereség érte* a monarchia hadseregét az olasz fronton a *vitório-venetoi* döntő ütközetben. Érkeztek a hírek a környező

népek forradalmairól is. Krakkó, Prága, Zágráb, Fiume, Póla, Bécs egymásután adta a példát Budapestnek. A hazafiak aggodalmá napról-napra jobban tornyosult a nemzetiségi mozgalmak miatt. Vajda és Juriga már a magyar képviselőház ülésén bejelentette a románok és szlovákok elszakadását. A magyar államférfiak pedig e vonatkozásban is hallgatnak.

Egyedül az Andrássy különbéke-ajánlata lett volna alkalmas a közönség nyugtalanságának mérséklésére, ha mindenki nem tudta volna egészen bizonyosan, hogy ezt a javaslatot az ántánt egyszerűen el fogja utasítani, amint hogy a már másnap közzétett hír szerint nyomban el is utasította. Miért nem jön új rendszer, új ember? — forrt a közönség nyugtalan türelmetlensége.

Új kormány kellett a népnek, új rendszer, új emberek. A magyar függetlenség félreérthetetlen proklamálása külön magyar külügyminiszterrel és hadügyminiszterrel. Gyökeres szociális program, földosztás és szocializálás, olyan kormány által bejelentve, melyben bízott a tömeg. Azonnali béke és tüstént való fegyverletétel. Lezárni a multat, eltüntetni a régi rendszert, félreállítani a nép ellenségeinek tartott kiérdemesült politikusokat. Újulás, jobb jövő, béke, ezt követelte a tömeg lázongó indulata.

Talán sok minden másként történt volna, ha a király október 16-án, de még talán akkor is, ha október 26-án, amikor akarta is, kinevezi Károlyi Mihályt miniszterelnökké és ő ezeket az elveket azonnal proklamálja. A késlekedés, habozás, ármánykodás és ravaszkodás megakadályozta a válságnak ezt az egyedül lehetséges egészséges megoldását. E húzás-halasztás eredménye pedig nemcsak az lett, hogy kitört a forradalom, hanem ezenfelül még az is, hogy elkésett a forradalom.

A nemzeti tanács terve

Károlyi Mihály eleinte nem akart forradalmat és a király ellen nem akart támadni. A nemzeti tanács megalakítása azonban már forradalmi lépés volt. Igaz ugyan, hogy a király maga hívta fel osztrák népeit nemzeti tanácsok alakítására, de ugyanezt Magyarországra nézve nem nyilatkozta ki, sőt Ausztriában is csak az illető népek országgyűlési képviselőinek nemzeti tanácsokra szétkülönítésével oldotta meg ezt a feladatot. Magyarországon a Nemzeti Tanács nem

így jött létre. Mivel azonban másfelé már mindenütt működtek ezek a tanácsok, a mégis csak hasonló magyar szervezetnek forradalmi jellege nem volt olyan élesen kidomborítva.

Valószínűleg akkor érlelődött meg a forradalom elkerülhetetlenségéről való meggyőződés a Károlyi Mihály lelkében, midőn csúfosan hazaküldték Bécsből, itthon pedig a nép fanatikusan tüntetett mellette. Nemcsak személyének sérelmét, de eszméinek teljes leszorítását is kellett a bécsi kurdarban tapasztalnia.

Láttuk, hogy emlékirata szerint miként habozott még az utolsó percben is, hogy élére álljon-e a forradalomnak, mely most már vele, vagy nélküle, de okvetlenül ki fog törni. Még ha akart volna, akkor sem lehetett többé becsületvesztés nélkül gyáván meghátrálnia.

Károlyi Mihály tehát elhatározta, hogy a kormányt kezébe ragadja. Sem a Nemzeti Tanácsot, sem a tömeget nem kellett ebben az irányban befolyásolnia. Ha hatást akart gyakorolni a forradalmi hangulatra, ez inkább a mérséklés, mint az izgatás irányában volt szükséges.

Ügylátszik, hogy a forradalom kitörésének napját november 4-ikében állapították meg, mely hétfői napra esett. A hét végén ugyanis a munkásság bérfizetési terminusa miatt nem akartak zavart kelteni. De talán belejátszott a halottak napjának békés megünneplésére való törekvésük is. November 4-én, hétfőn Budapest egész munkásságát mozgósította volna a szociáldemokra párt. A részben már felfegyverzett munkásság megjelent volna az utcákon és irtózatossá tömegerejével egyszerűen birtokba veszi a kormányhatalmat. A rendőrség már felesküdt a Nemzeti Tanácsra. Csupán a katonaságtól kellett tartani. Nem volt azonban kétséges, hogy a magyar ezredek vagy a forradalomhoz fognak csatlakozni, vagy legalább is meg fogják tagadni az engedelmességet és nem lőnek a népre. A fegyveres munkásság és a forradalomhoz csatlakozó katonaság pedig felveszi harcot az esetleg kivezényelt idegen csapatokkal. Ez a számítás azonban hialomra dőlt a rohanó események áradatában.

Október 30-ika

Az a mozgalom, melyet a tulajdonképeni forradalomnak nevezünk, október 30, 31 és november 1. napjain zajlott le. Csúcspontja az október 31-ikére virradó éjszakára esik.

Október 30-án egész nap lázban égett Budapest népe. Mindenki nagy eseményeket várt. A levegő izgalmakkal volt telítve. Miközben Hadik tárgyal és még mindig nem volt képes kormányát megalakítani, az utca állandóan tüntetett Károlyi Mihály és a Nemzeti Tanács mellett. Az utcán forrongó tömegben elvegyülve katonák, rendőrök, tisztek tüntettek. A katonai sapkarózsákat, melyeken K betű jelezte a király nevét, már szedik, sőt tépik le, *úgy, miként előző napokban Prágában, Zágrábban és Bécsben.*

Különösen zajos jelenetek folynak az Astoria-szálló Kossuth Lajos-utca és Múzeum-körút sarkán fekvő épülete előtt, ahol a Nemzeti Tanács felütötte székhelyét. Egyik küldöttség a másik után érkezik ide, hogy bejelentse csatlakozását. Rendkívüli feltűnést keltenek a vasutasok és postások egyenruhás csapatai.

Délután 4 órakor a rendőrfőkapitányságon mintegy 400 rendőr gyűl össze, tisztek és legénység, akik forradalmi hangulatban tárgyalnak. Átvonulnak egy szomszédos kávéházba, ahol megalakítják a rendőrök szabad szervezetét és újra kimondják a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozásukat. A gyűlésen Szilárd kapitány elnökölt, de kivüle sokan beszédeket tartottak, köztük közrendőrök is. Delóczi Rezső közrendőr így beszélt: Nem akarjuk, hogy továbbra is elnyomjanak és kiszákmányoljanak! Mi többé nem lövünk a nép közé! A katonák sem lőttek, mi sem lövünk! Mi is jó magyarok vagyunk!

A gyűlés után különös jelenet következett. A *rendőrök 8-as sorokba fejlődve megindultak tüntetni az utcára.* Vegyesen haladtak: tisztek, polgári ruhás detektívek, sisakos, revolveres közrendőrök. A poszton álló őrszemek csatlakoztak hozzájuk. A felvonuló csapat lelkesen éljenezte Károlyi Mihályt, a független Magyarországot, a Nemzeti Tanácsot és Szentkirályi Béla rendőrtanácsost, vezérüket. A Károlyi pártkör Gizella-téri helyisége elé mentek, ahol felállottak az utcán. Buza Barna és Vass János tartottak hozzájuk beszédeket.

Közben röpiratok járnak kézről-kézre az utcán és a kávéházakban. A Nemzeti Tanács kinyomatta és terjeszti Várnai Zseni költőnőnek „Katona fiamhoz” című versét, melyben felhívja a katonaságot, hogy ne lőjjön a népre. „Ne lőjj fiam, mert én is ott leszek!” — így hangzik a költemény refrénje.

A Nemzeti Tanács kiáltványt intéz a katonasághoz, melyben tudatja, hogy Zágrábban és Prágában az ottani katonák

tábornokaikkal együtt a nemzeti tanács rendelkezésére bocsátották magukat. Miért ne lehetne ez itt is Budapesten! Fel szólítja a katonákat, hogy ők is járjanak el ekként. „Katonák, ne lőjjetek testvéreitekre, anyátokra, ne ontsatok Budapest utcáin magyar vért!” „Legyetek a magyar Nemzeti Tanács katonái! Tartsatok fegyelmet, szervezkedjetek! Várjátok a magyar Nemzeti Tanács parancsait!”

A délutáni órákban viharos tüntetések voltak a Rákóczi-úton, a Margit-körúton, az Andrássy-úton, a Mária Terézia-laktanya előtt és a város számos pontján. Mindenütt Károlyi Mihályt, a Nemzeti Tanácsot, sőt már a köztársaságot éljenzik, követelik a békét és szedik le a király kezdőbetűjével ellátott katonai sapkarózsákat. Különösen gyakoriak és hevesek a tüntetések a Nemzeti Tanács Astoria-szállóbeli helyisége előtt. Az itt tüntető tömegben állandóan nő a katonák, tisztek száma.

Ugyancsak zajos mozgalom van a Károlyi-pártkör Gizellatéri helyisége előtt is. Az esti órákban itt maga Károlyi Mihály szól a tömeghez, melyben szintén sok katona tolong. „Talán napok, vagy talán órák kérdése, hogy átvegyem a hatalmat a nép kezéből” — jelentette ki a Nemzeti Tanács elnöke, mire a tisztek kardot rántottak, a közemberek bajonettet és a tömeg percekig éljenezte „a független Magyarország első miniszterelnökét.”

A kora délutáni órától kezdve fiatal tisztek járták a várost és utcán, üzletekben, kávéházakban polgárokat, katonákat szólítottak fel, hogy tartsanak velük. A folyton növekvő tömeg már a forradalmat és a köztársaságot éljenezte. A menet élén katonák haladtak, köztük matrózok is. A tömeg éljenezte azt „a 600 matrózt, akik ma éjjel érkeztek haza Pólából”. A menet az esti órákban ért az Astoria elé, ahol a Nemzeti Tanácsnak és a Katonatanácsnak jelenlévő tagjai kivonultak a nemzeti zászlókkal felékesített erkélyre. Egy tiszt innen szólította fel a katonákat, hogy tegyenek esküt a Nemzeti Tanácsra. A tisztek itt is kivont karddal esküdtek, hogy ha kell, életüket, vérüket adják a Nemzeti Tanácsért és a független Magyarorszáért. Az erkélyről mámoros lelkesedés közepette jelentette a népnek Lovászy Márton, hogy a Conti-utcai katonai fogház őrszemélyzete szabadon bocsátotta a fogságban tartott magyar katonákat.

Ekkor valaki elkiáltotta a tömegben, hogy a Keleti-

pályaudvarról most akarnak a harctérre vinni több menet-századot. A tömeg azonnal megindult a katonák kiszabadítására. Az esti órákban mintegy 5000 ember rohanta meg a pályaudvart, ahol a Bahnhofkommando katonái csatlakoztak a tüntetőkhez, akik a menetkész katonákat a vasúti kocsikból kihozták és fegyveresen, géppuskákkal kitódultak velük a pályaudvar Baross-téri főkapuján.

Ilyen jelenetek közt hajlott át az idő október 30-ikának éjfelén a következő napra, a döntést hozó október 31-ikére, csütörtökre.

2. A forradalom kitörése

Elfoglalják a térparancsnokságot

Az októberi forradalom elnevezés alatt értjük: 1. magát a forradalmi eseményt, mely október 30-ikán kezdődött, 31-ikén hágott tetőfokára és november 1-sejével zárult le. 2. Értjük továbbá mindazokat a mozgalmakat, melyek ezzel az eseménnyel szerves egészet alkotnak, vagyis, azt az esemény-sorozatot, mely a forradalom kitörését előkészítette és amely abból okszerűen következett. Ez tehát az az egész korszak, melynek leírására most vállalkoztunk.

Ha azonban meg akarnánk jelölni magát a tulajdonképeni döntő forradalmi ténnyt, akkor bátran mondhatnánk, hogy ez a tény: a budapesti térparancsnokság elfoglalása volt. Az októberi polgári forradalomnak ez a katonai lázadás volt a magja.

A hadsereg modern korszakbeli felszerelése és szervezete mellett, a katonaság ellenére forradalmat nem lehet csinálni. Néhány század katona ezrekre menő lázadó tömeget szét tud löni. Polgári elemekből pedig a hatalom ellenére katonai alakulatokat szervezni és azokat felfegyverezni majdnem képtelenség. Az októberi forradalom sem lobbant volna ki, ha a katonaság hozzá nem csatlakozik. Ez a csatlakozás kétféleképen történhetik, vagy úgy, hogy a katonaság maga is aktív részt vesz a forradalmi mozgalomban, vagy úgy, hogy az ellen nem lép fel, nem ló a nép közé. A magyar októberi forradalomban a katonaság elég tekintélyes része az aktív, másik része pedig a passzív támogatás álláspontjára helyezkedett. A forradalom ellen azonban felvonulni a budapesti helyőrség egyáltalán nem akart.

Láttuk, hogy október 25-ikén egy véres utcai tüntetés hatása alatt alakult meg 12 fiatal tisztből a *Katonatanács* melyhez az azóta eltelt öt nap alatt sok tiszt és legújabban számos pólai matróz is csatlakozott. Ezek a fiatalemberek titkos agitációt indítottak az összes kaszárnyákban és barakokban Budapest mintegy 70—80.000 főnyi helyőrsége között. Maga a Katonatanács mint titkos alakulat, összejöveteleit különböző helyeken titokban tartotta. A katonai hatóság azonban tudomást szerzett létezéséről, ami több házkutatásra és razziára vezetett, eredmény nélkül.

Október 30-ikán, szerdán este már azzal dicsekedtek a Katonatanács tagjai, hogy 80 karhatalmi katonai alakulatuk áll készenlétben és várja az utasításokat, továbbá, hogy a budapesti helyőrségnek majdnem minden fiatal tisztjét megnyerték már ügyüknek századparancsnokoktól lefelé.

A menetszázad katonáinak a Keleti-pályaudvaron történt kiszabadítása után az esti órákban az agitáció egészen nyílttá vált. Így például az 1. honvéd gyalogezred kaszárnyájába Heltai Viktor tartalékos főhadnagy a későbbi térparancsnok vezetésével több katonatanácsbeli tiszt hatolt be és ott nyíltan felhívta a tiszteket és a legénységet, hogy csatlakozzanak a forradalomhoz.

Éjjel után, tehát már október 31-ikén, csütörtökön, felfegyverzett lázadó katonaság vonult végig a Rákóczi-úton, Kossuth Lajos-utcán át az Irányi-utkába a térparancsnokság (Platzkommando) épülete elé. Az őrség eleinte tartotta helyét. A felkelők riasztásul sortűzet adtak, mire a kapu megnyílt és a felkelők betódultak az épület udvarára. Néhány fiatal tiszt foglyul ejtette a térparancsnokot: Várkonyi Albert tábornokot törzskarával együtt és az Astóriába kísérte.

A Nemzeti Tanácsnak éjjel is ott levő néhány tagja, élükön Károlyi Mihály elnökkel, félkettőkor értesült az eseményről. Hozzák Várkonyi tábornokot. A szálloda halljában zsúfolódó tisztek először azt hitték, hogy Várkonyi hozzájuk akar csatlakozni. Vállukra kapták és éljeneztek. Az öreg tábornok riadtan tiltakozott és esküjére hivatkoztatott, mire foglynak nyilvánították. Pár óra múlva kiszabadult.

A térparancsnokság után még azon éjjel megszállta a forradalmi katonaság a főpostát, a telefonközpontokat, a nemzeti bankot és más középületeket. A rendőrség vezetését át-

vették a Nemzeti Tanácshoz csatlakozottak. Különösen fontos volt a két telefonközpont megszállása. A Teréz-központban a telefonos kisasszonyok már meg voltak szervezve Rományi Margit vezetése alatt és várták az eseményeket. Már október 29-én, midőn a lánchídi vérontás feletti gyász jeléül, délelőtt 10 órakor a munkásság félórára általános sztrájkot rendelt el, ebben részt vettek a telefonkezelők is, akik pont 10 órakor egyszerre csak megszüntették a kapcsolást és szétbontották még a legfontosabb állami vonalakat is, majd pedig a terem közepére gyűltek, elénekelték a himnuszt, éljenzték gróf Károlyi Mihályt, amely tüntetésükhöz még a jelenlevő felügyelőjük is csatlakozott. Ilyen hangulat érlelte a forradalmat. Október 31-ikén hajnalban szó nélkül engedelmeskedtek, midőn a forradalmi katonaság megszállta az épületet, minden kezelő mögé egy katona állott és ezután a mentőkön és a tűzoltókon kívül csupán a Nemzeti Tanács folytathatott beszélgetést.

Az Astoriában

Károlyi Mihály szokott bátorságának megfelelően az egész éjjelt az Astoriában töltötte. Helyén száz ember közül egy maradt volna ott, mert a váratlanul, előkészületlenül, akarata nélkül kitört forradalom nagy veszélyt hozhatott volna fejére.

Néhány vakmerő tiszt csak úgy bolondjában kirobbantotta a forradalmat és elfogta a térparancsnokot. Mi lesz ennek a következménye? *Budapesten nagy hadsereg állomásozott Lukachich tábornok parancsnoksága alatt, akit éppen kegyellensége és energiája miatt bíztak meg ennek a szerepnek betöltésével.* Mindenki tudta, hogy a tábornok feladata a forradalom meggátlása, illetve eltiprása. A Nemzeti Tanács biztos értesüléseket kapott arról, hogy a tábornok ilyen irányban intézkedéseket is tett. Ezzel szemben ugyan azt is tudták a Nemzeti Tanács emberei, hogy a katonaság körében forradalmi mozgalom kezdődött, hiszen látták a tisztek és legénység százait, akik pár nap óta állandóan jártak esküt tenni a Nemzeti Tanács iránti hűségre, ámde senki sem tekinthette át a terepet, hogy vajjon a katonaságnak hányadrészét sikerült már a mozgalomnak megnyerni és vajjon milyen mennyiségben állanak még intakt csapatok a Lukachich rendelkezésére? Különösen tarthattak a Budapesten

állomásozó idegen katonaságtól, főleg a félelmetesnek vélt bosnyákoktól. Az Astòria pedig az éj közepén majdnem teljesen védtelenül állott. Alig 100 katona állhatott volna rendelkezésre éppen amiatt, mert a forradalmat felelőtlen egyének előkészületlenül, váratlanul robbantották ki.

Károlyi Mihály és társai tehát várták a Lukachich csapatainak érkezését. Még a Várkonyi fogságba jutása sem enyhítette a helyzetet, hiszen maga ez az öreg tábornok is állandóan kiszabadításában reménykedett és az ajtócsapódást is közeledő ágyúzásnak vélte. Időközönként lövöldözések folytak az utcán. Egész éjszaka, reggel 4 óráig állandóan puskaropogás zaja riasztotta fel az éjjeli csendet.

Károlyi Mihály leírja emlékiratában, hogy a Nemzeti Tanács körében igen „vegyes érzelmek” között vették tudomásul a forradalom kitörését. Álmosan, fáradtan ültek az emberek az Astoriában. A pesszimisták szerint már minden elveszett, mert nem jönnek a forradalmi katonák. Egész éjjel esett az eső és az utca emiatt is eléggé néptelen volt. A munkásságot sem lehetett idő hiányában reggelig mozgósítani.

Jászi hasonlóan nyilatkozik emlékiratában. Elbeszéli, hogy inkább kedvetlenül hatott rájuk a térparancsnokság előkészítés nélküli elfoglalása. Látták, hogy ezzel nehéz helyzetbe sodródtak, mert a forradalomnak nincsen szervezett serege, ellenben Lukachich minden percben érkezhetik elfogatásukra. Elbeszéli Jászi, hogy így szólott a szőnyegen mellette fekvő Kunfihoz: „Azt hiszem, hogy reggelre mindnyájan függeni fogunk”. Mire Kunfi: „Én is azt hiszem”. Arról beszélgettek azután, hogy a „tisztcskék” nagyon elhirtelenkedve cselekedtek. Még pár nap kellett volna hozzá, hogy a dolog megérjék és a munkásság nagy tömegeit meg lehessen mozdítani.

Lukachich azonban nem érkezett. Károlyi Mihály elhatározta, hogy a vérontás elkerülése végett Garami Ernővel együtt felkeresi Lukachichot és őt megpróbálja a forradalom ügyének megnyerni. Jöttek ugyanis olyan hírek, hogy a tábornok hajlandó lenne a tárgyalásra. Még akkor éjszaka el akartak indulni, nem törődve vele, hogy esetleg Lukachich elfogatja őket, ámde nem kaptak járművet és közben a tervről lemondottak.

A kinos helyzetnek reggel 6 órakor Hadik és József főherceg telefonozása vetett véget, akik a várba hívták Károlyi Mihályt, mint designált miniszterelnököt.

Forradalom és ellenforradalom

Miért nem támadott Lukachich?

Nemcsak Lukachichot, hanem József főherceget, sőt magát Károly királyt is sokszor támadták azóta, hogy miért nem léptek fel erélyesen a forradalommal szemben, hiszen néhány századdal el lehetett volna fogni Károlyi Mihályt egész vezérkarával együtt? A tényállás maga helytálló, mert a fentiekből látható, hogy az esős éjszakában tényleg védtelenül állott a Nemzeti Tanács központja.

A pusztán a merev lehetőségeket latolgatók azonban két nagyon fontos körülményről elfelejtkeznek. Az egyik az, hogy ha Károlyi Mihályt akkor éjszaka, például a bosnyák ezreddel tényleg el is lehetett volna fogatni, ámde másnap a forradalomnak irtózatos vihara süvített volna végig nemcsak Budapesten, hanem az egész országon és borzalmas vérengzés közepette szabadította volna ki a nép a példátlanul népszerű vezért, akit a bánatalom és üldözés mártírrá emelt volna. A másik körülmény pedig az, hogy kétes, vajjon ehhez a vállalkozáshoz tudott volna-e Lukachich csapatot találni és hogy a felvonult katonaság a döntő pillanatban nem állott volna-e oda a forradalom ügyéhez, talán már bent az Astoriában? Vajjon akár a bosnyák katonák is kaphatók lettek volna-e már erre a szerepre, amikor ezek is a béke után sóvárogtak és mindenáron haza akartak menni, haza: a nagy délszláv birodalomba!

Amikor egy eszme megéri és a tömeget magával ragadja, akkor az ellen lehetetlenség eredménnyel sikraszállani. Azonfelül, hogy a tömeg a maga igazságának tudatában képes a halálba is rohanni, a másik oldalon a koreszmével szembenállókban megrendül a hit, a bátorság és elvesztvén bizalmukat ügyükben és önmagukban, képtelenné válnak a harc folytatására. Erős társadalmi tényezők így pusztulnak el a teljes reménytelenség folytán, akkor, amidőn a fizikai túlerő még rendelkezésükre állott volna.

Lukachich, de Hadik és József főherceg is keservesen tépelődtek október 31-ikének éjszakáján, hogy mit kelljen tenniük? A forradalomhoz csatlakozott telefonkezelők tu-

datták a Nemzeti Tanáccsal, hogy Lukachich éjjel 1 óra 45 perckor az egyik kaszárnyának telefonparancsot adott ki a Nemzeti Tanács és a Katonatanács tagjainak letartóztatására. Valószínűleg megtagadták a parancs teljesítését. Ugyane közlés szerint Lukachich hajnali 3 óra 11 perckor telefonösszeköttetést kapott magával Károly királlyal és megkérdezte tőle: megadja-e a felhatalmazást, hogy a népre lövethessen. *A király így felelt: Nem! és ezzel letette a kagylót.* Jellemző ez Károly emberies gonolkozására. E tényt különben későbbben maga a tábornok is így beszélte el, annak hitelessége tehát kétségtelen.

De történelmi tény, hogy *nem is volt csapat, mellyel a forradalom ellen fel lehetett volna lépni.* Egy Rubint nevű tábornok, aki értéktelen könyvében az egyik helyen csodálkozik, hogy a Nemzeti Tanács ártalmatlannátételére semmi intézkedés nem történt, pár lappal későbbben önmaga cáfolatául így ír: „a vérontásnak nem volt értelme, mert ez időben csupán 5 megbízható század állott rendelkezésre kb. 200.000 felfegyverzett munkás ellen.“ A számadatok természetesen hibásak, mert felfegyverzett munkás nem igen lehetett több ötöd-résznél, ellenben az 5 „megbízható“ század se volt sehohsem található.

József főherceg etekintetben a koronatanú, aki elbeszéli emlékiratában, hogy ő le akarta tartóztatni a Nemzeti Tanácsot, „ezt a szovjetet“, (melynek már november 2-ikán sietett esküt tenni), ámde Wekerle figyelmeztette *őt*, hogy a király „a nemzeti tanácsokat az egész monarchiában elismerte“. „Hiszen ez bolsevik intézmény!“, — kiáltott fel a népkedvelő főherceg. Lukachich azonban nyomban jelentette neki, hogy „a csapatok nem egészen megbízhatók és az eredmény kétes“. Október 29-ikén ezt jelentette neki Lukachich: „Feltétlenül megbízható csapatai nincsenek és így a felelősséget fegyveres fellépés esetére nem vállalhatja. A csapatok meg vannak mértékezve.“ Végül a döntő pillanatban, október 30-ikán ezt jelentette Lukachich: „A csapatok végleg felbomlottak. Már az éjjel csak két százada volt (tehát nem 5!), melyek még valahogyan engedelmeskedtek. A felfegyverzett munkássággal szemben tehetetlen.“

Íme, ezért nem támadott Lukachich. Aki *visszagondol azokra a tömeges lázadásokra, melyek ez időben az olasz front osztrák-magyar csapatai között kitörték, az egy pillanattig*

sem kételkedik ennek a kemény, kegyetlen tábornoknak igazmondásában.

József főherceg azonban azt állítja, hogy ámde lett volna neki megbízható serege, mellyel leverte volna a forradalmat, csak hogy az nem érkezett meg. Ez állításnak valótlansága magának a főhercegnek emlékiratából kitűnik, aki nemcsak önmagát cáfolja meg, hanem egyúttal kómikus, hetvenkedő figura színébe is keveredik.

Kerchnawe tábornok nyomán elbeszéltük már, hogy az olasz fronton október 25-én megtagadta az engedelmességet a 27. és 38. magyar hadosztály. A lázadó katonák egyszerűen nem voltak hajlandók tovább a fronton maradni. A király József főherceget küldte lecsillapításukra, aki nemcsak teljes eredménytelenséggel járt, hanem kinek testi épségéért sem vállalt már felelősséget a hadseregparancsnokság. A katonák ugyanis egyszerűen elbarrikádirozták magukat, kézi-gránátokat dobáltak és lövöldöztek. Maga a főherceg ezt írja róluk emlékiratában már október 24-ről kelezve: „Hogy ezek a hadsereg többi csapatait meg ne fertőzzék, megfontolás tárgyává tették, hogy a 27. és 38. hadosztályt az arcvonalból kivonják.” Végül is a főherceg úgy döntött, hogy ezt a két hadosztályt haladéktalanul haza kell küldeni Magyarországra és a bűnvádi eljárást ellenük a magyar határ átlépése után kell megindítani.

Ezt a történelmi tény, mely a hadsereg főparancsnokság közzétett okmányaiból tűnik ki, maga József főherceg is elbeszéli hosszúra nyúlt emlékiratában. Megfelelkezvén azonban az előbb leírtakról, vagy abban bízván, hogy az olvasók a hadosztály számát nem jegyezték meg, későbbben azt adja elő, hogy ő a 38. hadosztállyal akart Budapesten rendet teremteni, tehát a lázadókkal, a kényszerből hazaküldöttekkel, az itthon haditörvényszék elé állítandókkal.

Azt írja a főherceg, hogy mikor őt október 27-én a front-ról hazahivatva Budapestre küldte a király homo regiusnak, nádornak, fővezérnek stb., akkor ő a királytól „egy jó és erkölcsileg érintetlen magyar hadosztályt” kért rendcsinálás céljaira. Így írja tovább: „A király jelenlétemben személyesen telefonozott Arz vezérezredésnek, hogy a 38. hadosztályt azonnal vasúton indíttassa útnak Budapestre”, amellyel a főherceg a fővárost meg akarta hódítani és Tisza Istvánt miniszterelnökké tenni. Október 29-én azonban még mindig

nem érkezett a 38. hadosztály, pedig akkorra már egyes ezredek ott kellett volna lennie. „Hiába telefonáltam az állítólag szállításban levő 38. honvéd hadosztályért, székeimért, kikben feltétlenül megbíztam“, — így sopánkodik a főherceg.

Valószínűleg mese a József egész előadása, ámde ha csakugyan megérkeztek volna a derék székek, a lázadók, a frontról kitiltottak, a bűnvádi eljárás alá vonandók, nem gondolja József főherceg, hogy *legelső dolguk lett volna, hogy a forradalom pártjára álljanak* és akkor ismét lehetett volna üzeni Bécsbe: a főherceg életéért nem vállalnak felelősséget?

Ez a humoros epizód igazolja legfényesebben, hogy a régi rendszernek lejárt a becsülete és teljesen képtelen volt síkra szállani a minden előkészítés nélkül vaktában, bolondjában kitört forradalom ellen.

3. Károlyi Mihályt kinevezi a király

A kinevezés

Mikor Károlyi a József főherceg hívására felment a várba a miniszterelnökségre, Jászi Oszkár és Kunfi Zsigmond kíséretében, hogy átvegye a király kinevezését a miniszterelnökségi tisztségre, már az egész Budapest örömujjongással ültette a forradalmat, a Nemzeti Tanácsot, Károlyi Mihályt és a köztársaságot.

A kellemes, enyhe, időnként esős időben óriási tömegek lepték el az utcákat, tereket. Nemzeti zászlók lobogtak mindenfelé. A katonák lefejtették sapkájukról a K. betűs rózsákat, hiszen az a Habsburg királyság jelvénye volt. Több okkal tették ezt a magyarok, mint a prágai, zágrábi és főleg a bécsi katonák, pedig ezek is leszaggatták a sapkarózsákat. Budapest népe, polgárok és katonák őszirózsákat tűztek mellükre, kalapjukhoz, sapkájukhoz a forradalom győzelmének jeléül. Innen nevezik a magyar októberi forradalmat, más néven Károlyi-forradalmat, őszirózsás forradalomnak. Másnapra kevesebb virág jutott a sírhantokra.

Mindenfelé katonai autók száguldoztak, rajtuk őszirózsás, nemzetiszín-szalagos katonákkal, akik harsányan éljeneztek Károlyit és már a köztársaságot is.

Ezrével szórták szét a szociáldemokrata párt rövid kiáltványát a munkássághoz, mely így kezdődött: „Kitört a

forradalom!“. Felhívja a munkásokat, hogy menjenek az utcára és egyesüljenek katonatestvéreikkel.

A forradalom dialalát kiáltották a kövek is Budapesten, midőn Károlyi Mihály végigment a város központján, hogy a várban tudomásul vegye Hadik lemondását és József főherceg közlését, mely szerint a *Schönbrunnból telefonozó Károly király őt bizza meg a minisztérium megalakításával*. A forradalom győzelme dacára Károlyi Mihály egy pillanatig sem gondolt arra, hogy ezt a megbízást visszautasítsa. *Elfogadta a miniszterelnökké történt királyi kinevezést*. A forradalom tehát még nem volt teljes. Ha minden így marad, akkor az éjszakai katonai lázadás csupán a minisztériumot buktatta meg, de nem a királyt és nem változtatta meg az alkotmányt. Ha a szocialisták nem dicsekedtek volna röpiratukban a forradalom kitörésével, talán az emberek egyszerűen egy fegyveres katonai tüntetésnek könyvelték volna el az egészet.

A miniszterelnökségi palota előtt ezrével gyűlt össze a nép és ünnepelte az új miniszterelnököt. József főherceg leírja emlékiratában, hogy óriási néptömeg lepte el a Szentgyörgy-teret és mikor ő kihirdette a Károlyi Mihály kinevezését, „mint a tenger vihara, úgy zúgott a vadul kitörő örömríadal. Az utolsó bosnyák század is lelkesen zsviőzött és éltetett *engemet*, mikor az erkélyre léptem.“

Károlyi Mihály gyalog ment vissza Pestre, hogy ott megkezdje a minisztérium megalakításának munkáját.

Az új kormány tagjai

Gróf Batthyány Tivadar (szül. 1859) lett az új belügy-miniszter, aki mint tengerész kezdte pályáját, majd orsz. képviselő, a Ház alelnöke, az Esterházy-kormányban királyszemélyekörűli, az első Wekerle-kormányban népjóléti miniszter és a forradalom idején a függetlenségi párt alelnöke, Szekszárd orsz. képviselője volt. Csak pár hónappal maradt el a 60. életév mögött, mint a népkormány doyen-je.

Dr. Lovász Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter (szül. 1864), jogász, megyei tisztviselő, újságíró, magyar-kanizsai orsz. képviselő, a függetlenségi mozgalom elismert publicistája és egyik vezéregyénisége.

Dr. Buza Barna földművelésügyi miniszter (szül. 1873), ügyvéd, tokaji bortermelő, régebben orsz. képviselő, a függetlenségi párt legkiválóbb népszónoka és elismert publicistája. Károlyi Mihállyal 1914-ben Amerikában járt és a francia hadifogságból csak a háború végefele szabadult.

Károlyi Mihállyal együtt Batthyány, Lovászy és Buza képviselték a kormányban a függetlenségi és 48-as pártot, melybe egyúttal beléptek Berinkey és Nagy Ferenc miniszterek is.

Garami Ernő kereskedelmi miniszter (szül. 1876) műszerész, kora ifjúságától kezdve a szociáldemokrata párt vezetőtagja, a Népszava szerkesztője, elismert publicista, író, szónok, a szociáldemokrata pártnak a forradalom kitörésekor vezére.

Dr. Kunfi Zsigmond népjóléti miniszter (szül. 1879) középiskolai tanár, író, publicista, a szociáldemokrata párt egyik vezetőtagja.

Garami és Kunfi képviselték a munkásságot a népkormányban.

Dr. Jászi Oszkár a nemzetiségi ügyeket intéző tárca nélküli miniszter (szül. 1875), jogász, egyetemi magántanár, a társadalomtudományi társulat alelnöke, számos szociológiai könyv szerzője, a Világ című ujság lapvezére, a polgári radikális párt elnöke, melyet a népkormányban képviselt. Jászi a Kossuth-féle Dunai Konföderáció gondolatának és a nemzetiségekkel való megegyezésnek harcosa volt, miért is reá várt a feladat, hogy próbálja megoldani a nemzetiségi kérdést.

Linder Béla hadügyminiszter (szül. 1876), vezérkari ezredes. A politikában eddig legalább nyilvánosan nemigen vett részt. A hadügyminiszteri tisztségre a szociálisták ajánlották.

Dr. Nagy Ferenc közéleti miniszter (szül. 1880), előbb Miskolc város polgármestere, ki mint ilyen, a közéleti ügyek intézésében országos hírnévre tett szert. Előzőleg herceg Windischgrätz mellett közéleti államtitkár volt a Wekerle-kormányban.

Dr. Berinkey Dénes igazságügyminiszter (szül. 1871), csak később lépett be a népkormányba. Az alakuláskor Szladits Károly budapesti egyetemi tanár, majd Lallosevich János kuriai tanácselnök jöttek kombinációba, azért, hogy nemzeti-

ségi származású miniszter is legyen a népkormányban, még pedig a 49-es debreceni kormány mintájára, melyben Kossuth, Vukovits Sebő szerb politikust bízta meg az igazságügyi tárca viselésével. Egyikük sem vállalkozott. Ekkor nyert kinevezést Berinkey, előbb bíró, majd igazságügy-miniszteri tanácsos, nemzetközi jogász, ennek az ügyosztálynak vezetője.

Linder, Nagy és Berinkey szakemberekként kerültek a miniszteri állásokba, előzetes politikai szereplés nélkül.

A pénzügyminiszteri tárcát Károlyi Mihály magának tartotta fenn, de a minisztérium vezetésével dr. Szende Pál államtitkárt (szül. 1879) bízta meg. Szende ügyvéd, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület főtitkára, közgazdasági író, publicista, a polgári radikális párt egyik vezetője. Szendének még egyelőre nem volt elég tekintélye ahhoz, hogy a pénzügyi tárcát miniszteri minőségében bízzák rá, miért is csupán államtitkárként vezette ezt a minisztériumot.

Tévesnek tartjuk Garaminak azt a gúnyos megjegyzését, hogy Szende azért nem lett volna azonnal miniszter, mert zsidó vallású volt és ekként vele két ilyen vallású tagja lett volna a minisztériumnak. A népkormány tagjai közül Károlyi, Batthyány, Lovászy, Búza, Linder és Garami rómkat., Berinkey, Nagy Ferenc, Jászi és Kunfi pedig ref. vallásúak voltak. Ekként Szende lett volna a kabinet egyetlen zsidó tagja. A reformátusok közül az utóbb említett két miniszter áttért volt. A népkormány a felekezeti türelmetlenségtől igen távol állott és akkor még az ország közvéleménye sem foglalkozott a zsidókérdéssel. Megelőzőleg a királyi kormányokban nem egy áttért zsidó ült miniszteri bársonyszékben, így pl. báró Hazay Samu és Nyiry Sándor tábornokok, honvédelmi miniszterek és báró Szerényi József kereskedelmi miniszter, Vázsonyi Vilmos pedig a forradalom előtt egy évvel, mint kikereszteleetlen zsidó volt a király igazságügyminisztere.

A miniszterek életkorát tekintve a népkormány középjútnak mondható. Csak két miniszter maradt a 40 év alatt: Kunfi a maga 39 évével (Szendé államtitkár is ilyen korú volt) és a 38 éves Nagy Ferenc, hat miniszter 40—50 év közötti korban élt, így: Károlyi, Búza, Linder Garami, Jászi, Berinkey, míg 50—60 év között csupán Batthyány és Lovászy

találtattak. A népkormány tehát öregnek nem volt mondható, de fiatalos lendület sem hatotta át. Józanul fontoló eljárásra alkalmasabb volt, mint rohanásra.

A népkormány politikai jellege is a mérséklet felé hajlott. A 11 tárca közül 9-et polgári jellegű és felfogású férfiú töltött be és csak kettőt szocialista. Erősen konzervatív színezetű politikai nézetet vallottak: Batthyány, Lovászy, Nagy Ferenc; középen állottak: Károlyi, Berinkei, Búza; radikálisok: Jászi, Szende; mérsékelt, mondhatni konzervatív szociáldemokrata: Garami; szélső szocialista: Kunfi. Csak lemondása után lett szocialista Linder. Megfelelő atmoszférában ez a népkormány komoly, felforgatástól mentes, haladó irányt követett volna. Egyébként a kormánynak erősen parlamenten kívüli volt a színezete, mert tagjai között csupán három országgyűlési képviselő foglalt helyet: Károlyi, Batthyány és Lovászy.

A politikai államtitkárokról kell még megemlékeznünk, kiket a berendezkedés első heteiben állítottak helyükre Ezek:

Dr. Pattantyus Ábrahám Dezső igazságügyi államtitkár (szül. 1875), ügyvéd, Karcag függetlenségi orsz. képviselője.

Jánosi Zoltán belügyi államtitkár (szül. 1868), református lelkész és függetlenségi orsz. képviselő Debrecenben, híres egyházi szónok, a szociális tartalmú predikálási irány úttörője, író, polihisztor. Kinevezésének története az, hogy a szociáldemokrata párt a saját emberének igényelte a belügyi államtitkárságot és erre dr. Landler Jenő ügyvédet ki is jelölte, azonban őt Batthyány miniszter nem fogadta el. Végül is a Jánosi személyében kiegyeztek.

Dr. Juhász Nagy Sándor vallás- és közoktatásügyi államtitkár (szül. 1883), ügyvéd, Hajduszoboszló függetlenségi orsz. képviselője, a debreceni ref. egyház főjegyzője. A hagyományos protestáns államtitkárságot kapta a róm. kat. miniszter mellett.

Dr. Nagy Vince miniszterelnökségi államtitkár (szül. 1886), ügyvéd, Szatmárnémeti függetlenségi orsz. képviselője. A forradalom kitörésekor Svájcban tartózkodott.

Laehne Hugó földművelésügyi államtitkár (szül. 1871), okl. gazda, volt gazd. egyesületi igazgató, előbb kőszegi, majd nyirbátori függetlenségi orsz. képviselő.

Dr. Vass János közéleti államtitkár (szül. 1873), Heves vármegye főjegyzője, majd főispánja, Eger függetlenségi orsz. képviselője.

Méhely Kálmán kereskedelmi államtitkár (szül. 1882), gépészmérnök, egyetemi tanár, író.

Friedrich István hadügyi államtitkár (szül. 1883), gépész és elektromérnök, gyártulajdonos, a függetlenségi párt tagja, a lánchidi tüntetés vezére. Károlyi Mihállyal 1914-ben Amerikában járt. Államtitkári kinevezésének szabályszerűségét sokáig kétségbevonták és azt vitatták, hogy ő maga ragadta kezébe ezt az állást.

Böhm Vilmos hadügyi államtitkár (szül. 1880), műszerész, a szociáldemokrata párt bizalmi embere, kitűnő szervező, a leszerelési ügyek intézője.

Kobek Kornél hadügyi államtitkár (szül. 1874), okl. gazda, volt orsz. képviselő, Esztergom megye volt függetlenségi főispánja.

Diner-Dénes József külügyi államtitkár (szül. 1857), mérnök, művészettörténeti író, publicista, a szociáldemokrata párt mozgalmainak egyik szellemi irányítója.

Biró Lajos külügyi államtitkár (szül. 1880), regény- és színműíró, a polgári radikális párt egyik vezetője és publicistája.

A 12 államtitkár közül 40 éven aluli volt hat, 40—50 év közt négy, egy volt 50 és egy 61 éves.

Miként a miniszterek közül is csak egy volt selfmade-man: Garami, úgy az államtitkárok között is csak egy: Böhm. Mindketten műszerézmunkásokból lettek európai műveltségű szociáldemokrata vezérek. A miniszterek és államtitkárok közül az összes többiek egyetemi képesítésűek voltak.

Vallásra nézve a 12 államtitkár közül 5 róm. kat., ú. m.: Nagy Vince, Vass, Méhely, Friedrich, Kobek; 3 református: Ábrahám, Jánosi, Juhász Nagy; 1 evangélikus: Laehne, 3 zsidó: Böhm, Diner-Dénes, Bíró.

A parlamentnek a 12 közül 6 volt tagja: a függetlenségi képviselők.

A miniszterek és államtitkárok összes létszámából: 23-ból 15-en tartoztak a Károlyi Mihály elnöklete alatti függetlenségi és 48-as párthoz, sőt midőn Linder helyére Bartha Albert került: 16-an, a szociáldemokrata pártnak 4 tagja

volt bent, kikhez utólag Linder csatlakozott, a polgári radikális párt pedig 3-at számíthatott tagjai közé. Ekként a függetlenségi pártnak megvolt a nagy többsége a kabinetben és az egész kormánynak Károlyi Mihály személye folytán is, kifejezetten függetlenségi jellege volt.

4. A forradalom átveszi az uralmat

Nemzeti forradalom

Az októberi őszirozsás forradalom nemcsak azért volt nemzeti, mert élén a függetlenségi és 48-as párt haladt, hanem azért is, mert a tömegek viharos lelkesedése is elsősorban a függetlenségi eszmét rajongta körül.

A forradalom irányító eszméi közül a függetlenségi eszme dominálta a forradalom első napjait. Még a köztársaság is, mit a tömeg követelt, nemzeti jellegű volt. Az utcákon nemzeti zászlók lengtek, a letépett katonai sapkarózsák helyére nemzeti szalagokat illesztettek. Az emberek mámorosan énekelték a Himnuszot.

Az októberi forradalom tehát a 400 éves nemzeti mozgalmak közös jegyében folyt le.

A tömegek felvonulásában, főleg a szocialista megnyilatkozásokban azonban mindjárt kezdetben megjelent a szociális eszme és érvényesülést kért. Ez áramlat annál inkább előtérbe nyomult, mert a függetlenség megvalósulásával a nemzeti gondolat elvesztette dinamikus erejét. A nyomorúság pedig a való élet követelményeire terelte a figyelmet és az ünnep elmúltával, kezdődött a robotos hétköznapi élet, ezer bajával, ezer kívánságával. *A szociális eszme átvette az uralmat*

A nemzetiségi kérdés az első napokban még csak a meszebbre látók aggodalmaiban merült fel. A tömeg Budapesten és a magyar vidékeken nem gondolt még arra, hogy mi lesz, ha a nemzetiségi mozgalmak is kirobbannak? Körül az ország szélein azonban világosan észlelhetők voltak már a készülődések.

Már kezdetben felállítottuk azonban a tételt, hogy az októberi forradalomnak eszméi: a függetlenségi és a szociális eszmék voltak ugyan, melyekkel szembe feszült a nemzetiségek hasonló nemzeti eszméje, — azonban a forradalmat közvetlenül mégis nem ezek az eszmék robbantották ki, hanem a háború történelmi ténye. Ebből a tényből pedig követke-

zett, hogy *túl függetlenségi, szociális és nemzetiségi eszmén, a legközvetlenebb vágyakozása az embereknek a béke volt. Az azonnali béke.* Ez a türelmetlen békevágy kitermelte a béke ideálját: a pacifista eszmét, melyet a közvélemény egyik napról a másikra felkarolt és hirdetni kezdett. Abból a célszerűségi, gyakorlati követelményből, hogy véget kell vetni az elvesztett háborúnak és az immár felesleges, hiábavaló vérontásnak, következett az az eszme és ideál, hogy *sohase legyen többé háború, hanem örök béke!*

Mindezeket az eszméket azonban az első napon, az első órákban a függetlenségi gondolat dominálta. Éljen a független Magyarország! Hiába jelentette ezt be már két héttel előbb Wekerle, hiába csatlakozott hozzá Tisza, hiába ígérte pár nap óta József főherceg és miniszterelnöke: Hadik, senki sem hitt nekik, senki komolyan nem vette a szavukat. Csak most lett valósággá a tömegek kívánsága, csak a forradalomnak volt a nép előtt hitele. Ha Károly király egy hét előtt Budapestre jön lakni, itt proklamálja az ország függetlenségét, kinevezi Károlyi Mihályt miniszterelnökké, esetleg akár sokkal konzervatívabb összetételű kormánnyal is, lemond az amúgy is széthullott Ausztriáról és saját sorsát a tömeg egetverő lelkesedése közt életre-halálra a magyar néphez köti, — alighanem megmenti magyar trónját és elkerüli az októberi, sőt talán más következő forradalmat is.

A kormány eskütétele. Kiáltványa

Károlyi Mihály, mint m. kir. miniszterelnök és miniszter-társai október 31-ikén este tették le az esküt József királyi herceg kezébe. Az eskü szövege a szokásos régi volt.

József lelkes beszédet intézett az új kormány tagjaihoz. Első szokott dagályos mondata így hangzott: „Ezen ünnepi pillanatban, midőn imádott szent hazánk hajnala pirkad, magyar szívem egész melegével üdvözlöm önöket, akik hivatva vannak egy új korszakban, boldogabb jövőbe vezetni, évszázadokon át sokat szenvedett nemzetünket“.

Nagy lehetett a lelkesedés, hogy a kényszerhelyzetbe sodródott főherceg is így szónokolt.

Az új kormány ezután megtartotta első minisztertanácsát, melyből proklamációt bocsátott ki a nemzethez. Ennek tartalma a következő: „Dicsőség, tisztesség és hódolat Buda-

pest diadalmas népének!“ „A nép forradalma győzött!“ Ezután felsorolja a Nemzeti Tanács első kiáltványában foglalt reformokat, melyeket a kormány meg akar valósítani. Azonnali béke és fegyverletétel. Az ország területi integritásának védelme. Az ország „saját külügyminisztere is ki lesz nevezve“. Teljes függetlenség. Testvéri kezet nyújtunk az ország összes többi népeinek és a világ minden szabad népeinek. A kivívott népuralom biztosítása. Az elkobzott szabadságjogok visszaadása: gyülekezési, egyesülési, sajtószabadság, esküdtszék. Katonai és polgári amnesztia. Általános, egyenlő, községenkénti, nőkre is kiterjedő választójog. Szociálpolitikai és munkásvédelmi reformok. A nép nagy tömegeinek földhözjuttatása. Ha a képviselőház bármely programpontra el nem fogadná, azonnali feloszlás és új választás. A proklamáció így végződik:

„Polgártársak! Mi hisszük, hogy bár az előző kormányok bűnei miatt olyan iktóztat és kétségbeesztő helyzetben van az ország, amilyenben Mohács óta nem volt, mégis a nép felszabadult élettereje által szebb, jobb és boldogabb jövőre fog virradni a mi megkínzott szegény hazánkra!“ Legyen vége most már a harcnak, „jőjjön az élet újjáteremtő munkája“. „Nyugalmat, türelmet bizalmat kér Magyarország népétől az első magyar népkormány.“

Károlyi Mihály programja van ismételtén kidomborítva ebben a kiáltványban:

harmóniába hozni a forradalom három tényezőjét: a függetlenségi (nemzeti), a szociális és a nemzetiségi eszmét és ezzel a harmóniával megmenteni az országot.

A vidék megmozdulása.

Okt. 31-ikén délelőtt már az egész ország tudta, hogy Budapesten kitört és győzött a forradalom. Miként Franciaországban Páris, akként Magyarországon mindenkor Budapest szokta eldönteni az ország sorsát. A vidék indul a főváros után.

Most is azonnal talpon volt az egész ország. A vidéki városokban mindenfelé nagy tüntetések és népfelvonulások csatlakoztak a forradalomhoz. A sapkarózsákat és címereket eltávolították. Nemzetiszínű lobogók és szalagok itt is. Károlyi Mihályt ünnepelték, mint szabadítót és nemzeti hőst.

A köztársaságot pedig talán még Budapestnél is türelmetlenebbül és viharosabban éljenezték.

Temesváron egy nappal előbb tört ki a forradalom és ott már október 30-án kikiáltották a bánáti köztársaságot. A helyőrség magyar, román, szerb és sváb katonatanácsokat alakított, melyeknek legfőbb parancsnoka: Bartha Albert vezérkari alezredes lett. A szocialisták vezére: a német nemzetiségű dr. Róth Ottó pedig, mint a helyi nemzeti tanács elnöke, egyszerűen proklamálta a köztársaságot a városháza erkélyéről.

De tombolt minden városnak, minden falunak népe. Debrecen, Szeged, Pozsony, Kolozsvár, Pécs, Nagyvárad stb. mind tüntetett. Utóbbi helyről különösen éles köztársasági kirobbanásokról érkezett hír. Érdekes tudósítás jött Székesfehérvárról, pár hónap múlva az ellenforradalmi megmozdulás központjából. Itt a városi tanács ülésén megjelent gr. Károlyi József főispán és a tábornok vezetésével a helyőrség tisztikara. Kimondották a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozást. Tisztek és legénység önként eltávolították a sapkarózsát s helyébe nemzetiszínű szalagot tettek.

A hatalom minden vidéki helyen az ottani nemzeti tanácsoknak kezébe ment át, melyek a függetlenségi, a szociáldemokrata és a radikális pártok helyi vezetőiből alakultak. Mindenütt csatlakozott hozzájuk a helyőrség is.

Az egész ország diadalmámborban úszott és mintha csak egy szempillanat alatt eltemette volna a multat, Károlyi Mihály és a népkormány mellé állott, kirobbanó erővel és örvendező lelkesedéssel.

Tiszát meggyilkolják

Az első sötét árnyék a forradalom fényes horizontjára Tisza meggyilkoltatása által esett. Gr. Tisza István nem volt hajlandó Budapestről eltávozni, bár minden tekintet ezt javalta volna neki. Hiszen már október 16-án merényletet kísérelt meg ellene egy Lékai-Leitner nevű munkás. Ott maradt Hermina-út 35. sz. alatti bérelt lakásán, egy villában. Pár nap óta 8 fegyveres csendőr vigyázott testi épségére, akik állandóan a villa szuterénjében tartózkodtak.

El lehet képzelni: milyen lelki állapotban értesülhetett Tisza a forradalomról, Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezéséről, a saját politikájának végleges bukásáról és a tömegek felforgató tobzódásáról. Mégsem távozott.

Október 31-én, délután 6 óra tájban 10 katonaruhás ember hatolt be a villába. A csendőröket lefegyverezték. Ki tudja, ezek talán szintén a merénylőkhöz csatlakoztak? Különös, hogy még csak meg sem kísérelték az ellenállást. A katonák közül kettő a kapuban, négy a kertben maradt, négy pedig behatolt a lakásba. Tisza eléjük jött, kezében revolverrel. Négy katonai fegyver szegeződött rá. Rövid szóváltás. Az egyik katona felelőssé teszi őt a háborúért és a vérontásért. Tisza védekezik, de keményen és büszkén. A fegyverek a jelenlévő hölgyek sikoltásai között eldördülnek. Tisza elbukik és meghal. Utolsó szavai:

— Meglőttek... Végem van... Ennek így kellett lennie.

Károlyi Mihály miniszterelnök ezt a részvétsürgőnyt küldötte Tisza özvegyéhez: „Emberi kötelességemnek tartom, hogy legnagyobb politikai ellenfelem tragikus halála felett, őszinte és mély részvétemet fejezzem ki.” A ravatalra koszorút küldött, e felírással: „Legnagyobb politikai ellenfelemnek az emberi kiengesztelődés jeléül: Károlyi Mihály.”

A nép Tiszát egyáltalán nem gyászolta, sőt a radikális közvélemény embertelenül helyeselte is a gyilkosságot. A forradalom vezérei azonban megdöbbenve álltak a váratlan tény előtt és abban a forradalomra igen kedvezőtlen jelenséget láttak. Az a nézet alakult ki, hogy felelőtlen egyének e gyilkossággal szükség nélkül beszennyezték a „vértelen”-nek hirdetett forradalom eszméit.

A gyilkosokat akkor nem sikerült kinyomozni, bár ezt az államrendőrség megkísérelte. Az ellenforradalom győzelme után 1920-ban és 1921-ben úgy a katonai, mint a polgári büntető bíróság hónapokig tartó tárgyalások során igyekezett a tényállást és a gyilkosok személyét megállapítani. A bíróság szerint a büntettet Pogány József és Kéri Pál ujságírók, Csernyák Imre százados, Hüttner Sándor tényleges főhadnagy, Sztanykovszky Tibor tart. zászlós, egy Láng nevű zászlós, Dobó István, Horvát-Sanovics Tivadar, Kundaecker nevű tengerészek és egy Gaertner Marcel nevű egyén követték el, akik tehát tizen mentek a villához. Itt 2 kint maradt, 4 a kertben helyezkedett el és csak négyen hatoltak be a lakásba: Pogány, Dobó, Horvát-Sanovics, Sztanykovszky, akik a lövéseket is leadták.

Ez a tényállás azonban nem biztos és ma sem lehet pontosan tudni, hogy kik voltak a gyilkosok, mert beismerésben

levő tettesek is utólag visszavonták vallomásukat, többeket pedig távollétük miatt ki sem lehetett hallgatni.

A jelek szerint a gyilkosság terve azokhoz a fiatal katonához mutat vissza, akik előző éjjelen a forradalmat kirobantották. Ügylátszik, hogy a Katonatanács egyes tagjainak köze volt hozzá, ha nem is rendes ülésük során határozták el.

A vádnak és az ellenforradalom ügynökeinek minden olyan törekvése azonban, mely a Nemzeti Tanácsig, sőt Károlyi Mihályig akarta volna a gyilkosság szálait visszavezetni, teljesen megdőlt. Erre vonatkozó gyanút az ellenforradalmi bíróságok sem tudtak megállapítani. A Nemzeti Tanács egyetlen tagja: Fényes László hírlapíró, országgyűlési képviselő ellen emelt vádat az ügyészség és őt két évig vizsgálati fogásban is tartották. A bíróság azonban felmentette. A kir. törvényszék elnöke ezt a nyilatkozatot tette az ítélet kihirdetése alkalmával: „A bíróság elégtétellel tartozik Fényes Lászlónak, mert a vád azt sem tudta bizonyítani, hogy Fényes csak tudott volna is a bűntényről.”

Károlyi Mihály elbeszéli emlékiratának végén, hogy Tisza István meggyilkoltatása már csak azért sem állhatott a forradalom érdekében, mert Tisza megüzente neki báró Vojnics által, hogy kiadta az utasítást a munkapártnak: mindenki, támogassa a Nemzeti Tanácsot és ő maga: Tisza is támogatni fogja a Károlyi-kormányt. Hivatkozik Károlyi arra is, hogy a forradalmárok Andrássy Gyulát is megmentették, sőt a forradalom leghevesebb pillanataiban éppen a legharciasabb forradalmárok Lukachich tábornokot is biztonságba helyezték.

• Miért ölelték volna tehát meg a forradalom teljes győzelme után a már ártalmatlan Tiszát? Nyilván felelőtlen emberek követték el a gyilkosságot, vagy pedig olyanok, akik e tényük által a forradalmat akarták kompromittálni és annak szélsőséggé fajulását kiprovokálni.

Rendzavarások — rendcsinálás.

A féktelenség szelleme nemcsak Tisza meggyilkolásában nyilatkozott meg. A csöcselék a forradalmat *fosztogatásra* akarta felhasználni. A nép szabadságot kapott és rabolni kezdett.

A szociális kérdés ebben a legrosszabb formájában robbant elő: a nyomorgó emberek erőszakkal akarták elvenni a másét. Az éhezők és rongyosok élelmet, ruhát, vagy ezek

megszerzéséhez fegyvert akartak rabolni. Budapest külvárosai-
saiban a fosztogatások már az október 31-ére virradó éjjel
megkezdődtek és a következő éjszaka folytatódtak. Különösen
a katonai raktárakat és a vasúti pályaudvarokon a vagonokat
kezdték megrohanni, de betörték üzletekbe, kocsmákba, ma-
gánlakásokba is. A Mária Terézia-laktanya fegyverraktárát
ezer főnyi tömeg ostromolta meg. A katonaság fegyverét hasz-
nálta ellenük és 7 halott maradt a csatatéren. Az újságok
október 31-éről 18 halottat és 100 sebesültet jelentenek, mind
a fosztogató csőcselékből. Nyilván a karhatalmi alakulatok
tagjaiból is többen megsebesültek.

A vidéken is mindenfelé rendzavarások történnek. A cső-
cselék a forradalmat szabad rablásnak fogja fel. A törvény
megingott, nem akarja többé kötelezőnek elismerni. Az állati
indulatok, melyeket a háború kifejlesztett, alkalmat találnak
az érvényesülésre.

*A forradalomnak már az első napon védekeznie kell, nem
az ellenforradalmárok ellen, akik sehol sem voltak, hanem
a saját túlzói ellen. A védekezést egyfelől a forradalom ke-
zébe átment karhatalom, másfelől pedig a szervezett munkás-
ság látja el. A szociáldemokrata párt teljes erővel lép fel a
rend védelmére. Bóhm találóan jegyzi meg emlékiratában:
„A munkásság megvédelmezte a burzsoázia vagyonát.“*

Budapesten a Nemzeti Tanács a hozzá csatlakozott rend-
őrség főkapitányává Dietz Károly kapitányt nevezi ki, aki
azonnal helyreállítja ebben a fegyelmezett szervezetben a
normális viszonyokat. Csatlakozik a Nemzeti Tanácshoz a
csendőrség is, legfőbb tisztjei vezetése alatt. Bartel alezredes
vezetése alatt új Katonatanács alakul, komoly tisztekből, akik
a hadseregben igyekeznek helyreállítani a rendet. Működésük
ügylátszik a rendcsinálással ki is merül, mert többé nem ta-
lálkozunk ezzel az alakulattal, hanem a Katonatanács egészen
más formában jelentkezik majd újra. Már október 31-én dél-
után fiatal tisztek járták be a főváros utcáit és minden ka-
tonát visszaparancsoltak a kaszárnyába. Az elmozdított Vár-
konyi tábornok helyére a Nemzeti Tanács által térparancs-
nokká kinevezett Heltai Viktor főhadnagy, az előző forra-
dalmi éjszaka egyik hőse, plakátokat ragasztott ki, melyek-
ben a katonáknak megparancsolja, hogy a szeszes italok élve-
zetétől tartózkodjanak és éjjelre a kaszárnyákba térjenek
haza.

A csapatok egyébként ezredenként esküdtek fel a Nemzeti Tanácsnak és mindenütt lelkesen csatlakoztak a forradalomhoz. Felesküdt a dunai flottilla tisztkara és legénysége is.

A Nemzeti Tanács már október 31-én a rendeletek egész sorát adja ki s egyik plakátot a másik után függeszteti ki. Így általános szesztilalmat rendelt el. Sehol senkinek nem volt szabad szeszes italt kiszolgáltatni. Elrendelte továbbá, hogy az üzemek azonnal vegyék fel a munkát. Egyik plakátja így hangzik: „Akinek nincs dolga, ne járjon az utcán!” Érdekes a Nemzeti Tanácsnak az a plakátja, melyen a katonai rendfokozati jelvényeknek és a vitézségi érmeknek védelmére kel. A sapkarózsát letették és letépték a katonák, de ezzel együtt sokan túlbuzgóságból a csillagokat is levagdalták, sőt az érmeket is leszaggatták. Ezt kellett erőlyesen eltiltani.

A szociáldemokrata szervezett munkásság a rendőrség segítségére népőrséget állított fel, melybe a szakszervezetek által ajánlott egyéneket vettek fel. A népőrök lefegyverezték a kóbor katonákat és szembeszálltak a rendzavarókkal. Emellett külön nemzetőrség is alakult Fényes László parancsnoksága alatt, melybe már nemcsak szervezett munkásokat toboroztak. Sok tengerész is belépett ide. Volt tehát rendőrség, népőrség, nemzetőrség. Látszik a rendcsinálásra való buzgó törekvés, de az is, hogy félelmetesnek mutatkozott a tömeg magatartása.

A vidéken a szociáldemokrata munkásság fegyveresen vonult ki az utcára és a mindenütt megbillent rendet legtöbb helyen sikerült helyreállítania.

Lukachich esete

Báró somorjai Lukachich Géza altábornagyot (szül. 1865), sok katonai kitüntetésnek, többek közt a Mária Terézia-rendnek is tulajdonosát, a legkeményebb és legvitézebb tábornokok egyikét, azért nevezték ki pár nap előtt Budapest katonai parancsnokává, hogy közismert erélyével és kegyetlenségével, mely számos kivégeztetésben nyilvánult, teremtsen rendet a fővárosban. Láttuk, hogy meg is kísérelte a Nemzeti Tanács és a Katonatanács ártalmatlanná tételét, sőt foglalkozott a nép közé való lövetés kérdésével is. A fennálló nehéz-

ségekkel, a kialakult helyzettel, a megérett forradalommal ez az ember le tudott volna számolni, ha ez egyáltalán lehetséges lett volna.

Miután október 31-én hajnalban még a nép közé akart lövetni, ha lett volna kivel, már néhány óra múlva, déltájban a Nemzeti Tanács megbízottai: Hunke altábornagy, Kobek Kornél volt főispán, Csernyák Imre százados és Szántó Béla hadnagy jelentek meg nála hivatalában és közölték vele, hogy a Nemzeti Tanács elmozdította a katonai parancsnokságból és helyébe Hunke altábornagyot nevezte ki, aki el is fogadta a megbízást.

Lukachich nyomban tudomásul vette elmozdíttatását és hivatalát ellenkezés nélkül átadta. Már akkor győzött a forradalom és Károlyi Mihály volt a miniszterelnök.

Lukachich beszélgetés közben elítélte Tisza erőszakosságát, hibáztatta, hogy a válságot ily sokáig elhúzták és nem Károlyit nevezték ki azonnal, mert ezáltal el lehetett volna kerülni a katasztrófát. Majd elbeszélte azt is, hogy a király tényleg nem járult hozzá a népre való lövetéshez.

A hivatalátadás után Szántó hadnagy udvariasan közölte vele, hogy az Astoriába kell jönnie, mert élete másként nincsen biztonságban. Lukachich megdöbbenve kérdezte, hogy miért haragszik reá a nép? — A kivégzésekért, — felelte neki a hadnagy. Lukachich engedelmesen ment vele.

Az Astoriában Lukachich felesküdt a Nemzeti Tanácsnak és szolgálatait felajánlotta. A tömeg azonban megérkezésekor felismerte és vadul kiáltozta a nevét. A tábornok azt hitte, hogy a tömeg éljenzi őt, felrántotta az erkély ajtaját, kiállott és beszélni akart. Az elkeseredett dühkitörések orkánja zúgott felé, mire riadtan húzódott vissza. A nép egyre követelte kiadatását. Ha ez megtörténik, menthetetlenül meglinceselik.

Erre Szántó Béla hadnagy, a későbbi bolsevik hadügyi népbiztos és hasonló érzelmű társai, polgári ruhát keritettek neki, abba átöltöztették és a szálloda hátulsó kijáratán át ki mentették. Egy autóba ültették és így vitték biztos helyre.

Lukachich esete világosan mutatja az erőviszonyokat október 31-ikén, a forradalom napján.

5. A kormány új esküje.

A forradalom kitört, mielőtt a vezérek akarták volna és kényszerítette ezeket, hogy menjenek utána. A forradalom túllőtt a célon, messzebb ment, mint a vezérek akarták, mert a nép egyrésze a szociális eszmét a szabadossággal azonosította és a vezetőséget arra kényszerítette, hogy a saját népe közzé lövessen. A forradalom meggyilkolta Tiszát és ezáltal a vezéreket riadalmas kényszerhelyzetbe sodorta. A forradalom itt még mindig nem állott meg és a vezérek akarata nélkül ledöntötte a királyság intézményét.

Október 31-ikén és november 1-én szerte az országban a hadsereg minden katonája leszedte sapkájáról a király jelvényét és nemzetiszínű szalagot tett helyére. Letépték a kardbojtokat is. *A király hadserege megtagadta királyát. A nép pedig az állami hivatalokon lévő címerekről eltávolította a koronát és viharosan tüntetett a köztársaság mellett.*

Ugyanakkor Károlyi Mihály a forradalom vezére és társai, mint *m. kir. miniszterek a királyra letették az esküt.*

A nép Budapesten és a vidéken a köztársaságot élte és követelte. Ebben csúcsosodott ki úgy a függetlenség, mint a szociális eszme gondolata, de a pacifizmusnak is valahogyan ez volt a végcélja. *Ugyanabban a tömegben az egyik lármázó ember magyar nemzeti köztársaságot értett, a másik szociális köztársaságot, a harmadik a béke köztársaságát, az imperialista háborús rendszer végét.*

Dr. Nagy György a köztársasági párt elnöke, akinek még a háború előtt megindított mozgalma ellen Tisza az 1913: XXXIV. törvénycikket hozatta, melyben a köztársasági agítációt még a legtörvényesebb, a legalkotmányosabb keretek között is bűncselekménnyé nyilvánította, párthíveivel együtt kivonult Kossuth Lajos sírjához és ott a *nemzeti köztársaság* mellett tett hitet. Ugyanakkor Pogány József, a szociáldemokrata párt egyik szélső politikusa, a *szocialista köztársaságot* követelte, melynek fogalma majdnem egybeesik a szovjettel. Ez a két eszme a forradalom első két napján még nem került szembe egymással, sőt annyiban egy nyomon haladt, hogy mindenik követelte a király detronizálását.

Károlyi Mihály egészen nehéz helyzetbe került. Őt vég-eredményben a nép emelte hatalomra. Ő a forradalom minisz-

terelnöke volt. *A király csak kényszerhelyzetben utólag nevezte ki. Melyiket válasszu most már: a királyt vagy a népet?*

Október 31-ikén, mielőtt az esküt a királyra letette volna, már őt ünnepelte az egész ország, mint a forradalom vezérét. Mellette állott a rendőrség, csendőrség, az egész hadsereg, mégpedig sapkarózsa nélkül, tehát királyellenes alapon. A felhevült tömeg őt éljenezte, mint a köztársaság miniszterelnökét, elnökét, vagy vezérét. Minden közhatalom a kezében volt. A posta, vasút, telefon, távirda vele tartott a király ellen is. Az állami tisztviselők neki engedelmeskedtek, nem a királynak. A vidéken a felhevült tömegek úgy ünnepelték, mint felszabadítót, aki a köztársaságot hozza nekik. Ő pedig esküt tett a királyra.

A helyzet kezdett egészen kritikussá válni, mert a nép már egyenesen az új kormány ellen fordult, amiért nem proklamálta a köztársaságot. Többek közt a Tisza Kálmán téren nagy népgyűlés volt a köztársaság mellett, hová nemzeti zászlók alatt gyűlt össze a nép. Az ügyvédek gyűlése a köztársaság kikiáltását kívánta. Jött a hír, hogy Temesváron, Nagyváradon, Szegeden már ki is kiáltották. A Wolfner-, Izzó-, Máv. gépgyár, Csepeli lőszergyár, Albertfalvai Repülőgépgyár, Lipták-gyár és több más üzem munkásai november elsei nagygyűlésükön ezt a határozatot hozták:

„A gyűlés a leghatározottabban tiltakozik az ellen, hogy a Nemzeti Tanács kebeléből megalakult kormány a királynak letett hűségeskü alapján kezdje meg működését. A munkásság kimondja, hogy semmiféle királyi hatalmat maga fölött tűrni nem fog és nem tűri azt a királyt sem, aki háromszor ültette Tiszát a nép nyakára, aki fedezte Wekerle választójogi csalását stb.“

A tömeg november elsején katonabandával járta be Budapest utcáit és a köztársaság mellett tüntetett.

A döntés a munkásság megnyilatkozása révén a szociáldemokrata párt kezébe került, melynek vezetői többé nem mertek, de nem is akartak szembeszállani a tömeghangulattal.

Ennek eredményeként november 1-én Károlyi, Batthyány, Jászi és Kunfi megjelentek József főhercegnél és közölték

vele, hogy az ország a köztársaságot kívánja, miért is kéri, hogy a király őket esküjük alól mentse fel. Ha ez nem történt volna meg, nyilván lemondottak volna miniszteri állásaikról, ami újabb nyílt forradalom kitörését eredményezte volna. József főherceg, mint a király bizalmi embere saját maga tapasztalta, hogy a helyzet tarthatatlanná vált és ezért telefonon kieszközölte a királytól az eskü aluli felmentést. Erről a tényről a minisztériumnak írást is adott. Elbeszéli József, hogy a tárgyalás alatt „Batthyány egészen magánkívül, fejét két kézzel fogva a szobában fel és alá szaladgált“, ami mutatja, hogy a helyzet mennyire ki volt már élezve. Különben a főherceg már október 30-ról így ír: „A vezetés a Nemzeti Tanács kezéből kicsúszott és a fékét veszített tömeg előntötte Budapestet“.

Az eskü aluli felmentés tényét a Nemzeti Tanács november 1-i esti ülése elé terjesztették. A Nemzeti Tanács fokozatosan kibővült. Helyet foglalt benne Ráth Endre képviselő a Bizony-párt, Zboray Miklós a keresztény szocialisták, Székely Ferenc volt igazságügyminiszter a Vázsonyi-féle demokratapárt, Nagyatádi Szabó István képviselő a kisgazdapárt, dr. Nagy György a köztársasági párt nevében. (Apponyi néhány nap múlva pártját feloszlatta, a népkormány támogatására felhívta és bejelentette, hogy ő maga visszavonul.) Károlyi Mihály miniszterelnökké kinevezetvé, megvált a Nemzeti Tanács elnökségétől, melyet helyette Hock János országgyűlési képviselő, róm. kat. plébános (szül. 1859), az ország vitán felül álló első szónoka vett át. A Nemzeti Tanács egyébként már október 31-én a városházára tette át székhelyét.

Hock János megnyitotta a nov. 1-i esti ülést, melyre ünnepélyesen vonult be Károlyi Mihály és a népkormány. Károlyi néhány szóval bejelentette, hogy a király a kormányt esküje alul felmentette. A népkormány — mondotta — már az első napon nehéz helyzetbe került. A nép elementáris erővel követeli, hogy döntés legyen az államformára nézve is. A kormány tehát vagy lemond, vagy felmentést kellett kérnie esküje alól. A király a felmentést már meg is adta. „Mit tudatában vagyunk annak — fejezte be jelentését Károlyi Mihály — hogy bármily formák közt foglalta el helyét a kormány, hatalmát a néptől kapta, helyét a nép akaratából

foglalta el, tehát csak a nép akaratából és akaratával maradhat itt."

Ezután Kunfival felolvastatta a kormány alábbi nyilatkozatát:

"A nép legszélesebb tömegeiben megnyilvánult köztársasági hangulat alapján, a kormány elhatározta annak a kérdésnek a kormány programjába való felvételét, milyen legyen Magyarország államformája: monarchia, vagy köztársaság? E kérdés eldöntését a kormány arra az alkotmányozó gyűlésre bizza, amely az általános, egyenlő, titkos, a nőkre is kiterjedő választójog alapján a legrövidebb idő alatt, legfeljebb hat héten belül össze fog ülni. Ennek a választójognak életbeléptetését a kormány, ha lehetséges, a törvényes formák betartásával, ha ellenben az akadályokba ütköznék, más alkalmas eszközökkel fogja biztosítani."

Ezután Károlyi Mihály és a kormány tagjai Hock János kezébe letették a következő esküt:

"Esküszöm, hogy Magyarországhoz hű leszek, teljes függetlenségét megvédem, minden erőmmel Magyarország népének javát, szabadságát és haladását fogom szolgálni. Isten engem úgy segítjen."

A jelenlevők zúgó éljenzésének elcsitulta után felzendült a Himnusz.

Az okt. 30-ikán este megkezdődött forradalmi mozgalom nov. 1-sején este befejeződött.

Nyilvánvaló azonban, hogy ez csak csonka forradalom volt. A királyt félretolta ugyan, mert nem királyi kormány vitte ezentúl az ügyeket, hanem a forradalom miniszteriuma, azonban még sem detronizálta. A köztársaságot nyílt kérdésnek hagyta, egyben az eddigi alkotmánynak bár megsértett, de el nem törölte elveihez még mindig ragaszkodott, mert a kihirdetett határozat szerint az általános választójogot a régi parlament által szándékozta megszavaztatni és a „törvényes formák” között életbeléptetni, sőt úgylátszik, hogy az alkotmányozó gyűlés megszervezését is ennek útján akarta megindítani. Kétségtelenül erős ingadozás és bizonytalankodás jellemzi a népkormánynak ezt a magatartását.

B) A FORRADALOM MÁSODIK SZAKASZA

(1918 nov. 2—16.)

1. A pacifizmus sodrában

Linder kiáltványa

A függetlenségi eszmének és a szociális eszmének, a forradalom két vezérgondolatának szolgálatára esküdött fel a népkormány a Nemzeti Tanács nov. 1-sei esti gyűlésén. Ámde nem feledkezett meg a békéről sem. Mindjárt az ülés elején bejelentette Linder Béla hadügyminiszter, hogy a fegyverletételt elrendelte a következő proklamációval:

„Katonák! Több mint négyévi dicsőséges küzdelem után Magyarország válságos helyzete és az új világnézet, mely megdöntötte az erőszak uralmát és a népek békés szövetségét akarja, a felelős magyar kormányt arra az elhatározásra készítette, hogy a további harcot az összes harctereken beszüntesse. A magyar kormány elhatározásából a rendelkezéseket erre egyidejűleg megtettem.

— Nem vagytok legyőzöttek! Emelt fővel, férfias öntudattal kövessétek a parancsot. Nehéz küzdelmek nem volt haszontalan, mert meghozta az emberiség legszebb diadalát. Vérétekkel és kitartástokkal váltottátok meg Magyarországot, fiaitokat, unokáitokat egy jövő háború véres borzalmaitól. Meghoztátok az áhítozó emberiség legszebb álmát: a világbékét. A jelen és jövő hálája lesz kiérdemelt jutalmatok.

— A magyar kormány tudja kötelességét és gondoskodni fog, hogy benneteket munkával, élelemmel és ruhával várjon, hogy a visszatérés után kiki folytathassa becsületos, békés, munkás életét és hogy elfeledtesse veletek hosszú szenvedéseket.

— Hogy ez az átmenet a mai viszonyokból a nyugodt, békés életbe biztosítva legyen, katonatanácsokat és nemzetőrsképeket szervezünk, melyek örködni fognak a belrendfelett, hogy végre átvehesse mindnyájunk felett kiengesztelő uralmát az örök béke.”

A Nemzeti Tanács gyűlésén e kiáltványhoz Kunfi miniszter még a következő megjegyzéseket fűzte: A kormány intézkedett, hogy „azok a fegyverek, melyek gyászt és piszkot, szennyet és undort bocsátottak a világra, elnémuljanak”.

„A kormányt ezért az egy tettéért az egész magyar népnek szívébe kell zárnia.”

Linder proklamációja túlzottan szentimentális. Az örök békéről lehetett beszélnie, mint elérendő, kíváncsú ideálról, ámde annak tényleges megvalósultságát hirdetni, naivitásra mutat.

Különbén is a fegyverletétel elrendelésének csupán *propaganda-jelentőséget szántak*, mert hiszen mindenki tudta, hogy az *osztrák-magyar hadsereg* nevében ok. 28-án már elindult Weber tábornok az olaszokkal való tárgyalásra és hogy a *fegyverszüneti szerződés* nem napok, de órák alatt létre fog jönni, vagy talán már meg is van. A propaganda-cél az volt, hogy Magyarországnak az osztrák-magyar monarchiától való teljes elszakadását dokumentálja és azt, hogy az új Magyarország első ténye a háború megszüntetése. A győztes nagyhatalmak felé közeledő lépés akart lenni a fegyverletételnek ilyen élénk kihangsúlyozása. Lovászy miniszter két nap múlva ki is jelentette, hogy „a magyar kormány kedvező hatást vár a fegyverletétel lépésétől és azt reméli, hogy a lépés Magyarország nemzetközi helyzetét lényegesen megjavítja.”

Garami azt írja emlékiratában, hogy a magyar közvélemény egyhangúan követelte a fegyverletételt és a magyar katonáknak az összes frontokról hazahozatalát. A magyar kormány tagjai e tényükkel tudattalanul elhárították magukról azt az óriási felelősséget, mely a hadseregfőparancsnokságot terheli az olasz fronton éppen akkor lezajlott véres eseményekért, sok százezer ember életéért és szabadságáért.

Linder: „Nem akarok többé katonát látni”

November 2-ikának d. e. 11 órájára az Országháztérre gyűjtötte össze Linder a fővárosi helyőrség tisztjeit, hogy esküt tegyenek a független Magyarországra. Több száz tiszt állott a parlament palotájának kőoroszlánjai előtt, várva a hadügyminiszter érkezésére. Ezredenként csoportosan jöttek a tisztek, köztük sok törzstiszt és tábornok. A tüzértisztek élén egy idősebb százados nemzeti zászlót emelt. Katonazenekarok vidám muzsikáját visszhangozták a nagy tér épületkolosszusai. A tisztek csoportja körül hatalmas néptömeg verődött össze,

hogy tanuja legyen a nagy eseménynek: a császár katonái esküdnek a függetlenségre.

Egyszerre egy fekete polgári ruhás, őszhajú, de fiatalos képű férfi jelenik meg a lépcsőn és puha kalapját meglepgetve kiáltja: Katonák! A hadügyminiszter volt. Az éljenzés lecsillapulta után így szólt Linder a tisztekhez:

— Bajtársaim, nagy pillanatokat élünk, a magyar szabadság, magyar függetlenség és béke örömnapiját. (Élénk éljenzés.) Örülök, ha a tisztek megéljeneznek, mikor azt mondom, hogy béke. Igenis béke! (Hosszantartó újabb éljenzés.) Mi eddig híven teljesítettük kötelességünket kint a harctéren. Azt hittük, hogy azok az ideálok, melyekért küzdöttünk, megérdemelték ezt. Uraim! Én, mint az önök felelős hadügyminisztere jelentem itt ki, hogy azok az ideálok hamisak voltak. Azok az ideálok megbuktak az eddigi rendszerrel együtt. Új világrend alakult ki. Ebben az új világrendben, ebben az új Magyarországon is szükség van fegyelemre. *Fegyelmet kérek, követelek, ezt minden eszközzel fenn is fogom tartani.*

— Minket le nem vertek, mi győztünk, a nép győzött. Leverve az a hamis rendszer lett, amely minket ebbe a háborúba belekényszerített. Imperialista, militarista, egoista célért kellett küzdeni. A régi hamis ideálok összeomlottak. Mi ebből a háborúból azt a tanulságot vontuk le, hogy csak egy örök igazság van: a felebaráti szeretet igazsága, a népek egymásközötti szeretetének igazsága... Ezer évek tradíciót, ezer évek szolgásgát, ezer évek zsarnokságát kellett rombadönteni. Ehhez ötéves háború kellett, ehhez ezer és ezer halál kellett, hogy egy új győzelmes élet támadjon fel belőle. Ez az új győzelmes élet a pacifizmus jegyében születik meg. (A tisztek hosszan, lelkesen éljeneznek.)

— Esküdjenek meg önök tisztek, hogy akik eddig a háború lelkes zászlótartói voltak, ezentúl a békének még lelkesebb munkásai lesznek. Esküdjenek meg arra, hogy gyermekeiket olyan szellemben fogják nevelni, hogy ezentúl minden háborúnak a lehetősége ki legyen zárva.

E szavakra a tisztek lekapták sapkáikat és felhevülten rázták a levegőben, kitörő lelkesedéssel kiáltva:

— Esküszünk, esküszünk!

Linder pedig így folytatta:

— Az emberiség ügye győzött, az emberiség került ki győztesen ebből a háborúból, nem az ántánt, hanem az emberiség. Ezzel a jelszóval győzni fogunk a béketárgyaláson is, ez a mi hatalmas fegyverünk.

— Nem kell hadsereg többé! *Soha többé katonát nem akarok látni!* Fegyvert többé szolgálaton kívül nem viselünk, sem a tisztek, sem a legénység!

Ez volt az a beszéd, melyből kiragadva az utolsóelőtti egy mondatot, azt állítják, hogy emiatt züllött szét a hadsereg. A jelenvolt tisztek azonban akkor nem így gondolkoztak, mert *viharos lelkesedéssel helyeseltek a hadügyminiszternek*. Utána pedig letették az esküt ugyanazzal a szöveggel, melyet előző este a miniszterek mondtak el.

Károlyi Mihály közben érkezett meg és rövid beszédet mondott, melyben sok tekintetben korrigálta a Linder túlfűtött szavainak túlzásait. Károlyi többek közt ezeket mondotta:

— *Most legyetek a magyar függetlenségnek és demokráciának olyan bátor és törhetetlen katonái, amilyen harcosok voltatok.* Megszűnt a fegyverek korszaka, de ezzel a munka, az akarás korszaka jött meg. Katonák, arra kérlek, hogy most a rend fenntartásáról gondoskodjatok. *Mi nem akarunk rablóvezérek lenni, mi nem akarunk felforgatókkal együttműködni, nekünk a munka a fő és a köz- és vagyonbiztonság.*

A miniszterelnök ezután bejelentette, hogy a legénység zsoldját napi 16 fillérről napi 4 koronára emelte fel, a tisztek fizetését pedig kétszeresére. Károlyi így fejezte be szavait:

— Én melegen köszöntöm önöket és ha lehetséges volna mindnyájukat a szívemre szorítanám. Minden magyar katonának szeretném külön-külön megköszönni azt az önfeláldozást, mellyel eddig a harctéren küzdött és amelyre ezentúl biztosan számítok a béke áldásos munkájában. (Hosszas, lelkes éljenzés.)

Károlyi Mihály szemeibe könnyek gyűltek és így kiáltott fel:

— Arra kérem önöket, ismételjük meg így együttesen Petőfi szavait: esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk.

Utána zúgták a tisztek. A zenekar a szózatot és a himnuszot játszotta, a jelenlevők pedig énekelték. Ezután tüntető sétára

indultak a tisztek a városba. Elül vitték a nemzeti zászlót. A katonazenekar pedig rázendített a Marseillaise-re: a szocialisták munkásindulójára. A forradalom ismét túlszaladt Károlyi Mihályon.

Linder beszédének magyarázata

„Soha többé nem akarok katonát látni” — ez a mondat tényleg különösen hangzik egy hadügyminiszter ajkairól. Az esemény elbeszélői rendszerint be szokták érni azzal, hogy Linder összehívta a tiszteket és ezt a kijelentést tette előttük, amiáltal feloszlatta a magyar hadsereget. A dolog azonban nem ilyen egyszerű és azért analizálnunk kell.

1. A pacifizmus akkor uralkodó eszme volt, mely mindenkít magával ragadott, vagy legalább is erősen befolyásolt. Pár hónap előtt még és pár hónap múlva már újra vad militaristák, azokban a napokban a békére esküdtek és a feltétel nélküli, azonnali fegyverletételt üvöltve követelték, mert „elég volt a céltalan vérontásból”. Hozzájárult ennek a lelki állapotnak kialakulásához a háború elvesztése is. Hiszen a pacifizmus a győztes népek közt is kitermelődött, hát még a legyőzöttek között.

Hogy a magyar közvélemény pacifista lett, annak magyarázatául nem szükséges minden háborús szenvedést és nyomorúságot csokorba kötve felmutatni, elég, ha Julier ezredes, hadtörténeti író könyvéből idézzük a következő számadatokat:

Magyarország vesztesége a világháborúban:

Elesett . . .	661.000 fő, a bevonultak 17%-a
Sebesült . . .	743.000 fő, a bevonultak 20%-a
Fogoly . . .	734.000 fő, a bevonultak 19%-a

Összesen: 2,138.000 fő, a bevonultak 56%-a

Bevonult: 3,800.000 katona.

Volt-e egyetlen család, melynek ne lett volna kit siratnia? A pacifizmus tehát már ez okból is mindenkit megérintett varázs-szárnnyaival.

2. Linder szavait és állásfoglalását nem lehet a forradalom számlájára írni, mert ő nem a forradalmárok közül került ki. Linder vezérkari ezredes volt, vérbeli katona, ki a hadseregből lépett a miniszteri székbe, anélkül, hogy a forradalomban egy pillanatig is részt vett volna. Kiválasztása egészen a véletlen műve volt. Nem akadt megbízható magyar magas-

rangú tiszt. Bartha Albert jött számításba, aki Temesváron már a köztársaságot is kikiáltotta, de nem lehetett azonnalra hazahozatni. Ekkor jutott Kunfinak eszébe Linder és ajánlotta. Valószínűleg már volt valami kapcsolatuk.

3. *Linder valamikor a Ferenc Ferdinánd környezetéhez tartozott.* Atyja alkotmánypárti magyar országgyűlési képviselő volt és összeköttetésben állott a trónörökös „műhelyé”-vel, ahogyan a kamarillát nevezték. József főherceg ezt írja róla emlékiratában: „Ferenc Ferdinánd főhercegnek Magyarországra küldött meghitt embere: az új magyar hadügyminiszter, Linder Béla alezredes felosztatja a hadsereget”. Batthyány ezt írja emlékiratában: Linder nagyképzetségű ember volt, aki édesatyja: egy képviselő révén Ferenc Ferdinánd szűkebb környezetéhez tartozott. A trónörököstől annak idején hozott is üzenetet Batthyáynak, aki azt is megírja, hogy tapasztalatai szerint Linder a háborús években sokat ivott és emiatt elvesztette energiáját. „A kormány kénytelen volt őt 8 napi működés után megbuktatni” — írja Batthyány. Az emberi gyöngeségre vonatkozó ezt a kellemetlen mozzanatot kikapcsolva, annyi tény, hogy Linder a háború áldozatai közé számított, mert sebesülése, betegsége és az éveken át tartó sok szenvedés és izgalom, habár 1918-ban még csak 42 éves volt, károsan befolyásolta idegrendszerét. Ámde ilyen túlzó pacifista nem ezért lett. *A korszellem ragadta őt is magával, mint annyi mást.*

4. Zavarosan fogalmazta meg Linder ezt a taktikátlan kijelentését. Hiszen *végeredményben mégis akart ő is hadsereget*, ezért eskette fel a tiszteket, ezért emelte fel a zsoldjukat, ezért követelt tőlük fegyelmet. Szavait inkább úgy lehetett értelmezni, hogy *az osztrák-magyar „katona” gyűlölt fogalmát akarja eltörölni* amint például az ellenforradalom is „honvéd”-nek nevezte el hadseregének tagjait. De azt is jelenthette ez a kitétele, hogy uniformist nem akar látni, mert hiszen azonnal hozzáfűzte a „nem akarok katonát látni” kitételéhez, hogy „*fegyvert többé szolgálaton kívül nem viselünk sem a tisztek, sem a legénység.*” Elképzelhetlen azonban, hogy nem egy hadügyminiszter, hanem bárki is, aki a rend fenntartásáért felelős, arra az alapra merjen állani, hogy semmiféle formában nem akar karhatalmat fenntartani.

5. Linder beszéde egészen *egyházias jellegű és templomba való gondolatokat tartalmaz* a felebaráti szeretetről, új győzelmes életről, a gyermekeknek ilyen szellemben neveléséről stb. Úgylátszik, hogy rajongásra hajlamossá tette a háborús szenvedés és nem tudta az alkalmat kellően megkülönböztetni, hogy hol, miképpen kell megnyilatkoznia.

6. Pár hét múlva karácsonyra füzetet adott ki, már mint magánember, melyben kijelentését és felfogását magyarázza. Ebben ez a főgondolat: „A jövőben hivatásos hadsereg egyáltalán nem, de milícia sem tartható fenn, hanem minden eddig ismert védelmi berendezés felváltandó olyan rendszerrel, mely a nemzeti védelem előfeltételeiről ugyan gondoskodik, de a tömeggyilkolást lehetetlenné teszi.” „Krisztusi időket élünk, amiként a kereszténység felszabadította az emberiséget a rabszolgaság jármából, azonképpen kell most a népeket kiszabadítani a militarista és kapitalista nacionalizmus halálos öleléséből.” Ő tehát akar valami „*védelmi berendezést*“, amely előadása szerint vagy zsoldos hadsereg lenne, vagy mégis valamiféle faja a miliciának. Elbeszéli, hogy tervbe vette egy „*köztársasági gárda*“ megszervezését, mely főleg munkásokból álló „*nemzetőrség*“ lett volna, melynek feladata a határok megvédése és a belső rend fenntartása. Tehát mégis akart hadsereget, *mégis akart katonát látni*, ha más név alatt is és más szellemben is. Hivatkozik arra is, hogy a katona fogalmát az 1848/49-iki forradalom is elvetette és helyére a „*honvéd*“-et tette.

Mit akart tehát Linder? Köztársasági gárdát: honvédekből álló nemzetőrséget.

7. Jellemző, hogy senki másként nem értelmezte homályos és zavaros kitételeit. Az esküt tett tisztek viharos lelkesedéssel ünnepelték azt a kijelentését, hogy nem akar többé katonát látni, tehát nyilván nem gondoltak rá, hogy állásuktól és kenyerüktől akarja elűtni őket. De ez a példátlan tüntetés azt is mutatja, hogy *a forradalom első napjainak lázában nemcsak Linder volt pacifista, hanem többi tisztársai is. Ezek sem akartak többé háborút. Ezek is örültek a békének. Hogy milyen hangulat szállta meg az egész magyar közvéleményt, mutatja az összes hírlapok helyeslő méltatása. Még az öreg „Alkotmány“, a róm. kat. néppárt hivatalos lapja is így írt:*

— Hadsereg nem kell. Csak olyan fegyveres erő tar-

tandó fenn, mely az állam belső jogrendjének megvédésére szükséges.

Azok a tisztek hallgathattak volna, ha nem is akartak ellentmondani. A kitörő lelkes éljenzés, a sapkák rázása, a zenekar utáni tüntető séta, mind nem kívántatott meg tőlük. Ha más véleményen lettek volna maradhattak volna rezerváltak. Nem, ők lelkesedtek, ők tüntettek, ők éljeneztek az új rendszert. Ők elfogadták a Linder pacifizmusát, sőt ahhoz túlfutott érzelmekkel csatlakoztak.

8. A fentiekből tehát kétségtelen, hogy az ellenforradalom utólag felfújta a Linder mondatát és propaganda-célokra alaposan kihasználta. Az is nyilvánvaló azonban, hogy ezt a mondatot sohasem fogja a történelemtírási romantikája elmélni. Némelyek mindenkor hazaárulónak fogják tartani Lindert, mások pedig majd esetleg a Nobel-díj világbékejutalmára fogják ajánlani. A forradomnak azonban sem nem bűne, sem nem érdeme ez a kijelentés, melyért egyedül *ki-mondója viseli az egyéni felelősséget.*

9. Tárgyilagosan ítélve meg a kérdést, meg kell állapítanunk, hogy Lindernek nyilatkozata szerencsétlen és nem helyén való volt. Neki körülbelül azokat kellett volna mondanania, amiket Károlyi Mihály utána elmondott. Nem azt, hogy „nem kell hadsereg többé“ — hanem azt, hogy az új korszaknak új szellemű hadseregre van szüksége. Azt kellett volna mondanania, hogy a megszűnő osztrák szoldateszka helyére új magyar honvédséget kell szervezni, mely kifelé az ország határait, befelé a rendet van hivatva védelmezni. Ha úgy tetszik, javasolhatta volna a milícia valamely nemének szervezését is. De míg állam lesz, addig mindig lesz katonája is, akármiképpen nevezik is.

10. Linder *tényleg* bele is bukott ebbe a nyilatkozatába és ennek megfelelő későbbi magatartásába. A miniszterelnök már ott a helyszínen korrigálta, bármily finom és észre nem vehető formában is. November 9-én pedig már Bartha Albert ült a hadügyminiszteri székben.

11. Végeredményben pedig nem Lindernek ez a mondata züllesztette szét a hadsereget, hanem a több mint négyéves háborúnak rengeteg szenvedése és főleg elvesztése. A szétzüllésnek ez a naív, nem helyén való, de őszinte lélekből felbuzgó kijelentés nem oka volt, hanem okozata, következménye, tünete.

2. A fegyverszüneti szerződés

Ki tette le a fegyvert?

Az osztrák-magyar hadseregben uralkodó lehetetlen állapotok miatt, — miként láttuk, — az összes hadseregarancsnokok követelték a fegyverszüneti szerződésnek sürgős megkötését és evégből még a legszigorúbb feltételek elfogadását is. A hadseregfőparancsnokság azonban lassan cselekedett és húzta-halasztotta a dolgot.

Október 12-ikén Trientben végre megalakították a fegyverszüneti bizottságot, melynek feladatául az olasz hadvezetőséggel való tárgyalást tűzték ki. Ennek élére Weber osztrák tábornokot állították.

Weber és társai azonban, érthetetlen módon, csupán október 28-ikán, vagyis több mint két hét múlva kaptak parancsot az indulásra, tehát elveszett a drága idő, mely alatt tisztességesebb feltételek mellett és kedvezőbb körülmények közt köthettek volna az ellenséggel megegyezést. Az osztrák-magyar bizottság csak október 31-ikén tudott eljutni Páduába, ahol végre érintkezésbe léphetett Diaz olasz fővezérrel. Ekkorra azonban már elveszett a vittorio-venetói nagy csata és az olaszok könnyen beszélhettek a legyőzött ellenség követségével.

Weber csak november 3-ikán délután 3 órakor jutott abba a helyzetbe, hogy a fegyverletételi szerződést aláírhasa. Ekkor azután aláírta az egész osztrák-magyar hadsereg, tehát a monarchia, vagy ha úgy tetszik: Károly császár- király nevében, aki egyúttal a hadsereg főparancsnoka is volt.

Az aláírt szerződés a feltétel nélküli, teljes és tökéletes fegyverletételt tartamazta, a háború elvesztésének beismerése mellett.

Ki tette le tehát a fegyvert? Nem Linder és nem a magyar köztársasági kormány, melynek propagandajelentőségű, fentismertetett parancsát senki komolyan nem vette, letette a fegyvert maga a hadsereg-főparancsnokság, maga a császár- király, az egész monarchia, a régi törvényes szervezet.

Érdekes, hogy ugyanazok, akik hibáztatják a magyar népkormányt a fegyverletételre vonatkozó proklamáció miatt,

másfelül, mint már említettük, dühösen támadják és elítélik a főparancsnokságot, tehát magát a császár-királyt, *amiért késlekedett a fegyverletétellel.* Miért nem indították el Webert azonnal október 12-ike után, — mondják. Azonnal le kellett volna tenni a fegyvert és nem várni be a teljes tönkrevetettetést! Így ítélkeznek ugyanazok a tábornokok és más ellenforradalmárok, akik midőn a császár-királytól az azonnali fegyverletételt követelik, ugyanakkor Károlyi Mihálytól azt kívánják, hogy folytassa a háborút és védje meg a hazát. Csak azt nem tudják megmondani, hogyha az *egész osztrák-magyar hadsereg letette a fegyvert* (amit rendületlenül helyeselnek, sőt olyannak ítélnék, amit már előbb meg kellett volna cselekedni), — akkor miként és mivel védte volna a hazát Károlyi Mihály és a népkormány?

A fegyverletételi szerződést természetesen maradéktalanul végrehajtották az osztrák-magyar hadvezérek, hiszen azt már epedve várták hetek óta. Ezt elismerték, ezt megfogadták. Ellenben Linder propaganda-rendeletét nem vették figyelembe és azt válaszolták rá, hogy „a csapatok a rendeletet egyelőre nem hajtják végre, mert az általános fegyverszünet iránt a tárgyalások folyamatban vannak.”

A Diaz-féle egyezmény

A Paduában november 3-ikán aláírt fegyverszüneti szerződést az olasz hadsereg fővezéréről *Diaz-féle egyezménynek* (*Convention Diaz*) nevezik, melynek főbb pontjai a következők:

1. Az ellenségeskedésnek szárazon, vizen, levegőben azonnali megszüntetése. (A szerződéshez csatolt függelékben az áll, hogy az ellenségeskedés csak az aláírástól számított 24 óra múlva szűnik meg, tehát november 4-ikén délután 3 órakor).

2. Az *osztrák-magyar hadsereg teljes leszerelése* és mindazon egységeknek azonnali visszavonása, melyek az Északi-tengertől Svájcig működnek. (A francia fronton levő csapatokról van szó. Ellenben a Balkánról külön nem emlékezik meg az egyezmény, sem Ukrajnáról.) Legfeljebb a háború előtti békelétszámú 20 hadosztály maradhat fenn.

A hadianyag kiszolgáltatásáról való intézkedés.

3. Ki kell üríteni mindazt a területet, melyet az osztrák-magyar hadsereg a háború kezdete óta megszállott és a csapatokat vissza kell vonni a pontosan megállapított vonalra. Ezt a vonalat a szerződés részletesen megjelöli. Kezdődik a Tirol-Svájc-Olaszország hármashatára táján és a Brenneren át a Karni Alpokig vonul, majd innen lehalad az Adriáig Abbazia környékéig. Szóval körülbelül az Olaszország által igényelt osztrák területeket kellett kiüríteni. Ezenfelül kiürítési vonalnak megjelöli Dalmácia tartomány jelenlegi határait és pontosan felsorolja az átadandó szigeteket is. (A Balkán-frontról ismét nem tesz említést.)

A kiürített területeket a szövetségeseknek és az Amerikai Egyesült Államoknak hadserege fogja megszállani. Ezen a területen át kell adni minden katonai és vasúti anyagot.

4. Szabad mozgás a szövetségesek számára az osztrák-magyar területek minden útján, vasútján és vízi útján.

„A szövetséges hatalmak hadseregei megszállhatnak Ausztria-Magyarország területén minden stratégiai pontot, akármely percben szükségesnek itélik azt ezek a hatalmak, azon célból, hogy katonai műveleteket lehetővé tegyenek és a rendet fenntartsák.“ Rekvirálási jog fizetés ellenében.

5. „A német csapatok 15 nap alatt tartoznak tökéletesen kiüríteni nemcsak az olasz és a balkáni frontot, hanem az egész osztrák-magyar területet. Internálni kell minden német csapatot, mely e határidő alatt az osztrák-magyar területet el nem hagyja.“

6. „A kiürített osztrák-magyar területeken a közigazgatást ideiglenesen a helyi hatóságok gyakorolják, a szövetséges és társult megszálló csapatok ellenőrzése alatt.“

7. A győztesekhez tartozó hadifoglyok és internáltak kölcsönösség nélküli azonnali hazabocsátása.

8. A szállíthatatlan betegeket és sebesülteket az osztrák-magyar személyzet a helyszínén köteles tovább ápolni.

Ehhez a 8 ponthoz járult még II. sz. a. a tengeri haderőre vonatkozó rész és ezenkívül egy függelék a szerződés végrehajtásának némely részleteiről.

Az érvényesség körüli vita

Franchet d'Esperey (olvasandó: fransé deszperé) francia tábornok a maga egészen önálló hadseregével a Balkánon

állott és a forradalom kitörésekor már a Duna-vonalat is elérte. Legfőbb parancsnokló fővezér volt. Diaz olasz tábornoknak fennhatósága éppenúgy nem terjedt ki reá, mint a Foch tábornoké, a franciaországi fővezéré. Kérdés: vajjon kötelezte-e őt az olasz vezérrel kötött fegyverszüneti szerződés?

A Diaz-féle egyezmény szövegében ez a kötelező erő *expressis verbis* nem foglaltatik benne. A Diaz-féle egyezmény tartalma és egész jellege azt mutatta, hogy az olasz frontra és Olaszország számára készült. Egyetemes jellege sehol sincs kimondva. Egyes intézkedései ugyan más frontokat is érintenek, de ezt ilyenkor kifejezetten kiemeli.

Főleg az érdekelte Magyarországot, hogy a kiürítendő terület megjelölése vajjon az egész osztrák-magyar monarchiának *minden határára* vonatkozik-e, tehát a megjelöltön kívül egyéb területet máshol se kell kiüríteni, avagy *csupán az olasz frontra* vonatkozik-e és így a monarchia egyéb határainak kérdését, elsősorban a balkáni frontot függőben hagyta-e?

A hirtelenében katonák által megfogalmazott szerződés szövegét jogászai szempontból megvizsgálva, minden körülmény egybevetésével azt a magyarázatot kell neki adni, hogy *az egész ántánt nevében az egész monarchiával* kötött ez a szerződés általános érvényű, miért is a Franchet-féle hadsereg is köteles megállani Magyarország déli határán és azt nincsen jogosítva átlépni, mert a szerződésben ilyen joga nem foglaltatik bent.

Amde hiába volt a magyar álláspont, *hiába hangoztatta ezt a magyar kormány*, ha Franchet francia tábornok határozottan kijelentette, hogy neki *Diaz olasz tábornok nem parancsol*, az ő részére fegyverszüneti szerződést nem köthet és ő a Diaz-féle egyezmény érvényét magára nézve nem ismeri el.

A francia tábornoknak ezt a kijelentett akaratát, melyet többszázezer fegyverrel tett nyomatékosabbá, jogilag megerősíteni látszik egyik magyar történetírónak a Diaz-féle egyezményre vonatkozó következő megjegyzése: „Arról, hogy akár az ántánt, akár Olaszország, a magyar állam területi épségét biztosította volna, semmi adatunk nincsen.” Ezt a kitételeit helyesebben így formulázhatnánk: *Semmi pozitív*

adatunk nincsen arra, hogy Diaz mentesítette volna Magyarország területét a katonai megszállástól. Tényleg a Diaz-féle egyezmény csak az Olaszországot érdeklő vonalakat szabályozta, a többire nézve hallgatásba burkolózott. Így csak következtetni lehet arra, hogy mivel Magyarország területéről nem emlékezik meg, abból semmit sem kell kiüríteni, abból semmit se lehet megszállni.

Mindenesetre meddő elméleti vita ez az egész, két okból. Először azért, mert a győztesek nem a §-ok szerint szoktak igazodni, hanem a saját érdekeik szerint. Másodszor azért, mert a Diaz-féle egyezmény 4. pontjának fentebb szószerint idézett része világosan kimondotta, hogy a szövetségesek hadseregei az osztrák-magyar monarchia bármely pontját, bármikor megszállhatják, ha azt szükségesnek ítélik. Ez alapján úgy Diaz, valamint Franchet is, jogosan szállhatta volna meg Budapestet, Szegedet, Debrecent és az egész Magyarország minden egyes faluját. Úgy véljük, hogy ez az utóbbi érv minden további vitát elnémíthat.

Különben az ántántnak a magyar kormányhoz 1918 december 3-i kelettel a cseh megszállás ügyében küldött jegyzéke világosan kijelenti, hogy a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés „tervbe vette a régi osztrák-magyar monarchia területének megszállását” (L'Armistice a prévu l'occupation du territoire de l'ancienne monarchie Austro-Hongroise). Ez a döntőjelentőségű jegyzék magától Franchet d'Esperey-től származik. Vitathatták tehát a magyarok, hogy a Diaz-féle egyezmény Magyarország területét és határait nem érinti, vitathatták ezt a jog érveivel, amikor Franchet sokszáz-ezer puskával érvelve kijelenti, hogy: ellenkezőleg, az egész monarchia területének, tehát az egész Magyarországnak megszállását célozza.

A belgrádi utazás

Az osztrák-magyar hadvezetőség is abban a véleményben volt, hogy a Diaz-féle és a Franchet-féle hadseregek egymástól függetlenek lévén, velük külön-külön kell tárgyalni, miért is még október végén a Balkán-frontra vonatkozóan is külön fegyverszüneti bizottságot állított össze, amelybe a Kerchnawe által közzétett okmány szerint a tagokat is kijelölte, így Laxa tábornokot, Dormándy ezredest stb. A hadseregfőparancsnokság egy tábornoka november 2-ikán tele-

fonon felhívta a magyar népkormányt és közölte vele, hogy célszerű lenne, ha a Belgrádba induló bizottsághoz „*a magyar kormány egy képviselője is csatlakoznék*“. A főparancsnokságnál azonban ez az egész kérdés, a közbejött katasztrofális események miatt elhanyagolódott. A Balkán-front ropant terhe kizárólag a Károlyi-kormány nyakába szakadt.

Magyarország függetlenségének kikiáltása folytán a népkormány szükségesnek látta az információk beszerzését arra nézve, hogy a független országgal szemben milyen álláspontra helyezkedik a győztes ellenség hadvezetősége, mely eddig mindig csak a monarchiával tárgyalt? Emiatt először az a terv merült fel, hogy Diazhoz kellene utazni Paduába és hogy oda maga Károlyi Mihály menjen el. Az az irtózatos zűrzavar, mely az olasz fronton kitört, e terv keresztülvitelét nem engedte meg. Különben is Magyarországot elsősorban a déli front érdekelte, annyival inkább, mert hírek jöttek hogy az itteni ántánt hadsereg *semmibe sem veszi a Diaz-féle egyezményt és rohamosan közeledik a magyar határ felé, illetve azt a legtöbb helyen már el is érte*. November 5-ikén szerb kötelékek átlépték a Szávát és benyomultak a magyar birodalom területére. Majd híre jött, hogy elfoglalták Fehértemplomot. A helyzet feszült volt. A magyar kormány még november 4-ikén utasította Kövess tábornagyot a déli sereg parancsnokát, hogy tegyen lépéseket a fegyverszünet ügyében Franchet tábornoknál. Kövess két vezérkari ezredet küldött Belgrádba, akik már pontosabb hírekkel jöttek haza.

A puhatolózó parlamentairek egyike: Dormándy ezredes közli a magyar kormánnyal, hogy Franchet nem hajlandó a Diaz-féle fegyverszüneti szerződést elfogadni és hogy *addig nem hagyja abba az előnyomulást, míg a Duna—Száva mentén álló csapatok mind le nem teszik a fegyvert, amelyek pedig nemcsak az osztrák-magyar hadsereghez tartoztak, kik felett a magyar kormány rendelkezhetett, hanem részben német csapatok vonultak, elsősorban a Mackensen serege, melyek csak saját kormányuknak és hadvezetőségüknek engedelmeskedtek*. Ekként a magyar kormánynak egyszerű leszerelés által nem állott módjában a balkáni ántánt hadseregnek Magyarország területére való betörését megakadályozni.

A népkormány természetesen arra az alapra állott, hogy a Diaz-féle egyezmény a balkáni frontra is érvényes és november 4-ikén táviratozott Franchet d' Esperey-nek, hogy „a magyar határ a demarkációs vonal”. A jelek azonban világosan mutatták, hogy a francia tábornok kitart felfogása mellett, mely szerint a Diaz-féle egyezmény őt nem köti.

Ezt a véleményt egyébként a belgrádi fegyverszüneti tárgyalásokon is erőlesen hangoztatta.

A magyar kormány előtt tehát most már ez a választás állott: vagy tárgyalást kezd Franchet-val, vagy pedig várja az eseményeket tétlenül. Ez utóbbi esetben azonban el kellett készülni arra, hogy az ellenség az országba betör, ami újabb vérbeli és vagyoni áldozatokba kerül. Károlyi Mihály a dilemmából akként vágta ki magát, hogy személyesen indult el Belgrádba, maga mellé vévén a kormány tagjai közül: Jászi Oszkár minisztert, a Nemzeti Tanács részéről: báró Hatvany Lajos író, a munkástanács részéről: Bokányi Dezső szociáldemokrata vezérembert és a katonatanács részéről Csernyák Imre századost. Még néhány szakember indult el velük.

Károlyi Mihályt ebben az elhatározásában még egy másik szempont is megerősítette. A Franchet előtti megjelenésben alkalmat látott arra, hogy az ellenségnek *mint a fegyverét letett és semlegessé vált független Magyarország képviselője* bemutatkozhasnék, elmondhassa a magyar nép álláspontját és kérését, kapcsolatot teremtsen az ántánttal és így olyan diplomáciai sakkhúzást tegyen, melytől sikert remélt.

A belgrádi tárgyalás

November 7-ikén este 6 órakor ott állott Károlyi Mihály és kísérete Franchet d'Esperey tábornok előtt, ennek belgrádi szállásán, egy földszintes kis villának két rossz petróleumlámpa által megvilágított homályos szalonjában.

A tábornok, középtermetű, kövéres, 62 éves férfiú, zöldes-kék egyenruhájában, Napoleóni pózban fogadta a legyőzött kis Magyarország embereit.

Károlyi Mihály a tábornok által többször félbeszakítatva, francia nyelven memorandumot olvasott fel, melynek főbb tartalma a következő:

— A háború a feudális, autokrata osztrák-magyar monarchia műve volt. Kossuth Lajos Magyarországot a hatalom

teljesen elnémitotta. Ez a helyzet a múlt héten lényegesen megváltozott, mert a Budapesten kitört népfordulalom megdöntötte a régi rendet. „Ünnepélyesen hangsúlyozzuk, hogy semmiféle felelősséget, sem jogit, sem erkölcsit nem vállalunk a múlt rendszernek sem bel-, sem külpolitikai tényeiért”. A magyar nemzet kormányaként jöttek ide, amely hivatalbalelépése után 24 órán belül felajánlotta a fegyverletételt.

— Úgy tudják, hogy a fegyverszüneti tárgyalásokkal Diaz van megbízva. Nála Weber tábornok a monarchiát képviseli, de nem jogosult a független Magyarországot képviselni. Ezenfelül fizikai lehetetlenség, hogy most Diazhoz jussanak. Ezért jöttek ide.

(Itt Franchet közbeszólt és megjegyezte, hogy Diaz *nem jogosult helyette a szerződés megkötésére.*)

Károlyi folytatta:

— A belpolitikában demokráciát akarnak, általános választójogot, agrárreformot (itt a tábornok helyeselt), szabadságjogokat. Az államforma felett a nép fog határozni. Külpolitikában pacifisták. Hallani sem akarnak a német imperialista szövetségről. A nemzetek társaságának lelkes hívei.

— Elfogadják a független cseh (a tábornok: *cseh-szlávok*) és délszláv államok felállítását, de a határokat a békekonferencia fogja megállapítani. Hivatkoznak a francia népet és az ántántot átható magasztos elvekre. „Kérjük tábornok urat, kímélje meg a mi szerencsétlen népünket minden erőszaktól és visszaéléstől.” Magyarország november 1. óta nem ellenséges ország, hanem semleges föld. (A tábornok élesen közbeszólt: *nem semleges, hanem legyőzött ország!*) A mi népünk bizalommal és rokonszenvvel van Franciaország iránt. Kérik, hogy ha idegen csapatokat akarnak Magyarországon elhelyezni, azok ne legyenek szerb, cseh, vagy román csapatok, hanem francia, olasz, angol, vagy amerikai csapatok, a gyarmatiak mellőzésével. További nyomatékos kérésük: a szénellátás biztosítása, mert a csehek és lengyelek nem engedik át a német szenet és a szénszükségtség végveszélyt jelent. Kérték még a múzeumok kímélését. Óhajtkák a diplomáciai viszony felvételét az ántánttal. Végül kérték a tábornok erkölcsi támogatását.

Károlyi Mihály felolvasását a tábornok dőlyfösen és ellenségesen hallgatta végig, majd többek közt ezeket felelte:

— A magyarok 1867-ig népszerűek voltak Franciaországban. A franciák mindaddig szerették őket, míg a szabadságért harcoltak és igyekeztek lerázni magukról a német igát. *Miért hagyták el Rákóczi és Kossuth útját?* 1867 óta teljesen a németek járszalagára kerültek és elnyomták a nemzetiségeket. Ezzel a Magyarországgal szemben az ántánt népei éppen olyan ellenséges érzelmeket táplálnak, mint Németországgal szemben. *A magyarok együtt mentek a németekkel, együtt fognak velük lakolni.* (Vous avez marché avec eux, vous serez punis avec eux.)

— Magyarországot minden oldalról ellenségek veszik körül. Önöknek ellenségei a csehek, szlovákok, románok és jugoszlávok. *Csak jelt kell adnom és önök megsemmisülnek.* (Vous avez comme ennemis les tchèques, slovaques, les roumains et les yougoslaves. Je n'ai qu'un signe à faire, et vous serez détruits.)

Ezenfelül még a következő kijelentéseket is tette a tábornok, kemény kitételeit komisz modorával még kirívóbb színbe állítva:

1. Mikor a homályos teremben Károlyi Mihály olvasni kezdte memorandumát, közelebb kellett mennie a pislogó petróleum-lámpához. A tábornok sértően fakadt ki: Ne vágta volna el a villanyvezetékét, most nem kellene vakoskodniok. (A magyar népkormányt tette felelőssé a németek vandál tettéért.)

2. Mikor a katonatanács küldöttét mutatták be neki, mérgesen szolt: Ilyen mélyre sülyedtek? (Vous êtes tombés si bas?) (Bár igaza volt, mégis sértő udvariatlanság.)

3. Az a kijelentése, hogy Károlyi Mihályék csak a magyar népet képviselik, nem pedig a többi nemzeteket is, már előre elárulta állásfoglalását. Sértő volt azonban az a modor, mellyel különbséget tett a „hongrois” és a „madjar” között.

4. Károlyi Mihály későbbben elbeszélte, hogy magában kénytelen volt igazat adni a tábornoknak, midőn ez kijelentette, hogy Magyarországot bűnös vezetői kiszolgáltatták a német imperializmus eszközéül. Hiszen ezt Károlyi éveken át hangoztatta. Ámde igazságtalan volt Franchet, midőn ezért a magyar népet és éppen a népkormányt tette felelőssé.

5. Azt is haragosan jegyezte meg a tábornok, hogy a magyar sajtó támadta a franciákat. Itt Jászi közbeszolt, hogy

csak a tulzó nacionalisták sajtója. Elég, elég! (assez, assez) kiáltott rá dühösen a tábornok és lábával toppantott.

6. „Jöttek volna négy hét előtt, de nem most, mikor én mint győző az önök határán állok.“ A tábornoknak ez a szemrehányása Tiszát, Andrássyt és Wekerlét illette volna meg, nem pedig Károlyi Mihályt.

7. Midőn arra a panaszra, hogy Magyarországot a szénségnek végveszedelmet jelentő válsága fenyegeti, úgy felelt, hogy hát 100 év előtt mit csináltak, — a „breton tigris“ (ahogyan Franchet elnevezték) nemcsak értelmetlenségének és rosszakaratának adott kifejezést, de egyúttal gúnyos megvetéssel is sújtotta legyőzött és immár tehetetlen ellenfelét.

8. Még az is sértő, midőn Károlyi Mihályt dicséri. Ilyeneket mondott: „Egyedül Károlyi Mihály mentheti meg a magyarokat. Tömörüljenek Károlyi körül. Az ő személye a garancia az ántánt előtt. Ha nem küldünk Önök ellen büntető-expedíciót, csak az ő személyére vagyunk tekintettel...“ (Sértő azért, mert ilyen ellenségtől a dicséret is sértésszámba megy.)

9. Egyedüli részvéte csak Károly császár-király iránt nyilvánult meg. „Az a szegény fiatalember“, mondotta róla. (A nép millióit nem sajnálta.)

A tárgyalás hevéssé válik

A tábornok ezután átadta a magyaroknak a 18 pontból álló fegyverszüneti feltételeket, melyek szavainak megfelelően súlyosak voltak. Franchet breton, vagyis gall származású francia volt és a kegyetlen ősi gall vezérnek: Brennusnak példájára belevágta kardját a mérlegbe: Vae victis! (Jaj a legyőzötteknek.) Későbbben a lassan enyhülő tábornok Károlyit és Jászit behívta magához egy külön szobába, ahol két óráig tanácskozott velük. Itt már engedékenyebbnek látszott és a hősi pózt levetette.

Károlyi és Jászi kijelentették neki, hogy nem hajlandók a feltételeket elfogadni. Franchet azonban csak két engedményt tett. Az egyik az, hogy törölte a 17. pontot, melyben az foglaltatott, hogy ha bárhol Magyarországon lázadás törne ki, azt a területet jogában áll az ántántnak megszállani. Károlyiék azt hozták fel ez ellen, hogy ez ürügyül fog szolgálni a szerb, cseh és román megszállásra. A tábornok izga-

tott vita után ezt a pontot törölte. (Nyilván gondolta magában, hogy a megszállás úgy is csak be fog következni.) A másik engedménye az volt, hogy hozzájárult a magyar delegáció egy táviratának az ántánt kormányai részére való továbbításához.

A távirat teljes szövege a következő:

„A magyar kormány békeküldöttsége, melyet gróf Károlyi kormányelnök vezetett, elvben elfogadta azokat a fegyverletételi feltételeket, melyek analógok az olasz fronton elfogadottakkal. *A szerződést azonban a magyar kormány képviselői csak abban az esetben írják alá, ha az entente a béketárgyalásokig biztosítja a magyar állam mai határait,* (Horvát-Szlavonországot nem értve bele), minden idegen támadással szemben, történjék az akár német, akár cseh, akár román, akár délszláv részről. A béketárgyalásokig a magyar állam egész területén a kormányzást a magyar kormány fogja gyakorolni, testvéri egyetértésben a magyar, tót, román, szerb és német nemzeti tanácsokkal. *Ezen feltétel teljesítése nélkül a magyar kormány nem érez magában elég erkölcsi erőt arra, hogy a szerződést aláírja.*“

Károlyi Mihály e távirattal az ántánt kormányaihoz felebbezett a katonai követelések ellen.

Károlyi nem írt alá

Izgatott vitatkozás támadt a távirat elküldése körül is.

Károlyi és Jászi kijelentették, hogy ők nem ragaszkodnak a hatalomhoz. Rájuk nézve a mai helyzetben való kormányzás valóságos kálvária. Ők szívesen átadják a helyüket másoknak. Különben is az ő álláspontjuk megfelel a wilsoni elveknek. (E szónál a tábornok kicsinylően intett.) Lehetetlen, hogy a béketárgyalások előtt erőszakkal akarjanak fajt accompli-t teremteni Magyarországon.

A tábornok heves ellenzés után végül is hozzájárult a távirat elküldéséhez. Azt is megígérte, hogy a memorandum szövegét közölni fogja az ántánt közvéleményével.

Károlyi Mihály azonban az aláírást így is megtagadta, távozott és nyomban hazautazott. A tábornok vele és Jászival most már kezét fogott.

A belgrádi katonai egyezmény aláírása

Az egész nemzet nagy elkeseredéssel értesült a belgrádi tárgyalások sikertelenségéről. A feltételek közt súlyos pontok foglaltattak. Károlyi Mihályék beszámoltak róla a Nemzeti Tanács ülésén. A Nemzeti Tanács elhatározta, hogy a fegyverszüneti egyezményt mégis alá kell írni. Ennek főoka az a kényszerhelyzet, melybe az ország a megszállásokkal sodródott. Három oldalról megkezdődött a csehek, szerbek és románok támadása.

Azok, akik joggal vitatják, hogy a Diaz-féle egyezmény a balkáni frontra és az ország összes határaitra érvényes, már a megszállás tényéből láthatják, hogy mennyire nem így fogta azt fel az ellenség. Pádua, Belgrád, Diaz, Franchet, — mind semmi volt az ellenség szemében. *Az erőszak diktált itt, nem a jog.*

A magyar Nemzeti Tanács e határozatot nov. 10-én hozta. Ugyanezen a napon határozta el a német kormány is a saját fegyverszüneti szerződésének aláírását, melynek feltételei a magyarénál még sokkal súlyosabbak voltak. Irtózatosaknak mondták egyik-másik feltételt.

A Nemzeti Tanácsban a kényszerhelyzet azt a véleményt érlelte meg, hogy mégis alá kell írni a belgrádi egyezményt, mert enélkül az ellenség a megszállásokat jogszerűeknek fogja minősíteni. (Mert az ellenség e pillanatban azon az alapon áll, hogy a Diaz-féle egyezmény nem érvényes csak az olasz frontra, a többi határok pedig szerződés nélküli helyzetben vannak.) Ellenben, ha az egyezményt aláírják, bármily súlyos pontjai vannak is, annyi előny mégis van benne, hogy a cseheknek egy talpalatnyi föld elfoglalásához sem lesz joguk, a románok és szerbek pedig nem jöhetnek át az egyezményben foglalt demarkációs vonalon: a Maros-vonalon. Ekként az aláírás a további megszállásokat jogtalanokká teszi. De indokolta az aláírást az a körülmény is, hogy közben Clémenceau a Károlyi Mihály táviratára a következő választ küldötte Franchetnak: „Felkérem, hogy gróf Károlyival csak a katonai kérdéstről tárgyaljon, minden más kérdés kizárásával“. Ez a rövid válasz Károly Mihály Belgrádból küldött felbbezésének rideg elutasítását jelentette, melyben a katonai erőszakkal szemben az ántánt polgári veze-

tőitől kért segílyt. Látszott most már, hogy nincs kihez folya-
modni.

Ez okból a Nemzeti Tanács kiküldötte Linder Bélát, aki
akkor már a hadügyminiszterségről lemondott és csak mint
tárca nélküli miniszter foglalt helyet a kormányban, hogy
utazzék Belgrádba és írja alá az egyezményt. Linder eleget
tett az utasításnak és azt november 13-án tényleg alá is írta.
Az ántánt részéről az aláírók: Michits szerb vajda és Henrys
francia tábornok voltak.

Az egyezmény pontjai

A belgrádi katonai egyezmény tartalma a következő:

1. A magyar kormány visszavonja összes csapatait azon
vonaltól északra, melynek határai a Nagyszamos felsőfolyása,
Beszterce, Marosvásárhely, a Maros folyónak a Tiszába való
torkolata, Szabadka, Baja, Pécs, a Dráva folyása. E helyeket
nem tarthatják megszállva magyar csapatok. A kiűrités nyolc
napon belül befejezendő. A szövetségesek megszállják a ki-
űritett területet. *A polgári igazgatás a kiűritett területen a
jelenlegi kormány kezében marad.* A kiűritett zónában egye-
dül a rend fenntartására szükséges rendőri és csendőri erők
maradhatnak meg, valamint azon erők, melyek a vasúti vona-
latokat biztosítják.

2. A magyar hadsereg leszerelése szárazon és vízen, ki-
véve hat gyalog- és két lovas hadosztályt a belső rend fenn-
tartására.

3. A szövetségesek megszállási joga minden stratégiai
pontra és helységekre, melyet megállapítani a szövetséges had-
seregek főparancsnokának hatáskörébe tartozik. A magyar
területen mindennütt átvonulási és ott tartózkodási jog a szö-
vetséges csapatok számára. A szövetségesek katonai szükség-
letére állandó használati jog minden szállítási eszközre, még
az ígás állatokra is.

4. A vasúti anyagok rekvirálása. Megszabott mennyiségű
mozdonyok, kocsik kiadása. Külön a szerbeknek is.

5. A dunai flotilla lefegyverzése. Megszabott mennyiség-
nek a szerbek részére kiadása.

6. Egy háromezer főnyi vasúti csapat rendelkezésre bo-
csátása, a szerbiai vasúti hálózat kijavítására.

7. Műszaki csapat küldése a szerbiai telefon- és táviró-
hálózat helyreállítására.

8. Egy hónapon belül 25.000 ló és felszerelés kiadása.
9. A fegyverek és hadianyag egy helyre gyűjtendő; egy részét a főparancsnok elvitetheti.
10. A hadifoglyok és polgári internáltak rögtön szabadon bocsátandók.
11. A német csapatoknak 15 napi határidő adatik a Magyarországon való átvonulásra a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés érvénybelépésétől kezdve (november 4-ike 15 óra). A posta és táviró összeköttetés Németországgal a szövetségesek ellenőrzése alatt áll.
12. A megszálló csapatok élelmezését meg kell könnyíteni. Rekvirálás napi ár szerint.
13. A Dunán és a Fekete tengeren levő osztrák-magyar aknaterületeket be kell jelenteni. Az úszó aknákat eltávolítani.
14. A posta, drótnélküli táviró, telefon, táviró, vasút a szövetségesek ellenőrzése alá helyeztetik.
15. A magyar közélelmezési miniszter mellé egy megbízottat osztanak be a szövetségesek.
16. Magyarország köteles megszakítani minden viszonyt Németországgal. Köteles megtiltani a Romániában levő német seregeknek minden csapat- és munició-szállítást.
17. A szövetségesek nem fognak beavatkozni a magyar állam belső igazgatásába.
18. A szövetségesek és Magyarország között az ellenségeskedések megszűntek.

Amiként a Diaz-féle egyezmény csak az olaszoknak, azonképpen a belgrádi egyezmény csak a szerbeknek érdekeit tartja szem előtt. Amabban nem volt említés a balkáni front rendezéséről, emebben nincs szó a csehekről és a románokról, bár ez utóbbiak a Marosvonalnak kelet felé a szerb területeken is túlnyújtása által már bizonyos előnyökhöz jutottak.

Mivel fogják most már a csehek indokolni betörésüket és a románok a Maros-vonalon való túlhaladásukat?

Nagy zaj a belgrádi egyezmény körül

Akár elment Károlyi Mihály Belgrádba, akár maradt volna nyugton Budapesten, ez semmit sem változtatott Magyarország végleges sorsának alakulásán. Mindkét esetben ugyanaz történt volna. Magyarország sorsa már akkor régen

meg volt pecsételve. A világháború elvesztése csak még egy további pecsétet tett erre az előzetes szörnyű léleltre.

Kétségtelen azonban, hogy a belgrádi egyezmény aránylag még kedvező volt az országra nézve, bármily súlyosak is voltak a feltételei, ahhoz képest, ami későbbben történt. Hiszen ennek alapján: 1. csak a Maros vonalig lehetett az országot megszállani, tehát a csehek egyáltalán nem, a románok pedig csupán e vonalig nyomulhattak volna be. 2. A közigazgatás pedig magyar kézben maradt volna, még a Marosvonaltól délre is, a régi Magyarország egész területén.

Károlyi Mihály ellen pedig alaptalanul emeltek vádat, amiért az egyezményt aláírta. Először is nem írta alá, hanem, amint láttuk, tiltakozott és a nagyhatalmakhoz felebbezett ellene és aláírás nélkül távozott el Belgrádból. Másodszor pedig, midőn későbbben mégis hozzájárult az aláíráshoz, ezt kényszerhelyzetben tette meg és ezáltal Magyarország sorsát enyhíteni próbálta. Jogilag kétségtelenül kedvezőbbé is tette, mint szerződés nélkül lett volna. De hát mit adott az ellenség akár a Diaz-féle, akár a belgrádi egyezményre?

Károlyi Mihály hősi küzdelmet folytatott Belgrádban és hogy nem ért el több eredményt, azt annak lehet tulajdonítani, hogy Magyarországot a Tisza-, Andrássy-, Werkerle-rendszer gyűlöltté tette az ellenség előtt. Ez a régi rendszer hozta az ország nyakára a szigorú fegyverszüneti szerződést. „Önök a németekkel tartottak, együtt fognak velük lakolni“, — mondta a kegyetlen francia tábornok.

Károlyi Mihály-e az oka annak, hogy a magyarok a németekkel együtt háborúskodtak? Ő, aki már a békében küzdött a német-szövetség ellen és aki a háborúnak is mindig ellene volt?

Végül lezárjuk a belgrádi egyezmény körüli vitát két megállapítással:

1. Hogy az egyezményt Belgrádban meg kellett kötni, mert a Diaz-féle egyezményt az ellenség nem tartotta kielégítőnek a déli frontra, ezt a kérdést eldöntötte maga a versailles-i legfőbb ántánt-haditanács. Ennek ugyanis módjában lett volna utasítani Franchet-t, hogy egyszerűen alkalmazkodjék a Diaz-féle egyezmény tartalmához, különösen akkor, midőn Károlyi Mihály távirati felebbezését is megkapta. Ehelyett azonban éppen ez a legfőbb haditanács

és Clémenceau francia miniszterelnök, (aki különben Franchet-vel személyes ellenséges viszonyban is állott), maga utasította a belgrádi hadseregpáncsnokságot arra, hogy új egyezményt kössön, maga szabta meg annak 18 pontját és Károlyi felebbezését elvetette. Platonikus vita csak annak bizonygatása, hogy a Diaz-féle egyezmény jogilag a belgrádi frontra is érvényes volt, bár ez a mi nézetünk is és ezt állította Károlyi Mihály is. A lényeg az, hogy *a megsemmisítő túlerőben levő győztes ellenség hatalmi szóval más álláspontot kényszerített ki.*

Azt a vitát hogy a Diaz-féle egyezmény érvényes volt-e a déli vonalra is és kötelezte-e Franchet hadseregét, érdekesen hidalták át a belgrádi katonai egyezmény címében. Míg ugyanis a Diaz-féle egyezmény címe kifejezetten magában foglalja a „fegyverszüneti szerződés” (armistice) kitételt, addig már a belgrádi egyezménynek ez a teljes címe: *„Katonai egyezmény, mely a szövetségesek és Ausztria-Magyarország között kötött fegyverszüneti szerződés Magyarországra való alkalmazásának feltételeit szabályozza.”* („Convention Militaire réglant les conditions d'application pour la Hongrie de l'armistice signé entre les Alliés et l'Autriche-Hongrie”). Tehát az igazi fegyverszüneti szerződés: a Diaz-féle, a belgrádi pedig ennek csak alkalmazása. A szövegben azonban semmi nyoma ennek az álláspontnak és a Diaz-féle fegyverszüneti szerződésre csupán a német csapatok átvonulási idejének megszabásánál hivatkozik. Lényegében úgy látszik, hogy az ántánt mégis elismerte, hogy a Diaz-féle egyezmény minden frontra egyetemesen érvényes, ámde mivel ez Ausztria-Magyarországgal kötött, annak az időközben függetlenített Magyarországra való alkalmazását a belgrádi külön katonai egyezmény megkötésével vitte keresztül.

2. Érdekes tény az, hogy 1940-ben gr. Teleki Pál miniszterelnök, amidőn Bécsben a német és olasz külügyminiszterek döntöttek a keleti elszakított területeknek Magyarország és Románia közötti újra megosztása felett, *a sokat legyalázott belgrádi fegyverszüneti egyezményre támaszkodott* és azt vitatta, hogy mivel ezt annakidején a „magyar kormány” elfogadta, ez a legutolsó jogi tény, melyhez a rendezésnél vissza kell mennünk. Ezért a megosztás alap-

jául a Maros-vonal elfogadását követelte, kiigazítva etnográfiai szempontból a székely földnél. Telekinek sikerült is ezt a nézetét elvileg elfogadtatni, mert habár a *Maros-vonalat Magyarország korántsem tudta megkapni*, a bécsi döntés mégis elfogadta a függőleges helyett a vízszintes megosztást, ami akkor sikert jelentett Magyarország számára. Meg kell azonban még említeni, hogy Károlyi Mihály a belgrádi egyezményben több területet eszközölt ki az ellenségektől, mint Horthy és Teleki a bécsi döntésben a barátoktól.

3. *Meg lehetett-e védeni a Duna—Száva vonalat?*

A kérdés abszurdítása.

A történetíró gyakran abban a kellemetlen helyzetben van, hogy egészen abszurd feltevésekkel kell foglalkoznia, melyeket még sem hagyhat figyelmen kívül, mert azok behatoltak a köztudatba, sőt ennek nyomán a történelembe is. Esztelen, vagy gonosz emberek szokták az ilyen állításokat lanszírozni, a közvélemény, vagy annak egyrésze pedig azért ül fel nekik, mert ezek a hazugságok mindig az emberi gyöngeségekre vannak alapítva, az emberek hiúságát, vagy érdekeit veszik kiindulási pontul s emiatt alkalmasok a könnyelmű hiteladásra. Egyes történelemírók pedig vagy érdekből, vagy felületességből, vagy a viszonyok nyomása alatt kényelemszeretetből, elfogadják a tételt, illetve annak nincsen kedvük vagy bátorságuk ellenmondani. Óriási történelmi hazugságok fogantak már meg ezen a módon és nőttek nagyra, lettek egészen kiírthatlanokká.

Ilyen történelmi hazugság az a tétel is, hogy 1918. november havában a Duna-Száva vonalat meg lehetett volna védeni a Franchet d'Esperey balkáni hadserege ellen és csak Károlyi Mihály hazaárulása az oka, hogy a magyar határ védtelen maradt. Az állítást vagy megvert és mosakodó tábornokok, vagy politikai propagandisták bocsátották szélnek, a közvéleményben pedig azért van hajlam az ilyesminek elfogadására, mert a túlzó sovíniszta nevelés folytán az emberek szeretik elhinni, hogy az ő népük, az ő hadseregük mindig győzhetetlen volna, ha egyes gonosz árulók nem akadtak volna. „A magyar hadsereg győzhetetlen“, — hangzik

a tétel és ki merne ennek ellenmondani? (A Lech-mező, Muhi, Mohács, Nagymajtény, Világos, Lemberg, Vittorio-Veneto, Voronezs stb. ilyenkor nem jutnak eszükbe.)

Tárgyilagosságra törekszünk és ezért szembe kell szállanunk ezzel az újabb történelmi hazugsággal is, pedig szinte undorodás vele foglalkozni, annyira abszurdum annak feltevése, hogy miután a hatalmas és tényleg verhetetlen hírből állott német hadsereg aug. 8-tól kezdve három hónapon át egyik vereséget a másik után szenvedte el és folyton fokozódó gyorsasággal vonult vissza, miután a központi hatalmak balkáni hadserege megsemmisült a török hadsereggel együtt, miután a vittorio-venetoi csatában okt. 30-án a világháború legszörnyűbb katasztrófája alakult ki, melybe az egész osztrák-magyar hadsereg belepusztult, miután a császár- király nov. 3-án Diaz előtt letette a fegyvert, — akkor az okt. 31-én kormányra jutott Károlyi Mihály *egyszerre képes lett volna fordítani ezen a balsors-láncolaton és megállva a Duna-Száva vonalon, meg tudta volna verni a Franchet d'Esperey győztes hadseregét.*

Elég lenne ezt a gondolatsort átélni és szegyenkezve vallani be, hogy milyen csekély az emberi értelem és milyen óriási az emberi gonoszság, hogy ilyeneket tud kitalálni.

Az érvek

Történetírók kapták fel azonban ezt az állítást és így lehetetlen a kérdés taglalását elmellőznünk. Ezt a következőkben tesszük meg:

1. A történelmi hazugság koholói maguk állítják a legérélyesebben, hogy a Diaz-féle egyezmény érvényes volt a balkáni frontra is. Ebből pedig nyilván az következik, *hogyha az osztrák-magyar hadsereg a Paduában nov. 3-án megkötött fegyverszüneti szerződés értelmében köteles volt a fegyvert letenni, akkor le kellett azt tennie a Duna-Száva vonalon is.* A Diaz-féle egyezménynek vitatott általános érvényűsége ezt önként hozza magával.

2. De ha nem tett volna eleget a Diaz-féle egyezmény rendelkezésének az osztrák-magyar Balkán-hadsereg és nem szerelt volna le, hanem szigorúan őrizte volna a Duna-Száva vonalat, kérdés, hogy tudta volna-e azt tartani, még akkor is, ha Károlyi Mihály jött volna segítségére és véres kardot

rendezett voltna meg az irtózatos vereségek folytán szétzúllott katonák között? Meg kell tehát vizsgálnunk a szemben álló erőviszonyokat.

Hermann von Kövess osztrák tábornagy (aki még magyarul sem tudott) volt az osztrák-magyar haderők vezére. Neki kellett volna nagyhirtelen magyar vezérré átalakulnia, mert hiszen az osztrákok a Diaz-féle egyezményt elfogadták, azt maga a császár is, — aki különben létrejövetelét napok óta lázasan sürgette — érvényesnek elismerte, tehát „osztrák-magyar hadsereg” nem volt többé. Hermann von Kövess magyar hadvezérnek ezért ki kellett volna választania csapataiból a magyarországi katonákat, az osztrákokat pedig hazaküldenie. Most jött volna az újabb szelekció: a magyarországi katonák közül megint tovább kellett volna válogatnia és a magyar nemzetiségű katonákat ott tartania, a románokat, szlovákokat, szerbeket, horvátokat stb. pedig mennél hamarabb eltávolítani, mivel különben gyorsan átpártoltak volna az ellenséghez.

Mindezt pedig egy hét alatt kellett volna véghez vinnie.

3. Franchet d'Esperey hadseregét a hadtörténeti-írók 564.000 emberre teszik. Francia forrás szerint is 600.000 emberrel tudott rendelkezni, kik között voltak franciák, angolok, olaszok, gyarmati katonák stb., valamint az egész újjászervezett szerb hadsereg, végül a legutóbb becsatlakozott egészen intakt görög hadsereg. Egyes írók szerint Franchet-nak 49 hadosztálya volt, mások szerint pillanatnyilag csak kb. 32.

Ez az ántánt hadsereg kitűnően felszerelt, jól táplált, elsőrendű csapatokból állott, melyek közt erős győzelmi hangulat uralkodott.

von Kövess haderejét némelyek 12 hadosztályra értéke-lik, Rubint szerint a Franchet 32 hadosztályával szemben 14 hadosztály „jöhetett számításba”, de csak úgy, hogy ezek közül 3—3 hadosztályt még akkor kezdtek volna Ukrajnából és Tirolból ide szállítani. Maradt tehát csak 8 hadosztály.

von Kövess azonban Op. Geh. 73. számú jelentésében a hadseregfőparancsnoksághoz 1918 nov. 2-án ezeket írja: A parancsnokság papíron rendelkezik 7 gyalogsági hadosztállyal és a XI. számú hadtestparancsnoksággal. Tényleg azonban csak ez a hadtestparancsnokság és 2 és fél had-

osztály áll rendelkezésére, összesen 10.000 puskával. Az előző harcokban és a visszavonulás folytán erősen megviselt csapatokkal, valamint a horvátok megszökése folytán, *gondolni sem lehet a Duna-Száva vonal védelmére.* Kövessnek e jelentésével szemben teljesen értéktelenek a háború megszűnése után tett ellenkező nyilatkozatai.

Ebből nyilvánvaló, hogy nov. elején a nagy ellenséges erővel szemben a Duna-Száva vonal úgyszólván védtelenül állott.

4. Egyik történelmi legenda az is, hogy segíthetett volna a magyaroknak a Mackensen német tábornagy megszálló serege is, mely Romániában állomásozott. Nem tudjuk ennek számbeli erősségét, de nem is kutatjuk, mert ezt a hadsereget a Diaz-féle egyezmény fentebb szószerint idézett 5. pontja értelmében nov. 19-ig le kellett fegyverezni. Ettől függetlenül, ez a hadsereg a legkisebb mértékben sem állott a magyar hadvezetőség rendelkezése alatt. A német hadvezetőség pedig ezt a sereget pár napon belül akkor is leszerelte volna, ha esetleg a harcra készülődött, vagy abba bele is bocsátkozott volna. Hiszen nov. 9-én már lemondott Vilmos császár és a német kormány nyomban elhatározta, hogy az okt. közepe óta folyó fegyverszüneti tárgyalásokat dülőre juttatja és a fegyverletételi szerződést aláírja. A német kormány nov. 10-én, vagyis éppen azon a napon határozta el a fegyverszüneti szerződés aláírását, amely napon a magyar Nemzeti Tanács a belgrádi szerződést elfogadta. Mackensent azután a német kormány *tényleg utasította a leszerelésre.*

Ez a Mackensen-legenda vége. A német fegyverletételi *ugyanis az összes frontokra, tehát Romániára is kiterjedt.* Azt talán már csak mégsem képzei el senki, hogy Mackensen, főleg pedig a hazavágyó német katonák saját kormányuknak az engedelmességet megtagadták és ott maradtak volna, hogy felvegyék a reménytelen harcot idegen országért?

5. A Mackensen-féle csapatokra nézve az a tényállás, hogy nov. 10-én Berthelot francia tábornok Viddinnél átkelt a Dunán, mire Románia elrendelte az általános mozgósítást. Éppen elég dolga lett volna tehát Mackensennek a saját állásainak védelmében, nemhogy ő még a magyar határ védelmére jöhetett volna. Egy komoly és az októberi forra-

dalommal szemben ellenséges történelmi könyv szerint „Mackensen tábornok sorsa ezzel meg volt pecsételve“.

6. von Kövess csapatai pedig még csak érkezőben, útban voltak akkor, amidőn a Mackensenéi már mentek hazafelé. Láttuk, hogy 3 hadosztály Ukrajnából jött volna, 3 pedig Tirolból. Mindez okt. végi elhatározás szerint. Ámde Rubint tábornok kimutatja hadtörténeti művében, hogy az ukrainai hadoszályok csak december 25-ére, a tiroliak pedig csak dec. 1-ére érkezhettek volna meg a szerb határhoz, feltéve, hogy a szállítás normálisan folyhatott volna le.

Csakhogy a tirolai hadosztályok időközben olasz fogságba estek, vagy szétfutottak. Supka Géza pedig kiszámítja érdekes könyvében, hogy még a minimális csapatszállítás se lett volna már lehetséges vasúti felszerelés, kocsi és szén hiánya miatt.

7. De ha el is fogadnánk, hogy von Kövessnek a legmaximálisabban számított hadsereg már tényleg a Dunavonalra szállítva kezében lett volna, akkor is a mennyiség mellett meg kell vizsgálnunk ezeknek az alakulatoknak minőségi értékét is.

Kerchnawe mindjárt könyvének elején azt közli, hogy a hadvezetőség a Balkánt mindig mellékhadszíntérnek tekintette és elhanyagolta, ami azután a Szaloniki-front összeomlásával bosszulta meg magát. Tényleg von Kövess rohamléptekben hátrált a Duna-felé és csak akkor jutott egy kis lélekzethez, midőn leolvadt és megriadt csekély csapataival átkelhetett a Dunán. Milyen állapotban lehetett ez a silány sereg? Felszerelése, ruhája, élelme? Mennyi ágyút tudott megmenteni és szaladása közben magával hurcolni? Milyen lehetett ennek a hadnak a morális értéke?

Ez utóbbira nézve már idéztük Kerchnawe könyvéből, illetve magának von Kövess hadseregarancsnoknak a főparancsnoksághoz intézett és Kerchnawénál szó szerint leköszölt hivatalos jelentéseiből, hogy *ezeknél a csapatoknál egyik zendülés a másikat érte*. Kövess Belgrádból okt. 20-tól kezdve mindennap jelentette valamely kötelek fellázadását. Ezek közt a zendülők közt voltak magyarok, csehek, ukránok, rutének, románok, bukovinaiak, lengyelek, olaszok. Ezekkel *akarta volna Kövess megkezdeni az ütközetet?*

von Kövess egyébként november elsején azt is jelentette a hadseregfőparancsnokságnak, hogy a délszláv nemzeti tanács hatalmába kerítette a vasutat és semmiféle szállítást a hadseregnek nem enged, ezenfelül a katonai parancsnokságok telefonját sem engedi kapcsolni, táviratait visszatartja stb. von Kövess kérdezi: „Wie soll sich die Armee gegen diesen Nationalrat verhalten?“ (Mit csináljon a hadsereg ezzel a nemzeti tanácssal?)

Még csak éppen ez kellett volna hozzá, hogy a tragédia operetté alakuljon át: ha von Kövess felvette volna a harcot Franchet hadseregével például Belgrádnál a Duna-vonalon, ugyanakkor a horvátok átengedték volna az ellenséget a Száva-vonalon és von Kövess egyik-napról a másikra Szalonikibe vonult volna be, mint hadifogoly.

Hogy milyen volt a von Kövess seregének a morálja erre jellemző eset a következő: Aust altábornagy a 15. hadosztály parancsnoka, aki Ukrajnából november elsején érkezett Ujvidékre, ezen a napon délelőtt azt jelentette, hogy a hadsereg teljesen megbízható. Ugyanazon napon délután a hadosztályparancsnoksághoz tartozó legénység, a távirószakasz és a törzsszakasz megszökött, a város utcáin pedig rendetlen katonacsapatok vonultak át és össze-vissza lövöldöztek.

Végül megemlítjük, hogy Bartha Albert alezredes Budapestet megelőzve, már okt. 30-án kikiáltotta a köztársaságot Temesváron, nemzetiségek szerint szétvált katonatanácsokkal. Ez a helyőrség, ez az alezredes is a von Kövess seregéből való volt.

8. A Mackensen hadseregének minőségi értékére Ludendorfftól idézzük a következőket: „von Kövess tábornok (a dunai fronton) nehéz feladat előtt állott. A cs. és kir. csapatok csekélyértékűek (minderwertig) voltak, a német csapatok pedig csak idős korosztályokból állottak (aus alten Jahrgängen) és gyenge létszámúak voltak. Az alpesi hadtest harcban elnyűtt volt (abgekämpft).“ Levonja azután Ludendorff a következőket, mondván, hogy katonailag *Románia* a Mackensen erőivel egy délfelől jövő támadással szemben nem védhető meg.

9. Az anyagi ellátás körüli nehézségeket sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ezek: a) Hiányos felfegyverzés és

felszerelés. Az ágyúk jórésze az olasz és a Balkán fronton odaveszett. A munició hiányzott. b) Kevés volt a háború végén minden olyan anyag, mely a hadviseléshez szükséges. Ami volt, az is Ausztriában maradt. Például hiányzottak a fémek. Még a leszedett harangok jórészét is a bécsi arzenálba szállították. c) Irtózatosszénhiány fenyegetett, ami elsősorban a vasutak forgalmát bénította. A csapatszállítás, anyagszállítás, utánpótlás nem lett volna többé lehetséges. A szénbányák a munkások közti nyugtalanság miatt napról-napra kevesebbet termeltek. d) Már az olasz fronton a háború alatt is éheztek a katonák. Az új hadsereget még kevésbé lehetett volna élelemmel, de ruházattal is ellátni. Garami kereskedelmi miniszter állandóan azon tanácskozott, hogy miként lehetne enyhíteni az országban az „irtózatosszén-, fa-, kenyér- és zsírinséget“.

10. Nemcsak a Duna-Száva vonalon lett volna háború, de egyéb katonai nehézségekkel is meg kellett volna küzdeni. Csak ezeket említjük: a) Minden katonai erőt a Duna-Száva vonalra kellett volna összevonni. b) *Ugyanakkor özönlött vissza az összetört és szétszűllött olasz frontról a leszerelendő rengeteg katonaság, jelentékeny részükben nem is magyar nemzetiségűek. Tehát egyfelől háborút kellett volna folytatni, másfelől leszerelni.* c) Mindehhez járult a megszállás, mely november első felében már a csehek és a románok által kezdetét vette.

11. Az a Rubint nevű osztrák-magyar szellemű tábornok, aki azt írja, hogy „minden feltétel megvolt tehát arra, hogy (a Duna-vonalon) a legjobb reménnyel nézhessünk a jövőbe“ és aki efféle nyilatkozataival egyike a nagy történelmi hazugság elindítóinak és megalapozóinak, ugyanezen könyvében más helyen így ír: *Már 1918 második felében kétségtelen volt, hogy a háborút sikerrel folytatni nem lehet, tehát azt elvesztjük és okt. 12-én már gyorsan kellett volna cselekedni, mikor a fegyverszüneti bizottság megalakult.*

Maga von Kövess, a kiszemelt vezér, már előzőleg így táviratozott a császárhoz: *A fegyverszünetet meg kell kötnünk mindenáron, mert különben, mint egy „gyűjtogató és fosztogató horda“ fog a felbomlott hadsereg az országúton visszaözönlteni és mindent elpusztítani.* Ugyanezt véleményezte annak idején József főherceg, Boroevics és minden

hadseregparancsnok. Ennek a „gyűjtogató és fosztogató hordó“-nak élén nyilván nem állhatott volna harcba von Kövess tábornok.

Diaz kihagyják a számításból

A fenti tizenegy pont alatt halomra döntöttük azt a bárgyú feltevést, hogy a Duna-Száva vonalon még ellenállást lehetett volna kifejteni. Érdekes azonban, hogy a legfőbb érvről az e kérdéssel pro és contra foglalkozó írók mindeideig megfeledkeztek. Kihagyják ők is a számításból, miként a történelmi hazugság koholói és terjesztői, Diaz tábornokot.

Mikor az olasz vezérkar a vittorio-venetói győzelemről örömittasan kiadta a hivatalos hadijelentést, ezt a következő szavakkal fejezte be: „Az olasz hadsereg pedig gyűlékezett, hogy a még megmaradt ellenség ellen vonuljon.“

Ha tehát Károlyi Mihály a Diaz-féle egyezményben elrendelt és elfogadott általános fegyverletételt nem hajtotta volna végre, illetve megkísérelte volna ezzel szemben a háborúnak a déli fronton való tovább folytatását, *Diaznak milliós hadserege azonnal előzönlötte volna Magyarországot.* Mert azt talán csak senki sem képzelheti el, hogy az ántánt egyik hadserege nyugodtan nézte volna, hogy a másik hadseregét megtámadják. Micsoda kettősség: *egyfelől leszerel az ellenség és Diaz előtt lerakja a fegyvert, másfelől pedig ellenáll és Franchet-t megtámadja.*

Itt a döntő érv: még ha elképzelhető lett volna is a Franchet hadseregével szemben az ellenállás, ez a Diaz hadseregének megmozdulását is magával hozta volna.

Ha tehát Franchet nem fogta volna el von Kövesst egy hét alatt, megcselekedte volna ezt Diaz.

Már pedig Franchet sem hagyta volna magát, hiszen ő, — miként ezt a háború megszűnte után maga kijelentette — arra a dicsőségre vágyott, hogy Magyarországon átvonulva, hátba támadja a németeket és így ő nyerje meg a világ-háborút, amiként a szaloniki győzelemmel ezt a diadalt ő is indította meg. Ő sajnálta legjobban, hogy a német hadsereg is letette a fegyvert már nov. 11-én.

Ha a Diaz hadseregében rejlő döntő érvet is figyelembe vesszük, meg tudjuk magyarázni gróf Batthyány Tivadarnak ezt a nyilatkozatát: oktalan vérpazarlás lett volna az ellen-

állás. „Örülettel lett volna határos, ha mi a magyar kormány, november elsején a harc folytatására gondoltunk volna.“ Garami ezt írja: „Munició és élelem se volt. A bekerített országot háborúba vinni a legnagyobb laikiismeretlenség lett volna.“ Supka Géza pedig ragyogóan megírt propaganda-művében így kiált fel: „Aki azt meri állítani, hogy a Károlyi-kormány katonailag megvédhette volna az ország déli frontját, az egyszerűen vagy örült, vagy tudatosan rossz hiszemű rágalmat mond“.

Mi száraz és hideg oknyomozó történelmet akarunk írni és nem használunk ilyen súlyos szavakat. De a tények könyörtelen felsorakoztatásával megdönthetetlenül kimutattuk a fenti idézetben foglalt tényállítás valóságát.

4. Belpolitikai helyzet a forradalom után

Csatlakozás-áradat

Akkoriban azt beszélgették, hogy a magyar nép között 1848 március óta nem volt olyan nagy lelkesedés, mint 1918. okt. 31-én és hogy Kossuth Lajos óta nem volt olyan népszerű ember, mint Károlyi Mihály. Ebben a mondásban sok igazság van. A két forradalom alapvető eszméi is azonosak.

A forradalom után tényleg *mindenki* „csatlakozott“ és igyekezett túllicitálni a másikat, hogy ő nagyobb hazafi és jobb forradalmár. A Nemzeti Tanács okt. 31-től kezdve állandóan ülésezett a városházán és pár napig zúgó áradata zarándokolt oda a küldöttségeknek, akik fogadalmat tettek az új Magyarországra. Batthyány írja emlékiratában: „More patrio nagyban folyt ott a szónoklás. Hock János reggeltől-estig csillogtatta ragyogó ékesszólását“.

A legmeglepőbb az volt, hogy nem a tömegek jöttek, melyek természetesen a forradalomért lelkesedtek, hanem a *leghelőkelőbb hatóságok, egyesületek, testületek* érkeztek sorban egymás után, sietve, hogy el ne késsenek és ki ne maradjanak. Érdekből akartak-e az árral úszni, vagy lelkük mélyén a nemesebb emberi eszmények ébredtek fel és ezeket látták meg az új rendszerben?

Batthyány emlékiratainak II. kötetében másfélszáz lapon sorolja fel ezeket az előkelő csatlakozókat, akik később a

forradalom bukása után, legnagyobbbész sarat és követ hajítottak arra.

József főherceg fiával együtt önként jelentkezett eskütételre. Már nov. 2-án jött teljes tábornagyi díszben Károlyi Mihály és Kunfi Zsigmond társaságában. „Uraim! — kezdte a főherceg-tábornagy — felmentetvén esküm alól, mint katonára és magyar állampolgár, eljöttem fiammal, hogy letegyük az esküt. Kérem, méltóztassék azt felolvasni.” Hock János elnök nem esküt olvasott fel nekik, hanem csak fogadalmat, mely így hangzott: „Én, (itt a főherceg spontán mondotta: Habsburg József), becsületemre fogadom, hogy a Nemzeti Tanács rendeleteinek magamat feltétlenül alávetem és minden intézkedéseiben hűségesen támogatom.” Hock hatalmas szónoklatot tartott, melyet így kezdett: „Fenséges Uram! Magyarország szíve e percben örömtől repes.” A főherceg tettét „országgra-világra szóló példaadásnak” nyilvánította. A városháza tanácstermében összegyűltek éljeneztek is a két főherceget, de a tüntetésbe a köztársaság éltetése is beleharsant.

Habsburg József utóbb a forradalom bukása után emlékiratában igyekszik magát mentegezni e ténye miatt. „Ha Budapesten akarok maradni, — írja, — nem lehet elkerülnöm azt, hogy a szovjetnek (így csufolja a Nemzeti Tanácsot) fogadalmat teszek, hogy alkalmazkodom.” Nem igaz azonban az, hogy bárki is kényszerítette, vagy csak fel is hívta volna a fogadalomtételre. Később, november 15-ikén, a köztársaság kikiáltása előtti napon is, József főherceg szorongatta a kormányt, hogy ő és fia a kikiáltás után nyomban esküt kívánnak tenni a köztársaságra. A népkormánynak egyenesen kellemetlen volt ez a második esküvés. November 16-ikán este 6 órakor tényleg fiastól együtt beállított a miniszterelnökségre és ott már valóságos esküt tettek így: „Én: Habsburg-Lotharingi József esküszöm a mindenható Istenre, hogy a magyar köztársaságnak hű polgára leszek stb.”

Teljesen valótlan József főhercegnek az emlékiratában felhozott az az állítása, hogy őt a hűségeskü letételére „szorították” volna. „Csakis kényszerhelyzetben cselekszem így”, — írja naplójában. Annyi valószínű, hogy esküje nem volt őszinte és hogy azt még megtartani sem szándékozott. De

amilyen valótlanág az, hogy őt bárki is kényszerítette volna, éppen annyira nem igaz az az állítása sem, hogy ő az eskü feltételül kikötötte volna, hogy „a magyar hadsereg főparancsnokságát neki adják“, amit Károlyi Mihály, Batthyány és Lovászy meg is ígérték volna. Más szelek fújtak akkoriban, hogy sem ő ezt kérni merte és Károlyiéik ilyen ígéreteket megtehettek volna. József főhercegnek saját előadásából és beismeréséből az tűnik ki, hogy 1918-ban éppen olyan két-színű politikát folytatott, mint nagybátyja: István nádor 1848-ban.

Csernoch János hercegprimás üzenetet küldött a Nemzeti Tanácsnak, hogy akciójához csatlakozik, azt tettel is kész támogatni. Pásztorlevelet intézett papjaihoz, melyben felhívta őket, hogy vegyenek részt a helyi nemzeti tanácsokban. Példáját az összes többi püspökök is követték, valamint a protestáns egyházak is. A róm. kat. alsópapság soraiból egy egészen forradalmi hangulatú papi tanács alakult Budapesten. Ennek megfelelő szervezet a református lelkészek között is létrejött.

Hogy a tisztviselők csatlakoztak a Nemzeti Tanácshoz, azon Magyarországon nem lehet csodálkozni, de azon sem, hogy a forradalmat a legelső pillanatban megtagadták, mikor már nem volt mit várni, se mit tartani tőle. De hogy az OMGE, OMKE, a Tőzsde, a pénzüntézetek stb. is csatlakoztak, ez már érdekességszámba ment. Megható volt, amikor a 48-as honvédek menházának még élő 18 tagja nevében egy öreg 96 éves honvédtiszt elhozta jókívánságait és áldásait. *A sok törtető érdekember között mintha a tiszta mult szelme jelent volna meg egy pillanatra.*

A vidék az első héten teljesen megszerveződött. Ahol még nem volt nemzeti tanács, ott megalakították. A helyi alakulatok éppen úgy csatlakoztak hozzá, mint Budapesten az országosak a központi Nemzeti Tanácshoz. Jellemző, hogy *mindenütt a katonaság járt elől az eskütételben magasrangú tisztjeinek vezetése alatt.*

A kormány belpolitikai berendezkedése azonban lassan haladt. Batthyány belügyminiszter kissé régi vágású, igen alapos és körültekintő politikus volt, aki nem tudott gyorsan intézkedni. Ezért a főispán-kormánybiztosok kinevezése

késedelmesen dőcögött, pedig egy hét alatt ott kellett volna dolgoznia mindenütt a kormány exponensének. Igaz, hogy nagy nehézségek is gátolták a gyors intézkedést. Kitért a helyi jelöltek és pártjaik közt a vetélkedés. A függetlenségi párt vezetői nem egy helyen reakciós emberek voltak, akiket gyűlölt vagy nem vállalt a nép. Viszont a szocialista kormánybiztos-főispánoktól meg félt a polgári elem. A pártok közötti ez a huza-vona előrevetette árnyékát a függetlenségi és szocialista irányzatok közötti surlódásoknak.

November 4-ikén közlést tesz, hogy ezentúl a Nemzeti Tanács, a munkástanács és a katonatanács csupán ellenőrző és propagandaszervei a népkormánynak, azonban minden intézkedési jog kizárólag a kormányt illeti meg. Ezzel sok zűrzavart sikerült megszüntetni.

Rendcsinálás.

Az első hét elteltével elült az ünnepi hangulat és jött helyette a reális élet komor munkája. Pár nap múlva nem az volt a vidék feladata, hogy nemzeti tanácsokat alakítson, csatlakozzék és esküdjön, hanem az, hogy a rendzavarásokat elfojtsa és a nyugalmat helyreállítsa.

Országszerte fosztogatásokba hajlik a forradalom. A helyi nemzeti tanácsok és a támogatásukra kivonuló szervezett munkások sok helyen emberfeletti erő kifejtéssel terelik medrébe a túlárado népszenvedélyeket. Jászi szerint a községi jegyzőknek egyharmadát elkergette a nép. Mindenesetre nagyon sokat, főleg a háború alatti hadisegélyek és élelmezés körüli panaszok miatt. Néhol még a nemzetőrség is fosztogatott. A napilapokban napról-napra óriási tudósítások jelentek meg, hogy mely községben minő rendteremtési munka folyik.

A vagyonos osztály nem lehetett volna elég hálás a népkormánynak, a nemzeti tanácsoknak és a szervezett munkásságnak, hogy ilyen vaskézzel avatkozott be, azonban a forradalom bukása után, sok esetben üldözéssel rótta le ezt a hálát.

Sokhelyen a hazatérő katonák csatlakoztak a csőcselékhez, úgyhogy valóságos harcokat kellett vívni velük. Az összehútközések halálos áldozatokat követeltek. Több esetben stáriumot kellett hirdetni. A Nagykanizsa melletti Tündérlak faluban a csendőrök a zavargókkal rendszeres ütközetet vív-

tak és a jelentés szerint 60 fosztogatót agyonlőttek, de az őrsparancsnok is elesett. A rablóbandákat nem egy helyen aszonyok vezették. A zavargások főleg nemzetiségi vidékeken öltöttek súlyosabb formát. A marostordamegyei Jósikafalván a fosztogatók közül mintegy 30-at agyonlőttek, amit a románok nemzetiségi sérelemnek fogtak fel. Sok úri vidéki kastélyt rohantak meg és fosztottak ki. Még november 16-ikán, a köztársaság kikiáltásának napján is országosan folyt a rendhelyreállítási munka.

Budapesten az első két nap után nem fordult elő forradalmi rendzavarás, ami a karhatalmi alakulatok szigorú fellépésének javára írható.

A helyzet jellemzésére felemlítjük azt a Böhm emlékiratában elbeszélt esetet, mely szerint november 4-ikén az illavai fegyházból 450 fegyenc kiszabadította magát, vonatot kerített és elindult Budapest ellen. A népörség Vácig eléjük utazott. A felfegyverzett fegyencek tüzeltek, mire a népörség formális harcban 36-ot lőtt agyon közülük és 60-at megsebesített, a többit pedig elfogta. Még egy másik esetet mondunk el. Kecskeméten az átutazó részeg katonák kiszálltak a vonatból és behatoltak a városba. Megrohanták az ügyészségi fogházat és a rabok kibocsátását követelték. Az államügyész hiába magyarázta nekik, hogy nem politikai foglyokról, de közönséges büntetésekről van szó. Az ügyészt agyonlőtték. A rendet a rendőrség a szervezett munkássággal együtt állította helyre.

Ez az országos zavargás a forradalomnak velejárója. Az éhség és nyomor forradalma. Meggyalázta ez még a 48-as forradalmat is, midőn március 15-ikének nagy, szent ünnepe után, április elején hasonló jelenségek merültek fel szinte az egész országban. Már akkor is belevegyült a zsidóüldözés is a forradalomba, mint 1918-ban. Pedig most több oka volt a csőcseléknek a rablásra, mint 70 év előtt, mert a hosszú háború irtózatosszenvedései vadállatokká tették a nyomorgókat.

A forradalom erős ököllel sujtott közé a rend zavaróinak és mindenütt megfékezte azokat, akik a szabadságot anarchiává akarták változtatni.

5. A hadsereg kérdése.

Másfélmillió katona leszerelése.

Az osztrák-magyar hadvezetőség által november 3-ikán aláírt Diaz-féle fegyverszüneti szerződés 2. pontja értelmében az osztrák-magyar hadsereget teljesen le kellett szerelni. (Démobilisation totale de l'armée ostro-hongroise.) E világos paranccsal szemben nem volt se felebbezés, se mentség. De ez a megvert hadsereg olyan állapotban volt, hogy jórészen már önmagát leszerelte.

Hogy milyen tömegben jöttek a katonák, mutatják a következő számadatok. Körülbelül 1,500.000 magyarországi katonát kellett leszerelni, ami óriási feladat volt. A magyar hadügyminisztérium ezzel a munkával Böhm Vilmos szociáldemokrata államtitkárt bízta meg, aki aktív tisztek segélyével kidolgozta a leszerelési tervet.

A vereség és a front felbomlása által előidézett zűrzavart fokozta, hogy november elején beszüntette működését úgy a hadseregfőparancsnokság, mint a bécsi közös hadügyminisztérium. A Böhmék által kidolgozott terv szerint minden katona ott szerelhetett le, ahol akart, tehát nem kellett előbb illetőségi helyére hazatérnie. A katonák fogadására a magyar hadügyminisztérium bizottságokat küldött ki és pedig 29-et belföldi, 15-öt pedig külföldi (ausztriai) központokba. Az ide érkező katona itt azonnal megkapta leszerelési lapját, továbbá kézhezvett tíznapi zsoldot: 40 K-t, tíznapi élelmi váltáságot: 50 K-t, 1400 gr kenyeret és ingyen vasúti jegyet. Hirdették, hogy hazaérkezvén, az otthoni közigazgatási hatóságtól fog kapni 30 napi zsoldot és élelmezési váltáságot, összesen 270 K-t, hogy ezzel polgári foglalkozásához hozzákezdhesen.

Ezzel egyidejűleg hatalmas propaganda folyt a hazatérők segítésére. Női bizottságok alakultak, hogy a hazatérőket meleg étellel lássák el. Felhívás jelent meg az iparosokhoz, hogy a munkanélkülieket fogadják fel, felhívás a földmívelő katonákhoz, hogy tartsanak rendet és ne raboljanak, mert különben földet nem fognak kapni stb.

Az országsszerte szervezett nemzetőrségnek egyik fontos feladatául tűzték ki, hogy a leszerelésben segítsen és a fegyvereket szedje össze,

November közepéig 700.000, december közepéig 1,200.000 ember szerelt le, december végéig mindenki. November 7-ikéről találjuk feljegyezve, hogy ezen az egy napon 50.000 leszerelt katona utazott át, csak a budapesti pályaudvarokon.

Breit osztrák-magyar szellemű tábornok megállapítja, hogy „*az anyagi leszerelés, a vasutak túltömöttsége, a fejnélküli gyors és rendetlen visszavonulás és az általános zűrzavar miatt csak a lehető leghiányosabban volt végrehajtható és így rengeteg sok értékes anyag pusztult el és veszett kárba. Az ágyúk nagyrésztét át kellett adni, a lovakat és a vonatokat pedig a bevagónirozó állomáson visszahagyni.*” (Egyébként ez az elfogult katonatiszt is e rideg tényállás megállapítása dacára utólag más helyen azt követelte volna Károlyi Mihálytól, hogy folytassa a háborút.)

A hazatérő katonák túlnyomó része olyan lelki állapotban érkezett, hogy nemcsak háborús szolgálatra nem volt alkalmas, hanem *egyenesen veszélyes lehetett a belső rendre és biztonságra.* Ha akadtak is olyan csapattestek melyek rendben, zárt sorokban érkeztek meg, egészen bizonyos, hogy a békevágy itthon ezeket is szétzilálta volna. Garami ezt írja: „A hazatért katonaság lefegyverzésével és élelemmel ellátásával, a kormány az anarchiától mentette meg az országot. Ez a katonaság többé nem akart harcolni!”

Jaj lett volna az országnak, ha ezek fegyverrel érkeznek haza, éhesen és rongyosan. Egy forradalomellenes, róm. kat. egyházi irányzatú történetíró: dr. Szabó László ezt a gondolatot igen színesen ekként fejezi ki: „Az itthonmaradottakban az a gondolat uralkodott, hogy jaj, mi lesz, ha hazajönnek? Az egész Magyarország remegve gondolt rá 1918 november 1-én és 2-án, hogy a hazaözönlő katonaságtól sikerült-e elszedni a fegyvert? Van-e, aki azt hiszi, hogy a feloszlott hadsereg hazaözönlő emberáradatából pár hét alatt új hadsereget lehetett volna szervezni? Aki látta a hazaözönlő katonákat, becsülettel nem mondhatja, hogy tudta volna őket azonnal a frontra vinni és tudott volna velük győzni északon, keleten és délen.”

A fogadó-bizottságokban szociáldemokraták is voltak, hiszen akkor az egész országban jórészen ők tartották fenn a rendet. Nyilvánvaló, hogy ezek a katonákat a forradalomra

vonatkozóan is tájékoztatták, sőt politikai propagandát is vittek közéjük. Ennek illusztrálására idézzük az októberi forradalom vezérkara két legszélén állott képviselőjének nyilatkozatát. A balszélén állott Bóhm Vilmos, a leszerelés ügyes irányítója, ki így ír emlékiratában: „A bizottságok forradalmi felvilágosítást is adtak“. A jobboldali gróf Batthyány belügyminiszter pedig így ír: „A csapatok, melyek az ország határáig némi rendben és fegyelemben érkeztek meg, bolsevista titkos agitátorok karmai közé kerültek.“ Így folytatja: „Minél előbb le kellett fegyverezni és hazaküldeni a közbiztonságot és közrendet országszerte veszélyeztető katonaságot és új alapon, fokozatosan új katonai szervezetet létesíteni.“

Vitán felül áll, hogy kiváló szakértelemmel és rendkívül sikeresen ment végbe a leszerelés egész óriási munkája. Látszik, hogy a bürokráciától mentes, józan szocialista pártszervező-talentum egyesült benne a katonák szakismereteivel. azonban nyilvánvaló, hogy az agitátorok révén, kik nemcsak a hivatalos fogadóbizottságokban foglaltak helyet, hanem ezektől függetlenül is működhettek, olyan közszellem alakult ki a hazatérőkben, amely magára az októberi forradalomra jelentett veszedelmet.

Az új hadsereg létszáma

A Diaz-féle fegyverletételi szerződés értelmében fel kellett oszlatni a régi hadsereget, ez különben is szétzüllött a vittorio-venetoi csatában, de az ország érdeke is megkívánta, hogy a lázongásra kész fegyveres katonákat ne eresszék rá a békés lakosságra. E leszerelt hadsereg helyett azonban nyilván újat kellett szervezni, mert hiszen azt mindenkinek tudnia kellett, hogy karhatalom nélkül állami rend nem állhat fenn.

A Diaz-féle egyezmény 2. pontja az egész osztrák-magyar monarchiának legfeljebb 20 béke-létszámú hadosztály fegyverben tartását engedélyezte. A monarchia azonban megszűnt és most már felmerült a kérdés, hogy Magyarország, mint a volt monarchia egyik része, mennyi katonaság tartására jogosult? Erre felelt a belgrádi katonai egyezmény, melynek 2. pontja Magyarországnak 6 gyalogsági és 2 lovassági hadosztályt juttatott.

Ennél többet tehát nem lehetett fegyverben hagyni. Nyilvánvaló, hogy ha szembeötlően több katonát tartott volna Magyarország, ezt az ántánt az irigy szomszéd kis államok besűgására, megtiltotta és szükség esetén karhatalommal is megakadályozta volna.

A 8 hadosztályhoz azonban megvolt a szerződésszerű jogosultság és most már a kormányon volt a sor, hogy ezt a karhatalmat tényleg meg is szervezze.

Az első szervezési kísérlet

A 8 hadosztályt esetleg ki lehetett volna állítani a frontról aránylag épen hazaérkező egyes alakulatok benntartása által is, de ez nem látszott kívánatosnak. A katonák, különösen a régóta szolgálók, a sokatszenvedettek és koplaltak, valamint nagycsaládú öregebbek hazavágytak. Legalább egy időre el kellett őket bocsátani.

Kérdés most már, hogy kiket hívjanak be újonnan belőlük? A döntés a legfiatalabb korosztályok mellett történt. Aránylag ezek szolgáltak legkevesebb ideig, ezek a legellenállóbb szervezetűek, ezek szolgálnának béke idején is és végül ezek legtöbbszörre családtalanok.

Már a nov. 8-iki hivatalos lapban megjelent leszerelési rendeletben bentfoglaltatik, hogy ez az általános leszerelés nem vonatkozik az 1896 és ennél fiatalabb korosztályúakra, tisztekre és legénységre egyaránt. Ennélfogva öt korosztály: *a 18—22 évesek kerültek zászló alá.*

Linder az első hadügyminiszter, egy később megjelent iratában azt állítja, hogy ő nem helyeselte az 5 fiatal évfolyam behívását, mert ő nem így akarta a maga „köztársasági gárdáját” megszervezni. De hogy miként akarta, azt sem akkor, sem később nem hozta nyilvánosságra. Linder ellen a függetlenségi párt választmányi ülésén heves személyes támadást intézett Friedrich államtitkár és őt erélytelenséggel vádolta meg. Tényleg Linder eddigi működése a november 2-iki felesketésben merült ki, mely alkalommal híressé vált beszédét tartotta a „soha többé katonát látni nem akarok” jelszó alatt. Ez a beszéd becsületére vált volna egy pacifista prófétának, de nem a hadügyminiszternek és Linder ott a választmányi ülésen, ahol jelen sem volt, már megbukott. November 8-án már lemondott a hadügyminiszter-

ségről és a kormánynak csak mint tárcanélküli miniszter maradt tagja. Utóda Bartha Albert vezérkari alezredes lett, aki Temesváron a köztársaságot október 30-án kiáltotta.

Az öt fiatal korosztályra vonatkozó intézkedés azonban érvényben maradt és november 11-én Károlyi Mihály és Bartha Albert aláírásával megjelent a rendelet, mely a visszatartott, helyesebben zászló alá hívott ebből az öt fiatal korosztályból hadsereget alakít. A rendelet ezenkívül nemzetőrséget és külön polgárőrséget is szervez, ami az engedélyezett 8 hadosztályon felül rendőri jelleggel létesült a belgrádi egyezmény szövegével nem ellentétben. A rendelet szerint úgy a katonák, mint a nemzetőrök és polgárőrök igen tisztességes zsoldot kaptak: a közlegény napi 10 K-t, az altisztek ennél többet.

Ez a szervezés azonban nagyon szerencsétlenül ütött ki, aminek okai a következőkben deríthetők fel:

1. A legfiatalabb korosztálybeli legénység *éretlen volt és nagyon hajlamos a forradalmi szélsőségekre.* A legrosszabb anyagnak bizonyult az adott zürzavaros körülmények közt.

2. Baj volt a zsold körül is. Böhm azt adja elő, hogy a hadügyminisztérium, állítólag Friedrich államtitkár, a zsoldot eredetileg napi 30 K-ban szabta meg és ezt közhírré is tette, holott a szakmunkások akkor csak napi 20—25 K-t kerestek. Pedig november 2-án maga a miniszterelnök jelentette ki az országháztéri katonagyűlésen, hogy a zsold napi 4 K lesz. Végül is a 30 K-t le kellett szállítani napi 10 K-ra. ~~Amde~~ egyfelől a leszállítás már zavart idézett elő, másfelől pedig még a 10 K is sok volt egy közkatonának, aki ezenfelül még élelmezést és a kaszárnyában lakást is kapott. A zsold *magassága* elpuhulásra vezetett.

3. A legnagyobb bajt azonban a katonatanács újjászervezése okozta, ami *véglegesen megrontotta az új hadsereget* és minden akcióra teljesen képtelenné tette.

A katonatanács

Hát ilyen mélyre süllyedtek? — kiáltott fel a breton tigris, midőn Belgrádban bemutatták neki a magyar katonatanács megbízottját. Katona szemében tényleg a legnagyobb süllyedés a katonatanács, ami a hadsereg lényegével éles

ellentétben áll. A hadsereg csak akkor felel meg céljának, ha vasfegyelem uralkodik benne, ami csak a parancsnak való vak engedelmességgel tartható fenn. Enélkül sem vörös, sem fehér hadsereg nem működhetik. Inkább hirdesse valaki azt, hogy el kell a hadsereget törölni (ami nélkül pedig állam nem létezhetik), mintsem hogy hadsereget akarjon katonatanáccsal. Ez a tanács ugyanis tárgyal, határoz, ellenszegül és okoskodik. A parancs csak akkor érvényes, ha a katonatanács elfogadja, a frontra csak akkor megy ki a csapat, ha a katonatanács nem ellenzi. A tisztek ellen pedig állandóan lázongásra kész, sőt vindikálja magának a tisztek megválasztására és elmozdítására is a jogot.

Láttuk, hogy október 25-én 12 fiatal tiszt összeállott és magát katonatanácsnak nyilvánította. Ebből a körből indult ki az október 30—31 közötti éjjelen a forradalom. Azután a katonatanács próbált átalakulni, de nem tudjuk követni ennek párnapos történetét. November 2-án a lapokban felbukkan a hír, hogy a minisztertanács dr. Pogány Józsefet, a Népszava munkatársát, egy fiatal kezdő ujságíró, a katonatanács kormánybiztosává kinevezte. Feladata az, hogy a mai zavaros szétszórtságban működő, sokféle katonatanácsok helyére egységes katonatanácsot szervezzen, melyet a tisztek és a legénység demokratikusan választanak.

Már november 3-án vasárnap a régi parlamentben megalakult a budapesti helyőrség központi katonatanácsa. A gyűlésen a különböző alakulatok képviselőit 1200 katona jelent meg, melyből minden egy tisztre négy közlegény esett. E nagygyűlésen Csernyák Imre századosnak, a régi katonatanács elnökének indítványára Pogányt választották meg elnöknek, Csernyákot egyik és Sugár Tivadar káplárt másik alelnöknek. Pogány nagy beszédet tartott, melyben a rend helyreállítását és a kóbor katonák megfékezését magyarázta, majd kijelentette, hogy a katonatanácsnak egy programja van: végleg megszüntetni a hadsereget. De míg ez megtörténik, fegyelmet kell tartani. Beszért még a katonákhoz Kunfi Zsigmond szélső szocialista népjóléti miniszter is hasonló szellemben. Nem egészen helytálló tehát Garaminak az a megjegyzése, melyet emlékiratában találunk, hogy Pogány minden felhatalmazás nélkül „egyszerre beleült a kato-

tanács elnöki székébe". Hatalmas katonatömegek emelték oda Pogányt, aki úgylátszik jó organizátor lehetett.

Böhm emlékirata szerint Pogányt a katonatanács kormánybiztosává Kunfi javaslatára nevezték ki, ami a „szociáldemokrata pártban visszatetszést szült". Pogány a katonatanácsot csakhamar egyenrangúvá tette a Nemzeti és munkástanáccsal, írja Böhm, aki hevesen támadja Pogányt, mivel ennek „minden tevékenysége dezorganizáció volt". Őt és Friedrichet okolja azért, hogy az új hadsereget elzüllesztették. Ebben egy véleményben van vele Garami is, aki szintén rendkívül hevesen ostorozza Pogány „stréberségét" és őt Friedrich-hez hasonlítja.

Nem lehet azonban a bajért csupán egy-két embert bűnbaknak megtenni. *Ilyen volt az akkori katonaság közszelleme.* Másként képtelenség lett volna az, hogy Budapest helyőrsége Pogányt egyhangúlag megválassza egy 1200 főnyi gyűlésen, melyen a tagok már mint kiküldött bizalmi egyének vettek részt. Batthyány a valóságnak megfelelően jegyzi meg, hogy „a tisztikar nagyrésze rohamléptekben futott át a szociáldemokrata táborba" és ott is a szélsőségek irányában tolódtak el.

Mindezt a közszellem hozta magával.

Az öt fiatal korosztály pedig a katonatanács martalékává vált.

Kudarc

Károlyi Mihály november első hetében éjt-napot azzal töltött, hogy tervet készítsen: miként lehetne a győztes elleniséggel felvenni az összeköttetést és hogyan lehetne nála közbelépni a legyőzött ország mentése végett. Mire Belgrádból hazajött, itthon az új hadsereg szervezésére a legfőbb intézkedéseket már meg kellett volna tenni és a munkához a legnagyobb eréllyel hozzálátni. Ehelyett az egész terv: az öt legfiatalabb korosztály behívásában merült ki és ami emellett történt, az mind dezorganizációt jelentett.

Ismételjük, hogy a közszellemben volt a hiba. Ha a szellem háborús irányú, a földből nőnek ki a katonák, ha a szellem pacifista, erőszakkal se lehet őket összetartani. Most pedig mindenkinek elég volt a háborúból és *nem akart senki sem katona lenni.* A háború különben is lerontotta az embe-

rek erkölcsét és minden vonatkozásban lesüllyedt a morál. Nem akartak az egyének a közületért áldozatot hozni.

A háború általában a rablás, gyilkolás, cselvetés, szóval az erőszak és a hazugság szellemét terjeszti. Hát még egy négyéves veszített háború! Az emberek ebben a szellemben akartak továbbélni a béke idején is.

A morálnak a hiánya mindjárt abban nyilvánult, hogy a zászló alá hívott fiatalok nem akartak bevonulni. Például Debrecen város szociáldemokrata kormánybiztos-főispánja a rendelet megjelenése után 8 nappal kénytelen plakátokat kiragasztatni, melyeken „hazaárulóknak” nyilvánítja azokat, akik nem tesznek eleget a behívási parancsnak.

Miután pedig bevonultak, a kaszárnyákban turbulens elem gyűlt össze, akiknek hivatásérzésük még csak legtávolabbról se volt s akik az egész katonáskodást kizárólag a maguk szűkkörű, kicsinyes egyéni érdekeik szempontjából tekintették.

Éppen ezekre a 18—22 éves sihederekre kellett azután bízni, hogy maguk és tisztjeik közül válasszanak katonatanácsot! Sületlen demokrácia-paródia kezdődött a kaszárnyákban. A katonagyűlések önképzőköri összejövetelekhez hasonlítottak. De nem fiatalos lelkesedés és hevület hatotta át ezeket az elemeket, hanem blazírt önzés és rosszakaratú rombolni vágyás. Vásott kamaszok hadja zúdult rá az országra, amikor önfeláldozó, érett férfiakra lett volna szükség.

Mit szóljunk a tisztokről? Breit osztrák-magyar szellemű tábornok könyvéből idézünk, akinek igazán minden oka meg lenne arra, hogy a helyzetet ebben a vonatkozásban szépítse, hiszen mint ellenforradalmár, egyébként minden bajért Károlyi Mihályt és a forradalmat teszi felelőssé. Breit így ír: a tiszték hazafias tömörüléséből létrejött ellenforradalmi MOVÉ-ben is „már az első gyűlésen majdnem kizárólag csak önző célokat szolgáló és kenyérért siránkozó beszédek hangzottak el. A nagy ügygel a haza és a hadsereg megmentésének kérdésével, ha egyik-másik szónok futólag érintette is, konkrét tervek kapcsán nem foglalkozott senki”. A helyzet azonban még ennél is sokkal rosszabb volt, amint későbbben még ki fogunk térni rá.

A morálnak ez a teljes hiánya még egy botrányos tényben nyilvánkozott meg. Mindjárt november első napjain

mintegy 10—15 fiatal tiszt, de más elemek is, követelözésekkel léptek fel a népkormányral szemben, azt hangoztatván, hogy az 6 október 31-iki akciójuk eredményezte a forradalom sikerét. A követelözések mihamar közönséges zsarolássá fajultak, úgy hogy a kormány kénytelen volt az ügygel foglalkozni. Le kellett volna őket tartóztatni, de a nagy zűrzavart ezzel még jobban tetézni nem akarták. Ezért a hadügyi, a földművelésügyi miniszteri és a miniszterelnökségi rendelkezés alapokból mintegy 110.000 K-ra menő összeget osztottak ki köztük, mint leszerelési illetményt. Egy-egy ember 500 K-tól 20.000 K-ig terjedő összeget kapott.

Ezeket az embereket Garami „a forradalom parazitái”-nak, Jászi „a katonai csöcselék desperádói”-nak nevezi. A kormánynak ez az intézkedése helytelen volt, igaz, hogy az ilyesmi máskor is előfordul. A parlamentarizmus egyik szégyenfoltja a miniszteri „rendelkezési alap”, amelyről semmiféle számadást adni nem szokás. Ilyen alapokból szubvencionálják a kormánytámogató sajtót stb. Gróf Bethlen Istvántól egyszer egy képviselő azt kérdezte a képviselőház valamelyik bizottságának ülésén, hogy a miniszterelnökségi rendelkezési alap miért duzzadt meg annyira? — „A képviselő úr hazafiasságára apellálok, hogy ezt nem kérdezi meg”, — felelte a miniszterelnök. A bankgassei milliőrök, — ami alatt a bolsevizmus idején a bécsi magyar követségről az ellenforradalmár emigránsok által elrabolt pénzét szokás érteni, — a nyilvánosság előtt soha el nem számoltak és ma sem lehet tudni, hogy hová tették ezt a rengeteg összeget? Az ellenforradalom telítve van gyilkosságok és rablások szörnyű eseményeivel, melyeket utólag hatóságilag kentek el. Sok ilyenféle példát lehetne még felhozni. Ámde mindez nem menti a pénzosztás helytelen tényét, mert a forradalom csak egy esetben jogosult, ha önzetlen, nemes lelkesedés töri át a törvények korlátait. Az 1848 március 15-iki ifjak nem jelentek utólag pénzéért.

Egyébként ez a szellem akkor általánosságban virult nemcsak a katonák közt, hanem a polgári életben is. Törtézők áradata lepte el a közéletet. Stréberek rohamozták az összes minisztériumokat állásokért. A legfurfangosabb módon kieszelt kormánybiztosságok felállítását javasolták és erre önmagukat tartották a legalkalmasabbaknak.

Ez a szellem háborús örökség. A hadsereg szervezését illetően azonban nagyban megnehezítette a helyzetet a forradalom pacifista jellege is, amit azért proklamáltak, mert így jobb feltételeket reméltek az ellenségtől. A közönség ám komolyan vette a pacifizmust, mely a háborútól való iszonyodás folytán a közhangulatnak nagyon is megfelelt. Pacifista jelszóval nehéz hadsereget szervezni.

A második kísérlet

Linder nov. 8-iki bukása után Bartha Albert alezredes, az új hadügyminiszter indult neki a nagy feladatnak. Bartha kitűnő vezérkari tiszt és elsőrendű szervező hírében állott.

Károlyi Mihálynak rovására szokták írni azt, hogy Linder hadseregellenes beszédet mondott, *de azt nem könyvelik előnyére, hogy Lindert 8 nap alatt lemondatta és helyére azt a férfit állította, akiről a közfelfogás azt tartotta, hogy legjobban meg tudja szervezni a hadsereget.* Pedig ebből nyilván látszik, hogy Károlyi Mihálynak is az volt a természetszerű törekvése, hogy megbízható karhatalom felett rendelkezessék és ezzel a saját feladatainak megoldását megkönnyítse.

Bartha az öt fiatal korosztály behívását elfogadta és nov. 11-én erre vonatkozó rendeletét Károlyi Mihály miniszterelnök aláírásával is ellátva kibocsátotta. E rendelet azt tartalmazta, hogy hadsereget, nemzetőrséget és polgárőrséget akarnak szervezni. Ez utóbbi olyan önkéntesekből áll, akik rendes foglalkozásuk mellett vesznek részt a rend fenntartásában. Ezenkívül azonban Bartha bátor kísérletet tett arra, hogy e szerinte sem megbízható sereg mellé további alakulatokat hívjon életbe. Nov. 12-én kiadott második rendeletében a hadsereg szervezésének célját így jelöli meg: *„Hogy ezeréves hazánkat, a sokat szenvedett népet és annak jólétét mindennemű rabló és csőcselék nép garázdálkodásától megóvjuk“.*

A nyilvánosan közzé nem tett, hanem csak burkoltan, zajtalanul szervezni próbált különleges erők ezek lettek volna: tisztí és egyetemi zászlóaljok, úgynevezett riadó-zászlóaljok, székely és alföldi huszárezredek, egy jász-kun

gárda, ezenfelül továbbsszolgáló altisztekből álló különítmények, melyek a rendes csapattestekbe beolvadva, azoknak 25%-át tették volna ki és mintegy gerincéül szolgáltak volna.

A Károlyi Mihály által is támogatott ez a kísérlet a pacifista közszellemmel való szembe fordulást jelentette.

Csakhamar megkezdődött az erőpróba a két irányzat között. Nov. 10-én mintegy 2000 tiszt és altiszt viharos gyűlést tartott a parlament kupolacsarnokában, érdekeik megvédése címén. El gyűlésen inkább az aktívak vettek részt. Megjelent az új hadügyminiszter is, aki beszédében így nyilatkozott: „*Veletek élek, veletek állok, veletek bukom. Semmiféle katonatanácsot nem tűrök!*” Böhm szociáldemokrata hadügyi államtitkár is beszélt és hangoztatta a fegyelem visszaállításának szükségességét, amit csak az aktív tisztek támogatásával lehet elérni. A gyűlés egy szövetség megalakítását mondotta ki, melynek elnökévé Kreybig ezredest választották meg.

Pogány azonnal felvette a harcot a mozgalommal. Mindenekelőtt diszkreditálta azt azzal a nyilatkozattal, hogy a gyűlést Szilágyi Lajos ny. vezérkari százados, „levitézlett munkapárti képviselő” kezdeményezte és hívta egybe, ami annak jele, hogy *ellenforradalmi, reakciós mozgalommal* kell számolni. Nov. 12-én pedig főleg a tartalékos és népfelkelőtiszteket, önkénteseket és szellemi munkát végző legénységi állományú egyéneket gyűlésre hívta össze Pogány, amely az előbbinél még népesebb és még viharosabb volt. Ezen a kontra-gyűlésen anyagi természetű követeléseiket adták elő, melyekre Pogány kijelentette, hogy nemcsak hogy sokat nem kérnek, hanem egyenesen keveset. Őket mint az ország „agyvelejét” több illeti meg. Erre nekibuzdulva izgatott hangulatban licitáltak rá egymásra követeléseikkel. Többen 12—20.000 korona fejenkénti végkielégítés azonnali kifizetését követelték.

A közvélemény elé volt tehát terjesztve az egész kérdés. *A fegyelem pártján állott Bartha és Böhm, a fegyelmetlenség pártján pedig Pogány.* Mielőtt a döntés bekövetkezett volna, nagy események rontottak közbe.

6. A nemzetiségi kérdés.

Elkészített akció.

Károlyi Mihály megkezdte a nemzetiségi vezérekkel a tárgyalásokat, mint láttuk, már a forradalom előtt, de mint ellenzéki politikus eredményt nem érhetett el. Talán ha két hónappal előbb érkezik a kormányra, sikerült volna meg-egyezésre jutnia. November elején már e tekintetben is egészen kétségbeesett helyzet alakult ki. A tótok, románok, szerbek vezérei ugyanis jól tudták, hogy a győztes ántant-hatalmak a magyarországi nemzetiségeknek teljes független-séget akarnak adni és az ország szétdarabolását tervezik. A magyarok iránt bennük izzó gyűlölet pedig alkalmatlanná tette őket arra, hogy a kilátásban lévő előnyökből az ország és a magyarság javára engedményeket tegyenek. Ellenkező-
leg: követeléseikben többé nem ismertek határt.

A rutének.

A rutének, vagy újabb név szerint ruszinok által lakott Kárpátaljára igényt tartottak a csehek, a galíciai ukránok, az Ukrajnában lakó ukránok, kik akkor a németbarát het-manság és a Szovjet között ingadoztak és Oroszország. A Károlyi Mihály és Jászi Oszkár barátságos politikája azon-ban a magyarországi ruténeknél sikert ért el és a megegye-zés a népkormány és a rutének vezetői között az autonómia alapján elvileg létrejött. A „gens fidelissima“ a legnagyobb bajban sem tagadta meg a magyarokat.

A németek.

Kedvezően alakult a magyarországi németekkel való egyezkedés is. A németajkú magyar állampolgárok legjelen-tékenyebb csoportjai a következők voltak: 1. A dunántúliak, kik közé a burgenlandiak is tartoztak. 2. A szepességi zip-serek, kiknek sorsa a tótokéval függ össze. 3. A bánáti svábok. 4. Az erdélyi szászok.

Még október 30-ikán, a bánáti köztársaságnak Temes-váron történt kikiáltásakor kiderült, hogy a bánáti németek, vezérükkel: a szociáldemokrata dr. Róth Ottóval együtt haj-landók voltak a magyarokkal való megegyezésre, ami külö-nösen kifejezésre jutott abban a tényükben, hogy a bánáti katonaságnak élére Bartha Albert magyar vezérkari alezre-

dest állították. A belgrádi egyezmény értelmében azonban az egész Bánát ántánt-megszállás alá került és a megszálló hadsereg az egyezmény felrugásával semmibe sem vette azt a pontot, mely szerint a megszállás területén is magyar közgazgatást kellett volna életben hagynia.

A bánáti németeknek ez a kitartása azonban még mindig igen jelentékeny tényező maradt, mivel Temes és Torontál megyékben a népesség relatív többsége németajkú volt. Bizonyosnak látszott, hogy ebben a két megyében népszavazás esetén a szövetkező magyarok és németek többségbe jutottak volna az esetleg összefogó román-szerb elemmel szemben. A népkormány erre erősen számított is.

A szepességi németek akkori hazafisága közismert volt.

A dunántúli némettség még november 2-ikán megalakította a „Hazai németek néptanácsát“. Ennek küldöttsége Bleyer Jakab vezetésével felkereste Károlyi Mihályt és bejelentette, hogy a németek az ország területi integritásához ragaszkodnak, sőt még nemzeti autonómiát sem követelnek.

Az erdélyi szászoknak Nagyszebenben megalakult ideiglenes végrehajtó-bizottsága november 4-én közölte, hogy csatlakozik a magyar Nemzeti Tanácshoz és egyelőre elszakadási tendenciáját nem árulta el, bár ez feltételezhető volt.

A német-ausztriai bécsi nemzetgyűlésen azonban már veszedelmes törekvés ütötte fel fejét. Több szónok a szomszédos négy magyar vármegye elszakítását és megszállását követelte. A már előzőleg is többször felmerült ez a tendencia, ekkor öltött igazán komoly formát.

A szerbek.

Van abban valami végzettszerű, hogy bár a magyarok az összes nemzetiségek közül a szerbek iránt viseltettek a legmélyebb szimpátiával és megbecsüléssel, mégis állandóan szembekerült egymással ez a két sokban hasonló és sokban egymásrautalt nép. Az összeütközéseket pedig évszázadok óta majdnem mindig előzetes barátkozás szokta megelőzni és nem egyszer a magyarok által való megszakítás után élesedik ki a helyzet.

Károlyi Mihály még a forradalom előtt már-már meg-egyezt a délvidéki szerbek vezetőivel, kiknek miniszteri tárcát is helyezett kilátásba azesetre, ha kormányra fog

jutni. Erősen lehetett volna itt számítani a róm. kat. vallású szabadkai és környéki bunyevácokra is. Még Belgrádban is szívesen látták a szerbek Károlyiékát. Jászi így nyilatkozott róluk: „Engemet nagyon meghatott a szerb nép józan, rokon-szenves magatartása, szemben a francia tábornok kardcsörtető, poroszos beszédével.” A nagy délszláv (jugoszláv) eszmének a diplomácia általi érvényreemelése, valamint a délvidék megszállása azonban minden reménységnek véget vetett. A magyarországi szerbek mentek a nagy-szerb birodalomba, melyet a győztes ántánt proklamált. Pedig ezzel a néppel autonómia adása mellett, külön meg lehetett volna egyezni. Régi vezérük: az öreg Polit Mihály is a magyar keleti Svájcnak volt egyik lelkes hirdetője, amiért azonban annakidején „hazaárulónak” nyilvánították. Ime elkövetkezett az idő, amidőn a magyarság esdekelt a keleti Svájc eszméjéért, csak hogy megmenthesse vele hazájának területi épségét, de most már a szerbek nem fogadták el ezt az elavult gondolatot.

A vendek

A vendek kicsiny néptörzsével sikerült megegyezni, minek jeléül a népkormány Vasmegye élére kormánybiztos főispánnak egy magyar-vend vezetőembert nevezett ki. A vendek állásfoglalásának jelentősége, csekély létszámuk dacára, abban állott, hogy ők az ország nyugati határán éppen azon a területen laktak, melyet a csehek a hiressé vált korridor céljaira akartak Magyarország testéből kiszakíttatni és Jugoszláviához csatoltatni. Ez a korridor Csehszlovákiát és Jugoszláviát kötötte volna össze, de sohasem valósult meg.

A horvátok

Ismertettük már az október 29-iki zágrábi forradalmat, midőn Horvát-Szlavonország tartománygyűlése: a szabor, egyhangú lelkesedéssel megszavazta a Magyarországtól való teljes és végleges elszakadásra vonatkozó törvényt, melyhez az egész ország diadalmármorosan csatlakozott. Horvátországnak már eddig is állami jellegű autonómiája volt és amikor az egész nemzet a saját törvényhozása által hivatalosan elhatározta függetlenné nyilvánítását, a világ közvéleménye által elfogadott wilsoni elvek folytán ez ellen még akkor is

nehéz lett volna állástfoglalni, ha a szabor határozata mögött nem is állott volna a győztes ellenség mindent letipró irtózatoss fegyveres túlhatalma. Különben is a társországok népességének csak 4 százaléka volt magyar.

A népkormány tehát minden ellenállástól tartózkodott, sőt azáltal, hogy dr. Balla Aladár függetlenségi orsz. képviselőt Zágrábba követként elküldötte, de facto elismerte a kialakult helyzetet. Balla azonnal el is indult, magához véve katonai attasé minőségben Gömbös Gyula századost, a későbbi miniszterelnököt. Feladatuk volt: megegyezés a horvátokkal egyfelől gazdasági és közlekedési problémákra, másfelől pedig Magyarország számára tengeri kijárat biztosítása tárgyában. Károlyi Mihály már kormányrajutása előtt többször hangoztatta, hogy Magyarország fenntartja követelését a tengeri kijáráshoz és kikötőhöz.

A horvát kérdés tényleg véglegesen eldőltnek látszott. Hiszen már Kossuth Lajos 1843-ban indítványt nyújtott be Pest vármegye közgyűlésén, amelyet el is fogadtak, ennek a kérdésnek rendezésére. Kossuth, aki akkor még erősen szovinista magyar volt és ez álláspontját különösen a tótokkal szemben erélyesen érvényesítette is, ezt indítványozta: „Ha horvát testvéreink megunták a velünk 700 év óta fennálló kapcsolatot, tétessék nekik országgyűlésileg ajánlat, hogy a magyar nemzet nem ellenzi elválásukat. Váljanak békével és Isten segélje őket külön útjukon.“ Most a horvátok és a velük tartó szerbek kimondották a végbúcsút és megindultak eléggé kálváriássá vált külön útjukon.

Nem tudjuk, hogy milyen megegyezést lehetett volna velük létesíteni, mert erre a délszláv eszme előtérbe nyomulása és nagyszerb szellemben való megoldása folytán nem kerülhetett sor. Balla és kísérete csakhamar dolgavégezetlen tért haza. Horvát-Szlavónország felett pedig átvette az uralmat a belgrádi szerb király. Vége lett még annak a horvát autonómiának is, melyet a magyarok jóvoltából évszázadokig élveztek. Sőt a Fiuméra vonatkozó követelésük is csonkán teljesedett, mert a kikötőváros főresztét az olaszok szereztek meg.

A szlovákok

Az október 30-ikán Turócszentmártonban hozott határozat, mint láttuk, a cseh-szlovák nemzetet proklamálta és

ennekfolytán Magyarország szlovák-lakta területének Csehországhoz csatolását. Míg Andrássy Gyula közös külügyminiszteri vendégszereplése idején kifejezetten elismerte a cseh-szlovák államot, amely tényre a turócszentmártoni határozat is hivatkozik, *addig Károlyi Mihály és a népkormány ezt sohasem tette meg, hanem mindenkor külön kezelte a cseheket és a szlovákokat.*

A csehek szabadságát és államiságát azonnal elismerte és ennek jeléül dr. Supka Gézát követként küldte Prágába, aki ott nagy ügybuzgalommal próbálta védeni a magyar érdekeket. A szlovákokkal azonban külön óhajtott tárgyalni a népkormány, minek jeléül érintkezésbe lépett a szlovák nemzeti tanáccsal és ahhoz üdvözlő táviratot intézett. Dula Máté elnök felelete november 4-ikén érkezett meg, melyet így fejezett be: „A szabad cseh-szlovák nemzet a magyar nemzetnek jó szomszédja és testvére óhajt lenni.” E válaszban benne van az udvarias visszautasítás.

Csakhamar meg is alakult az új cseh-szlovák köztársaság és már november 7-ikén publikálták Prágában, hogy ennek elnöke Masaryk lesz, ki már elindult hazafelé Amerikából. November 13-ikán a cseh-szlovák nemzetgyűlés tényleg ki is kiáltotta őt elnökké. Ugyanezen az ülésen a szlovákok nevében beszédet tartott dr. Bella, az egyik új szlovák miniszter és kijelentette, hogy a szlovák nép, mely ezer év múlva belép a történelembe, nem kér abból a szabadságból, amit a magyarok ígérnek neki, hanem a cseh-szlovák szabadságot akarja.

Ezekből látható, hogy a szlovák pártvezetőkkel való minden tárgyalási lehetőség teljesen megszűnt és a népkormány-nak most már egyedüli reménye a tót népben, illetve annak többségében maradt, amely esetleges népszavazásnál Magyarország mellett fog dönteni, — ha csoda történik. Közben azonban a csehek betörték a Kárpátokon, hogy ezt a csodát is lehetetlenné tegyék.

A románok

Már október 27-ikén véglegesen megszervezkedett Aradon a magyarországi és erdélyi románok nemzeti tanácsa, melyben a legtekintélyesebb pártvezérek: Mihályi, Vajda, Pop-Csicsó, Goldis, Vlád, Lázár stb. mind helyet foglaltak. Emellett azonban számos helyi román nemzeti tanács is alakult a vidéki gócpontokban.

Az egyébként elfogult Jancsó, mint tanu írja meg, hogy a magyar közvélemény nem volt tisztában a románok valódi szándékával és még remélte, hogy meg lehet velük engedmények árán egyezni. E reménykedést az a körülmény tette lehetővé, hogy a románok eleinte nem foglaltak őszintén állást Nagyrománia mellett, mint Turócszentmártonban a szlovákok Cseh-Szlovákia mellett, hanem hallgatásba burkolóztak. Csupán általánosságban hangoztatták az akkor már sablonná vált wilsoni elveket és a népek önrendelkezési jogát.

A megértés jeleit Jancsó a következő tényekben látta:

1. November 1-én egész Erdélyben terjesztették a Hock Jánosnak, mint a magyar Nemzeti Tanács elnökének, Mihályi Tivadarnak, mint a román nemzeti párt elnökének és Meltzer Vilmos orsz. képviselőnek, mint a szászok vezérének aláírásával ellátott azt a közös kiáltványt, melyben arra hívták fel Erdély három nemzetét, hogy egymással érintkezésbe lépve, kölcsönös bizalommal és közös egyetértéssel igyekezzenek biztosítani a belső rendet, a vagyon- és személyi biztonságot.
2. Több vármegye közgyűlésén román pártvezetők tiltakoztak az ellen a feltevés ellen, hogy a románok által lakott területeket Magyarországtól elszakítsák.
3. Az országszerte megalakult román nemzeti tanácsok tényleg közre is működtek a rend fenntartásában, mi célból sok helyen román nemzetőrséget szerveztek román tisztek vezénylete alatt és ezeket a magyar hatóságok még fegyverrel és zsolddal is ellátták.
4. Viszont a románok beleegyeztek abba, hogy a magyar és román nemzetőrségeknek Erdélyben közös vezére legyen a magyar haderő parancsnoka: Siegler tábornok.
5. Némi reménykedés volt azirányban is, hogy az egyesült gör. kat. papság az utolsó percben még meggondolja, hogy az ortodox Örománia vezetés alá adja fejét.

Igy reménykedtek az erdélyi magyarok. Károlyi Mihály azonban nem volt képes megtörni a jeget a román politikusok lelkében. Hidegen húzódtak vissza minden egyezkedési kísérlet elől. A nekik felajánlott főispánságokat, sőt miniszterséget is visszautasították.

Ezek a politikusok, akik Jancsó szerint nagy többségükben ravasz vidéki prókátorok voltak, várták a kedvező pillanatot, hogy a síkra kilépjenek és a magyarság elleni mérhetetlen gyűlöletüknek, mely népükben évszázadok óta felgyü-

lemlett, kivezető utat nyissanak. Őket a Bécsben működő Maniu Gyula, kit mint legműveltebb és legtehetségesebb embert vezérükül ismertek el, állandóan értesítette a várható külpolitikai fejleményekről.

November 7-ikén tették közzé Lansingnak, az amerikai Egyesült Államok külügyminiszterének a washingtoni román megbízotthoz intézett következő jegyzékét:

— „Rokonszenvezve a mindenütt lakó románok nemzeti egységének gondolatával és óhajtatásával, az Egyesült Államok kormánya nem fogja elmulasztani, hogy alkalmas időben érvényesítse befolyását az iránt, hogy a román nép hozzájusson igazságos politikai és területi jogaihoz és azok minden külföldi támadás ellen biztosíttassanak.“

Ez a jegyzék Romániában örvendező viharos tüntetésekre adott okot, a magyar kormánykörökben nagy konsternációt keltett, a magyar közvélemény azonban egykedvűen vette tudomásul, mert el sem tudta képzelni, hogy az ezeréves Magyarországot feldarabolhassák.

Nylván az amerikai jegyzéknek is nagyrésze volt abban, hogy az Aradon székelő központi román nemzeti tanács, Pop-Csicsó elnöklete alatt november 9-ikén tartott üléséből most már nyílt felhívást intézett a magyar kormányhoz, hogy a román-lakta területeken adja át a közigazgatást a román nemzeti tanácsnak. A román impérium támogatására pedig román katonatanácsok alakítását mondta ki, azzal, hogy a román katonaságot és nemzetőrséget a román nemzeti tanácsra kell feleltetni. Tényleg azonban az esküben az egységes román nemzetről volt szó. Egyúttal Maniu Gyulát megbízták, hogy Bécsből intézze a románok külügyi és hadügyi vonatkozású ügyeit. Közben az összes román püspökök papságukkal csatlakoztak a román nemzeti tanácshoz.

Az aradi tárgyalás

Egyszerre indult el Jászi Oszkár nemzetiségügyi magyar miniszter Budapestről és Maniu Gyula román vezér Bécsből Aradra, hogy résztvegyen a román nemzeti tanáccsal tartandó tárgyaláson. Jászi kíséretében volt Ábrahám Dezső államtitkár, a későbbi szegedi miniszterelnök, a függetlenségi pártnak és Bokányi Dezső későbbi népbiztos, a szociáldemokrata pártnak képviselője. A tárgyalás november 13-ikán vette kezdetét Aradmegye székházában.

A megbeszélés annak a memorandumnak alapján indult meg, melyet november 9-iki kelettel „Pop-Csicsó elnök“ aláírásával a román nemzeti tanács intézett a népkormányhoz. Ebben az foglaltatik, hogy a román nemzeti tanács már most át akarja venni Magyarországnak és Erdélynek románlakta vidékei felett a teljes kormányhatalmat. Felsorolják azt a 26 vármegyét, melyet impériumuk alá akarnak vonni. Ha a magyar kormány ehhez nem járulna hozzá, akkor proklamációt fognak kibocsátani, melyben az egész világnak tudtára adják, hogy „az önrendelkezési jog gyakorlása részünkre lehetetlenné tétetett“. Közik, hogy a román kormány Nagyszebenben fog megalakulni.

A szövegezésből nyilván látszik, hogy a románok az amerikai jegyzékre támaszkodnak.

Jászi hatalmas beszéddel válaszolt, melyben a magyar álláspontot ragyogóan védelmezte. Megadta a románoknak azt a maximumot, ami csak összeegyeztethető Magyarország állami egységével, ezt azonban erőlyesen oltalmazta. Jászi teljes mértékben elismerte a wilsoni elvet: a népek önrendelkezési jogát, azonban kifejtette, hogy a támasztott területi igény nem felel meg ez elv szellemének. A románok által követelt és felsorolt 26 megyében ugyanis 6,841.000 ember él, kik közül csupán 2,939.000 a román, ellenben 3,900.000 nem-román. Ez a megoldás tehát a wilsoni elv megsértése lenne.

— „A román anyanyelvű, illetve többségű területekre mi az önök által körvonalazott önrendelkezési jogot készséggel felajánljuk.“ A magyar kormány kész erre a területre vonatkozóan átruházni a kormányzatot. Az újonnan kialakuló román kormányzatot azonban „a magyar kormánnyal bizonyos szálak által össze kell fűzni“. Felemlíti a gazdasági, pénzügyi, közlekedési, közéleti feladatokat. Az egész magyar állam területén közös elvek alapján kell megoldani a közös feladatokat. Hivatkozik a svájci Eidgenossenschaft mintájára.

Jászi tehát a magyar államközösségben széleskörű önkormányzatot ígért a románoknak. Kijelentette, hogy saját ügyeik intézésére a magyar kormány ki fogja utalni a közös budgetből a szükséges összegeket. Hangsúlyozta a kisebbségek védelmének szükségességét. Biztosította a románokat, hogy mindez csak a béketárgyalásokig áll fenn és szabad ke-

zet kapnak arra, hogy ott teljes követelésüket érvényesíthessék.

Jászi végül jónak látta, hogy lehűtse a románok túlzott elbizakodottságát és figyelmeztette őket, hogy a békét nem a kardcsörtető generálisok fogják megkötni, hanem „az európai szovjetköztársaság, a munkások és katonák tanácsa“.

A románok a válasza másnapig halasztást kértek. Egyes román emlékiratokból az derül ki, hogy a románok teljesen Jászi nagyszerű fellépésének hatása alá kerültek és Goldis intenciója szerint már el is fogadták ajánlatát, sőt meg is szövegezték az elfogadási nyilatkozatot, amidőn az utolsó percben megérkezett a várva-várt Maniu Bécsből, kinek érelyes közbelépésére a román nemzeti tanács Jászi ajánlatát elutasította. Maniu kijelentette, hogy: *Független állam akarunk lenni. Teljes szuverenitást követelünk.* A béketárgyalásokon már csak határkiigazításról lehet szó. Maniu elkésése és mégis döntő közberontása furcsán hasonlít a Hodzsa hasonló turócszentmártoni szerepléséhez.

A románok minden további érvelés elől mereven elzárkóztak. Jászi kijelentette, hogy „Az én felfogásom szerint ez önrendelkezési jog egy magyar Svájcot jelentene, a Maniu felfogása szerint szűk román nacionalista imperiumot.“ — „A feudális Magyarországból nagyszerű keleti Svájcot akarunk csinálni.“

A románok nagy elbizakodottságát mutatja, hogy az elutasító határozat után a román nemzeti tanács nov. 15-ikén arra hívta fel a magyar kormányt, hogy a román nemzeti gárda részére 160.000 puskát, 5000 gépfegyvert és 10 millió koronát engedélyezzen.

Alapjában véve igaz Pethő Sándornak, az egyébként sokszor felületes történetírónak ez a megjegyzése: „Az októberi forradalom éppen olyan elkésve akart a nemzetiségekkel kiegyezni, mint Kossuth 1849 júliusában Szegeden.“ E megállapításhoz mégis két kiigazítást kell hozzáfűzni. Az egyik az, hogy *nem az októberi forradalom késett el, hanem az előző kormányok*, mert Károlyi Mihály a tárgyalásokat már hónapokkal előbb meg akarta indítani, de Tisza-Andrássy-Wekerléék megakadályozták benne. A másik helyesbítés pedig az, hogy Kossuth Szegeden a románok egy frakciójával tényleg meg is egyezett, de Károlyi Mihálynak még azt sem engedte meg a sors.

7. Megkezdődött a megszállás

Károlyi Mihály ellenállást hirdetett

A szerbek, mint említettük, még Károlyi Mihály belgrádi útja előtt betörték az ország területére. A megszállást ezentúl a fegyverszüneti szerződésre való minden tekintet nélkül folytatták. Mint tudjuk, Károlyi Belgrádban megtagadta az egyezmény aláírását és aláíratlanul tért haza Budapestre. Ezzel mit sem törődve a szerbek már nov. 9-ikén bevonultak Ujvidékre, majd Versecre és Torontál megye számos községébe. Nov. 13-ikán megszállották Szabadkát is, mely a legészakibb pontja a szerb megszállásnak. Ezen túl már nem is hatoltak.

November 13-ikán éjfél tájban írta alá Linder Belgrádban az egyezményt. Ebben a pillanatban már a szerbek a legszélső pontig jutottak el, ameddig egyáltalán menni akartak. Üres beszéd és haszontalan fecsegés tehát az, hogy a belgrádi egyezmény és Károlyi Mihály belgrádi útja okozta a szerb megszállást. Nem ez idézte elő, hanem ez *sem tudta megakadályozni.*

Fent északon pedig a csehek törtek rá Magyarországra. Már nov. 8-ikáról érkezett jelentés, hogy a cseh katonaság Nagyszombatot elfoglalta. Másfelől is jött a hír a csehek felbukkanásáról.

Károlyi Mihály miniszterelnök Bartha Albert hadügyminiszterrel együttesen nov. 11-ikén a következő rendeletet adta ki:

„Az ország népéhez! Fegyveres csapatok ellepték Magyarország északnyugati határait és már Pozsonyt fenyegetik. A fegyveres csapatok a cseh-szlovák állam nevében lépnek fel. Magyarország azonban a cseh-szlovák állammal nincsen hadiállapotban, sőt a legjobb szomszédi viszonyban akar élni a szabad független cseh köztársasággal. A tót nemzettel is a wilsoni elvek alapján akarja a magyar nemzet a maga viszonyát szabályozni. És ennek végleges eldöntését, bízva ügyének igazságában, az általános béketárgyalásra bízva. Nincs tehát semmi ok Magyarország fegyveres megtámadására, miért is a magyar kormány tiltakozik eme támadás ellen és elhatározta, hogy az ország határait minden ilyen,

a nemzetközi jogba ütköző támadás ellen fegyveres erővel megvédi.

A népkormány nevében: Károlyi Mihály miniszterelnök, Bartha Albert hadügyminiszter."

8. A népköztársaság kikiáltása

Okai

A népkormány, mint láttuk, azt tervezte, hogy hat hét alatt nemzetgyűlést hív össze és ez fog majd dönteni az államforma kérdésében: monarchia legyen-e, vagy köztársaság? A forradalom azonban ismét túlnőtt a kormányon és arra kényszerítette, hogy programjától eltérően a köztársaságot már november 16-ikán kikiáltassa. Ennek úgy belső, mint külső okai voltak.

A belpolitikában okt. 31-ike óta folyton növekvő erővel folyt az agitáció a köztársaság mellett. A szociáldemokrata párt hivatalos lapja járt ebben elől, mely nov. 2-ikán már ilyen című vezércikkkel jelent meg: „Köztársaságot követelünk!” Nov. 8-ikán a vezércikk: „Köztársaságot!”, november 12-ikén pedig: „A királyságnak végleg pusztulni kell!” Nem volt olyan népgyűlés, vagy más tüntetés, ahol a tömeg ne állandóan a köztársaságot követelte volna. A vidék talán még a fővárost is túlszárnyalta. A vidéki nemzeti tanácsok, a nép, a katonaság mindenütt a köztársaságot éltették.

A belpolitikai helyzet azonban még nem tette volna szükségessé az eredeti tervtől való eltérést, hiszen ezt a tömeghangulatot lehetett volna úgy is tekinteni, mint az alkotmányozó nemzetgyűlési választás előkészítését, amelynek során azután a nagy többség leszavazott volna a köztársaság mellett. Külföldi események gyakoroltak inkább nagy hatást a népkormányra arra az elhatározására, hogy azonnal proklamálja a köztársaságot. *A külföldi forradalmak ugyanis megint megelőzték a magyar forradalmat.*

A Németbirodalomban nov. 5-ikén Kielben tört ki a hadiflotta matrózainak lázadása, mely csakhamar áttért Hamburg, Bréma, München és Berlin városokra. Bajorország szabad állammá nyilvánította magát és a parlamentben munkás-, katonai- és paraszttanács alakult, mely a köztársaságot kikiáltotta. Utána jött Hannover, Oldenburg stb.

November 9-ikén II. Vilmos német császár, valamint a trónörökös lemondott, velük együtt Miksa herceg kancellár is, aki átadta tisztségét a szociáldemokrata Ebertnek. A császár Hollandiába menekült. A köztársaságot az egész Német-birodalomban mindenfelé kikiáltják. Magát a központi nagy Németköztársaságot már november 9-ikén kikiáltotta a tömeg a parlament előtti népgyűlésen.

November 11-ikén jelent meg I. Károly osztrák császár lemondása erről a trónjáról, a következő formulázás szerint: A császár „az államügyek intézésében való részvételtől minden tekintetben lemond” és a jövő államforma kérdésében elismeri a nép döntésének érvényét. E császári nyilatkozatot Lammassch miniszterelnök is ellenjegyezte. A osztrák birodalmi gyűlés, Ausztriának széthullása következtében már megszűnt létezni és így nem volt parlament, mely ezt tudomásul vehette és becikkelyezhette volna. Bécsben november 12-ikén forma szerint is kikiáltották a kis osztrák-német állam köztársaságát, amely ténylegesen már amúgy is működésben volt. Közben a német királyok és uralkodó fejedelmek is mind lemondottak. Ausztria-Magyarországon pedig 70 osztrák főherceg várta sorsának fordulását.

Az osztrák események gyakoroltak azután elhatározó hatást a népkormányra, mely belátta, hogy tovább nem lehet késlekednie, mivel különben a köztársaságot új forradalom útján a nép és katonaság fogja kieroszakolni.

A király lemondása

Ekkor jelent meg a népkormánynál báró Wlassics Gyula, a magyar főrendiház elnöke és bejelentette, hogy a királyhoz akar utazni a magyar trónról való lemondásának elintézése végett. El is utazott Eckartsau osztrák faluba, ahol a király akkor tartózkodott. Wlassics kíséretében voltak még gr. Széchenyi Emil, herceg Esterházy Miklós és gr. Dessewffy Aurél főrendek. Ez aulikus uraknak célja nyilván az volt, hogy a királyt a detronizáció szégyenétől megmentseék. Másnap már hozták Károly király következő lemondó nyilatkozatát:

„Trónralépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet minél előbb a háború borzalmaitól megszabadítsam, amely háború keletkezésében semmi részem nem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar

nemzet szabad fejlődésének, mely iránt változatlan szeretettel vagyok áthatva. Ennélfogva minden részvételtől az államügyek vitelében lemondok és már eleve elismerem a döntést, mellyel Magyarország jövőendő államformáját megállapítja. Eckartsau, 1918 november 13. Károly sk.“

E lemondó nyilatkozat, melyet a király egész szövegében sajátkezűleg írt le, erős fenntartást tartalmaz, éppen úgy, mint az osztrák is. A király ugyanis nem a trónról, nem a királyi tisztről mond le, hanem csupán „a részvételtől az államügyek vitelében.“

Jellemző az is, hogy ez a lemondás nincsen miniszteri ellenjegyzéssel ellátva, úgy, mint a hasonló osztrák nyilatkozat. Ennek egyszerűen az az oka, hogy a királynak már akkor nem volt magyar minisztere, mert a népkormány az eskü alól felmentetvén, többé nem a király nevében és megbízásából vitte az államügyeket.

1918 november 16.

Pár napi előkészítés után november 16-ikán gyűlt össze a nagy Nemzeti Tanács a parlament kupolacsarnokában. Tagjai voltak a forradalmi három pártból álló központi és vidéki nemzeti tanácsok képviselői. Meghívást kaptak az országgyűlés képviselőházának és főrendi házának tagjai is.

Megelőzőleg a képviselőház tartotta meg utolsó ülését. Nem sokan jöttek össze. A miniszteri bársonyszékek üresen maradtak. Szász Károly elnök alig egy perces beszédében kijelentette, hogy hazafias törekvéseiben a kormány minden magyar ember támogatására számíthat. Javasolta, hogy a képviselőház „a magyar országgyűlés még 1910-ben összeült képviselőházának, a teljesen megváltozott viszonyokra tekintettel, mondja ki feloszlását.“ Senki sem emelt szót. Az elnök a képviselőház feloszlását egyhangú határozattal kimondotta. Ezután közölte, hogy a Nemzeti Tanács szívesen látja most következő ülésére a feloszlott képviselőház volt tagjait.

Utána a főrendiház ülésezett. Még kevesebben voltak jelen. Wlassics Gyula elnök rövid beszédében, a Szász Károly egyenes, világos nyilatkozatával szemben, a következő körmonfont, fenntartásos kijelentést tette: „Törvényeink értelmében a két házból álló országgyűlés képviselőházának feloszlása természetesen vonja maga után, hogy az ország-

gyűlés másik háza sem folytathatja alkotmányos működését, a főrendiház tanácskozásait tehát berekesztettnek nyilvánítom." Pedig valójában ő oszlatta csak fel ezt az elavult intézményt, mert a főrendiház többé sohasem ült össze. Egyébként Wlassics több főrenddel együtt átvonult a Nemzeti Tanács gyűlésére.

A zsúfolt kupolacsarnokban d. e. 11 órakor nyitotta meg a gyűlést Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke. Hatalmas beszéde végén bejelenti a király lemondását, a képviselőház és a főrendiház feloszlását. Bejelenti, hogyha ezek a lemondások és feloszlások nem történtek volna meg, a forradalom ereje szüntette volna meg azokat. Ezután az elnök kihirdette Magyarország önállóságát, függetlenségét. *Indítványozza az államforma megváltoztatását és a köztársaság proklamálását.* Az elnök kijelentését óriási éljenzéssel és lelkesedéssel fogadta a gyűlés.

Dr. Nagy György jegyző ezután előterjesztette a Nemzeti Tanács intéző bizottsága és a népkormány által megszövegezett következő javaslatot, mely a magyar törvénytárban „néphatározat” név alatt szerepel:

Néphatározat

I. cikk.

Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság.

II. cikk.

A népköztársasági alkotmányt új választójog alapján sürgősen egybehívandó alkotmányozó nemzetgyűlés állapítja meg.

A magyar országgyűlés képviselőháza és főrendiháza feloszlik és megszűnik.

III. cikk.

Addig, míg az alkotmányozó nemzetgyűlés másként nem határoz, az állami főhatalmat a Károlyi Mihály elnöklete alatt álló népkormány gyakorolja a Magyar Nemzeti Tanács intézőbizottságának támogatásával.

IV. cikk.

A népkormány alkosson sürgősen népörvényeket:

1. az általános, titkos, egyenlő, közvetlen és a nőkre is kiterjedő nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról,

2. a sajtószabadságról,

3. a nép esküdtbíráskodásáról,

4. az egyesülés és gyülekezés szabadságáról,

5. a földműves népnek földhöz juttatásáról.

Ezeket a törvényeket léptesse a népkormány sürgősen életbe és hajtsa végre.

V. cikk.

Az, ezzel ellenkező törvényes rendelkezések hatálya megszűnik, minden egyéb törvényes rendelkezés hatályban marad.

Hock János elnök a „néphatározat”-ot, a jelenlévők óriási lelkesedése közepette, elfogadottnak jelentette ki, majd pedig a miniszterelnöknek adta át a szót.

Károlyi Mihály szűnni nem akaró viharos éljenzés, taps, kalaplengetés, kendőlobogtatás között állott fel szólásra. Ünnepelte mindenekelőtt a Habsburg-ház uralma alól felszabadult független Magyarországot. „A mi programunk — mondotta — egyben nemzeti és egyben demokratikus és szociális tartalmú.” „Építeni kell! El kell hordani azt a rengeteg törmeléket, melyet ez a szörnyű földrengés maga után hagyott. Az az örökség, melyet mi átvettünk, szörnyű örökség. Megnehezíti azt az építő és alkotó munkát, melyre hivatva vagyunk.” Bejelentette végül, hogy a világ összes népeihez szikratávirattal fordul, melyet felolvastatott,

A világhoz intézett ebben a proklamációban a népkormány közzéteszi, hogy Magyarország magát köztársasággá nyilvánítja. Ebben a pillanatban megállapítja, hogy a magyar nép a múlt bűneiért nem felelős. Hivatkozik az 1848—49-iki szabadságharcra. Európa keletén a 49-ben alkotott magyar republika volt az első köztársaság. Kéri a világ népeit, hogy támogassák Magyarországot. „A kormány a legteljesebb demokrácia szolgálatába akarja állítani az országot, Magyarország viszonyait újjá akarja rendezni és reméli, hogy megtalálja az országban élő testvérnemzetekkel való együttmű-

ködés lehetőségét." Arra kéri a világ népeit, hogy „a nemzeti népköztársaságot ismerjék el a népek szövetségének egyenjogú tagjául”.

Beszélt még Kunfi a világ proletárijaihoz a világszabadságról, majd Hock János szólt: „Most pedig zárjuk be a mi fenséges, örökké szép, történelmi ünnepségünket a magyar Himnusz eléneklésével.”

Nagy lelkesedéssel énekeltek el a magyar Himnuszt és utána még a magyar szociáldemokraták pártindulóját: a munkás Marseillaisét is.

Az országház előtti téren óriási néptömeg várakozott, melynek létszámát 200.000 főre tették. A tömeg tomboló lelkesedéssel fogadta a Nemzeti Tanács határozatának kihirdetését és újonnan kikiáltotta a népköztársaságot. Nemzeti-színű zászlók és díszítések mindenütt, melyekbe már belevegyült a vörös zászló is. Honvédkatonazenekar és cigánybandák játéka teszi hangossá az óriási térséget. Mindenfelé a Himnusz és a Marseillaise. A tömeg zúg, éljenez. A köztársaságot és Károlyi Mihályt élteti. A gyűlés után a miniszterelnököt a tömeg vállain vitte át a téren.

A népköztársaság

Köztársaság helyett azért használtak „népköztársaság” kitételt, hogy ezzel is jelezzék az új Magyarország demokratikus, szociális, szóval népi jellegét. Köztársaság ugyanis van arisztokratikus és sok másféle jellegű is.

A néphatározat a népköztársaság kormányát arra hívta fel, hogy alkossa meg az ott megjelölt öt kérdést szabályozó néptörvényeket. A népkormány azután a megjelöltek helyett 1918-ban 10, 1919-ben pedig további 33 néptörvényt hozott. A nemzetgyűlés összehívása ugyanis eltolódott és a kormány a fontosabb kérdésekben néptörvény elnevezés alatt adta ki szükségrendeleteit.

Már a nov. elsejei események ismertetésénél megjegyeztük, hogy a forradalom akkor még csonkán maradt, mert az államforma kérdését nyitva hagyta. Úgy látszott, hogy a köztársaság kikiáltásával a forradalom most már befejeződött. Pedig még mindig hiányzott valami: az államfőt nem nevezték meg. A köztársaság kikiáltásakor a parlament előtti téren óriási fehér vásznakat függesztettek ki, melyeken nagy vörös

betűkkel állott ez a mondat: „Ma délelőtt az Országház-téren kikiáltjuk a köztársaság elnökévé Károlyi Mihályt“. Ekként is ünnepelte őt mindenfelé a tömeg. Pedig nem történt meg elnökké nyilvánítása és így még mindig nem volt befejezett az októberi forradalom. Valószínűleg ő maga kívánta ezt így. Megelégedett azzal a kijelentéssel, ami a néphatározatban foglaltatik, hogy „az államhatalmat a Károlyi Mihály elnöklése alatti népkormány gyakorolja“. E hiányból előálló zavarokat 1919 január 11-ikén kellett rendezni.

Vizsgáljuk még meg, hogy milyen jellegű volt a népköztársaság? A világhoz intézett szikratávirat azt mondja, hogy „nemzeti népköztársaság“ volt. Nemzeti jellege egészen kétségtelen. Még nov. 16-án is a függetlenségi eszme dominált. A miniszterelnök újabb programjából kitűnik, hogy a népköztársaság az októberi forradalom három tényezőjét változatlanul harmóniában akarta összefoglalni. A miniszterelnök ezt mondta: „A mi programunk egyben nemzeti és egyben demokratikus és szociális tartalmú.“ A szikratáviratban pedig „az országban élő testvérnemzetekkel való együttműködés lehetőségét“ óhajtja.

A nemzeti és a szociális tényező tényleg együtt volt jelen a kupolacsarnokban és az Országház-téren. Együtt lengett a nemzetiszínű és a piros zászló, együtt harsogott a himnusz és a munkásinduló. Sőt nyilvánvaló volt a nemzeti gondolatnak domináló jellege, melyet a szocialista munkásság is elismert és érte lelkesedett, a népkormány változatlanul maradt összetétele és elsősorban Károlyi Mihálynak személye pedig garantált. A nemzetiségi tényező azonban már akkor ellenségesen nézett farkasszemet az októberi forradalommal. Legfeljebb néhány ruszin, német, vend lehetett jelen az ünneplő tömegben, ezek is feltűnés és szereplés nélkül. Ellenben a nemzetiségek zömét tevő szlovákok, szerbek és románok már akkor az ország határain várták az ellenséges katonákat, hogy velük egyesüljenek a magyar népköztársaság ellen.

9. A köztársasági eszme a magyar történelemben

Királyhűség

Királyhű nép a magyar, — szokták mondani. A magyar nép monarchikus érzelmű — hirdette Apponyi. Egészen köz-

felfogássá tették ezt a hamis tételt. Mert ez csakugyan hamis. *A történelem egyáltalán nem mutatja a magyart olyan loyális, királypárti, monarchikus nemzetnek.* Ennek igazolására nem mellőzhetjük, hogy végig ne fussunk a magyar történelem azon eseményein, melyekből világosan kitűnik, hogy a köztársasági gondolat, akár tudatos, akár tudattalan formában, akár készen, akár pedig még csak csirázó eszmeként, *végig húzódik ezer esztendő eseményein.*

A vérszerződés

Akár legenda, akár történelmi tény az Anonymus által közölt vérszerződés, annyi bizonyos, hogy az abban foglalt elvek irányadók az ősmagyarok alkotmányára nézve. Eszerint a fejedelmet, bár mindenkor az Álmos nemzetségéből, de választották és ha esküjét meg nem tartotta, átok alá vetették, tehát felelősségre vonták. A választás és a felelősségrevonás pedig nem monarchikus, hanem köztársasági elv. *Az ősmagyar fejedelem hamarabb nevezhető életfogytiglan választott köztársasági elnöknek, mint királynak.* A magyar alkotmányteremtő génusz, mindjárt kezdetben a köztársaság felé hajlott és a királyság intézményét István csupán a külföldi lovagok és papok segítségével tudta diadalra vinni. Koppány és társai felkelő vezérek „nemzeti pártja” nemcsak a vallásszabadságért, hanem egyben az alkotmányért is harcolt, mint később az erdélyi fejedelmek.

Királyválasztás

De bármennyire is eltörölték az ősi törzsi alkotmányt, a választási rendszert nem sikerült megszüntetni. A királyt, ha Árpád nemzetségéből is, de mindenkor a nemzet választotta. *A választott királyság intézménye szintén köztársasági velleitást árul el.* Ez pedig érvényben volt egészen 1687-ig.

Az aranybulla

Az 1222-iki aranybulla a vérszerződésnek azt a pontját, mely szerint az esküszegő vezér átok alá helyeztetik, ismét felelevenítette és törvénybe iktatta a 31-ik pontjával, mely az ellenállási záradékot (jus resistendi) tartalmazza. Ennek értelmében a nemzet az alkotmány sértő király ellen jogosult fegyveres ellenállást tanúsítani. *A választott király az ellen-*

állási záradékkal megterhelten nem mondható tökéletes monarchának. Az intézmény maga: több mint alkotmányos királyság. Köztársasági elemeket hord magában. Az ellenállási záradék még a Habsburgok alatt is életben volt egészen 1687-ig, midőn a királyválasztással együtt, nagy veszteségek és erőszakoskodások árán sikerült eltöröltetni.

Az első köztársasági párt

Az első kimondottan köztársasági megmozdulást 1444-ből jegyezték fel. Ez évben elesett I. Ulászló király Várnánál és helyébe új királyt kellett választani. Sokan a megelőző királynak: Habsburg Albertnek fiát, a gyermek Lászlót akarták megválasztani, mások ellenben arra gondoltak, hogy a magyar urak közül kellene egyet trónra emelni s ezek jobbra önmaguk vágyódtak a koronára. Az egykori feljegyzés szerint némelyek „kiknek erre semmi kilátásuk nem lehetett, de hatalomvágyuk telhetetlen vala, egy oligarchiai köztársaságról álmodozának, melyben a főhatalom többek között lenne megosztandó”.

A következő évben azután az országgyűlés királlyá választotta a kis V. Lászlót, aki helyett kormányzóvá kiáltották ki Hunyadi Jánost.

Dózsa György

Az 1514. évi Dózsa-forradalom nemcsak parasztlázadás, hanem *nagy nemzeti mozgalom*, melyben papok, tanítók, diákok és nagytömegű nemesek is résztvettek a jobbágyok között. Dózsa nemcsak a nemességet akarta megszüntetni és nemcsak a földet akarta szétosztani, hanem *proklamálta a királyság eltörlését* is. Ennek a nagyszabású köztársasági mozgalomnak eszméi alapfeltételeit a röneszansz, a humanista irodalom és a kezdődő reformáció Európaszerte megteremtette. Savonarola Firenzében már harminc évvel azelőtt hirdette a közársasági eszméket.

A keleti Svájc első terve

I. Ferdinánd király alatt 1540 táján kezdődött osztrák örökös tartományainak főrendei közt egy megdöbbenően érdekes mozgalom, mely Magyarországra is átcsapott. A reformáció hatása alatt lángrollobbant szabadság-vágy ezeknek az

elégedetlen nemeseknek figyelmét Svájcra irányította, ahol már évszázadok óta virágzott a köztársaság a maga minden áldásaival. Az 1540 körül alakult köztársasági liga tagjai közt voltak a legtöbb cseh és morva urak, a sléziai főnemesek élükön a lignitzi herceggel, osztrák és stájer rendek és a városok majdnem mindnyájan.

A mozgalom Magyarországon azokat az urakat nyerte meg, akik elégedetlenek voltak úgy Ferdinánd, mint János királlyal. Ezek: Majláth István erdélyi vajda vezetése alatt, Nádasdy Tamás, Balassa Imre és Menyhért, Serédy Gáspár, Thurzó Elek, Perényi Péter stb.

A terv volt: szövetséges köztársaság kikiáltása, mely a fent felsorolt országokat foglalta volna magában és melynek első dolga lett volna békekötés a törökkel.

A mozgalom ebben a formában elaludt. Hitelességet az osztrák történetírók tagadják. Horváth Mihály azonban leközölve Scepper Kornél akkori diplomata feljegyzéseit, annak teljes mértékben hitelt ad.

A részletek és a nevek lehetnek tévesek, de nagyon is feltehető, hogy volt ilyen mozgalom. A szellemet adta hozzá a reformáció, a példát Svájc, de meg a röneszansz által fellevenített görög-római köztársasági emlékek is. Közvetlen okul pedig elég volt hozzá I. Ferdinánd zsarnoksága, kinek idejében az oligarchia úgyszólván egész Európában hatalmas és türelmetlen volt. Az egész XV. század alatt harcban állott a Habsburg-dinasztiával az örökös tartományok nemessége már Frigyes és Miksa alatt is. Ez utóbbit a németalföldiek 1488-ban Brügge-ben fogságra vetették. Ferdinándot alattvalói 1522-ben kezdődött uralkodása elején már nagyon bizalmatlanul fogadták, úgy, hogy kénytelen volt Bécsújhelyen vérbírátságot felállítani, mely számos elégedetlent kivégeztett. Bécs város autonómiáját pedig elkobozta. Majd Prágában 1547-ben Ferdinánd lefejeztette az ellenzék vezéreit és vagyonukat elkoboztatta. A cseh főnemesség különben is keményen állott ellen az idegen uralkodónak. A főrendi családok úgy éltek, mint apró fejedelmek és saját udvartartásuk, joghatóságuk volt, úgy hogy Wolff osztrák történetíró Csehországot oligarchikus köztársaságnak nevezi. Mikor Ferdinánd 1541-ben Prágában országgyűlést hívott egybe, itt a különféle tartományok rendei a katonai- és adómegaján-

lást ahhoz a feltételhez kötötték, ha előbb a vallásszabadságot biztosítják nekik.

Hiába akarják tehát Scepper értesüléseinek hitelességét tagadni, a kor szelleméből nyilván következik, hogy *kellett lenni olyan mozgalomnak, melyről ez a diplomata megemlékezik. Ebbe pedig az elégedetlen magyar rendek nagyon is beletalálhatták magukat.*

Egyébként Majláth István ki is tűzte a lázadás zászlaját János király ellen és 1540-ben Segesvárra országgyűlést hirdetett, melyen önmagát és Balassa Imrét *az ország főkapitányává* választtatta meg. Ime *a kettős konzulság* intézménye. Majláthot 1541-ben a moldvai oláh vajda fogatta el.

Majláth Erdély fejedelme akart lenni és ő az első, kinek ez a törekvése felmerült. *Az erdélyi fejedelemség gondolata a fentiek szerint egy különös arisztokratikus köztársasági mozgalomból csírázott ki.*

Az erdélyi fejedelemség

Az erdélyi fejedelem, akit szabadon (tehát családi megkötöttség nélkül) életfogytiglanra választottak, nem más, mint *köztársasági elnök*. Még a felelőssége is megvolt. Az egész intézményben semmi monarchikus jelleget nem találunk, az életfogytiglani megbízatáson kívül.

Magyarország fejedelmei

Bocskait, Bethlent, Thökölyt királlyá akarta tenni a török, ki is kiálttatta őket. Csak rajtuk állott, hogy koronát tegyenek a fejükre. Elutasították. Még leginkább Bethlen Gáborban mutatkozott monarchikus hajlandóság. Úgy, ahogyan tisztségüket, mint alkotmányos intézményt megszervezték, nem volt az több Magyarországra vonatkozóan, mint Erdélyben a fejedelemség. *Életfogytiglan választott köztársasági elnökök voltak.* II. Rákóczi Ferencet már nem is kísértették koronával, őt Ónodon a Habsburg-ház trónfosztásának kimondása után 1707 június 13-án vezérlo fejedelmi méltóságában erősítették meg. Annyit legalább is mindenki elismerhet, hogy a magyar jogalkotó, államszervező talentum, e megnyilvánulásában igen erős köztársasági vonások jelentkeznek.

Az első igazán modern köztársasági mozgalom a Martinovits-összeesküvésben öltött testet. E mozgalomnak erkölcsi értékét, a sok jogos kifogás ellenére, nem fogja lebecsülni az, aki tudja, hogy Kazinczy Ferenc és Bacsányi János vezetése alatt az akkori ifjú írói nemzedék szintén ide tartozott.

Kossuth és Petőfi

Az a nemzedék, mely az 1918-as októberi forradalomban részt vett, Kossuth és Petőfi emlékein nőtt fel. Kossuth számtalanszor megírta, hogy ő republikánus meggyőződésű. Petőfi köztársasági verseit pedig országszerte szavalták az önképzőkörökben. Így írt a nagy költő: „Respublica, szabadság gyermeke, szabadság anyja, világ jóltevője, ki bújdosol, mint a Rákócziak, köszöntelek a távolból előre!” Igen felületes történetíró az, aki nem akarja elismerni, hogy az októberi forradalomban ősi nemzeti érzések gábjirjai buzogtak az égre.

1849 április 14.

Mikor a debreceni nagytemplomban a Habsburg-dinasztiát detronizálta a törvényes magyar országgyűlés, Kossuth Lajost megválasztotta kormányzó elnökké. Történelmi ferdtetés az, hogy Kossuth kormányzó lett volna. Pecsétje is ez volt: „A magyar álladalom kormányzó elnöke”. Utána megalakította kormányát és mint államfő Szemere Bertalant nevezte ki miniszterelnökké, aki nyomban programot adott. Szemere három pontot hirdetett ki: „I. A minisztérium magát *forradalmi* kormánynak vallja be. II. A minisztérium magát *republikai* irányúnak vallja. Minden törekvésnek ellene lesz, mi a monarchiára visszavezethető. III. A minisztérium magát *demokráciai* irányúnak vallja.”

Az országgyűlés túlnyomó többsége Szemere pártján állott. Ezért mondhatta méltán Károlyi Mihály szikratáv-irata, hogy 1849-ben alkotmányos magyar respublica állott fenn, habár a köztársaságot az országgyűlés akkor kifejezetten nem is publikálta.

Madarász—dr. Nagy György

Az öreg százéves Madarász József és a fiatal dr. Nagy György országgyűlési képviselők együtt hirdették a köztársasági eszmét a világháború közvetlen kitörése előtt. A mozgalom nem tudott nagyra nőni, mert Tisza, mint láttuk, törvényt hozatott ellene. De éppen ez a körülmény mutatja, hogy az eszmének talaja volt és félelmetesnek kellett tartani. Károlyi Mihály maga eleinte nem volt köztársasági, amint azt becsülettel mondhatta október 26-ikán a királynak. Az országgyűlésen a köztársaság követelése csak egyszer bukkant fel, midőn október 22-ikén Wekerle kétszínű beszéde alatt Hajdúszoboszló fiatal függetlenségi képviselője oda kiáltotta neki: „Majd a nemzet dönti el, hogy királyságot akar-e vagy köztársaságot“, amiért elnöki rendreutasításban részesült.

Osszefoglalás

A november 16-ikán kikiáltott magyar népköztársaság napok alatt nőtt ki a földből, előkészítés nélkül. Maga a nép keltette ki. Csirája azonban ezer év óta szunyadt a magyar talajban.

De kiérlelte azt a forradalmon kívül a modern felvilágosodottság is. A „szent korona“ tan elavult és megbukott. Ez az elmélet, mely István idején külföldi befolyásra keletkezett Magyarországon és a szintén külföldi Anjou-dinasztia idejében kapta végső megformulázását, végeredményben nem egyéb, mint a róm. kath. ereklyetiszteletnek az alkotmányba való átültetése. Eszerint az ország a szent korona tulajdona, az állampolgárok (nemesek) a szent korona tagjai. Egy sokszázéves ereklye meg van személyesítve és ezt egészen komolyan szószerint kellene hinni. A modern ember azonban nem hiszi. A modern ember az egyház dogmáit tiszteletben tartja, de nem engedi be az alkotmányba.

C) A FORRADALOM HARMADIK SZAKASZA

(1918 november 17—1919 január 11)

A népköztársaság kikiáltásától Károlyi Mihálynak ideiglenes köztársasági elnökké nyilvánításáig eltelt nyolc heti időszak eseményeit következőképpen tekinthetjük át:

1. Az ántánt nagyhatalmak legfőbb irányítása mellett teljes erővel folyt a már előbb megkezdődött megszállás és e rövid idő alatt csaknem egészen be is fejeződött.

2. Ez ellen kísérletek történtek a magyar hadsereg megszervezésére, de teljesen sikertelenül.

3. A csehek, szerbek és románok betöréseinek támogatására nagy erővel lépett fel az ántánt nagyhatalmak diplomáciai és katonai szervezete és a magyar panaszokat minden esetben elutasította.

4. Károlyi Mihály és kormánya irtózatossá tett a nehéz helyzetbe került, mert a magyar hadsereg teljes alkalmatlansága még a környező népek támadásának visszaverését is lehetetlenné tette, annál kevésbé tudott szembehelyezkedni a nagyhatalmak rendeleteivel. Jogfenntartással és állandó erővel tiltakozással volt képes csak álláspontjának kifejezést adni.

5. Károlyi Mihály és kormánya Magyarország területi integritásához végsőkéig ragaszkodott és ennek keretén belül autonómiát adott a nemzetiségeknek. Magyarországot szövetséges köztársasággá akarta átszervezni.

6. Kifejezetten hangoztatta a Dunai Konföderáció szükségét is.

7. Az ország belső helyzete közben egészen vigasztalanra fordult. Nyugtalanság, zavargások, nyomor.

8. A népkormány reformokkal igyekezett a belső helyzeten javítani. Az erre vonatkozó tervek a közvélemény elé kerültek.

9. A külső és belső helyzet nyomasztó súlya alatt zavar keletkezett a forradalom két nagy pártja: a függetlenségi és szociáldemokrata pártok között is, sőt megkezdődött ezeknek a pártoknak kebelén belül is a széthúzás és elforgácsolódás.

10. A tarthatatlanná vált helyzet a Károlyi Mihály miniszterelnök elnöklése alatti kormánynak bukását eredményezte. A kibontakozást közös egyetértéssel akként találták meg, hogy Károlyi Mihályt ideiglenes köztársasági elnökké nyilvánították és megbízták őt az új kormány kinevezésével.

1. A megszállás

A „párhuzamos catastrophá”

Az októberi forradalom legalapvetőbb tényezője: a függetlenségi eszme november 16-ikán teljes diadalt látszott aratni. A Habsburgoktól immár végleg megszabaduló független Magyarország megvalósult. Még mindig harmóniában volt vele a szociális eszme is. A kettő együtt haladt minden zavar nélkül.

A forradalom harmadik tényezője, az ellenséges tényező azonban már vészujjúlóan közeledett. A nemzetiségi kérdés veszedelmes formában ütötte fel fejét és megrohanta az ifjú magyar köztársaságot. A forradalom nemzedéke megkérdezhetette elődeitől, de önmagától is: miért nem hallgatott a Széchenyi, Wesselényi, az emigrációs Kossuth és a kiegyezéses Deák szavára?

Vajjon jutottak-e valakinek eszébe az alig két év előtt 90 éves korában elhunyt Mocsáry Lajosnak, a kiváló függetlenségi vezérnek szavai: „Új catastrophának megyünk elébe okvetlenül, melyet előidézhetsz egymagára a nemzetiségi kérdés is, *de amelynek veszedelme mindenesetre ott lesz párhuzamosan minden más catastrophánál, mely hazánkat érheti.*” Ime itt a nagy katasztrófa: a világháború elvesztése és mellette, mint párhuzamos katasztrófa: a nemzetiségi kérdés, mely soha ennyire elmérgesedett formában nem támadt rá a magyarságra, mint ebben a pillanatban.

Jámbor magyarok, gonosz politikusok, rosszhiszemű történetírók rágódnak azon, hogy a Diaz-féle egyezmény érvényes volt, tehát a belgrádi katonai egyezményt nem kellett volna megkötni, vagy hogy miért ment Károlyi Mihály Franchet d'Esperey-hez? Azt hiszik, illetve azt akarják elhitetni, hogy ezen dőlt el az ország sorsa. Pedig mindenkinek tudnia kell, hogy Magyarország feloszlását a győztes ellenség még a világháború folyamán, tehát Tisza és Wekerle kormányzása alatt elhatározta és a Diaz-féle, meg a belgrádi egyezmények megkötése, illetve állandó megszegése azt a célt szolgálta, hogy *a győztes ántánt mennél könnyebben, mennél simábban, mennél egyszerűbben életbe léptesse a már meghozott döntést. Végrehajtja az ítéletet.*

Fentebb felsoroltuk mindazokat a diplomáciai eseményeket, melyek az 1916—18. években, a háború folyama alatt

Romániának új határait, valamint Csehszlovákia és Jugoszlávia elismerésére vonatkoznak. Az *ántánt sorba valóstította meg régi elhatározásait, ha lehetett szerződéssel, ha ez nem volt kéznél, csellel és erőszakkal. Jaj a legyőzötteknek!*

Ezeknek a döntéseknek központjában pedig a nemzetiségi kérdés állott. Így vált ez várhuzamos katasztrófává a világháború elvesztésének katasztrófájával együtt.

Ha nincs nemzetiségi kérdés?

Azonnal megértjük a helyzetet, ha megvizsgáljuk, mi lett volna Magyarországgal a nemzetiségi kérdés nélkül? Tegyük fel, hogy Mátyás király kora elevenedett volna fel, vagyis 80—90% magyarság lakott volna az országban. A világháború ugyanilyen elvesztése akkor mit eredményezett volna? Talán megszállást, vagy esetleg kisebb határkiigazítást, de az ország ezt a bajt hamarosan kiheverte volna. Így pedig a nemzetiségi kérdés elfajulása folytán kétharmadát elvették az ősi földnek. A nemzetiségi kérdés okozta Magyarország pusztulását, de ez idézte fel az októberi forradalom bukását is. Enélkül a független magyar köztársaság a szociális haladás irányában egyenesen virágzásnak, nem pedig pusztulásnak nézett volna eléje. A felszabadított, földhözjuttatott parasztság öserejével indult volna neki az új honfoglalásnak és könnyen magjává vált volna egy Keleti Svájc-nak, mint az itt élő kis nemzetek közt akkor vitán felül a legerősebb. Kossuth Dunai Konföderáció-terve akkor nem maradt volna ábrándkép.

Az első riasztó hírek

Dr. Supka Géza prágai magyar követ nov. elején különös híreket küldött haza kormányának. Őt a népkormány kifejezetten Csehországhoz küldötte el, nem pedig Cseh-Szlovákiához. Amíg ugyanis a sovinszta színben játszó Andrassy Gyula, aki egész pályája alatt soha még csak szóba sem akart állani a nemzetiségekkel, nemhogy engedményekre lett volna irányukban hajlandó, midőn okt. végén közös külügyminiszterré lett, e minőségében egyszerre összeroskadt és kifejezetten elismerte a „cseh-szlovák“ nemzetet, — addig Károlyi Mihály, aki mindenkor barátja akart lenni a nemzetiségeknek és velük állandóan meg akart egyezni, akit utóbb az

Andrássy-féle politikusok hazaárulónak nyilvánítottak, *nem ismerte el Cseh-Szlovákiát*, a cseh-szlovák nemzetet, hanem még nov. 11-én kiadott proklamációjában is, melyben a csehek betörése ellen fegyveres védelmet jelentett be, kinyilvánította, hogy „a legjobb szomszédi viszonyban akar élni a független cseh köztársasággal“, viszont a magyar nemzet „a tót nemzettel a wilsoni elvek alapján akarja a maga viszonyát szabályozni“. Ennek megfelelően követet is *csak a cseh köztársasághoz és nem Cseh-Szlovákiához* küldött a magyar népkormány.

Supka Géza mindjárt nov. elején, midőn Prágába érkezett, megállapította, hogy a csehek Magyarországra való betörésének szervezésére *olasz vezérkari tisztek működnek Prágában*. Nov. 12-én még egy budapesti napilapban is megírta, hogy bemutatkozó látogatása alkalmával a cseh nemzeti tanács palotájában saját maga látta, miként dolgozzák ki a térképeket az olasz tisztek a csehek számára.

Diaz tehát vezérkari tiszteket küldött a csehek segítségére.

Diaz perfidiája

Némely magyarok Diazt már-már a magyar nemzet nagy barátjának akarják feltüntetni, azon a címen, hogy a Páduában az osztrák-magyar katonai küldöttség elé tett fegyverszüneti szerződésben egy szót sem szőtt a magyar határokról és így nyilván a területi integritást óhajtotta volna. E mesét maga Diaz cáfolta meg, midőn *vezérkari tiszteket küldött Prágába, hogy a Magyarországra való cseh betörést megszervezze*. Pedig közben már a belgrádi egyezmény szövege is elkészült, amely már biztosítani látszott Magyarország összes határait az invázió ellen, kivéve a Maros—Dráva vonalig terjedő déli részt.

Diaz és társai azonban mit sem törődtek a szerződésekkel. A páduai egyezményből egyszerűen csak azért maradt ki Magyarország, mert az osztrák-magyar monarchiáról általában intézkedtek, melynek szétdarabolódása már akkor folyamatban volt s abban a pillanatban csupán az az egy katonai kérdés érdekelte a győztes olasz vezért, hogy közvetlenül az ő parancsnoksága alatt álló csapatok meddig nyomuljanak előre?

Mindazonáltal perfidiának tartjuk azt, hogy Diaz olasz tisztekkel szerveztette meg a cseh betörést, mert habár adott szót nem is szegott meg, de egy védtelen nemzet elleni támadáshoz nyújtott segédkezet. Szerintünk az sem menti fel Diaz, hogy ezt a cselekedetet az ántánt legfőbb haditanácsának utasítására követte el.

Későbbben még egyéb katonaságot is küldött Csehországba Diaz. Piccioni olasz tábornok parancsnoksága alatt egy 28.000 létszámú olasz-cseh hadtest alakult, melyben a legénység zömét a cseh legionisták (már a világháborúban is e néven harcolt alakulatok) képezték, az ezredek élén pedig kizárólag olasz tisztek állottak.

Franchet perfidiája

Még Dianál is perfidebb volt Franchet d'Esperey, a balkáni győztes hadvezér. Diaz a róla nevezett egyezményben nem garantálta Magyarország területi épségét, hallgatott róla és így nem mondható, hogy kötelezettségben lett volna az iránt, hogy a megszállásokat ne segítse elő. Franchet ellenben a belgrádi fegyverszüneti szerződésben világosan és határozottan megjelölte azt a területet, melyet Magyarországból megszállani kívánt (a Maros-Dráva vonalat) és így feltétlenül morális obligóban volt, hogy kímélje az ország területének többi részét. Ennek dacára átvette a megszállási akció legfőbb irányítását és nemcsak nyílt erőszakkal, hanem cselvetésekkel, szerződésszegéssel, képmutató csúfírcsavarással is az ellen a Magyarország ellen támadt, mely meghódolt előtte és segítségét kérte.

A francia tábornok szerepét különösen csunya színben tünteti fel belgrádi kijelentése. Midőn nov. 7-ikén Károlyi Mihálynak arra a nyilatkozatára, hogy Magyarország semleges ország (pays neutre), megvető, éles gúnnyal vágta oda, hogy: nem semleges, hanem legyőzött ország (pays vaincu), egyúttal gőgösen jegyezte meg, hogy csak egy intésébe kerülne és Magyarországot a körülte lakó ellenséges népek szétszaggatnák. Ezt azzal a pózzal jelentette ki, hogy: ime milyen nagylelkű ő, aki a szerződést aláíró Magyarország ellen ezt a kegyetlenséget nem fogja elkövetni. Megtehetném, de nem teszem: ez volt az értelme fenhéjázó nyilatkozatának. És alig telt el néhány nap, már ő uszította a szom-

széd népeket a magyarságra és a meginduló körtámadást ő maga személyesen irányította.

Azonnal tisztázódott ugyanis, hogy *csakugyan nem a Diaz, hanem a Franchet d'Esperey hadseregének hatáskörébe tartozik Magyarország*. Így rendelkezett az ántánt legfőbb haditanácsa és a versaillesi békekonferencia.

Ebből a tényből is látható, hogy mennyire nincsen igazuk azoknak, kik Károlyi Mihályt a belgrádi út miatt támadják. Kiderült, hogy tényleg ide kellett jönnie, mert az ántánt rendelkezése szerint Diaznak semmi köze sem volt Magyarországhoz, hanem annak minden ügyét teljes jogkörrel Franchet intézte.

Ez a francia tábornok, mint a „Keleti Szövetséges Hadseregek Főparancsnokló Tábornoka“ (le Général Commandant en Chef des Armées Alliées en Orient), egyaránt intézte a szerbek, románok, valamint a csehek betörését. Ő vezette a körtámadást.

Perfidijának legcsunyább oldala: a belgrádi katonai egyezménynek állandó félremagyarázása, rabulisztikus, rosszhiszemű elferdítése, mindig a jogszerűség látszatának köpenyegébe burkolózó álnok megszegése. Nem azt mondotta, hogy: én vagyok a győztes, tehát így parancsolom, hanem mindig *§-t keresett*, mint valami tyúkperes falusi fiskális. Ilyen szerepet vitt a „nagy hadvezér“ és vezérkara. Jellemző reá, hogy ezzel a módszerrel még a legnyilvánvalóbb igazság esetén sem adott soha igazat a magyaroknak.

Rosszakarata kitűnik abból is, hogy Budapestre a „Szövetséges katonai misszió vezetőjéül“ (Chef de la Mission Militaire Allié) olyan tisztet küldött ki, aki a legrosszabb indulattal legyen a magyarok iránt és aki még utasításain túlmenően is gonoszul kezelje a belgrádi katonai egyezményből felmerülő mindennemű kérdés elintézését. Ez a megbízott: Vyx francia alezredes volt.

Budapesten november közepe óta tartotta magát az a hír, hogy 15.000 francia katona fog ideérkezni, mint megszálló sereg, Henrys tábornok vezérlete alatt. Már a szállást is megcsinálták nekik. A tábornoknak egy e célra elrekvirált villát főúri eleganciával rendeztek be és mivel a nevezett úr azt üzenté, hogy szeret vadászni, rendbe hozatták neki a gö-

döllői vadaskertetet is. Nov. 26-ikán néhány francia tiszt tényleg meg is érkezett Budapestre egy vezérkari őrnagy vezetése alatt szálláscsinálás végett. Dec. 11-ikén pedig egy francia spahi-különítmény érkezett ide, összesen 172 arab, akik a pályaúdváron a megvendégelésükre feltálat rizses húsnak mohó étvággyal estek neki.

Henrys tábornok azonban elmaradt és csak Vyx alezredes vonult be még novemberben, hogy egyedül ő képviselje az egész ántántot.

A francia hadsereg ellenben Belgrádból csupán Szegedig nyomult előre, amely várost december hónapban megszállotta és egészen 1920 március 1-ig megszállva tartotta. Ezen az egy helyen kivételesen meg is tartották a belgrádi egyezmény intézkedéseit, a népköztársaság ideje alatt nem avatkoztak be a belső közigazgatás menetébe és nyugodtan túrték Szegeden a magyar katonaság egyidejű jelenlétét is.

Nem ilyen szabályszerűen járt el azonban Franchet d'Esperey a szerbek, románok, csehek által megszállott területekre vonatkozóan.

A csehek betörése

Nov. 8-ikáról érkeztek az első jelentések arról, hogy a határszéli területeken cseh katonaság tűnt fel.

A portyázások közül legjelentősebb esemény Nagyszombat megszállása volt, hová egy alezredes vezetésével 750 cseh katona vonult be két ágyúval és két gépfegyverrel s legelőször a vasúti állomást vette birtokba. A város környékén a csőcselékből vörös gárdák alakultak, melyek fosztogatást kezdtek. A magyar kormány azonnal utasította a magyar csapatokat a csehek kiverésére, akik nov. 13-ikán onnan ki is vonultak és Morvaország területén gyülekeztek.

A csehek három ponton nyomultak be Magyarországra:

1. Nem messzire az osztrák-morva-magyar hármashatártól Holicsnál jöttek be Morvaországból és onnan nyomultak a kb. 60 km-re fekvő Nagyszombatig, valamint Malackáig.
2. A Vlára szorosan jöttek be szintén Morvaországból, Trencsén és Vágújhely felé törve a Vág völgyben.
3. A jablunkai szoroson Sziléziából törtek be és a határhoz közel fekvő Csacán át haladtak Zsolna, Ruttká felé a kassa-oderbergi vasútvonal mentén.

Hadászatiilag nem álltak súlyos feladat előtt, mert hiszen az egész terület, melyet megszállani akartak, mindössze mintegy 150 km. mélységű.

Közöltük teljes szövegében azt a proklamációt, melyet Károlyi Mihály és Bartha Albert nov. 12-ikén bocsátottak ki. Ebben kijelentették, hogy az ország határait a nemzetközi jogba ütköző hasonló támadások ellen „fegyveres erővel megvédik.”

Kezdeti magyar sikerek

A védelmet magyar tengerészekből alakult különítmény és honvéd csapatok kezdték meg, kik eleinte jelentékeny sikert értek el. Nemcsak Nagyszombatot foglalták vissza, de kiverték a cseheket Turócszentmárton, Ruttka, Zsolna és Csaca községekből is, mi által Felsőmagyarországot a csehektől egyelőre majdnem megtisztították. Turócszentmártonban a magyar csapat elfogta Dula Mátét, a szlovák nemzeti tanács elnökét is, kit azonban a magyar kormány másnap szabadon bocsátatott.

Csehországban nyugtalanságot keltett a magyar ellenállás. Sajtóban és nemzetgyűlésen méltatlankodnak miatta. Benes értesítést küld haza Párisból, hogy megteszi ott a diplomáciai lépéseket és majd az ántánt rá fogja bírni a magyarokat „a fegyverszüneti szerződés megtartására”. Kramarz az új cseh-szlovák miniszterelnök a nemzetgyűlésen bejelentette, hogy Károlyi Mihályhoz jegyzéket küldött, mely szerint a magyar kormány nem illetékes a szlovák földön az intézkedésre, mert ennek a cseh-szlovák államhoz való tartozását a versaillesi legfőbb ántánt-tanács elismerte. Panaszkodnak a csehek a magyarok által a tótok ellen állítólag elkövetett kegyetlenségek miatt is.

Nov. 14-én Kramarz tényleg jegyzéket intézett Károlyi Mihályhoz, melyben közli, hogy a cseh reguláris csapatok a fegyverszüneti szerződés alapján jelentek meg Magyarországon és ha a magyar csapatok ezeket elűznék, ő jelenteni fogja az ántántnak. Károlyi nov. 17-én válaszolt. Tiltakozott az ellen, hogy a csehek megszegik a fegyverszüneti szerződést, mert a cseheknek nincsen joguk a megszállásra. A tótok állítólagos csatlakozását a cseh-szlovák államhoz semmisnek nyilvánítja, mert ez nem népszavazás eredményeként jött

létre. Egyébként ő is az ántátnak fog jelenteni. Kramarz nov. 20-igi viszonyválaszában már arra a másik álláspontra helyezkedik, hogy mivel időközben az ántánt legfőbb tanácsa a cseh-szlovák államot elismerte, erre már nem is vonatkozik a fegyverszüneti szerződés, hanem Magyarországnak csak azokra a részeire, melyek nem alakultak független állammá. Supka Géza magyar követ ebben a kiélezett helyzetben utazási igazolványát kikérte és Magyarországra hazajött, mi által Magyarország a diplomáciai viszonyt a csehekkel megszakította.

Nov. 21-ikén Nagyszombat mellett Bogdánál a magyar csapat megverte a cseh portyázókat. Ugyanazon napon a Budapestről Pozsonyba ment magyar tengerész-különítmény házkutatást tartott Juriga Nándor volt magyarországi tót képviselő lakásán, amiből óriási botrány kerekedett.

Közben a csehek lázasan szervezkedtek. Prágában öt régi ezredet állítottak fel, köztük egyet a vágvölgyi tótokból. A tótok egyébként is sok helyen csatlakoztak a cseh katonasághoz, sőt be is hívták őket. A csehek nov. 21-ikén Trencsénben letartóztatták a magyar főispánt és alispánt. Csehországban általános mozgósításról beszélnek, de ezt a cseh szociálisták ellenzik.

A népkormány hadügyminisztere nov. 22-ikén összefoglaló jelentést tesz a cseh harctérről a következőkben: Magerl ezredes parancsnoksága alatti magyar csapatok nov. 17-ikén visszafoglalták Zsolnát, Ruttkát, Csacát. A csehek főereje Nagybitsére vonult vissza. A Lőrinczy ezredes parancsnoksága alatti különítmény Nagyszombatot és Bazint tisztogatta meg a csehektől, kik jelenleg Dévénytő, Malacka, Vág-ujhely, Trencsénhölak és Nagybitse vonalon állanak. Egy cseh hadosztályparancsnokság Holicson van. Nagyobb cseh erők Morvaországban Lundenburgnál gyülekeznek.

Nov. 24-ikéről a magyar hadügyminisztérium harctéri jelentése ezt tartalmazza: a Nagyszombatot veszélyeztető cseh erők védőrségeink elől Szenice felé visszavonultak. Vág-ujhely, Trencsén, Nagybitse a csehek kezén van. Pöstyént fenyegetik. Zsolna vidékén a magyarok tartják fenn a rendet. A nov. 25-ikéről kiadott harctéri jelentés több magyar sikerről számol be.

Károlyi újabb proklamációja

Károlyi Mihály miniszterelnök nov. 24-én „A népköztársaság minden nem magyarul beszélő népéhez!” az alábbi felhívást intézte. Németek, románok, rutének, szászok, szerbek, szlovákok! Ma már nincs király, megszűnt az uraknak és az uzsorásoknak hatalma. A népkormány vigyáz arra, hogy a régi rossz idők vissza ne jöjjenek. Testvéreink, segítsétek ti is a népkormányt. Ti sokat szenvedtetek a multban. „De ne higgyétek ma, hogy a magyar nép sorsa sokkal jobb volt, mint a tiétek.” Most a nép rendje következik. Minden nép a maga területén, megyéjében, járásában, falujában, maga határozza meg, hogy milyen nyelven akar tanulni, bírójával, jegyzőjével beszélni. Minden férfi és nő választójogot fog kapni, hogy beleszóljon az ország és a község dolgaiba. „Ti is beleszólhattok ezentúl, hogy kié legyen a föld és mennyi bért kapjon a gyári munkás?” A népkormány földet akar adni a népnek. Jó iskolákat állít fel. Minden gyermek saját anyanyelvén fog írni, olvasni. Mindenki saját nyelvén tanulhat a magasabb iskolákban is. Vallásszabadság lesz. Minden községben lesz orvos. A gazdag emberek fognak nagy adókat fizetni, a szegény ember adóterhe könnyebbedik.

A proklamáció a területi integritás védelmére, összefogására hívja fel a nemzetiségeket. „Mielőtt elszakadtok régi hazátoktól, mielőtt itt mindent felforgatnátok, ami már megvan, próbáljatok jó egyetértésben élni és együtt dolgozni a népkormánnyal.” Ha most szétszakadunk, súlyos gazdasági helyzet szakad ránk. Ti elveszítitek régi piacaitokat és régi vevőiteket. A folyók és vasutak ugyanis Magyarország közepe felé sietnek. A Magyarország területén élő szabad népköztársaságban minden megvan, ami az emberek boldogulását szolgálja. Itt mindenki jóllakhatik és nem kell fáznia. De ha szétszakadozunk, a hegyi lakóknak nem lesz gabonájuk, az Alföldön pedig megállnak a gyárak, mert nem lesz szén. „A népek szabad köztársasága a szeretet és béke országa legyen, amelyet már a biblia hirdet a népeknek.”

A rendkívüli propagandaerővel megírt ez a felhívás, valószínűleg óriási hatást váltott volna ki, ha azt a magyar miniszterelnök több hónap előtt tehette volna közzé.

A magyar kormány helyes taktikája

Károlyi Mihály a világháborút már kitörése előtt és azután is mindvégig ellenezte, annak mielőbbi befejezését, még különbéke árán is, mindenkor sürgette. Egyszerre csak mégis abba a helyzetbe jutott, hogy az ő nyakába szakadt mindaz a súlyos örökség, melyet a háborús úszítók és a háborút még a kimerülés után is végig folytatók, a békét is lekésők, reá hagytak. A háborús bűnösök egyszerre csak eltűntek és a béke apostola ott állott, hogy helyettük összes bűneikért lakoljon.

Mit tehetett Károlyi Mihály az 1918 novemberi irtózatos helyzetben? Elemezzük végig a lehetőségeket.

1. Elképzelhető, hogy nem tette volna le a fegyvert még akkor sem, midőn az osztrák-magyar hadvezetőség, az ő minden részvétele nélkül nov. 3-ikán Páduában már letétette és amidőn a Németbirodalomban már nov. 5-ikén kitört a forradalom, nov. 9-ikén lemondott és elmenekült a császár és a németek minden fronton letették a fegyvert. Elmebeteg ugyan, aki ilyen helyzetben még folytatta volna a háborút, de tegyük fel ezt a lehetőséget is, mert vannak olyanok, akik utólag vádolják Károlyi Mihályt, hogy miért nem így járt el?

Tegyük fel, hogy Károlyi Mihály csakugyan nem hagyta volna abba a háborút. Sőt tegyük fel, hogy von Kövess osztrák tábornagynak *tényleg* meg lett volna mindaz a fegyveres ereje, ami csak papíron volt meg, de ez is csak utólag, midőn önmagát kimosni kellett. Tegyük fel még azt is, hogy Mackensennek jó öreg népfelkelői is mindegyeszálig odaállottak volna Károlyi Mihály mellé. Tegyük fel azt is, hogy az olasz frontról szétzúllva hazatért vert hadsereget egy-két nap alatt új aktivitásra lehetett volna galvanizálni. Egyszóval Károlyi Mihály véres kardot hordatott volna széjjel az országban és új küzdelembe vitte volna bele a népet. Tegyük fel, hogy e törekvésének a maximális eredménye lett volna. Mégis mi következett volna be?

Az, hogy a Franchet d'Esperey és a nyugatról felvonuló Diaz egyesült győztes hadai, de meg mindazok az ántánt-erők, melyeket ide küldöttek volna, hogy az osztrák és a német fegyverletétel után még mindig harcolni merészelt utolsó ellenséget leverjék, pár hét alatt pozdorjává zúzták volna ezt a nemlétező, de elképzelt maximális magyar sere-

get is. A béke utolsó akadályát irtóztatós hatalommal tipor-
ták volna szét.

Valójában azonban Károlyi Mihálynak nem is volt módja hadsereg felett rendelkezni, mert hiszen kimutattuk, hogy von Kövessnek alig pár ezer lázongó, csüggedt katonája készült minden percben a front elhagyására, Mackensen pedig nem lett volna bolond idegen országban harcolni, midőn a saját hazája leszerelt és a saját kormánya őt hazarendelte.

Ezt az ellenállást tehát Károlyi Mihály nem választhatta, arra még csak nem is gondolhatott. Alá kellett írnia, amit a győztesek eléje tettek, ahogyan aláírta a páduai szerződést az osztrák-magyar hadvezetőség és ahogyan aláírta azt a dicsőséges német hadsereg vezetősége a compiegne-i erdőben. *Ha Hindenburg letette a fegyvert, Károlyi Mihály ne tette volna le?*

2. A második lehetőség volt: átugrani a másik végletbe és szó nélkül, némán tűrni, akármi is történik az országgal. Beletörődni tehát a cseh megszállásba is, már vagy úgy, hogy azt elismeri, vagy úgy, hogy az ellen csak platonikusan tiltakozik. Ezek ellen az eshetőségek ellen lázadozik a magyar vér és itt már indokolt a felkiáltás: inkább haljunk meg egy szálig, de ilyen gyalázatot ne tűrjünk el. Károlyi Mihály ezt az eshetőséget nem is választotta.

3. Egészen kézenfekvő a harmadik, a középenekevő megoldás. Ezt hozza magával a józan ész és ez olyan próba is volt, melyet bár kockázatokkal, de esetleg a siker némi reményében meg lehetett kísérelni. Ez pedig a következő eljárási mód: Elfogadni a nagyhatalmak által Magyarországra kényszerített fegyverszüneti szerződést (tehát úgy a Diaz-félét, mint a belgrádit), ámde mivel a csehek betörése nyilván e szerződések megsértését jelentette, felvenni a harcot a csehek ellen, vagyis a *fegyverszüneti szerződés érvényességének védelmére*; ennek során kiverni a cseheket az országból és azután odaállani a nagyhatalmak elé, hogy mi nem tettünk egyebet, mint a veletek megkötött szerződést megtartottuk.

Kockázatos lett volna ez is, mert az ántánt úgyszólván át-erőszakolta volna a maga akaratát, de hátha csuda történt volna, hátha lehetett volna a csehek kiverése után a szlo-

vákokkal megegyezni és azután ezekkel együtt jelenni meg a béketárgyaláson népszavazást kérve?

Ebben a harcban elbukni se lett volna szégyen.

4. *Károlyi Mihály ezt az egyedül helyes utat választotta. Kihirdette a csehek ellen a harcot és a magyar csapatokat elindította a határok védelmére.*

Ezzel egyidejűleg a szlovák s a többi népekhez proklamációval fordult, melyben minden elképzelhető jogot és előnyt megígér nekik abban az egy feltevésben, hogy Magyarország területi épségét elismerik. Tényleg abban a nehéz helyzetben nem lehetett többé kicsinyeskedni. Mindent meg kellett adni a nemzetiségeknek, hogy csak az állam egysége fennmaradjon és Magyarország léte megmenthető legyen. Károlyi Mihály azonban ezeket az ígéretek nem parasztfogásból tette meg, hanem szent meggyőződésből. Ez elveket annyira magáévá tette, hogy azokat még akkor is kész lett volna megvalósítani, ha nem kényserhelyzetben kellett volna cselekednie.

Mégis miért nem sikerült ez a vállalkozása?

A magyar ellenállás letörése

A kezdeti sikerek után megtorpant a magyar támadás.

Az öt fiatal korosztály behívása folytán készen állott ugyan az a 8 hadosztály, melynek fegyverbentartására Magyarországot a belgrádi katonai egyezmény feljogosította és így tényleg volt mintegy 70.000 főnyi katonaság, ezeknek harci értéke azonban igen alacsony fokon állott. Breit és Rubint tábornokok könyvei alapján írjuk meg a következő tényeket, melyeknek helytálló volta nem kétséges. Ugyanis egyfelől ez a két katona-fró, mihelyt hadtörténeti dolgokat írnak, vagyis nem terjeszkednek „ultra crepidam“, rendszerint eléggé megbízható adatokat sorolnak fel, másfelől pedig azt az értékelést, melyet az akkori magyar katonaságról adnak, mindenben megerősítik a másik oldalon álló Bartha Albert hadügyminiszter és Böhm Vilmos államtitkár, később hadügyminiszter is, akik ezt a sereget minden tőlük telhető eréllyel szét akarták kergetni és helyette másikat szervezni. Ők is megerősítik Breitnek azt az állítását, hogy mihelyt arról volt szó, hogy „a demarkációs vonalra kimenjenek, mindjárt megtagadták az engedelmességet“. Ennek

oka azonban nemcsak a katonatanácsok intézményében keresendő, hanem abban is, hogy ezek a fiatal katonák már jórészt ott voltak a feloszló olasz fronton, ahol megtanulták, hogy miként kell a parancsoknak ellenszegülni.

A népkormány gondolt a még le nem szerelt régi csapatrészekre is, melyek még mindig érkeztek haza az olasz hadszíntérről. Midőn Károlyi Mihály és Bartha Albert közzétették ismeretes fegyverre hívó felhívásukat, egyúttal felhívatatosan azt is publikálták, hogy Toblachból három hadosztály érkezik haza teljes rendben és fegyelmezetten, úgy mint a XI. lovashadosztály Hegedüs altábornagy vezeteése alatt, továbbá a XX. gyalghadosztály és a 37—38. székely hadosztályokból összevont egy teljesen új hadosztály. (Megint kísért a József főhercegféle lázadó 38. hadosztály!) Nem tudjuk megállapítani, hogy a másik kettővel mi lett, csupán a Hegedüs-féle lovashadosztályról van adatunk. Eszerint Károlyi Mihály miniszterelnök megbízottja november 24-ikén Körmenden jelentkezett Hegedüs altábornagnál és őt a miniszterelnökhöz meghívta, aki arra kérte az altábornagyot: tartsa együtt hadosztályát, mert a nemzetnek megbízható hadseregre feltétlenül szüksége van. Hegedüs közölte, hogy emberei már széteszöltek, mire Károlyi kérte őt, hogy hadosztályát újra állítsa össze. Ezt Rubint beszéli el.

Nem sikerült azonban sem a régieknek együtt tartása, sem pedig az újaknak frontraküldése.

A Nagyszombatot visszafoglalt tengerészkülönítmény csakhamar otthagya a várost, visszatért Pozsonyba, vagy pedig elszéledt. A Pöstyénbe kirendeltek kijelentették, hogy csak napi 50 K zsoldért hajlandók szolgálni. A zsolnai csoport megtagadta az engedelmisséget.

December 4-én Magerl magyar ezredes csapatai fellázadtak és feloszöltek, mire a csehek újra elfoglalták Zsolnát. Bertalanffy őrnagy szeredi csapatának pedig fele, a zsold felvétele után, megszökött és útjában mindenütt rabolt, fosztogatott.

Már december 1-én jelentette a pozsonyi kerületi katonai parancsnok, hogy a csehek ellen küldött csapatok teljesen megbízhatatlanok.

Pozsonyban a volt árkászszázlój és a 72. gyalogezred pótzászlóaljának legénységéből vörösgárda alakult. Betörték és fosztogatták a katonai raktárakat is.

A Kismagyar-alföldön a kirendelt katonaság önként elhagyta helyét.

A kép kiegészítéséül Rubint nyomán elbeszéljük az 1919 január 19-én történt alábbi eseményt, mely bár jelenlegi helyzetrajzunk idejénél néhány héttel későbbben történt, de általánosságban jellemző arra nézve, hogy nemcsak a cseh fronton levő katonaság volt megbízhatatlan, hanem oda egyáltalán kimenni sem volt hajlandó a háterszágban levő helyőrség sem. A budapesti kerületi parancsnokság erősítéseket akart küldeni a Felvidékre és a következő jelentést volt kénytelen a hadügyminisztériumba beterjeszteni: Az 1. gyalogezred ma nem tud választ adni, mert a laktanyában nincsen sem tiszta, sem legénység, de a kirendelést csak a katonatanács végrehajtó bizottságának hozzájárulásával lehet foganatosítani, ez pedig csupán Pogány kormánybiztos írásbeli utasítására jár el. A 32. gyalogezred parancsnoka kilátásba helyezte 3—4 század összeállítását, de szintén a fenti feltétel alatt. Végül jött az újabb jelentés: „Budapestben az 1., 29. és 32. gyalogezredek addig a kerületi parancsnokság utasításait el nem fogadják, míg Pogány kormánybiztos hozzájárulását nem adja.“

Ezt a sok szégyent azután betetőzte a Heltai esete. Heltai Viktor főhadnagy a forradalmi éjszaka hősei közül való volt, akik saját szakállukra megcsinálták a forradalmat és ezzel a katonai lázadással fajt accomplit elé állítottak minden tényezőt. Akkor éjjel a városparancsnokságot átvette az elfogott Várkonyi tábornoktól és vitte pár napig, amidőn nem komoly viselkedése miatt lemondatták. Ezután századosi rangot kapott és megszervezte a volt pólai tengerészek közül különítményét „halálfejes légio“ fantasztikus név alatt s ezzel elindult Pozsonyba a csehek ellen harcolni. A vád szerint azonban Pozsonyban a Cariton-szállóba bevette magát (mint pár hónap mulva a Horthy kormányzósága alatt egy ellenforradalmi különítmény a budapesti Britanniába), ahol állítólag állandóan tivornyázott, sőt ahonnan szintén állítólag fosztogatásokat és sikkasztásokat is követett volna el. Az azonban tény, hogy embereinek csak

egy részét küldötte ki a cseh hadszíntérre. Az ellene felgyülemlett vádak folytán, Fényes László nemzetőrségi kormánybiztos beavatkozására a budapesti államrendőrség november 24-ikén letartóztatta Heltait. December elejéig tisztázta magát a vádpontok alól, kivéve egyet és a vizsgálóbíró csak egy 200.000 koronás tétel elsikkasztásának gyanúja alatt helyezte vizsgálati fogságba. Későbbben megszűnt ellene az eljárás. A detektívregénybe illő vádak azonban szétriasztották a különítményt és ami fő, az egész hadműveletre végzetes hatást gyakoroltak.

Ilyen katonasággal kellett feltartani az ántánt által támogatott csehek támadását. Lett volna Károlyi Mihály a világ legelső szabadsághőse, lett volna Bartha Albert a legkitűnőbb szervező és hadvezér, ezzel a fegyveres erővel és — tegyük hozzá — ezzel az akkori néppel nem lehetett eredményt elérni. Húrtalan hegedűn „nyütt vonó helyett bottal“ Paganini se tudott volna játszani. A cseh fronton kialakult kínos helyzetet Franchet d'Esperey számolta fel december 3-án a nagyhatalmak nevében kiadott rendeletével, melyet későbbben fogunk ismertetni.

A szerbek bevonulása

Mint láttuk, még a belgrádi katonai egyezménynek november 13-ikán éjfél tájt történt aláírása előtt a szerbek a Duna—Tisza közén egészen Szabadkán is túl jutottak, szóval elérték a tervbe vett vonalat. November 15-ikén már meg szállták Pécsét, Lugost és Nagybecskerek előtt állottak. November 19-ikén már a magyar kormány táviratot intézett Franchet d'Esperey-hez, hogy a szerbek megsértik a szerződést és máris átlépik a demarkációs vonalat. A tiltakozásnak semmi hatása sem volt. A szerbeknek két hadserege 7 hadosztállyal érkezett a Duna—Száva vonalra október végére. Ebből 2 hadosztállyal pár hét alatt a belgrádi katonai egyezmény által kijelölt területből azt a részt, melyet a szerbeknek szántak, megszállták. A szerbek a belgrádi egyezmény megsértésével a megszállt területen a polgári közigazgatást is kezükbe vették, amely miatt bejelentett magyar panaszok felett az ántánt legfőbb katonai parancsnoksága 1919 január 10-ikén döntött a később ismertetendő határozattal.

Románia, mihelyt Berthelot francia hadserege Viddinnél november 10-ikén átkelt a Dunán, azonnal erőlyesen hozzákezdett a hadseregszervezéshez. Először 25 évfolyamot mozgósított, de ebből csupán tízet tartott bent. Már november 14-ikén hírek jöttek arról, hogy román reguláris katonaság tört be Erdélybe.

Az arádi magyar-román egyezkedési tárgyalás meggyűlése után, a román nemzeti tanács Aradról november 20-iki kelettel kiáltványt tett közzé a „Világ népeihez”, amelyben bejelenti, hogy „a magyarországi és erdélyi román nemzet, melyet a magyar nép uralkodó osztálya évszázadokon át testi és lelki rabságban tartott”, — „azon a területen, mely Trajánus császár óta a románoké, semmiképen nem akar a magyarokkal állami közösségbe élni”. A kiáltvány kívánja „az egész román faj egyesítését, mert ezentúl egyik akarunk lenni mindörökre”.

November közepén a román sorkatonaság megszállta a Moldvából Erdélybe vezető tölgyesi, gyimesi, uzi és ojtói szorosokat, november 24-ikén már Csíkszeredát, Háromszék megyét, Borszékot, Maroshévizet stb. A Csík megyébe betört román katonaság a nép közt röpiratot terjesztett, melyben az foglaltatott, hogy a román hadsereg a Tiszáig és Dunáig szándékozik hatolni, szóval Dákoromániát akarja megvalósítani. A kétségbeesett székelyek külön székely köztársaság eszméjének felvetésével kísérleteztek, melyet a Csíkmegye közgyűlési termében november közepén megalakult nemzeti tanács, a székely nép elszigetelt helyzetére tekintettel vetett fel.

November 26-án azt a hírt teszik közzé, hogy Berthelot azért érkezett Romániába, hogy az orosz szovjet ellen akar vonulni. Pedig egyelőre Magyarország ellen jött és átvette a román hadsereg irányítását.

A románok december 2-ikán bevonultak Marosvásárhelyre és Szászrégenbe. Befejezték a Felsőmaros és Olt völgyének megszállását. Nagyszebenbe, Fogarasra december közepe tájban érkeztek el.

Hadtörténeti megállapítás szerint a megszálló román csapatok nem voltak elsőrendűek. A mozgósításra hiányosan bevonultaknak felszerelése és harci értéke sem volt ki-

elégítő. Azonban a magyar oldalon még rosszabbnak mondható a helyzet. A hírhedt 38. hadosztály (mellyel József főherceg a hazát akarta menteni) sehogy sem akart szerveződni. E hadosztályhoz tartozó 21. ezrednek puskalétszámát még december közepén is csak 776-nak jelentik. Ez volt Kolozsváron a helyőrség, mellyel szemben ugyanott a román nemzeti tanács 800 nemzetőrt fegyverzett fel. Breit hadtörténeti író sok túlzással ezeket mondja a magyar nemzetőrökről: „A belső rend és biztonság helyreállítására nem voltak alkalmasak, mert a legtöbbje maga rabolt, fosztogatott, ahol szerét tehetette“. A románok és a szászok közt szervezett nemzetőrségek pedig azonnal csatlakoztak a bevonuló román hadsereghez.

A magyar csapatok a belgrádi katonai egyezmény értelmében harc nélkül fokozatosan vonultak vissza a Maros-vonal mögé. *A vállalt szerződéses kötelezettségnek a magyar kormány becsülettel eleget tett.*

Mikor azután november végén elérték a románok a demarkációs vonalat, akkor ébredtek annak tudatára, hogy az általuk követelt területnek csak kis részét vehetik birtokba, ha a belgrádi katonai egyezményt megtartják. Ezért Presan román tábornok, fővezér november 29-ikéről Franchethoz kérelmet intézett, melyben valótlán, vagy felfújtt adatokat közölve a magyarok terrorisztikus üzelmeiről és állítólagos nagy csapatösszevonásairól, engedélyt kért arra, hogy a demarkációs vonaltól északra és nyugatra eső következő stratégiai pontokat megszállhassa: Máramarossziget, Nagybánya, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Ds, Kolozsvár, Nagyvárad, Arad. Franchet d'Esperey e kérelemre már december 2-ikán meghozta alább ismertetendő döntését.

A románok elszakadása

A magyarországi és erdélyi románok nemzeti tanácsa december elsejére Gyulafehérvárra (Alba Julia) óriási népgyűlést hívott össze, melyet nemzetgyűlésnek nyilvánított. Roppanó tömeget hoztak ide össze. Közel 100.000 román jelent itt meg, akik gyalog, szekéren, vonaton jöttek. Azt állítják, hogy a magyar kormány, Jászi intenciójára különvonatokat is rendelkezésükre bocsátott. Az a túlzott nagylelkűség, mely Jászit jellemezte, lehetségessé teszi ezt az el-

járást is. Igaz ezzel szemben, hogy a románok, midőn utóbb a magyarok tartottak hasonló gyűlést, karhatalommal akadályozták meg még a rendes vonatok közlekedését is.

A nagy népgyűlésen kimondották a Romániához való csatlakozást. Lehullott az álarc. Többé nem beszéltek homályos kifejezésekkel, általánosan csak az önrendelkezési jogról, hanem nyíltan kimondották, hogy ők egy *egységes Nagy-Romániát akarnak a jelenlegi román király uralma alatt.*

A gyűlés egyébként nagy lelkesedés között zajlott le és azon a felvilágosodott eszmék uralkodtak. Teljes nemzeti szabadságot ígérték a köztük lakó összes többi nemzetiségeknek, így az ottani magyaroknak is. Kimondották az összes hitfelekezetek egyenlőségét, Demokráciát, általános választójogot, egyesülési, gyülekezési és sajtószabadságot hirdettek. Radikális földreformot határoztak. Nem akartak elmaradni a magyar Néphatározat mögött.

Kormányzótanácsot választottak, melynek elnökévé Maniu Gyulát kiáltották ki.

A gyulafehérvári nemzetgyűlés határozatait a román királyságbeli hivatalos lap, december 13-iki számában „törvényrendelet” formájában tette közzé. A román királyság tehát becikkelyezte azokat alkotmányának rendszerébe.

Szászok, osztrákok

Az erdélyi szászok eleinte Magyarországhoz való hűségüket hangoztatták. Ezt a szász központi bizottság október 29-ikén határozatilag is kimondotta. November 2-ikán Nagyszébenben összeült a központi bizottság több vezető tagja és nemzetőrség felállítását mondotta ki. Úgy látszik ebből a magból alakult ki a szász nemzeti tanács.

December elsején a román hadsereg bevonult Brassóba, miért is a szászok történetírójának: Teutschnak közlése szerint „a magyarokkal való együttmenetel ebben a helyzetben nem látszott kívánatosnak”. A magyar kormány katonai behívási parancsának a szász fiatalok nem is tettek eleget.

A szászok kibővített központi bizottsága 1919 január 8-ikán Medgyesen gyűlést tartott, melyen a következő határozatot hozta: „Az erdélyi szász nép, miután a népek önrendelkezési jogának alapjára áll, kimondja a román királysághoz való csatlakozást és küldi a román népnek testvéri

üdvözlését és nemzeti ideáljai teljesüléséhez szíves jókívánásait". „Mától kezdve (a szász nép) tagja a román birodalomnak, fiait és leányait ennek az államnak polgárai." Ezzel a határozattal a szászok csak évszázados magyargyűlöletükhöz maradtak következetesek.

A magyar hazához még mindig hűséges Burgenland, az ország másik szélén, szintén az elszakadás veszedelmébe jutott. A bécsi osztrák-német államtanács november 18-iki ülésében határozatot hozott, mely szerint Magyarországból követeli Pozsony, Moson, Sopron és Vas megyék zárt német területeit. Utólag mentegető kommunikét adtak ki, érezvén a szégyent, mely e határozatukból reájuk hárul. Akkortáiban vált szálló igévé Magyarországon az a mondás, hogy az osztrákok úgy jártak el magyar szövetségeseikkel szemben, kikkel együtt küzdöttek végig a világháborút, mint az a katona, aki a harctéren vérében fekvő sebesült kedves bajtársának sebéből kilopja az aranyórát.

A Mackensen-ügy

A magyar népkormánynak nem volt elég a belső politika irányítása, a külső politika útvesztőjéből a kijárat keresése, a nemzetiségek és a szomszédok körtámadásával való szembenézés, hanem ezenkívül még a Mackensen-probléma is a nyakába szakadt.

Mackensen német tábornagy pontosan meg nem állapítható számú hadseregével Romániát tartotta megszállva, midőn jött a katasztrófális vég. Haza kellett vonulnia. A Diaz-féle egyezmény 5. pontja erre nézve így rendelkezett: „Teljesen ki kell űriteni minden német csapattól 15 nap alatt nemcsak az olasz és a balkáni frontokat, hanem az egész osztrák—magyar területet. Internálni kell minden német csapatot, mely e határidőig nem hagyja el az osztrák—magyar területet." A belgrádi katonai egyezmény ezt a pontot kifejezetten idézi és fenntartja, a 11. pontban így rendelkezvén: „15 napi határidő engedélyeztetik a német csapatoknak Magyarországon való átvonulására és itt tartózkodására, a Diaz tábornok fegyverszüneti szerződésének aláírásától kezdődően (november 4-ike 15 óra)". A határidő tehát ugyanaz, miért is téves az a nézet, hogy újabb 15 napi halasztás engedélyeztetett. Valami csekély halasztás mégis van benne, mert a 15 napon túl még osztrák területen maradhattak volna.

November 19-ikének d. u. 3 órájáig tehát minden német katonának ki kellett volna vonulnia Magyarországból. Ha pedig e határidő után itt még német katona talál-tatik, azt a magyar kormánynak internálnia kellett.

Mackensen átvonulása hihetetlenül lassan ment végbe. November 5-ikén Budapestre érkezett egy német tábornok Mackensen követeként, hogy tárgyaljon a népkormánnyal az átvonulásról. A magyar minisztertanács napokig tárgyalta ezt a nehéz problémát és a november 7-iki ülésére bevonta gróf Fürstenberg budapesti német főkonzult is.

November 9-ikén Mackensen egyik csapata még csak Orsova felett állott, ahol a Cserna hídjára két ágyút vontatott fel, csövét a francia lovasság által megszállott Orsova község felé irányítván, ami által visszavonulásának nyugodtságát akarta biztosítani. Seregének másik vége november 10-ikén Brassón vonult át. 13-ikán egyes seregrészei Debrecenen haladtak át, 19-ikén a sereg zöme Aradig jutott, ugyanakkor éjjel autókolonja: 300 autó áthaladt Budapesten. Már ekkor Magyarország köteles lett volna az egész sereget internálni. Eddig a magyar kormány nem is fegyverezte le a német katonákat, bár ezt az ántánt követelte. A kormány kijelentette, hogy nincsen módjában e felszólításnak eleget tenni.

December 1-én szigorú parancsot küldött az ántánt a magyar kormánynak, hogy fegyverezze le és internálja a még át nem vonult német katonákat a fegyverszüneti szerződés világos intézkedése szerint. Maga a vezér állítólag még mindig Nagyszebenben tartózkodott, hová el is utazott egy magyar katonai bizottság, hogy tárgyaljon vele. A szénhiány és a közlekedési nehézségek nagyban gátolták a visszavonuló sereg mozgását.

Mackensent saját kormánya a hazatérésre már régen felhívta, hiszen a complègne-i fegyverletételi szerződést a németek november 11-ikén aláírták. A december 3-iki értesítés szerint pedig Mackensen parancsot kapott a német fővezérségtől, hogy engedje csapatait lefegyverezni. Ezek létszáma állítólag 170.000-re rúgott. Mackensen december 5-ikén Nagyváradon járt. Seregének zöme Szolnokon át utazott, ahol a német sereg katonatanácsának ú. n. lefegyverző bizottsága intézte a fegyverek beszedését és átadását. Állítólag nagy-

mérvű úzerkedés folyt a fegyverekkel. Sokat a románok vettek meg belőle még Erdélyben.

Midőn dec. 16-án délben befutott Mackensen vonata Budapestre, ott egy magyar őrnagy fogadta a tábornagyot és közölte vele, hogy az ántánt katonai missziója kiadta a parancsot internálására. Az őrnagy meghívta Mackensent a hadügyminisztériumba, ahol Károlyi Mihály miniszterelnök és Böhm Vilmos hadügyi államtitkár a legnagyobb tisztelettel fogadták. A tábornagy méltatlankodott ugyan, de végül is beleegyezett, hogy Főtra internálják a gróf Károlyi-kastélyba, melyet főúri kényelemmel bocsátottak kizárólagos használatára. Teljes szabadsága megmaradt. Állandóan kilovagolt.

A magyar hírlapok mint fájdalmas feladatról beszélnek ez internálásról. Kényszerűségből teszi ezt a magyar kormány, — írják, — azzal a hadvezérrel szemben, aki kétszer mentette meg Magyarországot az idegen betöréstől. A hódító kényszerít rá bennünket, — írják az ujságok. Nyilván a miniszterelnök is ezt fejezte ki előtte bizalmas beszélgetésük alkalmával.

December 31-én a Budapestre érkezett kb. 800 francia katona közül egy különítmény kiment Főtra és ott körülvette a Károlyi-kastélyt. A francia parancsnok tudatta a tábornaggal, hogy felsőbb parancsra ezentúl a franciák fogják őt internálni. Mackensen tiltakozott és kijelentette, hogy ő itt a magyar kormány vendége. Azonnal értesítette is a magyar miniszterelnököt, ki bejelentette az ántátnál tiltakozását a fegyverszüneti szerződésnek ez újabb megszegése miatt, mert az internáláshoz a franciáknak nem volt joguk. A franciák azonban Belgrádba vitték Mackensent. *Kivülre Magyarországon egy német katonát sem internáltak.*

Még az ántátnak állott feljebb és vádakat emelt a magyar kormány ellen, hogy elmulasztotta a kb. 200.000 németnek internálását, úgy, hogy ezek elkótyavetyélték az ántántot illető fegyvereiket és vígan hazautaztak. Ezért az ántánt, Vyxnek jegyzéke útján Magyarországot teszi felelőssé és megrovja. Vyx még 1919 január 18-ikán kelt jegyzékében is ilyen sértő hangon nyilatkozik: „A mód, ahogyan a magyar kormány kötelezettségeit teljesítette, különösen pedig a Mackensen német csapataira vonatkozó magatartása szükségessé

teszi, hogy vele szemben szabatosabb és erősebb óvatossági rendszabályok alkalmaztassanak“.

A népkormányt utólag ellenforradalmi részről ez ügygel kapcsolatban is hevesen szokták támadni. Éppen azok támadják, akik miután előbb százszor letették a hűségnyilatkozatot Károly király iránt, mint legitimisták, azután az ántánt felhívására 1921-ben elfogták a saját koronás királyukat és az ántátnak ők maguk kiszolgáltatták, amit a Károlyi-kormány nem tett meg Mackensennel. Böhm szépen írja meg emlékiratában az igazat: „Azért, hogy Vyx brutálisan megszegte ígéretét, hogy a főtí kastélyt körülvette spahikkal és Mackensent erőszakkal elhurcoltatta, ezért nem terheli felelősség a magyar kormányt. A Károlyi-kormány nyugodt lelkiismerettel vállalhatja azt a szerepét, hogy az ántánt minden nyomása ellenére vissza segítette hazájukba a sokat szenvedett német katonákat.“

2. A hadseregszervezés állapota

A második kísérlet bukása

Ebben a helyzetben irtózatos nagy szüksége lett volna hadsereg Magyarországnak, a forradalomnak, Károlyi Mihálynak. A roppant nehézségek dacára folyt is tovább kísérlet a hadsereg megszervezésére. Erre vonatkozó elbeszéléstünk ott hagytuk abba, hogy Linder november 8-iki bukása után Bartha Albert az új hadügyminiszter tervet dolgozott ki az újjászervezésre, melynek lényege az öt legfiatalabb korosztály mellé riadó stb. alakulatok életre hívása. Ez volt a Linder első kísérlete után a második kísérlet. Láttuk, hogy Pogány a katonatanácsokkal együtt szembe fordult ezzel a tervvel és két viharos tiszti gyűlés foglalkozott a kérdéssel pro és contra.

Úgy látszik, hogy Bartha nagy nehézségekbe ütközött, mert már november 13-án kénytelen módosítani a „katonatanácsot nem tűrök!“ szövegű erélyes nyilatkozatát és kijelenti, hogy fegyelemre szükség van, miért is a tisztikar parancsolási jogát érintetlenül kell hagyni, de meghallgatja a katonatanács panaszait és javaslatait is. November 22-én pedig a tisztek s altisztek konzervatív egyesületének ezredeseinél a hadügyminisztériumba előadónak rendelték be, mire

ő az elnökségről lemondott. Ebből következik, hogy ezt az alakulatot Bartha elejtette. November 30-án a kormány felhívást ad ki, melyben kihirdeti, hogy a legszigorúbban fogja büntetni az öt fiatal korosztálybeliek behívására vonatkozó rendeletnek ellenszegülőket, ami azt mutatja, hogy ilyenek még mindig szép számmal lehetnek. Végül december 4-én Bartha két rendeletet adot ki, melyek világosan mutatják, hogy a színpalak mögötti burkolt harcot nem bírta tovább Pogánnyal és a végül is Pogány mellé állott egész hadsereggel.

Az első hadügyminiszteri rendelet elismeri a katonatanács intézményét, melyet a tisztikar és a legénység az általános választójog szerint együttesen választ. Van központi szerve is Budapesten. A katonatanács tagjai: a bizalmi férfiak. A másik hadügyminiszteri rendelet a fegyelmi hatóságról intézkedik. Ezentúl nem a parancsnok gyakorolja a fegyelmi hatalmat, hanem az esküdszék. Zászlóaljanként egy tiszt és csapattestenként egy legénységi esküdszék választandó. Külön a tiszt és külön a legénységi. Tiszt felett tehát csak tisztek ítélnék. A fegyelmi eseteken túlmenő büntető ügyek továbbra is a hadbíróság hatáskörében maradnak. Kimondja a rendelet azt is, hogy minden katonának teljes politikai szabadsága van, tehát bármely politikai párthoz tartozhatik és politikai gyűléseken részt vehet.

Nyilvánvaló, hogy Bartha a szocialisták befolyására volt kénytelen ezeket a rendeleteket kiadni, melyek merő ellentétben állottak eddigi állásfoglalásával. A Népszava december 4-ikén vezércikkben üdvözli az „alkotmányos kaszárnyát”.

Vége lett a riadószázad-szervezési tervnek is, mely különben sem akart előre haladni. „Nem lesznek tiszt és zászlóaljak!” — adták tudtul a hírlapok december 11-ikén. Nem lehet ezt a tervet megvalósítani, mert rögtön ellenforradalmi mozgalomra gondolnak. Friedrich államtitkár nyilatkozatot ad ki, hogy a tisztek álljanak be a riadó-századokba, melyeket már meg is szerveztek. Ámde valójában semmi nyoma sincsen e szervezkedés bármily eredményének.

Bartha hadügyminiszter tehát minden vonalon kénytelen volt meghátrálni. Mindezt betetőzve pedig december 12-ikén régóta előkészített példátlan esemény rázta meg a népköztársaság egész belső szerkezetét.

Felvonulás Bartha ellen

Ezen a napon Budapest helyőrségének nagyrésze felvonult a várba. Zárt sorokban jött az 1. honvéd gyalogezred három zászlóalja tiszti vezetés alatt, mintegy 3200 ember, hozzájuk csatlakozott a 32. gyalogezredből 1500 ember és az I. tábori ágyús ezred 8 ágyúval és 2000 emberrel. A menet a Szózatot és a Himnuszt énekelte és a Szentgyörgy-téren a miniszterelnöki palota előtt állott fel.

Károlyi Mihály eleinte nem tudta, hogy miért jöttek és gondolta, hogy talán ellene irányul a tüntetés, tehát azonnal lement az utcára a tüntetők közé, akik viharos éljenzéssel fogadták. A katonák szónoka, egy főhadnagy, előállott és a következő követeléseket terjesztette elő: 1. Bartha Albert hadügyminiszter eltávolítása és helyére polgári hadügyminiszter állítása. 2. Az egész hadügyminisztérium reorganizációja és a háborús uszítóknak onnan eltávolítása. 3. A katonatanácsról szóló rendelet végrehajtása. 4. Mindenféle tiszti különítmény feloszlatása. 5. Annak elrendelése, hogy a legénység a tiszti-karból maga választhassa meg parancsnokait. 6. A legénységi katonák tisztekké emelkedhosszenek. 7. A laktanyák lakhatóvá tétele és a katonák kifogástalan ellátása.

Károlyi Mihály nyomban válaszolt. Beszédének hangneme engedékeny volt a tüntetőkkel szemben, de kijelentette, hogy bármilyen demokratikus, liberális és szociális legyen is a kormány, karhatalom nélkül nem kormányozhat. Karhatalomra szükség van. A hadsereg szervezése nem halad annyira előre, mint kellene, de ennek oka nem a hadügyminiszter. Károlyi kijelentette, hogy neki erős akarata, hogy a néphadsereget megszervezi. Megemlítette, hogy négy hét múlva kiírja a képviselőválasztásokat. Kevés kormány volna, mely idegen invázió idején választatna, de ő meg akarja szüntetni a mai kényszer-diktatúrát.

A katonák erre békésen elvonultak. Kiderült, hogy a katonai tüntetést Pogány szervezte Bartha ellen, kinek helyére akart ülni. A jobbérzésű emberek közt felháborodást váltott ki ez a tüntetés. Maga Böhm azt írja, hogy elítélte ezt a súlyos fegyelemsértést, melyet Pogány a szociáldemokrata párt tudta nélkül hajtott végre. Állítása szerint a katonatanácsai és bizalmi rendeletet Pogány Friedrich-hel együtt

dolgozta ki, azonban az utóbbi egyúttal a riadó-századokat is szervezte volna.

Végül december 14-én megalakult a „*tényleges tisztek szakszervezete*“. A népes gyűlésen Steinbruck százados elnökölt. Mindenekelőtt Weltner Jakab ismertette a szocializmust. Utána lelkes csatlakozó beszédet tartottak Sárói Szabó százados, Sohl főhadnagy, Hangay százados, Nemcsék hadnagy és Urváry ezredes elvtársak. Végül Pogány buzdította őket. *Az alakulást egyhangú határozattal kimondották.*

A hadsereg közszelleme

Milyen lehetett a közszellem (a morál) abban a hadseregben, amely *ahelyett, hogy az országot éppen akkor megszálló ellenség ellen indulna, a hadügyminiszter ellen rendez tüntető felvonulást?*

Hogarthi képet rajzol erről Breit, aki mint szemtanú, maga látta a tényleges helyzetet. Leírását túlzásnak, vagy ferdítésnek kell ugyan tartanunk, de pártatlan más tanúk előadása és a Bartha elleni felvonulás ténye a magjában levő igazságot minden kétséget kizárólag bizonyítja. Eszerint:

„Ez a hadsereg egy fabatkát sem ért. Fegyelmet és rendet tartó tisztikar már egyáltalán nem volt, legénysége pedig úgyszólván csak kosztolásra és búsás zsoldjának felvételére járt be a kaszárnyába, ahol a laktanya-helyiségek tisztogatásának és rendbentartásának céljaira felfogadott női személyzet által szolgáltatatta ki magát. Gyakorlatozásról, vagy egyéb hivatalos katonai munkálkodásról szó sem volt, ellenben szolgálatmentes idejében ennek a szíve-tővéig romlott népségnek javarésze annál sikeresebb munkát végzett az erőszakoskodás, lopás, betörés és rablás terén, a kincstári raktárakból és a laktanyából elvivén mindent, amit csak lehetett. Kedvenc foglalkozása volt továbbá ennek a tolvaibandának a többszöri leszerelés, melynek révén mindig újból és újból vette fel a leszerelési illetéket és ruházatot. Ennek a züllött, rothadt tömegnek legalább félig-meddig használható állapotban való feltámasztására és átformálására, hogy az nemcsak a belföldi fegyvertelen lakosság, hanem rendesen felfegyverzett külföldi ellenség ellen is eredményesen legyen felhasználható, *senkinek a legkisebb reménysége sem lehetett.*“

Egy saját egyéni önérzetében is mélyen sértett tábornoknak elkeseredése tör ki a lényegében azonban mégis igaz fenti sorokban. Idézzünk most egy tárgyilagos leírást a Debrecenben november 26-án lezajlott katonai tüntetésről. A debreceni helyőrség fellázadt, mert csuklógyakorlatokat végeztettek velük. Egyes agitátorok végigjárták a kaszárnákat és összeszedték a legénységet. A lázadás egészen odáig ment, hogy eltávolították a tisztek rangjelzéseit és csillagjait. A katonák nagy tömegben felvonultak a város utcáin a főtérre. Benyomultak a városházára, a közgyűlési terembe, aki pedig be nem fért, kint maradt az utcán. Izgatott hangulatú gyűlés kezdődött. A szociáldemokrata munkásság vezetői érkeztek meg és kapacitálták őket, hogy menjenek vissza a laktanyákba. Miután követeléseik teljesítését megigérték nekik, tényleg vissza is mentek, a rangokat pedig visszaállították. Ebbe a tüntető katonatömegbe, éppenúgy, mint a budapestibe és az ország más városában felvonultakba, senki bele nem lőtt, senki őket szét nem kergette, senki utólag őket felelősségre nem vonta. Egy tüntetőnek, lázadónak se görbült meg a hajaszála sem. Lehet azonban kérdezni, hogy milyen szervezet állhatott volna rendelkezésre a hadsereg ellen?

A harmadik kísérlet

A katonai tüntetés akkor is elseperte volna Bartha hadügyminisztert, ha más okokból éppen nem lett volna aktuális a lemondása. Vele együtt megbukott a hadsereg szervezésére irányult második kísérlet is.

A harmadik kísérletet maga Károlyi Mihály próbálta meg, aki a miniszterelnökség mellé december 13-ikán átvette a hadügyministerséget is. Mint ideiglenes hadügyminiszter, december 23-ikán meglátogatta a budapesti üllői-úti laktanyát, ahol a katonák nagy lelkesedéssel fogadták.

Károlyi Mihály beszédet intézett hozzájuk, melyben kifejtette, hogy a mai katona egy független szabad államnak öntudatos, szabad polgára. Ámde fegyelem nélkül hadsereg-ről nem lehet szó. Sőtba az osztrák copfot, de *fegyelmet kell tartani*. Kérte a katonákat, hogy legyenek hűek eszményeikhez, védjék meg a köztársaságot, a forradalom vívmányait, a radikális szociális reformokat és tartsák fenn a rendet.

A budapesti 1. vadászezred legénysége hajlamosnak látszott a rend megőrzésére és nem is vett részt a Bartha elleni felvonulásban sem. December 22-ikén gyűlést tartott az ezred a régi országházban. Itt egy szociáldemokrata szónok támadta a bolsevizmust, mely ellen a katonák is viharosan tüntettek.

December 30-ikán Károlyi Mihály kinevezte hadügyminiszterré gr. Festetics Sándor századost (szül. 1876.), akivel sógorsági viszonyban állott. Vele akarta a harmadik szervezési kísérletet megpróbálni. Az új hadügyminiszter nagy tüzzel kezdett a munkához. Első ténye volt, hogy elrepült Székesfehérvárra, az ottani helyőrség feletti szemle tartására. Azután 1919 január 3-ikára összehívta a régi képviselőházba az egész ország pótkereteinek parancsnokait, a tisztek és a legénység bizalmi férfiai, hogy megbeszélje velük a katonatanácsra vonatkozó rendelet ügyét. A miniszter hangoztatta, hogy demokratikus hadsereget kíván teremteni, melyben bizalmi-rendszer van. A hadseregnek az új rend szolgálatába kell állania és a régi rendszert nem lehet visszaállítani. E nyilatkozat mögött azonban egészen más szándékok lapangtak. Utána Pogány emelt szót, akit a tisztek egyrésze lehurrogott.

Pogány a gyűlés után e nyilatkozatot adta ki: Megdöbentő, hogy a megjelentek egyrésze ennyire szembehelyezkedett a modern hadsereg alapelveivel, tüntetett a katonatanács és a bizalmiférfi-rendszer ellen. Ez csak egy kicsiny töredék makacs ragaszkodása a végleg kimúlt militarizmushoz.

Az ismét kiéleződött krízisben január 7-ikén az a váratlan fordulat történt, hogy az addig kormányhű 1. vadászezred feletti parancsnoklást egy újonnan megalakult végrehajtóbizottság puccsszerűen átvette. Az ezred nyomban megalakította a katonatanácsot, melytől ezideig húzódozott. Ezzel Festetics egyetlen reménysége tört ketté. Ugyanezen napon báró Láng Boldizsár alezredest ellenforradalmi gyanu alapján őrizetbe vették.

Január 10-ikén Pogány heves támadást intéz Festetics ellen. Vádolja a hadügyminisztert ellenforradalmi üzemekkel és főleg azzal, hogy Festetics a budapesti helyőrség egyik részét a másik ellen fel akarta vonultatni. E tervében az 1.

vadászezredre akart támaszkodni a hadügyminiszter, aki a szocialista katonák lefegyverzése után konzervatív hadsereget akart létesíteni, sőt céljaira Vyx-et is fel akarta használni stb. Pogány e támadása folytán a kormány választott bíróságot alakított, mely Festeticset ugyan felmentette a vádak alól, de Pogány jóhiszeműségét is megállapította.

A harmadik hadseregszervezési akciónak megadta a halálós dőfést a katonatanács nagygyűlése, melyet Pogány jan. 12-re hívott össze. Mintegy 50 csapattest képviseltette magát 1122 bizalmiférfi által. Pogány nagy beszédet tartott, mely alatt a kommunista katonák tüntettek ellene. Számuk azonban kevésnek bizonyult és a gyűlés nagy többsége szociáldemokratának vallotta magát. Pogány támadta a régi hadsereget, mely korrupt, brutális, rothadt intézmény volt. Kifelé az imperializmus, befelé az osztályállam szolgálatában állott. Új demokratikus hadsereg kell — hirdette Pogány. Követelte Lukachich altábornagy letartóztatását. Majd Festeticset vádolta ismét ellenforradalmi üzelmekkel. Ezután előadta a katonaság következő követeléseit: A tiszteket a legénység válassza és csak ezredparancsnoktól felfelé nevezze ki a miniszter. A hadügyminiszter rendeleteket csak a katonatanács hozzájárulásával adhasson ki. Közkatona is lehessen tiszt. Az önkéntesi intézményt el kell törölni. A bizalmiférfi-rendszert még jobban ki kell fejleszteni. Szocialista hadsereget kell teremteni stb. Pogány beszéde után többen szólottak, kik közül legdühösebb volt a Sárói Szabó Tibor aktív huszárszázados felszólalása, aki az I. honvéd huszárezred megbízásából javasolta: mondja ki a nagygyűlés, hogy csak szocialista lehet hadügyminiszter és minden polgári párti hadügyminisztert ellenforradalmárnak fog tekinteni. Indítványát nagy éljenzéssel egyhangúlag el is fogadták. (Érdekes kép: Árpád könnyű lovasainak utódai, mint szélső szocialisták, pár hét múlva kommunisták.)

Végül Pogányt titkos szavazással 653 szavazattal 4 ellen ismét elnökké választották. Ez az eredmény mutatja a katonaság közfelfogását. Bartha és Festetics nem Pogánnyal állottak szemben és nem őmiatta buktak meg, hanem szemben állottak az egész hadsereggel, annak közszellemével.

3. Három nagy per az ántánt előtt

Abban a körtámadásban, melyet a csehek, szerbek és románok indítottak a magyarok ellen, a fent elmondottak szerint három vitás kérdés magaslik ki azok közül a problémák közül, melyekben az ántánt döntést hozott. Ezek a fontos vitás kérdések a következők:

1. Magyar álláspont szerint a csehek megszegették a belgrádi katonai egyezményt, midőn a Felvidékre betörték. A csehek ellenben azt vitatták, hogy a magyarok nincsenek jogosítva az ellenállásra.

2. A román királyi hadsereg elérvén a belgrádi katonai egyezményben demarkációs vonalul megjelölt Maros folyót, ezen túl akart menni és birtokba akarta venni azt az egész területet, melyet az ántánt hatalmasságok Romániának az 1916-iki bukaresti szerződés értelmében megígérték. Erre a román hadvezetőség megkérte az engedélyt, a magyar kormány pedig tiltakozott a szerződésszegés ellen.

3. A szerbek, miután megszállták a nekik kijelölt egész területet, onnan elűzték a magyar hatóságokat és átvették a közigazgatást. Ugyanezt tették a csehek és románok is. Ez ellen, mint a belgrádi katonai egyezmény megsértése ellen, a magyar kormány szintén panaszt emelt az ántántnál.

I. Döntés a cseh megszállás ügyében

Láttuk, hogy a magyar csapatok fegyveres ellenállása kezdeti sikerek után megtorpant, aminek elsősorban a magyar katonaság értéktelensége volt az oka. November 25-ikén a csehek ismét elfoglalták Nagyszombatot és megtámadták Csacát, majd 27-ikén újabb cseh csapatok nyomultak be az országba. 29-ikén elfoglalták Pöstyént és előrenyomultak a Vág völgyben, mialatt a másik oldalon Rozsnyó környékén csatáztak, 30-ikán a vág völgyi cseh csapatok újabb megerősítéseket kaptak, északon pedig Zsolna felé nyomultak. December elején Rózsahegyen a szlovák gárdával ütközött össze egy magyar csapat, 3-ikáról a magyar harctéri jelentés a csehek újabb előnyomulásáról számol be.

A mérleg tehát a csehek javára billent, amidőn megérkezett az ántánt döntése. Vyx alezredes, az ántánt budapesti katonai küldöttségének főnöke dec. 3-ikán a következő tartalmú jegyzéket adta át a magyar kormánynak:

Párisból kapott utasítás értelmében a keleti szövetséges hadseregek parancsnokló tábornoka (Franchet) közli: A magyar kormány Szlovákiába csapatokat küldött, melyek a szlovák vidékeket kifosztották, a cseh-barátokat fogságba vetették, a cseh csapatok osztagait kiűzték, vagy megölték. A csehszlovák államot a szövetséges hatalmak elismerték és hadseregét is elismerték szövetséges hadseregnek. A csehszlovák államnak jogában áll elfoglalni a szlovák területeket, azon a címen is, hogy mint szövetséges hadviselőfél résztvesz a fegyverszüneti szerződés végrehajtásában, mely tervébe vette a régi osztrák-magyar monarchia területének megszállását. Ennélfogva az ántánthatalmak felhívják a magyar kormányt, hogy haladéktalanul vonja vissza csapatait a szlovák területekről.

Károlyi Mihály tehát két óriási nehézség közé került. Egyfelől a saját csapatai még a csehekkal se bírtak és nem tudták azokat kivenni, másfelől pedig ráadásul még az ántánt keleti hadseregeinek támadását is magára vonja. Ebben a kényszerhelyzetben a következő jegyzékkel válaszolt Vyx-nek:

— A magyar kormány súlyos kényszerítő helyzetben kiadta a rendeletet a jegyzékben foglaltak végrehajtására. Tiltakozik azonban a jegyzékben foglalt téves megállapítások ellen. Tiltakozik a belgrádi katonai egyezmény megsértése miatt is. Hivatkozik Magyarország ezeréves határaitra, melyeket nem lehet békeszerződés nélkül megszüntetni. Három kívánságot terjeszt elő: 1. A cseh csapatok tartózkodjanak az ország bármely területrészeinek kizárólagos elfoglalásától. 2. Mivel a fegyverszüneti szerződés szerint a polgári igazgatás a magyar kormányt illeti meg, a magyar kormánynak jogában álljon gyalogsági és lovassági csapatokat küldeni az ország bármely részébe, kivéve a fegyverszüneti megállapodás 1. szakasza szerint kiürített vidéket. 3. Vegyes bizottság kiküldetését kéri annak megállapítására, hogy a csehek a fegyverszüneti szerződést többszörösen megszegték,

E válasznak elküldésével egyidejűleg, tehát december 3-ikán Károlyi Mihály az alábbi tartalmú proklamációt adta ki a magyar néphez:

— Magyarok! Vyx a keleti szövetséges hadseregek nevében követeli, hogy a magyar csapatokat vonjuk ki az egész tót vidékről, mert a cseh hadsereg beavatkozására a cseh-szlovák állam fel van jogosítva. Ugyanekkor román csapatok szállják meg Erdélyt és átveszik a közigazgatást. A fegyverszüneti szerződéssel ez ellentétben áll, de a kormánynak nincsen hatalma ezeket a követeléseket és tényeket megváltoztatni.

— A kormány „a magyar népköztársaság nevében ünneptélyesen kijelenti, hogy e kényszerűséggel szemben az ország semmiféle jogáról le nem mond”. A joghoz és igazsághoz ragaszkodik.

— Hajoljatok meg a kényszerűség előtt, mert minden erőszak csak ronthatná helyzetünket a nemsokára összeülő békekonferencia előtt. Magyarország területi épségét sokszor fenyegette veszedelem. Mégis újból eggyé lett. A természet teremtette ilyenné. Mi kívánjuk, hogy a jövőben ne csak az élettelen természet, hanem testvéri szeretet is kapcsolja hozzánk összes nem magyarajkú polgártársainkat. Ma is készek vagyunk teljes közigazgatási és kulturális autonómiát adni a velünk élő összes nemzeteknek. Szabad demokratikus keleti Svájcot akarunk csinálni a régi Magyarországból. A határainkon túl élő szomszéd népekkel is barátságos és békés meg egyezést keresünk és remélünk.

— A kormány most demokratikus átalakuláson dolgozik. Ide sorolja a földreformot is. Ezek lesznek erősségeink a jövőben, az eljövendő késő évszázadokban is. A népek szívbéli kibékülésének ideje is el fog következni. Álljunk úgy a világ előtt, mint akik ennek az időnek elkövetkezését tőlünk telhetőleg mindenben előmozdítottuk.

A magyar népköztársaság nevében:

Károlyi Mihály miniszterelnök.

Az ántánt jegyzéke alapján Bartha hadügyminiszter Hodzsa Milán volt magyar országgyűlési képviselő, budapesti cseh-szlovák követtel — aki, bár Supka Géza magyar követ

Prágából már hazatért, mindvégig itt maradt, nyilván megfigyelés céljából — egyezséget kötött december 7-ikén a demarkációs vonalra vonatkozóan, mely szerint Kassa, Salgótarján, Pozsony magyar kézen maradnak, ellenben Nyitra, Érsekújvár, Besztercebánya, a Tátra, Sárosmegye cseh megszállás alá kerülnek. Az elrendezkedés ennek megfelelően pár nap alatt meg is történt.

Már dec. 13-ikán arról jelent a magyar hadügyminisztérium, hogy máris a demarkációs vonalért kell a csehekkel harcolni, így Pozsonytól északnyugatra és Nagymácsódnál. Későbbben kiderült, hogy a csehek azért fogadták el a Hodzsa-féle demarkációs vonalat ideiglenesen, hogy kihúzzák az időt az ántánt végleges döntésének meghozataláig, melyen Benes Párisban dolgozott, valamint hogy közben hadseregüket megerősíthessék. Klofac cseh hadügyminiszter ugyanis a francia és olasz frontokról hazaérkező cseh légiók alapulvételével egy-milliós hadsereg szervezésének tervével dicsekedett.

Végre december 24-ikén Vyx átadta karácsonyi ajándéku az ántánt előző napról kelt végleges döntését a demarkációs vonal tárgyában. Az új vonal, mely a Hodzsa-féle ideiglenesnek helyére került, a csehekre még kedvezőbb. A jegyzék ezt így állapította meg:

— A keleti szövetséges hadseregek parancsnokló tábornoka rendeli: A cseh-szlovák állam által követelt határok, mint „a szlovák föld történelmi határai“ (limites historiques du pays Slovaque) a Duna folyó az Ipoly torkolatáig, az Ipoly folyó Rimaszombatig (e város Szlovákországé), egyenes vonal Rimaszombattól az Ung folyó torkolatáig, az Ung folyása az Uzsok-dombig. — A végleges határt a békekonferencia fogja megállapítani. A parancsnokló tábornok (Franchet) felhívja a magyar kormányt, hogy csapatait a most megállapított demarkációs vonaltól délre vonja vissza.

A magyar kormány a jegyzék átvétele után közhírré tette, hogy annak a történelmi határra vonatkozó megállapítását nem fogadja el. A jegyzékben brutálisan önkényes eljárást lát. Minden históriai alapot, de a mai helyzetet arcuverterő dolognak tartja azt, hogy olyan színmagyar városok, mint Pozsony, Komárom, Kassa nemzetiségi alapon a csehek által követelhetők legyenek.

Károlyi Mihály miniszterelnök maga válaszolt az ántánt jegyzékére december 28-iki kelettel. Védte Magyarország jogait, többek közt ezeket írván:

— A belgrádi katonai egyezmény a keleti hadseregek legfőbb parancsnokának kizárólag csak katonai kérdésekben adott döntési jogot, politikai kérdésekben ellenben nem adott. A magyar kormány tehát csodálkozik azon, hogy a jegyzékben mégis a szlovák föld „történelmi hatáiról” van szó, aminek megállapítása kizárólag politikai kérdés.

— Ez igazságtalanság néprajzi, erkölcsi és jogi szempontból.

— Szlovákia sohasem létezett, még csak külön tartománya sem volt Magyarországnak. A most követelt területen 1,692.353 szlovákkal szemben 1,094.776 más nemzetiségű lélek lakik, melyből magyar 725.074 lélek. Sohasem volt ezen a területen olyan népmozgalom, mely Csehországhoz való csatlakozást kívánt volna.

— A belgrádi katonai egyezmény megállapította a déli demarkációs vonalat és ezenfelül más megszállást nem irányzott elő. Jogilag tehát az egyezmény megsértése az újabb megszállás.

— Nem lehet az, hogy a szerencsétlen Magyarország a szerződés ilyen megszegésének áldozata legyen. Az ilyen visszaélés morális anarchiához vezet.

— Az ezeréves magyar kultúra igazi tűzhelyeinek tekintett olyan városok elszakítása, mint Pozsony, Magyarország régi fővárosa, vagy Kassa a Habsburg elnyomás ellen Franciaország szövetségeseinek és nagy barátjának: II. Rákóczi Ferencnek városa, elkeseríténé a magyar lelket, mely éppen most szerezte vissza annyira sóvárgott függetlenségét.

— A magyar kormány mindenkor kész a kérdést a cseh megszálló csapatok kivonása esetére, népszavazás alá bocsátani. Ez a Károlyi válasza.

Az ántánt döntése alapján a csehek december 30. napján 800 főnyi csapattal bevonultak Kassára. Másnap Pozsonyban, melynek határán állottak a csehek, utcai harcra került a sor a rendőrség és egy csapat lázongó magyar katona közt. Ennek során egy ember meghalt, sokan megsebesültek. A csőcselék az alkalmat kihasználva rabolni és fosztogatni kezdett, többek

közt a katonai raktárakat is, honnan nagymennyiségű cukrot és rizst hordtak el. Ezt nyilván katonák követték el. A város igazgatását a helyi szociáldemokrata párt vette át.

1919 január 1-én este 7 órakor a cseh hadsereg Barecca Ricardo olasz ezredes parancsnoksága alatt bevonult Pozsonyba. Január 4-ikén a csehek megszállták Losoncot, 6-ikán Zólyomot és Besztercebányát, 8-ikán pedig Érsekújvárt. Ez utóbbi helyen megelőzőleg Szmracsányi György volt néppárti magyar képviselő elnöklésével Honvédelmi bizottmányt alakítottak és kihirdették, hogy a várost meg fogják védeni. A nagy fogadkozások után azonban, egy cseh hadosztály megjelenésére, a vezetők elmenekültek. Erre a csőcselék itt is elkezdte a fosztogatást, úgy, hogy egyes tisztviselők kimentek a csehekhez és kérték, hogy azonnal kezdjék meg a bevonulást.

Károlyi Mihály fenti jegyzékére 1919 január 10-ikén adott rövid választ az ántánt katonai missziója, melyben egyedül a katonai egyezmény megsértésének vádjá ellen védekezik. A válasz idézi Franchet tábornoknak idevonatkozóan küldött alábbi táviratát:

„Az általunk aláírt fegyverszüneti szerződés kizárólag csak a keleti hadsereg frontjára alkalmazható és semmi esetre sem prejudikálhat a szövetségesek által más frontokra vonatkozóan utólag hozandó döntéseknek. Ennélfogva a cseh-szlovák állam, melyet a szövetségesek elismertek, feltétlen szuverénitással bír azokon a területeken, melyeket visszafoglalt a neki kijelölt határok között.”

Szószerint ezzel az értelmetlen és ügyetlen magyarázattal indokolta meg a nagy francia tábornok, hogy szerződésszegéssel miért zúdította rá a cseheket a Felvidékre és most miért védi őket.

Károlyi Mihály ismét hosszú választ küldött, melyből csupán a végkövetkeztetést idézzük, mely szerint *a magyar kormány a cseh fegyveres megszállást igazságtalan, erőszakos cselekedetnek minősíti, az ellen ismételten tiltakozik és kijelenti, hogy sem hallgatólagosan, sem kifejezetten sohasem ismeri el a cseh-szlovák állam igényelt szuverenitását ezekre a területekre.*

Jámbor magyarok, gonosz politikusok és rosszhiszemű történetírók még mindig vitathatják, hogy miért ment el Károlyi Mihály Belgrádba, hiszen érvényes volt a Diaz-féle

egyezmény az egész országra, még pedig úgy, hogy Diaz az ország régi határait és területi épségét biztosította.

Ime most kiderült, hogy az *ántánt* nemcsak a Diaz-féle egyezményt nem tartotta érvényesnek a déli határra, hanem ez utóbbira vonatkozóan külön megkötött belgrádi katonai egyezményt sem tartotta érvényesnek a cseh-szlovák határra. Mindig újabb ürügyekkel és újabb elméletekkel állott elő. Néha arra az alapra álltak a csehek és az *ántánt*, hogy a Diaz-féle egyezmény alapján nekik joguk van minden stratégiai pontot bárhol az osztrák-magyar monarchia területén megszállani és tényleg ezt is rendeli a Diaz-féle egyezmény már többször idézett 4. pontja. Csakhogy a szerződés szelleméből az folyt, hogy nem egész nagy összefüggő területeket, hanem csak egyes stratégiai pontokat lehetett ennek alapján megszállani. Máskor meg arra hivatkoztak a csehek és az *ántánt* is, hogy Andrassy utolsó közös külügyminiszter elismerte a cseh-szlovák nemzetet, tehát ennek következményeit viselni kell. Végül az 1919 január 10-iki jegyzékben egyszerűen kijelentették, hogy sem a Diaz-féle, sem a belgrádi egyezmények nem vonatkoznak a független cseh-szlovák államra, mert az a terület, melyet most a csehek, mint az *ántánt* által elismert szövetségesek birtokba vesznek, *nem is magyar föld, hanem a szlovákok ősi országa a szlovák történelmi határokon belül.*

Ilyen rabulisztikus okfejtésekkel dolgoztak a csehek, ami még érthető, de az *ántánt*-hatalmak is, ami hozzájuk méltatlan eljárás volt. Ahelyett, hogy azt mondták volna: mi győztünk, erőszakot használunk és így parancsoljuk.

II. Döntés a románok javára

A románok ez alkalommal nem hivatkoztak Trajanusra, mint a csehek a tótoknak ezerévelőtti állítólagos királyára: Szvatoplukra. Ők nem csinálták meg azt a komédiát, hogy Dákorománia történeti jogán kérjék a megszállás kiterjesztését. Amint fentebb már előadtuk, Presan román fővezér, miután a belgrádi katonai egyezmény alapján megszállotta a Marosig terjedő föld jelentős részét, november 29-én kérte az *ántánt* keleti hadseregeinek parancsnokló tábornokát, hogy engedélyezze a felsorolt stratégiai pontoknak: Máramarossziget, Nagybánya, Szatmárnémeti, Nagykároly, Dés, Kolozsvár,

Nagyvárad, Arad városoknak megszállását a belgrádi egyezmény 3. pontja értelmében. Jogilag a kérelem előterjesztése lehetséges volt, mert ez a hivatkozott cikk így intézkedik: „A szövetségeseknek joguk van megszállani minden helységet vagy minden stratégiai pontot, melyet állandóan a szövetséges hadseregek legfőbb parancsnokló tábornoka lesz jogosítva megállapítani.” Ez a cikk lényegében azonos a Diaz-féle egyezmény 4. pontjának tartalmával. A románoknak tehát akár a belgrádi, akár a Diaz-féle egyezményre lehetett hivatkozniuk.

Franchet nem sokáig váratta Presant, hanem már dec. 2-án megadta neki az engedélyt a megjelölt magyar városok megszállására, melyeknek birtokba vétele egyben a Máramarossziget, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad vonaltól keletre eső egész területnek elfoglalását jelentette. Ebből is látszik, hogy az *ántánt fokozatosan előre életbe akarta lép tetni a békeszerződésben megállapítandó határokat*. Presan élt is a felhatalmazással és dec. 10-ig bevonult Beszterce és Naszód városokba.

Az előrenyomulás során csupán kisebb csetepaték fordultak elő. Így december 17-ikén két helyen is véres összecsapás történt a Maros mentén a magyar és román katonaság között.

Az *ántánt* hadvezetőség zavaros és kapkodó módon adta a magyar kormánynak tudtára Franchet d'Esperey-nek a románok javára hozott ezt a döntését. Akciójának két ága volt: egyfelül Vyx ügyetlenkedett sületlen jegyzékeivel, másfelül pedig maga Berthelot tábornok lépett fel igen nagy diplomáciai készséggel és félelmetes francia simasággal.

A magyar kormányt először a román hadvezetőség értesítette arról, hogy az *ántánt* hadvezetőség engedélyt adott a belgrádi egyezményben megjelölt demarkációs vonal átlépésére, amely értesítésre a magyar kormány azonnal tiltakozó jegyzéket küldött Vyx útján az *ántánthoz*, melyben *a román támadást a belgrádi egyezmény flagrns megsértésének nyilvánítja, az ellen a leghatározottabban ünnepélyesen tiltakozik és a történelemből folyó minden következményért a felelősséget magáról elhárítja*.

A magyar kormánynak ez a tiltakozó jegyzéke december 17-ikéről kelt és keresztelte Vyxnek december 16-ikáról

keltezett azt a jegyzékét, melyben az ántánt döntéséről először adott értesítést. Ebben Vyx csak hallomásból beszél az egész dologról, azt mondván, hogy Bereşteanu román alezredes Nagyszebenből telefonozott Landrot alezredeshez: Berthelot francia tábornok budapesti megbízottjához és ebben a telefon-üzenetben azt közölte, hogy a román hadsereg főparancsnoka a következő parancsot adta volna ki: „Kolozsváron és a Maros völgyében a román parasztok élete és vagyona nincsen biztonságban, miért is a szövetségesek elhatározták, hogy átlépik a demarkációs vonalat és azt kitolják a Szatmárnémeti—Nagykároly—Nagyvárad—Békéscsaba vonalig“. Jámborul megjegyzi Vyx, hogy minderről ő maga saját fellebbvalójától semmi értesítést nem kapott ugyan, azonban mégis felszólítja a magyar kormányt, hogy kerüljön minden vérontást és ne fejtse ki ellenállást a román csapatok mozgulataival szemben.

Csak december 23-ikán küldte meg a hivatalos értesítést Vyx az ántánt vonatkozó döntéséről, mely szerint Berthelot tábornok felhatalmazta a román hadsereget arra, hogy a francia csapatok megérkezéséig megszállhassa „a következő stratégiai pontokat: Sighetul, Mirigetul, Marenepeşubri, Baia-Mare, Satmár, Carcimari, Dej, Cluj, Oradia-Mare, Arad“. Amint látható a városok neve még románul is legtöbbször hibásan van leírva és egyik-másikra rá sem lehet ismerni. A magyar kormány fegyverszüneti bizottsága azt felelte Vyxnek erre a jegyzékre, hogy nem ismeri ezeket a román neveket és kéri azoknak magyar nevekké való megjelölését, a jövőben pedig a városneveknek magyar nyelven közlését.

Vyx nevetséges ügyefogyottságával ellentétben, kemény határozottsággal és egyben számító ravaszsággal lépett fel Berthelot francia tábornok. Ez a tábornok román barátságáról volt ismeretes, Már 1916-ban Romániában tartózkodott és ő dolgozta ki a Magyarország elleni akkori támadás haditervét. Később, 1918-ban a Szaloniki előtti döntő győzelem után a Balkánon észak felé törő seregek közül az övé érkezett el először a Dunához, midőn már október 19-ikén megszállta Viddint és elzárta ott a folyami forgalmat. Most újra megjelent Romániában, hogy a hadműveleteket irányítsa. Ugy látszik, hogy Franchet d'Esperey-től teljes hatalmú meg-

bíztatása volt, mert december elejétől kezdve ő adta ki a parancsokat az ántánt nevében.

Berthelot december 6-ikán táviratilag megtiltotta a magyar kormánynál a Tisza balpartjáról a jobbpartjára való közlekedést, hogy a balparton levő vasúti felszerelést a románok részére lefoglalhassa. December 18-ikán pedig a következő parancsot küldte a magyar kormányhoz Vyx útján:

„A magyar és román csapatok közötti minden súrlódás kikerülése végett, kérem Önt (Vyxet), adjon parancsot a magyar csapatoknak Kolozsvár (Cluj) kiűritésére. Parancsomra ezt a várost, mint stratégiai pontot román csapatok szállják meg, míg csak francia csapatokat nem tudok oda küldeni.
 „(Cette ville devant être occupée par mon ordre comme point stratégique par les troupes Roumaines en attendant que je puisse y envoyer troupes Francaises.)“

A magyar kormány azonnal válaszolt Berthelotnak és kijelentette, hogy *erélyesen visszautasítja a magyar csapatok visszavonására vonatkozó felhívást*, mert ez ellentétben áll a belgrádi katonai egyezményvel.

Közben Vyx december 17-ikén azt közölte a magyar kormánnyal, hogy ő (Vyx) és Berthelot tábornok közt a fegyverszüneti szerződés értelmezése körül nézeteltérés van, miért is ezt a kérdést a versaillesi legfőbb ántánt haditanács elé terjesztették. Ugyanide viszik a magyar kormánynak a román megszállás elleni tiltakozásait is. (Nyilván e játékkal akarták a románoknak kedvező legfőbb döntést kierőszakolni.)

December 18-ikán Neculcea román tábornok megüzente Apáthy István egyetemi tanárnak, akit a magyar kormány Erdély legfőbb kormánybiztosává nevezett ki, hogy meg szállja Kolozsvárt, mint stratégiai pontot. Erre Apáthy gyűlésre hívta össze a magyar és székely nemzeti tanácsokat, ahol azt határozták, hogy a fegyverszüneti szerződés értelmében nem ellenzik a megszállást és gondoskodni fognak, hogy a bevonulás rendzavarás nélkül történjék meg, ámde a magyar katonaság és nemzetőrség eltávolítása módjukban nem áll.

December 22-ikén nagy magyar gyűlést hívtak össze Kolozsvárra, melynek célja volt a Magyarország melletti állásfoglalás. A gyűlés nem is volt olyan népes, mint remélték.

A küldöttek nagy része nem érkezett meg, mert a románok az utazás elé akadályokat gördítettek. Mindössze két külön vonat futott be. Az összegyűlt 60.000 ember a minden percben várt román megszállásra tekintettel izgatott lelki állapotban gyűlésezett. Határozatban tiltakoztak a gyulafehérvári román nyilatkozat ellen, követelték az egységes demokratikus Magyarország keretein belül minden nemzet számára az önrendelkezési jogot.

December 24-ikén vonult be mintegy 3000 emberből álló két román ezred Kolozsvárra. A vezénylő tábornok beszédet intézett a csapatokat hurrázva fogadó román lakossághoz, melyben kijelentette, hogy ide az ellenség földjére jönnek. Haller polgármester átadta nekik a várost. Apáthy főkor-mánybiztos későbbben megjelent a román tábornoknál és közölte vele, hogy mivel a város megszállása a fegyverszüneti szerződés alapján történt, mint stratégiai ponté, ugyanazon szerződés értelmében a közigazgatás továbbra is magyar kézben marad, miért is a rendőrség, csendőrség, nemzetőrség és katonaság itt tartózkodó részére a rend fenntartása érdekében szükség van, ezek tehát nem fegyverezhetők le. A román tábornok engedélyezett neki 50 nemzetőrt, 15 csendőrt és 100 rendőrt, azzal, hogy többet nem tűr. Apáthy ez ellen ünnepélyesen tiltakozott.

Közben Berthelot francia tábornok, mint az ántánt ügy-nőke beutazta a megszállásra ítélt magyar városokat és arra a szerepre vállalkozott, hogy mindenütt álnok ígéreteket tegyen s ezzel a románok dolgát megkönnyítse. December 27-ikén Temesváron járt, innen Aradra utazott, mint a románok szállásmestere. Elment még Szegedre, Nagyváradra, Szatmárra is. Mindenütt igen udvariasan lépett fel és két-értelmű kijelentéseket adott le. A magyar hatóságokat kérte a belső rend fenntartására.

Aradra december 31-ikén érkezett. Véres incidens fogadta. Tiszteletére kivonultak külön a románok és a magyarok saját nemzeti zászlójuk alatt. A magyar nemzeti színű zászlót a románok letépték. Erre a magyar és a román karhatalom (nemzetőrségek) közt lövöldözés kezdődött és a románok megfutamodtak. A helyszínén maradt négy halott és több sebesült. A magyar tömeg az utcákon tüntetett és valaki belőtt Pop-Csicsó lakásának ablakán, aki már akkor a

nagyszebeni román kormány hadügyminiszterének címét viselte. Midőn Berthelot e háznál látogatást tett, Pop-Csicsó neje sírva fogadta. A tábornok kijelentette, hogy egy ezred francia katonát fog Aradra küldeni és jómaga két órával hamarabb kiment a vasúti állomásra, mint kellett volna. Ebből az esetből a románok és a franciák világbotrányt kavartak.

Január 8-ikán szállták meg a románok Nagybányát. Állandóan beszéltek Nagyvárad, Szatmár, sőt még Debrecen megszállásáról is, de a népköztársaság idején idáig nem jutottak el. Kratochwill ezredes parancsnoksága alatt a magyar csapatok rendben vonultak vissza és mérsékelték a román előnyomulást. A kolozsvári 21. gyalogezred január 14-ikén Csucsánál állapodott meg. Ugyanekkor Zilahnál véres összecsapás volt. Január 15-ikén a románok Kolozsváron letartóztatták Apáthy főkormánybiztost és Nagyszebenbe hurcolták. A magyar kormány tiltakozását jelentette be Vyxnél, Berthelotnál és magánál Franchetnél is, követelvéen Apáthy szabadon bocsáttatását, ami csak jóval későbbben következett be. Apáthy világhírű tudós, kiváló biológus és széles horizontú politikus volt. Amellett sovén magyar hazafi, amiért a románok gyűlölték.

Január 17-ikén foglalták el a románok Máramarosszigetet igen különös körülmények között. A galíciai Stanislau városban alakult nyugati ukrán kormány csapatokat küldött Magyarországra a ruszin föld elfoglalása végett. Egyik csapatuk Máramarosszigetre tört be, ahonnan azonban a megérkező románok véres harc után kiverték őket. A másik ukrán csapat az uzsoki hágón át egészen Csapig nyomult előre, azonban innen tüstént visszahúzódott és végleg kivonult az országból.

Január végén Pathé francia tábornok Kolozsváron fogadta a magyar tisztviselők küldöttségét és biztatólag kijelentette nekik, hogy ami most történik, nincsen befolyással a békekonferencia döntésére. Ime, ugyanaz a perfidia jellemezte őt is, mint Berthelot-t, valamint a többi ideküldött francia tábornokokat.

Ilyen eszközökkel egyengette az ántánt Magyarország mélységbe taszításának útját.

III. Döntés a polgári közigazgatásról

Amiként a románok Nagyszebenben alakítottak Bukaresttől függő kormányt, azonképen a szerbek ugyanilyen kormányfélét létesítettek előbb Ujvidéken, azután Szabadkán, természetesen mindenütt elismerve a november 24-iki zágrábi határozatot, mellyel az egységes Jugoszláviát proklamálták és ennek régensévé Sándor szerb trónörököszt kiáltották ki. Egyben a megszállott területeken mindenütt elkobozták a polgári közigazgatást a régi magyar hatóságoktól.

Különösen kiéleződött a helyzet Temesváron, ahol dr. Róth Ottó, a bánáti svábok vezére, magyar államhű szocialista a népkormány kormánybiztosa, éles tiltakozást jelentett be a közigazgatás átvétele ellen. „A belgrádi fegyverszüneti szerződés szerint minket illet az önkormányzat, a közigazgatás sértetlensége — jelentette ki —, de mi nem vagyunk háborús pártiak és nem élünk fegyveres eszközökkel.”

A magyar kormány állandóan tiltakozott az erőszakosságok ellen és intézkedésért az ántánthoz fordult. A helyzet hovatovább súlyossá vált, mert a megszállás előhaladásával nemcsak a szerbek, hanem a csehek és a románok is hasonló erőszakosságok egész tömegét követték el.

A magyar kormánynak jogilag könnyű volt a helyzete. A belgrádi katonai egyezmény 1. cikkében ez a kitétel foglaltatik a megszállott területekre vonatkozóan: „A polgári közigazgatás itt a jelenlegi kormány kezében marad”. (L'administration civile y restera entre les mains du Gouvernement actuel.) Ezenfelül az egyezmény 17. cikke így intézkedik: „A szövetségesek nem avatkoznak bele a magyar állam belső igazgatásába”. (Les Alliés n'interviendront pas dans l'administration interieure de l'Etat hongrois.) A szerződésnek ezek a legkedvezőbb pontjai és részben ezért is szavazta meg annak elfogadását a magyar Nemzeti Tanács. Mindenesetre sokkal kedvezőbb ez a Diaz-féle egyezménynek 6. pontjánál, mely így szólt: „A kiűritett osztrák-magyar területeket átmenetileg (provisoirement) a helyi hatóságok adminisztrálják a megszálló szövetséges és társult hatalmak ellenőrzése alatt”.

Egy pillantás a két szövegre és azonnal látható, hogy Franchet itt mennyire jobb feltételt diktált, mint Diaz. Már

pedig az ántánt legfelső haditanácsa mondotta ki, hogy *Magyarországra a belgrádi, nem pedig a Diaz-féle egyezmény az irányadó*. Most, hogy a hódítók Szegedet kivéve mindenütt lábbal tiporták a szerződésnek ezt a cikkét, Franchet ezzel a döntéssel bűjt ki a világos szöveg imperatív rendelkezése alól: „A polgári hatóságok alatt azokat a helyi hatóságokat kell érteni, melyek nélkülözhetlenek az élet rendes folyásának és a rendnek fenntartására”. (Par autorités civiles il faut entendre les autorités locales indispensables pour assurer la vie courante et le maintien de l'ordre.) Ezt a magyarázatot adta az ántánt Károlyi Mihályhoz 1919 jan. 10-ről keltezve intézett jegyzékében, válaszolva mindazokra a felszólásokra panaszokra és jegyzékekre, melyeket a magyar kormány a sok erőszakosság miatt hozzá intézett. Az ántánt tehát csupán a *legelső közigazgatás alárendelt ügyeit* hagyta meg a magyar hatóságoknál.

A magyar kormány számos jegyzékében amiatt is állandóan panaszt tett, hogy a megszálló csapatok nemcsak a közigazgatást veszik át, elűzván a magyar tisztviselőket, hanem a vasutat is és a közellátásnak intézését. Az ántánt ezeket az erőszakoskodásokat is szentesítette, azzal az ürüggyel, hogy a belgrádi katonai egyezmény csak a polgári igazgatást hagyta meg magyar kézben, ámde a vasutak igazgatása és a közellátás a háború alatt már a katonaság kezelése alatt állott. Mindhiába bizonyította a magyar kormány, hogy ez az állítás nem felel meg a valóságnak, mert úgy a vasutaknak, mint a közellátásnak adminisztrálása mindenkor polgári jogkörbe tartozott.

Elutasította az ántánt a magyar panaszokat ugyanebben a döntésében a jogtalan letartóztatásokra, a hírlapok cenzurázására és betiltására vonatkozóan is. Egyúttal nem vette figyelembe a magyar állampolgárok megszállt és megnevezett területek közti forgalmának megnehezítése, illetve meggátlása iránt tett intézkedések miatti panaszokat sem.

Mindez azt jelenti, hogy a megszálló katonai csapatok úgy intézkedtek az elfoglalt magyar területeken, mintha azokat már politikailag is bekebelezték volna, ami *nyílt lábbaltiprása volt a belgrádi katonai egyezménynek*.

Ez erőszakoskodások jogtalanságát mutatja az is, hogy a belgrádi katonai egyezményhez 1919 január 28-iki kelettel

magyarázatot adott ki az ántánt, melynek I. szakaszában ezt írja: „A demarkációs vonal tisztán katonai jellegű, emélfogva nem lehet politikai, vagy gazdasági határnak tekinteni“. (Elle ne peut pas être considérée comme frontière politique ou économique.) Miután ekként saját eddigi eljárásának jogtalanságát megállapította, folytatta azt azután is állandóan fokozódó mértékben tovább.

A magyar kormány február 13-ikán keltezett jegyzékében panaszolja, hogy a megszálló csapatok védelme alatt mindenfelé helyi nemzeti tanácsok és álkormányok (pseudo-gouvernements) alakulnak, melyek a hatalmat magukhoz ragadják, a magyar tisztviselőket elűzik és azokat a megszálló csapatokkal együttesen kinevezett tisztviselőkkel pótolják, ekként a közigazgatást megbénítják. A megszálló csapatok által kifejtett nyomás segítségével is esküt vesznek ki a funkcionáriusoktól. Elfoglalják a fontos üzemeket (szénbányákat, sóaknákat) és megakadályozzák azok termékeinek szállítását. A román csapatok még soroznak is. A posta, telefon, távirda szervezetének egységét megbontják és az összeköttetést a megnevezett területekkel megszakítják, a magyar hírlapokat elégetik stb. A magyar kormány tehát nem használhatja a vasutat, postát, telefont, távirdát és így a közlekedés eszközeitől meg van fosztva.

Külön panasz ment az újvidéki, zombori és bácsbodrogvármegyei szerb erőszakoskodások miatt.

Szintén február 13-iki kelettel küldött panaszt a magyar kormány a pozsonyi egyetem ügyében is. A bevonult csehek egyelőre megengedték az egyetem működését. Január 15-ikén azonban felszólították az egyetem rektorát: Polner Ödönt, hogy a bevonulásra készülő szlovák kormányt az egyetem nevében üdvözlje, melyet a rektor az egyetemi tanács határozata alapján megtagadott. Erre a szlovák zsupán (főispán) bezáratta az egyetemet és az összes tanárokat rendőri felügyelet alá helyezte. Végül pedig a rektort letartóztatta.

Mindezt az ántánt a belgrádi katonai egyezmény azon intézkedésével, hogy a megszálló csapatok nem avatkoznak be az adminisztrációba, valamint, hogy a megszállt területen a polgári közigazgatás a magyar kormány kezében marad, — teljesen megegyezőnek találta.

Az ántánt-támogatásnak központjában, melyet Magyarország ellen a szomszéd államoknak nyújtottak, a franciák állanak. Benes már november közepén közölte a csehekkel Párisból, hogy a cseh légiókat egy francia tábornok fogja hazavezetni. December 30-ikán érkezik a hír, hogy Pichon francia külügyminiszter a parlamentben bejelentette, hogy a román hadsereget a franciák reorganizálták. Jól tudjuk, hogy a csehekhez jöttek olasz vezérkari tisztek és egyéb katonák is, azonban Pellé francia tábornok volt a tulajdonképeni irányító, későbbben a ruszin föld megszállásában pedig Henocque francia tábornok. A románoknál egész sereg francia tábornok működött, köztük láttuk a legfőbbeket: Berthelot és Pathé tábornokokat. A szerbeket pedig maga Franchet d'Esperey közvetlenül irányította.

Egy darabig a magyarokról szó sem esett a francia parlament ülésén. Végre január 2-ikán jött a hír, hogy Pichon külügyminiszter megemlítette őket is, mondván: a magyarok, kik 1908-ban már majdnem háborút idéztek fel és akiknek a titokzatos szarajevói gyilkosság révén a világháború is köszönhető, — megérdemelték sorsukat. Így vélekedtek a legyőzött országról, amely az új népkormány révén hajlandó lett volna a kuruc hagyományok nyomán francia érdekszférába illeszkedni bele. Garami elkeseredve kiált fel emlékiratában: „Az ántánt nem hallgatott a Károlyi-kormány szavára, könyörgéseire és fenyegetéseire“.

A tervszerű megfojtás legfőbb intézője Clémenceau francia miniszterelnök volt, akit kortársai tigrisnek hívtak. Ez az akkor már 77 éves vén, kegyetlen ember, volt magyar menyé révén jól ismerte és gyűlölte a magyarokat. A bosszú volt egyetlen gondolata és nem ért el odáig az értelme, hogy vak dühöngésében olyan értékeket is szétrombolt, melyek saját hazájának szolgáltak volna előnyére. Clémenceau volt az, aki legfőképen előkészítette a második világháborút és benne nemzetének irtózatosszerű szerencsétlenségét.

Franchet d'Esperey-ről már szoltunk eleget. Ezt is úgy csúfolták, mint az előbbi: tigrisnek. Minden kultúrmáz lehullott róla, midőn Károlyi Mihályékat Belgrádban meggyalázta. Vajjon elkiáltotta volna-e ezután is szegény Lovászy Márton még egyszer, hogy ántánt-barátok vagyunk? Döly-

főssége és műveletlensége sem teszi érthetővé, hogy miért fogadta úgy azokat, kikről tudnia kellett, hogy franciabarát politikusok?

Vyx alezredes, akit az ántántmisszió fejeként Budapestre küldtek, valószínűleg annak köszönhette ezt a megbízatást, hogy az ő alacsonyrendűségével akarták kifejezésre juttatni a magyarság iránti lenézésüket. Böhm emlékirata szerint ez az ember régi cs. és kir. őrmestertípus volt, műveletlen, korlátolt, erőszakos és ezenfelül rosszakaratú, álnok és hazug. Vyx Budapesten a főúri élet árjába dobta bele magát. Az arisztokrácia és a lipótvárosi pénztőke körülrajongta és oltotta bele a forradalom iránti animozitást. Garami szerint ezekkel a körökkel „szép asszonyok és ragyogó estélyek révén össze-szúrta a levelet”. Már december 20-ikán egyik budapesti napilap vezércikkben támadta meg az ántánt teljhatalmú megbízottját, aki a legridegebb elzárkózással kezelte Magyarország minden ügyét. Csupa rosszindulat minden cselekedete. Nem lehet ezt sokáig tűrni, — írta a vezércikk, — ebből bolsevizmus lesz, vagy anarchia!

Clémenceau, Franchet d'Esperey és Vyx, ez a gonosz triumvirátus, a magyar történelemben méltán foglal helyet Basta, Kolonics, Haynau stb. sorában.

4. Károlyi Mihály irtózatoss helyzete

Állandó dilemmák

Ezer éven át nem volt talán magyar államférfi, akire a balsors annyi átká zuhogott volna, mint Károlyi Mihályra.

Akik a világháborút megcsíhálták, vagy könnyelműen folytatták, az összeomlás után egyszerűen eltűntek és minden bűneiknek következményeit ráhárították az októberi forradalom vezérére.

Fentebb, az 1. fejezetben elbeszéltük, hogy a magyarországi nemzetiségi kérdés évszázados gonosz emlékek felhalmozódása nyomán, miként mérgesedett el és lett okává a csehek, tótok, románok, szerbek, szászok lázadásának. A 2. fejezetben igyekeztünk képet adni arról, hogy mennyire sikertelen maradt az új magyar hadsereg szervezésére irányuló minden kísérlet és hogy Károlyi Mihály hiába hívta fegyverre a magyarokat az ellenséges betörések visszaverésére.

A 3. fejezetben láttuk: miként döntött minden vitás kérdésben az ántánt Magyarország ellen és miként irányította, támogatta a maga morális súlyával, amely szükség esetén nyilván óriási fegyveres hatalmat is jelentett, — a fellázadt és betört ellenséges nemzeteket.

Ebben az irtózatos helyzetben kellett Károlyi Mihálynak helyt állania. De a fentiekhez még további bajok és veszedelmek is járultak. A következőkben el fogjuk beszélni azt is, hogy a veszített háború nyomán miként bomlott fel Magyarországon a belső rend és biztonság is. Mennyire hiábavaló volt a népkormány minden igyekezete, hogy Magyarországot szövetséges köztársasággá szervezze át és mint ilyet beleállítsa a Dunai Konföderáció nagy koncepciójába. Miként ütköztek össze a kormányt alkotó pártok egymással és miként forgácsolódtak szét belsőleg is sajátmaguk. A katonai helyzet súlyosságához tehát még belpolitikai zavarok is járultak, melyeket szintén Károlyi Mihálynak kellett volna megoldania.

Többbizben rámutattunk már arra, hogy adott pillanatokban micsoda szörnyű lelki dilemma előtt állott Károlyi Mihály, akkor amidőn percek alatt kellett választania és döntenie.

Hogy nem mindig találta el a leghelyesebb utat, az egészen természetes. De bizonyos, hogy mindig azt kereste és ha rajta állott volna, akkor eredményeket is tudott volna elérni. Abban a szörnyű káoszban és az embereknek a veszített háború utáni morális anarchiája közepette, minden jószándéka kudarcra volt kárhoztatva.

Károlyi Mihály felett csak az ítéljen, aki előbb a legnagyobb gonddal végig tanulmányozta az akkori események történetét, azután beleélte magát az akkori helyzetbe és ezek után felteszi magának a kérdést, hogy ő maga az adott pillanatban mit tehetett volna Károlyi Mihály helyén?

5. Szövetséges köztársasággá alakulás

Az integritás elleni erők

Úgy Károlyi Mihály, mint a népkormány Magyarország területének séntellensége mellett foglalt állást. Az ez ellen irányuló minden ellenséges támadással szemben állandóan

hangoztatta az elv fenntartását. Károlyi Mihály december 5-ikén ezt a táviratot küldötte Pozsonyba a függetlenségi párt elnökéhez: „A magyar kormány sohasem mondott le és sohasem fog lemondani Pozsonyról. Pozsonynak ezentúl is Magyarország kell tartoznia. Károlyi.” December 7-ikén pedig ezt táviratozta Kassa kormánybiztosához: „A kormány nem mondott le és nem fog lemondani Kassáról. Károlyi.”

A magyar területi integritás védelmére a népkormány alapította a Területvédő Ligát, melyből az ellenforradalom idején a Revíziós Liga alakult. A Területvédő Liga december 4-ikén szervezkedett, meg és Lóczy Lajos híres egyetemi tanár, földrajztudóst választotta elnökévé.

A kormány minden követ megmozgatott, hogy a külfölddel kapcsolatokat találjon. Ahová lehetett, megbízottakat küldött ki a magyar ügy melletti propaganda végett. Az ellenséges államokba ekkor még nem lehetett behatolni és a magyar propagandisták főleg a semleges országokra és Amerikára voltak utalva. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium az egyházak támogatását is igénybe vette. Különösen nagyarányú volt a protestáns propaganda szervezete. A protestáns ügyek nagybuzgalmú kormánybiztosa: dr. Kováts J. István ref. theol. tanár egész sereg református egyházi embert indított ki a protestáns országokba, akik viszonylagosan szép sikerrel is jártak.

Az integritás eszméje természetesen népszerű volt a magyar közvélemény előtt. Még a szocialisták közfelfogását sem fedte a Népszava december 5-iki vezércikkének ez a címe: „A területi integritás hazug jelszava”. E cikkben ilyen kitétel is foglaltatott: „Ha a nemmagyar-ajkúak nem akarnak velünk egy államban élni, kísérletet sem szabad tenni kényszereszközök alkalmazására”. E cikk nyilván egyéni akció volt.

A magyar álláspont ellen azonban óriási erők vonultak fel. Így mindenekelőtt az akkor mindenható Wilsoni-elv a népek önrendelkezési jogáról. Az egész világot magával ragadta ez az eszme és senki se volt, aki ellene mert volna szólani. Ámde mindenki másképpen értelmezte és amint tudjuk, a szép ideál később nagy csalódásba volt belefúlándó. Magyarország szétdarabolására tört a világháborút megnyert nagyhatalmak lángoló bosszúvágya. Ezt kívánta a

szomszéd népek terjeszkedési irányzata. Románia a románlakta területeket, Csehország a Tótföldet, Jugoszlávia Horvátországot és a szerblakta országrészeket fegyveresen is megszállta, sőt még a német-osztrák köztársaság is szemet vetett Burgenlandra. Végül eleven erőkként robbantak ki a századok óta elfojtottan égő magyarországi nemzetiségi mozgalmak. Ezek a népek még szociális bajaikat is mind nemzetiségi sérelmeknek érezték és tüntették fel.

Hogyan gondolta a népkormány?

Mikor már minden elveszettnek látszott, a népkormány még mindig a magyar integritás elvi alapján állott. Károlyi Mihály 1919 január 1-sei nyilatkozatában különösen kihangsúlyozta Magyarország „gazdasági egységét” és kijelentette, hogy a „területi integritást gazdasági értelemben képezem”, ami alatt azt értette, hogy az ország gazdaságilag megbont-hatatlan egysége az az alap, melyen az integritás nyugszik. Ebből azonban folyik: közös intézmények fenntartása és az állami szuverénitás egysége is.

Így alakult ki a népkormánynak következő terve. A szembenálló két törekvést: egyfelől a területi integritás elvét, másfelől a nemzetek önrendelkezési jogát harmóniába kell hozni a föderáció által. A nemzetiségeknek a lehető legtöbb jogot és szabadságot meg kell adni, egészen addig a határig, hogy azért az állam egysége fennmaradjon. Ez alapon Magyarországot föderatív köztársasággá kell átalakítani.

A szövetséges államnak autonóm jogterületeit pontosan nem állapították meg. A népkormány azonban megadta az autonómiát a ruszin földnek, Tótországnak, ami alatt a szlovákok által lakott Felvidéket értették és a német zárt területeknek, elsősorban Burgenlandnak, vagyis Nyugatmagyarországnak. Ez a három néptörvény szabályszerűen meg is jelent és érvénybe lépett. Utána jött volna Erdély és a Bánát autonómiája. Mindezeket a részleteket pedig szilárd egésszé foglalta volna össze az integer Magyarország új szövetségi alkotmánya.

A föderatív rendszertől a népkormány két döntő hatást remélt. Egyfelől azzal ment volna a békekonferenciára: a nemzetek közvéleménye elé, hogy imé, a magyarok a többi nemzetiségeknek minden lehető jogot megadtak, másfelől

ezzel akarta megnyerni a magyar állameszmének az ország nemzetiségeit.

De kérdés, miként gondolta a népkormány, hogy ennek a törekvésnek még lehetnek kilátásai? Erre a kérdésre Jászinál találjuk meg a feleletet. Neki az volt a nézete, hogy a forradalom előnti az egész földet. Úgy ő, mint különösen napilapja állandóan a világforradalom közeli kialakulásáról emlékezett meg. Nov. 13-án a románokkal folytatott aradi tárgyalásai során is azzal fenyegette meg a makacsul ellenszegülő nemzetiségi politikusokat, hogy ne bízzák el magukat, mert a békét nem a kardesörtető generálisok, hanem az *európai szovjetköztársaságok* fogják megkötni, a munkások és katonák tanácsai. Emlékiratában elbeszéli, hogy bár nem hitte, hogy Magyarország egész területét meg lehet menteni, de remélte, hogy a magyar pacifista álláspont messzemenő jóakaratot vált ki a forradalmasított hatalmaknál és ezzel a *plebiscitum* elvét meg lehet menteni, mi által az ország jelentékeny része meg lesz tartható. Úgy képzelte, hogy *egyes országrészek* a nemzetiségek is a magyar állam mellett fognak megnyilatkozni a hivatalos népszavazás során. Volt is erre reménység például a ruszinoknál, a bánáti sváboknál, esetleg a nyugatmagyarországi németeknél, a keleti szlovákoknál. Wilsonban még mindig sokan bíztak, mert Európába indulásakor is úgy nyilatkozott, hogy az imperializmust le kell törni, bármely formában nyilatkozik is meg, már pedig Jásziék úgy látták, hogy a cseh, román, szerb imperializmus ellentétben áll a Wilson által hangoztatott elvekkel.

Károlyi Mihály elgondolását az 1919 január 1-séjén tartott beszédében így jelölte meg:

Magyarország ügye a pacifizmus jegyében fog győzni. De ez csak úgy lehetséges, ha az egész világon demokratikus és szociális átalakulás lesz. Lehetséges, hogy a reakció ideig-óráig diadalmaskodni fog. Ha azonban a pacifizmus végleg elbukik, akkor azt mondom: *Finis Hungariae*. Akkor nekünk az ügyek éléről távoznunk kell. De én ezekért az eszmékért még a száműzetésben is tovább fogok küzdeni. Lehet, hogy a jövőben ki fog alakulni egy konzervatív párt is, de én annak nem lehetek se híve, se vezére.

Károlyi Mihálynak proféciai képessége ismeretes. Mégis megdöbbenő az a világos látás, mely ezekből a szavaiból ki-

tűnik. Szemben a Jászi egészen elméleti állásfoglalásával, a gyakorlati szempontból nézte a kérdést és már azt is megérezte, hogy vállalkozása nem fog sikerülni. De hát *ha még van csak egy lehetőség*, azt is ki kell meríteni.

Ezzel a *vékony reménységgel*, de azért elvi szilárdsággal haladt előre a népkormány a maga elé tűzött tövises úton. Reménysége azért is kevés lehetett, mert december végén Angliában Lloyd George imperialista miniszterelnök óriási győzelmet aratott a képviselőválasztásokon. A pacifisták megbuktak. A kormánynak mintegy 200 főnyi többsége lett. Hire érkezett annak is, hogy Wilson máris megegyezett az angol imperialista kormánnyal. De még a Németbirodalom is konzervatív irányba fordult. A szélső szocialista-bolsevista elemek itt „Spartacusok” név alatt szervezkedtek és lázadoztak, december 10-ikén megostromolták a berlini rendőrséget, 25-ikén pedig matrózpuccsot rendeztek ugyancsak Berlinben 70 halottal. Az év végén Radek orosz népbiztos Moszkvából Berlinbe érkezett és átvette a lázadás irányítását. Velük szemben a szociáldemokrata párt Ebert köztársasági elnök, Scheidemann kancellár és Noske hadügyminiszter, mind párttagok vezérlete alatt ellenállást szervezett és a január 6-ikán megkezdődött döntő harcokban, ágyúkkal, gépfegyverekkel, kézigránátokkal január 12-ikére vérbe fojtotta a lázadást. A szociáldemokrata vezérek nagy katonai gyűlésen ünnepelték a lázadás letörését. A Spartacusok két vezérét: Liebknecht Károlyt és Luxemburg Rózát megölték.

A jelek tehát azt mutatták, hogy a világforradalom legalább is korainak látszik. Károlyi Mihály és Jászi Oszkár előtt azonban ennek dacára így állott a probléma: Vagy imperialista, militarista irány kerül felül a világpolitikában, ami valószínűnek látszott, vagy pedig imperializmus-ellenes pacifista irányzat fejlődik ki. Az első esetben veszve van Magyarország ügye, mert a francia vezetés alatti militaristák, féktelen bosszúvágyukban a volt ellenségeknek elpusztítására törnek. Ehhez az irányzathoz hiábavaló minden közeledés. Marad tehát egyedüli járható út a pacifizmus felé való orientálódás, melyhez Károlyit különben meggyőződése is vonzotta és kötötte. Ha valamennyire is ilyen világirányzat tudna kibontakozni, ennek segítségével Magyarországon népszavazást próbálnának keresztülvinni. Ez a *plebiscitum* volt a remény-

ségek maximuma, a magyar hazafiaknak akkoriban legszebb álma. A népszavazáson azonban a nemzetiségek tömegeit csak úgy lehet megnyerni, ha előbb minden olyan elképzelhető jogot megadnak nekik, ami csak összefért a magyar integritás elvével. Így vezetett el a logika a magyar szövetséges köztársaság eszméjéhez.

Ruszka-Krajna

A gens fidelissima: a ruszin (régebben: rutén) nép kapta meg először autonómiáját. Ez a kis nép akkor nem akart menni se a csehekkel, se a galíciái, se az ukrainai fajtestvéreivel, hanem kitartott a nagy bajban levő magyarság mellett.

A ruszin nemzeti tanács egyhangúlag hozta meg a határozatot, melynek alapján létrejött megegyezés értelmében a népkormány megalkotta az 1898. évi X. néptörvényt és azt december 25-ikén, karácsony napján kihirdette. Ennek folytán a minisztertanács a ruszin nemzet képviselőtére dr. Szabó Orest főispánt ruszakkrajnai miniszterré kinevezte.

A néptörvény fontosabb intézkedései ezek:

Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung megyék ruszinlakta részeiből alakul egy autonóm jogterület (kormányzósági terület) Ruszka-Krajna név alatt. Zemplén, Sáros, Abauj-Torna és Szepes megyék ruszinlakta területeinek rendezése a békekötés utánra marad.

Ruszka-Krajna területén a ruszin nemzet saját maga intézi autonóm ügyeit, körülbelül abban a keretben, mint egykor Horvát-Szlavonország. Ekként autonóm ruszin tartomány alakul. A ruszinok által intézett ügyek: belügy, igazságügy, közoktatási, közművelődési, vallási ügyek. A nyelvhasználatra vonatkozó intézkedés is autonóm. Mindez ügyekben a törvényhozás és a kormányzás teljesen autonóm.

Magyarországgal közös ügyek: külügy, hadügy, pénzügy, állampolgárság, magánjogi és büntetőjogi törvényhozás, továbbá a gazdasági, közlekedési, szociálpolitikai ügyek. A legfontosabb ügyek tehát a magyar népköztársaság jogkörében maradtak.

Ruszka-Krajnának van külön nemzetgyűlése és külön kormányzója. A magyarországi közös országgyűlésre számarányához mértén képviselőket küld. A magyar kormányban a ruszin nemzetet a ruszakkrajnai miniszter képviseli. A kor-

mányzóság székhelye: Munkács, a miniszter székhelye: Budapest. A kormányzóság a miniszter főfelügyelete alatt áll.

A ruszin nemzetgyűlést az 1918. évi I. néptörvényben megszabott általános, egyenlő, titkos, közvetlen választójog alapján kell választani. A magyarországi közös országgyűlésre küldendő képviselőkről külön törvény fog intézkedni.

A Ruszka-Krajnában lakó nem ruszin népesség (a kisebbség) helyhatósági és kulturális autonómiája biztosított.

A Ruszka-Krajna területén levő államjavak: a földek, bányák, erdőségek a ruszin nemzet birtokába mennek át.

A német és szlovák autonómia

A magyarországi német nép önrendelkezési jogának gyakorlásáról szóló 1919. évi VI. néptörvény, január 29-ikén került kihirdetésre. Ez a néptörvény a ruszinokra vonatkozó intézkedéseket veszi át, de azzal az eltéréssel, hogy mivel a németek Magyarországon szétszórva laknak, nem határozza meg az autonóm területet. Elég homályosan azt az elvet mondja ki, hogy „a Magyarországon lakó németajkú magyar állampolgárok egységes nemzetet alkotnak.” A németlakta vidékeken, amennyiben azok összefüggő területek, autonóm jogterületeket (kormányzóságokat) kell alakítani. Csupán egy ilyen kormányzóság alakítására történt kezdeményezés: Burgenlandra vonatkozóan. Számításba jöhetett volna még a Szepesség, az erdélyi szász föld és a Bánát egyrésze.

Ez a néptörvény nem viszi keresztül következetesen a területi autonómia egyedül helyes elvét, mely Ruszka-Krajnára nézve érvényesült, miért is ha gyakorlati alkalmazására került volna sor, sok zavar állhatott volna elő belőle. Képtelenség lett volna ugyanis, hogy a szétszórt németiség összege autonóm jogokat kaphasson, kivéve talán azt, hogy kulturális országos egyesületben tömörülhetett volna.

A német kormányzóságoknak hatásköre ugyanaz, ami a rusziné. Nyilván külön-külön lett volna nemzetgyűlése minden kormányzóságnak, mert közös gyűlés, p. o. a Burgenland és a szászok földje közt nem képzelhető. Az autonóm és a közös ügyek, valamint az autonóm és a közös szervek ugyanazok, mint Ruszka-Krajnában.

E néptörvény hevenyészett jellege mutatja, hogy itt inkább az elv kijelentéséről volt szó. A németiség képviselői

tében német miniszterre kinevezték dr. Junker János ítélőtáblai bírót, aki állását el is foglalta.

Tótország — Szlovenska Krajina — önkormányzatát az 1919:XXX. néptörvény mondotta ki, mely március 12-ikén került kihirdetésre. Tótország területét csak általában jelöli meg, mint „Magyarország felvidékét“, azzal, hogy pontos határait a békeértekezlet után fogják megállapítani.

Az autonóm ügyek, mint Ruszka-Krajnánál: a belügy, igazságügy, közoktatásügy és vallásügy. Közös ügyek mindazok az ügyek, melyek nincsenek autonóm jogkörbe utalva, valamint ezeken felül még az alaki és anyagi magánjogi és büntetőjogi törvényhozás is. (Ez utóbbiak kivételek az autonóm ügyek közül.) Az autonóm ügyek meghatározásában eltérés van a ruszszakrajnai néptörvénytől.

Tótországnak három kormányzósága van: a keleti, közép és nyugati. Nemzetgyűlése azonban egy lett volna, tehát a kormányzóságok ebben egyesültek. Budapesten székel a tótországi miniszter. A magyarországi közös országgyűlésbe később megállapítandó módozatok szerint küldik képviselőiket.

A tótországi miniszter a népköztársaság bukása folytán már nem került kinevezésre. Megemlítjük, hogy a magyarbarát szlovákok dec. 11-én Kassán a városi közgyűlési teremben gyűlést tartottak, melyen kikiáltották a tót népköztársaságot. Külön kormányt is alakítottak, melyben helyet foglaltak: Jehlicska, Dvorcsak, Blahó stb. közismert magyarbarát politikusok. Kimondották, hogy a kormány ideiglenes székhelye: Eperjes lesz.

6. A Dunai Konföderáció

Az eszme felvetése

Magyarországnak szövetséges köztársasággá való átszervezése szorosan összefügg a Dunai Konföderáció tervével. E szélesebbkörű államszövetség által kapcsolatba lépett volna a magyar föderatív népköztársaság a környező államokkal.

Rögtön a forradalom kitörése után nov. 3-ikán száz magyar író és művész aláírásával felhívás jelent meg, mely

azt követeli, hogy a magyar kormány haladéktalanul lépjen érintkezésbe a többi közép-európai népek nemzeti tanácsaival egy szövetség megalakítása végett. Az első aláíró Ady Endre volt. A felhívás szerint a nemzetek önrendelkezési jogának még a történelmi határok se legyenek gátjai. A szövetkező nemzetek ezek: magyar, cseh, szlovák, lengyel, erdélyi, román, délszláv, osztrák-német és ukrán. Egy nyelven beszélőknek több államuk is lehet. Egyszóval ez a terv a régi monarchiát akarja feltámasztani föderatív alapon. A felhívásnak azonban semmi visszhangja sem lett.

Károlyi Mihály miniszterelnök több nyilatkozatában megemlítette a Dunai Konföderációt, mint amelyet megvalósítandónak tart. Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter erről gyakran, mint keleti Svájcra szólott. A népkormány azonban hivatalos programjába nem vette fel a konföderációt.

A függetlenségi és 48-as Károlyi-párt, mely akkor még a népköztársaság vezető pártja volt, 1918 dec. 22-én Budapesten nagy népgyűlést tartott, melyen Károlyi Mihály miniszterelnök, mint még a pártnak is elnöke, vázolta a párt programját. E beszédében világosan kihirdette, hogy Kossuth politikája nyomán a Dunai Konföderációt kellene megvalósítani, „esetleg svájci mintára”. Ebben meg lehetne valósítani Magyarország gazdasági egységét. A Dunai Konföderációt tehát a párt külpolitikai programjának sarkétételévé tette.

Nem nyílt azonban lehetőség ennek a tervnek még elméleti kidolgozására sem. Gyakorlatilag pedig még annyira sem jutott el a népkormány, hogy érintkezésbe juthasson a szomszéd államokkal. Hiszen Csehország, Románia, Jugoszlávia és még Ausztria is foglalni akartak Magyarországot testéből, nem pedig szövetkezni azzal.

Csak egyszer, 1919 január 14-ikén bukkant fel egy különös hír arról, hogy nem hivatalos jugoszláv részről memorandum jött volna Budapestre, melynek lényege: dualizmus a két ország közt Sándor szerb trónörökös királysága mellett. Ekként biztosítani lehetne a magyar területi integritást. Ez a felelőtlen tervezgetés valószínűleg a Balla Aladár volt zágrábi követ és társa: Gömbös Gyula katonai attasé jóhiszemű akciójának eredménye lehetett.

A konföderáció gyökere

Senki azt ne higgye, hogy a Dunai Konföderáció Kossuth egy röpke ötlete nyomán csak úgy szeszélyesen bukkant fel az októberi forradalom alatt. *Ennek a tervnek mélyrenyúló történelmi gyökere van.* Az ezeréves magyar történelem során gyakran merült fel és öltött intézményes formát is.

A magyarságnak az a meglátása, hogy neki érdeke fűződik az Európa közepén, szomszédságában élő kisebb népekkel együttthaladni, eleinte hódítás formájában konkretizálódott. I. László király már 1090-ben Magyarországhoz csatolta Horvát-Szlavon-Dalmátországot. Ezen a nyomon Kálmán király lenyomult a tengerig, Dalmáciát ténylegesen elfoglalta és magát 1102-ben Zera-Vecchiában (Tengerfehérváron) királlyá koronáztatta. Ez időben már szilárd a magyar uralom Bosznia területén is. 1156-ban már találkozunk a sói és ozorai bánsággal. Szerbiának a Drina és Morva közötti részén később alakult a macsói bánság. Bulgária már 1263-ban IV. Béla királynak volt alávetve. Nagy Lajos Felső-Bulgáriából a bodoni (viddini) bánságot hasítja ki. Ezekből látható, hogy a délszláv részekkel egészen korai kapcsolatok keletkeztek.

Romániának mai területe már 1200 elején magyar fennhatóság alá jutott. Nagy Lajosnak hódolt Bogdán, a moldvai vajda éppenúgy, mint a havasalföldi vajda is. Nagy Lajos 1370-ben Krakkóban Lengyelország királyává koronázták. Ez ország független maradt Magyarországtól, de Lajos Halicsot és Lodomériát, melyek már a XII. században magyar hódítmányok voltak, az Árpádok jogán visszacsatolta Magyarországhoz.

Az első hatalmas Dunai Konföderációt Nagy Lajos király teremtette meg, kinek birodalmához tartozott a Durazzo—Burgas vonaltól északra az egész Balkán, továbbá Románia és Lengyelország, mely utóbbi az Odera melletti Frankfurt vidékétől Pinszkig, illetve a Pripet-mocsarakig nyúlt.

Ebbe a középeurópai kombinációba Mátyás iparkodott bevonni Csehországot és Ausztriát is, szintén a hódítás jogán. Magát 1469-ben cseh királlyá választotta és Olmützben esküt is tett a boroszlói püspök kezébe. Majd pedig megverte Frigyes császárt és 1484-ben elfoglalta Bécsét az osztrák

örökös tartomány jelentékeny részével együtt. Ez a terület, dél felé alaposan kibővítve már IV. Bélának is hódolt.

A csehekkel fatális viszonyba sodródott a magyarság. Háromszor alapítottak azok erős birodalmat, Szvatopluk, Ottokár és Podjebrád idejében és mindahármat a magyarok buktatták meg (Árpád, Kun László, Mátyás). Csehországgal Magyarország perszonális unióban volt Vencel, Zsigmond, Albert, I. Ulászló, V. László, továbbá II. Ulászló és II. Lajos idejében. Ezekben adjuk vázlatát a magyarság mohácsi vész előtti olyan törekvéseinek, melyeknél fogva a szomszéd népekkel *valamelyes formában tömörülni akart*.

A monarchia

Az osztrák-magyar monarchia több volt, mint egy dinasztia által összehódított terület. A történelmi, földrajzi és gazdasági szükség hozta létre. Csak a formája alakult ki az erőszakos hatalom kényszere által.

Ahogy az osztrák-magyar monarchia 300 éves tagságokon át az 1867-iki kiegyezésben kijegecesedett, amelyet az októberi forradalom már a világháború által romokban döntve talált, ez az alakulás nem egyéb, *mint a Dunai Konföderációnak egyik, bár tökéletlen alakzata*. Midőn az ántánt-hatalmak ezt a birodalmat könnyelműen szétrombolták, anélkül, hogy másikat állítottak volna helyére, *a történelem ellen követtek el merényletet*, aminek következményei alig húsz év múlva irtózatos robbanásokban érvényesültek.

A magyar dunai gondolat

A magyarság nem tudott beleilleszkedni az osztrák koncepciójú, torz konföderációba, sem faji, sem vallási, sem gazdasági, sem alkotmányossági szempontból. Érdekes azonban, hogy mikor ezt az alakulatot szét akarta bontani, egyben *mindig másikat: jobbat akart alkotni helyette*.

Már I. Ferdinánd idején voltak magyar főurak, akik a svájci köztársasági mintára szervezkedni akaró cseh-morva, sziléziai, osztrák, stájer rendekkel együtt *egy szabad közép-európai szövetséget* akartak létrehozni, amely a törökkel megegyezett volna. Ennek történeti nyomairól fentebb már részletesen megemlékeztünk.

Báthory István erdélyi fejedelem Lengyelország királyává választatván, a magyar Középeurópának új terve merült fel. Ez a nagy ember a két ország erejét egyesítve dacolni akart némettel és törökkel egyaránt. Bethlen Gábor a csehekkel szövetekezett és az ezt a szövetséget megerősítő 1620. évi besztercebányai országgyűlés után magyar-cseh-csátrák közös követség ment egyezkedni a portára. Bethlen később, mint láttuk, orosz segítséggel Lengyelország királya is akart lenni és így ez a nagy magyar diplomata szintén egyik harcosa volt a magyar középeurópai gondolatnak. Ugyanez mozgatta a tragikus végű ifjú hős fejedelmet: II. Rákóczy Györgyöt is.

A Wesselényi-féle összeesküvés a Dunai Konföderációnak egészen tökéletes tervét dolgozta ki. Láttuk, hogy Wesselényi nádor a dalmatákkal, horvátokkal, erdélyiekkel, oláhokkal és moldvánokkal szövetekezett és ebbe be akarta vonni Lengyelországot is. Mindezt francia és török protektorátus alatt.

II. Rákóczi Ferencnek hasonló törekvéseiről is bővebben megemlékeztünk.

Kossuth Lajos tervei

Kossuth párisi követe: gróf Teleki László ott kint érintkezésbe lépett a román Golescu-val, akit az 1848-as forradalmi bukaresti kormány küldött ki. Ez a diplomata, ki egyébként dákoromán velleitásokat árult el, azzal a tervvel lépett elő, hogy *fel kell szabadítani a románokat, cseheket, magyarokat és horvátokat és azután ezeket egy szövetségbe kell egyesíteni, francia és török oltalom alatt*. Teleki helyeselte a konföderáció eszméjét, azzal a feltétellel, hogy Magyarország területi épsége megmaradjon és erről jelentést tett Kossuthnak. Érdekes, hogy Teleki a tervezetéből a cseheket kihagyta. A konföderáció alapelveit 1849 május 18-án Kossuthnak meg is küldötte.

Ez időben itthon maga Kossuth Lajos tárgyalta Golescu társával: Balcescu-val, a volt forradalmi román kormány emigráns külügyminiszterével és vele meg is állapodott, bevonnán az egyezségbe Jancu Ábrahámot is. Erről más helyen bővebben megemlékeztünk. Ismertettük ez egyezség következtében létrejött magyar nemzetiségi törvényt is, melyet a Szegedre menekült országgyűlés 1849 júl. 28-án hozott meg.

Kossuth a dunai szövetség eszméjét mindjárt gyakorlati célokra is érvényesítette volna. Ugyanis a *Szegeden 1849 júl. 14-én Balcescu és Bolliac román emigráns vezérekkel kötött írásbeli szerződése* értelmében, ezek kötelezték magukat, hogy román hazafiakból légiókat alakítanak az osztrákok és oroszok ellen, tehát a magyarok segítségére. A sereg szervezésével Bem tábornok lett volna megbízva. Későbbben is, egész emigrációs működése alatt, mindig arra gondolt Kossuth, hogy Románián és Szerbián át nyomuljon be Magyarországra a felszabadító sereg, mely fegyvert vitt volna be magával. Az elvi elgondolás valóra váltását tehát a pilanatnyi helyzet parancsa is sürgette.

Ilyen előzmények után 1859-ben Klapka tábornok Kossuth megbízásából írásbeli szövetséget kötött Cuzával, Moldva-Oldhország fejedelmével, amely szövetséghez Obrenovics Milos, Szerbia fejedelme is csatlakozott. Eszerint a három nemzet közösen harcolt volna az osztrákok ellen.

Végül 1862-ben öltött a Kossuth elgondolása végleges formát a következőképpen:

Magyarország, esetleg külön Erdély, Románia (ekkor már így nevezi), Szerbia, Horvátország, esetleg más délszláv tartományok lesznek a Dunai Konföderáció tagjai. Mindezek független államok maradtak volna, de lett volna közös parlamentjük is, amely évente felváltva ülésezett volna Pesten (esetleg Kolozsváron is), Bukarestben, Belgrádban, Zágrábban. A közös parlament maga állapította volna meg hivatalos nyelvét. Közös ügyek: hadügy, külügy, kereskedelem (közös pénz, mértékek), vámügy. Ekként a szövetségi diplomácia is közös lett volna. A közös parlament választja a legfőbb közös kormányt, melynek neve: közös szövetségi tanács. Annak az államnak feje, melynek fővárosában az illető évben a parlament székel, — abban az évben elnöke lesz a szövetségnek és a szövetségstanácsnak. Minden tagállam azonban megtartotta függetlenségét. A nemzetek és a vallásfelekezetek közt teljes egyenjogúság. Mindenik állam belkörüleg megvalósította volna Kossuth liberális nemzetiségi elveit.

Kossuth kiáltványát, melyben ezeket előadja, így fejezte be: *Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között!*

Kossuth Lajos e tervének nyilvánosságra jutása irtózatot vihart váltott ki a magyar közvéleményben, mely egyhangúlag utasította vissza a Dunai Konföderáció eszméjét. Még a Kossuthista kuruc-magyarok is ellene foglaltak állást. Kossuth megdöbbenve észlelte, hogy az ő ideje lejárt.

Kossuthnak ebből az időből való *Károlyi Mihály* nagyanyjához: gróf Károlyi Györgynéhez írt egy levele. A Petőfi által is megénekelt hazafias hölgygel Kossuth rendszeres levelezésben állott. Ezeket írta Kossuth gróf Károlyi Györgynéhez:

— Aki az ő tervét ellenzi, az vagy vak, vagy siket, vagy osztráklelkű, mert csak ezzel a tervvel lehet Magyarországot megmenteni. „E konföderáció nélkül Magyarország másod-harmadrendű hatalom, e konföderációval egyszerre európai nagyhatalommá emelkedik.“ „E konföderációval a magyar felszabadul azon kénytelenségtől, hogy valamely európai nagyhatalom politikája felé legyen kénytelen gravitálni, sőt e konföderációval egészen független irányt követhet; e konföderáció nélkül a Keleten egymással rivalizáló nagyhatalmak közül valamelyik felé leszen kénytelen gravitálni, mit ha teszen, nem lesz független, ha pedig nem teszen s a kénytelenségből neutralitás által akar kibujni, Velence sorsára juthat.“

Jászi Oszkár terve

Ferenc Ferdinánd trónörökösnek már ismertetett terve abból állott volna, hogy elfoglalván Szerbiát és Romániát, az így kialakult nagy területen *Gesammitmonarchie*-t létesít Habsburg-uralom alatt, melyben a nemzetiségi autonómia balzsamával akarta gyógyítani azokat a mély sebeket, melyeket a klerikális reakciós császári zsarnokság ütött volna. Ebből a monstruózus tervből demokratikus megoldást képzelt el Jászi még az októberi forradalom előtt megjelent könyvében, melyet Kossuth Lajos dunai koncepciójához alakított hozzá.

Jászi még akkor a monarchia keretében rajzolta meg a maga programját, melynek tehát egészen gyakorlati jelentősége volt. A monarchiában öt nemzet hivatott államalakításra: a magyar, német, cseh, horvát-szerb, lengyel. Magyarország a társországek nélkül lenne, de egyébként teljes integritással. Németek alatt az osztrák örökös tartományok lakosai értendők. Csehország a Vencel koronájának országai-

ból állott volna elő a német kisebbség jogainak kielégítése mellett. Lengyelországot egyesített alakjában vette fel, a délszláv birodalom pedig Szerbia nélkül, kizárólag a monarchia délszláv népeiből állott volna. Romániát kihagyta Jászi a kombinációból, mivel nem akart a monarchián túl nyúlni, csupán a lengyelekre vonatkozóan.

Ennek a quinquializmusnak keretében helyezkedett volna el az integer Magyarország, melynek határain belül Jászi még *nem akart autonóm jogterületeket* létesíteni. Legfeljebb Erdély autonómiájáról lehetne szó, vélte Jászi, de még akkor ezt sem javasolta. Kossuth Lajos hagyományai szerint akart a magyarországi nemzetiségeknek minden jogot megadni egészen az autonómia határáig.

Az ötös-szövetség alkotmánya Jászi szerint ez lett volna: Közös ügyek csak a legszükségesebbek, így a közös védelem, közös vám- és kereskedelmi politika, közlekedési problémák, külügy. Minden államnak milícia elve szerinti külön nemzeti hadserege. Szövetségi birodalmi gyűlés népképviseleti alapon. Felelős közös miniszterek a parlament által választva, minden két évben másik állam polgáraiból. A közös minisztériumok székhelyei a fővárosok szerint szétszórva. A külügyben közös befolyások, a nagykövet mellett minden államnak külön szövetségi tanácsosa lenne. Szövetségi bíróság szenátus formájában.

Renner Károly osztrák szocialista vezér egyidejűleg szintén könyvet írt erről a kérdésről, de ő szűkebb körben akarta a szövetséges államot megvalósítani, t. i. csak Ausztria helyén, ahol is 8 nemzeti állam alakulna: német, cseh, lengyel, szerb-horvát, szlovén, olasz, román, rutén. Mind a nyolcnak külön nemzetgyűlése lenne, de mind Bécsben székelne.

Az októberi forradalom

Károly király valami olyas megoldást akart választani, mely a Ferenc Ferdinánd, a Jászi és Renner megoldási terveit egyeztetette volna. De ő is Középeurópai Konföderációra gondolt. *Az októberi forradalom e helyett szabad népek szabad köztársaságainak szövetségét szerette volna megteremteni, valahogyan svájci minta szerint.* A Keleti Svájc ragyogó képe áll előttünk, — mondotta Jászi még a forradalom kitörése előtt.

A forradalomnak nem volt ideje rá, hogy csak a körvonalait is megrajzolhassa ennek a Keleti Svájcnak. Az eszme felvétele azonban magában véve már annyira fontos, hogy erről bővebben kellett megemlékeznünk. Láttuk azt is a fentiekből, hogy ezeréves magyar problémát kellett volna a forradalomnak új formában megoldania.

7. A belső helyzet vigasztalansága

A vezéreszmék közti összeütközés

A történelem az eszmék küzdelme. Az eszmék mozgatják az embertömegeket és ezek az eszméktől vezettetve vagy egymással párhuzamosan haladnak közös cél felé, vagy pedig külön célok irányában indulnak és esetleg össze is ütköznek.

Az októberi forradalom ellenséges tényezője: a nemzeti kérdés. Láttuk, hogy a külön nemzeti eszmék által vezetett magyarországi népek miként támadták meg a forradalmat, a népköztársaságot, a magyarságot. A győztes külső hatalmak által támogatva, roppant erők áradata zúdult az októberi forradalomra.

Ebben a nagy erőpróbában a forradalom összetartó belső erői közt sem maradt fenn a harmónia. Azzal kezdtük elbeszélésünket, hogy a forradalmat két eszme együttesen idézte elő, az egyik a nemzeti függetlenség, a másik a szociális haladás eszméje. Ezek az eszmék eleinte párhuzamban látszottak haladni, de csakhamar kitűnt, hogy mivel tartalmuk, célkitűzéseik különneműek, ezért a teljes együttműködés csak átmeneti lehet, vagy legalább is tartósan biztosítottnak nem tekinthető. A forradalom első napjaiban már nyilvánvaló lett, hogy a két eszme iránya eltérő, csak kezdetben tűnt fel párhuzamosnak, de előrehaladva, valamikor a távoli térben metszeni fogja egymást. A vonalak hegyes szög felé közeledtek és metszési pont már ki volt számítható.

Hock János közismert jóstehetségével már november első napjaiban megmondotta, hogy márciusban új forradalom lesz: a szociális forradalom.

Ha azt mondjuk, hogy a függetlenségi és a szociális eszme közt készült az összeütközés, nem jelöljük meg a helyzetet pontosan. A függetlenség nov. 16-án tökéletes formában

megvalósult és az eszme elérte célját. Ezt a vívmányt eddig a szociális eszme sem támadta. Pontosabb képet fogunk kapni, ha analizáljuk a magyar függetlenségi mozgalom tartalmát. Ebben a függetlenségi eszme keverve jelent meg az általános nemzeti eszmével, sőt tovább menve, a polgári gondolattal is. Ha valaki azt mondotta: én függetlenségi párti vagyok, akkor már lehetett tudni, hogy az illető nem szocialista. A polgári gondolatnak pedig a lényege: a magántulajdon és a régi valláserkölcsei világfelfogás. Amikor tehát azt állítjuk, hogy az októberi forradalomban a függetlenségi eszme és a szociális eszme között összeütközés készült, ez pontosabban azt jelenti, hogy *a polgári gondolat és a szocializmus készüldött egymás ellen*. Másképpen fogalmazva, mivel a polgári gondolatnak akkoriban a függetlenségi párt volt az egyetlen aktív tényezője, az összeütközés a függetlenségi párt és a szociáldemokrata párt között volt kialakulóban.

Az októberi forradalom harmadik szakaszát, mely 1918 nov. 16-tól 1919 jan. 11-ig terjed, az ellenséges megszálláson felül, *a függetlenségi és a szociáldemokrata párt közötti meg hasonlásnak kezdete jellemzi*. Emellett a függetlenségi párt felüli oldalán feltűnnek más még konzervatívabb polgári erők is, a szociáldemokrata párt felüli oldalán pedig még ennél is radikálisabb szocialista mozgalmak.

Kétféle köztársaság

A népköztársaság kikiáltását az egész ország nagy örömmel és hangos lelkesedéssel üdvözölte. Megint mindenki zajosn csatlakozott, mint november első napjaiban a Nemzeti Tanácshoz. Elbeszéltük, hogy József főherceg megint kiprovokálta, hogy esküt tegyen a köztársaságra. Ezután a lapokban közreadatta, hogy a nevét „Alcsuth“-ra akarja magyarosítani. A tisztviselők mind esküdtek. Többek közt a bírák is, kezdve a Kúria bíráitól, akik maguk kezdeményezték, hogy ítéleteiket ezentúl a népköztársaság nevében hozzák. A király képét mindenünnen eltávolítják. A magyar címe-rekről lekerül a korona, mint 1849-ben. A népköztársaság címere maradt a régi a korona nélkül.

A latin és görög szertartású püspöki kar nov. 20-ikán tartotta szokásos őszi konferenciáját Esztergomban a hercegprímás elnöklete alatt. Ezen megjelent Lovászy Márton

kultuszminiszter Persián Ádámnak, a katolikus ügyek kormánybiztosának kíséretében és beható megbeszélést folytatott. A püspöki kar kimondotta határozatilag, hogy a népköztársaságot elismeri és a népkormányt támogatja.

Ugyanezen napról jött a hír, hogy herceg Windischgraetz Lajos, a Wekerle-kormány fondorlelkületű közéleti minisztere, aki Svájcba költözött ki, egy ottani lapban cikket írt, melyben valótlannak mondja, hogy ő monarchista propagandát folytatna és többek közt ezeket írta: „Szent meggyőződéseim szerint mindenki gazember, aki most Károlyt nem támogatja.“ Ennyire általános volt a népköztársaság elismerése.

Ugyancsak nov. 20-án azonban a Népszavában vezércikk jelent meg ezen cím alatt: „A szocialista köztársaságért!“ Nem egy alkalommal, mikor a tömeg nemzetiszínű zászlók alatt a népköztársaságot éltette, kisebb munkáscsoportok már vörös zászlóik alatt a *szocialista* köztársaságért lelkesedtek.

A bolsevisták

Az oroszországi szovjetköztársaság, 1917 november 12-iki győzelme után megszilárdult és csakhamar világpropagandát kezdett. Ennek folytán küldték ki 1918 nov. havában Magyarországra Kun Bélát és társait a bolsevista forradalom megszervezésére. Kun Béla (szül. 1884) Budapestre érkezte után nagy agilitással és páratlan vakmerőséggel kezdte meg munkáját. Tiltott nyomdában „Vörös Ujság“ címen lapot adott ki, melynek első száma dec. 10-ikén jelent meg. Ebben szélsőséges agitációt fejtett ki. A népkormányt tehetetlenséggel, a szociáldemokratapártot árulással vádolta és a kapitalista rendszernek új forradalom útján való radikális eltörlését tűzte ki célul.

Kun Béla tehetséges ember lehetett, mert különben elképzelhetetlen volna, hogy ismeretlen létére négy hónap alatt kezébe tudja ragadni a hatalmat, habár ebben a viszonyok alakulása volt is elsősorban segítségére. Körülötte leginkább oroszországi volt hadifoglyok helyezkedtek el, akik a bolsevista eszméktől telítve fanatikusan izgattak az új forradalomra.

Böhm Vilmos ezt írja emlékiratában Kun Béláról: „A szervezett osztálytudatos munkásság ellen felvonultatta a

szervezetlen, az osztálytudattal ellentétben cselekvő tömegeket", amit két módszerrel ért el, egyfelől „orosz pénzzel“, másfelől „féktelen demagógiával“. Ez a lesajnáló megjegyzés, melynél Garami még sértőbbeket ír, nem számol eléggé a kommunizmus világrendítő fontosságával. Az eleinte jelentéktelennek látszó bolsevista mozgalom csakhamar döntő tényezővé vált.

Tömegzavargások

A csőcselék zavargása még mindig nem szűnt meg. Időnként újra fel-fellobogott, amikor már azt lehetett hinni, hogy helyreállt a rend. A kormány pedig mindent igyekezett megtenni a köznyugalom biztosítására. Így például az általános szesztilalom országosan fennállott még nov. végén is, sőt a gyanus manipulációk ellen a rendőrség erőlyesen lépett fel. Egy pohár sört, vagy bort sem volt szabad seholsem kimérni. Később a kormány az 1919. évi XIII. néptörvényben szigorú büntetéssel sujtja „a szesz italok mértéktelen fogyasztását“. Minden rendfenntartó törekvés dacára mégis egymást érik a magyaránú tömegzavargások.

Nov. 25-ikén Csongrádon kezdtek fosztogatni, ahol addig nyugalom uralkodott. Dec. 12-ikére virradó éjjel Kaposváron a borzalmak éjszakája lett. Az alvó várost egy fegyveres részeg horda támadta meg, mely rabolt és gyujtogatott. A környékbeli falvak fiatal legényei állottak össze, nyilván leszerelt katonák. A rendőrséget lefegyverezték, az üzleteket feltörték. Még asszonyok és gyermekek is résztvettek a rablásban. A polgárőrök kivonultak és 6 fosztogatót agyonlőttek, de utóbb nem bizonyultak elég erősnek. A rablóbanda csak arra a hírre vonult vissza az erdőbe, hogy jönnek a szerb csapatok. A városi tanács statáriumot hirdetett. A szervezett munkásság a rend fenntartásában elől járt. Estére Budapestről egy tengerészkülönítmény érkezett meg, mely mintegy 300 rablót elfogott és a rendet helyreállította. Ilyen eset nem egy helyen fordult elő.

A nyomor

Ne vessen követ a lázongó tömegre, aki maga nem élt még át hasonló nyomorúságot. A több, mint négy évig tartott világháború irtózatossá nélkülözésbe döntötte a népet, de főként éppen az ú. n. Lumpenproletariatust.

Az 1918. évi termést október 31-ikéig még a hadsereg használta és herceg Windischgraetz minden lehetőt elkövetett, hogy mennél több élelmiszert szállíttasson ki az országból Ausztriába és Németországba. Az el nem látott nép tehát éhezett. Ruhát még pénzen sem lehetett már vásárolni a rettentő anyagihiány miatt. A hadügyminisztérium hivatalosan állapította meg, hogy nem volt ruhaanyag a szervezőben levő katonaság számára sem.

Az éhes és rongyos alsó osztály (ahogyan mondani szokták: a csöcselék), ezenfelül még munkanélküliséggel is küzdött. Ha pedig pénzt keresett is, a folyton növekvő drágaság miatt a legszükségesebb cikkek árait sem tudta megfizetni.

Garami kereskedelmi miniszter december 9-ikén nyilatkozatot adott ki, melyben bejelentette, hogy a helyzet a szénellátás terén a lehető legsötétebb. A szénszállítás megszűnt. Garami ezt írja emlékiratában: a megszállítás elvágta Magyarországot szén- és vasbányáitól, erdőitől, bácskai és bánsági élelmező kamarájától, úgy, hogy a legrövidebb idő alatt a legsúlyosabb gazdasági problémák jelentkeztek és bizonyultak megoldhatatlanoknak. A csehek még a Németországból és Lengyelországból való szénszállítást is megakadályozták. Irtózatos a szén- és fa-inség, valamint a kenyér- és zsír-inség.

Ez volt a helyzet december elején, a tél kezdetén. A gyárak és vasutak üzemben tartása is kérdésessé vált. Mindennek súlyát pedig legjobban a legsó társadalmi réteg érezte meg. Ennek a szerencsétlen tömegnek lázadását mindjárt más szemmel látja az ember, ha a helyzetet előbb megismeri.

Mint érdekességet említjük fel, hogy a kormány december 23-ikán rendeletet adott ki, melyben mintegy karácsonyi ajándékkul engedélyezte a földművelőknek „a saját használatra való dohánytermelést.” A Károlyi Mihály által aláírt rendelet szerint egy-egy család 200 dohány palánta ültetésére kaphat engedélyt. Ez a dohánymonopolium elleni határozott merénylet volt és a türhetetlen dohányinséget enyhítették vele. Eszünkbe jut róla egy öreg parasztnak mondása, aki egyszer egy március 15-iki ünnepélyen a szabadság dicsőítését végig hallgatván, nagy komolyan így szólt: „Akkor lesz szabadság, mikor a szüzdohányt a piacon árulják.”

A tisztviselők

A pénz vásárló erejének rohamos csökkenése és a fizetések lassú emelkedése folytán elproletárosodott a magyar tisztviselői réteg. Az októberi forradalom kitörésekor a Lumpenproletáriatus mellett, ez volt a legszázalomramértőbb osztály.

Elszegényedve, lerongyolódva fogadták a tisztviselők az új rendszert, melytől sorsuknak jobbrafordulását remélték és ezért is örömmel csatlakoztak hozzá. Együttal lelki felszabadulást is hozott nekik a forradalom, mert hiszen addig a mindenkori kormányok leltári tárgyai voltak, akik legjobb meggyőződésük ellenére mindenkor kényszerültek a hatalom parancsa szerint szavazni, mert a nyílt szavazás révén ellenőrizték őket. Nem csoda tehát, ha nem tudtak tájékozódni az első pillanatban.

Igy történt, hogy a tisztviselők váratlanul betolultak a szociáldemokrata pártba. Ők, akik kiszolgálták Tiszát és Wekerlét, egyszerre szocialistákká alakultak, anélkül, hogy a legtöbbjüknek halvány fogalmuk lett volna ennek a pártnak elveiről. Valahogyan azonosították a forradalmat a szocializmussal és egyben ettől remélték anyagi érdekeiknek is kielégítését. A pártnak ez a beözlés nem használt, mert meggyőződés nélküli, alkalmi tagokkal szaporodott, akik éppen olyan könnyen cserben hagyták és megtagadták, amilyen könnyen beléptek. Az ellenforradalom idején nagyobb szocialistagyűlésen egy osztályban sem érvényesült, mint éppen a köztisztviselőknél, akik pár hó előtt még vörös jelvényekkel járkáltak.

A szakszervezetek taglétszáma dec. végére 721.000 főre szaporodott, ezután pedig az egymilliót is meghaladta. Főleg a tisztviselők beözlése folytán.

Nagy bajt okozott az országnak, hogy a megszállott területekről a menekülők százezrei lepték el a megszállatlan részeket, akik között nagy tömegben voltak tisztviselők. Ezeket a csonka országnak kellett elhelyezni és eltartani.

A népkormány rendezte a fizetéseket, de a drágulás csakhamar túlnőtt ezen a nívón is. Nagyobb volt most is a drágulás irama, mint a fizetés emelése. A kívánságok tehát kielégítetlenek maradtak. Ekként a tisztviselői réteg a

szocialista párton belül is mindinkább a szélsőség felé tolódott.

Elképzelhetetlen, hogy kik-mik fedezték fel magukban a forradalom után, hogy ők mindig szocialisták voltak. A minisztériumok tisztviselői, államtitkároktól lefelé mind beléptek a szakszervezetbe. Egyes minisztériumokban úgyszólván csak a miniszter tartozott a függetlenségi párthoz, összes tisztviselői már szociáldemokratákká lettek, akik hivatalos óra alatt a minisztériumok udvarán népgyűléseket rendeztek.

Jellemző az is, hogy az egész budapesti államrendőrség belépett a szocialista pártba, még Dietz főkapitány, Szentkirályi és dr. Páll főkapitányhelyettesek is szocialistáknak vallották magukat. De miként fentebb láttuk, még az aktív katonatisztek között is szakszervezet alakult.

Dec. 16-ikán a szocialista „Közalkalmazottak szövetségébe” tömörült minden eddigi tisztviselői alakulat és ez alkalommal Kiss Róland, a tisztviselők egyik vezére, később kormánybiztos-főispán így kiáltott fel: „Köszöntjük az eljövendő szocialista köztársaságot!”

Gr. Batthyány belügyminiszter, aki sokáig elnöke volt az állami tisztviselők egyik alakulatának, így kesereg emlékiratában: „Októberben arra ébredtem, hogy azokból a vasutasokból, tisztviselőkből és egyéb alkalmazottakból, kiket éveken át meg tudtam tartani a hazafias gondolat és érzelem világában, alig maradt valaki, mert túlnyomó része a szociáldemokrata párthoz futott át.”

Ime, látszik a polgári és a szocialista eszme szerinti kétfelé válás ezekben a tényekben is.

8. A népkormány reform-munkája

Választójog. Köszabadságok

A nov. 16-iki néphatározat értelmében a kormány a szabadságjogokról megalkotta a néptörvényeket.

A választójog általános elveit az 1918. évi I. néptörvény következőképpen állapította meg: Választójoga van minden férfinak, aki életének 21-ik évét betöltötte és legalább 6 év óta magyar állampolgár. Választójoga van továbbá minden nőnek, aki életének 24-ik évét betöltötte, legalább 6 év óta

magyar állampolgár és bármely hazai élőnyelven írni-olvasni tud. Látjuk tehát, hogy a férfiakkal szemben a nők hátrányban maradtak, mert később kaptak jogot és mert tőlük írni-olvasni tudást is követeltek. Aki választó, az egyúttal választható is.

A törvényhatósági és községi választójoghoz még az a további kellék is kívántatik, hogy az illető legalább félév óta ugyanazon községben lakjék.

A választás községenként, közvetlen, titkos szavazással történik.

Az 1918. évi II. néptörvény elvileg kimondja a teljes sajtószabadságot és minden cenzurát eltöröl. A III. néptörvény az esküdtbíróság visszaállításának elvét mondja ki. Minden sajtó- és politikai per esküdtszék elé tartozik.

Az egyesülési és gyülekezési szabadságról az 1919. évi III. néptörvény intézkedik. Ennek példátlanul széleskörű, szabadszellemű rendelkezése az, hogy „*egyesület alakításához vagy gyülekezéshez sem hatósági engedély, sem pedig bejelentés nem szükséges.*”

Miért nem volt választás?

A kormány és a Nemzeti Tanács nov. 2-ikán kimondta, hogy hat héten belül megtartja a nemzetgyűlési választást. A kitűzött idő eltelt és a választás kiírása még mindig nem történt meg.

A helyzetnek ilyen kellemetlen alakulását többféle ok idézte elő. Ezek közül a főbbek:

1. *A döntő ok az volt, hogy a megszállás megkezdődött és idegen katonaság árasztotta el az ország egyes részeit.* Emiatt az a felfogás alakult ki, hogy ilyen helyzetben képzelenség választani. Voltak, akik attól féltek, hogy a nemzeti vidékek államellenes képviselőket küldenek be a nemzetgyűlésbe, akik ott Magyarország felosztását törvényhozási úton próbálják keresztülvinni, különösen, ha egyes szélsőséges magyar csoportok is hozzájuk csatlakoznak. Mások attól féltek, hogy a választás a megszállt területen meghiusul és ekként csonka parlament fog alakulni, mely az országot a külföld felé nem képviselné előnyösen.

A kormány eljárta az ántánt katonai misszióknál is és megpróbált engedélyt kérni arra, hogy a megszállt területen is választani lehessen. Rideg elutasításra talált.

A választás technikai keresztülvitelét is nagy mértékben nehezítette a folyton beljebb nyomuló megszállás. Még a területet sem lehetett megjelölni, hogy hol lesz tehát a választás megtartható? Ezenkívül sokan amiatt aggodalmaskodtak, hogy a választásoknak csupán a csonka részekben való lebonyolítása joglemondást jelentene a választásból kihagyott területekre vonatkozóan.

2. Kitalálta a választás kitűzését az a kaotikus helyzet is, mely az ország számos részén észlelhető volt. Attól lehetett tartani, hogy a demagógia óriási arányokat fog ölteni és a választás egyfelől véres zavarokat fog okozni, másfelől méltatlan elemeket juttat be a törvényhozásba.

3. Előkészítetlen is volt az egész ügy. A komoly, alapos, lassú munkához szokott gr. Batthyány még dec. 7-ikén is kormánybiztos-főispánok kinevezésével bajlódott. A választói névjegyzékek elkészítéséhez is rengeteg idő kellett és a munkálat a sok baj-gond között még mindig nem kezdődött meg. Arra pedig nem mertek gondolni, hogy pontos névjegyzékek nélkül, csak úgy hebehurgyán választassanak. Hiányzott a választói törvény is, mert a kibocsátott rövid néptörvény csupán az alapelveket tartalmazta.

4. Végül nyilván befolyással volt a választás halasztgatására az a körülmény is, hogy a pártok sem készültek fel a nagy mérkőzésre. Óriási tömegek jelentek volna meg az urnák előtt, nagyrészükből politikailag teljesen iskolázatlanok. Ezért a pártvezetőségek nem merték a felelősséget vállalni.

Igazságügy

Berinkei Dénes igazságügyminiszter higgadt vezetése alatt az igazságügyi adminisztráció minden zökkenés nélkül ment át a forradalmon. A rendes munka nyugodtan folyt. A sajtóra és az esküdtszékre vonatkozó néptörvényeken felül, melyek az igazságügyet is érintették, egyéb reformot nem készítettek elő. Az okt. 31-től 1919 jan. 11-ig terjedő idő alatt, vagyis a forradalom három első szakaszának idején csak egy említésreméltó újítás történt. A minisztertanács kimondotta, hogy a királyt igazságügyi kérdésekben illetett felségjogok közül a kegyelmezést a minisztertanács fogja gyakorolni, a többit pedig (pl. házassági akadály, alóli felmentést, törvényesítést) az igazságügyminiszter.

Pénzügyi program

Szende Pál pénzügyi államtitkár, akit a minisztertanács nov. 25-én pénzügyminiszterré nevezett ki, nov. 8-án nyilatkozatot adott ki, melyben az új adózási rendszer elveit fejti ki. Az adózást demokratizálni kell mondotta, ami azt jelenti, hogy az állami terheket *túlnyomó részben a nagy vagyon és a nagy jövedelem viselje.*

A fogyasztási adók közül a petroleumadót, cukoradót, húsfogyasztási adót mérsékelni, sőt eltörölni kell. Ugyanaz vár a sóadóra is. A kormány eltiltotta a burgonyából és a tengeriből a szeszfőzést, ami az államnak 100 millió K. évi kárt jelent, de a népélelmezést jobbra teszi.

Az államnak nagy bevételekre van szüksége, melyet a megfelelő egyenes adóknak hadipótlékkal való megtoldása útján kell elérni. A kis adózók pótlékolása elmaradna. Igen súlyos pótlékolás volt tervbe véve a részvénytársasági és tantiéme-adóknál.

Az örökösödési illetéket is pótlékkal kell ellátni. A kis örökségek, valamint a leszármazók és a házastársak öröksége pótlékmentes marad, ellenben egyéb örökségek progresszív pótlékokkal sújtatnak. Drákói intézkedésekre van szükség az ingó-örökségek megadóztatásánál. A hadi nyereségadó kulcsát visszamenőleges hatállyal fel kell emelni.

A biztosítási monopólium tervét elő kell készíteni.

A nagyvagyonadóval a kormány 20—25 milliárd K. bevételt tervez. Ez egyszeri adó lesz progreszive a vagyon mértékéhez képest. Az állam pénzügyeinek rendbe hozatala végett szükség van erre az örökváltságra. Tervbe van véve, hogy a földbirtokreformmal junktimban, a földbirtokosok a nagyvagyonadót birtokuk egyrészének átengedése által róják le.

Szende Pálnak a nagyvagyonadóra vonatkozó terve szintén egyik oka volt a forradalmi pártok közötti meghasonlásnak. A szociáldemokraták és a radikálisok helyeselték azt, ellenben a függetlenségi párt mérsékeltebb szárnya hevesen ellenezte. A támadás egyelőre csak formai okokból indult meg ellene. A függetlenségi párti értekezleteken azon a címen támadták, hogy előre való indokolatlan beharangozása riadalmat kelt és a vagyon menekülésére ad okot. Il y a des

choses qui se font mais qui ne se disent pas, — mondták. Ez alaki kifogás mögött azonban mélyebb tárgyi ellenzés is rejtőzött. A vagyon természete az, hogy nem szeret adózni.

Kereskedelmi politika

Garami Ernő szociáldemokrata kereskedelmi miniszternek minden idejét az aktuális folyó intézkedések kötötték le. Rengeteg baj zúdult a nyakába. Ösmertettük a szén- és egyéb anyaghiány miatt előállott válságot. Az maga nagy feladat volt, hogy a vasutakat üzemben lehessen tartani.

Garami mellett Méhely Kálmán államtitkár működött, aki sokirányú adminisztratív reform-törekvéseket hangoztatott és készített elő, melyek azonban az állami élet fővonalába nem estek.

Garaminak legsúlyosabb feladata a szocializálások kérdésének megoldása volt. A szocializálás alatt a magántulajdonban levő üzemeknek, vállalatoknak, gyáraknak, bankoknak stb. a nagy tőkéstől, állami (társadalmi) tulajdonba, üzembe, kezelésbe való átvételét értik. *Ez a szociáldemokrata párt legfontosabb gazdasági programja, érthető tehát, ha annak megvalósítását a párt kívánta és követelte.*

Garami rendkívül nehéz helyzetbe jutott, mert az volt a meggyőződése, hogy egyes indokolt esetektől eltekintve, a szocializálásra nem alkalmas az idő. Átvenni könnyű lett volna bármely üzemet, de azt fenntartani, tőkével ellátni és kellő szakképzettséggel vezetni, ez már nehéz feladat. A fővárossal át lehetett vételni a közúti villamosvállalatot, vagy egy világítási üzemet stb., de már magánkézből levő gyárnak szocializálását nagyon meg kellett gondolni, hiszen ez a termelés csökkenését is maga után vonhatta volna, ami az áruhány idején jelentős szempont volt.

Garaminak tehát az a nézete alakult ki, hogy az egyes közérdekű, nagyobb üzemek szocializálását boldogabb időkre kell hagyni és legfeljebb a terv előkészítését kell kidolgozni. Indokolta ezt az elgondolást az a körülmény is, hogy a szociáldemokrata párt csak egyik tagja volt a koalíciós kormányzásnak, a polgárság pedig ezért az intézményért egyáltalán nem lelkesedett.

Ekként a szocializálás egyik szétválasztó tényezővé lett a forradalmi pártok között.

A szocializálás követelése

Nemcsak a kommunisták, hanem a szélső szociáldemokraták is türelmetlenül követelték a szocializálás azonnali fogatását. Garamit támadták késlekedése és habozása miatt. A munkásságot pedig cselekvésre izgatták.

E törekvést kettős ok idézte elő. Egyfelől a szociáldemokrata mentalitás rendkívül elméleti volt, mert hiszen az államéletből erőszakosan kizáratván, csupán az ideális pártprogrammokon keresztül nézte az életet, gyakorlati tapasztalata pedig teljesen hiányzott, így tehát most a forradalom eljövetelel ezt az ideális, teoretikus programmot tűzzel-vassal keresztül akarta hajtani. Másfelől pedig némelyek ezt a kérdést is eszköznek akarták felhasználni arra, hogy a hatalmat kizárólag a szocialistáknak szerezzék meg és a már szerte hangoztatott szocialista köztársaságot megvalósítsák.

E szótágazó akciók összeegyeztetését a dec. elsei munkástanács-ülés kísérelte meg, midőn Kunfi indítványára ezt a határozatot hozta: Ragaszkodik végcéljához, mely a mai kapitalista rend helyére új termelési rend létesítésében áll. A végcél tehát a kollektív társadalmi rend, melyet osztályharccal akar elérni. Egyelőre azonban hajlandó a mai kormányt támogatni, míg ez a *szocialista társadalom előfeltételeinek megvalósításán* fáradozik.

Ebben az áthidaló határozatban is benne van azonban a mélyreható ellentét, mert a népkormány kebelében a függetlenségi miniszterek nem fáradoztak a szocialista társadalmi rend előkészítésén, hanem éppen megfordítva a *kispolgári, demokratikus, individualista irányt* szolgálták. Karácsonytáján pedig felmerült egy újabb mozgalom, mely paraszt demokrácia megteremtésével akarta a népköztársaságot a szocialista forradalomtól megmenteni.

Erőszakos szocializálások

A megélhetés nehézsége és a folytonos agitáció végre a szervezett munkásság zárt soraiban is fegyelmetlenséget idézett elő. 1919 januártól kezdve megindultak a munkásság erőszakos mozgalmai, melyeknek első célja az üzemek szocializálása volt. Ezek közül elbeszélünk néhányat.

Január 4-én a Ganz villámossági gyár munkásai lecsapták a vezérigazgatót és másikat választottak helyette. Okul

azt hozták fel, hogy míg a testvér-vállalat: a Ganz Danubius hajógyár fejenként 500 K. ajándékot adott minden munkásának, addig a Ganz villamossági gyár mintegy 1500 munkásának csupán fejenként 300 K-t juttatott. Az új vezérigazgató megróttá az eltávozott régi igazgatóságot, amiért egyoldalú kapitalista érdekeket képviselt és abban állapodott meg a munkásokkal, hogy azok megbízottjaival átvizsgálják a gyár könyveit és ha találnak rá fedezetet, ki fogják utalni az elmaradt 200 K-kat.

Ugyanakkor Salgótarjánban a bányatelepeken nagy zavargás tört ki. A vállalat 4000 munkása kommunista alapon átvette a vállalat igazgatását. A csöcselék ezt kihasználva, megrohanta Salgótarján községet, az üzleteket dinamittal robbantgatta és rabolt. Katonák érkeztek a rend helyreállítására és a tetten ért fosztogatók közül többet nyomban lelőttek. A tömeg erre sortűzet adott a katonákra, akik gépfegyverrel válaszoltak. A csataterén 18 halott és sok sebesült maradt. Statárium hirdetése és a rend helyreállítása után megegyeztek abban, hogy a vállalati igazgató és a munkások bizalmi férfiai együttesen vezetik az üzemet. A kár óriási.

Pár nap múlva a budapesti Fegyver és Gépgyár munkásai, a ruhasegély körüli vita következtében a régi igazgatót letették és újat választottak.

Csepelen a mozgalom békés megegyezéssel végződött, melynek értelmében a munkások jelentékeny befolyást kaptak az ügyek vitelére.

Az Első Magyar Csavargyár és az Óbudai Hajógyár munkásai is eltávolították az igazgatót.

Ez a sok forrongás mutatja, hogy a konszolidáció sehogyssem akart bekövetkezni.

Népjóléti intézkedések

Az 1918. évi IV. néptörvény a munkaügyi és népjóléti igazgatásról intézkedett és e név alatt új miniszteri állás szervezését rendelte el. A minisztérium szervezetét és ügykörét rendelet állapítja meg. Ezt a rendeletet a népkormány ki is adta és a minisztériumnak igen nagy ügykört szabott ki. Miniszterré Kunfi Zsigmond szocialista neveztetett ki, aki ez időpontig: december 8-ig tárca nélkül volt a népkormánynak tagja.

A minisztérium nem tudott túljutni az első szervezés nehézségein.

Az 1918 évi IX. néptörvény a munkaügyi bíraskodás modern szervezetét állapítja meg. A szolgálati szerződésből folyó jogvitákat dönti el ez a bíróság, mely mindenütt a járásbíróság, azonban a székhelyeken, ahol munkásbiztosítási bíróság is van, a járásbíró ülnökök bevonásával ítélkezik. Minden ügyben két ülnök segít a bírónak, az egyiket a munkaadók, a másikat a munkások szaktestületei választják.

A földreform előkészítése

Nem hiába, hogy Magyarország agrárállam, de a forradalom első heteiben már világossá vált, hogy bár nagyobb-részen az ipari munkásság vitte győzelemre a forradalmat, mégis annak *legfontosabb kérdése: a földreform*, melynek helyes és idejében való megoldásától függ a népköztársaság sorsa.

Buza Barna földművelésügyi miniszter nagy gonddal és sok szeretettel fogott javaslatának kidolgozásához. A kialakult helyzet egyfelől megkönnyítette, másfelől megnehezítette munkáját. A forradalom kaotikus természetrajzából folyik, hogy a könnyítés onnan jött, ahol nehézségekre lehetett számítani és a nehezítés onnan, ahol támogatás volt várható. Ugyanis a miniszter munkáját *könnyítették a reakciós nagybirtokosok, ellenben nehezítették a forradalmi pártok*.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) már november 14-ikén gyűlést tartott, amelynek Miklós Ödön elnöklete alatt hozott következő határozatát nyomban küldöttséggel adták Buza miniszter tudomására. Kimondja az OMGE közgyűlése, hogy tagjai felajánlják az államnak birtokpolitikai célokra földbirtokuknak azt a részét, melyet a gazdaságok épségének megóvása mellett nélkülözni tudnak. Buza Barna válaszában kijelentette, hogy megilletődéssel fogadja a határozatot, mint nagy történelmi tényt, melyben a 48-as idők szelleme ébredt fel újra.

November 21-ikén József főherceg személyesen jelent meg Buza Barnánál a földművelési minisztériumban és összes szántóföldjeit felajánlotta a nép közötti kiosztásra. A miniszter ezt az ajánlatot köszönettel fogadta el.

A római és görög katolikus püspöki kar november 20-ikán tartott értekezletén, melyből Károlyi Mihályhoz üdvözlő levelet intézett és a népköztársaságot támogatásáról biztosította, egyúttal ezt a határozatot is hozta: „Az egyház a maga részéről a demokratikus fejlődés biztosítására és a birtokreform megvalósítására kézséggel ajánlja fel a kezei közt levő alkalmas földbirtokot. Kísérje Isten áldása a magyar népkormány munkáját.”

Károlyi Mihály december 13-ikán levelet intézett az OMGE-hez, melynek üdvözlését meleg hangon megköszöni és kijelenti, hogy belső elégtétellel fogadja az OMGE készségét a földreform támogatására. Károlyi Mihály a hitbizományi latifundum-tulajdonos, az OMGE volt elnöke, még egyszer egy pillanatra találkozott hét évvel ezelőtt elhagyott egyesületével.

Buza miniszter nagy birtokpolitikai ankétet hívott össze a földreform tervének megbeszélésére, melyen résztvettek az OMGE nagybirtokos érdekeltiségének megbízottai éppenúgy, mint a kiskgazdák és a szociáldemokrata munkásság emberei. Így megjelentek Darányi Ignác, Bernát István, gr. Dessewffy, örgróf Pallavicini, Rubinek Gyula a nagybirtokosok részéről, Nagyatádi Szabó Istvánnal élükön a kiskgazdák és Kunfi vezetése alatt a szociáldemokraták, valamint néhány szakíró is. Az ankét több napig tartott.

Az ankéten azonnal kibukkant a szocialisták ellenzése a földnek magántulajdonba való kiosztása ellen. Kunfi a Henry George-féle elméletet fejtegette és ennek alapján javasolta, hogy a földet ingyen kell a nép kezére juttatni, de azután akkora adóval megterhelni, ami megfelel a földjáradéknak. Ez a kerülgető elméleti álláspont a magántulajdon ellen irányult, amint ezt később magá Kunfi is bizonyította. Végre december 8-ikán megállapodást tettek közzé, melynek értelmében a szocialisták is hozzájárultak, hogy az igénylők a kisbirtokokat tulajdonul szerezhessék meg, nem pedig csupán örökbérlet formájában. Egyes részletkérdések még vitásak maradtak. Abban is megegyezést jelentettek, hogy a szocialisták részéről belép a kormányba, mint földművelési államtitkár Csizmadia Sándor (szül. 1871), az ismert parasztíró és költő, aki Orosházáról származott és az ottani forrongó agrárszocialista irányzatot képviselte a szociáldemokrata párt keretén belül.

A békés megoldás tehát eleinte remélhető volt, azonban csakhamar újabb akadályok bukkantak fel. A földreform kérdése ugyanis nagy feszültséget idézett elő úgy a függetlenségi, mint a szociáldemokrata pártban.

A függetlenségi pártban gr. Batthyány Tivadar belügyminiszter és társai sokalták a szocialisták által diktált mértéket és a tervezett 500 holdnál többet akartak a tulajdonosoknak meghagyni. Emiatt egészen végzetessé vált krízis kezdődött a pártban, mely dec. 12-ikén Batthyány és ennek folytán dec. 23-án Lovászy Márton kultuszminiszter lemondásához, majd a függetlenségi párt kettészakadásához vezetett.

A szocialisták pedig nem akartak beletörődni abba, hogy magántulajdonba osztódjék szét a föld. A munkástanács dec. 13-iki ülése feszült hangulatban kezdte meg a földreform tárgyalását. Kínos helyzetet teremtett az, hogy Kún Béla a vas- és fémmunkások megelőző napi gyűlésén megjelent és ott határozati javaslatot terjesztett elő, mely szerint követelni kell a proletárállamot, továbbá a termelési eszközöknek, tehát a földnek is megváltás nélküli kisajátítását. A munkástanács ülése elé Vágó Béla, a kommunisták alvezére, aki e tanácsnak tagja volt, határozati javaslatot nyújtott be, mely szerint az összes közép- és nagybirtokokat megváltás nélkül, forradalmi úton el kell venni, miáltal a mezőgazdasági proletárelemek támogatását biztosítani lehet a proletárdiktatúra javára.

A munkástanács december 20-ikán óriási többséggel megszavazta a Vágó javaslatát és e határozatokat hozta: Nagy vagyonadó egészen 100%-ig terjedhető kulccsal. A hitbizományok eltörlése. A földbirtokok igénybevétele 500, de szükség esetén 200 kat. holdon felül. Az állami, községi közbirtokosságok továbbra is közös tulajdonban maradjanak. Ezeken örökbérlet létesíthető. A magántulajdonban levő földeket ki kell osztani a nép közt szintén örökbérlet formájában, de a földhözjutottak az örökbérletet a vételár kifizetésével válthatják.

Látszik, hogy e határozat többirányú kompromisszum eredménye volt. A szélső elemek izgatása azonnal megindult ellene. Kún Béla már másnap a műegyetemi Gólyavárban főleg diákok előtt ismertette az orosz földbirtokreformot.

Ennek mintájára a közép- és nagybirtokokat vegyék kezükbe a földműves proletárok tanácsai minden kártalanítás nélkül. Elismerte, hogy az élelmezésben átmenetileg zavarok lesznek, de — mint mondotta — „a kapitalisták is éhezni fognak“.

Búza Barna csak az év legvégén volt abban a helyzetben, hogy törvénytervezetét a siker reményében kidolgozhatta. Az ő elgondolása a magántulajdonbaadás volt, a földbirtokosoknak juttatott megfelelő kisajátítási váltságár mellett.

A közoktatási program

Juhász Nagy Sándor vallás- és közoktatásügyi államtitkár, aki a minisztériumot Lovászy Mártonnak fontos államügyekkel való folytonos elfoglaltsága miatt állandó jelleggel vezette, pár nap alatt kidolgozta és november 13-ikán közzétette az alábbi programot:

A diadalmas új világnézetnek megfelelően teljesen át kell reformálni a közoktatást is. A múlt legfőbb bűne, hogy a születés és a pénz arisztokráciája uralkodott. Ezzel szemben az új világ értékei: a szellemi kiválóság, a jellem, a munka. A közoktatásnak ezt az új világnézetet bele kell nevelnie az új nemzedékbe. Egyrészt a legszélesebb néprétegeket is az emberies kultúra mennél magasabb fokára kell emelni, másrészt ebből a széles és szilárd alapból: a tömegeből, fajra, vallásra, születésre, vagyoni való tekintet nélkül, szelekció által ki kell emelni a képességük, jellemük, szorgalmuk által vezetésre hivatottakat. Evégből biztosítani kell az egyenlő érvényesülés lehetőségét.

Tizennégy éves korig az iskolabajárás legyen mindenkire kötelező és teljesen ingyenes. E határon túl csak a tehetségeesebbeknek. Az elemi oktatás 6—10 évig legyen teljesen egyforma s az általános ismeretekre szorítkozó. Azontúl 10—14 évig a nép gyermekei kötelezően járjanak felső népiskolába, hol mezőgazdasági és ipari szakismereteket is tanuljanak. E nyolc év alatt mindenből embert lehet nevelni.

A középiskolát egységessé kell tenni. A négy alsó osztály (10—14 éves korig) legyen teljesen egyforma. Az ötödik osztálytól kezdve ágazzanak el a különböző felső tagozatok, az általános képzés, a reális nevelés, avagy a különböző mezőgazdasági és ipari szakoktatás céljai szerint. A nyolcosztályos középiskolában legyen a tanítás modern természettudományos

szellemű és az életre irányuló gyakorlati irányú. (Például holt nyelvek helyett élő nyelvek.)

Nem maradhat reformok nélkül a felső oktatás sem. Sokan sürgetik a tisztviselőképzés megvalósítását is.

A nőnevelés terén teljesen a fentieknek megfelelő elveket kell követnünk, természetesen a női hivatásból folyó eltérésekkel. (Háztartás, gyermeknevelés.) A luxusleányiskolákat meg kell szüntetni, ellenben az egyetem összes fakultásait teljes egyenjogúsággal megnyitjuk a nők előtt. (A rendelet meg is jelent.)

Nagy gondot kell fordítani a testnevelésre. A mai iskolák tönkreteszik az ifjúság szervezetét. A spanyol inkvizícióra emlékeztet, hogy a virgonc gyermek 5 órán át kénytelen mereven ülni. Itt merész újítások kellenek.

Az ifjúság szociális helyzetét sürgősen javítani kell. Diák-otthonok, menzák kellenek, ruhát, tankönyvet, gyógyítást az ifjúságnak. A felszabaduló kaszárnyák egyrészét diáklakásoknak, másrészét kórházaknak igényeljük. Mozduljon meg a társadalom is az ifjúság megmentésére.

Az oktatószemélyzet sérelmeit orvosoljuk, helyzetét javítjuk. Mennél magasabb képesítésű, mennél jobban fizetett, tehát mennél buzgóbban működő tanerőket. A tanítókon kezdtük. Minden tanító előlép. A nemállamiak az államiakkal egyenlő fizetést kapnak. A nők egyenlőt a férfiakkal. Minden tanító az állami tisztviselők fizetési osztályaiba lép. Nyugdíjjogosultságuk az állami tisztviselőkkel lesz egyenlő. (Így intézkedik az 1918:VIII. néptörvény.)

A szakfelügyeletet csak szakemberek végezhessek. A szabadoktatást fejlesztjük és támogatjuk.

Mindehhez töméntelen pénz kell. A régi költségvetés szerint hadügyi célokra fordított összeget meg kell osztani a közoktatás és a közegészség ügye között.

A vallás és közoktatási tárca kettéválasztása

A szociáldemokrata párt nem volt megelégedve a közoktatási programmal, különösen amiatt nem, mivel abban nem foglaltatott benne a közoktatás államosítása. Ezt a problémát a népkormány nem vette fel a megvalósítandók közé. December 30-ikán a magyar szocialista tanítók szakszervezete gyűlést tartott, melyen az iskolák államosítását és a vallás-

tanítás kiküszöbölését követelte, egyben a közoktatás ügyének a miniszteri tárca kettéosztása által a vallás ügyétől való teljes elkülönítését. Követelte továbbá a közoktatás élére szocialista szakférfiak állítását. E határozatukat küldöttséggel vitték el Károlyi Mihályhoz, aki azonban kijelentette, hogy e kérdéseket a nemzetgyűlés nélkül nem tartja megoldhatóknak.

Ezzel majdnem egyidejűleg, december 28-ikán Juhász Nagy Sándor államtitkár a debreceni református egyház pdesbitériuma gyűlésén beszédet mondott, melyben hivatkozván a keresztyéni szeretetből és Kálvin elveiből folyó demokráciára, kijelentette, hogy *a magyar reformátusok azok, akik az új államforma kereteiben leginkább otthon érezhetik magukat.* Ezzel kapcsolatban kinyilatkoztatta, hogy a kulturális fejlődést valláserkölcsei alapokra kívánja fektetni.

A valláserkölcsekre való hivatkozás nem tetszett szocialista és radikális körökben és ezért az államtitkárt támadták is. Viszont konzervatív polgári körök szinte túlzottan felkapták. Mikor Juhász Nagy Sándor január 4-ikén este Budapestre visszatérően megjelent a Károlyi-párt klubhelyiségében, beléptekor nagy ovációval fogadták. A tüntetést Kmety Károly és Timon Ákos egyetemi tanárok vezették, mindketten buzgó római katolikusok. Kmety így kiáltott fel: „Itt az új kultuszminiszter, ő fogja megalkotni a katolikus autonómiát”. A miniszteri szék ugyanis Lovászy lemondása folytán üresen állott.

Nemsokára megérkezett a klubhelyiségbe Károlyi Mihály, kit azonnal körülfogtak és közölték vele, hogy a pártnak Juhász Nagy Sándor a kultuszminiszter jelöltje. A miniszterelnök néhány elismerő szó után kijelentette, hogy az ő miniszterségének elvi akadálya van, mivel református, már pedig a hagyományok folytán mindig róm. kat. ember szokott kultuszminiszter lenni, tehát a katolikusok érzékenységet nem szabad érinteni. Kijelentette továbbá, hogy most foglalkozik a tárca kettéosztásának gondolatával is, amidőn a közoktatási tárcánál elsősorban az államtitkár fog tekintetbe jönni.

A mozgalom róm. kat. vezetői ebbe nem nyugodtak bele és Kmety a Budapesti Hírlap január 8-iki számában kifejtette, hogy sem államjogi, sem egyházjogi akadálya nincsen annak, hogy protestáns férfiú legyen kultuszminiszter. Az ország katolikussága százszor szívesebben látja egy protestáns

ember kultuszminiszterségét, mint a tárca kettéosztását. Ez a vallásoktatásnak az iskolából való kizárását jelentené, amit nagyon veszedelmesnek tart. Juhász Nagy Sándor személyét alkalmasnak találják, mivel kijelentette, hogy valláserkölcsei alapon áll.

Ez az álláspont minden oldalon elfogadásra talált, kivéve a szociáldemokrata pártot. Persián Ádám katolikus kormánybiztos, a hercegprimási udvarból üzenetet hozott, hogy nem emelnek kifogást Juhász Nagy Sándor vallás- és közoktatásügyi minisztersége ellen két feltétel alatt: először, hogy a tárca nem osztatik kétfelé, másodsor, ha a róm. kat. egyházi ügyeket nem a miniszter, hanem egy kat. államtitkár fogja intézni. A hírlapok ezt a megoldást befejezett tényként közölték is. A ruszin nemzeti tanács táviratot intézett Juhász Nagy Sándorhoz, melyben biztosította, hogy miniszterségét a gör. kat. ruszinok megnyugvással fogadják.

A január közepén folyó új kormányalakítás tárgyalásai során azonban Károlyi Mihály megegyezett a szociáldemokratákkal, hogy ezek lemondanak az addig igényelt belügyminiszteri tárcáról, ellenben ennek fejében megkapják a közoktatási tárcát, a vallásügytől elválasztva. Így dőlt el a tárca kettéválasztása. Ebből is kitűnik az a mélyreható ellentét, mely a forradalom két szárnya között napról-napra jobban kiéleződött.

A külügyminiszterség

Az 1918:V. néptörvény intézkedik az önálló magyar külügyi igazgatásról. A törvény a magyar külügyminiszter vezetése alatt megszervezi 1. a magyar külügyminiszteriületet, 2. a magyar diplomáciai képviseleteket, 3. a magyar konzuli hivatalokat. Az 1848. évi törvények nagy hézagát, mely magyar külügyminisztert nem ismert, ez a néptörvény kitöltötte. A népkormánynak azonban sohasem volt önálló külügyminisztere. A miniszteri tárcát a miniszterelnök foglalta le magának és az adminisztrációt az államtitkárok intézték. A közeledő béketárgyalásokra tekintettel kellett így határozni.

A magyar diplomaták kiküldésével nem volt a népkormánynak szerencséje. Supka Géának, kit a csehekhez, Balla Aladárnak, kit a horvátokhoz küldött ki, csakhamar vissza kellett térnie, mert ezek a népek hadba léptek Magyarország

ellen, pedig ez a két férfiú igazi értéket jelentett. Nagy baj volt a svájci követséggel. Ide ugyanis a modernség és felvilágosodottság hangsúlyozása végett nőt küldött ki a kormány, még pedig a magyar feminista mozgalom vezérét: Bédy-Schwimmer Rózát. Garami említi emlékirataiban, hogy ez nagy hiba volt, mert éppen akkor zajlott Svájcban a női választójog iránti küzdelem és a nők szavazati jogát az ottani kormány ellenezte. Rossz hatást váltott ki tehát egy nőnek odaküldése, aki különben sem állta meg helyét, — írja Garami. December végén le is mondott a berni követségről és helyét egy régi kipróbált diplomata foglalta el.

9. Meghasonlás a pártokban és a pártok közt

A függetlenségi párt belső helyzete

A függetlenségi párt, a forradalomnak vezérpártja, a forradalmat legelsősorban kirobbantó függetlenségi eszmének hordozója, *még november hónapban is szervezetlenül állott.* Egyes vidéki helyeken megvoltak ugyan a régi pártkeretek, de a központi vezetőség semmit sem tett a mozgalom fejlesztésére.

Amikor a szociáldemokrata párt rohamosan duzzadt és olyan elemeket is magába szívott, melyeknek helye, világnézeti felfogásuk és életkörülményeik folytán sokkal inkább a polgári oldalon lett volna, ugyanakkor a függetlenségi párt vezetősége teljes tétlenségben nézte az eseményeket.

Emiatt a pártban nagy nyugtalanság keletkezett. Négy egymásután következő választmányi ülésen kívánták a szervezkedés kérdésének napirendre tűzését, azonban az ülés elnöke mindig halasztó nyilatkozatot tett, főleg azzal az indokolással, hogy Károlyi Mihály miniszterelnök és még mindig pártelnök nélkül e kérdésben nem lehet határozni. Végre bizonyos „palotaforradalom“-szerű mozgalom hatására, de már több elveszett hét után elhatározta a pártszervezés megindítását a választmány. Nagy zászlóbontó országos gyűlést kell tartani Budapesten, melyen maga a pártvezér: a miniszterelnök hirdeti ki a párt új programját.

A pártszervezés azonban nagyon lassan haladt előre, mert Hock János, a pártelnök helyettese, minden szervezkedési kísérletet meghiusított és még a legszükségesebb nyomtatványokra és szervezési kiadásokra sem folyósított költséget,

nyilván a miniszterelnök intenciója szerint. Hock nagyszerű ember volt. Hatalmas tehetségéhez és órási tudásához példátlanul fényes szónoki képesség járult, sőt jellemének önzetlenségét is bebizonyította, midőn a neki 1919 február végén felajánlott váci püspökséget nem fogadta el, — azonban szervezni nem tudott. De nem haladt a szervezkedés azért sem, mert az emberek közönyösek és gyávák voltak.

Vajjon mi vezethette Károlyi Mihályt ebben a magatartásban? Későbbén ő maga nyilatkozatot tett erről, mely szerint nem bizott saját pártjában, mert azt nagyrésztében reakciónak tartotta.

A függetlenségi párt két szárnya

A függetlenségi pártban nem volt nézeteltérés az októberi forradalom elveinek elismerése és érvényesítése tekintetében, azonban volt egy konzervatív szárny, mely mérsékeltebb és egy radikális, mely messzebbmenő reformokat akart. Mégis nem annyira ez idézte fel a válságot a pártban, hanem az, hogy a konzervatív szárny a szociáldemokrata párttal szemben energikusabb állásfoglalást és ezzel a párttal csupán a függetlenségi párt kimondott hegemoniája alapján való együttműködést kívánt. A szociáldemokrata párttal való szakítást azonban senki sem akarta.

A konzervatív szárny vezetője: gróf Batthyány Tivadar külügyminiszter a szocialisták „...“ túlkövetelése miatt már nov. 25-én lemondott miniszteri állásáról, de akkor még egyelőre rábirható volt a maradásra. December 6-ikán tört ki az ú. n. „államtitkárok palotaforradalma“, amidőn a függetlenségi párthoz tartozó államtitkárok közül többen felmentek a várba Károlyi Mihályhoz és ott a következő panaszokkal és sérelmekkel állottak elő: 1. a külügyminisztérium irányítása nem eléggé konzervatív jellegű ahhoz, hogy megnyerje az ántánt bizalmát; 2. a függetlenségi párt szervezése nem halad; 3. Szende Pál pénzügyminiszter nagy vagyonadóval állandóan fenyeget, ami taktikai hiba; 4. a miniszterelnök radikális és szocialista emberekkel veszi körül magát. Ennek a mozgalomnak élén Bartha Albert hadügyminiszter állott. A mozgalom célja volt: a túlradiálizálódás elleni állásfoglalás és a magyar nemzeti erőknél megszervezése.

Batthyány és Bartha miniszterek december 12-ikén beadták lemondásukat. Előbbi a földreformtervezet miatt is le-

mondott, mert keveselte azt a mennyiséget, amit a földbirtokból vissza akarnak hagyni. Bartha ellen pedig, mint láttuk, a hadseregben tört ki lázadás. Radikális körökben a két miniszter lemondását a következő gúnyos magyarázattal kísérték: A belügyminiszter a földbirtokreformnál igyekezett érvényesíteni konzervatív felfogását, a hadügyminiszter pedig, ahelyett, hogy a hadsereget szervezte volna, a külügyekbe avatkozott.

A konzervatív szárnyhoz tartozott még Lovászy Márton kultuszminiszter is, aki pedig haladó gondolkodású ember volt. Lelkesedett a köztársaságért, a szociáldemokrata párt mérsékelt szárnyával szívesen dolgozott együtt, a régi Kossuth-féle ideológiának egyik hagyományosaként volt ismeretes. Úgy látszik azonban, hogy ő is Thiers híres mondása alapján állott, mely szerint: la république sera conservatrice ou elle ne sera pas. (Vagy konzervatív lesz a köztársaság, vagy egyáltalán nem lesz.)

A radikális szárny vezére maga Károlyi Mihály volt, aki pedig éppen megfordítva, a radikálizálódásban vélte Magyarországnak külpolitikai lehetőségeit felfedezni, mint azt már fentebb bőven kimutattuk. A függetlenségi párt december 15-iki értekezletén a miniszterelnök felszólalt és felvetette az eszmét, hogy a polgári pártok egyesüljenek. A kommunizmus ellen állást foglalt, mert annak elvei jelenleg megvalósíthatatlanok. Olyan egységes polgári pártot kívánt, mely magában egyesíti a falut és a várost. Nyilván elsősorban a radikális pártra gondolt. Ennek vezére, Jászi Oszkár azonban december 20-ikán pártja lapjában közzétette, hogy ő nem akar fuziót.

A párt két szárnya közt különösen kiélesedett az ellentét, midőn december 23-ikán Lovászy Márton is lemondott miniszteri állásáról, amit a minisztertanács szintén tudomásul vett. Lovászy külpolitikai okokkal indokolta elhatározását. Gróf Batthyány belügyminiszter veje: gróf Eszterházy Mihály, volt függetlenségi képviselő ugyanis a kormány megbízásából kint járt Svájcban és ottani tájékozódásának eredményeként azt a hírt hozta, hogy az ántánt túlradikálisnak tartja a jelenlegi kormányzati rendszert és szívesebben állna szóba inkább polgári kabinettel. Ez a hír ugyan alaptalan volt, de Lovászy elhitte és lemondott, hogy központja legyen egy ilyen

mérsékelt alakulásnak. Egyébként ő volt az, aki Jászival együtt, habár eltérő célokból, gyakran hangoztatta, hogy vegye át a kormányt egyedül a szociáldemokrata párt. Lovászy úgy képzelte, hogy a szocialisták így lejárják magukat, és utánuk ő fog következni.

December 22-ikén a függetlenségi párt országos nagygyűlést tartott a budapesti Vigadóban, melyen roppant lelkesedés és ünneplés közepette beszédet tartott maga Károlyi Mihály is. A függetlenségi párt új programjának főelveit kívánta vázolni. Mindenekelőtt megállapította, hogy az ellenség a fegyverszüneti szerződést nem tartja meg, pedig annak Magyarország szemponjából két erőssége lenne: 1. az, hogy a békekonferencia előtt nem teremtene fait accompli-t; 2. az, hogy a közigazgatás az egész ország területén a magyar kormány kezében maradna.

Károlyi a külpolitikai és a nemzetiségi kérdésben a párt programját így jelölte meg: *Kossuth nemzetiségi politikája és a Dunai Konföderáció, esetleg svájci mintára.*

A belpolitikai és gazdasági programot így adta: A kapitalista rendszert a maga ridegségében fenntartani nem lehet, miért is az ingatlanra és az ingótőkére vonatkozóan nagy reformokat akar végrehajtani, *de nem akar olyan ugrásokat, melyek izolálnának bennünket, amikor a szomszéd nemzetek mindenütt kapitalista alapon állanak.* A választásra nézve ezt mondotta: a kormány mindent elkövet, hogy a nemzet mielőbb megnyilatkozhassek. *Tiszta választást akar, terror és vesztegetés nélkül.*

Károlyi erősen hangoztatta, hogy *olyan néphadsereget akar, melyben fegyelem uralkodjék.* E kijelentésének erős nyomatékot adott az a körülmény, hogy akkor ő volt a hadügyminiszter is.

A miniszterelnök beszéde után nagyatádi Szabó István kigazdapártjának megbízottja szólott, aki bejelentette, hogy a földművelő nép Károlyi Mihályt támogatni fogja. Sokan szólottak még utána.

December 27-ikén Lovászy Márton a polgárság szervezésének tervét fejtette ki. E nyilatkozatában többek közt így szólt: „Ha a szociáldemokrata párt azt hiszi, hogy úgy lehet megmenteni az országot, hogy a szociális átalakulást még tel-

jesebbé tesszük, akkor vegye át egyedül a kormányt!“ Végül azt az eszmét terjesztette elő Lovászy, hogy Károlyi Mihályt ki kell emelni a politikai élet forgatagából és az ő nagy értékét nem egyes pártok, hanem az egész ország javára kell értékesíteni. (Ez alatt azt értette, hogy Károlyi szűnjék meg miniszterelnök és pártvezér lenni, hanem legyen államfő.)

Lovászyék megjelentek a miniszterelnöknél és két kérést terjesztettek elő. Először, hogy a hadseregben szüntessék meg a bizalmiférfirendszert, másodsor, hogy a földreformnál a kormány csak az alapelveket dolgozza ki és a végleges döntést bizza a nemzetgyűlésre. A tárgyalások eredménye az lett, hogy a függetlenségi párt december 30-iki választmányi ülésén megegyezés jött létre és a Nagy György által előterjesztett elvi határozati javaslatot egyhangúlag elfogadták. Eszerint a párt egysége fennmaradt.

Károlyi Mihály felszólalt és beszédében örömét fejezte ki a megegyezés felett. Ezt mondta: *A vörösek és fehérek forradalma, illetve ellenforradalma egyaránt katasztrófát jelentene az országra.*

A megegyezés dacára azonban fennmaradt az ellentét a párt két szárnya között.

A szociáldemokrata párt két szárnya

A szocialisták is kétfelé húztak. A mérsékelt vezére Garami Ernő kereskedelmi miniszter volt, akit nagy tehetsége, kiváló képzettsége, széles látóköre, higgadtsága és erős diplomáciai készsége az egész párt vezetésére predesztinált. Mellette még Peidl Gyula és Buchinger Manó jöttek számításba. Ez a mérsékelt szárny napról-napra vesztette a talajt a radikális elemek féktelen agitációja folytán.

A párt szélső szárnyát Böhm Vilmos emlékirata szerint dr. Pogány, dr. Landler, dr. Varga, dr. Hamburger vezették. Böhm szándékosan hangsúlyozza ki, hogy ezek mind dr. címet viselő intellektuelek voltak. Valójában a szélsőséges csoporthoz számítható dr. Kunfi népjóléti miniszter is, valamint Garbai Sándor is, de később maga Böhm is ide csatlakozott. Böhm szerint az ellentét problémái ezek voltak: a tiszta szociáldemokrata kormány, a földreform, a szocializálás, a nemzetgyűlési választás, a bolsevizmus elleni harc módja, a proletárság hatalmának mikénti kivívása. A szélsőséges ele-

mek nem akartak a polgári pártokkal együttműködni, hanem a kormányt kizárólag szocialista kézbe akarták átvenni, a földreformot a közös tulajdon elve alapján képzelték, a szocializálást erőszakolták, nemzetgyűlési választást vagy nem akartak, vagy pedig azt terrorral gondolták; a bolsevikieket Böhm szerint gépfegyverrel akarták letörni, nem pedig mint Garamiék demokratikus úton, a proletárság kizárólagos hatalomrajuttatását pedig új forradalommal tervezték.

Szocialista köztársaságot akartak. Ámde ma is talány, hogy miként képzelték ezt másképpen, mint a kommunista köztársaságot? Logikusan végigelemezve a fogalmakat, a szélsőséges szárny kezdettől fogva kommunizmust akart. Mégis eleinte dühös harcot hirdetett a Kun Béla kommunista pártja ellen. Miért? Nyilván csak személyi okból és a hatalomféltés okából. A kommunistákat pártbontóknak, a proletáregység szétrombolóinak tartották.

A radikális párt

A polgári radikális párt egészen elhalványult a függetlenségi és a szociáldemokrata oldal mellett. A konzervatív polgári elemek ijedtükben Károlyi Mihály mögé menekültek, míg csak fel nem ocsudtak. Az elégedetlenek pedig a szociáldemokrata pártba tolultak be, mint a tisztviselők. A radikális pártnak nem volt tömege. Pedig számos nagyon értékes politikus, író, publicista, művész foglalt helyet ennek a pártnak vezérkarában. A párt elnöke: Jászi Oszkár miniszter nagyhírű tudós, szellemes író és geniális eszmetermelő volt. Kívüle még nagy értéket jelentett Szende Pál pénzügyminiszter is, szakképzettségével és végtelen szorgalmával.

A városi polgárság sem mutatott hajlamot a „Polgári Radikális Párt”-ba való belépésre. A budapesti kereskedő- és iparosréteg még mindig Vázsonyi demokrata pártjában maradt, habár a vezér a forradalom elől külföldre is menekült. A demokrata párt Székely Ferenc volt igazságügyminiszter árnyékába húzódva, Károlyi Mihályt és a függetlenségi pártot látszott követni, de Jászi iránt nem melegedett fel.

A radikális párt ifjúsági csoportja: a Galilei-kör, több kárt szerzett a pártnak, mint hasznot. A budapesti egyetemi ifjúságnak egy kis csoportja tömörült benne, mely antimili-

tarista agitációjával már a forradalom kitörése előtt erős port vert fel.

A polgári radikális párt is erősen közeledett a szocialista szélsőséges elemek felé. Maga Jászi azt írja emlékiratában, hogy a radikális párt egy szárnya tulajdonképpen szabad szocialista volt, így ő maga is. Nem csoda tehát, ha elutasította Károlyi Mihály felhívását a függetlenségi párttal való fúzióra.

Polgárszövetség terve

Lovászy Mártonnak ezzel a tervével már előbb foglalkoztunk. Ez a függetlenségi pártnak szélesebb polgári alapra való átvitelét jelentette volna, kifejezetten szocialista-ellenes éllel. Bár Lovászy ezt a tervet állandóan ébren tartotta, nem tudott vele semmi eredményt elérni. Még a budapesti polgárságot sem sikerült megnyernie, annál kevésbbé a falusi elemeket. Lovászy egyébként annyira veszedelmesnek tartotta a szocialista túlzók felülkerekedését, hogy elment Vyx alezredeshez és az kérte tőle, hogy a franciák szállják meg Budapestet, de csakis francia katonasággal, mely a rendet minden eshetőségre biztosítaná. Vyx hidegen utasította el az ajánlatot.

Parasztsszervezés

December vége felé Károlyi Mihály a polgári párti vezetők közül többeket bizalmas értekezletre hívta magához. Itt Károlyi és Jászi ismertették a kialakult helyzetet. Külpolitikailag teljes reménytelenség. Az ántánt szóba sem akar állani Károlyival. Magyarországnak viselnie kell a legyőzetés összes következményeit.

Ezután tárgyalták a gazdasági nyomorúságot. A szénhiány miatt egyik gyár a másik után szüntette be üzemét. Garami olyan információját emlegették, hogy a vasút is nemsokára meg fog állni. A hazatért katonák féktelenkedése is szóbakerült. A megszállás folyton újabb területeket ragad el. Fegyverhez nyúljon-e a magyarság? De hol a katonaság?

A szocialisták óriási tértnyerését említették fel ezután. Ettől Károlyi és Jászi is meg voltak ijedve. Mi a teendő? Jászi azt javasolta, hogy Károlyi Mihály vezetése alatt a kormány tagjai menjenek el Vyx-hez és közöljék vele, hogy

lemondottak. Jelentsék be neki a kormányzat teljes csödjét. Ezt az eszmét azonban elvetették.

Maradt tehát a tömegek felvilágosítása és megnyerése. Adjon Károlyi Mihály programot és az ország indulni fog utána. A miniszterelnök azonban elkedvetlenedve jelentette ki, hogy a dec. 22.-ére összehívott országos pártgyűlést újra el kell halasztani, mert ő ebben a nagy zűrzavarban nem tud programot adni. E nyilatkozat elleni heves kifakadásokra mégis enyhült és megígérte, hogy a gyűlést meg fogja tartani.

Juhász Nagy Sándor államtitkár az értekezleten szintén felszólalt és azt fejtegette, hogy ha a szélsőséges tömegek ereje veszedelmet jelent, ez ellen szintén tömeghatalmat kell szegezni. Hol van ilyen tömeghatalom? *Csakis a földműves népben.* Ezzel lehet olyan köztársaságot felépíteni, amilyen Franciaországban és Svájcban van. Az értekezleten az eszme felvetőjének semmi sikere nem volt, mire kerületébe, Hajduszoboszlóra utazott és ott megalakította az Országos Földműves Népszövetséget.

Juhász Nagy Sándor a dec. 24-ikén tartott hajduszoboszlói népgyűlésen ezeket fejtette ki:

— A magyar politikát úgy lehet helyes irányba terelni, ha megszervezzük a föld népét. A kisgazda, földművelő nap-számos, mezőgazdasági cseléd- és munkástömegeket egy táborba kell tömöríteni. *Ez a földműves tömeg legyen az a szilárd alap, melyen az egész államhatalom elhelyezkedik.* Minden előítélettel és melléktekintettel szakítva, Magyarországon földműves demokráciát kell teremteni. Ez a megszervezett, politikai hatalommal felruházott, gazdaságilag megerősített, szövetkezetekbe tömörített, szakszerűen kiképzett és kiiskolázott, egyúttal pedig a tiszta demokrácia és progresszív haladás eszméiről is felvilágosított földműves nép vegye kezébe az ország sorsának intézését, melyre számbeli fölényénél fogva is hivatva van. Nem a többi foglalkozási ágakkal szemben, hanem azokkal barátságos együttműködésben. A szociáldemokrata párt földreform-tervezetét el kell fogadni, de *a magántulajdon elve alapján.* Nem örökbérletet, hanem tulajdont kell adni a földnélküli népnek. Erre a népre kell áthelyezni a magyar politika súlypontját.

A hajduszoboszlói népgyűlés indítására megalakult Hajdumegyében és Debrecenben a Földműves Népszövetség.

amelyhez nagyszámmal csatlakoztak az addig agrárszocialista irányt követett földmunkások is, például a híres balmazújvárosi szocialisták. A mozgalom ezen a környéken olyan erős volt, hogy a végre kiírt nemzetgyűlési választáson roppant többséget adott volna a függetlenségi párt listájának, melynek zászlaja alá a Földműves Népszövetség besorakozott. Az országos megmozdulásra azonban több idő kellett volna. Mindazáltal jött segítségül Nagyatádi Szabó István, aki maga is csatlakozott a függetlenségi párthoz és neve révén a földművelők nagy tömegeit lehetett volna a mozgalomnak megnyerni a tavaszi képviselőválasztás során, különösen a Dunántúlon.

A kommunisták mozgalma

Dec. 31-ikén pattant ki, hogy Kun Bélának a budapesti kaszárnyákban a katonaság közt folyton, erősödő bolsevik agitációt folytatnak. Ezen a napon Kun jól megszervezett színpadias fellépésével magára irányította a figyelmet. Néhány tengerész hívével együtt váratlanul megjelent a volt Ferenc József-laktanya udvarán és itt kommunista elveket hirdetett, egyben agitált gr. Festetics hadügyminiszter ellen és szidta a szociáldemokrata pártot is. Mintegy 3000 katona hallgatta. Egyszerre valahonnan lövés dördült el, mire nagy lövöldözés és zürzavar kezdődött. Kun eltűnt.

Innen a volt Mária Terézia-laktanyába ment, ahol azonban a 32-esek letartóztatták és zárkába helyezték. Pogány jött kiszabadítására. Autóján magával vitte. Pogány ezután az újságoknak nyilatkozatot adott, melyben kijelentette, hogy a budapesti helyőrséget a szocializmustól sem jobbra, sem balra nem lehet eltéríteni. Helytelen volna, ha a konzervatív körök ezt rossz néven vennék, mert hiszen íme, ha nem volna szocialista hadsereg, akkor nem volna fegyelem és a katonaság lelke szabadon állana a bolsevik agitációra.

Január 10-ikén nagy zászlóbontást rendeztek a kommunisták a Vigadóban. Nagy tömeg tolongott ott, melynek egyrésze kint szorult és külön gyűlést kellett neki rendezni. Kun Béla és Vágó Béla szónokoltak. A tömeg Lenint éljenezte. Garbai Sándor a szocialisták egyik vezére megjelent és a kommunizmus ellen felszólalt. Alig engedték beszélni. Sok kommunista katona Garbai elé ugrott és fenyegette őt.

Garbai nagynehezen elmondotta beszédét. — Csak módszerbeli különbség van köztünk, — mondotta. — Azonban a szocialista társadalom ma még nem lehetséges. Utána Vágó Béla ezeket jelentette ki: Nekünk nem kell demokrácia, nekünk fegyverek kellenek, amivel kivívjuk a proletárság győzelmét. Követelte a proletárság felfegyverkezését és a tanácsköztársaság kikiáltását.

Ellenforradalmi megmozdulás

Az ellenforradalomról az első hírek inkább csak falra festették a nemlétező ördögöt. December 6-ikán azt írta az egyik radikális ujság, hogy herceg Windischgraetz Svájcban „hazaáruló ellenforradalmi“ propagandát kezdett. A Népszavában is egyik cikk a másik után jelent meg az ellenforradalom ellen. A vezércikk címe december 7-éről: „A forradalom ellenségei“, december 8-áról pedig: „Ellenforradalom“.

December 29-ikén már ezt írta a Népszava: „A Lovászy-féle függetlenségi ellenforradalom gazdasági magva: a Weiss Manfrédék és Esterházy hercegek millióinak megvédése“.

A szocialisták komolyan hitték, hogy az ellenforradalmi mozgalom már javában folyik, mikor annak még csak halvány jelei kezdtek mutatkozni. Ők különben a szocialisták elleni minden állásfoglalást egyszerűen ellenforradalmi mozgalomnak tekintettek.

A szocialisták döntése

A helyzet a fentiek szerint a következő volt. A függetlenségi pártban kialakult a konzervatív szárny, mely a szocialisták ellen állást foglalt. A szocialistáknál pedig erőre kapott a szélsőséges szárny, mely a polgári pártokkal nem akart tovább együttműködni. A függetlenségi párt radikálisabb szárnya, valamint a szociáldemokrata párt mérsékelt szárnya még mindig tartani akarta az eddigi helyzetet: a két párt koalíciós kormányzását.

Lehetséges, hogy ha Lovászy ki nem élezi a válságot, a szociáldemokrata pártban a nyugalmi helyzet még bizonyos ideig tartható lett volna. Így azonban a szocialista túlzók ellenforradalmat kiáltottak és a kommunista agitációtól is

riasztva, még jobban balfelé tolódtak. Egyidejűleg január első napjaiban Berlinben újra dúlt a Spartacus-felkelés, mely Magyarországon is fokozta a nyugtalanságot.

A Károlyi-kormány tehát január első napjaiban *válságba sodródott*. Felmerült a terv, hogy meg kell szüntetni a közös kormányzást és *vagy tiszta polgári, vagy tiszta szociáldemokrata* kormány alakuljon.

Károlyi Mihály elsősorban Lovászynak ajánlotta fel a kormányalakítást. Lovászy eleinte hajlandónak is mutatkozott, azzal, hogy Károlyit államfővé fogják kikiáltani. Feltevéül azonban kikötötte, hogy vállalkozását a szociáldemokraták ne támadják. Miután azonban meggyőződött róla, hogy éppen ellenkezőleg: a leghevesebb támadásoknak lenne kitéve, visszalépett.

Károlyi Mihály e hiú kísérlet után azt határozta, hogy *megmarad az eddigi közös kormányzás mellett*. Január 7-ikén személyesen megjelent a szociáldemokrata párt választmányi ülésén, ahol a forradalmi pártok együttmaradása mellett beszédet tartott. Szemtanuk bizonyítják, hogy a munkásokat könnyekig meghatotta a miniszterelnök őszinte, meleg, meggyőző beszéde és őt teljes támogatásukról biztosították.

Január 8-ikán d. u. 3 órakor kezdődött a munkástanács döntő ülése, mely másnap reggel 7 órakor ért véget. A minisztérium válsága ügyében négy indítvány tétetett. Garami azt indítványozta, hogy a szociáldemokrata párt váljék ki a kormányból, tehát jöjjön tiszta polgári kormány, melyet a szociáldemokrata párt nem támadna, hanem minden erejét a képviselőválasztásokra rezerválná. Kunfi azt indítványozta, hogy maradjon ugyan a közös kormányzás, de meg kell a kormányban erősíteni a szociáldemokrata pártot, több tárca követelésével. Garbai Sándor tiszta szociáldemokrata kormányt követelt. E három indítvány között kellett választani. A negyedik: Vágó Béla indítványa, melyben proletárdiktatúrát követelt, számításba sem jöhetett.

Garamit lekiabálták, mire indítványát visszavonta. Garbai indítványa kapott 169' szavazatot, a Kunfié 101-et. Maguk is megijedtek a szavazás eredményétől, mely *a tiszta szocialista kormány követelését tartalmazta*. Erre kimondták, hogy mivel a szavazatok többsége nem megnyugtató, ezért úrra fognak határozni. Most tehát szavaztak egy új indítvány felett, hogy maradjon meg a kormány jelenlegi

összetétele. Ezt az indítványt 147:123 arányban elvetették. Végül végkimerülésben egyhangúlag úgy döntöttek, hogy fenntartják a mai koalíciós kormányzást, azonban a párt a jelenlegi két miniszteri tárca (a kereskedelmi és népjóléti) mellett, követeli még a belügyit és a hadügyit.

Helyzetkép

Január 8-ikán az erőviszonyok így alakultak. Az országban minden hatalom a szocialisták kezében volt. A közalkalmazottak 90%-a a szakszervezetekben tömörült, köztük a vasutasok, postások tömegei is. Ámde minden karhatalom is a szociáldemokrata párt birtokába jutott, így a katonaság a katonatanácsok és az aktív tisztek szakszervezete révén, a rendőrség és csendőrség saját szakszervezeteik által. A tömeg is a szocialista pártra hallgatott.

A függetlenségi párt meghasonolva hanyatlóban volt. A vidék hatalmas tartaléka ugyan még ott állott mellette, ámde a parasztság nagy tömegét nem szerezte meg és így a szocialisták szervezett erejével nem tudott szembeszállani. Képviselőválasztáson azonban, kellő propaganda mellett még mindig el tudta volna a többséget hozni.

Jászi találóan írja meg emlékiratában, hogy az egyetlen szervezett hatalom a szociáldemokrata párt volt. Garami ezt írja: Minden régi szervezet, tekintély, hatalom eltűnt. Egyetlen komoly szervezett párt volt az országban: a munkásságé. Emiatt a szocialisták jórésze optikai csalódásba esett. Pedig marxista alapon tudhatták volna, hogy a fejlődés elkerülésével egyszerre nem alakulhatott a reakciós országból szocialista. Ezért vélte úgy Garami, hogy a szociáldemokrata pártnak nem lett volna szabad többségre és kormányra törekednie, mert az agrárország erre nem volt megérve. A szociáldemokrata pártnak — szerinte — nagy érdeke lett volna „egy erőteljes demokratikus polgári közvélemény megteremtése“.

10. A Károlyi-kormány bukása

A kormány lemondása

Január 8-ikán az az álhir terjedt el Budapesten, hogy kitör a bolsevik forradalom. A helyzet a türhetetlenségig feszültté vált. A kormány beadta lemondását. Károlyi

Mihály a pártokkal alkudozott, hogy megegyezést hozzon létre.

A függetlenségi pártban a Lovászy-féle konzervatív szárnynak az volt a nézete, hogy a szocialisták által követelt kormányban polgári miniszterek nem foglalhatnak helyet, hanem inkább jöjjön tiszta szocialista minisztérium. A párt radikálisabb tagjai azonban a részvételt kívánták még ebben az esetben is, mert szerintük a tiszta szocialista kormány felforduláshoz vezetne, tehát mérséklés céljából a polgári politikusoknak részt kell abban venniök. *Ime, a konzervatívabb rész kívánta a tiszta szocialista kormányt, azzal az elgondolással, hogy a helyzet mennél előbb felboruljon és azután kitisztuljon.*

Károlyi Mihály melankólikus hangnemű beszédet tartott pártjának október 8-iki választmányi ülésén. Így szólt: Kormányzatának eddig kevés eredménye volt. *A hadseregre nem lehet számítani, a munkanélküliség napról-napra nő, emiatt a bolsevizmus terjed, a munkanélküli segélyek kifizetése pedig a pénzügyi helyzetet rontja. Legboldogabb volna, ha nem kellene a kormányt tovább vezetnie. Tudja azonban, hogy helyét nem hagyhatja el és ott kell maradnia, hová a nemzet állította.*

A függetlenségi párt általában elégedetlenkedett a helyzettel és közvélemény volt a pártban, nemcsak a konzervatív tagok közt, hogy *nem lehet átadni a szocialistáknak a belügyi és a hadügyi tárcát*, hanem ragaszkodni kell a kormány jelenlegi összetételi arányához. Abban is mindenki egyetértett, hogy Károlyi Mihályt köztársasági elnökké kell nyilvánítani. A kormányválságból ugyanis kiderült, hogy nincsen fixpont az államban. *Ki nevezze ki az új kormányt?*

Károlyi Mihály köztársasági elnök

Említettük, hogy a köztársaságnak november 16-ikán történt kikiáltása hiányos aktus volt. Nem választottak köztársasági elnököt, hanem a miniszterelnök vezette az államot. Ezen a hiányon a Nemzeti Tanács végrehajtó bizottságának január 11-iki ülése segített, midőn Károlyi Mihályt köztársaság elnökké nyilvánította.

Az ülésen, mely egészen szűkkörű volt, Károlyi Mihály mindenekelőtt bejelentette a kormány lemondását, melynek

okául azt jelölte meg, hogy megbomlott a rendszer, melyen az október 31-én három pártból alakult kormány nyugodott. A szociáldemokrata párt határozata folytán a szocialista miniszterek lemondottak. Erre a többiek is. Károlyi e bejelentés után e nyilatkozatot tette: „Sajnos, nem vagyok abban a helyzetben, hogy én is lemondhassak, hiszen különleges pozícióm ezt lehetetlenné teszi“.

Ezután a Nemzeti Tanács Károlyi Mihályt a köztársaság ideiglenes elnökévé nyilvánította. A határozatról a hivatalos lapban a következő rendelet jelent meg:

„A Nemzeti Tanács végrehajtó bizottsága 1919 január 11-ikén tartott ülésében egyhangúlag a következő határozatot hozta:

— A Nemzeti Tanács végrehajtó bizottsága megállapítja, hogy a néphatározat 3. cikke arról rendelkezik, hogy amíg az alkotmányzó nemzetgyűlés másként nem határoz, az állami főhatalmat a Károlyi Mihály elnöklété alatti népkormány gyakorolja, vagyis Magyarország Nemzeti Tanácsa őt e cikkben ideiglenesen államfői hatáskörrel ruházta fel.

— Felhívja ennélfogva Károlyi Mihályt, hogy addig is, amíg Magyarország nagy Nemzeti Tanácsa, vagy nemzetgyűlése másként nem határoz, ne mint miniszterelnök, hanem mint a köztársaság ideiglenes elnöke oldja meg a mai és netán felmerülő politikai válságot mindazon tényezők bevonásával, kiknek részvételét szükségesnek tartja.

— Kijelentette továbbá a Nemzeti Tanács végrehajtó bizottsága, hogy a Károlyi Mihály, mint ideiglenes köztársasági elnök által kinevezett kormány néptörvényeket csakis Károlyi Mihály hozzájárulása mellett hozhat.

— Kijelentette azt is, hogy semmi akadályja nincs, hogy a külpolitika irányítását és vezetését Károlyi Mihály, mint ideiglenes államfő továbbra is végezze.“

Az ideiglenes köztársasági elnök azonnal megbízta Berinkey Dénes igazságügyminisztert a miniszterelnöki teendők ellátásával, addigra, míg az új kormányt ki fogja nevezni.

Az elnök szerénysége

Károlyi Mihály nem tört az államfői méltóságra. Mikor október 31-ikén a király miniszterelnökké kinevezte, ezt minden hátsó gondolat nélkül vállalta és az esküt a régi minta

szerint letette a királyra. A tömeghangulat nyomása alatt kérte az eskü alóli felmentését már másnap, de még ekkor sem mondotta ki a király detronizációját, hanem az államforma kérdését népszavazásra akarta bocsátani.

Két hét múlva az események kényszerítő hatása alatt kiáltották ki a köztársaságot, de Károlyi még ekkor sem nyilvánította magát államfővé, pedig a tömeg ezt viharosan követelte. Emlékezzünk, hogy november 16-ikán óriási zászlókat hordoztak az utcákon, melyeken vörös betűkkel volt felírva: „Ma délelőtt az Országház-téren kikiáltjuk a köztársaság elnökévé Károlyi Mihályt!”

A népakaratot figyelmen kívül hagyva, akkor csak annyit mondott ki az Országház kupolacsarnokában kihirdetett forradalmi „Néphatározat”, hogy az állami főhatalmat a Károlyi Mihály elnöklete alatti népkormány gyakorolja. Károlyi tehát megmaradt csupán *miniszterelnöknek*.

Midőn azonban a minisztérium lemondott és kiderült, hogy nincsen, aki az új kormányt kinevezze és midőn további kormányválságok lehetősége is komolyan felmerült, — a bizonytalan miniszterelnöki tisztség helyett államfői címmel kellett Károlyi Mihályt felruházni. Ő azonban csak az „ideiglenes” köztársasági elnöki címet választotta.

A köztársasági elnökséget, amit már október 31-én egy pillantásával elérhetett volna, annyi viszontagság után még január 11-én is csupán ideiglenes formában fogadta el. Ez a ténykörülmeny, mint emberi szerénység, elismerésre méltó, azonban az állam érdeke keményebb és határozottabb állásfoglalást kívánt volna.

Szerénységére jellemző, hogy mint köztársasági elnök *semmilyen fizetést nem kívánt, nem fogadott el és nem is vett fel.*

Az is jellemző, hogy minden rábeszélés dacára *nem volt hajlandó a királyi palotába beköltözni.* A miniszterelnöknek járó szentgyörgyteri természetbeli lakásba október 31-én beköltözött, ezt azonban január 11. után sürgősen átadta utódjának: Berinkey Dénesnek. Ő maga ezzel lakás nélkül maradt, mert egyetemteri palotáját egy grófnak időközben bérbe adta. Az üres királyi palota rendelkezésére állott volna, *de izlésével és úri gondolkodásával nem tartotta összeegyeztethetőnek, hogy ő a detronizált király lakosztályait elfoglalja.*

Károlyi Mihály tehát a Svábhegyen egy kis villát bérelt ki magának és családjának és a téli időben odaköltözött ki s ott is lakott.

Igy járt el a köztársasági Károlyi Mihály. Ellenben a kiráypárti Horthy Miklós, kormányzóvá történt megválasztása után azonnal beköltözött urának lakásába és már ott is fogadta a trónját és palotáját visszakövetelő Károly királynak nála tett látogatását.

Károlyi kilépése pártjából

Károlyi Mihály még aznap este kilépett a függetlenségi és 48-as pártból azzal az indokolással, hogy mint államfőnek ezentúl pártokon felül kell állania. A párt választmánya búcsúülésem vette tudomásul a kilépést. Maga Károlyi Mihály is megjelent ott és beszédet tartott.

Ezzel a nappal le is zárult Károlyi Mihály függetlenségi párti szereplése. Ettől kezdve ő pártokon felül állott, de most már annál könnyebben közeledhetett a szocialisták felé, akiktől eddig pártelnöki minősége sok tekintetben visszatartotta.

Kilépése elhatározásának oka kétségtelenül abban a viszálykodásban keresendő, mely a párt kebelében a két szárny között megindult és a látszólagos megegyezés dacára is folyton tartott. Károlyi Mihály a konzervatív szárny állásfoglalását reakciónak is tartotta, meg egyben taktikai hibának is. A párt egységének ez az állandó lazulása a párt tekintélyét is lejáratta és Károlyi Mihály úgy látta, hogy erre a viszálykodó és fogyó erejű pártra sikerrel nem támaszkodhatik.

Károlyi Mihály a szociáldemokrata párt felé közeledett.

D) A FORRADALOM NEGYEDIK SZAKASZA

(1919 január 12—március 21.)

1. A három tényező működése

A függetlenségi eszme valósággá vált. A népköztársaság, melynek formájában konkretizálódott, a köztársasági elnökség intézményének létesítésével január 11-én végre teljesen kiépült. A függetlenségi párt azonban, mely ez eszmének hordozója volt, kétféle vonatkozásban folytatta tovább munkás-

ságát. Egyfelől mint a magyar nemzeti gondolatnak védelmezője, amely a függetlenségi eszmének amúgy is szerves kiegészítő része volt, másfelől pedig, szemben a szocialista átalakulás irányzatával, mint a polgári társadalmi és gazdasági rendnek szervezete, mely utóbbi vonatkozás a függetlenségi eszmének nem tartozik ugyan a lényegéhez, de a fejlődés során azzal szorosan összefonódott. Ennek megértéséhez gondoljunk csak arra, hogy Magyarországon az állami függetlenségért folytatott küzdelemben a szociáldemokrata pártnak semmi része nem volt, — habár elvileg lehetett volna, — sőt adott esetekben a párt a nemzeti eszmével egyenesen ellentétbe került és magát a függetlenségi eszmét is elvetette. (Például a Ferenc Ferdinánd szolgálatában álló Kristóffyhoz való csatlakozása idején.) A függetlenségi eszméért, amiként évszázadokon át a nemesség, azonképen az októberi forradalom előtti évtizedekben a polgári rend és elsősorban a magyar parasztság lelkesedett. Innen a természetes törekvés arra, hogy a függetlenségi párt, az állami függetlenség megvalósulása után a földművelőrétegek érdekvédelmévé alakuljon.

A szociális eszme, az októberi forradalomnak ez a másik alkotó tényezője, még korántsem valósult meg, sőt a súlyos gazdasági viszonyok folytán eléje mindinkább több akadály tornyosult. Érthető tehát, hogy az eszme radikális irányba terelődött. Ez főleg két formában jelentkezett. Egyfelől az éhezõ és rongyos tömeg, melyet a szabadság és egyéb jelszavak hangoztatása még jobban izgatott, erőszakos cselekedetekre ragadtatta el magát és az országban a lázongás, fosztogatás és önkényes birtokbavétel nem szünő, de fokozódó tendenciát mutatott. Másfelől pedig folyt a mozgalom a szociális eszme maximumának: a szocialista államnak forradalmi megvalósítására, vagyis a kommunizmus behozatalára és evégből a proletárdiktatura kikiáltására.

A nemzetiségi kérdés, mint az októberi forradalom ellenséges tényezője még inkább fokozta a forradalom két alkotó tényezőjének szembekerülését. A fegyveres megszállás, mely a nemzetiségi kérdés következménye volt, a forradalom negyedik szakaszának kezdetén már majdnem befejeződött, csupán a román demarkációs vonal pontos megállapítása késett meg. A győztes hatalmaknak erre vonat-

kozó döntése pedig olyan brutális formában történt, hogy felborította a népköztársaságnak a belső egyenletlenség folytán amúgyis ingadozó építményét.

2. A Berinkey-kormány

A kormány megalakulása

Midőn Károlyi Mihály a köztársasági elnöki ügykör intézését átvette, első dolga volt, hogy a lemondásban lévő, de az ügyeket vivő minisztérium elnökségének ideiglenes ellátásával dr. Berinkey Dénes igazságügyminisztert megbízta. Ezután maga Károlyi Mihály folytatta az alkudozást a függetlenségi és a szociáldemokrata pártokkal az új kormány összetételének tisztázására. Eltért tehát a szokásos parlamentáris módszertől, mely szerint az államfő miniszterelnököt designál és azután ez alakítja meg a kormányt. Az eltérést a helyzet rendkívül súlyos volta indokolta.

Mint tudjuk, a szociáldemokrata párt az eddigi kereskedelmi és népjóléti tárcán kívül a belügyit és hadügyit is követelte. A 14 miniszteri állás közül 4-nek követelése nem lett volna sok, azonban éppen arról a két tárcáról volt szó, melyek a hatalom gyakorlása szempontjából döntő jelentőségűek. A munkástanács végül is január 17-ikén 300 szavazattal 14 kommunista ellen elfogadta azt a javaslatot, hogy a szociáldemokrata párt a hadügyi tárcát kapja, továbbá a belügyi helyett a közoktatásügyit, melyet a vallásügyitől elválasztanak. Károlyi Mihály ehhez hozzájárult, ami a függetlenségi pártban nagy nyugtalanságot keltett. Lovászy Márton a pártnak három nappal előbb választott új elnöke, azonnal lemondott.

A köztársasági elnök január 18-ikán kinevezte miniszterelnökké Berinkey Dénest és a kormány tagjai közül még további 11 minisztert. Berinkey Dénes úgy került előtérbe, hogy az ő semleges és kiegyenlítő személyisége a pártokra megnyugtató hatást gyakorolt. Berinkey igazi bírótermészetű ember volt, aki kitűnően állta volna meg a helyét a Kúria, vagy a közigazgatási bíróság elnöki székében. Mint nemzetközi jogász elsőrendű szaktekintély hírében állott. Tiszta jelleme tiszteletet parancsolt. A politikában azonban a forradalomig nem vett részt és mint miniszterelnök is, több ízben kijelentette, hogy „én nem vagyok politikus!”.

Békés, megnyerő, úri egyénisége lehetővé tette a harmóniát a minisztérium tagjai közt, de arra nem is gondolt, hogy a politikát ő irányítsa. Mivel Károlyi Mihályban meg hiányzott a realitások iránti érzék, a népköztársaság hajója egyik kézben sem kapta meg a szilárd kormányzást. Berinkeynek azonban nagy érdeme az, hogy a heterogén elemekből álló minisztérium vezetése alatt olyan egyetértésben tudott dolgozni, hogy a miniszterek között soha még összekoccanás sem fordult elő, ami kedvezőbb külső körülmények között számottevő eredményeknek lehetett volna alapfeltétele.

Belügyminiszter dr. Nagy Vince maradt, ugyancsak megtartotta helyét a függetlenségi pártiak közül dr. Búza Barna földművelésügyi miniszter is. Közélelmezési miniszter dr. Baloghy Ernő (szül. 1866) volt függetlenségi képviselő, Bács-Bodrog vármegye utolsó főispánja lett, aki a szerb megszállás miatt volt kénytelen ezt az állását elhagyni. Közvetlenül előbb miniszterelnökségi államtitkár volt pár hétig. A kettéválasztás által létesülő új vallásügyi tárcát dr. Vass János eddigi közélelmezési államtitkár kapta. Ekként Berinkeyvel együtt őt miniszter tartozott a függetlenségi párthoz.

A négy szocialista miniszter közül dr. Kunfi Zsigmond az elválasztott közoktatási tárcát vette magának, Garami Ernő maradt a kereskedelmi ügyek élén, új népjóléti miniszter lett Peidl Gyula (szül. 1873), régi, értékes, higgadt szociáldemokrata, a nyomdászszakszervezet nagyteknétyű elnöke, hadügyminiszter pedig Böhm Vilmos eddigi államtitkár. Ez utóbbi kinevezés különösen feltűnést keltett. Böhm műszeréssz munkásból küzdötte fel magát, ezenfelül zsidó valószínű is volt. Igaz, hogy már Ferenc József kinevezett két zsidó eredetű honvédelmi minisztert: báró Hazay Samut és Nyiry Sándort, ámde ezek ragyogó ruhában díszelő tábornokok voltak, míg Böhm igénytelen megjelenésű, szürke kis emberke volt, akinek azonban arcáról és szeméből villámgyors értelem ragyogott. Böhm hadügyminisztersége legjobban kifejezte azt az óriási átalakulást, melyen a magyar közelet a népköztársaság kikiáltásával a régi rendszerhez képest átrohant.

A polgári radikális pártot Szende Pál pénzügyminiszter képviselte, míg Jászi Oszkár, a párt vezére, a kormányból ki maradt. Nem volt hajlandó tárcát vállalni. Új miniszterként

jött nagyatádi Szabó István, a kisgazdavezér. Pályafutása igen tanulságos. Egyszerű református parasztcsaládból született 1863-ban. Elemiiskoláinak elvégzése után ő is földműves lett. Mint érett férfi kezdett résztvenni községének: a somogy-megyei Erdőcsokonyának közéletében, majd pedig a vármegye ügyeinek intézésében. Fokról-fokra emelkedett és 1906-ban az általa alapított somogymegyei kisgazdaegyesület elnöke lett. Közben magánszorgalomból sokat olvasott és tanult. Országgyűlési képviselőnek 1908-ban választotta meg a saját kerülete: a nagyatádi, honnan melléknevét is kapta. Ezután országos kisgazdapártot szervezett, elnöklete alatt, melynek az utolsó országgyűlésen négy tagja volt. A Hadik-féle kormányban, már miniszter lett volna. Nagyatádi Szabó okos, számító, megfontolt földművesember volt, igaz magyar típus. Hajlandó a megegyezésekre és alapjában véve mérsékelt irányt követett. Előbb a Lovász-féle, tervezett polgárszövetséghez csatlakozott, most azonban elvállalta a Berinkey-kormányban a tárcanélküli miniszteri állást, amely később „népgazdasági minizsterség“-re alakult át.

A 12-ik tagja volt a kormánynak dr. Szabó Orest ruszkakrajnai miniszter, akihez később még mint 13-ik Junker János német miniszter járult. Ők mint nemzetiségi képviselői a pártok keretein kívül állottak.

Pár nappal később: január 24-én lépett be a kormányba, mint igazságügyminiszter Juhász Nagy Sándor, addig kultuszminiszteri államtitkár. Bizonytalan volt, hogy elvállalja-e a miniszteri tárcát. Ekkor a protestáns vezető férfiak egy küldöttsége kereste fel, melynek nevében Petry református, Raffay evangélikus püspökök, Boros unitárius püspökhelyettes és még mások is kérték a kormányba való belépésre. Ekként Juhász Nagy Sándor, mintegy a protestánsok képviselője is foglalt a kormányban helyet. Vele a függetlenségi tagok száma hatra nőtt.

Véglegesen tehát 14 tagja volt az új népkormánynak. A külügyi és nemzetiségügyi miniszteri tárcákat Berinkey magának tartotta meg. Ez a 14 miniszter indult neki a forradalom negyedik szakaszának és sok viszontagságon keresztül együtt is maradt a bukásig. A kormány véglegesen kinevezett 14 tagja közül tehát 6 függetlenségi, 4 szociáldemokrata, 1 radikális, 1 kisgazdapári és 2 nemzetiségi volt.

A 14 miniszterre nézve még a következő adatokat közöljük. Közülük kettő volt 50 éven éven felül, kilenc 40 és 50 közt, három pedig 30 és 40 közt. Az átlagos életkor tehát 40 éven felüli. Vallásra nézve volt köztük két római katolikus (Balogh, Búza, Garami, Junker, Nagy Vince, Peidl, Vass), egy gör. kat. (Szabó Oreszt), négy ref. (Berinkei, Juhász Nagy, nagyatádi Szabó és Kunfi), két zsidó (Böhm, Szende). A Berinkei-kormány összetétele ebben a vonatkozásban is inkább a mérséklet, mint a rohanva haladás felé hajlott.

A Berinkei-kormányban új miniszteri tárcákkal találkozunk. A vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak két tárcára, a vallásügyire és a közoktatásügyire való szétválasztását az 1919. évi V. néptörvény rendelte el, mely azonban csupán elvi kijelentést tartalmaz, azzal, hogy a két minisztérium szervezetét és hatáskörét későbbi rendelet fogja megállapítani. A nagyatádi Szabó István részére szervezett „népgazdasági minisztérium”-ról az 1919. évi X. néptörvény intézkedik, mely ennek az új minisztériumnak ügyköréről a következőket mondja: „a földbirtokreformmal kapcsolatban az új birtokok birtokbaadására, azok felszerelésére, a birtokosoknak szövetkezeti alapon való szervezésére, az összes mezőgazdasági és hitelszövetkezetek ügyeinek intézésére, a földbirtokreformmal kapcsolatban a birtokosok hiteligényeinek kielégítésére, a tagosítási ügyeknek, legelőügyeknek, tejgazdaságok ügyeinek, a kertészeti és gyümölcstermékek ipari feldolgozása ügyeinek intézésére külön minisztérium állíttatik fel”.

A politikai államtitkárok státusa így alakult: maradt Jánosi Zoltán a belügyben, Laehne Hugó a földművelésiben és Méhely Kálmán a kereskedelmiben. Újak: dr. Ágoston Péter jogakadémiai tanár, szociáldemokrata a belügyben, Mayer János volt kizgazdapárti képviselő, későbbben Bethlen földművelésügyi minisztere a közlekedésnél, dr. Pete Márton a Károlyi-párt volt titkára a hadügyben, Csizmadia Sándor, a szocialista parasztíró és költő a földművelésügyben, Somogyi Béla tanár, újságíró, a szocialista párt későbbi mártírja a közoktatásügyben, dr. Rónai Zoltán a szociáldemokrata párt egyik theoretikusa a népjólétiben, Szemző Ernő kizgazdapárti újságíró, Nagyatádi bizalmasa a népgazdaságban és Kún Béla volt hódmezővásárhelyi függetlenségi képviselő, majd főispán a vallásügyiben, aki mint református ember a protestáns érdekeket képviselte.

Az új népkormány főbb elvei

A Berinkei-kormány kialakult helyzetet talált. A magyar népköztársaság készen állott és alapelveinek kitűzése megtörtént. Az új kormány feladata volt a népköztársaság fenntartása, konzerválása, védelme és az adott alapelvek szerinti kiépítése. A védelem gondolata nyomult az előtérbe. A népköztársaságot védelmezni kellett a következő főbb veszélyek ellen:

1. A kormány változatlanul vallotta a területi integritás elvét. A megszállások majdnem kialakult helyzetet állítottak már elé, de ebbe a kormány nem nyugodott bele. A békekötésnél remélte, hogy a népszavazás elve alapján az ország területét megvédheti. Bukása is a területi integritás védelmében következett be.

2. A nemzetiségi kérdés rendezése végett elfogadta az előző kormány által inaugurált föderatív rendszert. A ruszin autonómiához hozzácsatolta a német és a tót autonómiát is, de készült további lépésekre is. Ezzel remélte a területi integritás fenntartásának lehetővé tételét.

3. Az ellenforradalom ellen védte a népköztársaságot, miért is állást foglalt minden visszafejlesztési reakciós törekvés ellen. A függetlenségi párt kétfelé válásával a kormány a haladó irányzatra támaszkodott és szembeszállt a mérsékeltbb szárnyal, mely Lovászy nevének felhasználásával, köztársaságellenes tényezőket toborzott maga köré.

4. Szembeszállt a kormány a bolsevizmussal és védelmezte ellene a népköztársaságot. Ugyanígy nem vállalta a szélső szocialista irányzatot sem, melynek tagjai hiába próbáltak helyet kapni a kormányban. A Berinkei-kormány kifejezetten a haladó függetlenségi és a mérsékelt szociáldemokrata szárnyakra akart támaszkodni. Ezeknek kolícióját kívánta fenntartani.

5. A minden oldalról fenyegető veszedelmek ellen, addig is, míg a nemzetgyűlés összeül, a köztársaságot védő néptörvényeket hirdetett ki.

6. A belső és külső veszélyek elleni védekezés céljára a hadseregszervezést kívánta, melyre megtette a negyedik kísérletet.

7. Az alkotmányosság helyreállítása végett elrendelte a nemzetgyűlési választást és annak határnapját április

13-ikára kitűzte, egyben a választásra vonatkozó minden rendelkezést kiadott, az intézkedéseket pedig megtette. Ez a ténye is a népköztársaság védelmét jelentette, amelynek lényege a *demokrácia és parlamentarizmus* volt.

8. A belső rendnek biztosítására gondoskodott arról, hogy a *közigazgatás* a változott viszonyoknak megfelelő formában, lehetőleg *normális működésben* maradjon. A bírászkodás színvonalának emelésére a *külön bírói státusról* két néptörvényt alkotott és a bírói függetlenségnek tökéletes kiépítését tervbe vette.

9. A belső rend védelméhez tartozott a gazdasági élet lehető védelme az *árdrágítás* ellen, amely védekezésnek nagy szociális értéke van. Egyben más téren is a békesség védelmét kívánta szolgálni, így *felekezeti* vonatkozásban is. A kialakult régi alapelvekhez nem engedett hozzányúltni.

10. A *szociális haladásnak* szolgálata: egyik főszempontja volt. *Korszakalkotó ténye: a földbirtokreformra vonatkozó néptörvény meghozatala és életbeléptetése.* Ezáltal minden 500 (esetleg 200) kat. holdon felüli birtokot magántulajdonként a földművelő nép kezére akart juttatni. Új honfoglalás lett volna ez magyar nemzeti alapon.

3. Nemzetiségi és nemzetközi helyzet

Megszállás

A Berinkei-kormány hivatalba lépésekor a megszállások tekintetében is csaknem befejezett helyzetet talált. A szerbek a belgrádi katonai egyezményben megjelölt demarkációs vonalig már régebben eljutottak és az elfoglalt területen szerződésszegéssel a polgári igazgatást is átvették, amit az ántánt azzal a kibuvóval erősített meg, hogy a belgrádi egyezmény csak a legalsófokú közigazgatás legalacsonyabbrendű teendőit hagyta meg a magyarok kezében.

A csehek január közepéig befejezték a Felvidék megszállását. Elfoglaltak 12 megyét egészen és 6-ot részben. Ismertettük az ántántnak december 24-ikén átnyújtott jegyzékét, melyben „a szlovák föld történelmi határai” címén a demarkációs vonalat pontosan megjelölte. Ez ellen a magyar kormány tiltakozását jelentette be, de különös tekintettel a magyar katonaság teljesen értéktelen és használhatatlan voltára is, az erőszak előtt kénytelen volt meghajolni. A

csehek továbbterjeszkedési szándékot is árultak el és főleg a salgótarjáni szénvidéket szerették volna elfoglalni, sőt még Miskolcot is maguknak szánták, ámde kisebb csetepatéktól eltekintve, ez a front is nyugvó állapotba jutott. Bent a megszállt „szlovák föld”-ön a csehek jogellenesen, erőszakosan szintén bevezették a cseh közigazgatást, a magyar tisztviselőket pedig üldözték.

Berinkeý február elején újabb jegyzékét intézett Vyx útján az ántánthoz, melyben kifejtette, hogy a cseheknek nincsen szuverenitásuk a magyar Felvidékre, mint ahogyan ők és az ántánt állítják. A cseh-szlovák állam jogtalanul szállja meg az évezred óta a magyar államhoz tartozott területe részeket. A magyar kormány ismételten kijelenti, hogy a *fegyveres megszállást jogtalan, erőszakos ténynek tekinti*, amelyet, minthogy a fegyvereket letette, túrni kényszerült, de ellene újból tiltakozik.

A románok a belgrádi katonai egyezményre hivatkozással jelentették ki, hogy megszállják azokat a stratégiai pontokat, melyek a Máramarossziget, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad vonaltól keletre fekszenek, ezeket a városokat is beleértve. Láttuk, hogy Franchet d'Esperey erre nekik december 2-ikán az engedélyt megadta. A Berinkeý-kormány hivatalba lépésekor és szolgálatának egész ideje alatt, a románok nem érték el ezt a vonalat. Még előbb megszállták Máramarosszigetet, melyet az ukránoktól foglaltak el, azonban csapataik megállottak a Színerváralja—Csucsá—Arad vonalon, melyet a magyar csapatok védelmeztek. Itt állott a Kratochwill ezredes parancsnoksága alatti székely hadosztály is.

Március 8-ikán a francia csapatok Berthelot tábornok utasítására megszállták Aradot, továbbá Máriaradnát és Lippát is. Már február közepén érkezik a hír, melyet a magyar sajtó bőven leközölt, hogy a békekonferencia tízes tanácsa jóváhagyta a versaillesi legfőbb haditanácsnak azt a határozatát, hogy a magyar és román seregek közt közbeeső semleges zónát kell létesíteni, a vonatkozó jegyzék átadása azonban késett. Ez lett a híres Vyx-jegyzék, melyet az ántántnak ez a helytartója március 20-ikán adott át.

Láttuk, hogy a hat magyar megyét követelő ukránok betörése a románok ellenakciója folytán kudarcba fulladt. Megemlítjük még, hogy a lengyelek és csehek közt tartott a

civódás a magyar Tátravidék felett. Az olaszok pedig a jugoszlávokkal torzsalkodtak Fiume birtokáért.

Nyugatmagyarország szilárdan magyar kézben volt és azt csak 1921-ben adta Horthy Miklós az osztrákoknak.

A magyar hadügyminisztérium 5. osztálya Stromfeld ezredes vezetésével február közepén hadműveleti tervet dolgozott ki, mely szerint nagy magyar támadás indult volna Szatmárnémetiből kiindulva, Désen és Szászrégenen át Kolozsvár felé. Ezt a tervet azonban a magyar csapatok nemkielégítő állapota miatt nem lehetett megkezdeni.

A megszállott részeken a magyar munkásság állandó sztrájkmozgalmakkal fejezte ki elégedetlenségét. Január végén a magyar bányamunkások léptek sztrájkba román megszállt területen, február elején a cseh megszállás alatti Felvidéken tört ki a sztrájk, február végén pedig a megszállt Délvidéken a magyar munkások általános sztrájkot hirdettek, melyhez a vasutasok és postások is csatlakoztak. E mozgalmakat az ottani katonai hatóságok csak nagy ügyel-bajjal hosszú idő alatt tudták leszerelni.

A román támadás megállítása

A megszállás elleni védekezés tekintetében *erélyesebb álláspontot* foglalt el a Berinkei-kormány, mint az első népköztársasági kormány.

A magyar közvélemény elkeseredéssel látta a történeteket és a kormány is érezte, hogy ezt már nem lehet tovább tűrni. A békekonferenciába és Wilsonba vetett vékony reménységek teljes eltűnésével párhuzamosan növekedett az ellenállási szándék.

*

Január 29-iki kelettel a magyar fegyverszüneti bizottság jegyzéket küldött Vyx-hez, melyben többek közt a következő kitél foglaltatik:

„A közvélemény nyomása és a románokkal szemben álló csapatok hangulata kényszerít bennünket, hogy védelmezzük a belgrádi katonai egyezményben foglalt jogainkat. A helyzet kényszerének engedve, a hadügyminiszter utasította a románokkal szemben álló csapatok parancsnokait, hogy ha a románok jelenlegi vonalaikról előre akarnának nyomulni, ebben akadályozzák meg őket.”

Február elején pedig egy kolozsvári jelentésre hivatkozással, a magyar kormány közölte a keleti szövetséges hadseregek vezérő parancsnokságával (Franchet-val), hogy

„a magyar kormány kénytelen kérni a leghatározottabban, hogy a román csapatok Magyarország egész területéről vonassanak ki és pótolassanak szövetséges csapatokkal, melyek tiszteletben tartják a katonai egyezmény kikötéseit.“

A románok látván az ellenállást, *elhalasztották a Szinér-váralja—Csucsá-vonal állépését és egyelőre megszállatlanul hagyták Nagyváradot és Szatmárnémetit is.*

Időközben a következő vitatkozás zajlott le Vyx és a magyar miniszterelnök között: Vyx január 29-ikén jegyzéket intézett a miniszterelnökhöz, melyben azt a minden alapelküli, vakmerő állítást teszi, hogy Erdély 26 megyéje 1918 nov. 3-ikán elszakadt Magyarországtól és hogy a Károlyi-kormány Erdély „függetlenségét“ (indépendance) elismerte. Meg is mondja, hogy ő ezt a tényt megbizottjának: Ameil kapitánynak a helyszínen tartott nyomozásából állapítja meg.

A magyar miniszterelnök hosszan felelt a Vyx vakmerő állítására. Február 4. és 18. kelettel ellátott két jegyzékében a következő fontosabb nyilatkozatokat teszi: Mindenekelőtt cáfolja azt, hogy a magyar kormány elismerte volna Erdély függetlenségét és a 26 megye elszakadását. Kijelenti a magyar miniszterelnök, hogy kormánya megadja minden nemzetnek az önrendelkezési jogot, vagyis *a nemzeti autonómiát „Magyarország területi integritása fenntartásának és a magyar állam egységének keretein belül“.* (Dans les limites du maintien de l'intégrité territoriale de la Hongrie et l'unité de l'État Hongrois). Amidőn tehát a magyar kormány látta, hogy a román nemzeti tanács a teljes elszakadást és a román királysághoz való csatlakozást kívánja, megszakított ezzel a tanáccsal minden kapcsolatot. Egyébként is úgy a román nemzeti tanács, mint a gyulafehérvári nemzetgyűlés, legfeljebb csak ennek a területnek román nemzetiségű lakosságát képviselheti, hiszen a többi nemzetek oda se meghíva, se bebocsátva nem voltak, már pedig a románok a követelt 26 megye népességének csupán 43 százalékát teszik ki. Erőszak lenne tehát csupán ennek a kisebbségnek akaratát érvényre juttatni, a többségnek, vagyis az illető terület

57 százalékanak akarata ellenében. Ezért a magyar kormány ismételten hivatkozik a *szabad népszavazás* (un plebiscite libre) elvére.

A föderatív köztársaság

A nemzetiségeknek megadni a legtöbbet, ami csak az ország területi integritásának sérelme nélkül megadható — ez volt Károlyi Mihálynak és kormányának politikája. Átvette és követte ezt a Berinkey-kormány is.

Ismertettük a magyarországi németeknek és a szlovákoknak adott autonómiákat az 1919. évi VI. és XXX. néptörvény alapján. E néptörvények, mint kerettörvények csupán az általános elveket tartalmazták.

Hogy az akkori kialakult világhelyzetben ez a politika volt az *egyedül lehetséges*, amellyel a győztesek areopágja előtt a magyar ügyet *egyedül lehetett képviselni*, koronatanulként jelentkezett emellett az osztrák-magyar monarchia utolsó közös külügyminisztere, a dinasztiahoz, a dualizmushoz és a német szövetséghez végsőkig ragaszkodott gróf Andrássy Gyula, aki a maga kétségtelenül kifejlett diplomáciai érzékénél fogva felismerte az idők parancsoló szükségét és Svájcban, hová emigrált, február közepén, hirlapi cikket tett közzé, mely a következő megállapításokkal helyesli Károlyi Mihály politikáját: „A magyarok többé nem lesznek hajlandók arra, hogy a pángermán törekvéseknek eszközei legyenek”. „Magyarország nem ellenzi az angolszász felsőbbiséget”. „*Helyesli Magyarország föderatív átalakítását.*”

Békevárás

A magyar közvélemény szorongva várta a béketárgyalások megkezdését. Azt hitték az emberek, még komoly kormánykörök is, hogy Párisban valóságos tárgyalások lesznek, ahová Magyarországot mint *tárgyaló felet* hívják meg. Folyt a készülődés, hogy miként védjék ott a magyar álláspontot. A békekonferencia megnyitása azonban késett.

Közben reménykedések ütötték fel a fejüket. Már december elejéről említettük azt a hírt, hogy Wilson, amerikai köztársasági elnök Európába indulásakor, hajóraszállása alkalmával, nyilatkozatot adott ki, hogy leküzdi az imperializmust bármely formában jelentkezik is. A párisi békekongresszus végre jan. 18-ikán Poincaré, francia köztársasági

elnök nagy beszédével megnyílt és elnökké Clémenceaut választotta. Jelen volt: Wilson, Loyd George, Sonnino stb. Január 26-ikán már az a hír érkezett, hogy a párisi békekonferencia során Wilson kezdeményezésére összeültek az Egyesült Államok, Nagybritánia, Franciaország, Olaszország és Japán képviselői és kijelentették, hogy a területeknek erőszakos elfoglalását helytelenítik és az erőszakot alkalmazó államnak ez csak hátrányára lesz. Ezt a határozatot megküldték Lengyelország, Csehszlovákia és Románia kormányainak is. „Dereng!” — írták a magyar lapok. Pedig az egész csak a jószándékú, de nem elég erős eszű Wilsonnak félrevezetése volt. Clémenceau ezzel egyidejűleg adta ki a hozzájárulást Magyarország ellen az erőszak alkalmazására. A románok, akik Wilson támogatásával a Lansing-jegyzék folytán joggal dicsekedhettek, kijelentették, hogy a magyarok akarnak tiszta román területet erőszakkal elfoglalni. A csehek pedig így nyilatkoztak: ők ántánt-engedéllyel szállták meg a demarkációs vonalig a szlovákok történelmi földjét.

Ezek a tények világosan mutatták, hogy a *győztes hatalmak imperialista kormányainál nincs se irgalom, se kegyelem a magyar nemzet számára*. Ellenben a szociáldemokrata munkásság külföldi szervezetei bizonyos érdeklődést mutatnak a magyar ügy iránt. Így már december elején kimondotta az angol munkáspárt, hogy a békét a szabadnépek szövetségének kell megteremtenie a nemzetközi munkásegyezmény alapján. Ez a párt azonban, amint láttuk, kisebbségben maradt a képviselőválasztásokon. Február elején Bernben nemzetközi szocialista kongresszus kezdődött, melyen a magyar munkásság küldöttei Buchinger vezetése alatt népszavazás kimondását követelték a vitás területekre vonatkozóan, amely indítvány, bár azt a cseh szocialisták hevesen ellenezték, bizonyos megértésre talált.

Ebben az atmoszférában, amidőn a magyarság egyfelől semmi kapcsolatot nem tudott teremteni a győztes államok imperialista kormányaival, sőt azok Magyarországot máris letiporták, másfelől pedig midőn a *szocialista munkás-mozgalmak részéről bizonyos megértés jelei kezdtek előtűnedezni*, a Jászi Oszkár által az aradi tárgyalásokon a románoknak odakiáltott fenyegetőzés mind általánosabbá vált a magyar

közéletben. Ennek a hangulatnak hű tükre a Világ márc. 9-iki vezércikke, mely ilyen kitételeket tartalmaz:

— A párisi vakok és ostobák Oroszországnak és Németországnak szövetségét készítették elő. Ez más szóval vörös Keleteurópát jelent. Ennek a vörös Keleteurópának Nyugateurópa nem tud sokáig ellenállani és a mai nemzedék meg fogja érni az európai egyesült államok megalakulását, de ez az új egyesült államok a proletáriátus alkotása lesz és tábornokait s imperialista politikusait elkergeti a pokolba.

Ebből az a konzekvencia folyt, hogy tehát Magyarország csatlakozzék ehhez a vörös Keleteurópához. Károlyi Mihálynak egyik fentebb idézett okfejtése is valami ilyesfélét tartalmazott, midőn azt fejtegette, hogy az imperialistáktól Magyarország nem várhat semmit és sorsa a pacifizmushoz van kötve.

4. Károlyi Mihály beszéde Szatmáron

Károlyi Mihály, valamint első kormánya, továbbá a Berinkey-kormány is állandóan és félreérthetetlenül hangoztatta, hogy Magyarország területi integritásának elve alapján áll. Erről fenti elbeszélésünk során gyakran beszámoltunk.

Ennek az elvnek döntő jelentőségű, ünnepélyes kijelentése és mintegy a világ közvéleményének tudomására hozatala március 2-ikán történt meg a Szatmárnémeti piacon tartott népgyűlésen. Különös fontossága volt a helynek is, mert már három hónappal előbb Franchet d'Esperey engedélyt adott a román hadseregnek Szatmárnémeti megszállására. Károlyi Mihálynak innen elhangzott beszéde tehát valóságos hadüzenet színét öltötte magára.

A köztársaság elnökét ez útjára elkisérték Böhm hadügy-Nagy Vince belügyminiszter, továbbá Ugron Gábor volt belügyminiszter a székely nemzeti tanács elnöke, Stromfeld és Kratochwill ezredesek, Pogány József és mások. Kiséretében volt egy angol újságíró is. Az elnököt Nagy Pál ezredes üdvözölte elsőnek.

Károlyi Mihály beszédének lényeges pontjai ezek:

— A hazát nemcsak bátorsággal, nemcsak lelkesedéssel, hanem okossággal is kell szolgálni. Az okosság, előrelátás, józanész követeli azt, hogy mi fegyverhez csak a végszükség esetén nyúljunk. „Bennem él a hit és remény, hogy Európa

areopája előtt meg fogjuk menteni Magyarországot." Nem hiheti, hogy Wilson, aki nagyszerű elveit hirdette, megengedje azt, hogy az ántántnál felülkerekedjék az imperialista áramlat, melynek áldozatául esnők Magyarország. *Magyarország feldarabolásába azonban „mi soha-soha belemenyugodni nem fogunk!”*

Miután a „soha-soha”, azóta híressé vált magyar csatakiáltást elmondotta, így folytatta Károlyi Mihály:

— „Hallja meg szavunkat és értse meg az egész világ: nem lehet egy nemzetet elpusztítani, melynek más célja nincs, mint polgárainak egyforma jogot, szociális tartalommal telített intézményeket biztosítani.”

— „De értse meg a világ azt is, hogy ha a párisi békekonferencia a Wilsoni-elvek, a népek önrendelkezési joga és a megegyezéssel béke ellen és Magyarország feldarabolása mellett döntene, akkor mi a végszükség esetében még fegyverrel is felszabadítjuk ezt az országot!”

Károlyi Mihály ezután szemlét tartott a székelő zászlóaljok felett és a következő beszédet intézte a katonákhoz:

— „Ha a Wilsoni-eszmék nem válnának valóra, ha a megegyezéssel béke és önrendelkezési jog eszméjét meghazudtolják és olyan békét akarnának velünk aláírni, mely Magyarország szétDarabolását jelenti, akkor én azt mondom nektek katonák, hogy én ezt a békét nem fogom soha aláírni!”

Károlyi Mihály három hét múlva, március 20-ikán a Vyx-jegyzék átnyújtásakor ennek értelmében járt el. E miatt bukott meg. Sokan kifogásolják intranzigens magatartását. Meg kell azonban érteni, hogy ez volt az utolsó kísérlet Magyarország megmentésére. Az államfő ezt a lehetőséget nem mulasztotta el.

5. A belső politikai helyzet

Az egyedül lehetséges taktika

Magyarország január közepén jutott el oda, ahol Németország és Ausztria mindjárt forradalmaik kezdetén állottak, hogy t. i. a döntő szerep a szociáldemokrata párté lett. Mint láttuk, ekkor már a szocialistáké volt a hadsereg, egyéb karhatalom és a köztisztviselők révén az egész közigazgatás.

Hogy ez természetszerű folyamat volt-e, avagy legalább részben az első Károlyi-kormány tényei, illetve mulasztásai folytán állott-e elő, azon lehet vitázni, de aényt magát letagadni nem lehet.

A Berinkey-kormány tehát etekintetben is, mint sok másban, befejezett tények előtt állott. Az ország sorsa azon fordult meg, hogy a szociáldemokrata pártban lesz-e kellő politikai iskolázottság ahhoz, hogy józan korlátok között maradjon, mint a német és osztrák szocialisták? A függetlenségi miniszterek ebben a helyzetben nem üzenhettek hadat a szocialistáknak, mint Lovászyék akarták, mert ez a felfordulást, a bolsevizmust, tehát a népköztársaság bukását eredményezte volna. Maradt számukra, de általában az egész kormányzat számára az egyetlen lehetséges taktika: a szocialista tömegeket önmaguk által megfegyelmeztetni, mint ahogyan a németeknél és osztrákoknál történt.

Ez már nemcsak kormányzati, hanem egyenesen diplomáciai feladat volt. A nagy cél érdekében gyakran kellett engedményeket tenni. E körülmény kellő felismerése és mérlegelése nélkül a Berinkey-kormánynak, különösen pedig polgári tagjainak tényei felett nem lehet igazságos ítéletet hozni.

A kilátások kezdetben nem is voltak reménytelenek. A haladó polgári és a mérsékelt szociáldemokrata irány őszinte összefogása még a fegyveres hatalommal szemben is tekintélyt és erőt jelentett. Az akkori lázas forradalmi hangulatban másként nem is lehetett volna konszolidációt elképzelni.

Igy pedig, ha nem is nagy, de volt mégis reménység arra, hogy a népköztársaság megmenthető lesz.

A függetlenségi párt kettéválása

A függetlenségi pártban a mérsékelt és a haladó szárny viszálykodása a december 30-iki egyezség dacára tovább tartott. Január 14-ikén a párt a lemondott Károlyi Mihály és Hock János helyett Lovászy Mártont választotta elnökévé, ami a mérsékelt szárny győzelmét jelentette. Lovászy azonban, mint láttuk, három nap múlva lemondott, mert sokalta a szocialistáknak az új kormány alakításakor adott engedményeket.

Január 25-ikén a függetlenségi párt kettészakadt. Lovászy mindenáron dűlőre akarta vinni a pártválságot és szavazást provokált, melynek eredményeként a választmány tagjai közül 42-en Lovászy mellett szavaztak, 30-an pedig ellene. A kisebbségben maradtak a pártból kiléptek és a párthelyiséget nyomban elhagyták. A kiléptettek közt voltak az összes miniszterek és államtitkárok, továbbá Hock János. Lovászy programot adott, mely lényegében nem sokban tért el a másik szárnyétól, azonban ő nem akart tovább együttthaladni a szocialistákkal, míg a haladó szárny nem látott más megoldási lehetőséget.

Ez a szakadás a függetlenségi párt amúgy is ingó tekintélyét még jobban rontotta. Erre a pártra régi időtől fogva az állandó bomlás átka nehezedett, mely 1867 óta folyton napirenden volt s politikusai már belenevelődtek. Az 1910-es utolsó képviselőválasztáson bejutott kb. 100 függetlenségi képviselő már akkor két pártra volt szakadva, aszerint, hogy Kossuth Ferenc után ment, vagy Justh Gyula után. Nehányan pártonkívüliek maradtak. Károlyi Mihály egyesítette legnagyobb részüket 1912-ben Tisza ellen. Ámde ugyancsak Károlyi Mihály bontotta meg a saját pártját, midőn külpolitikai okokból 1916-ban abból a kisebbséggel kilépett. Ez a kicsiny Károlyi-párt vált azután a forradalom gerincévé. A többi függetlenségi képviselő egyideig Apponyi vezérlete alatt együttmaradt. Apponyi azonban 1918 elején csatlakozott a Wekerle vezérlete alatt alakult 48-as alkotmánypárthoz és híveinek legnagyobb része követte őt. Többen mégis Bizony Ákos elnöklete alatt kívülmaradtak s új pártot alakítottak. Midőn néhány hónap múlva Apponyi kijött a Wekerle pártjából s helyette oda Tisza vonult be, akkor a függetlenségiek egy töredéke továbbra is bentmaradt. A kilépőkkel Apponyi új pártot alakított. Volt tehát négy frakció: a Károlyi-párt, a Bizony-párt, az Apponyi-párt és a Wekerlével maradtak. Az októberi forradalom után a régi párttagok közül sokan visszajöttek a Károlyi-párthoz, a többiek félrevonultak. A forradalom első hónapjában csatlakozott a párthoz a Nagy György-féle köztársasági párt is, melynek vezetői közül számosan a pártválasztmányban is helyet kaptak és ott Lovászyt támogatták. Most újra ketté repedt a párt.

A kilépettek Hock Jánost választották elnökükké, aki hatalmas pártprogramot adott ki, melyet február 16-ikán a párt nagygyűlése elfogadott. Juhász Nagy Sándor igazságügyminiszter mozgalmat indított a radikális párttal és a kiskgazdapárttal való összeolvadás iránt. Az előbbi nem sikerült, ellenben Nagyatádi Szabó és hívei február 23-án bevonultak a függetlenségi párt haladó szárnyának klubhelyiségébe, olyan megegyezéssel, hogy mindenik párt megtartja önálló elnevezését, de közös intézőbizottságot választanak és közös párhelyiséget tartanak fenn, főleg pedig együtt fognak indulni a már küszöbön álló nemzetgyűlési választáson.

Belépett a haladó pártba a róm. kat. papitanács is, mely az alsópapság által igen nagy befolyással lehetett a népre. A kiskgazdapártnak és a papitanácsnak csatlakozása megadta a pártnak a kellő mérsékletet a túlzó balratolódás ellen.

A függetlenségi párt ezentúl ebben a szárnyban élt tovább, egyesülve a szintén függetlenségi hagyományokon nőtt kiskgazdapárttal.

A Lovászy-féle mérsékelt szárny azonban csakhamar egészen eltért a függetlenségi hagyományoktól és inkább általános polgári és konzervatív jelleget öltött. Ugyanis egyezésre lépett a Heinrich-nevű budapesti kereskedő által alakított magyar polgári párttal, a keresztényszocialista néppárttal, mely Huszár Károly elnöklete alatt eddigelé várakozó helyzetben volt, továbbá az OMGE által alakított földműves párttal, mely parasztfogásból egy Sokorópátka községből való másik Szabó Istvánt kutatót fel, akit kirakatembernek használt Nagyatádi ellen. Azonban a Lovászy-párt szoros kontaktust tartott fenn örgróf Pallavicinivel, a legitimistával és ennek körével is és nem állott messze a Bethlen István kezdeményezésére feltámasztott munkapárti elemektől sem. Ezt az alakulást tehát nem lehetett többé függetlenséginek nevezni és így jobboldali konzervatív blokk névvel kell megjelölnünk. *Függetlenségi párt pedig maradt továbbra is a Károlyi Mihályt még mindig vezérének ismerő és Hock János elnöklete alatti csoport a kiskgazdapárttal felszínezve.*

A szociáldemokrata párt, mely egységét mindvégig megőrizte, pedig tagjai közt nagyobb ellentétek dűltak, mint a

függetlenségi pártban, bizonyos kárörömmel vette tudomásul a függetlenségek viszálykodását. A Népszava január 26-iki számának ez a vezércikke: „A függetlenségi párt megszűnt!”

Ellenforradalmi mozgolódások

Eleinte mindenki lelkesedett a népköztársaságért, már vagy szívből, vagy színből. Később azonban a konzervatívok közül a balsikerek miatt sokan kiábrándultak, mások pedig nekibátorodtak. A szocialista szélsőségek, a bolsevik agitáció a konzervatív elemeket nyugtalanította, a reakciósokat dühítette. A függetlenségi párt bomlása pedig alkalmat adott az ellenforradalmi megmozdulásokra.

Január 11 volt az első ellenforradalmi vasárnap. E napon gyűlést tartottak a székelek, az Ébredő Magyarok (fiatalokból álló antiszemita alakulás), a MOVE (katonatisztek Magyar Országos Véderő Egyesülete). Mindezekben ellenforradalmi hangok csendültek fel. Este a budapesti kávéházakban zsidóellenes tüntetések zajlottak. Január 26-ikán óriási botrány tört ki. Az Ébredő Magyarok Gólyavárbeli gyűlésén megjelentek a 32. gyalogezred katonái és ott levett sapkával elénekelvén a munkásindulót, szétverték a gyűlést. Ezután egy nagyobb tömeggel együtt a Népszava és a Vörös Ujság elé vonultak tüntetni, utóbbi helyen Kun Béla tartott hozzájuk beszédet. Pogány pedig a csapattisztek gyűlésén elítélő beszédet mondott az ébredők ellen.

Január 29-ikén a budapesti tudományegyetem tanácsa állást foglalt Kunfi miniszternek azon ténye ellen, hogy az egyetem autonómiájának megsértésével önkényesen tanszékeket szervezett és azokat betöltötte. Ennek az volt az oka, hogy szocialista és radikális körökben állandóan nyugtalanodtak amiatt, hogy az egyetemen nem juthatnak szóhoz a forradalom világnézetét hirdető tudósok, hanem minden maradt a régi ősdi állapotban. Erre Kunfi, mint közoktatási miniszter néhány szocialista és radikális új tanárt az egyetemi tanács megkérdezése nélkül kinevezett. Az egyetemi tanács tiltakozását a szociáldemokrata párt ellenforradalomnak minősítette és Kunfi kijelentette, hogy „az egyetemi tanács nyíltan kibontotta az ellenforradalom zászlaját”. A kormány az ellenszegülő egyetem autonómiáját felfüggesztette és Jászi Oszkárt kormánybiztosként az egyetem élére állította.

E kisebb jelentőségű esetepaték után azonban jött a komoly, súlyos ellenforradalmi fellépés Székesfehérváron február 3-ikán. A mozgalom élén gróf Károlyi József ottani nagybirtokos, volt függetlenségi főispán, a köztársasági elnök felfestvére állott, akinek kezdeményezésére a kormánybiztos-főispán összehívta a vármegyei közgyűlést, habár már belügyminiszteri rendelet tilalmazta a régi, elavult közgyűlések tartását, melyeknek fele virilizsekből állott. A szabálytalanul összehívott közgyűlésen, bár napirendre sem volt tűzve, indítványt tett gróf Károlyi József és erős kirohanások közt követelte a régi országgyűlés összehívását s egyben igen rossz-hiszeműen megfogalmazott indítványt nyújtott be az iránt, hogy a közgyűlés szavazzon a kormánynak bizalmatlanságot. A főispán, ki az indítványozókkal összejátszott, a szavazást elrendelte és azt az összetoborzott jelenlevők puccsszerűen egyhangúlag el is fogadták. Egy pap így kiáltott fel: ellenforradalmárok vagyunk! Amint később kiderült, a gyűlésre 22 gróf gyűlt össze gazdatisztjeikkel stb., valamint sok pap.

A határozatnak híre menvén, Székesfehérváron óriási felháborodás és nagy tüntetés kerelkedett. A tömeg megrohanta a megyeházát, azt birtokba vette és az alispán s egyes tisztviselők elmozdítása után egy háromtagú direktóriumot állított be, melyben egy aktiv százados is helyet foglalt.

A belügyminiszter azonnal felfüggesztette a főispánt, az alispánt és a főügyészt. Az alispán mentegetőzött és kijelentette, hogy mélyen elítéli és szégyenli a hozott határozatot. A minisztertanács azonnal ülésre jött össze, melyen megjelent a köztársasági elnök is. A minisztertanács a köztársasági elnök kifejezett kívánságára, ki öccse mentségére is pár meleg szót emelt, elhatározta, hogy senki ellen letartóztatást nem rendel el, ellenben a város élére szociáldemokrata, a megye élére pedig függetlenségi főispánt nevezett ki.

Február 6-ikán Gyöngyösön összehívták a városi közgyűlést és ezen Bozsik Pál plébános kijelentette, hogy a néptörvényeknek nem engedelmeskedik. Egy másik tag így kiáltott: Le kell bunkózni a népkormányt! Bozsik indítványára ki-mondották, hogy a népkormány intézkedései abszolutisztikusak, törvénytelenek, tehát hatályuk nem lehet. A város népénél nagy izgalom tört ki az ellenforradalmárokkal szemben, kik ellen a rendőri eljárás megindult.

Február 7-ikén a budapesti rendőrség házkutatást tartott gróf Károlyi Józsefnél, több arisztokratánál, Bartha Albert volt köztársasági hadügyminiszternél, Bangha jezsuita páternél stb. Negatív eredmény mutatkozott. Ellenforradalmi gyanú címén hat közemberfélét letartóztattak. Ugyanazon napon Pogány vádbeszédet tartott a katonatanács ülésén az ellenforradalmárok ellen. Így szólt: Minden kastélyban, uradalomban, papilakban fegyveres zsoldosokat gyűtenek és velük szervezik az ellenforradalmat. A katonatanács határozatilag kimondotta, hogy végsőkéig kitart a népkormány mellett és erejét az ellenforradalom letörésére rendelkezésére bocsátja. Ha azonban a mai kormány nem volna elég erős, adja át helyét tiszta szocialista kormánynak.

A Népszavában ilyen című vezércikk jelent meg: „Letörni! Megrendszabályozni! Letartóztatni!” (T. i. az ellenforradalmárokat.)

Nagy Vince belügyminiszter február 11-ikén nyilatkozatot adott közre, melyben bejelenti, hogy le akart mondani, mert a rendőrség a mágánások stb. ellen a házkutatásokat az ő előzetes értesítése nélkül rendelte el és ő abban a nézetben volt, hogy erről a szociáldemokrata párt tudott. Azonban mégis helyén maradt, mert a szocialista miniszterek kimagyarázást és elégtételt adtak neki.

A febr. 9-ikén megnyílt rendkívüli szociáldemokrata kongresszus állást foglalt úgy az ellenforradalmárok, mint a kommunisták ellen. A kormánytól gyors és radikális akciót követelt, amire ha nem volna képes, jöjjön tiszta szocialista kormány.

Február közepén röppent fel a hír, hogy gróf Mikes szombathelyi r. kat. püspök egyházi javadalmából ellenforradalmat szervez. A kormány zárlatot rendelt el a püspöki javadalom ellen. Nem sokkal ezután a MOVE kebelében fedeztek fel ellenforradalmi mozgalmat, mire több katonatisztet letartóztattak, majd pedig a kormány a MOVÉ-t feloszlatta. A debreceni helyőrség tisztikara ezzel szemben egyhangúlag kimondotta, hogy a népköztársaságnak tántoríthatlan híve és a forradalmi vívmányokat megvédelmezi.

Gróf Bethlen István, kit a régi parlament legreakciósabb tagjának tartottak, febr. 19-ikén Nemzeti Egyesülés

Pártja címén új pártot alakított, melynek tagjai a régi munkapártiak. Bethlen kijelentette, hogy nem ellenforradalmat akarnak.

Bolsevista propaganda

Székesfehérvárra a kedélyek lecsillapítása végett több nap mulva leutazott Nagyatádi Szabó Istvánnal együtt Juhász Nagy Sándor igazságügyminiszter, aki a népgyűlésen kijelentette, hogy az ellenforradalmi grófok és a bolsevistatúlzók hallgatólagos szövetségesek. Ez ellen a jelenvolt kommunisták sértődötten tiltakoztak. Pedig a két szélsőség egymást táplálta. Az ellenforradalmi mozgolódás mindig megerősítette a kommunisták propagandáját, ezeknek akciója pedig mindig ellenforradalmi törekvéseket szült.

A bolsevista agitáció folyton fokozódó mértékben tartott tovább. Lassanként egészen nagyarányúvá nőtte ki magát. Még azok a tömegmozgalmak is, melyek eddigelé inkább a nyomor lázadásai voltak, most már elvi alapra kezdtek helyezkedni és kommunista jellegűekké alakultak át. Sok ilyen éhség-lázadásnak a háttérében pedig egyenesen a bolsevisták állottak, akik a polgári rendet a tömegek túlköveteléseivel is alá akarták aknázni.

Már december közepén nyomatékosan foglalt állást a Népszava a „kommunista forradalom ellen“. Azóta a szociáldemokrata párt állandóan harcolt ezzel a testvérpárttal. Ugyanakkor a polgári radikális pártból kinőtt Galilei-kör előadássorozatot rendez a bolsevizmusról. A katonák közt kezd a bolsevizmus terjedni. Ennek ellensúlyozására Kunfi december végén bejárta a kaszárnyákat és beszédeket tartott a legénységhez. Az ő szenvedélyes és túlzó lelkülete azonban sokkal inkább alkalmas volt az izgatásra, mint a csendesítésre.

Január 26-án a leszerelt munkanélküli katonák a parlament előtti téren népgyűlést tartottak, mely után a Vörös Ujság elé vonultak, ezzel is kifejezván, hogy akciójuk mögött kommunista cél rejtőzik. Érdekes, hogy ugyanezen napon a vendéglősök a még mindig fennálló szesztilalom enyhítését kérelmezték.

Hogy mennyire szétágazott már a bolsevista izgatás, jellemző reá, hogy még a cionistákkal is megtalálta a kapcsolatot. A cionisták rendbontó csoportja gyakran megjelent a

szintéren és botrányokat rendezett. Szétkergette a Vigadóban a magyar területi integritás érdekében összehívott nagy zsidó népgyűlést, majd pedig jan. 26-ikán ugyanott a bécsi főrabbi előadását hiusította meg. Ennek is kommunista propaganda volt a háttérében.

Január 28-ikán a Munkástanács határozatilag kizárta a szociáldemokrata pártból a kommunistákat, ha pedig a rendet megbontják, akkor a szakszervezetekből is, ezenfelül kimondotta, hogy a munkástanácsoknak sem lehetnek tagjai. Weltner Jakab indítványozta ezt, de követelte, hogy a kormány a mindenfelé folyó ellenforradalmi mozgalmakkal szemben is lépjen fel. *Nemcsak balra, hanem jobbra is erőteljesen ütni kell.* Garbai Sándor tartott ezután fulmináns beszédet és így szólt: Egyetérthetünk-e a fosztogatókkal, a rablókkal, a szakszervezeti mozgalom szétdúlóival? Ha Magyarországon ellenforradalom van, ez a kommunisták műve. De le fogjuk verni ezt az ellenforradalmat és le fogjuk verni, ha szükséges, a kommunista bőrbe bújt rendbontókat is. (Rövidebb mint két hónap alatt 6 lett a kommün államelnöke!) A munkástanács a javaslatot 13 szó ellen, óriási többséggel elfogadta.

Jan. 29-ikén a népfelkelő és tartalékos altisztek szabad-szervezete a Vigadóban gyűlést tartott, melyen minden egyes leszerelt altisztnak 5400 K végkielégítést követeltek. Testületileg felvonultak a hadügyminisztériumba, ahol Böhm-től 3 nap alatti választ kívántak. A hadügyminiszter szembefordult velük és így intézte el ügyüket: Még papirosunk sincsen annyi, hogy 9 milliárd K-t kiadjunk, mert ha az altisztek kapnak, akkor a közlegények is joggal követelőzhetnek. Helytelen, hogy ide a Várba 4000 ember vonult fel. „Semmiféle pressziónak nem engedek“. „Az emberek dolgozzanak és ne küldöttségekbe járjanak“. „A miniszterek nem tudnak dolgozni a küldöttségektől“. Böhm erélyes fellépésétől meghök-kentek ugyan, de nem tágitottak. A burzsoáziától hasítsák ki azokat a milliárdokat! — így kiabáltak. Ezt a mozgalmat is a bolsevisták szívták.

Vidéken is folyt az izgatás. Jan. 20-ikán a nép gr. Andrassy Gyula tiszadobi kastélyát feldúlta, kifosztotta. Január 30-ikán Makón több ezer főnyi tömeg gyűlt össze a piacon és a kormánybiztos főispán azonnali eltávolítását követelte. A tömegben sok kommunista katona volt. A csend-őrök megérkeztek a rend helyreállítására, de a tömeg lövé-

sekkal fogadta őket. A csendőrök több halott és sebesült hátrahagyásával elmenekültek. Ezután a szokásos rablás és fosztogatás következett. A helybeli szociáldemokrata párt nagynehezen tudta a rendet helyreállítani.

Budapesten a bolsevisták nagy akciót kezdtek, hogy a proletárok február 1-én ne fizessenek lakbért, hanem kommunizálják a bérházakat. A kormányban komoly formában szöbakerült Kun Bélának és társainak emiatti letartóztatása. Böhm azonban meggátolta ezt a fellépést a következő érveléssel: Ha a letartóztatás megtörténik, a proletárok azt hiszik, hogy enélkül az akció sikerült volna és a bolsevista vezérekből mártírok lesznek. Ha ellenben hagyják őket izgatni, ki fog derülni, hogy egész akciójuk teljesen sikertelen marad. Így is lett. Még a bolsevik vezérek is kifizették lakbérüket.

Február 3-ikán házkutatás volt a Szamuely Tibor által szerkesztett Vörös Ujságnál, ahol állítólag a rendőrök részéről „túllépés” történt. Emiatt két nap múlva népgyűlést rendeztek a parlament előtti téren.

Febr. 9-ikén a szociáldemokrata párt már említett rendkívüli kongresszusa helyeselte a kommunistáknak a pártból és a szakszervezetekből való kizárását. Amde ez a gyűlés felhívta a kormányt, hogy a régi bürokráciát cserélje fel demokratikus önkormányzattal, a nagy üzemeket menüél előbb szocializálja, a földosztást pedig szocialista biztosokkal vigye keresztül. Ez a gyűlés is követelte, hogy ha a kormány nem tud feladatának megfelelni, jöjjön utána tiszta szocialista kormány.

Nyugtalanító hatású volt a magyar közéletre, hogy Németországban, ahol febr. 11-ikén Ebert szociáldemokratát köztársasági elnökké választották, ugyanazon napon új Spartacus lázadás kezdődött. Radek orosz kommunisztavezér megint Berlinben tartózkodott.

Budapesten február 12-ikén az altisztek után most már a leszerelt közkatonák szabadszervezete tartott népgyűlést, melyen ők is fejenként 5400 K-t, ruhát, munkaalkalmat, állást, házhelyet követeltek. Ezek három napos ultimátumot adtak a kormánynak a válaszra. Ezen a gyűlésen már nyílt, zajos tüntetést rendeztek a kommunisták.

Február 16-ikán jön a hír Bécsből, ahol a szocialisták szintén a polgári pártokkal együtt alakítottak koalíciós kormányt, mint Berlinben, hogy ott is éppen olyan izgatott a

tömeghangulat, mint Magyarországon. A népőrség katonatanácsai felvonulást rendeztek a parlament elé, ahol Seitz, a német-osztrák köztársaság elnöke ezeket mondta: El fog jönni a nap, midőn az egész világon vörös zászlók fognak lengeni és akkor következik majd el a népek kiengesztelődése.

Febr. 19-ikén újabb nagy zavargások a vidéken. Kiskőrösön véres összeütközés a Budapestről érkezett tengerész-különítmény és a város nemzetőrsége közt, melyet a lakosság is támogatott. Kiskunfélegyházán a kofákat lázította fel egy hecckáplán a maximális árak ellen. A csőcselék fosztogatta az üzleteket, lefegyverezte a nemzetőröket s a rendőrséget és gépfegyverüket birokba vette. A 6. gyalogezred egyik csapata sortűzet adott a tömegre. Másnap megérkezett a tengerész-nemzetőrség 180 embere és helyreállította a rendet. Az ilyen zavargásokban, ha azokat nem is a bolsevisták kezdeményezték, mindig az ilyen hajlamú egyének vitték a vezérszerepet.

Február 20-ikán Budapesten egy munkás és katonacsoport szétrombolta a róm. kat. kongreganisták Apostol-nyomdáját. Ugyanezen a napon a budapesti 1. és 7. huszárezred legénysége felvonult a hadügyminisztérium elé, ahol küldött-ségük vezetője, Zay főhadnagy memorandumot nyújtott át Böhmnék, melyben kívánják az ellenforradalmi tisztek elmozdítását és helyükbe demokratikus tisztek állítását. Ezután az 1. huszárezred katonái értekezletet tartottak, melyen elcsapták több tiszttel egyetemben az ezredparancsnokot és helyébe Zay főhadnagyot választották meg.

Ugyanezen napon történt a Népszava előtti véres kommunista tüntetés, mely a forradalom történetére sorstűnő jelentőségűvé vált. Erről későbbben kell megemlékeznünk.

Egyelőre megszakítjuk elbeszéléstinket a Böhm emlékiratából vett következő alábbi sorokkal: *Mindenki követelt. A gyári munkások filléres követelései eltörpülnek a katonák, tisztek, csendőrök, diákok stb. követelései mellett. „Nincs az a gazdag, békés viszonyok közt élő ország, mely ezt teljesíteni tudná”. E követelések mögött pedig legtöbbször a kommunista propaganda állott, amely Böhm szerint „egyszerűen véres anarchiát hirdetett”.*

Amde meg kell állanunk egy szóra. Vajjon lehetett volna-e ezt a manővert folytatni, ha a magyar közönség, az egész közvélemény nem lett volna valami csodálatos hiszté-

rikus izgalmi állapotban? A háború elvesztése, a nyomorúság stb. sokat megmagyaráz, de azért nem mindent. Csodálkozva állunk az események előtt és tanácstalanul keressük a további okokat.

6. Küzdelem a belső rendért

A kormány intézkedései

A Berinkei-kormány ezt a zilált belpolitikai helyzetet éppenúgy örökségben vette át az első Károlyi-kormánytól, mint a súlyos külpolitikai helyzetet. Fentebb már rávilágítottunk arra, hogy ebben a kialakult kész helyzetben milyen taktikát követett a kormány. Nem volt módjában brachiummal rendet teremteni, mert egyszerűen hiányzott hozzá a karhatalma. Ezért várnia kellett a kedvező alkalmakra.

A rendteremtést azonban komoly céljául tűzte ki és ennek érdekében foganatosította is a következő intézkedéseket: néptörvényeket hozott a népköztársaság védelmére, melyek jobb és balfelé egyaránt érvényesültek, új hadsereg szervezését rendelte el (a negyedik kísérlet), kiírta április 13-ikára a nemzetgyűlési választásokat, a tömegek lecsillapítására megalkotta a földreform-törvényt és az állami funkciók normális menetét biztosította.

Néptörvények a népköztársaság védelmére

A népkormány a konszolidáció akkor egyedül lehetséges formájának: a népköztársaságnak védelmét mindenekelőtt szigorú néptörvényekkel kívánta biztosítani. Ezek kibocsátása elkerülhetetlen szükségké vált, mert különben a kommunista és az ellenforradalmi szélsőségek felborulást idéztek volna elő. E néptörvények meghozatalára a kormány nem szívesen határozta el magát. Egyfelől, mert érezte, hogy parlament nélkül e rendszabályok diktatórikus jellegűek, másfelől, mert a kormány maga a demokrácia és a humanizmus alapján állt, annyira, hogy működése alatt még a statáriális bíróság által jogerősen meghozott halálos ítéleteket sem engedte végrehajtani. Mégis ideiglenes érvénnyel kiadta a néptörvényeket, melyek a pár hét múlva összeülő nemzetgyűlés felülbírálnak alá kerültek volna.

Az 1919. évi XI. néptörvény a népköztársasági államforma védelméről február 11-ikén jelent meg. Az egész nem

más, mint a büntetőtörvény azon intézkedéseinek, melyek a királyságot védték, a köztársaságra való ráalkalmazása. Az államforma erőszakos megváltoztatására irányuló tevékenységet, az államforma elleni lázítást, valamint az államforma megváltoztatására irányuló mozgalom szervezését szigorúan bünteti a néptörvény, mely az 1878 : V. t. c. királyságot védő §-ainak, valamint az 1913 : XXXIV. t.-c.-nek helyére lépett. Ez az utóbbi a Tisza által a köztársasági mozgalom létörésére hozott törvény. Ezeknek a régi törvényeknek érvényét ugyan megszüntette a forradalom ténye, valamint az 1918 nov. 16-iki néphatározat V. cikke is, de helyükre nem tett új intézkedéseket és így formai jog szempontjából a bíróságnak nem lehetett elítélni azt a kommunistát vagy ellenforradalmárt, aki a népköztársaság ellen lázított. Önmagát védtelenül egy állam sem szokta hagyni. A büntetési tételeknek szigorítása pedig a helyzet rendkívül súlyos voltában és a néptörvény átmeneti jellegében keresendő. Elrettentő célzata volt.

A XX. néptörvény a forradalom vívmányait veszélyeztető egyéneknek rendőri felügyelet alá helyezéséről és internálásáról intézkedett, amit csak a minisztertanács rendelhetett el és szüntethetett meg. A néptörvény egyaránt érvényes volt jobboldali és baloldali gyanus egyének ellen. Ez intézkedés az 1914 : L. t. c. 10. §-ának megfelelő alkalmazása volt, csakhogy Tisza ezt a háborús érdekeknek, a népkormány pedig a népköztársaságnak védelmére hozta. E néptörvény febr. 22-ikén lépett életbe, létrejövetelének közvetlen oka: a szocialistáknak és a tömegeknek követelése.

A XXIII. néptörvény a háborúval kapcsolatban felelős személyek elleni eljárás előkészítéséről intézkedett. Az izzó tömeghangulat állandóan és méltán követelte a háború indításáért és oktan elnyújtásáért felelős egyéneknek megbüntetését. A népkormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy ez kizárólag csak a nemzetgyűlés hatáskörébe tartozhatik. Mégis a közvélemény követelésének eleget teendő, az előkészítő eljárásról néptörvényt adott ki. A 7. § azonban kimondotta, hogy „a vád alá helyezés feletti határozat és az ítélelhozatal a nemzetgyűlésnek marad fenntartva“. Ez a néptörvény egyetlen esetben sem talált alkalmazásra. A népkormány akkor abban a helyzetben volt, hogy összes ellensé-

geivel leszámolhatott volna, de nemcsak franciaforradalom-szerű eszközökkel nem kívánt élni, hanem még az ártalmatlanná tételnek ezt az enyhébb módját sem alkalmazta.

Megemlítjük itt még a XXII. néptörvényt, mely az 1848:III. t. c.-et akként módosította, hogy a miniszterek felelősségrevonása és elítélése nem az országgyűlés, hanem a rendes bíróságok hatáskörébe tartozik abban az esetben, ha a vádlott hivatali sikkasztást követett el. E néptörvényt herceg Windischgraetz ellen hozta a kormány, aki ellen a napilapokban óriási cikkek jelentek meg, azzal a váddal, hogy a nevezett roppant összegeket sikkasztott közéletmezési miniszter korában. Állítólag a burgonyaközpont pénzéből több millió K-t vett fel, elszámolás nélkül „politikai”, vagy „nemzeti” célokra. Az összeg a vizsgálat során $5\frac{1}{2}$ millióra nőtt. Akkor kissé fantasztikusnak tűnt fel a vád, azonban későbbi időkben vizsgálva, midőn az elrabolt bankgassei milliók ügye nyilvánosságra jutott, valamint midőn a frankhamisítási világbotrány, mely utóbbit szintén a herceg irányította, ki pattant, — a vád sokkal konkrétebb formát ölt. A népkormány mindenesetre az ügynek alapos kivizsgálását követelte és ezért a herceg ellen, aki Svájcba menekült, kiadatási eljárást tett folyamatba, ügyét pedig e néptörvénnyel a rendes büntetőbíróság hatáskörébe utalta.

A XXXI. néptörvénnyel megszüntette a népkormány a koronaőrökről szóló eddigi elavult törvényeket és a koronának őrzését a miniszterelnök és a belügyminiszter felelőségére bízta.

Végül a XXI. néptörvénnyel a magyar népszabadság ünnepnapjait állapította meg. Az igazságügyminiszter ilyen ünnepül csak március 15-ikét javasolta, azonban a többség okt. 31-ikének nemzeti ünnepé nyilvánításához is ragaszkodott. E kettő lett tehát a magyar népszabadság ünnepnapjává.

A népkormány különben állandóan hangoztatta, hogy ezeket a néptörvényeket csak a nemzetgyűlés összeüléseig, illetve újabb határozatáig kívánja érvényben tartani s azokat ideiglenes jellegűeknek tekinti. Ez álláspontnak különösen az igazságügyminiszter adott állandóan hangot, aki számos nyilvános beszédében kijelentette, hogy a kormány csak az országgyűlés nemlétében kényszerült rá ezeknek a szükség-

rendelet-szerű intézkedéseknek megtételére, melyeknek eltörlését az igazságügyminiszter maga fogja indítványozni, midőn annak ideje elkövetkezik.

A kommunista vezérek elfogatása

Febr. 20-ikán a munkanélküliek neve alatt a kommunisták népgyűlést tartottak a Vigadóban. Táblákat hurcoltak e felírással: Éljen a nemzetközi proletárdiktatura. Innen a Vörös Ujság épülete elé vonultak, ahol Kun Béla és társai tartottak hozzájuk izzó beszédeket. Ezek hatása alatt a kommunista tömeg a szociáldemokrata párt lapjának: a Népszavának szerkesztősége elé vonult, hogy azt lerombolja. Szörnyű utcai harc fejlődött ki a védelmül kivonult rendőrökkel és védőrökkel, akik közül hatan meghaltak és kívülök még mintegy 60 sebesült maradt a csatatéren. A szociáldemokraták a kommunista vezéreket vádolták a tömeg felháztartásával és a támadás megszervezésével. Ezek siettek nyilatkozatot kiadni, melyben bűnösségüket tagadták és az egész tüntetést ellenforradalmi provokációnak nyilvánították.

A szociáldemokrata párt a merénylet elleni tüntetés címén egynapos sztrájkot határozott el.

Még aznap este a minisztertanács elrendelte a kommunista vezetők letartóztatását. A határozat egyhangú volt és főleg Böhm hadügyminiszter foglalt erélyesen állást mellette. A minisztertanács éjjel adta ki az utasítást Dietz rendőrfőkapitánynak a letartóztatások foganatosítására. Hajnali 2 órakor, tehát febr. 21-én indultak el a rendőrautók szerte a fővárosban és az elsők között mindjárt elfogták Kun Bélát és Vágó Bélát. Reggelre a kommunista pártvezetőség nyilvántartott tagjai közül 42-öt tartóztattak le, akikhez még több egyén is járult.

A toloncházban, ahová a foglyokat szállították, 600 rendőr gyűlt össze, akik nagy zajjal követelték, hogy nekik a rendőrgyilkosság „főfelbujtóját“, Kun Bélát mutassák meg. Az ügyeletes rendőrtanácsos Kun Bélát elővezettette, mire a rendőrök rárohantak, ököllel, puskatussal ütötték, verték. — Gyilkos, gazember! — kiáltották. Végre egy rendőrtisztviselő megmentette az agyonveretéstől és a rendőrorvos szobájába vitette. Ide szintén behatoltak a rendőrök és újra ütni kezdtek. Egy rendőrfelügyelő a szobába rohant és így kiál-

tott a dühöngő rendőrökre: Aki ezt a nyomorult, vérző embert bántja, nem lehet jó szocialista! A rendőrök így kiáltottak: Hát a rendőröket szabad agyonlőni?

Kun Béla csak zúzott sebeket szenvedett, de az izgalomtól és vérvesztéségtől elájult. A napilapok erősen elítélték a rendőrök erőszakosságát. A Világ című radikális ujság így írt: „Minden érzésünk lázadozik az ellen, hogy a vad rendőri bosszúnak ha nem is kiszolgáltatták Kun Bélát, de védtelenül hagyták a bosszútól lihegő rendőrök puskatusának ütéseivel szemben.” Az Est című polgári lap valósággal mártírrá tette meg Kun Bélát. Böhm élesen elítéli emlékiratában az Est „túlzott rikitó színekkel” megírt „propaganda cikkét”. A Népszava is méltatlankodva és felháborodva ítélte el „az Est és a polgári lapok aljasságát”.

A rendőrfőkapitány sietett nyilatkozatot kiadni, melyben elítéli a rendőrök „vérbíráskodását”.

A rendőrség egyébiránt nem volt vádolható ellenforradalmi tendenciákkal, hiszen mint említettük, több ízben nyilvánította szocialista voltát, sőt éppen tíz nappal előbb látta jónak egy rendőrtestületi közgyűlésből ujonnan, egyhangú határozattal kijelenteni, hogy belép a közalkalmazottak szakszervezetébe és a szociáldemokrata pártba. A rendőrség testületi felvonulások alkalmával gyakran vörös zászló alatt jelent meg.

Február 22-ikére óriási méretű népgyűlést hívott össze az Országháztérre a szociáldemokrata párt. Ezen mintegy 100.000 munkás tüntetett a kommunisták ellen. Felvonult többek közt az 1. gyalogezred is vörös zászló alatt. Böhm hadügyminiszter tartott lendületes beszédet. A népgyűlés nagy lelkesedéssel kimondotta, hogy elítéli a kommunistákat és támogatja a kormányt, egyben a legkíméletlenebb harcot indítja „az igazi kommunista elvet meggyalázó vezetők” ellen. A határozat felhívta a kormányt, hogy „akár álbolsevik, akár hazafias ellenforradalmi ténykedések” ellen a legerélyesebben foglaljon állást.

A szocialista népgyűlés küldöttsége Berinkey miniszterelnöknek nyomban átnyújtotta a határozatot és a szónok erélyes lépéseket követelt *úgy a baloldali, mint a jobboldali ellenforradalommal szemben*. Berinkey kijelentette, hogy a

legkiméleltlenebb eréllyel le fognak sujtani minden ellenforradalmi kísérletre.

A nagy népgyűlés után képződött egyik fiókgyűlésen Pogány a következő kijelentést tette: A kormány számoljon le a püspökökkel, a grófokkal, Szerényivel, József főherceggel, de Kun Bélával is!

A népkormány a megölt rendőröket a nemzet halottainak nyilvánította. Február 25-ikén temették őket óriási pompával a parlament kupolacsarnokából. Hat ezüstös koporsó állott itt, 3 rendőré, 2 védőré és 1 népőré. A kormány koszorújának szalagján ezt a felírást lehetett olvasni: „A köztársasági rend hősi védelmezőinek a magyar népkormány”. Az óriási gyászoló tömeghez Nagy Vince belügyminiszter, Hock János és Garbai Sándor beszéltek. Hock hatalmas érces hangja osakúgy visszhangzott a szembenlevő paloták falain, midőn kiáltotta: „Akik a háborút felidézték, nem maradhatnak büntetlenek!”.

A letartóztatott kommunisták ellen megindult az eljárás lázadás, izgatás, gyilkosságra felbujtás, valamint az új néptörvény alapján a népköztársasági államforma felforgatására irányuló ténykedés miatt, de a vádakhoz más anyagi természetűek is csatoltattak.

Február 22-ikén a rendőrség elfogta a leszerelt altisztek és katonák szabadszervezetének több vezető tagját is, akik a fejenkénti 5400 koronákat követelték a bolsevizmus érdekében való propaganda kedvéért. A letartóztatásnál a rendőrség lefoglalt 8 gépfegyvert, 1500 puskát és 23 láda muniációt. Az altisztek szabadszervezetének végrehajtó bizottsága azonnal ülést tartott, melyből folyóan 30 fegyveres altiszt jelent meg a rendőrfőkapitány előtt, követelve vezéreik szabadon bocsátását. Dietz főkapitány előbb lefegyvereztette őket, azután megmagyarázta nekik, hogy a vezetőség 180.000 koronával nem tud elszámolni az egyesület pénzéből, tehát sikkasztásért is folyik ellenük az eljárás. Ennek dacára népgyűlést is tartottak a Vigadóban és vezéreik szabadlábba helyezését továbbra is követelték.

Kun Béláékat közben átvitték a gyűjtőfogházba, ahol az őrséget megerősítették. Újabb letartóztatások is történtek. Megindult a vizsgálat a Kun Bélát bántalmazó rendőrök ellen is. A rendőrök szakszervezete küldöttséget menesztett a főkapitányhoz és kérte a rendőrök elleni vizsgálat meg-

szüntetését, mert ezeknek ténye csak a „tömeghangulat kitörése” folytán állott elő. A küldöttséget Linder Béla volt hadügyminiszter vezette, aki a tárcanélküli miniszterségtől is rövidesen megvált, belépett a szociáldemokrata pártba és a rendőrök szakszervezetének titkári teendőit vállalta el.

A letartóztatott kommunisták sorsa következőleg alakult: Összesen 66 egyén ellen emelt vádat az ügyészség, kik közül a vizsgálóbíró 29-nek elbocsátását és 37-nek vizsgálati fogságba helyezését mondta ki. A vádtanács jogorvoslat folytán felülbírálta ezt a határozatot és csak 10-et helyezett szabadlábra, ellenben 56-ot benntartott. Újabb jogorvoslat folytán az ítéletábla két napi tárgyalás után március 19-ikén további 22 vádlottat eresztett el és így jogerősen vizsgálati fogságban maradt 34. Ezek között volt Kun Béla és Vágó Béla is. Minden jel arra mutatott, hogy elítéltetésük esetére is, enyhe büntetés vár rájuk.

A kormány jobbfelé is út

A február 22-iki országháztéri százezres szocialista népgyűlés küldöttségének szónoka ezt mondotta a miniszterelnöknek: „Budapest népe nevében felszólítom a kormányt, hogy sujtson le úgy a grófi gúnyába öltözött, mint a pénzzel bélelt proletárruhába öltözött ellenforradalmárookra!” A szociáldemokrata párt lapjában a vezércikk így szólt: „*Le a jobboldali és baloldali ellenforradalommal!*”

A már előzőleg felhozott tényekből is látható, hogy *ez a jelszó uralkodott a közvéleményben*, mellyel a népkormánynak számolnia kellett. Tulajdonképpen ellenforradalomról nem lehetett beszélni, csak egyes tökéletlen mozgólódásokról. A szélső szocialisták azonban annyira kiszínezték ezeket, hogy a tömeg fantáziája megnagyította az ebből származható veszedelmeket. A népkormány feladata tehát nem annyira az ellenforradalmi mozgalom elfojtása, hanem inkább a felzaklatott tömegszenvedély lecsillapítása volt. A hallgatás igen komoly következményekkel járt volna. Tömegmozgalmak ez okból is fenyegették volna úgy a közrendet, mint a nép által gyűlölt személyek biztonságát.

A minisztertanács február 22-iki ülésében a tömeg követelésének nyomása alatt fejlesztette a MOVE-t, néptörvényt hozott a forradalom vívmányait veszélyeztető egyének inter-

nálása tárgyában, egyúttal elrendelte Lukachich tábornok és herceg Windischgraetz Lajos letartóztatását. Az előbbi Bécsben, az utóbbi Svájcban tartózkodott. Előbbit igazságtalan halálos ítéletek meghozatalával, utóbbit 5 és fél millió korona elikkasztásával vádolták. Ugyanakkor utasítást adott a minisztertanács a háborúért felelős bűnösök elleni néptörvénynek elkészítésére.

A munkástanács február 24-iki ülésén Böhm hadügy-miniszter a háborús bűnösök ellen beszélt és falrengető tapsorkán között jelentette be, hogy a főbűnösök 24 óra alatt ülni fognak. Másnap a minisztertanács nem ugyan ezen a címen, hanem mint a forradalom vívmányait veszélyeztető egyéneket, internáltatta báró Szterényi József és báró Szurmay Sándor volt minisztereket, a Wekerle-kormány tagjait, akiket a nép irtózatosan gyűlölt, mivel a „háború céltalan folytatása által okozói voltak az ország külpolitikái és gazdasági helyzete romlásának”. Jellemző azonban, hogy a két új bárót a zirciek szentgotthárdi kolostorába szállították, ahol pompás ellátásban részesültek és egy 25 holdas parkban szabadon mozoghattak. Későbbben még gróf Mikes püspököt internálták, akiről azonban nem kétséges, hogy ellenforradalmi legitimista szervezkedést kezdett.

Ezzel le is zárult az ellenforradalmárok elleni megtorló akció, habár a szocialisták még ezentúl is állandóan festették az ördögöt a falra. Így a Népszavában Lovászyék választási blokkjáról, mint „fekete blokk”-ról írtak, majd a „fekete ellenforradalom”-ról cikkeztek. A március 11-iki vezércikk pedig az emigráns Andrássy ellen mennydörög, aki mint ellenforradalmár „fel akar támadni”.

A népkormánynak ez intézkedései erősen magukon viselik azt a látszatot, hogy az egészet csak azért tette „ut aliquid fecisse videatur”. A tömeg gondolkozó része azonnal észrevette a különbséget, mely a véresre vert és börtönbe dobott Kun Béla és a kolostorban üdülő főurak sorsa között fennállott.

A kormány nemzeti irányban és középen halad

A kormány 14 tagja közül 6 függetlenségi, 1 kisgazdapárti volt és hozzájuk számított a 2 nemzetiségi miniszter is. Ekként 9 taggal a polgári irány erős többséget mutatott.

A 4 szociáldemokrata közül Garami, Peidl és Böhm a mérsékelt szárnyhoz tartozott. A radikális Szende valahogyan középen állott. Szélsőségesnek egyedül Kunfi tekinthető, de ez is azért, mert a szocialista tanokat túlzott elméleti értelemben fogta fel.

A miniszterek megnyilatkozásai a kormány belsejében teljes harmóniát mutattak, csupán a külső zavaró körülmények idéztek elő bent is nyugtalanságot. Azt az irányt, melyet a *Berinkei-kormány úgyszólván egyhangúlag követett*, a rendelkezésünkre álló akkori megnyilatkozás-szövegek közül leghívebben fejezi ki Juhász Nagy Sándor igazságügy-miniszternek március 5-ikén a budapesti VII. kerületi függetlenségi kör elnökévé történt megválasztása alkalmával tartott beszéde, melynek rövid kivonata ez:

— Magyarország mai helyzetére két mágneses sark fejt ki kívülről hatást: keletről az orosz, nyugatról a német forradalom. Minden jel szerint Magyarországon is még bizonyos eltolódás lesz bal felé. Ezt a szociálrevolúciós irányt az ország visszafoglalásának gondolatával összhangba hozni óriási feladat, mely mitológiai hőseket igényelne. Károlyi Mihály vállalkozott rá.

— A háború után a zsarnokságra alapított államok összeomlottak, így Oroszország, Németország, Törökország és az Osztrák-Magyar Monarchia. De mit ér ez nekünk, ha a demokrácia a mi hulláinkon át halad előre győztesen?

— Itt bent éppen most kívánnak mindent a kormánytól, amikor alig lehet tenni valamit. Sohasem volt igazabb, a költő szava, mint most: a politikus úszója a folyónak és nem irányítója. Igaz, hogy az árba bele is lehet fulni, ki is lehet jutni belőle. A rendkívüli helyzet teljesen determinálja a kormány tevékenységét. A kormány minden emberileg lehetőleg igyekszik megtenni. Többre nem képes.

— Hogy a kibontakozásnak kívánt eredménye elérhető legyen, a szélsőséges elemeket le kellett törni. Az ellenforradalmi törekvéseket el kellett hallgattatni. Az idevonatkozó néptörvényeket azonban „csak ideigleneseknek tartom és ha nem lesz többé rájuk szükség, a konszolidáció után magam fogom azok eltörlését indítványozni.”

— A kormány által most már elrendelt nemzeti gyűlési választásokon „akciószabadságot követelek. E nélkül

nincsenek választások". Hogy a csonka parlament ilyen izgatott időkben összeül, annak két oka van. Először, hogy a kormány a béketárgyaláson, mint a nép akaratának képviselője jelenhessék meg, másodsor, hogy ne legyen tovább kénytelen parlament nélkül kormányozni, sőt törvényeket hozni. A választások eredményét alig lehet előre megmondani, azonban a nemzetgyűlés tartama csak két évi megbízatásra terjed és azután az ország nyugodt viszonyok közt, kellő előkészítés után és megértéssel választhat.

— A jövő politikai irányzatra nézve az a véleményem, hogy kizárólagos szocialista államrend nem lehet állandó. Csak az egész földön, vagy annak túlnyomó részén állhatna meg egy állandó kommunizáló berendezkedés, amire ma semmi kilátás nincsen. De az ennek alapjául szolgáló gazdasági rend sincsen még készen, úgy, hogy minden ilyen irányú kísérletezgetés egy pár hónap, vagy év alatt időelőtinek bizonyulna.

— Mi hát a helyes irány? A radikális, szociálpolgári irány kezét nyújt a revizionista szociáldemokráciának. E kettő összefogásából nagyszerű koncepció bontakozhatik ki.

— Mi középen állunk. Mi a szélsőséges szocialista irányt nem helyeseljük, a reakció ellen pedig végsőkig harcolunk.

— A haladó polgárság azért csatlakozzék a Károlyi-párthoz, a kisgazdapárthoz, vagy a radikális párthoz, melyeknek szilárd egysége kívánatos.

7. A negyedik hadsereg-szervezési kísérlet

A rendfenntartás legfontosabb eszköze a megbízható fegyelmezett hadsereg. Enélkül állam nem állhat fenn. Jól tudta ezt a kormány és ezért négyszer tett kísérletet megteremtésére. Az első a Linder Béláé volt, (nov. 1—8), aki az öt fiatal korosztályt egyszerűen zászló alá hívta. A második kísérlet a Bartha Alberté volt (nov. 8—dec. 12), aki riadózászlóaljok és továbbszolgáló altisztek tömeges alkalmazását vette tervbe siker nélkül. A harmadik a Károlyi Mihály—Festetics-féle kísérlet (dec. 12—jan. 18), mely a katonatanácsok megrendszabályozásának eszméjével foglalkozott és végül jött a negyedik kísérlet: a Böhme.

Ez a negyedik kísérlet két elvből indult ki: 1. a fiatal korosztályokból álló eddigi hadsereget szét kell kergetni,

2. helyére egészen új alapon kell másikat szervezni. Egyik feladat sem volt azonban könnyű.

A hadseregre vonatkozó előzetes ismertetéseink során irtózatot példákat hoztunk fel ennek a szervezetnek felháborító fegyvelmetlenségére. Ez a helyzet a Berinkey-kormány idején nemhogy javult volna, hanem folyton romlott. Példaként idézzük Böhm emlékiratából a hírhedt bekecs-sztrájkot. A csehektől veszélyeztetett Salgótarján védelmére kivezenyelték a budapesti tüzérezredet. Egyszer csak jön az ezrednek egy küldöttsége Hönig ezredparancsnok vezetése alatt és jelenti, hogy a legénység nem hajlandó addig a frontra menni, míg ugyanolyan bekecses nem kapnak, mint a vadászok. Ez a bekecssztrájk azután kiterjedt az egész budapesti helyőrségre, sőt a vidékre is. Egyébként Salgótarjánból, ahol januárban nagy sztrájk és kommunista lázadás volt, ezt jelenti az illetékes hadosztályparancsnokság: A legveszedelmesebb anarchia uralkodik a csapatok közt. Napi csak egy órai foglalkozást és 2 órai szocialista tanítást követelnek, a többi szünet. Az emiatt támadt összeütközés során Pogány a hadosztályparancsnokságot ítélte el. „A fiatakorúakból álló hadsereget szét kell kergetni“, — állapítja meg a hadügyminiszter. Még egy példát hozunk fel már egészen az utolsó napokból. A nyiregyházai helyőrség márc. 18-án elkergette az ellenforradalmároknak minősített tisztjeit. Az egész helyőrség felvonult a hadosztályparancsnokság elé. Az elmenekült tisztek száma mintegy 30.

Ennek a tarthatatlan állapotnak közvetlen oka a katonatanács intézményében volt. Ez az intézmény pedig fennmaradását Pogány energikus akciójának köszönhetette. Így könnyű lenne azt mondani, hogy a hadsereg züllésének oka Pogány volt. Mint láttuk a szociáldemokrata Garami és Böhm ezt is állítják. Pogány működéséről ezeket írja Böhm emlékiratában: „Gyorsvonati sebességgel törtetés az ellenforradalom győzelme felé.“ „Az álradikálizmus elitcsapata — tudatosan, vagy öntudatlanul nem a forradalom, hanem az ellenforradalom szekerét tolta.“ „Ez volt a Pogány szörnyű vétke.“

Mi nem vagyunk hajlandók egy embert megtenni bűnbaknak, hanem megállapítjuk, hogy az egész korszak *és Pogányéhoz hasonló volt*. A háború és főleg annak elvesztése olyan rombolást vitt végbe az emberek gondolkozásában,

hogy Pogány ebben a légkörben vígan érvényesülhetett. Láttuk, hogy *aktív tisztek tömörültek köréje és nem elkergették, hanem a tenyerükön hordozták, mert az ő anyagi érdekeik szószóója volt.*

A fiatalok leszerelése már dec. 29-ikén kezdetét vette, amidőn a kormány elrendelte, hogy az 1899. és 1900. évi születésűeket, vagyis a 18. és 19. éveseket minden bürokratikus forma nélkül egyszerűen szabadságolni kell. A többi három idősebb korosztályból is el kell ereszteni azokat, akik ezt kérelmezik és biztos megélhetésük van. A rendelet nagy elégedetlenséget keltett és Kun Béla kaszárnyai beszédeiben emiatt is lázította a legénységet. Január végén elbocsátották a harmadik legfiatalabb korosztály is, ami egyenesen lázongásokra vezetett, például Szegeden, Nyíregyházán, Makón, Kecskeméten, Kaposváron, Budapesten stb. Olyan jó dolguk volt a kaszárnyában, annyira tetszett nekik a gondtalan úri élet, hogy nem akartak hazamenni. Ellenben Breit tábornok bizonyossága szerint „a katonák tömegesen szökdöstek a demarkációs vonalról.”

Március elején hírek terjedtek el, hogy a kormány a halsereget átszervezi és *zsoldos hadsereget* alkot. E terv ellen nagy ellenállás nyilvánult meg a kaszárnyákban. A szegedi katonaság memorandumban tiltakozott az ellen, mert munkanélkül maradnak. Kijelentették, hogy még fegyverrel is megvédik álláspontjukat. Böhm nyilatkozatot adott ki, mely szerint az átszervezés szükséges, mert a mezőgazdasággal foglalkozó katonákat munkára haza kell bocsátani. Az így támadt hézagokat toborzással töltik be.

Egy tragikus végű incidens különösen élesen rávilágított arra, hogy a kormánynak ki kell tartani álláspontja mellett. Aradon, hol már akkor megszálló francia csapatok is voltak, a 33. gyalogezred egy századának vidékre kellett volna kivonulnia, hogy egy kommunista-gyanús csapatot felváltson. A legénység nem volt hajlandó indulni. Fellner József, az ezred főbizalmija, beszédet tartott hozzájuk és közölte, hogy ő ígéretet tett mindnyájuk nevében a fegyelem megtartására. Erre mind késznek nyilatkoztak az indulásra egy ember kivételével. Ez az egy így szólt: „Én mégsem megyek el.” Ekkor Fellner revolvért rántott és agyonlőtte saját magát. Mintha csak Petőfi Beaurepaire című költeménye ismétlő-

dött volna meg: „Bátraink előtt halálom majd mint vonzó példa áll... Én betöltöm esküvésem... Végszavam: szabad halál!”

Böhm Fellnert nemzeti hősnek nyilvánította. Temetésére személyesen elutazott Arádra. Fellner 21 éves zsidó vallású vasmunkás volt. Szüleit a hadügyminiszter meglátogatta és közölte velük, hogy fiúknak szobrot fog állíttatni s a tankönyvekben is tanítani fognak róla. Szüleiről a hadügyi igazgatás gondoskodni fog. Mindezt a hadügyminiszter a hivatalos lap március 15-iki számában rendelet formájában is közzétette és elrendelte, hogy ezt az összes katonaság előtt fel kell olvasni.

A fiatalok hazaküldése tehát megérett a megvalósulásra. Ennél azonban még sokkal nehezebb kérdésnek bizonyult, hogy *minő hadsereget lehet helyükre állítani?*

Az volt a legfőbb baj, hogy *a tisztikar nem felelt meg hivatásának*. Breit tábornok, akinek ellenforradalmi mentalitása folytán nem áll érdekében ilyen nyilatkozatot tenni, megállapítja könyvében, hogy „nekünk nem volt Hindenburgunk, nem volt a némethez hasonló összetartó, egységes, nemzeti érzéstől egyformán áthatott tisztikarunk sem”. A 400 éves osztrák elnyomás, a közös hadsereg nemzetgyilkos szelleme most termett meg keserű gyümölcseit. *Nem volt magyar hadvezér, nem volt magyar szellemű tisztikar, nem volt közszellem a hadseregben, de nem volt a népben sem.*

Böhm is lesújtó modorban jellemzi a tisztikart. Mindezekelőtt tíz oldalon át sorolja fel azokat a tábornokokat, tiszteket, katonai alakulatokat, tiszti szervezeteket, melyek mind hitet tettek a népköztársaság, a népkormány, a néphadsereg mellett, sőt szocialista voltukkal dicsekedtek. „Törtetés, intrika, gyáva gerinctelenség.” Aktív tisztek nemcsak szocialista szakszervezetet alakítottak, hanem a szervezkedő kommunista párthoz is „csodálatos nagy számban” csatlakoztak.

Ilyen helyzetben különösen vigyázni kellett arra, hogy Pogányék az ellenforradalmiság vádját rá ne tudják sütni az új szervezkedésre, mint tették Barthával és Festeticcsel. Breit ezt írja: „A legjobb megoldási mód az volt, melyet a hadügyminisztériumban vezető helyen levő szakemberek (ka-

tonatisztek) ajánlottak Böhmnek, hogy szakítson az általános védkötelezettségen alapuló eddigi rendszerrel és fogjon egészen új alapokra fektetett *zöldos hadsereg* szervezéséhez. Azt írja Breit, hogy az új szervezkedés főleg Pogány ellenállása folytán haladt nehezen, mert az ő izgatásaira a „cselelék-hadsereg” ellenezte Böhm terveit.

Kétségtelen, hogy *nagy leszámolás* kezdődött Böhm és Pogány között, mert az új hadseregben valószínűleg megszüntették volna a katonatanácsokat, vagy azokat egészen más alapokra fektették volna és Pogáynak befolyása ezzel megszűnt volna. A bolsevizmus kitörésének egyik okát ebben a körülményben kell keresnünk.

A népkormány e kínos helyzetben nem tehetett egyebet, minthogy hozzájárult ahhoz, hogy az új hadsereg szervezése *szocialista alapon* menjen végbe. Március 14-ikén publikálta a kormány, hogy március 10 óta önkéntes hadseregünk van. A belgrádi katonai egyezmény értelmében 6 gyalogsági hadosztály szervezhető. Az *önkéntes magyar hadsereg toborzás által áll elő*. A kormány nem titkolta, hogy ez a hadsereg *szocialista színezetű* lesz és munkásokból toborzódik. De hát Tombor ezredes, a hadügyminisztérium egyik legkiválóbb tisztje még a kormányválság idején kihallgatásra jelentkezett Károlyi Mihálynál és kérte, hogy szocialista hadügyminisztert nevezzen ki, mert a jelenlegi körülmények közt csak ez tud alkalmas hadsereget szervezni. Az *új szocialista hadsereg szervezését* pedig Stromfeld ezredes, a hadügyminisztérium másik erőssége, kinek kiváló hadvezéri képessége már akkor ismeretes volt, maga vállalta el és vezette. Más hadsereg szervezésére irányuló kísérlet azonnal kommunista forradalmat váltott volna ki.

A rendelet szerint az 1—3. hadosztály Budapesten lesz, a 4. Győrött, az 5. Miskolcon, a 6. Szegeden. Minden hadosztály 3—3 dandárból áll, melyeknek székhelyei: Budapest, Székesfehérvár, Kaposvár, Cegléd, Kecskemét, Szolnok, Győr, Szombathely, Veszprém, Miskolc, Eger, Munkács, Szeged, Debrecen, Arad.

A szolgálat állami jellegű lesz és a nyugdíjba is beszámít. A régiek közül az a nem mezőgazdasági foglalkozású egyén maradhat katona, akit a bizalmi testület alkalmasnak

talál. Az egyéves önkéntesi kedvezményt a XXXII. néptörvény eltörölte. A toborzottak lehetőleg 24 évet betöltöttek legyenek. A legénység napi 15 korona zsoldot kap, családi pótlékot, nők lakáspénzt, hat havi szolgálat után jutalmat, ruházati pótlékot. A toborzást tisztí bizottságok hajtják végre.

A kormány február 19-ikén rendelettel megállapította a magyar hadsereg jelvényét is. A körirat: Magyar Népköztársaság. A körben a földgömb felső hajlása látszik, a felkelő nappal, rajta két keresztbe tett kard. Felette kiterjesztett szárnyú turulmadár. A jelvényt minden katona két példányban kapja, az egyiket a sapkarózsa helyén, a másikat a bal mellen tartozik viselni. Ezt a katonai jelvényt a XIX. néptörvény büntetőjogi védelemben részesítette.

A toborzásnak nem nagy eredménye lett. Öt hét alatt az egész országban alig 5000 ember jelentkezett a kívánt 70.000 helyett. Stromfeld ezredes, a hadsereg szervezője és társa, Urváry ezredes, állásukról lemondottak, mert nem voltak hajlandók tovább vállalni a felelősséget a hadsereg teljes fegyelmeztelenségéért és bomlásáért. A toborzást azonban tovább próbálták, így p. o. Kaposváron március 19-ikén kezdődött.

A népkormány meghagyta és támogatta az erdélyi fronton állomásozó székely hadosztályt, melynek úgy tisztikarát, mint legénységét, jelentéseiben dicséri parancsnoka: Kratochwill ezredes. Önfeláldozóan és fegyelmezetten teljesítették kötelességüket, de felszerelésük és ruházatuk hiányos volt.

A hadseregszervezéssel együtt felállították a hadsereg-parancsnokság hadműveleti osztályát is, melyet Julier vezérkari alezredes vezetett, amiből látszik, hogy az ország fegyveres felszabadítását is tervbe vették.

Hogy milyen nehézségeket okozott a hadsereg fegyelmének fenntartása és a hadseregszervezés, mutatja a későbbi vörös hadsereg példája is, ahol a vörös háború alatt a légdrákóibb intézkedésekkel lehetett csak valamelyes rendet fenntartani. Pogányt is utolérte végzete, mert a proletárdiktatura első napjaiban egy ellene felvonult tüntető katonacsapat elcsapta őt a hadügyi népbiztosságtól.

8. A választások

A nemzetgyűlési választások kúrája

A minisztertanács február 26-iki ülésében elhatározta és közhírré is tette, hogy a nemzetgyűlési választásokat április első felében meg fogja tartani. A döntő lökést erre külföldről jött hírek adták meg, melyek szerint az országnak külpolitikai érdeke fűződik ahhoz, hogy a kormány parlamentre támaszkodjék.

Láttuk az okokat, melyek miatt a kormány nem váltotta be a november 1-sején tett ígéretét, hogy hat héten belül választatni fog. Még január közepén is úgy állott a helyzet, hogy a megszállás miatt nem lehet választatni, mivel az ántánt az elfoglalt területeken a választást nem engedélyezte, a kormány pedig csonka parlamentet nem akart.

Böhm azt írja emlékiratában, hogy súlyos felelősség terheli az első Károlyi-kormányt, hogy nem tartott sürgősen nemzetgyűlési választást. „Nemzetgyűlés híján elbukott a forradalom.” Ugyanígy vélekedik Jászi is, aki ezt írja: „Hibának tartja, hogy a Károlyi-kormány az életbe vágó és a forradalmat megmenethető reformokat vagy egyáltalán nem, vagy elkésve valósította meg.” Ezeket a szigorú ítéleteket túlzottnak tartjuk. Böhmnél a felelősségnek az első kormányra való áthárítása egyúttal a második kormánynak mentességét is jelentené. Gondoljuk meg azonban, hogy azokban a kaotikus időkben, midőn minden összedőlni látszott, nem volt könnyű feladat döntéseket hozni, mikor pro és contra egyenlő értékű érvek hullottak a mérlegbe és mikor bármilyen megoldás mindenképen csak rosszat jelentett és veszedelemmel fenyegetett.

Azt is figyelembe kell venni, hogy Magyarországon a Tisza-féle reakció miatt újítás volt az általános választójog és így ennek a választásnak részleteit előbb még ki kellett dolgozni, az óriási tömegű új választókat névjegyzékekbe iktatni, nekik szavazóigazolványokat kiadni stb. Mindez Németországban és Ausztriában már készen állott s ott egyik napról a másikra ki lehetett írni a választást.

Márc. 5-ikén már ki is hirdette a Berenkey-kormány az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokról szóló XXV. néptörvényt, melynek alapján a választási mozgalom nyomban kezdetét is vette. Az általános választójogot már előbb be-

hozta az 1918. évi I. néptörvény, ez az újabb pedig a választási eljárást szabályozta. Eszerint a választás lista-szavazással, az aránylagos képviseleti rendszer alapján, kisebbségi képviselet elvének alkalmazásával történik. Nagy választókerületek alakultak, melyek nagyság és népesség szerint 7—11 képviselőt választanak. A választást az elnök vezeti, akit a népkormány nevez ki az illetékes ítélőtábla területén működő bírák közül. A jelölést a választás napja előtt 15 nappal kell megejteni. A jelölési ajánlatot legalább 500 választónak kell aláírnia. A szavazás titkosan, a fülke-rendszer szerint történik. A hasábosan kinyomtatott jelöltek névsora mellett üres négyszög van, melybe keresztvonást tesz a szavazó. A választás eredményének megállapítása olyan rendszer mellett történik, mely a kisebbségeknek is képviseletet juttat. A mandátumoknak a pártok közötti megosztásánál azonban előnyben részesül a relative legerősebb párt. A választás tisztaságát büntetőjogi rendelkezések oltalmazzák.

A néptörvény tartalmazza a választókerületek pontos felsorolást is. Összesen 48 nagykerületet állapít meg, az ország egész területének figyelembe vételével. A beosztásban ott vannak a megszállott területek is. Az egész Nagy-Magyarország minden megyéje és városa fel van sorolva, pedig nyilvánvaló volt, hogy az ellenség által katonailag megszállott területeken nem lehet választani. A népkormány azonban a jövőre is tekintett és nem mondott le egy talpalatnyi területről sem. Az aggodalom tehát, hogy a csonka-parlament összehívásában joglemondás foglaltatnék, ezzel a jogfenntartással mellőzhető volt. A néptörvény gondos kidolgozása Nagy Vince belügyminiszter érdeme.

Megemlítjük még, hogy a választási rendszer megszavazása a minisztertanácsban nem ment egyhangúlag, mert az igazságügyminiszter az eddigi egyes választókerületi rendszer fenntartását javasolta, főleg azért, mert attól lehetett tartani, hogy nem lesz elég idő az új rendszernek megismerésére és a nép tájékoztatlansága zavarokra fog vezetni. A minisztertanács mégis a lista-szavazás mellett döntött, mert az egyéni kerületi rendszerben az ellentéteknek véres összecsapásokká fajulásától tartott és mert a lista-rendszer minden pártnak inkább módot ad az értékesebb elemeknek jelöltekül kiszemelésére.

A hivatalos lap március 19-iki száma hozta a következő rendeletet: „A Magyar Népköztársaság kormánya az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokról szóló 1919. évi XXV. néptörvény 1. §-a alapján az alkotmányozó nemzetgyűlési választások megtartására 1919. évi április hó 13-ik napját állapítja meg.”

A pártok kilátásai

A választásokon a következő pártok indultak: 1. A függetlenségi Károlyi-párt szövetkezve a Nagyatádi-féle kisgazdapárttal. 2. A szociáldemokrata párt. 3. A Lovászy-féle függetlenségi párt szövetkezve a r. kath. keresztényszociális néppárttal, a Heinrich-féle polgári párttal és az OMGE-féle kisgazdapárttal. Lehetséges, hogy ide csatlakoztak Bethlen István és Örgörőf Pallavicini hívei is. A konzervatív szárny Lovászy neve és lobogója alatt keresett oltalmat.

Nem indult a polgári radikális párt, melynek nemcsak a vidéken, de még Budapesten is olyan kevés híve volt, hogy a kiállítás kockázatát nem akarta vállalni. Március 18-ikán a Polgári Radikális Párt határozatot hozott, melyben kimondotta, hogy a polgárháborút csak úgy tartja elkerülhetőnek, ha a szociáldemokrata párt jön be a parlamentbe többségben. A párt tehát passzivitásba megy át. Tagjainak pedig azt tanácsolja, hogy a szociáldemokrata párt jelöltjeire szavazzanak. A radikális párt tehát nem volt hajlandó a függetlenségi párttal összefogni, habár erre azt még Károlyi Mihály is felszólította. A radikális párt állandóan a világforradalom eljövételének eszmekörében élt és ehhez a függetlenségi pártot reakciónak tartotta. Viszont a függetlenségi párt a maga listáin nem volt hajlandó elég helyet biztosítani a radikális párt intellektuel-jei számára. A függetlenségi párt inkább a parasztokkal szövetkezett.

A két szélsőség nem jutott szóhoz a választásokon. A kommunisták olyan csekély számmal voltak, hogy egy kerületben sem tudtak volna győzni. Még Budapesten is megsemmisítő többségben voltak velük szemben a szociáldemokraták. Különben is vezéreik a börtönben ültek. A szélső reakciós irányzatok, ha Lovászyhoz nem menekülnek, szintén akcióképtelenek lettek volna és legfeljebb egy-két kerületben tudtak volna helyi jellegű mozgalmat kezdeményezni.

A megindult választási küzdelem *túlzottan hevesnek* bizonyult. A szocialisták nagyon türelmetlenek voltak a polgári pártokkal szemben. Még a Károlyi-párti gyűléseket is sok helyen megzavarták. Ezért a köztársasági elnök márc. 4-ikére pártközi értekezletet hívott össze a királyi palota egyik termébe, melyen a függetlenségi politikusok és a szociáldemokrata párt vezetői vettek részt. Az értekezletet maga Károlyi Mihály nyitotta meg, aki kérve-kérte a pártokat, hogy normálisan folytassák le a választásokat és azok eredményét ismerjék el bármint legyen is az. Ezután az igazságügyminiszter ismertette a polgári kívánságokat a szociáldemokratákkal szemben: a terror szűnjék meg, a szociáldemokrata párt úgy a Népszavában, mint külön is hívja fel összes pártszervezőit arra, hogy szabályszerűen viselkedjenek. A tisztviselőket pedig ne kényszerítsék a szakszervezetekbe. A szociáldemokraták közül többen kedvezően nyilatkoztak, ámde egyszer csak felállott Pogány és nagyon csendes hangon kijelentette, hogy nem lesz választás, mert az ántánt feldarabolásra ítélte Magyarországot, tehát Oroszországgal kell szövethetnie. Nagy elképedés támadt, mire felugrott Garami és kijelentette, hogy ez csak a Pogány magánvéleménye és ő mindenkit biztosít róla, hogy a párt rendes, normális választást akar. Végül is a szociáldemokraták vállalták a hozzájuk intézett kívánságok teljesítését. Március 13-ikán a Népszavában tényleg mérsékelt hangú átmeneti szocialista programot adtak ki, melyben még a magántulajdont is elismerték. Ennek dacára azonban *a féktelen tömegek terrorja* tartott tovább.

Március 19-ikén a szociáldemokrata párt sok népgyűlést tartott Budapesten, melyeken a jelöltek programbeszédeket mondtak. Komolyan készültek a választásokra. Ország-szerre is nagy agitáció indult meg. Ezen a napon ugyan vezércikk jött a pártlapban, mely tiszta szocialista többséget és kormányt követel, ami azonban így, választás előtt, egészen természetesen hangzott.

A kilátások bizonytalanok voltak. A két legerősebb párt kétségtelenül a függetlenségi Károlyi-párt lett volna (a kisgazdálkkal együtt), továbbá a szociáldemokrata párt. Lovászyék, főleg a kisebbségi képviselőt elve alapján, tekintélyes számú mandátumra tettek volna szert. Kommunista, mint láttuk valószínűleg nem valami sok került volna be. Azt azonban, hogy akár a függetlenségi, akár a szociáldemokrata

párt tudott volna-e általános többségre szert tenni, senki sem mondhatja meg, valamint azt sem, hogy kettőjük közül melyik lett volna erősebb? Budapesten a szociáldemokrata párt feltétlenül vezetett volna. Ámde már például Debrecenben a nagy kerület 8 mandátuma közül a Hajdumegyei Földműves Népszövetség által támogatott függetlenségi Károlyi-párt 5, vagy 6 mandátumot hozott volna el. Somogyban és más vidéki kerületekben még inkább alul maradtak volna a szocialisták.

A szociáldemokrata pártnak nagy előnyére vált volna szilárd szervezettsége és erős pártkasszája. A függetlenségi Károlyi-párt teljesen pártkassza nélkül állott és például Debrecenben az igazságügyminiszter saját zsebéből fizette a költségeket. A választási rendszernek az az intézkedése, mely szerint a relatív legerősebb pártnak nagy előnye volt, inkább a szocialistáknak kedvezett, mert ezek mindenütt egy közös listával indultak, míg a polgári oldalon a Károlyi- és Lovászy-frakciók egymást gyöngítették volna.

Mindent összevetve mégis arra a véleményre jutunk, hogy nem lett volna abszolút többség a nemzetgyűlésen, hanem a Berinkey-kormány koalíciója lett volna kénytelen továbbra is az ügyek vitelét vállalni.

9. A közélet normális funkcionálása.

A nemzetgyűlés megalakításával az alkotmányosság biztosított volt. Emellett a kormány a közigazgatás rendes folyását is fenntartotta. Mivel a törvényhatósági és a városi közgyűléseket az adott helyzetben képtelenség lett volna működtetni, hiszen azok tagjainak egyik fele az elavult szűkkörű választójog alapján kapta megbízatását, a másik fele meg éppen virilis jogon ült ott, ezért az 1919. évi XVI. néptörvény a törvényhatósági néptanácsoknak, a XVII. néptörvény pedig a községi néptanácsoknak szervezéséről gondoskodott. Ezeket az általános választójog alapján alakították volna meg, amire a nemzetgyűlési választások után került volna a sor. Addigra a fővárosban ideiglenes néptanács működött, melynek nem-tisztviselő tagjait a belügyminiszter nevezte ki, a törvényhatósági jogú és a rendezett tanácsú városokban pedig olyan ideiglenes néptanács, melynek nem-tisztviselő tagjait a főispán-kormánybiztos nevezte ki. A régi

megyegyűlések működése megszűnt, helyettük ideiglenes néptanácsok nem alakultak. A régi községi képviselőtestületek szüneteltetésére nem történt intézkedés.

A bíróságok működésében és szervezetében semmi változás nem történt. A bírák esküt tettek a népköztársaságra és soha sem volt rá eset, hogy a bíróságok körül akármilyen zavar támadt volna. Mintha a körülük tomboló irtózatossá tömegszenvédek hullámai még akkor nem csaptak volna be a bíróságok sziklapartjai mögé, úgy, mint később, az ellenforradalom idején történt.

Gróf Batthyány bizonyítja könyvében, hogy a bíróságok önként vállalták a köztársasági rendet és ahhoz lelkesedéssel csatlakoztak. Valótlanság az, amit valamelyik bírói testület az ellenforradalomtól való rettegésében később állított, hogy a népköztársaságot megfélemlítés okából szolgálták. Buza Barna, a köztársaság párnapos első ideiglenes igazságügyminisztere szépen írja le, hogy miként csatlakoztak a legmagasabb bíróságok legfőbb vezetői a forradalomhoz, sőt, hogy még a hízelkedés látszatát is magukra vették. Midőn Juhász Nagy Sándor, a Berinkey-kormány igazságügyminisztere hivatalát elfoglalta, azonnal kiadta a rendeletet a külön bírói státusról intézkedő néptörvény tervezetének elkészítésére, melyet a minisztertanács 1919. évi XXVII. néptörvényként március 6-án ki is hirdetett. Ennek következtében az ítélő bírák, államügyészek, a XXVIII. néptörvénynek alapján pedig a bírósági jegyzők, fogalmazók és titkárok lényegesen több fizetést nyertek, mint a hasonló rangú egyéb állami tisztviselők és ezekkel szemben igen nagy előnyökhöz jutottak. Ezzel a népkormány megteremtette az évtizedek óta követelt külön bírói státust, melyet azután az ellenforradalom sem tudott többé eltörölni.

Az igazságügyminiszter ezzel a ténnyel a bírói függetlenséget kívánta biztosítani. Ezt a nagy elvet különben is állandóan hangoztatta. Midőn hivatalbalépése alkalmából megjelent nála a budapesti büntető törvényszék elnöke és utasításokat kért a bíróság további eljárására vonatkozóan, a miniszter csak annyit felelt neki, hogy a bírói függetlenséget érinteni sem kívánja. Midőn a külön státus megteremtése után a bírák nagy köszönő küldöttsége megjelent előtte, az igazságügyminiszter válaszbeszédében határozottan kijelentette, hogy olyan reformokat szándékozik kezdeményezni, me-

lyek alapján a bírák előlépése teljesen mentesüljön a miniszteri kinevezésektől és vagy automatikussá váljék, vagy pedig a bírák testülete maga jelölje ki az előléptetendőket.

A Bírák és Ügyészek Egyesületének hivatalos lapja egyébként 1918. dec. 14-iki számában ezt írja: „Magyarország újjászületése a bírói függetlenség renaissance-át jelenti. A közszabadság felkelő napja örökre visszaüzte odvaikba azokat a sötét árnyékokat, melyek elvették előlünk a világosságot. Örömmel állapítjuk meg, hogy a magyar népköztársaság kormánya eddig példátlan megértéssel és melegséggel tette magáévá a bírói és ügyészi kar jogos és közérdekű kívánságait. Hálasak vagyunk a kormány iránt.”

Ugyanezen közlöny 1919. március 14-iki száma pedig a külön bírói státus történetét adja: hogyan gáncsolták el azt a régi rendszerek. Most ellenben a népkormány iránt a bírói kar háláját fejezi ki a külön státus törvénybe iktatásáért.

Az 1919. évi XV. néptörvény a közkegyelem gyakorlásáról intézkedik. Általános amnesztiát ad az ott felsorolt politikai jellegű és háborús vonatkozású ügyekben, melyek kisebb súlyúak, vagy pedig melyek a viszonyok alakulása folytán nem is volnának üldözhetők. (P. o. királlysértés.) A kiszabott kisebb büntetéseket a köztársaság megalakításának öröme engedi el. A katonai szolgálatot teljesített egyéneknek különösen sok kedvezményt nyújt. Érdekes azonban, hogy a népkormány nem adott kegyelmet azok miatt a közönséges bűncselekmények miatt, melyeket bárki 1918. okt. 31-ikén, vagy az azt követő időben politikai okokból követett el. Nincs kegyelem azoknak, akik a forradalom napján a szabadság eszméjének megszenstelenítésével, loptak, raboltak, romboltak.

Ugyancsak a közrend megóvása érdekében bocsátotta ki a népkormány a XIII. néptörvényt „a szesz italok mértéktelen fogyasztásának eltiltásáról”, melynek értelmében szigorú büntetést kap az, aki szesztilalom idején szesz italot kiszolgált, valamint az, aki vásárol, vagy fogyaszt. Büntetésben részesül az is, aki nyilvános helyen részegen megjelenik, valamint, aki mást szándékosan lerészegít. E néptörvény alapján február 26-ikán ítélte el a rendőrbíró az első vádlottat 15 napi elzárásra. Ez a néptörvény ugyan a kereskedelmi minisztérium elhamarkodott eljárása folytán jogászi-

lag hibásan szerkesztődött meg, azonban alapgondolatában helyes és célszerű volt.

Az 1919. évi XII. néptörvényt az árdrágitó visszaélések hatályosabb megtorlása tárgyában, a közvélemény követelésére hozta meg a népkormány. Szigorította az eddigi büntető rendszabályokat.

A közélet normális funkcionálásának biztosításához tartozott még a vallásszabadság elvének fenntartása és az egyházakkal a jó viszony ápolása. E téren a népköztársaság ideje alatt semmi zavaró körülmény fel nem merült. *A népköztársaság nem vette fel programjába az egyházakkal fennálló kapcsolatoknak bárminő módosítását.* A fennálló ezernyi bajt nem kívánta még vallásos gyűlölködéssel is tetézni. Nem is volt e téren semmi panasz.

Mikor a szociáldemokraták követelésére Károlyi Mihály kedve ellenére kénytelen volt belemenni a vallás és közoktatásügyi minisztérium kettéválasztásába, felmerült a kérdés, hogy ez a körülmény nem fog-e maga után vonni további reformokat? A legelső probléma a vallástanításnak az iskolákból való kizárása volt. Kunfi nyíltan hirdette, hogy ez a célja és a szocialisták egyik legfontosabb programpontjukul tekintik az összes iskolák laikussá tételét. Kunfi azonban ez irányú javaslatával a népkormányban legfeljebb másod-, vagy harmadmagával maradt volna. Azonban ilyen irányú konkrét kísérletet nem is tett. Hirlapi nyilatkozatokban mindössze annyit közölt, hogy ezidőszereint csupán a tanítóképző intézeteket kívánja államosítani. Vass János vallásügyi miniszter ellenben elszánt harcosa volt az iskolai vallástanításnak, a népkormány pedig az egész kérdésnek rendezését a nemzetgyűlés elé utalta.

Különös esemény történt azonban ezen a téren. Míg a kormány a felekezetek érdekeit védelmezte, Prohászka Ottokár székesfehérvári r. kath. püspök, a későbbi ellenforradalmi vezér, akkor a forradalmi elemeknek kedvébe akarván járni, nyilatkozatot tett, mely szerint a vallástanítást az iskolákban fakultatívvá kell tenni, akként, hogy a szülő kívánsága szerint vagy részesüljön, vagy ne részesüljön a gyermek vallástanításban. Kunfi a nagy püspöknak ezt az indítványát örömmel fogadta el, hiszen ez által saját minisztériumaival szemben fennálló rendkívül szorult helyzetéből talált kibúvót.

10. A földreform

Buza Barna néptörvénye

Midőn a népkormány „a földművelő nép földhöz juttatásáról” rendelkező 1919. évi XVIII. néptörvényt az Országos Törvénytárban február 16-ikán kihirdette, az októberi forradalom *legjelentősebb* cselekedetét hajtotta végre. Buza Barna földművelésügyi miniszter egész lelkét beleöntötte ebbe a néptörvénybe és vele *újabb honfoglalás alapjait* akarta lerakni, amidőn az 1848-as jobbágyszabadítás befejeződik és a magyar nép óriási területeket vesz birtokba. Ez a földreform sohasem ment foganatba, mert a bolsevizmus annak keresztülvitelét ellenezte és megghiúsította, az ellenforradalomban pedig ismét a régi nagybirtokos-érdekeltség jutott hatalomra. Ez a néptörvény is jelzi azt a középírányt, melyet a két szélsőség: a felforgatás és a reakció között kísérelt megtörni az októberi forradalom. Scylla és Charybdis közt evezett.

A néptörvény főbb elvei a következők:

„1. §. A népköztársaság az ország termőföldjét ennek a törvénynek rendelkezései szerint a földművelő nép kezére akarja juttatni. 2. §. E végből az államnak kisajátítási joga van minden 500 holdnál nagyobb területű *mezőgazdasági földbirtoknak 500 holdon felül eső részére.*“

Ez azt jelenti, hogy herceg Eszterházy február 17-ikén arra ébredt fel, hogy neki a 403.300 holdas hitbizományából csak 500 hold birtoka maradt. És így tovább, minden latifundium-tulajdonos, hitbizományos, javadalmas és nagybirtokos. *Maga gróf Károlyi Mihály, amidőn február 15-ikén az eléje terjesztett néptörvényt aláírta és kihirdetését elrendelte, ezzel lemondott 38.600 holdas gyönyörű hitbizományának 38.100 holdjáról és neki magának csak 500 hold maradt belőle.*

A néptörvény akként intézkedik, hogy ott, ahol arra multhatatlanul szükség van, a kisajátításnál le lehet menni egészen 200 holdig, sőt Ruszka-Krajnán egészen a családi kisbirtok szokott mértékéig. Ilyenkor azonban az 500 holdon alul elvett területekért a tulajdonost más helyen ugyanolyan értékű földbirtokkal kell kártalanítani, tehát itt a földreform egy általános országos tagosítás módszeréhez nyúl.

Szőlőbirtokot is ki lehet sajátítani 50 holdon felül. Erdőket és havasi legelőket nem lehet felparcellázni, ezekre tehát egészen külön intézkedés van. Zöldséges, gyümölcsös-kertek, közlegelők különös kimélet alá esnek. Gyárakkal, vagy ipari üzemekkel kapcsolatos mezőgazdasági területek együtt tartandók és csak az állam, a község, vagy szövetkezetek javára sajátíthatók ki.

Családi kisbirtokokat kell alakítani ezekből a kisajátított földekből. Egy családi kisbirtok 5 holdnál kisebb és 20 holdnál nagyobb nem lehet. Kivételesen 200 holdnál nem nagyobb középbirtokokat is lehet alapítani. Családi kis szőlőbirtok fél holdnál kisebb, 3 holdnál nagyobb nem lehet. Kis családi kertekről, munkáskertekről is van intézkedés. Családi háztelkek kiosztását különösen fontosnak tartja a törvény.

Az igényjogosultak közt legelől állanak a hadirokkant földművelők. Hadi szolgálatot teljesített családok gazdasági cselédek és állandó munkások jönnek utánuk, majd hadiözvegyek. A 14. pontból álló rangsorban leghátul állanak azok a 21 életévüket betöltött nőtlen férfiak, akik katonai szolgálatot nem teljesítettek és a 21 életévüket betöltött hajadon nők. Ezek már csupán ott juthattak volna földhöz, ahol az előttük álló kategóriákat mind kielégítették és még mindig maradna föld kiosztásra. A családi középbirtokra (200 holdon alul) azok a családok gazdatisztek, erdőtisztek, vagy haszonbérlok jöttek elsősorban tekintetbe, akik ezen a földbirtokon voltak alkalmazásban és akik a világháború alatt rokkantakká váltak. A rangsorban itt 12-ik helyen azok a nőtlen gazdatisztek, erdőtisztek, haszonbérlok és gazdák jöttek figyelembe, akik nem teljesítettek katonai szolgálatot.

Látjuk tehát, hogy a rangsorban a következő minőségek részesültek előnyben: rokkantság, illetve katonai szolgálat, továbbá családosság, valamint a földművelő-foglalkozás. Ezért álltak leghátul az olyan hajadon nők, akik sem hadiszolgálatot nem teljesítettek, sem nem családosak, sem pedig nem földművelők. Ilyennek nem valószínű, hogy jutott volna családi kisbirtok. A középbirtoknál pedig a fenti tulajdonságon felül még a szakképzettség: gazdasági akadémia, szakiskola, erdészeti főiskola elvégzése kívántatott meg. Középbirtok csak ilyen iskolázott egyénnek jutott.

Természetesen a szőlőbirtok, kert, házhelyszerzésnél szerényebbek a követelmények a szerzőtől. Ilyet mindenki igényelhetett, akárminő foglalkozása lett volna is.

A földosztást az Országos Birtokrendező Tanácsnak kellett irányítania, melynek 36 magasrangú tagja volt.

A kisajátítást birtokrendező bizottságok végzik, melyek rendszerint egy jogi, egy gazdasági és egy földmérői szakértésű tagból állanak. Egy ilyen rajt már március elején szét is eresztett a kormány. Március 4-ikén közlésezi a kormány, hogy Buza és Szabó miniszterek 150 birtokrendező bizottságot bocsátottak ki a vidékre és pár napon belül megalkul az Országos Birtokrendező Tanács is. Az önkényes foglalásokat azonban a törvény szigorával büntetik. A jogászok, gazdaságok és mérnökök tehát elindultak. Előbb szakértekezletet tartottak velük Budapesten, ahol azonnal fizetésemelés követelésével kezdték. A köztük megjelent Nagyatádi Szabót lehurrogták, mire a miniszter nagy nyugalommal így szólt hozzájuk: Uraim, bocsánat, én mikor ide jöttem, azt hittem, hogy az urak között egyedül csak én leszek a paraszt. Éljenzésre vált a kiabálás és megnyugodva indultak el nagy missziójukra. A birtokrendező bizottság minden faluban helyi választmánnyal együtt dolgozik. Az eljárás elég gyors és lehetőleg bürokráciától mentes. A jogorvoslat azonban nyitva áll az Országos Birtokrendező Tanácshoz, melynek erősen bírói jellege van.

A kisajátítási ár az ingatlanak 1913. évi forgalmi értéke. Ez az ár 1919-ben már olcsó volt. Viszont éppen ezért lett volna a reform életképes, mert a parasztok a rossz pénzzel kifizették volna a vételárat, mint a nagy forradalom után a francia parasztok az „assignata” nevű papírpénzzel. A nagybirtokososztály kárával és áldozatával, egészséges adósságmentes kisparaszt-birtokok ezrei létesülhettek volna. Egyébként a kisajátítási ár megállapításánál egészen a Kúriáig lehetett felelősséget vállalni.

A néptörvény igen részletesen szabályozza az eljárás különböző neveit, melyekben a gyorsaságra, alaposaságra és igazságosságra igyekszik tekintettel lenni.

A 48. §. intézi el a földreform legnehezebb kérdését, melyen majdnem felborult az egész tervezet. A szociáldemokrata párt a magántulajdonba adás ellen állást foglalt és örökhaszonbérletet követelt, fenntartván a köztulajdoni jogot

az állam számára. A függetlenségi párt és a parasztság magántulajdont követelt. A polgári magántulajdonnak és a szocialista közöstudajdonnak elvei hevesen összeütköztek. Buza Barna ötletesen intézte el a vitát. A 48. § kimondja, hogy „Az új birtokosok a birtokot általában örökhaszonbérletül kapják. Minden új birtokosnak joga van az örökhaszonbérletet megváltani s ebben az esetben tulajdonul kapja meg az ingatlant. Megváltás fejében a megszerzett birtok becsértékét kell megfizetni, még pedig *vagy egyösszegben, vagy legfeljebb 5% kamat mellett s legfeljebb 50 év alatt törlesztendő részletekben*“. E rendelkezésben még az örökhaszonbérlet elve látszik dominálni. Azonban a következő bekezdés rögtön lerontja ezt a látszatot, midőn határozottan elrendeli, hogy „8 nap alatt mindenik új birtokos köteles bejelenteni, hogy a birtokot örök haszonbérletül kívánja-e megtartani, vagy pedig meg akarja-e váltani“. Ennek a kötelező bejelentésnek az lett volna a következménye, hogy a parasztok a legtöbb esetben a magántulajdon mellett foglaltak volna állást. Hiszen Budapestre tömegküldöttségek utaztak fel, piros jelvényekkel, mint szocialisták és azzal állítottak be Buza Barnához, vagy Nagyatádihoz, vagy más miniszterekhez, hogy ők szocialisták és földet követelnek, de kizárólag magántulajdonba!

Az újonnan szervezett népgazdasági minisztérium Nagyatádi Szabó vezetése alatt gondoskodott volna az új kisgazdaságok felszereléséről, azoknak beszerző, termelő, értékesítő szövetkezetekbe tömörítéséről. Az első szerző az új birtokot 10 évig el nem idegenítheti és meg nem terhelheti.

Az 1919. évi XVIII. néptörvény összesen 70. §-ának áttanulmányozása nemcsak azt eredményezi, hogy igen okos, nagyon gyakorlatias, alapos jogász munkát ismertünk meg, hanem azt is, hogy megszilárdul a meggyőződésünk: ezen az alapon lehetett volna tényleg új honfoglalást végezni. Hatalmas kisparaszti demokrácia duzzadó képe áll elénk, mely viharállóvá tette volna az új, habár csonka Magyarországot.

Károlyi Mihály kiosztja birtokát

Mikor febr. 4-ikén a székesfehérvári ellenforradalmi mozgolódás ügyének tárgyalására összeült a minisztertanács, ezen váratlanul megjelent Károlyi Mihály is. Valamelyik

szocialista miniszter azt követelte, hogy gr. Károlyi Józsefet, a köztársasági elnök öccsét, az ellenforradalmi mozgalom vezérét le kell tartóztatni. Az elnök szót emelt és kijelentette, hogy ő nem öccsét akarja védelmezni, aki klerikális nevelésben részesült és most is a papok befolyása alatt cselekedett, de hibának tartaná, ha mártírt csinálnának belőle. Erre a letartóztatási indítványt egyhangúlag elvetették. Valaki azonban így kiáltott fel: De legalább a Károlyi József birtokán kell kezdeni a földosztást! — Nem, szolt szeliden Károlyi Mihály. — *Nem az övéen kezdjük, hanem az enyémen!*

Február 23-ikán különvonat állt meg Kálkápolna állomáson és kiszállott belőle Károlyi Mihály. Kíséretében voltak: Berinkei miniszterelnök, Garami Ernő, Buza, Nagyatádi Szabó és Vass miniszterek, több államtitkár és mások. Egyenesen a kápolnai 48/49-es honvéd- emlékműhöz vonultak, melynek talapzatáról szolt Károlyi Mihály a saját hitbizományának 17 falura kiterjedő területéről összehívott néphez. A borongós, esős koratavaszi időben, hatalmas sárban tolongott a nép Kápolna mezején a köztársaság elnöke körül. Károlyi Mihály beszédének ez a kivonata:

— Évszázados igazságtalanságot jöttünk megszüntetni. Ma lerakjuk a földbirtokreform alapköveit és a *rendi Magyarország helyébe megteremtjük a dolgozó Magyarországot*. Az egész forradalomnak voltaképpen ez a nap volt a célja, midőn földet, jogot és kenyeret adunk a népnek.

— *Kezdjük új hadjáratot ásóval, kapával, ekével, a munka hadseregével*. Az új Magyarország híre el fog jutni az idegenek által megszállt területekre is. És ha meghallják a Felvidéken, hogy itt a jog és igazság győzelmeskedett, hogy a saját földjét műveli boldogan a magyar nép, akkor az ott lakó nép visszavágyik, visszajön hozzánk. Az ásó, kapa és eke hadjáratával vissza fogjuk szerezni a megszállott magyar országrészeket.

— De ezért dolgozni kell a homlokunk verejtékével és én, mint a magyar népköztársaság ideiglenes elnöke, megkövetelem, hogy így dolgozzanak. (Óriási lelkesedés.)

Buza Barna tartott ezután beszédet, melyben erősen hangoztatta, hogy 500 holdon felül nem veszik el a birtokokat. A magyar föld mától fogva a nép földje. „Károlyi ma sokezer hold földdel lett szegényebb, de millió szív szeretetével gazdagabb.”

Ezután Károlyi Mihály személyesen adta át az első parcellát Antal János családos rokkant földmunkásnak. Sajátkezüleg töltötte ki a birtokbaadásra vonatkozó ívet. Majd pedig, míg mások szónokoltak, halkán elbeszélgetett az új kiskgazdával. Tanácsokat adott neki: Szövetkezzen több kiskgazdával, tömörüljenek és így együttesen jobb termelési eszközöket szerezhetnek be.

Igy osztotta fel Károlyi Mihály a saját hitbizományi birtokát. A híres novellista: Krudy Gyula, ki maga is végig ott volt, külön füzetet írt erről, melyben színesen beszéli el az egész történetet. Csakugyan regénybe illő esemény. Arra mindenesetre legkevésbé alkalmas, hogy Károlyi Mihályt hazaárulónak lehessen érte nyilvánítani.

Erőszakos birtokfoglalások

Említettük, hogy a szociáldemokrata párt radikális szárnya, melynek hatalma napról-napra emelkedőben volt, nem jó szemmel nézte az egész földreformot. Az ő marxista ideológiájuk nem akarta elismerni a magántulajdonba való adás helyességét. Másrészt attól tartottak, hogy egy megerősödött paraszti osztály nem lesz hajlandó a szocialista párt uralmát sokáig tűrni, mert a saját magántulajdonát keményen védelmezni fogja. A földreform tehát veszélyeztette a szocialista forradalom kilátásait.

A Népszava márc. 4-iki számában ilyen cikk jelent meg: „Azt kell kívánnunk, hogy a földreform országszerte a szövetkezeti alapra helyezett nagyüzemi termelés útján menjen végbe“. A szociáldemokrata párt március 13-iki nagy proklamációja, mely az átmeneti szocialista választási programot tartalmazza, így nyilatkozik a földreformról: „Jobb a szövetkezeti közös termelés. De nem állunk útjába a földosztásnak, a kisbirtokok keletkezésének sem“.

Messziről nézve valahogyan úgy látszik, hogy ez az egész vita túlságosan theoretikus volt. A parasztok magántulajdont követeltek. A kormány ezeket a magán* tulajdonban levő kisbirtokokat szövetkezetekbe akarta bevezetni. Még az elvhi szocialisták közül is sokan úgy ítélték meg, hogy a marxi fejlődés lépcsőfokainak ez az átmeneti alakulat felel meg, miertis felfogásuk összhangban volt a polgári pártok

individualista nézeteivel. A szélső szárny azonban nem így gondolkozott.

A pártban a szocializálás körül állandó csaták dúltak. A többség sürgette, Garami ellenezte. Az 1919. évi IV. néptörvény jóváhagyta a budapesti és budapestvidéki közúti és helyi érdekű vasutaknak közvagyonba átvételét. A villamosnak ez a szocializálása egészen természetesnek tűnt fel mindenki előtt, de még ebből is nagy gazdasági csőd keletkezett, mert az állam óriási deficitet dolgozott. Ez a tény különösen megerősítette Garamit álláspontjában. Viszont a másik szárny állandóan kérdezte, hogy miért nem lehet a Weiss Manfréd-féle csepeli fegyvergyárat, vagy a bányákat szocializálni? Végül is szocializálási minisztérium szervezését határozták el.

Ezt a marxista alapelveket alkalmazni akarták a földre is. *Szocializálni kell a nagybirtokokat*, mondták a szélső szárny emberei. Ezt a szocialista miniszterek ellenezték, de a párttitkárság és a sajtó támogatta. Ebből a pártban is nagy zűrzavar állott elő.

Több előzetes kisebb kilengés után március 3-ikán érkezett a hír, hogy Somogy megyében a tömeg elfoglalta a Széchenyi, Somssich, Zichy grófok nagybirtokait, valamint a mezőgazdasági iparrésztársaság földjét és ezeken termelő szövetkezeteket alakított, vagyis azokat szocializálta. A népet ebben nem is kommunista, hanem akkor még szocialista vezetők irányították, elsősorban dr. Hamburger, a párt egyik legbefolyásosabb tagja. Nagyatádi Szabó erre a somogy megyei népet nagygyűlésre hívta össze Kaposvárra. Érkezése március 10-ikének délutánjára volt kitűzve. E napon délelőtt 20.000 főnyi tömeg rohanta meg Kaposváron a vármegyeházát, élén a helyi szociáldemokrata párt vezetőivel. Nagytömegű katonaság is csatlakozott hozzájuk. A szocialisták átvették a közigazgatás irányítását és a megye élére háromtagú direktóriumot állítottak, majd pedig általános sztrájkot és statáriumot hirdettek. A karhatalmi csapatok parancsnokságát egy ezredes vállalta el a szocialisták megbízásából.

Délután érkezett Nagyatádi, ki elébe ugyanez a tömeg kivonult és tüntetett ellene. Ugyanakkor az ugyanazon vonaton jött szociáldemokratákat éljenezte. Nagyatádi azzal csil-

lapította le őket, hogy kijelentette, miszerint a termelőszövetkezeteket nem kívánja feloszlítani, együtt akar működni a szocialistákkal és a termelő szövetkezetek ügyeinek intézésére maga mellé szocialista államtitkárt fog venni.

Másnap több mint 20.000 kiskgazda érkezett Kaposvárra, kik lelkesen ünnepelték a minisztert. A népgyűlésen megjelentek a szocialisták is és most már éljenezték Nagyatádit, aki időközben paktumot kötött a szocialistákkal. Állítólag úgy egyeztek meg, hogy előbb a törvényszerinti igényjogsultakat elégitik ki és ami föld még fennmarad, azon fognak működni a termelőszövetkezetek.

Egyidejűleg közzétette a Népszava, hogy az egész Bodroghözben megalakultak a termelőszövetkezetek. Március 19-ikén érkezik a híre annak, hogy erőszakos birtokfoglalások történtek Aszódon, hol a Schossberger-uradalmat, Nagyteleken, hol a Hatvany-Deutsch-birtokot, Versegen, hol a Majtényi-uradalmat, Nagyrócén, hol a Weiss-féle birtokot vették köztulajdonba.

Ugyanakkor Gödöllőn a korona-uradalom feloszlítására a néptörvény alapján szabályszerűen megalakult a helyi választmány.

11. *Kitörőben a szocialista forradalom*

Erőszakoskodások

Március hónap nagyon kedvező szokott lenni a forradalomra. Március első napjaitól kezdve most is rohamosan romlott a helyzet. *Az egész ország kezdett lázban égni.* A mozgalmak, mint említettük, mindinkább bolsevista irányba terelődtek. Ezzel szemben megingott az a biztosíték is, hogy a fogoly kommunista vezérek kikapcsolódtak az agitációból.

Még február 26-ikán történt, hogy a „régí Galileisták”-nak egy küldöttsége jelent meg Károlyi Mihálynál és felpanaszolván a Kun Béla ellen elkövetett rendőri brutalitást, kérték a kommunisták elleni politikai üldözés megszüntetését. A köztársasági elnök válaszában kijelentette, hogy ő sem kívánja az eszmei harcot erőszakkal letörni, ámde az a véleménye, hogy aki ma a kommunizmust erőszakos eszközökkel akarja megvalósítani, az az ellenforradalom malmára hajtja a vizet. Károlyira azonban mégis hatással volt ez a küldött-

ségjárás, annyival inkább, mert ő az „intellectuel”-ekre nagyon sokat adott.

Március első hetében egy reggel beállított az igazságügyminiszterhez dr. Ládai István miniszteri tanácsos, az igazságügyminisztérium büntetőügyi osztályának vezetője és a következő jelentést tette neki. Az előző éjszakán sürgősen magához hívatta őt és dr. Váry Albertet, a budapesti államügyészség vezetőjét Károlyi Mihály köztársasági elnök és arra utasította őket, hogy nyomban menjenek ki a gyűjtőfogházba és ott Kun Bélát és társait nyilvánítsák politikai foglyoknak s ekként rendezzék be fogságukat. Erre a két bürokrata azonnal kirohant a gyűjtőfogházba és ott a kapott parancsot végrehajtotta. Eddigélre Kun Bélának közönséges vádlottakként ültek letartóztatásban, mivel nemcsak politikai, hanem közönséges bűncselekményekkel is voltak vádolva, így gyilkosságra való felbujtással, sikkasztással stb., de a népköztársaság védelméről szóló új néptörvény szerint is ezentúl az államforma megváltoztatására irányuló mozgalom sem államfogházzal, hanem fegyházzal volt büntetendő. Most a köztársasági elnök önkényesen politikai foglyokká nyilvánította őket és államfogházi kedvezményeket juttatott nekik.

Az ugyanazonapi minisztertanácson megjelent Károlyi és ott azzal indokolta eljárását, hogy Moszkvából szikratávirat érkezett, mely szerint *Oroszországban a magyar vörös keresztet missziót elfogták és a magyar nem bolsevik hadifoglyok ellen is megtorlást fognak alkalmazni a Kun Béláékkal történt brutális bánásmód miatt.* Ez a védekezés akkor eléggé gyanusnak tűnt fel és lehetett arra is gondolni, hogy a köztársasági elnökkel szemben valami misztifikáció történt, azonban az események ezt a jelentést valóban igazolták. A szikratávirón való érintkezés Oroszországgal a proletárdiktatúra után egészen mindennapivá vált. A hadifoglyok elleni retorzióval való fenyegetés pedig ismét felmerült 1921-ben, amidőn a magyar ellenforradalmi bíróság által halálra ítélt volt magyarországi népbiztosoknak: Bokányi Dezsőnek és társainak kiadatását követelte Lenin, minek következtében a magyar kormány a halálra ítélt népbiztosokat és másokat, így többek közt a Tisza István meggyilkolásáért halálraítélt Kéri Pált a magyar hadifogoly tisztékért

cserében tényleg ki is szolgáltatta. Kun Béláék még csak vádlottak voltak, még ellenük büntető ítélet sem hozatott és a tényállás ismerete alapján nyugodtan lehet állítani, hogy őket aligha ítélték volna el 1—2 évnél hosszabb ideig tartó szabadságvesztés büntetésre, mert nem lehetett ellenük egyéb vádat bizonyítani, mint hogy a népköztársaság védelméről alkotott 1919. évi XI. néptörvény 3. §-ának megsértésével az államforma megdöntésére mozgalmat szerveztek. Indokolt volt tehát irányukban az enyhébb elbánás.

De ezenfelül még több érvet is felhozott a köztársasági elnök eljárásának mentségére. Közölte, hogy két bolsevik hadsereg közeledik a magyar határ felé, az egyik Odessza alatt táboroz, a másik pedig a galíciai Brody mellett és ez utóbbit, mely 180.000 főből, jórészt magyar hadifoglyokból áll, egy Tamási nevű magyar ezredes vezeti. Az odesszai hadseregről szerzett információ igaznak bizonyult, mert ez a hadsereg Odesszát tényleg csakhamar el is foglalta, a másik, úgy látszik, téves kémjelentésen alapuló feltevés volt.

Ez érvek előtt a minisztertanács kénytelen volt meghajolni. Később derült ki azonban, hogy a köztársasági elnök beavatkozásának ez az elhamarkodott, szokatlan formája nagy zűrzavar forrásává vált. Kun Béláék ugyanis sokkal több kedvezményhez jutottak, mint amennyi még az államfogház természetével is összeegyeztethető lenne és a vizsgálati fogságból politikai akciókba is bele tudtak avatkozni. *Valahogyan a köztársasági elnök pártfogoltjaiként tűntek fel* és ezért dr. Ládai István min. tanácsostól kezdve az utolsó börtönörig mindenkinek szinte kedvenceivé léptek elő. Azonfelül nem volt meg többé az elrettentő hatása börtönbe vettetésüknek és a fogházi operett a kommunista forradalomra úgy hatott, mint olaj a tűzre.

Hogy pedig *nemcsak a főváros, hanem a vidék is lázban ég,* mutatta a szegedi kommunista lázadás. Március 9-ikén egy szegedi népgyűlésen több ezer ember a kiméletlen osztályharcot és a kizsákmányoló osztályának teljes megsemmisítését követelte, valamint a budapesti kommunista vezéreknek és a szegedi Csillag-börtönbe zárt orosz bolsevikieknek szabadon bocsátását. E célból a Csillag-börtön elé vonultak, de innen gépfegyveres francia megszálló csapat előzte őket. Ezután a leszerelt katonák tartottak gyűlést és követelték ők

is a fejenkénti 5400 K-t. Majd behatoltak a szegedi városházára, ahol a polgármestert felszólították, hogy erre a célra vessen ki adót a város vagyonos polgárait. Végül pedig a szociáldemokrata párt helyiségébe nyomultak és ott követelték, hogy a pártvezetőség nekik adja át helyét.

Március 11-ikén a szegedi szociáldemokrata párt a kommunisták elleni védekezés céljából általános sztrájkot hirdetett és kb. 15.000 munkás vonult fel a főtérre. Itt a kommunistákkal összeütköztek és ekkor kiderült, hogy ez utóbbiak közt nagyszámmal vannak katonák is. A viaskodásban egy kommunista huszár a szociáldemokraták vörös zászlaját el akarta ragadni, mire lövöldözés támadt. A kommunisták, hír szerint, a katonai raktárakból felfegyverezték magukat. Ugyanazon napon délután Budapestről 450 nemzetőr-tengerész érkezett gépfegyverekkel és parancsnokuk: Neuberger Frigyes, a főispán-kormánybiztossal, a polgármesterrel és a szociáldemokrata pártvezetőséggel együtt statáriumot hirdetett. A tengerészek a 46-os kaszárnnyában elhelyezett katonákat lefegyverezték, ami nehezen ment. Az udvaron összegyűlt katonák kiáltoztak: Ok nélkül akarnak bennünket lefegyverezni! Nem adjuk ki a fegyvert! Végre is engedelmessékedtek. A huszárok is letették a fegyvert. A rend nagynehezen helyreállott.

Egyidejűleg a magyarországi forradalmi mozgalmakkal, Németországban is újra lázongtak a Spartacusok, kiket folyton kiújuló keserves harcok után márc. 11-ikén szólított fel megadásra Noske, a Németbirodalom szociáldemokrata hadügyminisztere.

A magyarországi szociáldemokrata párt nem állott egészen a Noske álláspontjára és a kommunistákkal szemben való fegyverhasználatától mindig irtózott. A párt nemcsak a saját egységét tudta nagy ügyességgel fenntartani, annak árán, hogy folyton szélsőbb irányba tolódott, hanem a proletár-testvériség érzelmeit kiterjesztette azért a kommunistákra is, ha néha kénytelen is volt ellenük erélyesebben fellépni. Így március 3-ikán a munkástanács gyűlése felhívást intézett a kommunista munkásokhoz, hogy térjenek vissza a szociáldemokrata pártba. „A vezetők nem fognak visszatérni, — mondta egy szónok, — mert a bérért, amit kaptak meg kell szolgálniuk“. De mivel úgy Németországban, mint Orosz-

országban a munkásság egységére irányuló törekvés érvényesül, ezt Magyarországon is meg kell próbálni. Ebből a mentalitásból folyt, hogy midőn március 19-ikén a munkanélküliek Peidl minisztert ostromolták és a minisztertanácson egy polgári miniszter felhívta Böhm hadügyminisztert, hogy lövessen közzéjük, ő méltatlankodva felelt: „Én nem vagyok Noske“. Ezt a német példát nem akarta követni.

Pedig gyakran dühös kitöréseket lehetett hallani a pártgyűléseken és olvasni a pártlapban a bolsevisták ellen. Így megírta a Népszava, hogy Kun Bélának havi 300.000 K-t keltették pártszervezésre. Böhm azt állítja emlékiratában, hogy a Szamuely-testvérek Nyiregyházán a tűzerek között fejenként 150 K jutalom kifizetésével toboroztak híveket. A Népszava március 16-iki számában ezt az idézetet közli: „A szabadság leggonoszabb ellensége a szabadosság, a forradalomnak pedig halálos veszedelme az anarchia.“ Ez az idézet Trockijtól való.

Végeredményben azután a szociáldemokraták is elkezdtek dolgozni a kommunisták módszereivel. Így például Szegeden a kommunista-lázadás lecsillapítása után két nappal márc. 13-ikán a munkástanács elmozdította a főispánt, a polgármestert és átvette a közigazgatást. Helyükre egy-egy szociáldemokratát önkényesen beállított. Kijelentették, hogy nem személyek ellen foglalnak állást, de a proletáriátus érdeke azt kívánja, hogy maga intézze sorsát.

Ugyanakkor Szekszárdon a szociáldemokrata párt nagy felvonulást rendezett, melynek során lemondatták a kormánybiztos főispánt és Tolnamegye élére egy 5 tagú direktóriumot állítottak. Március 19-ikén a miskolci munkástanács elhatározta, hogy másnap eltávolítja a kormánybiztos főispánt és míg új szocialista főispán nem érkezik, addig 3 tagú direktóriumot állít Borsodmegye élére. Anélkül, hogy a felsorolásnál teljességre törekednénk, felemlítjük, hogy a polgári főispán-kormánybiztosokat a munkástanácsok elűzték a következő megyékben: Somogyban (kettőt is), Komáromban, Fejérben, Nógrádban, Abaujban, Szabolcsban, Hajdubán, Békésben, Csanádban, Hódmezővásárhelyen, Szegeden, Tolnában, Borsodban stb., Debrecenben a polgármestert mondatták le.

A minisztertanácsokon emiatt állandó vita volt. A szociáldemokrata miniszterek elítélték a történeteket és azzal védekeztek hogy ők próbálják az erőszakosságokat megszüntetni, de rájuk nem hallgat a vidék. Gyávasággal vádolták a polgári osztályt, mely a garázdálkodásokat szó nélkül tűri.

További erőszakosságok: március 15-ikén le kellett tartóztatni Szentesen Nagy Endre ottani rendőrkapitányt, aki a kommunistákkal puccsra készült és át akarta venni a város és a megye kormányzását. Neuberger tengerészei tartóztatták le és kihirdették a statáriumot. Ugyanezen időtájt Pápán a 7. huszárezred karhatalmi alakulata felfegyverezve és a szocialista munkásoktól támogatva, a (Lovász-val szövetkezett) földműves-párt helyisége elé vonult, ahol pártközi tárgyalás folyt a keresztényszocialistákkal. A huszárok az ablakon át többször belöttek. Többen meghaltak és megsebesültek.

Előzőleg számos esetet soroltunk fel az erőszakos földfoglalásokról. Ezek olyan méreteket kezdtek öltetni, hogy emiatt Szabó és Buza miniszterek bejelentették lemondásukat. Az igazságügyminiszter pedig erélyes fellépésre készült a nemzetgyűlési választásokkal kapcsolatos terrorisztikus cselekmények miatt.

Március közepén elkezdték a szocialisták a Károlyi-párti választói gyűlések és programbeszédék megzavarást is. Így Szegeden Hock János ellen léptek fel, igaz, hogy itt inkább a kommunisták. Miskolcon Nagy Vince belügyminisztert maga az ottani szociáldemokrata pártvezetőség nem engedte a főtéren beszélni, csak a pártkörben, azzal az indokolással, hogy aktív miniszter ne vegyen részt választási agitációban. Budán Vass János minisztert a szociáldemokraták leköpködték, azzal, hogy: ez az ember akarja a vallástalanítást az iskolákban fenntartni. Nyírbátorban Laehne Hugó államtitkár ellen maga a szociáldemokrata kormánybiztos-főispán vonult ki és gyűlését szétzavartatta. Ilyen eset máshol is előfordult. Debrecenben és Hajdúmegyében ellenben az igazságügyminisztert, Zalaegerszegen a belügyminisztert, Kaposváron, mint láttuk Nagyatádi Szabó minisztert nyugodtan meghallgatták.

Jászi ezt írja emlékiratában: Oly sokáig harcolt a szociáldemokrata párt a Tisza-rezsim ellen, hogy végre átvette annak morálját: minden áron és minden eszközzel megszerezni a többséget. Jászi azt írja, hogy amidőn a Népszava nyíltan hirdette, hogy *ha a választásokon nem lesz szocialista többség, akkor a munkásság fegyveres hatalommal szét fogja ugrasztani a nemzetgyűlést*, — ezzel minden különbség megszűnt a bolsevizmus és a szociáldemokrácia között.

A káoszra jellemzők Böhm emlékiratának következő megállapításai: A szociáldemokrata miniszterek hiába voltak a rend fenntartása mellett, mert a párttitkárság, a katonatanács és részben a pártlap a Pogányék döntő befolyása alá került. A párt eleinte sürgette a választást, azután Pogányék ellenezték, végül pedig terrort alkalmaztak. Pogányról egyébként tévesen írja azt Böhm, hogy a kommunistákat „gépfegyverrel akarta letörni“, mert ha személyes rivalitás fenn is állott közöttük, ha talán ilyenirányú dühös kifakadásai el is hangzottak, mégis végeredményben a kommunistákkal való megbékülésre és velük együttműködésre törekedett.

Március hóban Budapest utcáin már együtt tüntetett a szocialista és bolsevista tömeg és köztük minden különbség elmosódott. Kitűnt ez az anyagi természetű követeléseknél, melyeket kétségtelenül a kommunisták vetettek bele a köztudatba, azonban azt egyformán követelte minden proletár. Így a leszerelt katonák még mindig gyűléseztek és küldöttségeztek letartóztatott vezetőik szabadlábra helyezése végett és követelték a fejenkénti 5400 K-akat. Márc. 18-ikán mintegy 2000 diák, legtöbben leszerelt katonák, azon a címen, hogy nyomorognak és éheznek, felvonultak a várba és egyenesen a miniszterelnökhöz mentek, kinek ígérését, hogy kérésüket a minisztertanács elé fogja terjeszteni, nagy zajjal és elégedetlenséggel fogadták. — Holnapután újra itt leszünk, — kiáltották Berinkey felé.

Március 19-ikén mintegy 20.000 munkanélküli vonult a népjóléti minisztérium elé. Itt előadták következő követeléseiket: a kapitalisták gondoskodjanak a munkanélküliekről, fejenként kérnek 500 K gyorssegélyt, külön élelmiszerjegyeket, házbérüket az állam fizesse, a föld- és a termelőeszközök megváltás nélkül menjenek át a proletáriátus kezébe. Peidl a szociáldemokrata miniszter hiába csillapította őket és hiába

magyarázta, hogy nincsen pénz. — Vegyék el a hadimilliomosok pénzét! — kiáltozták. A tömeg vezérszónokának: Grünnek dühös kifakadásai elől, Peidl miniszter végre is egy hátsó kijáraton elmenekült. Az ügy minisztertanács elé került. A szociáldemokrata miniszterek kijelentették, hogy teljesen hiábavaló lenne nekik összes követeléseiket is megadni, mert nyomban újakkal állanának elő. Kommunista propagandával kell itt számolni.

Március 20-ikán a szociáldemokrata munkásság elit-csapat: a nyomdászok, bérkövetelésből folyóan a vezetőség akarata ellenére általános sztrájkba léptek. A régi vezetőséget eltávolították és új sztrájkbizottságot választottak, melyben döntő szerephez jutottak a kommunisták. Március 20-ikán este és másnap reggel nem jelentek meg a lapok, ami óriási izgalmat váltott ki a közönség körében. Fatális véletlen folytán ez a nyomdász-sztrájk összeesett a Vyx-jegyzék átnyújtásának időpontjával.

De Budapesten a tömeg Kun Béláék kiszabadítása érdekében is megmozdult. Március 18-ikára a csepeli gyár munkásai nevében, — bár ezeknek tudta nélkül, — valamennyi gyár bizalmiférfiait összehívták és ott puccsszerűen elhatározták, hogy a vizsgálati fogságban levő kommunista vezéreket: Kun Bélát és társait fegyveresen ki fogják szabadítani.

Március 19-én az igazságügyminiszternél megjelent kozmai Kun Béla, az igazságügyminiszterium egyik államtitkára s régi érdemes tisztviselője és azt a hírt jelentette, hogy a gyűjtőfogházban ülő Kun Béláék összeszövetkeztek dr. Ládai István miniszteri tanácsossal, a börtönügyosztály vezetőjével, aki már szakszervezetbe tömörítette a börtönőröket és ezek nagyon gyanusan viselkednek. A hír hihetetlennek hangzott, mert hiszen dr. Ládai István régi bíróviselt tisztviselője volt a minisztériumnak, kiről alig képzelhető, hogy a kommunista foglyokhoz állott volna. De az információ a hírt valószínűsítő részletekre is kiterjedt, mint p. o. hogy Ládai és Kun Béla a cellában együtt ülnek az asztal tetején és szalonnáznak. Mi a teendő? Ládai elhelyezése kiválthatja a veszedelmet, tüntetést, fegyveres lázadást stb. A döntést másnapra kellett halasztani, de másnap már nem került rá sor.

A szocialista forradalmi mozgalmak közvetlen okai

A legmélyebb ok nyilván a szociális elégedetlenség volt: az éhező és rongyos nép saját sorsán akart javítani, már a maga módja szerint. A közvetlen okokat pedig a következő négy politikai akcióban találjuk meg.

Ha fogalmi rendet csinálunk a népmozgalmak eseményeinek káoszában a politikai mozzanatokot így sorolhatjuk fel:

1. *A hadseregszervezés.* Az új forradalomra törő elemek érezték, hogyha a kormánynak sikerül megbízható karhatalomra szert tennie, akkor az ő törekvéseiknek befellegzett. A zsoldos sereg toborzása ugyan nehezen ment, de fennállott a lehetőség, hogy egyszer csak olyan intézkedés jön, mely rendfenntartó, kormányhoz hű, például paraszti katonák besorozását viszi majd keresztül. Ekkor Pogány és társai nem érvényesülhettek volna a katonatanácsok révén. A régebbi hadsereget tehát minden körülmények között meg akarták védelmezni és az azt feloszlítani akaró kormányt megbuktatni.

2. *A nemzetgyűlési választások.* A nyugtalanság egyik fontos oka abban keresendő, hogy a szélső szocialisták a választások eredményeként polgári többség beérkezésétől tartottak, aminek lehetősége egészen kézen feküdt. A terror itt is, mint rendszerint, az igazi erkölcsi erő hiányának érzéséből származó rettegés szüleménye volt.

3. *A földreform.* A szélső szocialista szárny talán semmitől sem félt annyira, mint a földnek magántulajdonba való szétosztásától. Erős paraszt-osztály megteremtése nem kedvező sem a kommunizmusra, sem az ahhoz hasonló szocialista államrendre. Ezt is erőszakkal akarták gátolni.

4. *A kommunista vezérek kiszabadítása.* A lázongások egyik közvetlen oka ebben található fel. Egészen természetes, hogy az új forradalom egyik legfőbb feladatául tekintette a martir vezetőknél a forradalmi mozgalom élére visszahelyezését.

A függetlenségi álláspont

Annak illusztrálására, hogy a függetlenségi miniszterek ebben a zürzavarban milyen irányt követtek, felemlítjük a debreceni március 14-iki és 15-iki eseményeket. Ekkor itt

két nagy népgyűlés volt, az egyik a város, a másik a megye közönsége számára. Ez utóbbi helyen a vidékről bejött földművesek a Hajduszentpéteren karácsonykor megalakult Hajdumegyei Földműves Népszövetség szervezését folytatták. A függetlenségi párt és a földműves népszövetség együtt közösen indult a nemzetgyűlési választásra és hatalmas győzelemre volt biztos kilátása. Úgy a debreceni függetlenségi, mint a hajdumegyei földművesgyűlésen Juhász Nagy Sándor igazságügyminiszter tartott hosszú, részletes beszédeket, melyek közül az elsőnek sovány kivonatát azért iktatjuk ide, mert a függetlenségi Károlyi-párt álláspontját tükrözi vissza. A beszéd vázlata:

— *A kormány előtt három nagy feladat áll: 1. az ország területi épségének, Magyarországnak megmentése, 2. a demokratikus és szociális haladás irányának biztosítása, 3. a belső rendnek helyreállítása és fenntartása.*

— Végzetes lenne olyan alakulással kísérletezni, mely a proletárdiktatúrához vezetne. Nem lehet kísérlet tárgya a mi kis országunk. A proletárdiktatúrából összeomlás következne. Az ilyen nagy összeomlásból pedig reakció fejlődik.

— *Barátságos együttműködés kell a függetlenségi és a szociáldemokrata pártok közt, hogy megmenthessük az országot, hogy biztosítsuk a szociális haladást és hogy fenn tarthassuk a belső rendet.*

— Nem fontos az, hogy a kettő közül melyik kerül ki többségben a választásból. A fontos csak az, hogy reakciós többség ne kerüljön be, ami kizárt lehetőség. Az is fontos szempont, hogy ne legyen se a haladó polgárság, se a munkásság egymás terhére túlnyomó többségben.

— Nem volna jó, ha a szociáldemokrata párt abszolút többséget kapna. Ez esetben a tömegek követelnék egész programjának azonnali érvényesítését, ami pedig legalább is ma nem lehetséges. A szociáldemokrata párt március 13-ikán a Népszavában mérsékelt átmeneti, revíziós programot adott, ami *lényegében alig egyéb, mint a függetlenségi Károlyi-párt programja.* Ellenben a marxista rendszernek egycsapásra való érvényesítése ma egyenesen lehetetlenség. Vegyük például a mezőgazdasági termelést, ahol a mi kisgazdáink szívvel-lélekkel ragaszkodnak tulajdon föld-

jükhöz és a napszámos arra vágyik, hogy legyen egy kis saját parcellája.

— Meghajlok azok előtt, kik a kommunizmus igazságát hirdetik, de a lelkek nincsenek berendezkedve a kollektív rendszerre, a gazdasági helyzet alakulása nem olyan, hogy Marx szerint ma alapja lehessen egy kollektív rendszernek. Ennek erőltetése tehát összeomlásra, az pedig reakcióra fog vezetni.

— Ámde az sem kívánatos, hogy olyan polgári többség kerüljön túlsúlyra, mely elnyomja a szocialistákat. Ennek robbanás lenne a következménye, mert ezt a mai izgatott tömeg nem tudná elfogadni.

— Ezért a két párt szövetsége a legjobb megoldás. A németországi és az osztrák példák nyomán szövetkezni kell továbbra is a haladó polgárságnak és a mérsékelt szociáldemokrata munkásságnak. A polgár elmegy a maga haladó irányában a legszélső határig, a szociáldemokrata munkás pedig lemérsékli a maga követeléseit. Ekként találkoznak.

— „Én az individualizmus híve vagyok.“ Ne legyen se egy ember kezében a diktatúra, se a tömegnél. Maradjon meg az egyéniség és a szabad verseny. De a verseny legyen békés. Nem vagyunk kollektivisták, de a végcélt tekintve egyetértünk: az embereket fel akarjuk szabadítani. *Nem ismerünk el többé sem királyt, sem dologtalan urat, sem privilegiumot.*

A beszédek úgy a polgárság, mint a parasztság nagy helyesléssel fogadta, a szocialisták pedig teljes megértéssel, ellentmondás nélkül hallgatták végig.

12. A népköztársaság bukása

A Vyx-jegyzék

Március 20-ikán délben megjelent Vyx francia alezredes, az ántánt-misszió budapesti vezetője a magyar köztársaság elnökénél és átadta az alábbi jegyzéket.

A köztársasági elnök a neki személyesen átadott francia nyelvű jegyzéket azonnal lefordíttatta és sokszorosíttatta. Módunkban van a kissé hevenyészett hivatalos fordítást teljes hű szövegben és formában alább közölni.

Magyarországi hadsereg.

Belgrád, 1919. március 19.

de Lobit tábornok
a magyarországi hadsereg ideiglenes parancsnoka

Károlyi gróf Ökegyelmességének
a magyar köztársaság ideiglenes elnökének
BUDAPEST.

Kegyelmes Uram!

A békekonferencián, az 1919 február 26-iki ülésben elhatározták, hogy azon célból, hogy a munkálatok folyását akadályozó minden összetűzést elkerüljenek — tanácsos a magyarok és a románok közt egy semleges zónát létesíteni, amelyben sem magyar, sem román katona nem lehet, amelynek azonban a fontosabb pontjait a szövetséges csapatok fogják megszállani.

A főparancsnok engem delegált, hogy mindazon kérdéseket, amelyek a konferencia ezen elhatározására vonatkoznak, Kegyelmességeddel egyetértésben szabályozzam.

Budapesti képviselőm: Vyx alezredes a következőkkel van megbízva:

1. A fentemlített elhatározást Önnek bemutatni és Önnek közölni, hogy milyen feltételek mellett szándékozom azt keresztülvinni.

2. Kegyelmességeddel egyetértésben, ezen elhatározás alkalmazásának részleteit szabályozni.

3. Ezen részletek közül nekem azokat előterjeszteni, melyeknél közbenjárásom szükséges lenne.

A) A semleges zóna határai

A semleges zónának, amelyet a szövetséges csapatok szállnak meg következők lesznek a határai:

Keleti határ: Aradtól—Nagyszalontára vezető műút, a Nagyszalonta, Nagyvárad, Nagykároly, Szatmárnémeti vasútvonal; mindezen helységek a magyar és román katonai meg szállás alól ki vannak zárva, ezen fentemlített közlekedési vonalakat azonban a román csapatok és a szövetségesek el-

lenőrzése alatt álló lakosság — amennyiben ezt a gazdasági szükségletek megkívánják — használhatják.

Északi határ: A Szamos és Tisza folyók, Vásárosnaménytől 5 km-re észak-nyugatra eső pontig.

Nyugati határ: A Tiszát 5 km-re Vásárosnaménytől északnyugatra elhagyja, aztán Debrecentől 5 km-re nyugatra, Dévaványától 3 km-re nyugatra, Gyomától nyugatra, Oroszázától, Hódmezővásárhelytől és Szegedtől 5 km-re nyugatra húzódik.

Déli határ: Maros folyó, Arad és Szeged városok, amelyek minden magyar és román csapat kizárásával a szövetséges csapatok által lesznek megszállva.

A határok részletes vázlata későbbben fog megállapíttatni.

B) A zóna kiürítésének és megszállásának feltételei

A magyar csapatoknak a semleges zóna nyugati határa mögé való visszavonulása, inkluzíve március 23-án kezdődik és egy maximális 10 (tíz) napi időközben kell, hogy befejeztessék.

Ezen idő alatt Gondrecourt tábornok, akit a semleges zóna feletti parancsnokság átvételével bíztam meg, ezt a szövetséges csapatok által el fogja foglaltatni és ellenőrizni fogja a magyar csapatok kiürítési mozdulatait.

A román csapatokat felhatalmazta a békekongresszus, hogy vonalaikat a semleges zóna keleti határáig előretolják, jelenlegi elhelyezésükben megmaradnak azonban mindaddig, amíg a magyar csapatok ezen zóna nyugati határán túl nem jutottak.

C) Anyag

I. Hadianyag

Azon hadianyagot, amely a románok által megszállandó zónában van, francia tisztok és katonák fogják leltározni és megőrizni; ezt az anyagot, minthogy nem tekintetik hadifoglalásnak, — a magyarok el fogják vihetni.

Az az anyag, amely a semleges zónában van, a magyar kormány rendelkezésére bocsátatik, amelynek szabadságában van azt vagy a mostani helyén hagyni, vagy elvinni.

II. A magyar állam tulajdonát képező vasuti és gazdasági anyag

Ennek az anyagnak szintén a helyén fog kellene maradni addig, amíg fölötte határozat nem hozatik. Leltározva lesz és egy magyar-román komisszió a Gondrecourt tábornok elnöksége alatt nekem a használatba vételnek kérdésében ajánlatokat fog tenni.

D) Közigazgatás

A polgári közigazgatás a semleges zónában, a szövetséges parancsnokság ellenőrzése alatt a magyar kormány kezében fog maradni: a magyar csendőrségi és rendőrségi karhatalom, a fentemlített parancsnokság vezetése alatt a rend és nyugalom fenntartását fogja biztosítani.

Van szerencsém Kegyelmességedet kérni, hogy szíveskedjék március 21-én 18 óráig Vyx alezredessel azt a dátumot közölni, amikor a magyar csapatok a semleges zóna túloldalán megjelölt nyugati határát érték el, amint előbb a B) §-ban említettett, hogy a mozdulatok március 23-án kezdődnek és hogy egy maximális 10 napi időközben kell, hogy végrehajtassanak. Az anyagok miatti kérdéseket semmiesetre sem szabad azon célból ürügyül venni, hogy ezen határidő meghosszabbíttassék, minthogy minden rendelkezés megtétele, hogy ezt a kérdést a kiürítés után is meg lehessen tárgyalni.

Aláírás:

de Lobit sk.

A fordításért: Szilassy őrnagy.

A Vyx-jegyzék taglalása

A népköztársaságot megbuktató, a proletárdiktatúrát kirobbantó és ezzel Magyarország sorsára nagy hatást gyakorló Vyx-jegyzéknek részleteiről a következőket kell elmondanunk:

1. A Vyx által átadott határozatot, rendelkezést nem a szövetségesek keleti hadseregeinek főparancsnokló tábornoka: Franchet d'Esperey hozta, aki pedig különben a belgrádi katonai egyezmény végrehajtása körül felmerült kérdésekben

döntésre fel volt hatalmazva, még csak nem is a versaillesi legfőbb haditanács, amelytől Franchet utasításokat szokott kapni és amely számos fontos magyarországi katonai kérdésben már eddig intézkedett, hanem *maga a párisi békekonferencia*. Ennek a körülménynek órási jelentősége van, mert azt jelenti, hogy a Vyx-jegyzék semmi más, mint *beharangozása a végleges békefeltételeknek*.

2. A fentiekből következik, hogy *a Vyx-jegyzék nyilvánvalóvá tette Magyarország feldarabolását*. Eddig történtek olyan intézkedések, melyekből ez logikailag következett, de ha egy tábornok, vagy egy katonai tanács nyilatkozik, ez mégsem a végső fórum, ez ellen még lehet fellebbezni a békekonferenciához, ahol ott fog ülni Wilson is, a pacifizmusnak és a megegyezési békének remélt apostola. Most a fellebbezhetetlen ítéletet kézbesítették ki az összes nagyhatalmak nevében, tehát Wilsonnak hozzájárulásával is.

3. Különben is Vyx a jegyzék átadásakor Károlyi Mihálynak kijelentette, hogy a jegyzékben megállapított vonal egyúttal már ideiglenes politikai határnak is tekintendő. Ezt ugyan ez az alattomos, hazug katona későbbben letagadta, de Károlyi Mihály és Böhm vele szemben igazolják. Különben is egészen közömbös, hogy mit mondott Vyx, mert ő nem volt jogosult semmi irányban kijelentéseket tenni. *Maga a jegyzék szövege világosan azt tartalmazza, amit Vyx kijelentett*.

4. A jegyzéket de Lobit francia tábornok írta alá, aki Belgrádban székelt és magát a magyarországi hadsereg ideiglenes parancsnokának mondja. A békekonferencia egy hónappal előbb, február 26-ikán döntött, határozatát kiadta Franchet-nak, ez delegálta de Lobit-ot, aki viszont „budapesti képviselőjét”: Vyx-et bízta meg az átadással. A jegyzék Belgrádból március 19-ikén van keltezve és már 20-ikán átadták a magyar államfőnek.

5. A békekonferencia úgy döntött, hogy a magyar hadseregnek ki kell ürítenie az ország földjét kelet felől kiindulva egy olyan vonalig, mely Vásárosnaménytől, Debrecentől és Szegedtől 5 km-re esik nyugatra. Ki kellett volna ürítenie tehát nemcsak Szatmárnémetit, Nagykárolyt, Nagyváradot és Aradot, hanem még Debrecent és Szegedet is. Jól tudjuk, hogy a magyar csapatok ezidőben a színérváralja-

csucsai vonalon állottak. Innen kellett volna most március 23-tól 10 nap alatt, tehát ápril 2-ikáig egy olyan újabb vonalra visszamenniük, hogy még Debrecent és Szegedet is az ellenség megszállásának hagyják vissza.

6. Debrecen és Szeged a semleges zónába esett volna bele, azonban a román hadseregnek engedték át az Arad—Nagyszalonta—Nagyvárad—Nagykároly—Szatmárnémeti vonalát. Ez nagyjából az a végleges politikai határ, melyet az ántánt azután meg is állapított és amelyet Horthy Miklós 1921-ben elfogadott és aláírt. A román hadsereg tehát saját jövőendő országhatáráig, egyes helyeken 100 km-rel nyomult volna előre és itt kezdődött volna a semleges zóna, mely Debrecentől és Szegedtől 5 km-rel nyugatra fekvő vonalig terjedt volna. Ezt a terület-sávot szövetséges, valószínűleg francia katonaság szállta volna meg Gondrecourt tábornok vezérlete alatt, azért, hogy a magyar és román hadsereg közé állván az összeütközéseket meggátolja. A semleges zóna célja tehát a románoknak új határaikhoz juttatása és védelme. A semleges zónában a közigazgatás magyar maradt volna ugyan, de a románok által megszállt területeken ők vették volna át a polgári igazgatást is.

7. Jámbor magyarok, gonosz politikusok és rosszhiszemű történetírók még mindig vitatkoznak affelelt, hogy a Diaz-féle egyezményhez kellett volna ragaszkodni és nem kellett volna Belgrádban a katonai egyezményt megkötni. Ez a Vyx-jegyzék pedig mindenkinek felnyithatná a szemét.

Hiába mondotta azt Belgrádban Károlyi Mihály, hogy ő a Diaz-féle egyezményhez ragaszkodik, az ellenség egyszerűen kijelentette, hogy ez nem érvényes Magyarország déli határára. Mikor pedig aláírta Linder a belgrádi egyezményt, a csehek ellenben megrohanták Magyarország északnyugati területeit és a magyar kormány hivatkozott most már nemcsak a Diaz-féle, hanem a belgrádi egyezményre is, hiszen a cseh megrohanás mindkettőnek flagrans megsértése volt, erre azt felelte az ellenség, hogy a belgrádi egyezmény nem érvényes a Felvidékre, mert ott a cseh-szlovák államnak jogában áll a szlovák „történelmi határokig” nyomulni. A románok igényeit nem elégítette ki a belgrádi egyezmény demarkációs vonala, amin nem lehet csodálkozni, hiszen még a Hitler—Mussolini-féle 1940-es bécsi döntés is többet juttatott nekik, mint Belgrádban Franchet, erre az ántánt stratég-

giai pontok megszállása címén felhatalmazta őket, hogy a máramarossziget—aradi vonalig előnyomuljanak. Mikor ez a magyarok ellenállása folytán nem ment simán, akkor félretettek mindent: *Diaz-féle egyezményt, belgrádi katonai egyezményt, stratégiai pontok feletti döntést és egyszerűen kimérték a románoknak magán a békekonferencián, amit nekik szántak. Ez az az út, mely Diaztól Vyxig tartott.*

8. Mi az alapvető gondolat, az irányító eszme az ántánt fenti alacsonyrendű, kapkodó eljárásában? Az, hogy az ántántnak mindenkor az volt a hátsó gondolata, hogy nem a történelmi Magyarországgal tárgyal, hanem már az ő terve szerinti *Csonka-Magyarországgal*. Mikor a Diaz-féle egyezmény nem intézkedett arról, hogy Magyarországból milyen részeket kell megszállani, tehát Károlyi Mihály a régi alapon joggal hivatkozhatott arra, hogy az ország régi határa maradt a demarkációs vonal, — ugyanakkor az ántánt szemel előtt már a *Csonka-Magyarország lebegett*. Őszerinte a Délvidék nem Magyarország, hanem Jugoszláviának egy része; őszerinte a Felvidék nem Magyarország, hanem a „történelmi“ Szlovákia; Erdély és a kapcsolatos keleti részek nem Magyarország, hanem a román királyság alkotórészei.

Az ántánt logikája szerint a Diaz-féle egyezmény éppen úgy nem intézkedett Magyarország ezen részei felől, amiként nem intézkedett *Ausztria elszakadt részeiről: Lengyelországról (Galiciáról), vagy Csehországról stb.*, mert Magyarország őszerintük: az ő tervüknek megfelelő csonka-terület, ezt a Csonka-Magyarországot pedig nem is akarták a fegyverszüneti szerződés kötésekor megszállni.

Úgy vagyunk ezzel, mint a Wilson-féle önrendelkezési joggal. A népek önrendelkezési jogát a magyar értelem úgy fogta fel, hogy a történelmi Magyarország fel fog szabadulni az osztrák és német elnyomás alul, a románok, szlovákok, szerbek, horvátok pedig úgy értelmezték, hogy ők fognak felszabadulni a magyarok „elnyomása“ alul. Az ántánt és maga Wilson is ez utóbbi értelemben döntött. Ez nyilvánul meg a Diaztól Vyxig terjedő kanyargós huza-vonában. Az ántánt apránként ráerőszakolta Magyarországra a saját akaratát.

9. A Vyx-jegyzéknek ultimátum jellege volt, mert a választ másnap este 18 óráig kívánta.

A Vyx-jegyzék létrejövele

Az első világháborúnak vége lett, midőn az osztrák-magyar hadsereg az 1918 november 3-ikán Páduában, a német hadsereg pedig az 1918 november 11-ikén a compiégnei erdőben aláírt fegyverszüneti szerződés értelmében, feltétel nélkül letette a fegyvert és kényre-kegyelemre megadta magát.

A békekötés előkészítése azonban lassan haladt. Az egész november és december hónapok, valamint január első fele csak a készülődésekkel telt el. Végre december 18-ikán megérkezett Wilson Párisba, de a hivatalos ülések még mindig nem kezdődhetek meg, mivel Lloyd George az angol képviselőválasztások miatt nem tudott átjönni. Ekként a konferenciát csak *január 12-ikén* lehetett megnyitni. Poincaré köztársasági elnök ünnepélyes beszédével vette kezdetét a nagy munka.

Még mindig nem volt azonban megállapítva, hogy kik legyenek a konferencia tagjai? A négy nagyhatalom: Franciaország, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Olaszország miniszterelnökei (az Egyesült Államoknak elnöke), valamint külügyminiszterei, tehát összesen nyolcan azonnal január 12-ikén külön tanácsot alakítottak, melybe másnap Japán is belépett a maga két tagjával. Így alakult meg a *Tizek Tanácsa*, mely minden kérdésben a döntést kezébe ragadta. A Tizek Tanácsának tagjai voltak ekként: Clémenteau francia, Lloyd George angol, Orlando olasz miniszterelnökök, Wilson amerikai elnök, továbbá négy külügyminiszterük és a két japán.

A kisebb nemzetek csak a konferencia plénumban voltak képviselve, ahol egy-egy államnak 1—5 képviselője foglalhatott helyet. Összesen 27 állam részvételével indultak meg a béketárgyalások, de az öt nagyhatalmon kívül a többinek csak *elényező jelentősége volt*.

A Tizek Tanácsa már 1919 január 31-ikén tárgyalás alá vette a román kérdést. A román béke delegációt Bratianu Jonel miniszterelnök vezette s résztvett benne Vajda-Voivod Sándor volt magyarországi orsz. képviselő, mint az erdélyi románság reprezentánsa is. Eleinte nem igen akarták elismerni Romániát szövetséges hatalomnak, mivel a háborúból 1918 május havában kiugrott és a központi hatalmakkal

különbékét kötött. Tardieu francia politikus, kit a románok ügyük képviselőjéül megfogadtak, elbeszéli emlékiratában, hogy „midőn az én öreg barátom: Bratianu, megérkezett Párisba, 15 napi erőlköztetésembe került, hogy szövetségi minőségét vissza lehessen állítani“.

Bratianu, alig hogy elismerésre tett szert, azonnal memorandumot intézett a békekonferenciához, melyet 1919 február elsején ismertetett a Tizek Tanácsának ülésén. Miután kimosdatta magát és nemzetét a különbéké-kötés miatt ellenük emelhető *árulási vád* alól, kifejtette, hogy a Tiszáig érő egész terület *Trajánus öröksége* gyanánt Romániát illeti meg. Azt állította, hogy a Tiszántúlra csupán az elmúlt századokban nyomultak be a magyarok és ott olyan nagy várost alapítottak, mint Debrecen, melyről a románok hajlandók lemondani. A memorandum szerint a románok által igényelt területen 55% román és 23% magyar lakik. Orlando megkérdezte Bratianutól, hogy ez mennyit tesz ki számokban, mire azt felelte, hogy 2 és $\frac{1}{2}$ millió románnal szemben 1 millió magyar él ott, de mivel a magyar statisztika hamis, ez a számadat is helyesbítésre szorul.

Miller Hunter David, amerikai egyik delegátus 1928-ban kiadta a békekonferencia tárgyalásaira vonatkozó feljegyzéseit, 38 kötetben „My diary of the Peace Conference at Paris“ címen és e műből tudjuk, hogy az amerikai béke-delegáció *népszavazást* kívánt Erdélyben (illetve a románok által igényelt részekén) és úgy látszik, hogy Bratianunak egyéb nehézségei is voltak. *Maga Lloyd George is erősen faggatta a ravasz román diplomatát.* Így megkérdezte tőle, hogy „vajjon Erdély nemzetgyűlése kimondotta-e a Romániához való visszatérést (?) és vajjon támasztott-e valamelyes feltételeket?“ (Whether the national Assembly formed in Transylvania had demanded the return to Romania and whether they had laid any conditions?) Erre Bratianu bevallotta, hogy csak a román megbízottak alakítottak nemzetgyűlést, melyhez a szászok is csatlakoztak, de a magyar népesség visszautasította a csatlakozást. Ezzel tehát elég hüen elmondotta a gyulafehérvári december elsejei népgyűlés történetét. Lloyd George azonban megkérdezte, hogy vajjon ez a román nemzetgyűlés szabályszerűen volt-e összehívva?, továbbá, hogy mi lesz a magyar kisebbség sorsa? Bratianu azt válaszolta, hogy nem tudja követni az angol miniszter-

elnök kérdésének menetét. Románia azért harcolt, hogy nemzeti akaratát rákényszerítse az erdélyi magyar kisebbségre, — az elvi kérdést eldöntötte a háború és ezeket a területeket vissza kell adni (?) Romániának. Kijelentette Bratianu, hogy jelenleg képtelen szabályszerű választásokat tartani és kívánta a Románia által igényelt területeknek román csapatok általi megszállását. (The military occupation of the whole territory claimed by Rumania by Rumanian troops.) Lloyd George azon további kérdése elől, hogy jelenleg milyen csapatok tartják megszállva, egyszerűen kitért Bratianu.

Látnivaló, hogy az angolszász hatalmak nem lelkesedtek a román ügyért, azonban erősebb volt a franciák befolyása, akik tűzzel-vassal sikraszálltak Bratianu mellett. Főleg Tardieu kardoskodott a románok érdekében, viszont ő meg az öreg Clémenceaunak jobbkeze volt.

Bratianu és Tardieu kidolgozott terv szerint jártak el. Bratianu 1919 február 3-ikán a Le Temps című párisi félhivatalos lapban közzétette az 1916 augusztus 17-iki bukaresti titkos szerződés egész szövegét, melyben az ántánt hatalmak Romániának ígérték a most követelt területeket. Bratianu ironikusan hivatkozott rá, hogy még a cári Oroszország is elismerte Romániának ezeket a jogait.

Ezt követőleg február 8-ikán Bratianu ismét keményen követelte, hogy Erdélyt (értsd: a románok által követelt részeket), román csapatok szállhassák meg, avégből, hogy amilyen gyorsan csak lehet, összeköttetést létesítsenek Franciaország és Románia között. (Establishing communication as quick and close as possible between France and Rumania.)

Február 17-ikén Tardieu bejelentette, hogy a román csapatok már meg is kezdték az előnyomulást az új határok felé. Bratianu pedig bemutatta a magyar csapatok támadásáról önmagának küldetett koholt jelentést, melyre ez a román előnyomulás válasz lett volna.

A Tizek Tanácsa albizottságot küldött ki a kérdés tanulmányozására, melynek elnöke és irányítója Tardieu volt. Tardieu javasolta a semleges zóna felállítását a magyarok és románok közé és ezt az albizottság február 18-ikán benyújtott jelentésében magáévá is tette.

Balfour angol külügyminiszter azon kérdésére, hogy a javaslatot a románokkal egyetértésben tette-e meg, Tardieu

igennel válaszolt. Arra a további kérdésére, hogy a megszállás a fegyverszüneti szerződés értelmében *csupán katonai jellegű lesz-e*, Bratianu nem adott határozott választ és csupán annak kijelentésére szorítkozott, hogy a területek közigazgatása továbbra is a fegyverszüneti szerződés feltételeinek megfelelően fog történni. (The administration of the territories continuing to be carried out in accordance with the conditions fixed by the Armistice.)

Február 20-ikán döntött a Tizek Tanácsa, miután a szövetséges hadsereg fővezérének, a versaillesi legfőbb haditanács elnökének, Foch francia marsallnak is meghallgatta elfogadást javasoló véleményét.

A Tizek Tanácsa a Tardieu elnöklete alatti albizottság javaslata értelmében megállapította a semleges zóna határait Magyarország és Románia között és meghozta azt a határozatot, mely szószerint foglaltatik a Budapesten március 20-án Károlyi Mihály köztársasági elnöknek Vyx útján átnyújtott jegyzékben.

Ez a Vyx-jegyzék létrejövetelének hiteles története.

A március 20-iki minisztertanács.

A koradélutáni órában összeült minisztertanácson Károlyi Mihály könnyezve számolt be az ántánt döntéséről. A jegyzék mutatja, hogy minden elveszett, mert ez a végleges határ. *Kijelentette, hogy ezt a jegyzéket nem lehet elfogadni.* Ismét úgy nyilatkozott, mint Szatmáron, hogy nem ír alá olyan békét, mely Magyarországot feldarabolja, a jegyzék pedig a feldarabolást jelenti.

A köztársasági elnök ezután felhívta a kormányt, hogy adja be lemondását. A kormány megbukott, mert programját nem tudja megvalósítani. Kijelentette azt is Károlyi Mihály, hogy tiszta szocialista minisztériumot fog alakítani és azután „a szocialista hadsereg fegyvereire támaszkodva, felveszi a tárgyalást az ántánttal”. Ő maga helyén fog maradni, mert ő „mint a hajóskapitány a süllyedő hajóról utolsónak akar távozni”.

A minisztertanács megrendülten hallgatta az előterjesztést. Hosszabb beszédet senki sem tartott. Garami a valóság-nak megfelelően jegyzi meg emlékiratában, hogy a Vyx-jegyzék az ország szörnyű ziláltsága miatt március 20-ikán

„mindenkit, minisztereket, pártvezéreket, ideges, kimerült állapotban találta“. Böhm hadügyminiszter azt mondta a Vyx-jegyzékről, hogy az a világtörténelem legnagyobb gáz-sága. Kunfi közoktatási miniszter ott nyomban kijelentette, hogy erre csak egymódon lehet felelni és ez a „levée en masse“ (általános felkelés). A minisztertanács egyhangulag hozta meg határozatát, hogy a Vyx-jegyzéket visszautasítja és egyben lemond.

Károlyi Mihály és mások is tévednek, midőn azt hiszik, hogy a minisztertanács határozott volna afelett, hogy a lemondott kormány helyett milyen új kormány következék. Ezzel szemben a tényállás az, hogy a minisztertanács csupán meghallgatta a köztársasági elnöknek erre vonatkozó tervezetét, de nem határozott, amint hogy ehhez semmi joga nem is lett volna. Kétségtelen azonban, hogy a felvetett terv ellen senki állást nem foglalt. Az igazságügyminiszter jegyzett meg mindössze annyit, hogy álláspontja szerint jó lenne, ha polgári tagjai is lennének az új minisztériumnak és Nagyatádi szólt figyelmeztetőleg a szocialista miniszterekhez annyit, hogy óvakodjanak a kommunizmustól, mert ez ellen a kisgazdáknál nagy ellenállás nyilvánulna meg.

Határozat tehát kizárólag csak a Vyx-jegyzék visszautasítása és ezzel összefüggően a kormány lemondása iránt hozatott. Ezt mindenki megszavazta. Az egyhangúság magyarázatául felemlítjük, hogy a kormány a területi integritás alapján állt és így nem járulhatott hozzá olyan intézkedéshez, mely az ország világos feldarabolását tartalmazza. Ezenfelül csordultig telt a kehely az ántánt állandó ellenséges és igazságtalan cselekedetei miatt. Elszakadt a türelem fonala a következményekre való minden tekintet nélkül. Végül nem lehetett figyelmen kívül hagyni az ország közvéleményét sem, amely máris elégedetlen volt az ántántnak tett folytonos engedmények miatt. Károlyi Mihály maga megmondotta, hogy a Vyx-jegyzék elfogadásának biztos konzekvenciája lenne az, hogy a nép elkergetné a kormányt.

A közhangulatra nézve jellemző Böhm emlékiratának következő közlése. A magyar hadügyminisztérium vezető katonai személyiségei, mind a legnagyobb felháborodással követelték a jegyzék elutasítását, mivel az „Magyarország teljes gazdasági, politikai és katonai megsemmisítését“ jelenti,

Tombor ezredes így szólt: „Félre a pacifizmussal! Oroszországra kell támaszkodni!” Kratochwill ezredes, a székely hadosztály érdemes vezére is nyilatkozott: „A székely hadosztály harc nélkül vissza nem vonul”.

Válasz Vyx-nek

Károlyi Mihály a minisztertanács határozata alapján nyomban a következő válasz-jegyzéket küldte el Vyx alezredeshez:

„Ön szíves volt de Lobit tábornok úr nevében egy jegyzéket nyújtani át nekem, mely közli a magyar kormánnyal a békekonferenciának 1919 február 26-ikán a semleges zónára vonatkozólag hozott határozatát.

Van szerencsém tudatni Önnel, hogy fentemlített jegyzékét átadtam a magyar köztársaság kormányának és hogy a kormány nincs abban a helyzetben, hogy tudomásul vehesse a békekonferencia határozatát és hogy közreműködjék annak végrehajtásában. Ez a határozat teljes ellenmondásban van az 1918 november 13-ikán kötött fegyverszüneti katonai egyezményvel, minthogy nem veszi tekintetbe az ország létérdekeit, megakadályozhatja az ország fejlődését és zavarhatja a békét. Minthogy a magyar kormány nem viselheti a felelősséget ennek a határozatnak végrehajtásáért — mivelhogy nem hívták meg a békekonferenciára és nem működhetett közre a határozat meghozatalában — kényszerítve látja magát, hogy ma lemondjon.

Fentieket tudomására hozva, van szerencsém kérni Önt, Alezredes úr, hogy szíveskedjék megtenni a szükséges intézkedéseket, hogy a békekonferencia a legrövidebb idő alatt megismerhesse a magyar kormány határozatát.”

A jegyzéket átnyújtó magyar diplomatának így felelt Vyx: Je fais ma malle. (Pakolok.)

A szocialdemokrata párt határozata

Még március 20-ikán este összeült a szocialdemokrata pártvezetőségi ülés, hogy a helyzetet megtárgyalja. A pártvezetőség tagjai csak a legtekintélyesebb vezérek voltak. Károlyi Mihálynak elhatározott szándéka volt, hogy a minisztérium minden tagját a szocialdemokraták közül nevezi ki. Ezt főleg három érvvel lehet támogatni. Először azzal, hogy

mivel már minden hatalom a szocialisták kezébe ment át, hadsereget is egyedül és kizárólag csak a párt támogatásával lehet megteremteni. Másodsor: mivel az eddigi két kormány által követett nyugati orientáció megbukott és az ántántól immár nem lehet semmit sem remélni, most már másik útra kell térni és a munkás internacionale támogatását kell megnyerni, ami Károlynak különben is régebbi elmélete volt, Harmadsor: a kommunisták rohamai ellen is csak egy szocialdemokrata minisztérium tud megállani. Ez érvelés elől abban a helyzetben józanul nem lehetett kitérni. Hogy mi volt a Károlyi Mihály ezen túlmenő szándéka, nem lehet tudni. Talán benne sem alakult ki a végleges terv. Mint láttuk csak annyit mondott, hogy a szocialista hadsereg fegyvereire támaszkodva fel fogja venni a tárgyalást az ántántal. Remélt-e kedvezőbb egyezséget? El volt-e szánva, hogy fegyveres mérkőzésbe bocsátkozik bele?

A szociáldemokrata pártvezetőség esti ülésén mindezt megvitatták és az a megállapodás jött létre, hogy bár irtózatossághoz vezetett a közöttük szakadt rá a pártra a kormányalakítás terhe, az elől *nem lehet kitérni*. Kimondották azonban, hogy csak úgy mehetnek neki ennek a vállalkozásnak, ha hátukat a kommunistákkal szemben fedezik, miért is másnap délelőtt tárgyalni fognak Kun Bélával a gyűjtőfogházban.

Másnap délelőtt ismét pártvezetőségi ülés volt, melyen kijelölték az új miniszterelnököt Garbai Sándor személyében. Erre Bokányi közbekiáltott: *legyen a forradalmi kormányzótanács elnöke!* Ülés alatt érkezett meg Landler, aki beszélt a fogházban Kun Bélával és jelentette, hogy ez hajlandó a megegyezésre. Erre kiküldték a fogházba tárgyalni a következőket: Weltner Jakab, dr. Pogány József, dr. Landler Jenő, dr. Kunfi Zsigmond és Haubrich József. Az ülés d. u. 1 órakor végződött.

A pártvezetőségi ülés határozatát, a már szélesebb körű pártválasztmány elé kellett terjeszteni, onnan pedig a nagy taglétszámú munkástanács elé. *A pártválasztmányt d. u. 3 órára, a munkástanácsot pedig este 7 órára hívták össze.* A fogházban ekként a megegyezést 1 és 3 óra között kellett nyélbeütni. A kiküldöttek tehát siettek ki a gyűjtőfogházba. A rövid tárgyalás eredményére nézve Böhm ezt jegyzi meg

emlékiratában: „A felülkerekedett kommunisták diktáltak, az alapjaiban megingott szociáldemokrata párt kapitulált“.

A fogházban létrejött és írásba foglalt megegyezés tartalma a következő volt:

1. A szociáldemokrata és a kommunista párt egyesül Magyarországi Szocialista Párt név alatt.

2. Úgy a pártvezetésben, mint a kormányhatalomban a két párt együttesen vesz részt.

3. Az új egyesült párt a proletariátus nevében átveszi a hatalmat. „A proletariátus diktatúráját a munkás-, paraszt- és katonatanácsok gyakorolják.“ A nemzetgyűlési választások terve elesik.

4. „Haladéktalanul megteremtendő a proletariátus osztályhadserege, amely a fegyvert teljesen kiveszi a burzsoázia kezéből.“

5. A proletárság uralmának biztosítására és az ántánt imperializmusa ellen, a legteljesebb és a legbensőbb fegyver és szellemi szövetség kötendő az oroszországi szovjet-kormánnyal.

Aláírások: Landler, Kunfi, Weltner, Pogány, Haubrich a szociáldemokrata párt nevében, Kun Béla, Szántó Béla, Vágó Béla, Jancsik Ferenc, Vantus Károly, Chlepkó Ede, Seidler Ernő, Rabinovits József a kommunisták nevében.

Azt mondják, hogy aláírás után ölelkeztek, csókolóztak.

A délutáni 3 órai szociáldemokrata pártválasztmányi ülés ezt az egyességet elfogadta, dr. Róth Ottó délvidéki pártvezető egyetlen szavazata ellenében.

Innen mentek a szociáldemokrata miniszterek a Berinkey-kormány utolsó felszámoló minisztertanácsi ülésére, mely délután 5 órakor kezdődött. A munkástanács pedig 7 órára volt összehívva.

Hangulat a városban

Március 21-ikén, az előző napi nyomdász-sztrájk miatt nem jelentek meg az ujságok. A híresztelés azonban terjedt mindenfelé arról, hogy valami nagy baj történt és nagy változás készül. Ilyenkor rémhírek szoktak keletkezni. A Vyx-jegyzékről már bizonytalan formában mindenki beszélt és az volt a közvélemény, hogy az ántánttal szakítani kell.

A szocialisták már délelőtt elkezdték az autókat rekviálni, ami a nyugtalanságot csak fokozta.

A beavatottak úgy tudták, hogy szociáldemokrata minisztérium készül, ami már magában véve is óriási átalakulást jelentett volna. Azonban csak még beavatottabb szocialisták tudtak arról, hogy már megvan a döntés, mely szerint *nem minisztérium lesz, hanem új forradalom és proletárdiktatura. Ezt egyelőre titkolták.*

Már délelőtt folyamán a 30.000 tagot számláló vas munkás szakszervezet, melynek döntő súlya volt a szociáldemokrata párt életében, a Vyx-jegyzékről értesülve a kommunistákhoz csatlakozott. A csepeli munkások kikiáltották a proletárdiktaturát. Pogány megmozdította a katonatanácsot és kora délután ez is kikiáltotta a proletárdiktaturát, kimondván, hogy szolgálni fogja a magyar szovjetkormányt. A katonaság ennek hatása alatt a Gellért-hegyen három ágyút állított fel azzal, hogy ellenállás esetén lövik a kormányépületeket.

Az utcán tüntető csoportok követelték a proletárdiktaturát. Még különben higgadt emberek is elvesztették a fejüket: az ántánt halálra ítélt bennünket, mi azonban ellenállunk és csakazertis kommunisták leszünk!

A nacionálbolsevizmus szele süvöltött végig a fővároson.

Az utolsó minisztertanács

A délután 3 órakor kezdődött pártválasztmányi ülésről, ahol a proletárdiktaturát elhatározták, a szociáldemokrata miniszterek az 5 órakor kezdődött utolsó minisztertanácsra mentek. *A hozott határozatot azonban párttitok gyanánt kezelték és sem Károlyi Mihályt, sem a polgári minisztereket nem értesítették róla. A szolidaritás megszűnt. Ellenséggként nézték már azokat, akik nem szocialisták.*

A minisztertanács ülése zürzavarosan, fejvesztetten folyt le. Beszélték, hogy a városban óriási a nyugtalanság és bár előző napon úgy állapodtak meg, hogy a kormány lemondása egyelőre nem hozandó nyilvánosságra, mégis mindenki arról tárgyal. Annak is híre jött, hogy plakátokat ragasztottak ki, melyben a tömeget Kun Bélának kiszabadítására tüzelik.

Berinkeyt telefonhoz szólították és visszajövet tudatta, hogy Bokányi Dezső hívta fel, aki arról értesítette, hogy nagy kommunista tömeg vonul a körúton a Népszava ellen,

tehát karhatalom kirendelését kéri. A miniszterelnök erről a rendőrséget értesítette. Nemsokára berohan egy miniszteri tisztviselő és közölte, hogy hír szerint elfogták a kommunisták Vyxet és tisztjeit. Mindkét hír valótlannak bizonyult.

Az azonban igaz volt, hogy katonák lövöldöztek az utcákon és az autók rekvirálása fokozott mértékben folyt tovább. Az is tény, hogy egyszerre csak ágyúlövés hallatszott. Valószínűleg a Gellérthegyen lőttek. Károlyi Mihály jelentette ki elsőnek, hogy ez ágyúlövés volt. A miniszterek azt hitték, hogy kitört a bolsevista forradalom és jönnek a kormány elfogatására.

Arról azonban, hogy nem a kommunisták fogják megcsinálni a proletárdiktatúrát, hanem maga a szociáldemokrata párt, a polgári minisztereknek halvány sejtelmük sem volt. Inkább azt hitték, hogy a két szocialista irány küzd egymással és ezt látszott megerősíteni a Bokányi telefonozása is.

Kunfi elkésve érkezett és azzal kezdte, hogy a minisztertanács rendelje el Kun Béláéknak szabadlábra helyezését. Az igazságügyminiszter megjegyezte, hogy az utca izgatott, a kommunistáknak hirtelen megjelenése forradalmi zavaroakat kelthet, tehát majd az új szocialista minisztérium intézze el ezt a kérdést. Kunfi és Böhm csak annyit árultak el, hogy a kommunistákkal megállapodás van arra nézve, hogy nem fogják az új szocialista kormányt támadni. Erre Károlyi Mihály akként döntött, hogy az államügyész menjen el a munkástanács ülésére, várja meg az ottani határozatot és annak alapján, a szociáldemokrata miniszterek utasítása szerint járjon el.

Károlyi Mihály annyira nem gondolt a proletárdiktatura kikiáltására, hogy ismételten hangoztatta: rövidesen kinevezi az új kormányt. Sőt azt is bejelentette, hogy másnap délelőttre kihallgatásra hívta a polgári konzervatívok következő képviselőit: Lovászyt, Heinrichet, örgróf Pallavicinét és egy keresztényszocialistát. Megkérdezte a szocialista minisztereket, hogy nincsen-e ez ellen kifogásuk? Erre azt felelték, hogy nincsen. Mikor tehát március 21-ikén este 1/27 óra tájban véget ért az adminisztratív ügyeket és nagytömegű kinevezést letárgyalt minisztertanács, Károlyi Mihály még nem is sejtette, hogy néhány óra múlva megszűnik köztársasági elnök lenni.

A munkástanács kikiáltja a proletárdiktatúrát

Este 7 órára volt összehíva a nagy taglétszámú munkástanács, amely az elmúlt hónapok alatt mindinkább fiókparlamentté és mellékkormányvá nőtte ki magát. A városháza közgyűlési termében csak a szociáldemokrata tagok gyűltek össze. Kun Bélák még mindig a börtönben ültek és csak a munkástanács ülésének befejezte után bocsátották őket szabadon. Kun Béla már az ország diktátora volt és még mindig be volt csukva.

Garbai Sándor nagy beszéddel nyitotta meg az ülést, melyen többen szólaltak fel. A kiadott tudósítás szerint óriási éljenzéssel, nagy lelkesedéssel, egyhangulag kikiáltották a proletárdiktatúrát.

Azt a javaslatot emelték határozattá, melyet a pártválasztmány röviddel előbb megfogalmazott.

Nem sokkal ezután kiszabadult Kun Béla, társaival együtt és közös megegyezéssel megalakították a forradalmi kormányzótanácsot, mely a minisztérium helyére lépett. A forradalmi kormányzótanács elnöke Garbai Sándor lett, külügyi népbiztosa pedig Kun Béla, aki azonban valóságban a diktatúrát gyakorolta. Az új rendszer alapelveit az általuk kibocsátott proklamáció tartalmazza, melynek vázlata a következő:

— A polgári világ összeomlott. A koalíciós kormányzás csődbe jutott. Külpolitikailag is teljes katasztrófa előtt áll a magyar forradalom, mert az ántánt Magyarországnak csaknem egész területét megszállja és a megszállás vonalait végleges politikai határnak tekinti.

— A magyar forradalomnak egyetlen eszköze a maga megmentésére a proletárdiktatura, a munkások és a földművelő-szegények uralma.

— A diktatura döntő alapfeltétele a proletárság egysege, miért is a szociáldemokrata és a kommunista pártok egyesültek. Magyarország tanácsköztársasággá alakul. A törvényhozói, végrehajtói és bíraskodási hatalmat a munkás-, paraszt- és katonatanácsok diktatúrája gyakorolja. A kormányhatalmat a forradalmi kormányzótanács.

— Célok: a nagybirtokok, bányák, nagyüzemek, bankok, közlekedési vállalatok szocializálása. A földbirtokreformot

nem törpebirtokokat teremtő földosztással valósítja meg, hanem szocialista termelőszövetkezetekkel.

— Az árdrágítókat, élelmiszeruzsorásokat üldözi.

— Vasfegyelmet követel. Halálbüntetéssel sújt le az ellenforradalom banditáira csakúgy, mint a fosztogatás brigantijaira.

— Hatalmas proletárhadsereget szervez.

— *Fegyveres szövetséget ajánl Oroszország proletárjainak.*

— Testvéri üdvözetét küldi Anglia, Franciaország, Olaszország és Amerika munkásságának és egyben felszólítja őket, hogy ne tűrjék kapitalista kormányaiknak rablóhadjáratát a Magyar Tanácsköztársaság ellen.

— Fegyveres szövetségre hívja fel Csehország, Románia, Szerbia és Horvátország munkásait és földműveseit a burzsoák, nagybirtokosok, bojárok és dinasztiaik ellen.

— Felszólítja Németausztria és Németország munkásait, hogy kövessék a magyar munkásság példáját, szakítsanak végleg Páriszal, *szövetkezzenek Moszkvával*, állítsák fel a tanácsköztársaságot és fegyverrel kezükben szálljanak szembe a hódító imperialistákkal.

— Háborút kell viselnünk élelmünk és bányáink felszabadításáért, harcot kell vívnunk proletártestvéreink szabadságáért és a magunk léteért.

A kommunista forradalom

A kommunista forradalom vér nélkül győzött, éppen úgy, mint az októberi. *Egy nagy tömegmegmozdulással legyőzte az októberi forradalmat, mint annakelőtte ez legyőzte a királyságot.*

A proletárdiktatura bukása után, az ellenforradalmi bíróság halálra ítélte a kommunista népbiztosok közül azokat, akik nem menekültek el, többek közt azzal az indokolással is, hogy a hatalmat erőszakkal ragadták el a legális alapot képviselt népköztársaságtól. Ez vitán felül így is van, hiszen a tanácsköztársaság maga is büszkén vallotta önmagáról, hogy *a proletárság forradalmából* állott elő. Másként hogyan is jöhetett volna létre? Hiszen nem volt nemzetgyűlés, mely törvényhozási úton életbeléptethette volna. Némi legalitást adott volna a proletárdiktaturának, ha legalább a népköztár-

saság lemondott, de az ügyeket ideiglenesen vívó kormánya hozzájárult volna megalakításához. *De nem járult hozzá és nem is tudott róla.*

Marad a törvényesség látszatának vitatására, habár ezzel a diktatura sohasem törődött, az az egyetlen állítás, hogy Károlyi Mihály, az ideiglenes köztársasági elnök, kinek személyében akkor tényleg a népköztársaság minden hatalma összpontosult, átadta a hatalmat a kommunistáknak.

Ezzel a közfelfogásszerű állítással szemben a való tényállást meg kell vizsgálnunk.

Hogy Károlyi Mihály köztársasági elnöki tisztségét meg akarta tartani és új minisztériumot akart kinevezni, erre vonatkozó elhatározását úgy 20-án, mint 21-én világosan kinyilvánította a minisztertanács ülésén. Az is vitán felül áll, hogy miként a minisztérium polgári tagjai, úgy ő sem tudott arról, hogy a szociáldemokrata párt választmánya az utolsó minisztertanács ülését megelőzően körülbelül egy fél-órával, a proletárdiktatura kikiáltását határozta el. Ezt a szocialista miniszterek titkolták Károlyi Mihály előtt is, részint, mert mint párttagok, a köteles titoktartást megszegni nem akarták, részint, mert minden esetleges ellenakciót óvatosan kizárni akartak, részint, mert a határozatot szégyenlették. Károlyi Mihály tehát nyugodtan hihette azt, hogy a munkástanács olyan határozatot fog hozni, mely szerint a szociáldemokrata minisztérium megalakításához hozzájárul. Nyilván tudta, mint mindenki, hogy nagy nyugtalanság, lövöldözés, zürzavar mutatkozik az utcákon, de ehhez egyfelül már szokva volt, másfelül pedig ezt a kommunisták ellenmozgalmának tekintette, mellyel rendbe jönni: az új szociáldemokrata minisztériumnak lesz egyik feladata.

A munkástanácsnak este 7 órakor kezdődött ülése után tudta csak meg Károlyi Mihály, hogy új forradalom zajlott le, mely megbuktatta a népköztársaságot, kikiáltotta az új államformát: a tanácsköztársaságot és ezzel őt is ledöntötte államfői méltóságáról.

Károlyi Mihály megírta a bécsi Arbeiter Zeitung 1919 július 25-iki számában, tehát négy hónap múlva, hogy ő este 7 óra után egy kommunista hajlamú újságírótól: Kéri Páltól tudta meg az események mikénti alakulását. Erre Károlyi előtt hármias válaszút nyílt meg. Vagy, ellenáll, ami

természetesen csak hiábavaló dacolás lett volna, hiszen semmiféle karhatalommal nem rendelkezett, vagy némán és nyilatkozás nélkül elmegy, ami hozzá legméltóbb lett volna, vagy pedig elfogadja az új helyzetet. Utólag könnyű mérlegelni, hogy mi lett volna a helyesebb, ám a váratlanul rászakadt irtózatoss pillanatban szörnyű nehéz volt a határozás. *Károlyi Mihály döntött, lemondását elhatározta és nobilisan aláírta az eléje tett proklamációt, melyet mások fogalmaztak.* Böhm azt állítja emlékiratában, hogy Károlyi Mihályt „a rohanó események egyszerűen elseperték örhelelyéről” és a hatalom átadására vonatkozó proklamációt *nem ő írta alá, hanem más írta oda a nevét.* Valószínűleg így történt, de nyilván a Károlyi Mihály tudtával és felhatalmazása alapján, mert hiszen a fenthivatkozott hírlapi cikkében úgy nyilatkozik, hogy ő aláírta az eléje tett proklamációt, ami lehet, hogy csak annyit jelent: *hozzájárult neve aláírásához.* Károly király az 1918 novemberi lemondó nyilatkozatát elejétől végig sajátkezűleg írta le. Károlyi Mihályét talán még alá is más írta.

Károlyi Mihály kettővel indokolja, hogy nevének ilyen felhasználásához hozzájárult. Először azzal, hogy „egy letartóztatás olcsó martirkoronája helyett, inkább ezt az áldozatot vettem magamra, hogy ne folyjék feleslegesen polgárvér Budapest utcáin, az országot pedig egy polgárháború borzalmaitól megkíméljem.” A másik indok pedig Károlyi Mihálynak lelki átalakulásában keresendő. Hivatkozott hírlapi cikkében ugyanis bejelenti, hogy *a szocialista hitvallást magáévá teszi és Magyarország sorsát a világ szervezett munkásságának védelmébe ajánlja.* Károlyi Mihály gróf, a hitbizományi birtokos, az OMGE elnöke 1919 március 21-ikén elérkezik a szocializmushoz, melynek nem is a mérsékelt szárnyán helyezkedik el.

Károlyi proklamációjának szövege ez:

„Magyarország népéhez!

— A kormány lemondott. Azok, akik eddig is a nép akaratából és a magyar proletárság támogatásával kormányoztak, belátták, hogy a viszonyok kényszerítő ereje új irányt parancsol.

— A termelés rendjét csak úgy lehet biztosítani, ha a hatalmat a proletáriátus veszi kezébe.

— A fenyegető termelési anarchia mellett, a külpolitikai helyzet is válságos. A párisi békekonferencia titokban úgy döntött, hogy Magyarországnak csaknem egész területét katonailag megszállja. Az ententemisszió kijelentette, hogy a demarkációs vonalat ezentúl politika határnak tekinti.

— Az ország további megszállásának nyilvánvaló további célja az, hogy Magyarországot felvonulási és hadművelleti teületté tegyék a román határon harcoló szovjethadsereg ellen. A tőlünk elrabolt terület pedig zsoldja lenne azoknak a román és cseh csapatoknak, amelyekkel az orosz szovjetsereget akarják leverni.

— Én, mint a magyar népköztársaság ideiglenes elnöke, a párisi konferenciának ezzel a határozatával szemben a világ proletáriátusához fordulok igazságért és segítségért, lemondok és átadom a hatalmat Magyarország népei proletáriátusának. Károlyi Mihály.“

A forradalmi tény és hatása

A forradalmi tény: a munkástanács határozata, mellyel a tanácsköztársaságot és a proletárdiktaturát kikiáltotta és ezzel Magyarország államformáját erőszakkal megváltoztatta. Vérontásra nem került sor, de került volna, ha a régi rend magát védte volna, ha akarta és tudta volna védeni.

Ezt a forradalmi tényt a szociáldemokrata párt egyedül vitte véghez, mert a kommunisták már akkor a munkástanácsban nem voltak képviselve, onnan őket régebben kizárták. A magyarországi tanácsköztársaságot és proletárdiktaturát tehát nem a kommunisták forradalma valósította meg. Nem szenved azonban kétséget, hogy ezeknek nyomása is lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a szociáldemokrata pártban a szélső elemek kerüljenek felül, kik elvi állásfoglalásban és gyakorlati taktikában amúgy is alig különböztek a bolsevistáktól.

Az új forradalomhoz a nemzet éppen olyan *egyhangúsággal csatlakozott*, mint annakidején az októberi forradalomhoz, ha nem is azzal a lelkesedéssel. Komor árnyékok vetődtek az új rendszer égboltozatára. Egyfelől a belső átalakulás rengeteg gondja-baja, másfelől a biztos háború veszedelme nehéz lelki légkört teremtett.

Az új forradalom kitörése idején már lemondásban volt Berinkei-kormány polgári tagjai közül senki sem csatlakozott az új rendszerhez. A szociáldemokrata miniszterek közül csak Kunfi és Böhm vállaltak népbiztosi állást, ellenben Garami és Peidl még a pártból is bejelentették kilépésüket és teljesen visszavonultak.

Nem így a köztisztviselői kar. *Rohantak be a tisztviselők a kommunista pártba*, éppen úgy, mint öt hónappal előbb a szociáldemokrata pártba. Régi népellenes, reakciós meggyőződésű hivatalfőnökök büszkélkedtek a vörös gomb kitűzésével. Magas bírói testületek, egyetemi tanácsok intéztek üdvözlő iratokat a forradalmi kormányzótanácshoz. *Ugyanezek a tisztviselők újabb öt hónap múlva már az ellenforradalom táborában tolongtak* és ami több, szidták, gyalázták, gyűlölték és üldözték a két előző forradalom embereit, eszméit és emlékét.

Nagyatádi Szabó és az ő nyomán gr. Batthyány Tivadar nyomtatásban tette közzé azoknak az arisztokrata nagybirtokosoknak névsorát, akik a kommunistáktól birtokaikon termelőbiztosi megbízatást vállaltak és *evégett a kommunisták pártjába is beléptek*. Különösen hat a sok gögös név és utánuk a szakszervezeti tagsági szám.

A katonaság szintén behódolt a proletárdiktaturának. Említettük, hogy a katonatanács a forradalmat még a munkástanács előtt kikiáltotta, sőt ágyúkat vontatott fel a Gellért-hegyre Károlyi Mihályék ellen. Nem sok volt azoknak az aktív tiszteknek száma, akik a vörös hadseregbe be nem léptek volna, ha oda őket bevették. Egyébként ezeknek a helyükön maradt tiszteknek állásfoglalása még a legérthetőbb. Nyilvánvaló volt a románok pár héten belüli támadása. Ez ellen vörös hadsereget kellett szervezni, amely ekként nemcsak a bolsevizmust, hanem Magyarországot is védelmezte. Stromfeld, Tombor ezredeknek és sok más értékes tisztnek helyénmaradása és köteleességteljesítése minden szempontból megértésre tarthat számot. Mit szólnunk azonban azokról a tisztekről, akik félrevonulás helyett, — ami szintén tiszteletreméltó volt, — beállottak a vörös hadseregbe, azért, hogy a románok és a vörös hadsereg közötti harcban a csatavesztés irányában dolgozzanak? Legalább ez tűnik ki Horthy, Miklósnak az ellenforradalom győzelme

után tartott híres beszédéből, melyben ünnepelte azokat a tiszteket, akik a vörös hadseregben maradtak és úgy irányozták a haditervet, hogy a románok győzzenek.

A rendőrség is csatlakozott. A budapesti főkapitány értesülvén a munkástanács forradalmi határozatáról, azonnal levágta ruhájáról rangjelzéseit és példájára az egész rendőrség elismerte az új rendet. Azok a rendőrök, akik még 1918 október 28-ikán a király védelmében sortűzet adtak a népre a Lánchídnál, akik október 29-ikén Károlyi Mihályhoz csatlakoztak, akik rögtön beléptek a szociáldemokrata pártba és ennek védelmében 1919 február 21-ikén Kun Bélát majdnem meglincselték, ugyanezek március 21-én kommunistákká lettek. Ámde velük együtt sokan, nagyon sokan, mondhatni az egész magyar nemzet.

A budapesti utca örömujjongásban tört ki a hír hallatára. A tömeg dühe az ántánt ellen fordult és Vyx kétségbeesve könyörgött telefonon Böhmnek védelemért. Őrséget kapott.

A vidék is behódolt az új forradalomnak. Mindenütt direktóriumok alakultak, még a legkisebb falvakban is. Nagyon sok helyen a falu papja is tagja volt ennek a kommunista hatóságnak. Emellett igen kevesen voltak a tanácsköztársaság mibenlétével tisztában. Hipnotikus áramlatként terjedt el az emberek közt ez az új politikai irány.

De azután még hamarabb kiábrándultak belőle, mint az októberi forradalomból. Az embereknek azonnali eredmények kellenek. Csak kevesen tudnak távoli nagy célokért, eszmékért szenvedni. Akkor pedig éhség és háború volt.

Az októberi forradalmat és annak eszméit pedig egyikenapról a másikra elhagyta a nemzet. Csak néhányan sírátták és gyászolták, akik lelkük tartalmát tevő eszméiket temették el vele, csak kevesen őrizték meg jóemlékezetét, ellenben a nép meg sem ismerte, mihamar elfeledte és gyakran a bolsevizmussal egyetemben átkozta.

Az új forradalom okai

A függetlenségi eszme, a maga legszélesebb formájában: nemzeti eszme, valami különös torz-alakban ott működött a magyar bolsevizmusban is. Ez legalább is kezdetben, mint említettük, *nemzeti bolsevizmus* volt. Az ántánt feldaraboló

határozatával szemben az orosz bolsevizmusnak, Leninnek védelme alá akarták magukat és hazájukat helyezni. A magyar vörös hadsereget tényleg meg is szervezték és három hadműveletet folytattak, az elsőt a románok ellen, a másodikat a csehek ellen és a harmadikat újra a románok ellen.

Az összeomlás után következett három magyarországi rendszer közül az októberi forradalom elvileg szilárdan tiltakozott az ország feldarabolása ellen, de fegyveres akciót nem volt képes kibontakoztatni; a bolsevizmus elvileg nem hangoztatta a területi integritást, sőt arról lemondani is hajlandónak nyilatkozott, de azért fegyverrel szállt ki a harcmezőre a haza védelmében; a Horthy-féle ellenforradalmi rendszer a feldarabolást is elismerte a trianoni béke aláírásával, nem is tett egy puskalövést sem az ellenségre. Véraldozatot tehát végeredményben mégis csak a bolsevizmus hozott.

A márc. 21-ikén kibocsátott első proklamációban is ez a kettős elv jut kifejezésre: *harc a szociális világért és harc az ántántnak Magyarországot tönkretéző imperializmusa ellen.*

Taktikai oka pedig a bolsevizmusnak a következő volt. A szociáldemokrata párt Károlyi Mihály márc. 20-iki döntése alapján a hatalom teljes birtokába jutott. A köztársasági elnök *tiszta szociáldemokrata miniszteriumot* kívánt alakítani. Miért nem vállalta el tehát a párt a kormányzásnak ezt a formáját? Miért kellett neki a kommunistákkal úgy szövötköznie, hogy végeredményben ezeknek alárendelte magát? Hiszen Kun Bélának látszólag le voltak szerelve. Még mikor a munkástanács a proletárdiktatúrát kikiáltotta, akkor is ott ültek a gyűjtőfogházban.

Az a vélemény alakult ki azonban, hogy a szociáldemokrata párt és kormány *nem bírja magát tartani, ha a háta mögött egy más szélsőbb törekvés áll, mely ellene állandóan lázítani fogja a tömegeket.* A belső rendet nem látták más-ként helyreállíthatónak és fenntarthatónak, csak úgy, ha a proletárdiktatura saját maga fékezi meg vaskézze a saját embereit. Az a proletár, aki lázasan éljengett az utcán, mikor a proletárdiktatúrát kikiáltották, mert azt hitte, hogy reá most a jólét és szabadság napja ragyogott fel, másnap már a saját bőrén érezte, hogy mennyire tévedett, mert a saját világrendjének vaskézfélme alá került és puskát kellett fog-

nia, hogy induljon a románok és csehek ellen, itthon pedig családjának a nélkülözésbe kellett beletörődnie. Eddig a nekik kényelmetlen megoldások ellen a bolsevizmushoz felebeztek, most már nem volt hová folyamodniuk.

De a belső politikai okok mellett, a külső politika is arra a nézetre bírta a szociáldemokratákat, hogy diktatúrát csináljanak. Az ántánt óriási erejével szemben *egyedül csak Oroszországra támaszkodhattak, ide pedig az egyetlen út: a bolsevizmus volt.* Komolyan hitték a szociáldemokrata párti vezetők, hogy két orosz hadsereg tényleg közeledik Magyarországra felé és hogy ezek még itt sem állanak meg, hanem masiroznak Nyugat ellen és hogy *a világforradalom küszöbön áll, „midőn minden rabszolganép, jármát megúnva síkralép, pirosló arccal és piros zászlóval”.* Ezt akkor hitték az emberek. Sőt még ha nem nagyon hitték, akkor is remélték, mert úgy látták, hogy *a kockázatban ez az egyetlen győzelmi esély.* Azt hitték, hogy ezt az egyetlen nyerő számot csak a bolsevizmus tudja kihúzni. Ime, ismét a *nacionál-bolsevizmushoz* jutottak el.

A magyar események külpolitikai háttere

Tévedne, aki azt hinné, hogy a magyar proletárdiktatúra kitörése csupán annak a véletlennek műve volt, hogy néhány Oroszországból hazatért bolsevik fellázította a tömegeket. Még az is tévedne, aki a történeteket kizárólag csak a szocialis nyomorúságból fakadó elkeseredésnek tulajdonítaná. Sőt még a nacionálbolsevizmusra való utalás sem adja meg az események kimerítő okát.

Az egész európai politikai helyzetnek volt logikus következménye a magyar bolsevista forradalom kitörése. Gyökere a győztes ántánt hatalmaknak arra a törekvésére vezethető vissza, hogy *háborúval támadjanak Szovjet-Oroszország ellen,* ott a bolsevizmust megsemmisítsék és a régi monarchikus polgári rendet helyreállítsák.

A franciák nyíltan hirdették ezt a készüléket. Már 1918 okt. 17-ikén közreadták a *Le Matin* című párisi újságban Clémenceau miniszterelnöknek Foch tábornagyhoz az ántánt hadseregek fővezéréhez intézett egy levelét, melyben bejelentette, hogy *a Szovjet Odessa felől meg akarja támadni.* Ennek volt folyománya az, hogy Berthelot tábor-

nok december hónapban megszállotta Odessát francia, görög és lengyel csapatokkal.

Foch tábornagy 1919 február 25-ikén, midőn a román-magyar semleges zóna kérdését tárgyalták, melyre nézve másnap a Vyx-jegyzék alapjául szolgáló sorsdöntő határozatot hozták, a Tizek Tanácsában nagy beszédet tartott, melyben nyíltan ismertette a haditervet is. Francia vezetés alatt lengyel, cseh, román és görög csapatokkal akart támadni a Varsótól a Krimig terjedő egész arcvonalon. Célul a régi orosz monarchia visszállítását jelölte meg.

Ebbe a világrendítő programmba kapcsolódott bele Magyarország és a magyar októberi forradalomnak ügye. A francia hadvezetőség és hivatalos politikai kormányzat ugyanis azért akarta a románokat a magyarok rovására kielégíteni, hogy miként Foch kijelentette, az oroszok ellen menetelő román hadsereg hátát a semleges zónával biztosítsa. Az Oroszország elleni nagy támadásnak ugyanis a magva egy erős román-lengyel szövetség lett volna.

Magyarország ügye tehát ezért is elveszett volna, ha amúgy is nem viselkedtek volna vele szemben ellenséges indulattal, sőt gyűlölettel a háború alatt. A nagy francia terv Magyarország feláldozását kívánta mindenképen. Könnyű szívvel vérekedtek tehát keresztül a franciák a Tardieu-féle albizottsági javaslatot a február 26-iki ülésen a Tizek Tanácsában. Az angol és főleg amerikai ellenállás is gyöngült ez erőszakos intézkedéssel szemben, mert ezek is beleegyeztek Szovjet-Oroszország megtámadásának tervébe.

A románok azonban becsapták Fochot, Clémenceaut, a franciákat, a nagy-ántántot, a békekonferenciát és az egész világot. Hirtelen frontot változtatva ugyanis Magyarország ellen kezdték meg a támadást, amire kétségtelenül okot és alkalmat adott nekik a magyar ellenállás.

A román hadsereg már április 30-án a Tiszához érkezett és Bratianu május elsején kiáltványt intézett népéhez, melyben Trajánus császár nagyromán birodalmának helyreállításával dicsekedett. Majd pedig egy második hadjáratban aug. 4-ikén megszállta a román hadsereg Budapestet és itt megdöntötte a proletárdiktatúrát.

Az a különös fordulat következett be tehát, hogy nem az orosz Szovjet jött a fiatal, magyar Tanácsköztársaság segít-

ségére, hanem megfordítva, a magyar Tanácsköztársaság kikiáltása villámháritóként fordította el a veszedelmet az orosz Szovjet feje felől. Ennek jelei azonnal érezhetőkké váltak. Már március 25-ikén, tehát négy nappal a budapesti bolsevista forradalom kitörése után, Berthelot tábornok kénytelen volt Odessát kiüríteni, miközben a románok Kelet helyett Nyugat felé vonultak.

Bliss tábornok sirámai

Hogy a Tizek Tanácsának végzetes döntésével még saját berkeikben sem voltak sokan megelégedve, mutatja ezt az amerikai békedelegáció egyik tagjának: Bliss tábornoknak Wilson elnökhöz 1919 márc. 27-én intézett két memorandum, melyet Bakernek Wilsonról írt könyvében szószerint megtalálunk. Bliss a Tizek Tanácsának febr. 26-iki döntését teljesen igazságtalannak (absolutly unjust) tartotta és vele szemben súlyos aggodalmainak ad kifejezést.

Bliss tábornok azzal kezdi fejtegetéseit, hogy a Franchet d'Esperey és gróf Károlyi Mihály közt létrejött belgrádi katonai egyezményt a magyarok megtartották, ámde a románok nem. Még Charpy francia tábornok, Franchet vezérkari főnöke is elítéli február 25-ikén kelt nyilatkozatában a románok előnyomulását a Máramarossziget-Csucsavonalra.

Bliss helyteleníti a semleges zóna megszabását azért is, mert a románoknak további 70 km. előnyomulást engedélyez a Vásárosnamény-Szeged-vonalra. A Tizek Tanácsának febr. 26-ikán kelt határozata ellen a következő további kifogásokat emeli:

a) az egész zóna olyan területen fekszik, mely néprajzilag magyar (ethnically hungarian),

b) a Szövetséges Hatalmak hitszegést (breach of faith) követtek el azáltal, hogy a románoknak a fegyverszüneti szerződés által megjelölt vonalon való áthatolást megengedték,

c) a döntést úgy értelmezik a magyarok, hogy a Legfőbb Tanács (Tizek Tanácsa) elismerte az 1916. évi bukaresti szerződést, miért is jobb lett volna a semleges zóna nyugati határául a Szatmárnémeti-Arad-vonalat kitézteni, mely esetben a zóna egyenlő részt foglalt volna el a magyar és román

nyelvterülethől s nem állította volna előtérbe az 1916. évi szerződést.

Bliss aggasztónak tartja azt a tényt, hogy a Károlyi-kormány lemondott és helyét bolsevik irányzatú kormány foglalta el, mely az orosz bolsevista kormánnyal keres szövetséget. Ennek a ténynek az amerikai Egyesült Államokra vonatkozóan messzenyúló, alapvető fontossága van (fundamental far-reaching importance). Ha ugyanis az Egyesült Államok csatlakozik a Szövetségesekhez és megkísérli legyőzni az Oroszországgal szövetkező Magyarország fegyveres erejét, kiteszi magát egy óriási méretű és végeszakadatlan tartamú háborúnak (a war of enormous magnitude and of indefinite duration). A háborút neki kell finanszíroznia és a többi népek háborús unottsága (war-weariness) miatt, magára fog maradni.

A *Tizek Tanácsa* február 26-iki határozata tehát politikailag okatlan (politically unwise) volt és nem lehet ezt erkölcsileg igazolni az Egyesült Államok népe előtt, — állapítja meg az amerikai tábornok memoranduma.

Bliss ezért azt tanácsolja, hogy az Egyesült Államok kategórikusan utasítsa vissza az ebben a fegyveres akcióban való részvételt, ember, pénz, vagy felszerelés szolgáltatása tekintetében.

Bliss indítványa:

Ha az Egyesült Államok továbbra is részt óhajt venni a többi Szövetséges Hatalmakkal a régi osztrák-magyar birodalomra vonatkozó területi és gazdasági kérdések rendezésében, ragaszkodjék a *Legfőbb Tanács* 1919 febr. 26-iki határozatának azonnali hatálytalansításához (immediate reversal). Továbbá utasítani kell a keleti hadsereg parancsnokló tábornokát (Franchet-t), valamint a Szövetséges Hatalmaknak a Magyarországot környező államokban levő minden többi képviselőjét, hogy semmi olyan akció ne történjék a magyar nép és terület ellen, mely nem felel meg világosan a fegyverszüneti szerződés feltételeinek. Közben pedig a Legfőbb Tanács tegyen meg minden lehetőt, hogy összeköttetést nyisson újra a magyar néppel és biztosítsa azt, hogy a Szövetséges Hatalmaknak szándékában áll a békét Magyarországgal a Wilson elnök 1918 jan. 8-iki pontjai és következő nyilatkozatai alapján megkötni.

Blissnek és társainak erő kifejtése csak a Smuts tábornok kiküldetésének sovány eredményéhez vezetett. Az okos szót egyébként nem hallgatták meg a világ bírói. Különösen nem a franciák, akik vak elfogultsággal és esztelen dühvel romboltak mindent maguk körül, megteremtve ekként az új világháborúnak és saját országuk pusztulásának feltételeit.

IV. RÉSZ

AZ OKTÓBERI FORRADALOM ÉRTÉKELESE

1. Értékitételek

A történetírásnak tulajdonképeni feladata az eseményeknek lehetőleg okaikkal és okozataikkal való hű és pontos elbeszélése. Emellett óhatatlan, hogy a történetíró értéktételeket is ne adjon, midőn megállapítja egyes eseményekről, hogy azok helyesek voltak-e, vagy nem és midőn véleményt nyilvánít egyes szereplőkről, hogy azok jó emberek voltak-e, vagy gonoszok, jellemesek-e vagy nem, okosok-e vagy nem és általában, hogy hibásan cselekedtek-e, vagy hibátlanul?

Ámde a történetírónak az értékelés terén nagyon óvatosan kellene eljárnia, mert egyfelől az elfogultság hamis útra viheti, másfelől még tárgyilagossága esetén is nagyot tévedhet.

Ennek ellenére vannak történetírók, akik már nem is arra törekednek, hogy elbeszéljék az eseményeket, amit egészen mellékesnek tekintenek, hanem fő feladatuknak tartják, hogy ítéljenek elevenek és holtak felett. Rendszerint éppen ezek szokták a legnagyobb bakokat lőni, mert az eseményeket minden részletükben és minden vonatkozásukban kelően meg nem vizsgálván, gyakran egészen téves, ha ugyan nem ferdített tényállás alapján mondják ki catoi döntéseiket. Soha ez annyira nem tapasztalható, mint éppen az októberi forradalommal szemben. Vannak olyan „történetírók“, akik még csak azt a fáradságot sem vették maguknak, hogy alaposan áttanulmányozzák az októberi forradalom eseményeinek krónikáját, hanem a hazug propaganda állításainak kritika nélküli elfogadásával, legyalázzák az októberi forradalmat, annak vezérét és szereplőit.

Ott tartunk ma már, hogy egyenesen *revízió alá kell venni mindazt, amit a magyar októberi forradalomról ilyen lelkiismeretlen egyének összeírtak és történeti igazságok gyanánt kijelentettek.* Azzal természetesen nem törődhetünk, hogy pártpolitikusok saját önző érdekeikből milyen hazug propagandát fejtettek ki az októberi forradalom ellen, melyet izzóan gyűöltek és amelynek feltámadásától rettegték. Ezeknek a politikusoknak és publicista bérszolgáiknak üzemei kívül esnek vizsgálatunk körén. Ellenben mindazt igyekeztünk figyelemre méltatni, amit hivatásos történétírók, rendszerint valamelyes hosszabb korszakot átölelő műveikben, az októberi forradalomról megírtak.

2. A forradalom jellemzése

Zárt egész

Mindenekelőtt arra kell rávilágítanunk, hogy a magyar októberi forradalom *zárt egésznek* tekintendő és történelmi szempontból ekként kezelendő. Ez azt jelenti, hogy *amiként nem lehet összekeverni az előtte fennállott királysággal, akként külön áll az utána következő proletárdiktatúrától is.* Már pedig a legtöbben a fogalmaknak téves, vagy rossz-hiszemű összezavarásával úgy tüntetik fel, hogy az októberi forradalom összefüggő egészet képez az utána következett proletárforradalommal.

Az októberi forradalom, mint zárt egész, az 1918. okt. 31. és márc. 21. közötti időszakot és eseményeket öleli fel. A proletárforradalom azonban éppen úgy szakított az októberi forradalommal és éppen úgy megbuktatta a népköztársaságot, hogy helyére a szovjetrendszert állítsa, amiként előzőleg az októberi forradalom szakított az előtte fennállott rendszerrel és ahogyan megbuktatta a királyság intézményét, hogy helyére a népköztársaságot állítsa.

Garami azt írja emlékiratában, hogy a bolsevizmus és a szociáldemokrácia olyan ellentétben állanak egymással, mint akár a szociáldemokrácia és a legvéresebb császári önkény. Ezt az elkeseredésből származó túlzott állítást ilyen mereven nem lehet elfogadni, mert a szociáldemokrácia is Marxizmus, a bolsevizmus is ugyanaz, tehát alapelveik egyezők. Inkább el lehet azonban fogadni az októberi forrada-

lom és a bolsevizmus közötti különbségtételre, mert hiszen az októberi forradalom a Marxizmus alapelveit *sem tette magáévá és így nemcsak módszerbeli, hanem elvi ellentét is áll fenn közötté és a bolsevizmus között.*

Eszmék harmóniája

Fejtegetéseink során többször visszatértünk arra az alap-tételünkre, hogy az októberi forradalmat a függetlenségi és a szociális eszme együttesen hozta létre, melyek tehát a forradalom alkotó tényezőiül tekintendők. Bőven rávilágítottunk arra is, hogy az októberi forradalomnak harmadik, de már ellenséges tényezője a nemzetiségi kérdés volt. Az események elbeszélésével bebizonyítottuk, hogy az októberi forradalom főiránya: *ennek a három tényezőnek harmóniába hozatala, összeegyeztetése és ezzel Magyarország megmentése volt.* Minden fontosabb törté-nésnél kutattuk az eszméknek hatását és működési irányát. Láttuk, hogy a függetlenségi eszme, mely a nemzeti eszmé-nek magának az inkarnációja, miként jutott ellentétbe a szociális eszmével, főleg két ok miatt, egyfelől azért, mert a függetlenségi eszme Magyarországon kifejezetten polgári jelleget vett fel és a polgári világnézettel szinte elválaszt-hatlanul volt összeforrvá, másfelől pedig azért, mert a szo-ciális eszme a függetlenségi, helyesebben a nemzeti szem-pontokat gyakran igyekezett mellőzni, figyelmen kívül hagyni, szükség esetén fel is adni, habár annak hatása alól még a proletárforradalom során sem tudott szabadulni. Lá-ttuk azt is, hogy az ellenséges tényezőnek: a nemzetiségi kér-désnek Magyarország területi épsége gondolatával való összebékítése teljesen kilátástalan feladat volt, mivel *évszá-zadokon át reménytelenül elfajult helyzettel kellett számolni.*

A „polgári” alap

Az októberi forradalom úgynevezett „polgári” alapon állott. A domináló irányzat benne a függetlenségi irányzat volt. Bőven felderítettük ennek a tételnek helyességét a két októberi forradalmi kormány személyi összetételének vizs-gálatánál, valamint az általuk tett intézkedések, a létesít-tett intézmények jellegének megállapításánál.

Itt csupán arra a három alapelvre mutatunk rá, melyek a „polgári” irányt főként elválasztják a szocialista iránytól. Ezek: 1. a magántulajdon, 2. az egyéniség szabad érvényesülési, versenyzési, kezdeményezési lehetőségének fenntartása, vagyis az individualizmus és 3. a valláserkölcsi világnézet régi formája.

Az októberi forradalom egész fennállása alatt ez a három főelv érvényesült. Nyilvánvaló azonban, hogy olyan lényeges korlátozásokkal, melyek a szociális eszme érvényrejuttatása végett elkerülhetetleneknek látszottak. Így például a föld-reformnál a magántulajdon „szentsége” erősen csorbult, amint ez különben is történik a legkonzervatívabb társadalmakban is minden kisajátítás alkalmával. Ámde az októberi forradalom a kisajátított latifundiumokból nem termelőszövetkezeteket, nem kőolajosokat akart létesíteni, hanem magántulajdonban levő kis parasztbirtokokat. Az individualista iránynak más téren is kedvezett, a valláserkölcsi felfogáshoz pedig nem engedett hozzányúlni.

Ezt a „polgári” irányt azonban teljesen progresszív értelemben kívánta fenntartani és Magyarországot a nyugati államoknak: Svájcnak, Franciaországnak, Nagy-Britanniának, az Egyesült Államoknak, a skandináv országoknak stb. magas kulturális és szociális színvonalára akarta emelni.

De a szocialista termelési és politikai renddel éppenúgy ellentétben állott, mint ezek a fent felsorolt nyugati államok.

Még a szociáldemokrata párt mérsékelt szárnya is ezt a progresszív polgári, avagy megfordítva: revizionista szociális irányt akarta átmenetileg fenntartani és fejleszteni, mindaddig, amíg majdan a Marx szerint is természetes fejlődés folytán előálló nagy gazdasági átalakulások magukkal nem hozzák a szocialista (kommunista) rendszernek létrejövetelét. Garami ezért ítéli el emlékiratában a szociáldemokrata párt szélső szárnyának viselkedését, mondván: minden régi szervezet, tekintély, hatalom átcúszott a forradalom folytán az egyetlen számottevő szervezetnek, a szociáldemokrata pártnak kezébe és ez a körülmény a szocialisták egyrészénél szörnyű optikai csalódást idézett elő, azt hívén, hogy eljött a szocialista világatevő ideje, pedig tudhatták volna Marxista alapon, hogy a fejlődés elkerülésével

egyszerre nem lehetett a reakciós államból valódi szocialista társadalmat csinálni.

Az októberi forradalom ennek a szélsőséges törekvésnek igyekezett ellenállani.

Erkölcsei erők

A gyalázkodások sarából és szennyéből ki kell emelnünk az októberi forradalom *magas erkölcsi karakterét*. Kétségtelen, hogy mint minden forradalomban, úgy itt is sok értéktelen és jellemtelen egyén került felszínre. Még a 48-as forradalom idején is ilyen jelenségekre bukkanunk, nem is beszélve a nagy francia forradalomról, melynek eszméi pedig kikelve a mulandóság sarából, az emberiség legragyogóbb igazságaivá lettek. Elbeszélésünk során nem egy elítélésre méltó körülményre és egyénre kellett rámutatnunk. De ezek a mellékszövegek nem tudják elnémitani az alapszólamnak tiszta csengését.

Az októberi forradalom ideálokért folyt: a nemzeti függetlenségért és a szociális igazságért. A haza megmentése és a nép felemelése, ez volt az a kettős erkölcsi ideál, melyért a forradalom küzdeni akart.

Eszközeiben is mindenkor a *becsület és tisztesség* elvei szerint igyekezett eljárni. A vérontást és rombolást kerülte és elítélte. Nem guillotine-okat állított, hanem igyekezett a béke eszközeivel működni. Az ugyan túlzás, pedig úgy szokták mondani, hogy „vértelen“ forradalom lett volna. Tiszát mindjárt az első nap meggyilkolták, ámde felelőtlen egyének. Azonkívül a fosztogató, lázadó tömegből a forradalmi karhatalom is sokat agyonlőtt az ütközetek során. Az illető rendbontók saját hibája volt az ok. Kemény törvényeket is hirdetett ki a forradalom, ellenségei ellen, de ezeket figyelmeztetésnek és elrettentésnek szánta és igen mérsékelten alkalmazta, Kun Béláékkal szemben ugyanúgy, mint az „ellenforradalmárok“-kal szemben. Éppen azt szokták az októberi forradalom egyik taktikai hibájául felhozni, hogy *nem lövetett és nem gyilkoltatott*. A tényállás azonban, hiába, ez volt.

A forradalmat irányító embereknek *egyéni tisztessége* ellen még a legelfajultabb kampány idején sem tudtak semmiféle konkrét bizonyítékot feltalálni. Különösen áll ez a „*tisztakezéség*“ szempontjából. Az októberi vezérek nem

loptak és nem panamáztak. Mikor 1919 februárban a nemzetgyűlési választások előkészítése megkezdődött, kiderült, hogy a függetlenségi pártnak még csak pártkasszája sem volt. A képviselőjelölteknek maguknak kellett az alkotmányos költségeket saját zsebükből kifizetniök.

Vannak egyes történetírók, akik általánosítva olyanokat írtak, hogy valami törtető, hatalomravágyó, haszonleső stb. selejtes egyének ültek az ország nyakára októberben. Vajjon átnézték-e az illetők a szereplő férfiak névsorát? Ha igen, ezt az állítást fenn mernék-e tartani. p. o. gróf Batthyány Tivadar, Lovászy Márton, Berinkey Dénes, Nagyatádi Szabó István, Garami Ernő, Peidl Gyula, Jászi Oszkár, Szende Pál, Bartha Albert, Nagy Vince, Nagy Ferenc, Buza Barna, Vass János, Baloghy Ernő és a többiek személye ellen.

Jászi nagyon találóan írja, hogy talán sohasem volt kormány, mely annyira *kizárólag erkölcsi erőkre* támaszkodott volna és minden karhatalmat nélkülözött volna. Írja továbbá Jászi emlékiratában azt is, hogy az októberi kormánynak egyik „főbaja” volt az, hogy „tisztakezü” volt, ami által a belföldi és külföldi panamista köröket magától elhidegítette. Üzletet nem lehetett vele csinálni. Így a „haute finance” ellene fordult, úgyszintén „a piszkos üzleti sajtó is”, — írja Jászi. Ehhez járult a latifundiumok felosztása, a nyíltan hirdetett nagyvagyonadó stb.

Hibák

A világháború utáni összeomlás írtózatossá zürzavarában vette át az ország ügyeinek intézését az októberi forradalom. Nyilván követett el hibákat, hiszen a kibontakozás útjának keresésére még idő sem állott rendelkezésre. Azonnal kellett dönteni minden fontosabb kérdésben és gyakran megesett, hogy a döntés hibásnak bizonyult. A főbb hibák közül, maguknak a szereplőknek megállapításai nyomán, a következőket emeljük ki:

1. *Az elkésés.* Kétségtelen, hogy mikor az októberi kormány hatalomra jutott, már akkor az országot nem lehetett megmenteni, míg *ha idejében jöhetett volna*, talán nem zárta volna le működését teljes sikertelenséggel.

Jászi azt írja emlékiratában, hogyha négy héttel előbb szerveződik a nemzeti tanács és veszi át a hatalmat, nem

lett volna annyi veszteség. De hát, folytatja Jászi, a forradalom kitörése a birnami erdő megmozdulásához hasonlóan történt. Váratlanul, feleőtlen elemektől jött létre a felelősök tépelődése és késlekedése közepette.

Ez állítással szemben meg kell említenünk, hogy az elkésés oka jórészen a Károlyi Mihállyal ellentétben álló magyar konzervatív és reakciós politikusok makacs és alatomos ellenállása volt, akik inkább a hazát tették kockára, mintsem, hogy gyűlölt ellenségüket kormányra eresszék. Bőven kifejtettük, hogy ezek a konok emberek még a jószándékú királyt is leterrorizálták, csak hogy gyűlölködő terveiknek érvényt szerezzenek. Wekerle, Sztérenyi, Windischgraetz, Andrássy személyében kellett ezeket a frondeuröket megállapítanunk, akik azonban törekvéseikben jórészt Tisza erejére támaszkodtak.

Mikor azután Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezése megtörtént, már minden késő volt.

Említettük már, hogyha a király több héttel előbb Budapestre jön, állandóan itt marad és ezt a nemzetnek tudomására hozza, Károlyi Mihályt és a demokratikus elemeket nyomban maga köré gyűjti, a külön békét és fegyverszüneti szerződést azonnal felajánlja, a nemzetiségekkel sietve megállapodik, — talán megmenthette volna trónját is és talán Magyarországot is.

Az elkésésnek azonban kétségtelenül Károlyi Mihályék is okai, akik a forradalomtól egészen az utolsó percig visszariadtak és így tényleg haboztak, tépelődtek és bizonytalankodtak.

Láttuk azt is, hogy forradalmukat sem előre elkészített terv szerint hajtották végre. A proletárdiktatura kikiáltása egy óra alatt megtörtént és másnapra az egész rendszer teljesen készen állott az ország elé. Az októberi forradalomban előbb királyi kormány alakult, mely esküt is tett József főherceg kezébe. Azután fel kellett magukat mentetni az eskü alól a tömegszenvedély nyomása alatt. Ekkor két hétig nyitva hagyták a kérdést, hogy királyság maradjon-e az ország, vagy köztársasággá alakuljon-e? November 16-ikán kikiáltották a népköztársaságot, de csupán január 11-ikén választották annak elnökévé Károlyi Mihályt. Tíz hétig vajudott tehát az októberi forradalom, míg végre teljes

formáját megkapta. Ez bizony nem forradalmi cselekedet volt.

Ámde a reformokkal is lassan lettek készen. Ugyancsak Jászi panaszolja fel, hogy a Károlyi-kormány az életbevágóan fontos és a forradalmat is megmenthető reformokat, vagy egyáltalán nem, vagy pedig csak elkésve valósította meg. Ebben megint nincsen teljesen igaza, mert a helyzet kaotikus volta roppant akadályokat állított a kormány cselekvése elé. Nem egészen öt hónapig élt az októberi forradalom, úgy, hogy elkésésről normális viszonyok között még csak beszélni sem lehetne. A forradalomnak azonban nyilván egy-két hét alatt mindent el kellett volna intéznie, már úgyahogy. Ezzel szemben Batthyány még 6 hét múlva is a kormánybiztos-főispánok beállításával kínlódott, a föld-reform kihirdetése is rendkívül nehezen ment a szocialisták ellenállása és okoskodása miatt stb.

A forradalom elkésésének, vagyis későn érkezésének és késlekedésének, szóval a reformok *nem villámgyors nyélbeütésének* azonban egyébként érthető és tiszteletreméltó okai voltak. Mindent szerettek volna békésen, lehetőleg közmegegyezésre intézni és a zavarokat, a vérontást, pusztítást, elkerülni. Nyilvánvaló azonban, hogy a forradalom érdeke gyors cselekvést követelt volna meg.

2. *A nemzetgyűlés hiánya.* Idéztük azt a nézetet, mely szerint az első Károlyi-kormányt nagy felelősség terheli a nemzetgyűlési választások halasztgatása miatt. Ez tényleg nagy hátránya volt a forradalomnak.

November elsején azt publikálta a kormány, hogy 6 hét alatt összehívja az alkotmányozó nemzetgyűlést. Nem tette meg, mert a megszállások miatt nem mert választatni. Károlyi Mihály december 12-ikén a lázadó katonaságnak ismét kijelentette, hogy kiírja a választásokat, de ez megint elmaradt az ántánt ellenséges magatartása miatt. Végül február 26-ikán a Berinkey-kormány kiírta a választásokat és később e célra április 13-ik napját ki is tűzte. Nem hat hét, hanem hat hónap telt volna tehát el, míg az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívhatott volna.

A nemzetgyűlés hiányából két súlyos hátrány származott. Egyfelől parlament híján miniszteri szükség-rendeletekkel kellett kormányozni, ami a kormány egész elvi állás-

pontjának megtörése volt, ami miatt maga az igazságügy-miniszter kénytelen volt hangoztatni, hogy „14 miniszter nem hozhat törvényeket“, — másfelől pedig nemzetgyűlés híján a felelőtlen elemek minden oldalról könnyebben tudtak bujtogatni és lázítani.

Nemzetgyűlés esetén talán meg lehetett volna menteni a népköztársaságot, de ne gondolja senki, hogy az országot is. A proletárdiktatúrát talán el lehetett volna kerülni, de nem a feldarabolást és a súlyos békét, melyet egyformán róttak volna ki Magyarországra, bárminő rendszere lett volna is.

Nem szabad azért a nemzetgyűlés hiányát döntő hibaként felfűjni és lehetetlenség el nem ismerni, hogy utólag könnyebb jó tanácsokat osztogatni, mint a megszállás zürzavarában és izgalmai között a helyes irányt azonnal megtalálni.

3. *Karhatalom hiánya.* Megint az a helyzet, hogy ha a népköztársaságnak pompás kis hadserege lett volna is, mégsem tudott volna eredményesen szembeszállani a győztes nagyhatalmak ítélkezésével. Ezt előzőleg bőven felderítettük. Ámde önmagát megmenthette volna a népköztársaság és kormánya. A hadsereg-szervezés körül pedig hibák történtek.

A régi hadsereget szét kellett bocsátani és le kellett szerelni. Ennek ellenkezőjét senki sem vitatja. Azt mondják azonban némelyek, hogy a régi hadseregnek egyes rendezetebb kötelékeit fegyverben kellett volna hagyni. Ennek a nézetnek tarthatatlanságát az események elbeszélése során bebizonyítottuk. Nem volt magyar vezér, aki erre alkalmasnak mutatkozott volna. A szétzüllött, megvert, szétfutott osztrák-magyar hadseregből az osztrákok, csehek, lengyelek stb. közül ki kellett volna válogatni a magyarországi csapatokat, azután itt a románok, horvátok, szerbek, szlovákok stb. közül kiválogatni a tiszta magyar alakulatokat, ezekből megint kiválogatni a fegyelmezetlenek és szétzüllők közül a rendtartóbbakat és megbízhatóbbakat. Mikor azután ez a nagy szelekció végbement volna, akkor gondoskodni kellett volna arról, hogy a kiszemelték és visszatartottak haza ne menjenek ám! Éhezéstől, nélkülözéstől, szenvedéstől, félelemtől fáradt és csüggedt katonáink, küzdjék le magukban az otthon és a család utáni vágyakozást és amikor másfél

millió magyarországi katona szerel le, akkor ők százezren maradjanak továbbra is fegyverben. Elmentek volna bizony ezek a katonák a háborúvesztés és forradalom minden fegyelmet amúgy is szétziláló zűrzavarában.

Halvaszületett eszme tehát a régi kötelékek közül egyeseknek visszatartása. Ellenben az új hadsereg szervezését azonnal meg kellett volna kezdeni. Hogyan? E kérdésre kétségtelenül sokkal nehezebb megfelelni, mint amilyen könnyű magát a tételt imperatívé felállítani. Semmiesetre sem úgy azonban, ahogyan Linder hadügyminiszter és Pogány József katonatanácsai elnök és kormánybiztos eljártak.

Előadásunk során rámutattunk az elkövetett hibákra. A forradalom győzelme után az első negyedórán már el kellett volna készíteni a hadsereg-szervezés tervét és ehelyett a hadügyminiszter pacifista szölamokban éli ki magát, a katonatanács kormánybiztosa pedig azon töri a fejét, hogy miként tudja a hadsereget a saját egyéni céljainak szolgálatába állítani. Mindkét törekvés dezorganizációval járt.

Hadügyminiszterre energiától duzzadó harcos katonát kellett volna kinevezni, a katonatanácsot pedig az első napon feloszlatni és megszüntetni. Hogy ez nem így történt, ezért a felelősség elsősorban Kunfi minisztert terheli, aki úgy Lindert, mint Pogányt ajánlotta a miniszterelnököknek. Károlyi Mihály rendkívül nagyra becsülte Kunfi Zsigmond kétségtelenül fényes talentumát és különösen vonzódott hozzá azért is, mert Kunfi volt az egyetlen szocialista, aki őt a háború előtt Amerikába elkísérte és ezzel teljes szolidaritásának bizonyosságát adta. Kunfi azonban szélső szocialista volt, teoritikus ember, aki a hadseregre mindig riadtan gondolt és állandóan attól tartott, hogy valamelyik ellenforradalmi tábornok puccsot csinál és a forradalmat megbuktatja. Ezért úgy az ő, mint a hozzá hasonló mentalitású emberek szándéka inkább a hadsereg letörésére, mint újjászervezésére irányult.

Nem tudhatjuk, hogy a legtervszerűbb és legerélyesebb szervezési művelet is tudott volna-e az akkori viszonyok közt eredményt elérni, — azonban nyilván nagy hiba volt azonnal meg nem próbálni. Későbbben már mindent elkövettek Bartha, Festetics, maga Károlyi Mihály és Böhm, hogy ezt a hibát pótolják és jóvátegyék, ámde rövid volt a rendelkez-

zésre állott pár hónap arra, hogy a megbillent egyensúlyt helyreállítsák.

4. *Emberhiány.* Jászi azt is megrója, hogy a forradalom „kétségbeejtő szervezetlenségének“ egyik oka a „kataszter“ hiányában keresendő, melyet 2—3000 alkalmas emberről a forradalom kitörése előtt el kellett volna készíteni. Szóval szerinte jóelőre össze kellett volna írni az alkalmas embereket és mikor a forradalom győzött, mindeniket egyszerűen beállítani a neki előre kijelölt szerepre. Nagyon elméleti dolog ilyen pompás és tökéletes szervezkedést elképzelni, de annyi bizonyos, hogy ebben az irányban valamit mégis csak tenni kellett volna.

Kétségtelen, hogy a forradalom irtózatos emberhiánnyal küzdött minden vonalon. Azok a pártok, melyekre a kormányzás nagyhirtelen rájaszakadt, erre nem voltak sem elég erősek, sem eléggé felkészültek.

A függetlenségi párt, az októberi forradalom vezérpártja, az 1910-es választásokon kb. 100 mandátummal jelent meg az országgyűlésen. Nagy csökkenés volt ez az előző 250-hez képest, amikor a parlament abszolút többségét tette ki, de még így is sokat számított. Kérdezzük: vajjon nem más arculata lett volna-e az októberi forradalomnak, ha ez a 100 tagú párt veszi át a kormányt 1918-ban, amikor a régi országgyűlés még mindig együtt ült? De hol volt már akkor ez a párt?

Elbeszéltük előbb több ízben, hogy az 1910-ben Kossuth Ferenc és Justh Gyula körül kétfelészakadt pártot 1913-ban Károlyi Mihály egygyé forrasztotta, de azután ugyancsak ő bontotta meg 1916-ban, midőn új orientációját a párt többsége nem értette meg. Az így alakult Károlyi-párt a forradalom kitörésekor nem rendelkezett többel, mint 10—15 olyan képviselővel, akik valamely szerep betöltésére alkalmasak voltak. Ezzel a kis csapattal kellett tehát megindulni. A 100 függetlenségi képviselő többi része pedig egyéb frakciókban helyezkedett el. Láttuk, hogy egyrésztük Apponyival hol belépett a Wekerle ál-negyvennyolcas pártjába, hol kilépett abból. Egy másik csoport Bizony Ákos szintelen öreg képviselő korelnöksége alatt szerencsétlenkedett. Többen pedig pártszervezeten kívül forgácsolták szét az erőt. Bármilyen lelkes is volt, de számra igen kicsiny a Károlyi Mihály pártja.

Bőven kifejtettük, hogy a szociáldemokrata párt a Tisza-féle reakció folytán parlamenten kívül érte meg a forradalmat és miniszterei úgyszólván az utcáról ugrottak fel a kormány szekérébe. Ugyanígy a radikális párt kis csapatja is.

A csekély létszámhoz járult még a politikai iskolázottság hiánya, a tapasztalatlanság hátránya is. Ezt is bőven megvilágítottuk már elbeszélésünk elején. Most csak idézzük Garaminak következő mondatát: „A szociáldemokrata párt alkalmatlan volt a kormányzásra, mert évtizedek alatt szélső eszközökkel volt kénytelen küzdeni a reakció ellen és beidegződött az emberekbe a gyűlölet a kormányzáshoz szükséges hatalmi eszközök iránt“. Ezzel azt akarja mondani, hogy tehát nem tudtak kormányozni. Garami még egy elkeseredett súlyos ítéletet mond saját pártja ellen, midőn emlékiratában így ír: „Azért a csúfságért, ami Magyarországon történt (a proletárdiktatura kikiáltása által), nem a szocializmus, mint eszme, hanem a szocialisták, mint emberek a felelősök és a csúfság mégis elsősorban magát a szocializmus ideálját érte“. Kimutattuk, hogy ezért elsősorban a Tisza-rendszer felelős, mely a zocialistákat ilyen szélső irányba kényszerítette. Bárki is felelős azonban, annyi tény, hogy az októberi forradalom helyzete az emberhiány miatt is igen nyomasztó volt.

Országvesztés vádjja

A felsorolt hibákat az októberi forradalom szereplői, barátai állapítják meg, valamint azok, akik tárgyilagosan nézik az eseményeket. Ellenben a forradalom ellenségei nem hibákat látnak, hanem bűnökről kiáltanak. Országvesztés és hazaárulás vádját emelik.

Az emberek szerint az országot nem azok veszítették el, akik belevitték a világháborúba és akik éppen a németek oldalán álltak bele. Nem azok veszítették el az országot, akik a háborút is elveszítették. Nem azok veszítették el az országot, akik a háborút a végletekig húzták és a békét nem kötötték meg idejében, hanem bevárták a végső összeomlást. Nem ezek, hanem az októberi forradalom vezetői veszítették el az országot, akik már csak a befejezett ténuek után jöttek és már semmit sem tudtak megmenteni. Az előző reakció folytán belpolitikailag is a legrémesebb állapotban tá-

lálták az éhezõ, lerongyolt, jogfosztott és nemzetiségileg egymás ellen agyarkodó népet. Nem azok vesztették el az országot, akik ezt az állapotot elõidéztek, hanem azok, akik ezt az állapotot már így találták.

Arról ne is szõljunk, hogy az októberi forradalom emberei mindezen bajok ellen kezdettõl fogva küzdöttek, azokat kezdettõl fogva megszüntetni, javítani törekedtek, tehát a kialakult hadi és belpolitikai helyzet az õ akaratuk ellenére, ellenkezõ irányú küzdelmük dacára jött létre.

Valaki írja azt, hogy az októberi kormány olyan helyzetet talált, mint az az orvos, akit hívnak az elõzõ kuruzslók által már halálra rontott beteghez és követelik tõle, hogy a menthetetlen beteget gyógyítsa meg. Ehhez a hasonlathoz mégcsak azt a megjegyzést fűzzük hozzá, hogy éppen azt az orvost hívják utólag, akinek elõzetes tanácsait a kezelésnél soha meg nem fogadták, akit állandóan gorombán visszautasítottak.

A probléma analizisét következõkben kíséreljük meg:

I. A forradalom nem néhány ember mesterséges mûve volt, hanem természetes fejlõdés eredménye.

Szekfü már 1920-ban azt írja, hogy az októberi forradalom „nem ok, hanem csak tünet volt, jelenség és következmény” és óva int az ellen, hogy minden baj forrását a forradalmakban keressék. Andrassy azt írja, hogy „ezt a forradalmat a hisztéria forradalmának fogja a történelem minõsíteni, a hadi neurozis szülöttének”, amiben azonban csak részben van igaza, mert hiszen a háború váltotta ugyan ki a forradalmat, a háborús neurozis szabta meg annak irányát és gátolta meg annak megfelelõ kibontakozását, de kimutattuk, hogy mélyre nyúló gyökerei folytán ennek a forradalomnak természetszerûen kellett a magyar tájából elõbb-utóbb kihajtania.

II. Az ország pusztulását a háború elvesztése idézte elõ, nem pedig a forradalom. Rubint osztrák-magyar szellemû tábornoknak az összeomlásról írt gyûlölettõl tájékozó könyvéhez az elõszót 1922-ben az akkori magyar honvédelmi miniszter: a magyar szellemû Belitska Sándor tábornok írta, aki alaposan lehûtötte a Rubint könyvében lángoló vádaskodás tüzét, midõn így ír: „A szerzõ annak a nézetének ad kifejezést, hogy hazánk területének legnagyobb részét a des-

truktív elemek átkos vakondmunkája következtében vesztettük el. Ez nem egészen így van, mert igaz ugyan, hogy a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés még csak említést sem tesz Magyarországról, illetve még csak nem is sejteti hazánk elkövetkező borzalmas megcsonkítását, én azonban tudom, hogy ezt az ántánt államai még a háború folyamán elhatározták." Tudta ezt a szerző is, de rosszhiszeműen elhallgatja. Példátlan eset, hogy az előszó írója, az egész könyv lényegét illetően, már előre lecáfolja a szerzőt és ez még ki is adja ezt az előszót.

III. Az országvesztés vádjának lényege az, hogy az októberi kormány nem ragadott fegyvert az ellenség ellen. Kimutattuk, hogy a Duna—Száva-vonalnak védelme Franchet d'Esperey hadai ellen mennyire képtelenség lett volna, hiszen von Kövessnek ott alig volt számbavehető serege, Mackensennek bevonását pedig hogyan lehet kombinációba venni, akkor, midőn a német nép már nov. 9-ikén elkergette császáriját és 11-én letette a fegyvert, tehát a vitéz német tábornagyot a saját kormánya parancsolta haza. De feltéve, hogy sikerrel lehetett volna a déli vonalon ellenállani, hogyan képzelik ezt el akkor, midőn a november 3-án aláírt Diaz-féle fegyverszüneti szerződésben, az október 30-án már csúcspontjára hágott vittorio—venetói irtózat, megsemmisítő csatavesztés után Károly császár és király kötelezte magát, hogy az osztrák-magyar monarchia egész hadserege leteszi a fegyvert és amikor a német kormány, mint említjük, ugyanezt tette, egy hét múlva? Rubinték a két fegyverletételi szerződés ellenére sem tették volna-e le sem a von Kövess, sem a Mackensen seregének fegyvereit? És ha nem tették volna le, hanem tegyük fel, sikerrel ellen tudtak volna állani Franchet d'Esperey-nek, akkor nem jött volna-e Magyarország ellen a Diaz tábornagy győzelmes milliós hadserege, hogy a másik ántánt-sereget felmentse? Nem vonult volna-e be egy hét alatt Budapestre Diaz, ha Belgrádnál Franchet-vel verekedés lett volna? Hiszen idéztük az olasz hadi jelentést november 4-e utánról, melynek befejező mondatát jó lesz ismét a Rubint-féle embereknek figyelmébe ajánlani:

„— November 4-én az osztrák-magyar hadsereg meg volt semmisítve. Mialatt a maradék rendetlenül özönlött

vissza, kezeink között százezrével maradtak foglyok és milliárdokat érő zsákmány. Az olasz hadsereg pedig *gyülekezett, hogy a még megmaradt ellenség ellen vonuljon*, de itt is vége lett az ellenállásnak november 11-én“.

Mint két hatalmas vaságú harapófogó a diót, úgy roppantották volna össze az ellenálló csapatokat. Diaz és Franchet, hát még ha megtudjuk, hogy nem is keményhájú dióról volt már szó, hanem valami rohadtt makkról. Mindezt előzőleg cáfolhatatlanul bebizonyítottuk.

IV. Maradt azonban még egy eshetőség, amint kimutattuk: a nagyántántnak nem állani ellent, hanem midőn az ántánt-hadak már elvonultak, felvenni a harcot a csehekkel és románokkal, éppen a belgrádi katonai egyezményre hivatkozással és mintegy annak védelmében. Felmerül a kérdés: nem jobb lett volna-e ilyen Zrínyi-féle kirohanással megkísérelni a hadi szerencsét? Petőfi írta: „Inkább vesszen ki nemzetünk egyszálig s dagadjon fel kifolyt vérünk árja az égboltjáig“.

Károlyi Mihály és kormánya ezt a megoldást kétszer megkísérelte. Először már november 12-én, tehát kormányra jutásának második hetében, midőn fegyverre hívta a magyarságot a betörő csehek ellen és kijelentette, hogy Magyarországot a nemzetközi jogba ütköző támadások ellen „fegyveres erővel megvédi“. Böven megvilágítottuk, hogy a magyar csapatok teljes alkalmatlansága és harcolni nem akarása folytán ez a kísérlet sikertelen maradt és az ántántnak a demarkációs vonalat megállapító jegyzéke nagy szégyentől óvta meg az országot, mert a cseh csapatok olasz és francia tisztek vezérlete alatt győztek volna.

Álljunk itt meg és lássuk, hogy ezzel az elkeseredett fegyveres ellenállással egyáltalán lehetett volna-e sikerrel elérni? Még ha lett volna is magyar hadsereg, az ellenszegülés következtében fellángolt volna a világháború és a nagyhatalmak eltiporták volna Magyarországot, mint az utolsó tűzfészket. Nyilván eleinte nem küldtek volna ide csapatokat, hanem a cseheket, románokat, szerbeket mozgósították volna, akiket a világháborúból maradt töméntelen modern hadi anyagból dúsan felszereltek volna. Egy körháború indult volna meg, melyben a magyar nemzet részint a túl-erőnek, részint a hasonlíthatatlanul jobb fegyvereknek

előbb-utóbb áldozatul esett volna. Talán kezdeti sikerekkel dicsőséget lehetett volna hozni a magyar névre, de a sok kiontott vér végeredményben hiába folyt volna. Ha pedig a kis népek ántánt segítséggel nem tudtak volna győzni, akkor a nagyhatalmak megindították volna iszonyatos hadi gépezetüket, mert tekintélyük forgott kockán és a világra szóló győzedelmek után Európa közepén nem tűrték volna el vereséget. *A magyar nemzetnek tehát buknia kellett, úgy, amiként az a lezajlott világháború eredményéből logikusan következett.* Az ilyen kísérletnek véres kudarc lett volna a sorsa.

Ámde a népkormány mégis még egyszer megkísérelte a fegyverheznyúlást március 21-én: *a Vyx-jegyzék visszautasításával.* A területi integritás elve alapján nem járult hozzá az ország feldarabolásához, az ántánt parancsának teljesítését megtagadta és az ellenszegülés jeléül lemondott. A végső elkeseredésből kirobbant nagy felbuzdulás ténye volt ez: jöjjön, aminek jönnie kell, de az ország feldarabolását nem ismerjük el.

Izt hinné az ember, hogy Rubinték ezt a cselekedetet már csak helyeselni fogják, hiszen ennek hiánya miatt tartották eddig hazaárulónak a Károlyi-kormányt. Nagy tévedés, mert Rubint így ír fércművében a Vyx-jegyzék visszautasításáról: „Ha még némi kétség merült fel arra nézve, hogy a Károlyi-kormány hazaáruló, akkor ez a ténye a hazaárulás büntényének bélyegét lemoshatlanul süti rá a Károlyi-kormányra“. Tehát akkor is hazaáruló, ha nem fogott fegyvert, akkor is, ha fegyverhez nyult.

V. A hazaáruláshoz galád szándék és elhatározás kell. Lehet bírálni a Károlyi-kormányt személyeit, célkitűzését, tényeit, taktikáját és mindenféle vonatkozását, lehet bírálni a legélesebb formában, de miként képzelik el ezek a gáncsokodók, hogy a hazát elárulta volna? Kinek és mennyiért? Összeült, összeesküdött az a 12—14 miniszter és sötét éjjel, titkos terv szerint kiszolgáltatta a hazát valamilyen ellenségnek? Húsz ezüst pénzért? A korlátoltságnak és a gonoszságnak különleges kombinációja kell hozzá, hogy valaki a közismert tényekből a hazaárulás vádját meg merje kockáztatni.

Hazaárulók-e azok a függetlenségi politikusok, akik egy egész életet tettek rá az eszméikért folytatott nagy küz-

delmeikre, akik eszméikért mindent feláldoztak, hírnevet, állást, méltóságot, vagyont, családot, akik eszméikért vállalták az üldöztetést, sokan a számkivetést, az előkelők gyűlöletét, a tömeg megvetését, de hazájukat mindenek fölé helyezték? Ezek hazaárulók? És Garamiék, a derék szociáldemokrata munkások, akik kiközösített, jogfosztott, lenézett és megvetett létükre eljöttek és a magyar népköztársaság formájában a magyar hazát szívükhöz szorították és annak területi épségéért még a maguk szocialista eszméiből is áldozatot hoztak? Ezek hazaárulók?

Egyet megengedett élniük a végzet a sok viszontagság dacára is: nem nekik kellett a trianoni békét aláírniuk. Vajjon Rubinték hogyan gondolják: *nem azok-e a hazaárulók, akik az ország feldarabolását aláírásukkal megpecsételték, csak azért, hogy hatalmon maradhassanak?* A Károlyi-kormány ellenben a területi integritás elvét fennen hangoztatta és lemondott.

A hamis vád emelésének okai

A Horthy-rendszer, mely a románoknak a vörös hadsereg feletti győzelme után, Magyarországon minden hatalmat kezébe ragadott és brutális erőszakkal érvényesített, — a népköztársaság vezetői ellen nemcsak azért emelt hazaárulási vádat, mert vak gyűlölet fűtötte ezek ellen és mert félt a rivális politikusok újra felszínre kerülésétől. Ezeken az egészen természetes indokokon felül, van még további és ezeknél még fontosabb indoka erre:

Magyarországot ezekben az években három nagy megpróbáltatás érte, amelyekért természetesen keresik a felelősöket. Ez a három nagy esemény: 1. Az első világháború elvesztése, 2. a bolsevizmus kitörése és 3. a trianoni béke.

Mind a háromért az a militarista, reakciós, „úri“ rend a felelős, mely a hatalmat háború előtt kezében tartotta és a forradalom bukása után újra kezébe kaparintotta. Ennek a politikai kasztnak és rendszerének vezére a háború előtt Tisza, a forradalom után pedig Horthy volt. Tisza filozemita, ál-liberális alapon, Horthy pedig antiszemita, konzervatív színezettel irányította ezt a lényegében azonos reakciós politikát.

Ez a rendszer felelős az ország pusztulásáért a következő részletezés szerint:

1. A rendszer belevitte Magyarországot a világháborúba és pedig éppen a németek oldalán vitte bele. A háborút esztelenül akkor is folytatta, midőn a békekötés szüksége már nyilvánvalóvá vált. A háborút elveszítette. A húzás-halasztással még a valamennyire tűrhető befejezést is lehetlenné tette. Ebben áll a háborúért való felelősség.

2. A rendszer a nép kegyetlen elnyomásával, minden demokratikus és szociális haladásnak erőszakos meggátolásával nemcsak a forradalmat robbantotta ki, hanem a bolsevizmust is.

3. A rendszer elfogadta és aláírta az országot feldaraboló trianoni békét és ráadásul még Nyugatmagyarországot is kiadta az ellenségnek.

A rendszer és annak háború utáni vezére: Horthy, valamint társai érezték a fentiekért a felelősség súlyát és ez alól menekülni iparkodtak.

Az önmentésre való törekvés vitte rá azután őket, hogy minden bűnüket Károlyi Mihályra, a népköztársaságra és az októberi politikusokra hárítsák át.

A hazaárulás vádja tehát semmi egyéb, mint kétségbeesett kísérlet a felelősség aluli kibúvársra.

Hogy pedig ez a propaganda sikerrel járt, annak nagyon egyszerű magyarázata az általános emberi tulajdonság: behódolás a hatalmasok előtt és sárral dobálása a bukottaknak. Különösen áll ez a forradalmakra. A forradalom csak akkor szokott dicsőséges lenni, ha győz, ellenben mindig gyalázzák, ha nem sikerül.

Amerikás magyar véleménye

Jámbor magyarok, gonosz politikusok, rosszhiszemű történetírók kiálthatják vádjaikat a Károlyi-kormány ellen, egy amerikás magyar nyugodt megítélése szétszórja e vádakat. Huszonöt évig élt az Egyesült Államokban Kovács János és ott meghallgatta Károlyi Mihálynak s társainak beszédeit is 1914-ben, a háború kitörése előtt. Véleményét így foglalta egyszerű, józan, higgadt, keresetlen szavakba:

— Look here! Károlyi Mihály Európa közepén alapított egy kis magyar köztársaságot, melynek rengeteg ellensége volt és nem volt egyetlen barátja sem. Irtózatos nyomás jött ellene. Nem állhatott meg.

Történetírók botrányos tévedései

Nagyműveltségű, tudós történetírók ellenben merészelnek a magyar októberi forradalomról írni, anélkül, hogy csak annak eseményeit is megismernék és tisztáznák. Még a tényeket sem tudják.

1. Így például Horváth Jenő egyetemi tanár egyébként elég tárgyilagos és higgadt író azt írja, hogy alig volna könnyű feladat megállapítani az 1918/19. évi forradalom államformáját, mert a királyságot nem törölték el, köztársaságot nem alakítottak, továbbá, hogy mivel a nemzetgyűlési választásoktól a polgári elemnek hívott nacionalisták nem kevésbé félték, mint a szocialisták, tehát miután egyik sem tudta, hogy kié lesz a hatalom, a választásokat egyre késleltették, majd elhagyták.

Ezzel szemben mindenki tudja, hogy 1918 nov. 16-ikán a forradalom kikiáltotta a köztársaságot, a választásokat pedig a megszállások miatt késleltették ugyan, de nem hagyták el, hanem április 13-ikára kitűzték és azok megtartását csak a felfordulás akadályozta meg.

2. Gróf Andrássy Gyula azt írja emlékiratában, hogy a Vyx-jegyzék ügyében a Berinkey-kormány nem tudott dönteni. „A kormány sem az elfogadás, sem a visszautasítás ódiumát vállalni nem meri.” Holott ezzel szemben az a tényállás, hogy a kormány, az e műben is szó szerint leközölt jegyzék által a Vyx-jegyzéket kifejezetten, határozottan, keményen visszautasította.

3. Pethő Sándor pedig azt állítja, hogy Károlyi Mihály a földosztást „az egri káptalan birtokán” kezdte meg. Még azt a kevés elégtételt sem hagyják meg a magyar népköztársaság elnökének, hogy a saját maga földjét osztotta ki először, nem pedig a másét. Kál-Kápolna községek nevéből, mire a komoly történelmi tanulmányba belejutott, káptalani birtok lett.

Ez a három fenti tényállásbeli tévedés azért jellegzetes és különösen érdekes, mert az októberi forradalomnak éppen a három fenti cselekedetében van a dicsősége, ami a jövőbe is belevilágít: 1. Köztársaságot alapított. 2. A területi integritást utolsó pillanatig hangoztatta és soha fel nem adta. 3. A földet a magyar nép kezére akarta juttatni és Károlyi Mihály a földosztást a saját birtokán kezdte meg.

3. Károlyi Mihály jellemzése

A magyar októberi forradalom, vagy másként Károlyi-forradalom elleni támadásokat legtöbbször annak vezére: Károlyi Mihály ellen szokták összpontosítani, akit a vádak, rágalmak és gyalázkodások pergőtüzével árasztanak el. Károlyi Mihály személye különben is valami titokzatos homályban áll a közvélemény előtt. Illő, hogy történelmi tanulmányunk befejezéseként, jellemrajzot adjunk róla.

Csak az október Károlyijáról szólunk

Az októberi forradalom lezárultával a számkivetésbe ment Károlyi Mihály eltűnt a magyar közönség szeme elől. Hogy 1919 március 21-ikét követőleg milyen átalakuláson ment át az októberi forradalom hőse, arról egészen hiteles és biztos adataink nincsenek. Ámde nem is törekedünk ilyenekre szert tenni. *Nem foglalkozunk a számkivetett Károlyi Mihály személyével.*

Éppen azért, mivel nem életrajzot írunk róla, aki még él, sőt akcióban is részt vesz e sorok papírravetésekor, — zárt és végleges ítéletet róla mondani nincsen módunkban. Nem tudhatjuk, hogy meggyőződése, világfelfogása, sőt jelme is milyen változásokon mehetett át az irtózatossapások, szenvedések és viszontagságok áradatában, melyek reázúdultak?

Grófi rangját eldobta magától, hazájába nem volt szabad visszatérnie, rokonsága (csekély kivétellel) megtagadta, a főúri körök, melyekhez tartozott, kiátkozták, ellenségei a gyűlölet orkánját fújták felé, vagyonát, mint hazaárulóét bíróilag elkobozták, a magyar nép pedig cserbenhagyta. Nemcsak ellenségeivel áll szemben, hanem csalódott híveiben és ideáljaiban is, hazája, nemzete, népe pedig kizárta maga közül. Mi kell még ehhez, hogy valaki Coriolánussá váljék? Csodálkozni sem lehetne rajta. Igazi emberi nagyságát éppen az fogja kipróbálni, hogy vajjon milyen hatást tett reá a külföldön töltött évtizedek eseménysorozata?

Ezt nem tudjuk és ezért vizsgálódásunkat 1919 március 21-ikével lezárjuk.

Csak azt kérdezzük, hogy milyen ember volt az októberi Károlyi Mihály?

Elbeszélésünk során már felhívtuk reá a figyelmet, hogy Károlyi Mihály milyen világnézeti fejlődésen ment át 1913-tól 1919 március 21-ikéig?

Kezdte pályáját, mint büszke gróf, a magyar főúri családok egyik legelzárkózóbbjának sarja, a honfoglaláskori ősi nemzetség ivadéka, a hatalmas hitbizomány ura, akit latifundiumos társai az OMGE elnöki székébe emeltek. Károlyi Mihály azonban a konzervatív feudális szellemmel az 1910-es évek elején szakított és évről-évre mindinkább demokratikus és progresszív irányban alakult át. Az ország függetlenségéért szembefordult a dinasztiaával, főúri osztályával pedig szakított, midőn az általános választójogot meg akarta adni a nép nagy tömegének is és a latifundiumok felosztását követelte. Jogot, földet, kenyeret a népnek! — ez nem kortesfogás volt nála, hanem szent meggyőződés.

A háború ellen harcra szállt és a békét kívánta. Pacifizmust hirdetett, világbékét és a népek testvériségét. Itthon a nemzetiségek teljes egyenjogúságát. Majd köztársaságot alapított, melynek elnökévé lett.

Végül pedig a szociális eszme búv körébe annyira belekerült, hogy még eddigi polgári álláspontját is feladta és nyíltan szocialistának vallotta magát. Az OMGE latifundiumos grófi elnökéből szocialista szellemi munkás lett.

Következetlenséggel mégis bajos vádolni Károlyi Mihályt, mert bár folyton változott, de fejlődési iránya mindig változatlan: állandóan balfelé haladt. Nem úgy, mint például Apponyi Albert, aki valami csodálatos cikk-cakkos pályát futott be életében és hol sötét reakciónak mutatkozott, hol nagyszellemű liberálisnak, hol a függetlenségi eszme zászlóját lobogtatta, hol a dinasztia előtti behódolás ékes szószólója volt, hol világbékét predikált, hol a háborúért lelkesedett stb. Károlyi Mihály ellenben következetes a balfelé való tolódásban.

Egyéniségének értékei.

Tiszta jelleme a legnagyobb erkölcsi értéke. Tisztességes, becsületes, hűséges és lojális volt. Garami, aki a forradalom után szembekerült vele és többször megtámadta, így ír róla emlékiratában: „A magyar demokrácia és a magyar

nép e hűséges előharcosát, a legszigorúbb mértékkel mérve is, csak tévedése miatt érheti gáncs, sohasem a szándékaiért“.

Teljes önzetlensége volt egyik legtündöklőbb tulajdonsága. Emlékiratának azt a helyét idézzük, ahol elítéli őst: gróf Károlyi Sándort, aki a szatmári békekötésért a királytól nagy jutalmakat fogadott el. „Nekem fájt, hogy ősem a nagy politikus nem akart félelem és gáncs nélküli lovag lenni“, — ezt írja Károlyi Mihály és így folytatja: „Én leszámoltam, ami részem a hűbérben volt, melyet soha el nem fogadtam volna, én visszaadtam annak, akit illet: visszaadtam a magyar népnek és elindultam azon az úton, amelyre ősapám helyén léptem volna: az emigráció útjára. Rákóczi bujdosóinak legkisebbikével cserélnék, de nem cserélnék azzal a nagyszerű és ragyogó férfiúval, aki becsületével fizetett a rangért és gazdagságért, melyeket 43-ik életévig magam is élveztem.“ Idézzük ezeket a mélyen megható sorokat, mert Károlyi Mihály önzetlenségét semmi sem tudja ezeknél jobban kifejezésre juttatni.

Magyar hazafisága vitte rá arra, hogy a dinasztiaival és az arisztokráciával szembe forduljon a 400 éves magyar függetlenségi törekvés szolgálatában. Ez vezette akkor is, midőn a területi integritás mellett hitet tett és saját sorsát ehhez kötötte. Egyik történetíró bizonyos gyanúsítással említi meg, hogy Károlyi Mihály környezetében olyan politikusok is felbukkantak, akik tíz évvel előbb a Ferenc Ferdinánd „műhely“-hez tartoztak, akik összeköttetésben állottak gróf Czerninnek és kapcsolatuk lehetett a francia, valamint az emigráns cseh diplomáciával. Ez tényleg így van egyes radikális és szocialista theoretikusokra vonatkozóan. Ámde ezek a férfiak voltak azok, akik irányt változtattak és amidőn Károlyi Mihályhoz állottak, megtagadták tíz év előtti multjukat. Különösen világos ez a szociáldemokraták mérsékeltebb szárnyára vonatkozóan. Böhm hadügy-miniszter ugyanakkor, midőn Károlyi Mihály Szatmáron 1919 márc. 2-ikán kinyilatkoztatta, hogy nem ír alá olyan békét, mely Magyarországot feldarabolja, szintén beszédet tartott, melyben nyíltan kijelentette, hogy a szocialisták ellen régen joggal mondhatták, hogy hazafiatlanok, midőn a haza még csak a tizezerholdasok birtoka volt, de ma már, midőn a magyar köztársaság az egész népet magához ölelte,

a szocialisták is hazafiak lettek. Károlyi Mihály, aki ezt a változást előidézte, ekkor hitet tett hazafiságának változatlan régi mértékéről, amidőn szemben a nagy ántánt minden hatalmával, nyíltan kiállott a területi integritás mellett.

Népszerűsége a szociális eszme útjára lépésében és azon való mindig előbbre haladásában nyilvánult meg. A történelemben nem sok szereplő van, aki a szociális eszméért annyi áldozatot hozott volna, mint ő.

Emberszeretete ezzel szorosan összefügg. Az embertestvériség keresztyéni gondolatát magáévá tette, bár valami különösebb vallásosság nála legalább külsőleg nem nyilatkozott meg. Ezért gyűlölte a háborút és követelte a pacifizmust. A vérontást elítélte. Jószíve mindig segítségre hajlott. Az emberi élet előtte drága volt, fajra, nemzetiségre, felekezetre való tekintet nélkül.

Prófétai hite eszméiben előző tulajdonságaiból következik. Soha Milotay igazabban nem írt, mint midőn így vezércikkezett Károlyi Mihályról: „Tiszta szándékai, ragyogó jó-hiszeműsége, férfias lelke és törhetetlen hite ideáljaiban“, ezek a jellemvonásai. Igaz, hogy ezt akkor írta az ellenforradalomnak ez az üzletes publicistája, midőn 1918 októberben Károlyi Mihály szerencsecsillaga rohamosan emelkedett. Utólag azután próbálta dicséreteit gyalázkodásokká változtatni. Először írt igazat.

Próféciára való hajlama különösen megdöbbentő. Ha megnézzük jövődöléseit az elkövetkezendőkről, — a legtöbb esetben beváltak. Az is elgondolkoztató, hogy legtöbbször a sötét eseményeket sejtette meg előre. Valósággal a magyar élet Kassandrája volt. Módunk van figyelni jóslásait 1913-tól kezdve. Megmondotta, hogy egy nagy világégés következik, melyben Magyarország nagyon hátrányosan helyezkedik el. Ezt ellensúlyozandó vetette fel a német szövetségtől való elszakadásnak programját és a szentpétervári utazás tervét, valamint ezért ment ki kétszer Amerikába. A háború kitörése után, akkor is, midőn úgyszólván mindenki biztosra vette a németek győzelmét, ő makacsul kitartott a háború elvesztésének jóslása mellett. Ezért szállott síkra a megegyezéses, majd a külön békéért. A háború rosszra fordultával világosan látta Magyarországot katasztrófájában. Érezte, hogy fel

fogják darabolni hazáját. Ezért hallatta vészkiáltásait, amire az illetékes körök gúnyos lekicsinyléssel feleltek. Jóval az októberi összeomlás előtt megmondotta, hogy ő fog hatalomra kerülni. de ez már olyan későn lesz, hogy nem tud többé segíteni. Ezt pártjának értekezletein éppenúgy hangoztatta, mint a parlament színe előtt tartott beszédeiben. Valótlanság tehát az a rosszhiszemű állítás, hogy Károlyi Mihály elhitette volna a közvéleménnyel, hogy egyedül csak ő tud az ántántnál kedvező békét kieszközölni. Ellenkezőleg áll a dolog. Idéztük elbeszélésünk során, hogy a parlamentben kijelentette, hogy új Mohács előtt állunk és ő nem vágyik a kormányra, mert aki most odakerül, abból nagyon népszerűtlen ember fog válni. Mint már köztársasági elnök kijelentette, hogy Magyarországot csak a pacifista gondolat tudná megmenteni, ha az világszerte felülkerekednék. Ámde sejtette, hogy egyelőre a reakció fog jönni, ő pedig száműzetésbe szorul, azonban ott is fogja folytatni küzdelmeit eszméiért. Mindezeket hiteles adatokkal támogatva, meg lehet találni ennek a könyvnek előző lapjain. Károlyi Mihály csodálatos mélabús tekintetű ember volt. Mintha a végtelenbe révedezne bele. Mintha nem látná a körülötte való realitásokat és messze kalandoznék a lelke. Az októberi forradalom korszakában, ez a hatalmas, tagbaszakadt, nagy, szomorú ember fent a budai várban, marcangoló gondok között virrasztott a magyar nép sorsa felett és küzdött azokkal a sötét hatalmakkal, melyeknek győzelmes elközelgetését intuitíve érezte, de értelmével és akaratával mégis síkra akart szállani ellenük.

Micsoda kicsiny lélek volt mellette a kiváló diplomata hírében állott Andrássy, akinek emlékirataiban így találjuk meg indokolását annak, hogy miért tette meg, mint bécsi közös külügyminiszter 1918 október 28-ikán különbékeajánlatát? Így ír: „Én a mentséget csak a gyors, azonnali békében láttam, ennek pedig csak egy útját, a különbékét. A forradalmat csak a különbéke felajánlásával lehet megakadályozni.“ Erre a véleményre jutott el Andrássy, a nagy diplomata, három nappal a forradalom kitörése előtt. De azt nem írja, hogy Károlyi Mihály ezt nemcsak hónapokkal, hanem évekkel előbb látta és prédikálta, ám ő és társai lehurrogták, kigúnyolták, lehazaárulózták érte. Az események

alakulásában mindenkor Károlyi Mihály csodálatos megsejtésének lett igaza.

Értelmi képességei egészen hamis megvilágításban vannak a magyar közönség előtt. Azt akarnák elhitetni, hogy Károlyi Mihály tehetségtelen ember volt, aki állandóan környezetének hatása alatt állott, beszédeit is mások készítették neki. Ebből egy szó sem igaz. Károlyi Mihály normális, rendes észbeli képességekkel felruházott ember volt. Ő maga sem igényelte magának, hogy valami egetvívó talentumnak tartsák. Hogy nemcsak pártvezérségre, hanem köztársasági elnökségre alkalmassá tevő képességei voltak, bizonyítja az a körülmény, hogy ezeket a magas pozíciókat nem öröklés, nem fegyveres erőszak, hanem a tömeg lelkesedéséből eredő választás által nyerte el. Itélőképessége tiszta, logikája erős, dialektikája egyenesen kiváló volt. Két gyöngéje miatt azonban az alaptalan híresztelések könnyen elterjedhettek róla. Az egyik torokhibája miatti különös, nehéz kiejtése, a másik pedig az, hogy szónoklataiban a mondatszerkezet szabályait tökéletlenül alkalmazta. Ha azonban ezt a két fogyatékkosságot megszokta az ember, beszédei igen hatásosak voltak, amint erre már rámutattunk. A gyorsírói feljegyzés után átfésülve, egyik-másik beszéde valóságos szónoki remek, amint az olvasó erről a könyvünkben közölt idézetekből meggyőződhetik. Ezeket a beszédeket pedig rögtönözte és soha papírt, vagy feljegyzéseket nem használt. Kitűnt ez különösen akkor, midőn a parlamentben azonnal kellett felelnie Tiszának, vagy Wekerlének és ő készen állott a logikus és frappáns válasszal. Mint debatter bátor, szókimondó, éles és heves szónoknak bizonyult. A meggyőződés ereje átfűtötte szavait és megszépítette szónoklatait. Még egy hiányosságát kell feljegyeznünk: ismeretei nem voltak rendszeresek. Az egyetemen elvégezte a jogot, de grófi nevelői nem tanították meg a tanulás technikájára. Innen nagy tisztelete az intellektuel-ek iránt. Batthyány jegyzi fel róla, hogy nagyban szorították balfelé a szociáldemokrata párt szélső elemei, de főképpen Jásziék. Ezek a nagyképzettségű férfiak nem annyira elveikkel, mint inkább tudásuk rendszerességével és széles körével imponáltak neki. De az azért nem igaz, hogy Károlyi Mihály nem lett volna önállóan gondolkozó. Ellenkezőleg: a saját elgondolásai után makacsul ment és

nehéz volt meggyőzni. Értelmi tekintetben tehát eredeti egyéniség-számba ment.

Erős akarata nyilvánvaló, pedig az is közfelfogás róla, hogy gyöngé volt. Az a kérdés azonban, hogy az akaratereő milyen megnyilvánulási formáját ismerjük el? Károlyi Mihály akarata nem a más akaratokat letörő, lebiró, lekényszerítő akarat volt. Byron zengi azt kalózáról: Megnyerni átal, hódítani vágyik. Károlyi Mihálynak nem volt ilyen akarata. Ehhez a típushoz Tisza hasonlított, míg Károlyi jelszava sokkal inkább lehetett volna fordított: Hódítani átal, megnyerni vágyik. Végeredményben úgy Tiszát, mint Károlyi Mihályt akarat-embernek kell elismernünk. Tisza azonban a parancsoló katona-típus, Károlyi ellenben a parancsolni egyáltalán nem tudó apostoltípus, aki eszméket hirdet és magával ragadni akar. Mindkettő végeredményben határozott vezér-talentum. Nem vitás, hogy a forradalom idején a parancsoló típusra lett volna szükség, mert hiszen az apostoltípus az eszmék kiérlelésével, hirdetésével, terjesztésével már befejezte hivatását. Ámde Károlyi Mihály nem adhatott mást, csak mi lényege. Ő nem tudott parancsolni, letörni, megsemmisíteni, eltiporni, lövetni és térdre kényszeríteni. De, hogy akarata vasból volt, bizonyítják azok a hihetetlenül merész, szinte fantasztikus vállalkozásai, melyeknek érdekében nem riadt vissza semmi áldozattól, még az élete kockára tevésétől sem. A meghátrálás nem volt kenyere. Ha akart, akkor ment előre rettegés nélkül. Bátorság dolgában nem állott mögötte Tiszának.

Hős volt-e? Ki a hős? Kinizsi Pál, aki „holtak hátán ivott, evett”? Rózsa Sándor, akiről verset írt Arany és regényt Móricz? Horthy Miklós, akinek parancsára, vagy engedélyével és elnézésével jó párezer embert felakasztottak és felkoncoltak? Ném lehetett-e hős az a Károlyi Mihály is, aki a vérontást megvetette és az erőszaktól undorodott?

Nem hőstett volt-e az, midőn 1913-ban huszárvágással élére állott az egyesített függetlenségi pártnak és akkor az egész világ előtt hadat üzent a készülő háborúnak? Midőn a szent hármass szövetség ellen nyíltan küzdelembe szállt? Midőn kijelentette, hogy pártja élén Szentpétervárra megy az oroszokhoz, mert meg akar velük egyezni? Midőn Amerikába hajózott, hogy ott az itthoni közfelfogással ellentétes

saját eszméit hirdesse? Midőn harcot kezdett egy egész világ ellen? Midőn a háború dühöngése és terrorja közepette felszólalt a békéért? Midőn az októberi forradalmat proklamálta? Midőn az ántánt minden nyomása ellenére kijelentette, hogy a területi integritáshoz ragaszkodik és nem írja alá az országot feldaraboló békét?

Hibái

Már előbb értékeivel együtt említett hibáin kívül még meg kell állapítanunk a következőket:

A valóságérzés fogyatékosága nagy hátránya volt Károlyi Mihálynak. Nem volt érzéke a realitások iránt. Magas születése, főúri neveltetése, de természetes hajlamai is azt a tulajdonságot fejlesztették ki benne, hogy nem tudott, sőt nem is akart törődni a mindennapi élet hiábavalóságaival. Félig-meddig mindig a felhőkben élt. Innen van, hogy nem volt jó gyakorlati politikus, aki szervez, embereket beállít, elmozdít, a viszonyokat állandóan figyeli és szüntelen aktivitásban van.

Károlyi Mihály tehát profétának, apostolnak, vagy ellenzéki vezérnek született, aki nagy eszméket hirdet és hagy rá az utókorra, nem pedig realpolitikusként, aki vérrel-vassal, parancsszóval, kényszerrel meg is valósítja elveit.

Mindehhez járult túlzott őszintesége, ami ugyan emberileg értéknek számít, de a politikában hiba. A diplomácia álnok fogásait ki nem állhatta. Amit gondolt és érzett, azt ki is mondotta. Nem akart színész lenni, már pedig ez olyan értékes tulajdonság, ami nélkül nagy politikai karriert sikerrel nem lehet befutni. Igaz, hogy Kossuth a világ egyik legnagyobb drámai hőséne képességeit csillogtatta, mégis elbukott, mert a viszonyok még az ő fényes talentumánál is erősebbeknek bizonyultak. Károlyi Mihály a maga primitív egyszerűségével, közvetlenségével, színlelés nélküli egyéniségével nem tudott terveket koholni, tört vetni, hátulról gáncsolni és nem tudta tartani a hamis látszatot, mi által pedig egyik-másik pártit megnyerhette volna. A cselvetés hadvezéri kelléke hiányzott belőle.

Emberismeretének hiányát is szemére veti Jászi és azt mondja róla, hogy „sok méltatlan emberben megbizott”, mert hiszekény volt. Ez a tulajdonsága következik egész jelleméből. Így például bizonyára nem ő vette először észre, hogy

Pogány nem organizálja, hanem dezorganizálja a fegyveres erőt. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a forradalom által felszínre vetett személyek értéke rendszerint csak utólag szokott kiderülni, mikor már gyakran késő. Továbbá azt sem, hogy éppen a Jászi által felpanaszolt nagy emberhiány miatt nem is igen lehetett szelekciót alkalmazni.

A hazaárulás vádja

Aki ilyen jellem, az követhet el nagy hibákat, de hazaáruló nem lehet. A magyar történelem egyik szégyenfoltja az, hogy a „független“ bírósággal kimondatta az ellenforradalmi hatalom: hazaáruló volt Károlyi Mihály, miért is birtokait elkobozták. Azt a hitbizományt kobozták el tőle, melyet már amúgy is a magyar népnek adott. Mivel pedig az ellenforradalom a földosztást a parasztok között nem fogantatosította, tulajdonképpen nem is Károlyi Mihálytól, hanem a magyar néptől kobozták el a földet.

Visszalapozva a magyar corpus jurisban, olvassuk, hogy az 1715:XLIX. t.-c. Rákóczi Ferencet, Bercsényit és társait a haza nyilvános ellenségeinek, hazaárulóknak, és az igazi szabadság felforgatóinak nyilvánította és összes javaikat a kir. kincstár számára lefoglalta. A Rákóczi szabadságharc leveretése után határozta el ezt a magyar országgyűlés. Azt a Rákóczit illették hazaáruló jelzővel, kinél ideálisabb szabadsághőst és hazáját jobban szerető fejedelmet még nem látott a világ. Nagy Bercsényi Miklóst és többi kuruc társait is melléje állították a pellengérre.

De nemcsak a rendi országgyűlésnek utálatos tette volt ez, hanem az egész magyar nemzetnek rút hálátlansága is. Lapozzátok fel csak költőinket 1715-től 1848-ig, ki énekelte meg Rákóczi Ferenc dicsőségét? Berzsényi, Vörösmarty, Kölcsey, vagy akár Csokonai és a Kisfaludyak gyönyörű hazafias költeményeiben hol csillan fel a nagy fejedelem neve? Jó Garai János a nemzeti hősekről írt furcsa verseiben mikor említi a nagy kuruc bujdosót? Petőfinek kellett jönnie 130 év múlva, hogy megírja róla: „Hazánk szentje, szabadság vezére, sötét éjben fényes csillagunk“ és hogy megállapítsa, miszerint: „Számkiűztek nemzeted köréből, számkiűzve volt még neved is“.

Az ellenforradalmi bíróságnak Károlyi Mihály ellen kormányparancsra kimondott ítélete egészen másképpen hat reánk, ha ismerjük a Rákóczi esetét.

De vajjon Kossuth Lajost nem hazaárulónak nyilvánították volna-e 1850-ben, ha Ferenc József méltatta volna arra a magyar nemzetet, hogy országgyűlést hívjon össze közüle? Az 1850-es országgyűlés, ha lett volna, a császár parancsára, de meg a reakciósook buzgó kardoskodása mellett, egészen bizonyosan hazaárulónak nyilvánította volna Kossuthot is, aki ellen csúnya kirohanásokat intéztek még saját volt barátai is, így p. o. kinevezett miniszterelnöke: a megtévedt Szemere Bertalan is, vagy Nyáry Pál, vagy Pálffy János a honvédelmi bizottmányban tagtársai, vagy sokan még mások is. Az akkori Pesti Hirlapban vezércikkekben gyalázták Kossuthot és megírták róla, hogy ez a tehetségtelen „fiskális“ a forradalommal végromlásba sodorta Magyarországot. Szegény Kossuth Lajost akkor legalább annyian átkozták vagy elítélték, mint amennyien visszasóhajtották.

Ilyen társaságban nem szégyen Károlyi Mihálynak sem helyet foglalnia. Ebben a beállításban kérdezzük: Károlyi Mihály hazaáruló volt-e, mert a magyar függetlenséget kiáltoztotta, mert a népet felszabadította, mert a magyar parasztot földhöz akarta juttatni, mert az ország területi integritását szentségnek tartotta és mert megtagadta az ország feldarabolásának elismerését?

4. A magyar októberi forradalom elvei.

Foglaljuk össze az októberi forradalom elveit:

1. *Függetlenség.* Az 1790:X. t.-c. azon intézkedését, hogy Magyarország „szabad és az egész törvényes kormányformájára nézve független ország, mely más országtól, vagy néptől nem függ, hanem tulajdon önállásával és alkotmányával bír“, — az 1918 november 16-iki néphatározat ekként ismétli meg: „Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság“.

2. *Köztársasági államforma.*

3. *Szövetséges állam.* A magyarországi nemzetek autonómiája alapján az ország föderatív köztársasággá alakult át.

4. Magyarország területi integritásának megmentésére utolsó kísérlet.

5. *Dunai Konföderáció.* Kossuth Lajos elvei alapján az integer, de föderatív népköztársaság beleilleszkedik egy olyan középeurópai államszövetségbe, mely keleti Svájként összefogja a kis nemzeteket.

6. *A Nemzetek Szövetsége.* Ebbe tartoznék bele úgy a magyar föderatív köztársaság, mint vele együtt a Dunai Konföderáció is. A Nemzetek Szövetségének jellege pacifista.

7. *Demokrácia.* Belül az országban az egyéni szabadságjogok elismerése, fajra, felekezetre, nemzetiségre való tekintet nélkül.

8. *Szociális haladás.*

9. *Földreform.* Magyarországnak paraszt-demokráciává fejlesztése.

Ezeknek az eszméknek gyakorlati érvényesítésével próbálta megoldani az októberi forradalom népkormányja azt a megoldhatatlannak bizonyult feladatot, hogy annak a korszaknak három uralkodó eszméjét: a magyar függetlenségi eszmét, a szociális eszmét és a magyarországi nemzetiségi kérdésben forrongó eszmét egymással harmóniába hozza és ezáltal megmentse a történelmi Nagy-Magyarországot.

ÁTNÉZETT MŰVEK:

Gróf Andrássy Gyula: Diplomácia és világháború. Budapest. Évszám nélkül. 253 l.

Asztalos Miklós: Wesselényi Miklós az első nemzetiségi politikus. 1927. — 62 l.

Bajza József: A magyar-horvát unió felbomlása. (A Horvát kérdés című kötetben.) 1941.

Bartucz Lajos: Magyar ember, típus, faj. (Megjelent „Mi a magyar?” című könyvben Szegfű Gyula szerkesztésében.) 1939.

Gróf Batthyány Tivadar: Beszámoló. I—II. kötet. Megjelent Budapesten. évszám nélkül az 1920-as évek végén.

Beöthy Ákos: A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. I. rész. Megjelent Budapesten 1900. — 895 l.

Bírák és Ügyészek Lapja. Az országos bírói és ügyészi egyesület hivatalos közlönye. Az 1918. és 1919. évfolyamok.

Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben. München 1923. — 487 l.

Breit József (doberdói): A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. 1929. I. kötet. A Károlyi-korszak főbb eseményei. 236 l.

Czernin, Ottokar: Im Weltkrieg. 1919.

Czernin, Ottokar gr.: Emlékeim Tisza István grófról. Budapest. 1923. — 32 l.

Documents concernant l'exécution de l'armistice en Hongrie. (Novembre 1918—mars 1919.) Budapest. Államnyomda. 1919. — 121 l.

Dr. Dömötör Mihály: Ferenc Ferdinánd politikájának következményei a világháborúban. Budapest. 131 l.

Báró Eötvös József: Összegyűjtött műveinek XVI. kötete: a nemzetiségi kérdéstről: 288 l.

Garami Ernő: Forrongó Magyarország. Leipzig—Wien. 1922. — 243 l.

Gratz Gusztáv: A forradalmak kora. 1935. — 354 l.

Hatvani Mihály: Magyar történeti okmánytár, a brüsszeli országos levéltárból stb. Monumenta Hungariae Diplomataria. II. kötet. (Scepper Kornél.)

Horváth Jenő: Felelősség a világháborúért és a békeszerződésért. 1939. — 453 l.

Horváth Jenő: Magyar diplomácia. 1928.

Horváth Jenő: A milleneumtól Trianonig. 1937. — 295 l.

Jászi Oszkár: A monarchia jövője. 1918. — 117 l.

Jász, Oscar: *Magyariens Schuld Ungarns Sühne*. München. 1923. — 250 l.

József főherceg: *A világháború*. VII. kötet. 1934. — 665 l.

Julier Ferenc: *A világháború magyar szemmel*.

Károlyi Mihály: *Egy egész világ ellen*. I. kötet: *Harcom a békért*. München, 1923. — 498 l.

Kerchnawe, Hugó (Generalmajor): *Der Zusammenbruch der österr.—ungarischen Wehrmacht im Herbst 1918*. Lehmanns-verlag. München, 1921. — 205 l.

Kornis Gyula: *A magyar művelődés eszményei*. II. kötet. 1927. — 650 l.

Linder Béla: *Kell-e katona? 1918 karácsonykor*. 112 l.

Ludendorff: *Meine Kriegserinnerungen*. Berlin. 1919. — 628 l.

Málnási Ödön, dr. vitéz: *A magyar nemzet őszinte története*. Cserépfalvi. Budapest. 1937. — 262 l.

Milóty István: *Tíz esztendő*. 1924. — 368 l.

Mocsáry Lajos: *Nemzetiség*. Pest, 1858. — 204 l.

Mocsáry Lajos: *Néhány szó a nemzetiségi kérdésről*. Budapest, 1886. — 81 l.

Pap Dénes: *Okmánytár 1848/49-ből*.

Pethő Sándor: *Világostól Trianonig*. Budapest, 1925.

Graf Polzer—Goditz: *Kaiser Karl*. Zürich—Leipzig—Wien, 1928. — 652 l.

Rimler Gyula: *A francia-orosz-osztrák-magyar szövetség szükségessége*. Budapest. 1901. — 238 l.

Rubint Dezső: *Az összeomlás*. Budapest, 1922. — 361 l.

Seton-Watson: *Corruption and Reform in Hungary*. London, 1911. — 197 l.

Steier Lajos: *A turócszentmártoni deklaráció*. Magyar Szemle 1928 febr. száma.

Steier Lajos: *Ungarns Vergewaltigung*. 1929. — 1007 l.

Dr. Supka Géza: *A nagy dráma*. Miskolc, 1924. — 489 l.

Supka Géza: 1848. — Cserépfalvi, Budapest. — 297 l.

Dr. Szabó László: *Mi okozta az összeomlást és a forradalmakat? 1922*. — 158 l.

Szász Zombor: *A gyulafehérvári rezolúciók*. Magyar Szemle 1928 dec. száma.

Szegfű Gyula: *Három nemzedék*. 1920. — 332 l.

Teutsch: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*. IV. kötet. 1926. — 424 l.

Tonelli Sándor: *Tisza István utolsó útja*. (Sarkotics tábornok naplója.) Acta universitatis Szegediensis. 1941. 144-ik lapon.

C SERÉPFALVI TÖRTÉNELMI KIADVÁNYAI:

A KÖZELJÖVŐBEN MEGJELENIK:

Szegfű Gyula:

A MAGYAR ELLENFORRADALOM TÖRTÉNETE 1919—1945.

A kiváló történetíró arra a feladatra vállalkozik, hogy tudományos és kritikai megvilágításba helyezze az ellenforradalom történetét. A nemzeti önkritika gyakorlására senki sem hivatottabb Szegfű Gyulánál. Munkája új korszakot nyit a magyar történetírásban.

Tarlé:

N A P O L E O N

A hatalmas Napoleon irodalomból is kiemelkedik a nagy orosz történész munkája. Legendák helyett a valóságos történelmi erők küzdelme bontakozik ki e könyv lapjain. A nagy munka sikeres próbatétele a történelmi materializmus diadalmas módszerének. Aranyossy Pál és Déry Tibor fordítása hű, művészi, hiteles.

Nevins és Commager:

A M E R I K A E G Y S Z A B A D N É P T Ö R T É N E T E

Tömör, világos, szempontokban gazdag, művészi igényekkel írott munka az amerikai nép történelméről. Az Egyesült Államok legnépszerűbb és mégis tudományos története. A szerzők azt kívánták ábrázolni, hogy miként váltak a kis telepese csoportok a demokrácia harcosává, egy világbirodalom és egy nagy korszak szülőjévé. Fülöp Zsigmond kitűnő fordítása.